

ISTORI'A

IMPERIULUI OTTOMANU

CRESCEREA SI SCADEREA LUI

CU NOTE FÓRTE INSTRUCTIVE

DE

DEMETRIU CANTEMIRU

PRINCIPE DE MOLDAVI'A

TRADUSA

DE

Dr. IOS. HODOSIU

PARTEA I.

BUCURESCI
EDITIUNEA SOCIETATEI ACADEMICE ROMANE
MDCCCLXXVI

ISTORI'A
IMPERIULUI OTTOMANU

ISTORI'A

IMPERIULUI OTTOMANU

CRESCEREA SI SCADEREA LUI

CU NOTE FÓRTE INSTRUCTIVE

DE

DEMETRIU CANTEMIRU

PRINCIPE DE MOLDAVI'A

TRADUCERE ROMANA

DE

Dr. IOS. HODOSIU

BUCURESCI
EDITIUNEA SOCIETATEI ACADEMICE ROMANE
MDCCCLXXVI.

PREFATIUNEA AUCTORULUI

Inainte de a trece lectorii mei la istori'a imperiului osmanu ce urmédia ací, va fi necessariu, cá eu se le esplicu mai de apr6pe unele lucruri, asupra carora mi se pare cà istoriografii crestini au commissu adesea errori grele. Errorile principali d'intru acelea se reducu la urmatóriele puncte :

1. Reducerea aniloru Hegirei la er'a christiana.
2. Numele de Turcu si de poporu turcescu.
3. Originea gentei osmane, care ocupa astadi tronulu turcescu.

I. HEGIR'A COMPARATA CU ER'A CHRISTIANA.

Suntu multi istorici, inca si d'intre cei mai demni de credintia, cari, precumu aflu eu, au pusu multe evenimente de importantia in epoce diverse, d'in causa cà le lipsise cunóscerea exacta a erei turcesci, pe care turcii o numescu Higeret, éra noi Hegira. Dela stramutarea scaunului imperiale la Constantinopole, de siguru nu s'a intemplatu neci una fapta de importantia mai mare, de câtu fusese cucerirea acestei cetati de catra turci, prin care tóta lumea christiana venise in periculu; cu tóte acestea, anulu acestei epoce triste este asia de puçinu cunoscutu, in câtu scriptori fórte invetiati differu in acestu punctu. Unii adeca punu acelu anu la 1452, éra altii la 1453. De aici se póte pricepe, câte erori s'au commissu in alte parti ale istorii tur-

cesci, precumu in fixarea dileloru nascerei si a mortiei sultaniloru, si altele ca acestea. Pentru a delaturá aceste errori, amu judecatu ca aru fi bine se scrutamu mai esactu acésta era, fiindu ca cu ea m'amu servitu in istori'a presente. Nu vreu aci a esaminá numele Hegira, nici déca acésta epoca incepe de la fug'a lui Mahomedu dela Mecc'a la Medin'a, séu dela mórtea acestuia, precumu afirma unii mahomedani. Pentru scopulu meu este de ajunsu a aretá, cumu annii erei mahomedane s re-ducu la annii erei crestine. Voiu areta acésta cu esemple din scriitori crestini.

Riccioli pune pré bine inceputulu Hegirei la annulu 622 dela Christu. Lasu se urmeze cuventele salle proprie (fiindu-ca scriitorii nu suntu de accordu mai allesu asupra dilei). «Disput'a— dice elu— «se reduce asupr'a dilei. Ca-ci astronomii, Alfraganu (1), Alba- «tegniu (2) si Jordanu numera annii Ismaelitiloru si Turciloru dupe «calculului astronomicu, de la o di de Joui, 15 Iuliu, fiindu-ca in «diu'a acést'a a fostu adeverat'a luna noua. Arabii inse si Turcii, si «cu ei chronologistii Scaligeru si Petaviu, urméza sistem'a civile si «computa annii de la o di de Vineri, 16 Iuliu, adaugendu si nóptea «precedente, fiindu-ca in nóptea dela 15 spre 16 Iuliu a fugitu Ma- «homedu dela Mecc'a, si chiaru in acésta nópte s'a aretatu mai ân- «tâiu lun'a noua. Deací Arabii incepu lun'a noua a loru in a siese'a «di de septemana, séu Vineri, care la ei è dí santa». (3) De ora-ce Riccioli mentionéza ací doue diverse moduri de a computa, fora cá se ne dea ratiunea, credu ca nu va fi inutile de a informa pe lectori, cà Mahomed candu a introdusu religiunea sa in lume, a datu poporului nepriceputoriu in astronomia urmatóri'a regula generale

(1) Propriu: *Elfergani*, d'in provinci'a Ferganu. *Trad. Germ.*

(2) Séu : *Elbatani*, d'in cetatea Batanu in Mesopotami'a. *Trad. Germ.*

(3) Trebue se insemnamu ca intrég'à sementi'a lui Avramu, atatu d'in partea lui Ismaelu, catu si d'in partea lui Isacu, a tienutu usulu vechiu de a numera dilele d'in sér'a precedente, dupe cuventele : Et factum est vespere et mane dies unus. Gen. C. I. v. 5. Nota *Trad. Franc.*

despre inceputulu lunei noue: «Candu veti vedé lun'a, incepeti po-« stulu; candu veti vedé lun'a, serbati Bairamulu.» Acumu fiindu-ca lun'a noua nu se vede nici-o-data in diu'a prima, ci cate-odata intr'a duo'a, ba uneori (candu adeca ea coincide cu sórele la appusu), chiaru intr'a trei-a di; asiá nu este mirare, déca atâtu Mahomedu, care nu era invetiatu, catu si popórale infectate de superstitiunile salle si preocupate mai multu de auctoritatea legislatorului loru, decatu de ratiunea propria, au luatu a dou'a di de luna dreptu luna nuoa, si dupa acésta 'si regulau ordinea luneloru, posturiloru si serbatoriloru. Apoi este fórte de crediutu ca Mahomedu a inceputu a calcula Hegir'a de la fug'a sa d'in Mecc'a. Successorii lui si-au facutu lege d'in acésta si, séu pentru a nu urma contra acestei legi, séu d'in negligentia ori nesciintia, au inceputu a calcula er'a, nu dela lun'a noua astronomica, care dupe marturi'a tutuloru matematiciloru a cadiutu Joui, 15 Iuliu, cì de la lun'a civile, care a cadiutu in diu'a urmatória, Vineri, fissandu acést'a de prim'a di a lunei Muharem. Proba despre celle disse acì, este usulu ce domnesce asta-di la Turci; martoru suntu eu, care amu vediutu acésta cu ochii mei. Asiá, do si Turcii suntu in stare asta-di de a computa prin efemeridele loru numite la ei Rusnameh (4) ór'a, si chiaru minutulu de lun'a nuoa, totusi ei nu incepu nici Ramazanulu nici Bairamulu (5) loru, pene ce nu le at-

(4) *Nahme*, dupa cumu scrie d'Herbelot, insémna in limb'a persiana *carte* séu *littera*; este titlu alu mai multoru scrieri atâtu persiane câtu si turcesci, precumu Caraman Nameh, Kiar Nameh, Iskender Nameh, etc. *Trad. Fr.*

(5) *Remazan*, séu dupe Arabi *Ramadan*, este a nou'a luna d'in annu la Turci, in care ei se abtienu de mancare, de beutura si de femei dupe resaritulu péne la appusulu sórelui. Candu appare lun'a noua urmatória, incepe Bairamulu; acesta e timpulu de festivitati si petreceri. Cu unu cuventu, Ramazanulu respunde la postulu crestiniloru, si Bairamulu la carnevalulu papistiloru.

Auctorulu nostru pare a imputa acì Turciloru, ca incepu a numera lun'a nuoa dela a dou'a di. Acést'a inse correspunde bine cu intentiunea loru, si este in usu si la Evrei. Dara, ce aru dice unu turcu eruditu despre lun'a nóstra bisericésca séu imaginaria, dupa care ne regulamu variabilile serbatori? si ce aru dice despre calendariulu de stilu vechiu? Nu i s'aru paré ridiculu, candu aru audì ca tienemu de diu'a

testa cine-va ca a vediutu lun'a noua. Pentru aceea, in totu annulu, pe acestu timpu se tramitu d'in ordinulu Sultanului anume persóne pe unu munte inaltu (numitu Istrangiadaghi, situatu spre Marea-négra, camu 12 óre distantia (6) dela Constantinopole), pentru a observa momentulu candu appare lun'a nuoa. Indata ce vre-unulu o a zaritu, trei d'in ei alérga la Istambol Effendisi, séu judele Constantinopolei, si unulu anuntia ca a vediutu lun'a nuoa, éra ceialalti duoi attesta declaratiunea acestui-a. Adeveritu fiindu resaritulu lunei nuoa prin trei martori (fora care numeru in acestu casu nime n'aru crede nici insusi Sultanului), Istambol Effendisi tramite la momentu anuntiatori in tóta urbea, spre a anunciá la ori-ce óra aru fi, Ramazanulu si Bairamulu. La strigatulu acestoru preconi amu vediutu mahomedani ridicandu-se immediatu de la mésa, scuipandu mancarea ori beutur'a ce o aveau in gura si incependu a postì. Déca è casulu cá ceriulu se fia norosu si lun'a se nu se póta vedé, séu déca acei trei nuntii au fostu impedecati pe calle, se astépta diu'a antaia si a dou'a; a trei'a di inse, ori au venitu nuntii ori nu, se anuntia poporului abstinentia si postu. Totu in modulu acesta, nu incetéza postulu, pene candu apparitiunea lunei nuoa in lun'a lui Sievval nu va fi adeverita prin trei martori.

Celle dise pene aci aru fi de ajunsu, pentru cá se delature induoelile ce lectorii aru puté avé asupra esactitatoi de calculu alu lui Riccioli. Cu tóte aceste, nu va fi inutile de a 'lu illustrá cu cate-va alte esemple, precumu sunt celle duoe cuceriri memorabili, a Constantinopolei si a Rodosului. Cea d'antaiu, dupe marturirea patriarcului

prima a lunei pe aceea, care in fapta este a unspredieceа? Cu unu cuventu, noi scimu, si totusi perseveramu in modu absurdu intr'o erróre, care o au comissu parintii d'in Nicea in nesciinti'a loru, inse acésta errórе li se póte ierta chiar pentru ignoranti'a loru. Va venì de siguru timpulu, candu va trebuì se indreptamu errori atâtu de evidente și de pipaite *Trad. Anglu.*

(6) Turcii [precumu și Românii *H.*] computa distanti'a locuriloru dupe óre. Un'a óra distantia face cam trei mile anglezesci. *Trad. Anglu.*

Constantinopolei, s'a efectuatu Marti la 29 Maiu 1453, éra dupe cei mai esacti istorici turci, la 20 alle lunei Jemaziul-evvel, annulu Hegirei 857. Crestinii dicu ca insul'a Rhodosu a fostu cucerita la 25 Decembre 1522, éra Turcii tienu ca la 3 alle lunei Safer, annulu Hegirei 929, şi adaoga ca obsidiunea durase cinci luni, incependu din lun'a Ramazanu, annulu 928, si tienendu celle din urma trei luni alle acestui annu, adeca Sievvel, Silcade şi Silhige, precumu si alte doue d'in inceputulu annului urmatoriu 929, adeca Muharem si Safer, candu la 3 alle acestei d'in urma cetatea s'a supusu. Una alta proba de mare insemnatate este scrisóri'a diploma deschisa a Sultanului Muradu III, catra imperatulu Rudolfu II, unde atatu annulu Domnului nostru, catu si annulu Hegirei, se vedu lamuritu *memorati* prin urmatóriele cuvente : «In prim'a Ianuariu, annulu dom- « nului Iisus (grati'a si adjutoriulu divinu fia preste densulu !) 1584, « care este diu'a de 27 a lunei Silhige, annulu 991 dela transmigra- « tiunea marelui nostru profetu. » Dupe tablele lui Riccioli, annulu Hegirei 991 incepe intr'o Marti 15 Ianuariu 1583, si se termina intr'o Vineri, 3 Ianuariu 1584; prin urmare in 4 Ianuariu 1584 incepe annulu Hegirei 992. Si fiindu-ca lun'a Silhige este cea din urma in annii Hegirei si numera 29 de dile, este dar evidentu ca 27 alle lunei Silhige trebue se fia prima Ianuariu 1584. Pe urm'a acestoru esemple, curiosulu lectoru va putea usioru face comparatiune intre annii erei mahomedane si ai cellei crestine, mai alesu cu ajutoriulu unei table comparative astronomice, ce voiu adaoge la finea acestei prefatiuni [7]).

Inainte de a trece la allu doilea punctu, voiu, pentru curiositatea lectoriloru, a clarificá o induoiéla, de care multi istorici celebri s'au impedecatu.

Primulu annu allu domniei lui Othmanu, antaiulu imperatu allu

(7) Auctorulu nostru n'au adaosu acesta tabla la manuscriptulu seu. *Trad. Anglu.* Noi o adaogemu la finea acestoru note dupa traductorulu germanu. *Hodosiu.*

Turciloru, unii, precumu Leunclaviu, ilu punu la annulu lui Christu 1300; éra alţii, precumu Calvisiu, dupe Zacuthi, la annulu 1303. Pentru a ne puté esplicá acestu lucru, trebue se observamu ca, dupe cumu afirma in unanimitate toti chronologistii turci, Orchanu fiiulu si successorulu lui Othmanu, a occupatu Prus'a, capital'a Bithiniei, in annulu Hegirei 726, si chiaru atunci a fostu chiamatu la tatalu seu, care era pe mórte, si ca acestu principe intr'adeveru a si muritu in acellu annu, la 10 alle lunei Ramazan; éru Orchanu, fiiulu seu i-a successu pe tronu. Ramazanulu este a nou'a luna dupe Muharem, care e prim'a luna in annii Hegirei; éra 10 alle lunei Ramazan a cadiutu in acestu annu la 8 Augustu allu nostru, precumu se vede d'in tabl'a chronologica. Afora de acést'a, cei mai demni de credintia scriitori turci afirma, ca Othmanu a domnitu anni 26, luni trei si dile diece (de si Leunclaviu, nu sciu dupe care auctoru 'i da 29 anni lunari, cari facu 28 anni solari), si ca Orchanu i-a successu in 10 alle lunei Ramazan, annulu Hegirei 726. Acumu déca de la 10 ale lunei Ramazan numeramu indereptu pene la aceeasi di a annului Hegirei 700, avemu chiaru 26 anni completi; si déca mergemu totu asiá indereptu anca trei luni, adeca Siaban, Regeb si Gemaziul-ochir si cu diéce dile alle lui Ramazan, resulta ca primulu annu allu domniei lui Othmanu a fostu annulu Hegirei 700, si a inceputu in prim'a lunei Gemaziul-achir, care respunde cu 11 Februariu 1301 allu nostru, precumu se vede d'in tabl'a ce urmóza :

TABLA CHRONOLOGICA

DELA AN. HEGIREI 700, CARE CADE IN ANNULU 1300 DELA CHRISTU

Hegira 700	*An. de la Is. Chr. 1300*
LUNE LUNARI	LUNE SOLARI
30 Muharrem	Septembre 16.
29 Safer	Octobre 16.
30 Rebiul-evvel	Novembre 14.

29 Rebiul-achir	Decembre 14.
30 Jemaziul-evvel. . . . , .	Ianuariu 13, annulu 1301.
29 Jemaziul-ochir	Februariu 11.
30 Regeb.	Martiu 12.
29 Siaban.	Aprile 11.
30 Remazan	Maiu 10.
29 Sievval . , ...	Iuniu 9.
30 Silcade	Iuliu 8.
29 Silhige	Augustu 7.

Se observamu acì, ca in annulu Hegirei 700, annulu dela Christu 1301 cade in lun'a Gemaziul-evvel, a carei prima ḑi respunde cu 12 Ianuariu allu nostru. Amu aretatu mai susu, ca Othmanu a inceputu a domni la annulu Hegirei 700, in prim'a di a lunei Jemaziul ochir, care este 11 Februariu 1301 la noi; dar precum se vede d'in tabl'a de mai susu, annulu Hegirei 700 respunde cu annulu dela Christu 1300, acell'a inse trece si in annulu 1301. De acì credu eu ca a provenitu errórea de calculu la Leunclaviu si la alti auctori. Concludu dara, ca calculul nostru despre inceputulu domnirei lui Othmanu este exactu.

Cu modulu acesta se póte pré-usioru reduce ori-ce annu allu Hegirei la annulu correspundietoriu allu erei crestine. A se vedé numai tabl'a austronomica in ce dî si annu de la Christu cade inceputulu annului Hegirei, si cestiunea é resolvita. Spre exemplu : inceputulu annului Hegirei 699, annu precedente domniei lui Othmanu, cade intr'o Luni, 28 Septembre 1299, care prin urmare este prim'a dî a lunei Muharrem.

Dupe-ce amu demonstratu destulu de evidentu annulu primu si lun'a si diu'a, candu a inceputu Othmanu a domnì, totu cu modulu acest-a se póte stabili annulu, lun'a si diu'a candu a moritu Erdogrul, tatalu lui Othmanu. Saadi afirma ca Erdogrul a moritu in annulu Hegirei 680, care a inceputu intr'o Marti, 22 Aprilie 1281;

prin urmare, dela primulu annu allu domniei lui Othmanu pene la mórtea lui Erdogrul, numerandu indereptu, precumu amu practicatu la Othmanu, sunt 19 anni si siepte luni; de unde se vede ca Erdogrul a moritu in ultim'a dî a lunei Seval, annulu Hegirei 680, care este 10 Februariu 1281 la noi. Totu asiá potemu stabilì timpulu candu a inceputu Erdogrul a domnì si candu s'a innecatu Suleimanu in Euphrate. Acestu induoitu evenimentu istoricii ilu punu in unanimitate la annulu Hegirei 616, adeca 64 anni inainte de annulu 680, in care a moritu Erdogrul. Numerati acumu dela acestu annu inderetu 64 anni, si veti vedé bine, ca Sulimanu s'a innecatu si Erdogrul a inceputu a domnì in prim'a dî a lunei Silhige, annulu Hegirei 616, care correspunde cu 6 Februariu 1220 allu nostru.

Totu cu modulu acesta se póte fissà annulu invasiunei lui Suleimanu, pe care Nishrin o pune la annulu Hegirei 611, prin urmare patru anni şi 11 luni inainte de mórtea lui Suleimanu; adeca in ultim'a dî a lunei Muharrem, annulu Hegirei 611, care cade pe 10 Iuniu 1214.

In catu pentru invasiunea lui Ginghischanu, despre care scriitorii turci facu mentiune, ei tienu cà acésta invasiune cade in acelasiu timpu cu invasiunea lui Suleimanu; scriitorii crestini inse nu sunt de accordu asupr'a acestui punctu. Eu me voiu nevoi a fissà acésta epoca. Nicephoru Gregoras, mai multu oratoru de catu istoricu, dîce in cartea II, ca Ginghiscanu a descalecatu spre marea Caspica mai antaiu la annulu 1222 dela Christu séu 599 allu Hegirei; Loniceru affirma ca la annulu 1202 dela Christu séu 599 alu Hegirei; Calvisiu la annulu 1220 dela Christu 611 allu Hegirei; Riccioli la annulu 1212 dela Christu séu 609 alu Hegirei. In catu pentru mine, eu tienu la celle ce pré eruditulu Saadi Effendi d'in Larissa dîce in opulu seu intitulatu «Synopse istorica», compilatu d'in cei mai renumitiI storici, precumu Mevlana Idris Nishrin sì Saadi

Tajut-Tevarich (8) Petschovi, si Hezarfen, datu la lumina in annulu 1696 si dedicatu Sultanului Mustafa, frate si predecessoriu sultanului de acumu Ahmedu. Eu tienu dîcu, cu acestu auctoru, ca Suleimanu Schah, tatalu lui Erdogrul, a essitu d'in Nera, cetate situata pe tiermii marei Caspice, in annulu Hegirei 611, care respunde annului 1214 dela Christu; ca elu a trasu cu Oguzanii sei spre Asi'a mica, si ca, facêndu chiaru in acellasiu annu, séu in annulu urmatoriu (nu se scie de sicuru) irruptiune si Ginghischanu, Solimanu s'a retrasu spre Medi'a. D'in tóte aceste, basati si pe auctoritatea acestoru istorici, potemu affirma ca invasiunea lui Ginghischanu s'a effectuatu cu unu annu séu cu duoi in urm'a invasiunea lui Suleiman, adeca la annulu Hegirei 612 séu 613, care este annulu dupe Christu 1215 séu 1216, alu siesele de la domni'a imperatului grecu Theodoru Lascaris.

II. DESPRE NUMELE SI NATIUNEA TURCILORU

Intre multele órde ce au essitu d'in regiunile reci alle Scitiei, Turcii sunt d'in cei mai cunoscuti, precumu atesta annalile persiane si intre altii Saadi Effendi, faimosulu auctoru allu annaliloru ottomane numite Tagiut-tevarich; de unde se vede ca s'a scosu ceea ce se citesce in Nimetulah (9), séu Lexicon Persico-Turcicum, la cuventulu Turcu, pentru a'i dá esplicatiunea; aici se dice: «Acestu nume « se da locuitoriloru d'in Chata séu Chaten (Kitahia séu Tatari'a-

(8) *Tagiut-Tevarich*, acestu cuventu se pronuntia in limb'a arabica *Tagi-Eltevarich*, si insémna cunun'a istorieloru séu chroniceloru. Este titlulu unei istorie ottomane, scrisa in limba elegante turcésca de Saededdin Mahomedu Hasan, care in calitate de Mufti a muritu in Constantinopole la anulu Hegirei 1008. Acésta istoria incepe cu Othmanu si termina cu Selimu I. *Tagi* este cuventu persicu, care in generalu insémna *ornamentu de capu*, caitia, éra in specialu coróna. *Trad. Anglu.*

(9) *Nimetullah*, este unu dictionariu persianu fórte voluminosu, tradusu in turcesce, compilatu de Calil Sofi. Ii dîcu in communu Baba Nimetullah. Cuventele *Nemat Allah* insémna *gratia divina*. *Trad. Anglu.*

Noi aflamu cà acésta carte se numesce Lugathi Nimet-illah, adeca Dictionariu Nimet-illah. Meninsky in prefatiune la dictionariulu seu. Nota *Trad. Germ.*

« mare), cari vietiuiescu in siesurile Copciacului. Ei preste totu « au façie alba, cu ochii si sprincene negre; de acì poetii persiani « compara pe amorosi si voinici cu acesti ómeni, si-i numescu « Turci. » Numele de Copciacu a fostu propriu numai unui tribu particulariu de Tatari; persianii inse, dupe espeditiunea lui Ginghischanu, l-au attribuitu la întregu poporulu Scitiloru, cá invingetori ai loru. Despre acestea sunt martori scriitorii persiani. Asiá poetulu Scheik Saadi (10) in prefatiunea dela Ghiulistan-ulu séu Rosariulu seu, spunendu caus'a pentru care a essitu d'in Chorasanu, care erá patri'a sa, dice : « Sciti voi amicii mei, ce me face se remanu atâta « timpu in tierri straine? Crudimile Turciloru m'au facutu se'mi « lasu patri'a. » Intr'altu locu voindu a descrie datinele loru, dice : « Toti sunt nascuti fii de omu, dar toti sémena mai multu cu lupii « insetati de sange. Acasa sunt buni cá nisce angeri, dar afara sunt o « turma de leĭ. » Ca poetulu acì vorbesce despre natiunea scitica a Turciloru, cari au urmatu pe Ginghiscanu, acésta se vede d'in epoc'a in care a compusu elu Rosariulu seu; elu dice espressu, ca l-a compusu in anulu Hegirei 656. Sub domni'a lui Ebubeker, fiiulu lui Saadi; adeca 44 de anni inainte de Othmanu, si 48 dupe espeditiunea lui Ginghiscanu. Nicephoru sub nume de Turci intielege poporulu, care pe timpulu seu erá suppusu lui Azadinu, sultanului Iconiei, cumu numesce elu in modu corruptu pe Aladinu. « Pe candu, dice Nicephoru — Imperatulu (Theodoru Lascaris cellu teneru) la 1255 era occupatu cu aceste lucruri, i-au venitu scrissori d'in Nice'a, in

(0) *Scheik Saadi*, poetu persianu, numitu de communu Scheik Muslihedin Saadi El-schirazi, fiindu-ca fù nascutu in Schiraz, capital'a Persiei pe la anulu Hegirei 571. Crestinii l-au dusu in captivitate in locurile sante, éra unu negutiatoriu d'in Aleppo l-a rescumperatu pentru diece taleri de auru, si i-a datu pe fiia sa in casatoria cu dote de una suta taleri. Acésta femeia a fostu pentru elu tortura, si atât'a superare i-a causatu, in câtu n'a potutu resiste violentiei resimtiementului seu, si si-a cantatu dorerile in mai multe scrieri, mai alesu in Ghiulistanulu seu (cuventu persicu, insemnandu *gradina de-flori*). *Trad. Anglu.*

Muslihedin, inseémna restauratorulu credintiei. *Trad. Germ.*

cari i se spunea cà Paleologu a fugitu la Turci.» Vomu aretá mai la vale cu affirmatiuni unanime alle istoriciloru, ca Michaelu intr'adeveru a fugitu la acestu Aladinu, sultanu alu Iconiei. Dupe-ce dara este evidentu, ca numele de Turcu era cunoscutu in tóta Asi'a cu multu mai inainte de Othmanu, si ca acestu nume s'a datu mai allesu aceloru triburi scitice care au mersu cu Ginghischanu si s'au respanditu in Persi'a si Asi'a mica; nu ne remane alta, decatu a demonstrá cum acestu nume s'a datu Ottomaniloru.

Suleimanu, tatalu lui Othmanu, fundatorulu familiei Othmane, principe de Nera, plinu de ardóre de a calcá pe urmele marelui Ginghiscanu, pléca d'in patri'a sa in fruntea a 50 mii de ómeni, flórea junimei scitice. Cu acésta trupa Suleimanu inunda nu numai tierrile veciniloru sei, ci strabate inca totu Osserbejanulu si Siri'a pene la Aleppo. Ajungêndu la curtea persiana scirea despre aceste cuceriri, indata s'a datu si acestei armate numele de Turcu, care erá communu cu cell-a ce se dedese Scitiloru lui Ginghiscanu. Pre langa ratiunea acestei numiri, ratiune ce amu aretatu mai in susu din cartile Tajuttevarich si Nimetullah, poetii cei mai accreditati ai Persiloru producu anca alt'a; si acésta este figur'a cea urita a Scitiloru in comparatiune cu Persianii, in catu numele de Turcu, care mai inainte insemná natiunea Copciachiloru, renumiti pentru frumuseti'a loru, acumu a devenitu unu terminu de ironia datu de poeti ómeniloru veniti cu Suleimanu. Dupe mórtea lui Suleimanu trupele sale s'au risipitu. Catu-va timpu dupe invasiunea lui Ginghiscanu, voindu a profitá de acésta occasiune mai multi satrapi (11) séu guvernatori, cari commandau in Syri'a, Armeni'a, Paphlagoni'a, Cilici'a, Mesopotami'a, Phenici'a, Phrighi'a si in celelalte tieri asiatice, situate intre marea négra, marea Caspica şi Eufratu, se folosira de ocasiune cá se scuture jugulu persianu. Atunci Aladinu, Sultanulu Iconiei, celu mai

(11) *Sitrab* in limb'a persica, cuventu obsoletu. *Trad. Germ.*

potente intre acei domnitori se decise a extermina cu totulu restulu trupeloru remase dela Ginghis, care turburá necurmatu tierile lui; dupa ce inse fu batutu de càtra acelea si scosu d'in imperiulu seu, ellu fugi la amiculu seu Michailu Paleologulu, imperatulu grecescu, si 'i ceru ajutoriu. Aladinu morí in exiliu. Filiulu seu Meliki Siah (Niceforu 'ia corruptu numele in Moloco), care dupa aceea luà numele de Aladinu II, observase cà Paleologulu 'lu pórta cu vorbe desierte; asia dupe ce 'i ceruse in vanu permissiunea de a puté caletori in alta parte, cu ajutoriulu ómeniloru sei departandu-se pe ascunsu, se reintórse in tier'a sa. Aici elu se intruni cu magnatii d'in imperiulu tatalui seu, si prin bravur'a sa nu numai ce scapà pe acestia si pe se-ne de jugulu sciticu, ci aduse si tierile sale parentesci érasi sub potestatea sa, si constrinse pe multi inemici de ai sei a se supune dominatiunei sale. Dela acestia dispuse a i se lua armele, éra pentru ca se astempere spiritulu loru militariu, 'i amestecà p'intre sateni si 'i facù se cultive pamentulu, in fine se dede si numele comunu de Turcu (Türk). Asia se intemplà cà acea persóna, care mai inainte se numia satrapu alu Persiei si Sultanu de Iconi'a, acumu luà numele de Sultanu alu Turciloru. Pe acelu timpu Suleimanu, mosiulu lui Osmanu, se innecase voindu a trece calare preste Eufratu; atunci Aladinu denumí pe filiulu aceluia, Erdogrul pentru virtutile si bravurele militarie ale lui de comandante alu óstei sale, éra dupa mórtea lui pe nepotulu acestuia, pe junele Osmanu. Annalile turcesci spunu cà Aladinu morise fora clironomi (heredi); de aceea Osmanu fu proclamatu in unanimitate de sultanu. Acesta pentru cá se extermine numele infamatoriu si uritu de turcu, dete ordinu, cá in viitoriu numai satenii agricultori se fia numiti asia, éra ceilalti se fia numiti Osmani (Osmanlí). Dupa acestea isi stramutà resiedenti'a de la Iconia la Neapole (numita de ei, Ieng-isiehrì) si demandà ca pe densulu se'lu numésca imperatu alu Osmaniloru, éra nu alu Turciloru. D'in acé-

sta causa curtea ottomana pâna in dio'a de astadi nu voiesce a se numì « curte turcésca », nici nu sufere usulu acestui cuventu, decatu numai despre limba, precum : « Turkige Billĭurmisin ? » Scii turcesce ?; ca-ci a dîce : « Othmanige Billiurmisin ?» Scii ottomanicesce ? ar fi o vorbire impropria. Cuventulu « othmanige » pórta in se-ne idé'a de politetia, de apucaturi frumóse, pre candu cuventulu « turkige » insémna rudu, aspru, incivile. De acì proverbiulu communu : « Turk Mĭuddeti Umcinde » , turcu in tóta viétia sa ; cá si candu aru dîce : prostu a fostu, prostu va remanea, si nu va invetiá nici-odata apucaturile fine ale Othmaniloru.

Póte fi cà lectorulu versatu in istoria va stá la indoiéla, candu va vedé ca o mare parte de geografi, atatu vechi catu si moderni, dicu ca Turchistanulu, tiérra situata intre Tatarii chagataiani si intre China, este locuinti'a primitiva a Turciloru si a Turcomaniloru. Errόre mare este a confunda pe Turci cu Turcomanii ; si reu este a dice ca Turchistanulu este o locuintia communa a amenduororu. Saadi, cellu mai judiciosu istoricu, desminte acésta. Ellu dice curatu, ca principii cari au insocitu pe Tamerlanu, au venitu d'in Turchistanu si d'in provinciele vecine Chinei. Éca cuventele lui : « D'in« tre regii d'in Turchistanu au fostu duoedieci renumiti cari si-au in« trunitu puterile cu alle lui Temuru, si si-au pusu corturile in castrele « acestuia ». In catu pentru Turci, ei se tragu dela Tatarii Oguziani, precumu voiu aretá in articlulu urmatoriu, unde voiu vorbì despre originea familiei ottomanice ; éra Turcomanii, carora Sultanulu le tramite cate-unu principe si'lu revóca candu 'i place, n'au locuintia fissa, ci traiescu in corturi numite *Oba*, si 'si schimba locuinti'a dintr'unu locu intr'altulu. Ei migréza pene pe la Erzerum (12), strabatendu una parte d'in Armeni'a mare (antic'a Assiria), numita si asta-di de catre unii scriitori crestini Turcomani'a, nume cu totulu necunoscutu in

(12) *Erzerum*, o cetate lânga Eufrate in distantia câm de siese-dieci mile de la Trebizonda ; aici este passagiulu mare allu caravaneloru Orientului. *Trad. Anglu.*

annalile turcesci. Ca-ci toti vechii istorici si geografi turci numescu Armeni'a mare « Ermeniei kiubra », éra Armeni'a mica « Ermeniei sugra », nume sinonime cu alle nóstre. Credu cà acest'a este una proba destulu de buna, ca Turcomanii nu sunt originari d'in acea tiérra. Adeveratu este ca ei professéza religiunea mahomedana; dar, precumu ei n'au domiciliu stabile, asiá neglegu si multe precepte d'in Coranu, intre altèle preceptulu de a se rugá de cinci ori pe di. Sultanulu Muradu IV, a constrinsu pe unele bande d'in acesti Turcomani de a trece in Europ'a, elu le-a datu in possessiune siesurile situate intre délurile muntelui Emu, numitu la Turci Cenghe; apoi le-a datu si cetatea Aetos la pólele muntelui Emu pene la Philipopole: aci 'si conserva datinele loru, locuindu in corturi, si cultivandu pamenturile loru, dar' sunt cu multu mai civilisati, decatu cei remasi in Asi'a. Nu vedu inse nici cea mai mica urma la istoricii cari tractéza despre acesti Turcomani, d'in care s'aru putea coniectura macaru, ca Turcii de astadi si-aru trage originea dela ei. Totu ce se póte dice, este ca, intr'adeveru ei sunt acellasiu poporu, care la inceputu a fostu suppusu lui Aladinu, apoi lui Othmanu, primulu sultanu alu Othomaniloru. Despre acést'a voiu vorbì mai pe largu in capulu urmatoriu. D'in tóte aceste potemu cu dreptu cuventu conclude, ca opiniunea contraria, ori catu ar fì de latîta, n'are alta base decâtu ignoranti'a Europeniloru despre limbele orientali; assemenarea cuventeloru i-a inselatu in prejudiciul adeverului.

III. ORIGINEA FAMILIEI OTHMANE.

Este unu faptu curiosu ca originea celloru mai illustre familii despre cari istori'a face mentiune, se fia séu obscura séu fabulósa. Déca cercetamu inceputulu celloru mai nobile case la Persi, la Greci si la Romani; ce vedemu alta decatu fabule si fictiuni ridicule, in-

ventate de poeti? Si déca asiá este la popórale celle mai civilisate alle lumei, ce putemu astepta dela natiunile barbare, innecate in tenebrele ignorantiei? Asiá si la Turci, indata dupa fundarea imperiului unu numeru mare de auctori de acésta specie, au scrisu istorii fabulóse, precumu è istori'a intitulata *Tevarichi Aliothman,* de unde unii auctori crestini paru a fì imprumutatu genealogi'a chronologica a Othmaniloru. Dar Turcii nu le aproba, din contra le censuréza aspru in cartea *Tagiuttevarich.* Asiá citimu ca unii deriva fundarea imperiului turcescu dela caderea dominatiunei Tatariloru; altii dela o banda de hoti, si abia este vre unulu care se fia descoperitu adeverat'a origine a familiei astadi domnitória.

1. In catu pentru cei cari deriva crescerea imperiului turcescu dela caderea imperiului Tatariloru, ei, cá se nu para ca assertiunile loru sunt fara base, au inventatu o serie lunga de Chani la Tatari; nu sunt inse de accordu nici asupr'a fapteloru, nici in aratarea aniloru. Nicephoru Gregoras dice ca Ginghiscanu, pe care elu 'lu numesce Sitzischan, a apparutu mai antaiu in annulu 1222, pe candu domniá in Constantinopole imperatulu Ioane Duca; mai bine aru fi disu la annulu 1216, precumu amu aretatu noi mai in susu. Murindu Ginghiscanu — dice Nicephoru mai departe — au remasu dela elu duoi fii, Chalaos si Telepugas. Chalaos parasindu tiermii marei Caspice, si lasandu la nordu fluviulu Iaxarte, descinse spre Asi'a mica. Telepugas, dupe ce si-a intaritu imperiulu in intru, merse spre médiadi, trecù muntele Caucasu si marea Caspica, trecù prin pamentulu Sauromatiloru si Messagetiloru, subjugêndu-i pe acesti-a si tóte acelle popóra cari se margineau cu paludele Maeoticu si cu fluviulu Tanaïs. Loniceru pune espeditiunea lui Ginghiscanu la annulu 1202 si dice, ca acestu cuceritoriu resturnandu imperiulu Indianiloru, fundà imperiulu Tatariei mari si domnì in Asi'a anni 12. Ellu avù successoru — continua Loniceru — pe fiiulu seu Hocatanu; dupe acest'a remase Magius-chanu, care a coprinsu Antiochi'a de la crestini

la annulu 1260. Dupe Magius-chanu a succesu Helio, si dupe Helio Abusaga in an. 1280. Lui Abusaga a urmatu Tanagodoru, care a imbracisatu religiunea crestina, si a luatu numele de Nicolau; dara in urma érasi s'a intorsu la superstitiunea sa, si a luatu, precumu dice elu, numele de Mahomedu. Battus, care 'i succese, fù detronatu prin Casanu, fiiulu lui Argus, care la 1310 a strabatutu tóta Siri'a dela unu capetu pene la cella-laltu. Dupe Casanu a domnitu Carbadagru; sub acest'a a inceputu a cadé imperiulu Tatariloru in Asi'a si a nasce imperiulu lui Othmanu. Acésta serie de regi tataresci ai lui Loniceru cuprinde 108 anni; altii numera numai 98. Dara se lasamu tóte aceste nume si regi pretinsi, fiindu cu totulu necunnoscuti in istori'a si in limb'a turcésca. Singurulu punctu in care se unescu toti cati au scrisu istori'a popóreloru orientale este, cà acei principi tatari, cari au succesu lui Ginghiscanu, au fostu subjugati la annulu Hegirei 656, séu 1258 dela Christu, adeca 44 anni inainte de Othmanu, de cotra Ebubekir, regele Persiei, fiiulu lui Saadi. Acestu monarchu a unitu sub coron'a sa tóte tierrile aceloru regi séu principi, cu esceptiunea celloru usurpate de cotra unii satrapi persiani cari, precumu amu disu mai in susu, au profitatu de invasiunea tatariloru spre a se declara domni suverani; intre acesti'a au fostu Aladinu, sultanulu Iconiei, si Suleimanu, mosiulu lui Othmanu, precumu amu mai vediutu. D'in cele dise este invederatu, ca imperiulu Tatariloru in Asi'a a fostu resturnatu de Persiani cu multu mai inainte de inceputulu imperiului ottomanu; prin urmare originea acestuia nu se póte deriva d'in caderea acelluia.

2. Alti istorici érasi, si mai allesu istoricii crestini, póte d'in invidia, dicu ca Othmanu, primulu imperatu allu Turciloru, a fostu unu omu de nascere obscura si fara averi; ca ellu ar fi adunatu o banda de lotri si de hoti, ár fi navalitu cu acesti'a asupra veciniloru, si unindu politic'a cu forti'a, a supusu puterei sale atatu natiunea propria, catu si pe cele vecine. Improbabilitatea acestei opiniuni este

atatu de evidente, in catu me credu scutitu de a o mai combate; totusi nu va fi inutile a'i oppune auctoritatea lui Chalcocondila, pe care eu mai multu ilu credu de catu pe toti ceilalti istorici greci cati au scrisu despre Turci. Elu, in cartea prima dice : «Othmanu, pri-«mulu imperatu alu Turciloru, alu carui tata a fostu Erdogrul si «mosiu Suleimanu, a intrecutu pe toti d'in natiunea sa, atatu prin «virtutile catu si prin lustrulu nascerei sale».

3. Mai sunt si altii cari au cugete ceva mai laudabili despre acésta mare familia si admitu ca ea descende dintr'o nobile stirpe de Tatari ogusani. Dara si acesti-a, in locu de Suleimanu Schah, principe de Nera, adeveratulu fundatoru alu familiei, punu pe scena nisce nume de triburi, care in annalile turcesci sunt cu totulu necunoscute, precumu Corenii, Evrenii, Turacambrii sau Turacanii, Mihailoglii, Malcocioglii s. a. Originea celloru de antaiu patru nume nu se scie, si nu insémna nimicu, éra eu nici nu'mi pociu aduce aminte ca se le fiu aflatu la nici unu istoricu turcescu, afara de Evrenu, séu precumu citescu multi, Ornusbegi, belliduce sub Murad I. Acella fu cellu de anteiu carele portase titlu de duce allu Greciei, precumu se va vedea d'in urmatóriele istorii. Este prea adeveratu cà familiele Mihalogli si Malcociogli sunt pelbeie si nu prea vechi; pentru-ca Michailu Kiose a fostu strabunulu celei de anteiu. Acesta fusese consangénu cu cas'a Comneniloru, si abjurandu religiunea christiana fugise la turci, precum arata istoricii acestora. Michailu a traitu sub sultanul, Orchanu. Acésta se adeveresce prin unu podu de pétra dela Adrianopole, edificatu de fiiulu séu de nepotulu aceluia peste riulu Tundge, si pórta pàna in dio'a de astadi numele Mihalogli Kiuprisi séu podulu lui Mihaloglu. Originea familiei Malcogiogli se assemena in aceea, càci, precumu credu turcii de comunu, strabunulu ei fusese bulgaru séu serbu, care 'si schimbà religiunea si trecù la densii. Numele Malcociogli nici nu se aude airea, decatu in cantece, in care turcii glorifica faptele barbatiloru mari ai loru. I-

storia nu scie nimicu despre acesta. Malcociogli vietiuise sub Mohamedu care a cuceritu Constantinopolea.

4. Mai departe unii facêndu registrulu triburiloru ogusane inventara unele nume ne mai audite, in càtu acelea chiaru si barbariloru trebue se li se para barbare, precumu Oguzalpis, care dupa spus'a loru ar fi fostu tatalu lui Erdogrul, si Duzal̃pis, tata lui Oguzalpis si mosiu lui Osmanu. Altii inpartu acésta familia in modu totu asia de barbaru in patru linii, adeca Nambucii, Candelorii, Caramanii si Otmanii. Intre acestea nume nici unulu nu e turcescu, decatu numai Dusalpis. Caramanii sunt, ce e dreptu, bine cunoscuti in tierele orientali, inse nu se numera intre Ogusani; pentru-cà fundatoriulu acestei case anume Caraman-Ogli, de la care isi luara tierile sale si famili'a sa numele, fusese unulu deintre satrapii séu gubernatorii persiani; carii cu ocasiunea invasiunei lui Ginghischanu scuturasera jugulu persianu; éra istoricii turcesci descriu pe descendentii lui cá pe inamicii crescerei imperiului otomanu, a caroru domnia fu sfarimata abia in anul Hegirei 872 sub regimulu sultanului Muhamed, care a cuceritu Constantinopolea.

5. Dupa ce am cercetatu pàna acilea diversele opiniuni ale scriptoriloru, acum me voiu ocupa mai alesu cu ideile unor autori renumiti. Primulu care ne vene inainte este Laoniciu Calchocondilas, unu barbatu acesta, pe care nu numai avemu se'lu numeramu intre scriptorii cei buni ai scólei, ci se'lu si consideramu ca pe unu scrutatoriu fórte diligente in lucrurile turcesci. Acesta adunà la unu locu diversele pareri despre originea turciloru, si in partea sa antei'a le descrie precumu urmédia: 1. Unii, dice densulu, sunt de opiniune, cà turcii, adica osmanii, se tragu dein Sciti, carii se dicu si tatari, si ca prè candu Partii era renumiti, au pornitu de siepte ori dela Tanais. (Don) si totu de atàtea orĭ au devastatu Asi'a superiore. Ei credu ca acésta parere se confirma prin acea inpregiurare cà, precumu spunu densii dupa órosi-care sciri, pàna in dio'a de astadi se mai afla dein

acestu poporu multi impartiti prin Asi'a, si cà se asemena scitiloru nomadi, indatinati cu modul vietiuirei loru, adeca n'au locuintie stabili. Calchocondilas mai adaoge : acesti scriptori se adopera a'si confirma parerea despre originea scitica a turciloru inca si cu unu altu temeiu. Este adica cunoscutu cà popórale barbare, turcii, dein Lydi'a, Cari'a, Phrygi'a si Cappadoci'a nu differu nici in limba nici in datine de acei sciti carii locuescu intre Tanais si Sarmati'a. 2. Calchocondilas dice mai departe, cà unii sunt de parere, cà turcii isi au originea dela Parti, éra spre confirmarea assertiunei loru adaoga, cà partii sunt aceia pe carii scitii nomadi (numiti asia pentru-cà 'si schimba locurile de pasiune) i'-au inpinsu in Asi'a inferióre, unde petrecu ca si ceilalti, pentru-cà se vedu risipiti prin cetatile loru; de aici apoi a urmatu cà acésta specie de ómeni s'a numitu *turci*, care cuventu semnifica nomadu. Câtu de falsa este acésta interpretare a cuventului turcu, credu cà este invederatu dein ceea ce am atinsu mai in susu despre adeverat'a derivatiune a lui. 3. Altora li se pare cà Turcu se deriva dela Turca, una cetate mare si bogata in Persi'a, si ca turcii aru fi ocupatu mai antaiu Asi'a inferióre. 4. Unora le mai place a crede, cà turcii au venitu dein Celesiri'a si Arabi'a séu dein Scithi'a (dóra voiescu se dica Persi'a) si cà au avutu pe legislatorulu Omaru (mai bene Omarus), cà in fine acesta au cuceritu imperiulu Asiei, si acuma traiescu ca nomadi.

Dupa-ce Calchocondilas produse in modulu acesta diversele opiniuni ale mai multoru scriptori, in fine se unesce cu aceia carii sustienu, cà turcii se tragu dein Sciti; pentru-cà, dice densulu, acei sciti cari mai petrecu pana in dio'a de astadi in Europ'a spre resaritu, semena fórte bene cu turcii in portarea, in datinile si in modulu vietiuirei loru.

6. In fine, candu Calchocondilas ajunge ca se 'si desvólte opiniunea propria, atunci delatura tóte piraiele seci si scóte adeverulu immediatu dein fontana. « Eu aflu, dice densulu, cà dupe ce gentea

« turciloru se inmultise tare, se despartí in triburi diverse, intre care « era si tribulu (sementi'a) Ogusiloru. Dein acesta s'a nascutu ducele « loru Duzalpes. (Tocma acela, care in annalile turcesci se numesce « Kija Aleb, tata lui Suleimanu si mosiu lui Osmanu). Acela era omu, « care iubia dreptatea si ecitatea. Elu merita tóta laud'a pentru ta- « ri'a inimei sale, si atâtu era de dreptu, in catu pentru acésta calitate « a sa, partitele litiganti 'lu allegeau de arbitru in tóte causele loru, « si se suppuneau cu bucuria sententiei sale. Ogusanii incantati de « dreptatea acestui omu, au cerutu prin repetite instantie de la re- « gele tierei, se 'lu faca judecatoriu asupr'a loru » (Interpretele lui Calcochondila affirma falsu, candu dice ca acestu rege ar fi fostu Aladinu, sultanulu Iconiei). « Dupe aceea Oguzanii s'au datu cu to- « tulu in manile lui Duzalpis se'i guverne elu precum va crede ca « este in interessulu loru. Dupe mórtea lui, fiiulu seu Oguzalpis (care numai de catu vomu vedé ca este un'a si aceeasi persóna cu « Solimanu Schah), 'si insusi domni'a asupr'a Oguzaniloru, si « aspirá la puterea regale; purtandu resbellu contra Grecilor, elu « 'si facù renume in tóta Asi'a. Fiiulu seu Orthogules i-a sustienutu « reputatiunea; acesta n'a fostu mai pucinu illustru prin faptele sale « in Asi'a decatu parintele seu : in urma, Aladinu 'l-a chiamatu la « curtea sa, unde a fostu in mare stima.» (De ací se vede fórte claru, ca Oguzalpes este Solimanu Schah alu nostru, principele de Nera). Péne aci cu Laoniciu Chalcochondila.

7. Dupe Laoniciu, vomu pune, de si mai pucinu accreditatu decatu elu, pe Ioane Gaudier, interprete fórte esactu alu annaliloru turcesci, dar, precum mi se pare, prè cutediatoriu in a dice ca este puru adeveru despre famili'a ottomana, ceea ce elu a scosu din unele chronice rele alle Turciloru. Mai antaiu, elu decopiéza reu unele nume, séu le pune in ordine inversa, si comitte fórte multe errori de timpu, de locu, de nume alle natiuniloru séu alle particulariloru. Primulu, dice elu, care a domnitu la Turci, a fostu Othmanu, fiiulu lui Er-

dogrulu, fiiulu lui Solimanu Schah, fiiulu lui Cabielpis, fiiulu lui Casulbugas. Pene aci are dreptate. Dupe acést'a inse, adduce alte duóe-spre-ḑece nume corrupte, despré cari nu se vede nici-o urma in annalile turcesci. Apoi adaoge ca se marginesce cu numerarea acestoru siepte-spre-dece patriarchi ai semintiei ottomane; dar ca, cu ceialalti alu caroru nume nu le scie, s'aru puté sui in ordine neintrerupta pene la Iaphetu fiiulu lui Noe. Dupe accea trece la subiectulu seu, si demonstra originea semintiei ottomane; dara assertiunile sale sunt in contradictiune cu tóte opiniunile altor-a, si in specialu cu alle lui Calcochondila. Pene candu, dice elu, famili'a Oguzaniloru a domnitu asupr'a Partiloru in continua successiune, ei erau nisce principi fora sciintia si fora cultura; ei s'au cultivatu si s'au moralisatu tocmai dupe ce au inbraçisiatu religiunea mahomedana, si si-au allesu de resiedintia cetatea Machanu. Pe timpulu candu Solimanu Schah domnia asupra Partiloru (Oguzaniloru), faimosulu Ginghis facù o irruptiune in Parti'a, distruse Belch'a si Chorasanul; Curisemis Schah, principe allu Belchiei, a peritu in fuga. Sultanu Aladinu, de origine selgiukiana, a fugitu si elu din Parti'a si a venitu in tiérr'a Junanu (auctorulu nostru crede ca Junanu este Caramani'a de asta-di; in realitate insa Junanu este Ioni'a); aici a luatu in possessiune cetatea Savasta, si s'a declaratu rege. (De unde o afirma acést'a, nu sciu). Soliman Schah, continua Gaudier, vediendu cetatea Machanu distrusa de Tatari, pentru-ca se scape de violentiele acestora, a fugitu din Parthi'a (póte Patria) si s'a retrasu in Erzinga [13]) (vré se dica Ozerbegianu); de aici a trecutu in Romani'a, si a venitu in Amasi'a (totu particularitati contrarie adeverului istoricu). Apoi schimbandu-si callea, a ajunsu la Chaleppu; asiediendu-si apoi taber'a aprópe de cetatea Jabetu pe tiermii Euphratului, si cer-

(13) Auctorulu esplica acestu cuventu prin *Ozerbegianu*. *Erzinga* inse mi se pare ca è o coruptiune d'in cuventulu *Erzengian*, cetate in Anatoli'a, nu departe de Euphrate, unde Solimanu Schah s'a opritu mai àutàiu dupe ce a essitu d'in Machau *Trad. Angl.*

candu a trece in notu cu callulu preste acestu fluviu, s'a innecatu. Solimanu a lasatu dupe sine trei fii, numiti Sungargensis, Giudogdis si Erucules; acest-a a fostu tata lui Othmanu, fundatorulu imperiului ottomanu.

8. Dupe ce amu espusu opiniunile differitiloru auctori asupr'a acestui punctu, nu remane alta de catu se demonstru, pre catu se va puté mai claru, originea adeverata a acestei illustre familie. Toti istoricii cei mai esacti, atatu turci catu si crestini, recunnoscu ca Solimanu, principe de Nera, este fundatorulu familiei imperatiloru turci. Dara fiindu-ca istoricii turci nu ne dau decatu fórte puçina lumina asupr'a gloriosiloru antecessori ai acestei familie, credu ca nu va fi inutile, de a cerca alti sorginti. In generalu, toti se unescu ca Solimanu a fostu din cea mai nobile dintre familiele oguzane ale Scitiloru; capu unei órde séu tribu de Tatari, aprópe de marea Caspica, numiti de commuuu «Conar Gotcer Tatar Taifesi», adeca: mergetori si statatori, fora ca se aibe o locuintia fissa. Eu sunt applecatu a crede, ca ei au locuitu intre marea Caspica si laculu numitu pene asta-di de càtra locuitorii de acolo, Carabogas (14), unde si pene asta-di se vedu Sciti numiti Caracalpak (15), si cari ducu o viétia vagabunda si vorbescu aceeasi limba cu Turcii, de si acesti-a differescu de ei prin moraluri, datine si modulu de viétia. Acestu poporu nomadu si vecinii sei au fostu, cari au proclamatu pe Solimanu domnu alu loru sub numele da Schah. Voiu spune ca in trécatu, çà numele de Schah in limb'a persica este mai onorabile de catu Chan, si insémna principe, carui Chanii sunt suppusi; de aci regele Persiei 'si affecta titlulu de Schah; si Chanu la persiani este ca unu gubernatoru de provincia, assemene unui viziru séu pasia la Turci, onoratu cu privilegiulu de a purtá trei códe de callu. Nu pretindu a determiná déca Solimanu a primitu acésta dignitate de la antecessorii sei prin

(14) *Carabogas*, insémna *Gura-négra. Trad. germ.*
(15) *Caracalpak. Cusma-négra. Trad. germ.*

titlu de ereditate séu o a castigatu prin meritele sale personali, de óre ce d'intre toti istoricii nu este de catu singuru Chalcocondila care se faca mentiune despre acést'a.

9. Inainte de a purcede mai departe, acì este loculu de a revenì unu momentu asupr'a celloru dise, spre a le pune in mai mare lumina. Amu disu ca dupe invasiunea lui Ginghiscanu si caderea imperiului persicu, cei mai multi Satrapi séu gubernatori ai provincieloru ce compuneau acestu imperiu de la Euphrate si pene la marea Mediterana, si-au arrogatu puterea nemarginita si n'au cunnoscutu alta auctoritate de catu a loru propria. Acést'a se pare ca ne da Niceforu a intiellege in cartea VII, unde dice : « Éra Turcii (è de in« semnatu ca prin cuventulu Turcu elu intiellege pe toti Satra« pii, cari s'au revoltatu contra regelui persicu) s'au invoitu « intre sine, a imparti prin sorti tóte provinciele de sub jurisdic« tiunea Romaniloru.» Apoi adaoge numele acestoru Satrapı, dara intr'unu modu atatu de corruptu, in catu fora ajutoriulu altoru istorici este imposibile de a cunnósce déca sunt unii si aceiasi cu cei alle caroru nume le mentionéza annalile Turciloru in acésta materia. Annalile turcesci mentionéza pe Chursem Schah, rege de Caspi'a (cà-ci la Turci Chursem insémna marea Caspica; acestu principe nu è cunnoscutu cu numele seu propriu, dara se considera ca unulu d'intre cei cari au fostu invinsi de cotra Ginghischan), pe Caramanogli, Ozerbegianu, Gjermijanogli, Hanidogli, Cjoetuerum Baiezid, Isfendijarbeg, Ahmed Halamir, Tekjebeg, Suelkadirbegi si Aladinu Sultanu de Iconia, cellu mai celebru intre toti, care singuru a portatu titlulu de Sultanu. Nu mai lungescu vorb'a asupr'a acestei materii; lectorii voru aflá pe fia-care la loculu seu in adnotatiunile mele.

10. Aceste s'au petrecutu, precumu amu aretatu, trei anni dupe espeditiunea lui Ginghischanu. Atunci Solimanu alu nostru, principe de Nera d'in tribulu Oguzaniloru, in fruntea a cinci-dieci de mìi de Sciti, totu ómeni allesi, a trecutu muntele Caucasu, a strabatutu

totu Azerbegianulu séu Medi'a, si s'a opritu tocma pe tiermii Siriei. Eu credu ca lectorulu nu va luá in locu de reu, déca voiu sta unu momentu pentru a arunca o cautatura asupr'a modului, ocasiunei si timpului acestei descalecari a patriarchului unei familie atatu de illustre in diu'a de asta-di.

11. Saadi Effendi, auctorulu unoru annale atatu de pretióse si acreditate la Turci, descrie modulu si motivulu invasiunei lui Solimanu precumu urméza. « Auctorii vechi, — dice elu,— cari au transmissu « posteritatiei cunnoscinti'a despre evenimentele trecute, spunu ca « pe timpulu candu Aliseldgiuk, adeca tribulu Seldgiukianu, a esitu « d'in Maveran-nubar, tiérra situata d'incolo de Oxus spre marea « Caspica, cunnoscuta geografiloru moderni, pentru a occupá tierra « Iranu, care se intinde spre marea Persica. mai josu de Oxus, si « spre appusu pene la Tigris, atunci Kiia Kan tatalu lui Solimanu « Schah, principele Oguzaniloru, 'si-a intrunitu tribulu cu alu lui O-« liseldgiuk, si essindu d'in Merushahgianu, a occupatu pentru sine « cetatea Machanu. Dara dupe espeditiunea lui Ginghischan, Solimanu « Schah, fiiulu lui Kiia, séu precum ilu scriu altii, Kiia Aleb Kan, « alle carui dominie se intindeau acumu pene la Ahlad, o parte d'in «Armeni'a mare, vediendu ca furi'a si crudimea Tatariloru lui Gin-«ghischanu nu mai are margini, a fostu constrinsu a parasi tierrele « sale, si a merge impreuna cu totu poporulu seu se'si cerce altele « pene la Rum. Asiá numescu scriitori vechi turci o parte d'in Ana-« toli'a séu Asi'a mica.» Atatu dice Saadi Effendi despre esirea fortiata a lui Solimanu d'in tiérr'a sa. Elu narrédia apoi espeditiunile acestui principe si alle fiiloru sei. Lectorulu le va vedé tóte aceste la loculu loru.

12. Heschri, istoricu mai vechiu de catu Saadi, scrie ca Oguzanii (cari, precumu dice Chalcocondilas, si-au allesu principe pe tatalu lui Solimanu), s'au stabilitu in tierr'a Ahlad 170 anni inainte de Solimanu, si in annulu Hegirei 611, au facutu cu Solimanu, prim'a

espeditiune in partile Asiei mice. Dar selbateciile Tatariloru lui Ginghiscanu au fortiatu pe Solimanu cu ai sei se essa d'in Asi'a mìca, care erá cu totulu desolata, si se traga spre Azerbegianu, unde au dusu catu-va timpu viétia nomada si ratacitoria; in fine, la annulu Hegirei 616 constrinsu de lips'a celloru necessarie pentru viétia in aceste regiuni desierte, elu s'a intorsu de nou spre Rum cu armata de cinci-dieci mii, totu omeni allesi, spre a'si recastiga possessiunile sale vechi. Intreprinderile lui avura bunu succesu pene ce au ajunsu la Euphrate; aici vrendu elu a trece cu callulu in notu prin apa, s'a innecatu.

13. Suleimanu a lasatu dupe sine patru fii: Soncurdogan, Giundogdi, Erdogrul Gasi si Dindar séu Djumdar. Cei duoi d'anteiu, dupe mórtea funesta a parintelui loru, s'au reintorsu in tiérr'a de unde au venitu, si scriitorii turci tacu cu totulu despre ei. Erdogrul si Dumdar au remasu cu trupele loru, si si-au pusu corturile intr'unu locu numitu Syrmaluciucur (16). Puçinu dupe acest'a, Dumdar a moritu, si Erdogrulu a remasu singuru. Elu inaintá spre Asi'a mica, unde i se suppusera mai multe provincie. Subjugandu popóre, elu le lasà libera allegere, séu de a respunde tributu, séu de a primì religiunea sa; de acì fù numitu Zeletis (17), titlu celebru in acelle parti. Erdogrulu nu s'a lasatu se'lu orbésca fortun'a sa cea buna; elu isi impunea de a nu trece preste margini, si de a nu aretá ca aru fi avendu dorinti'a tiranica de a cuprinde tierrile altui-a; de acee'a tramise pre fiiulu seu mai betranu, pe Saruiatu, (care meritase in urma illustrulu epitetu de Savudgibeg) la Aladinu, Sultanulu Iconiei, pentru a'lu rogá cu tóta umilinti'a se'i accórde unu locu in tierrile salle, unde se se póta stabilì elu si ai sei. Aladinu i accordà cererea cu tóta buna vointi'a: pentru ca 'i spunea propri'a prudentia, ca mai bine este a 'si face amicu, de catu inamicu pe acestu nou si potente vecinu

(16) *Syrmaluciucur, Baia-de-auru. H.*

(17) *Zeletis*, deriva dè sicuru de la cuventulu grecescu lotes, gelosu. *Trad. Germ*

Elu incarcà cu tóte onorile pe Saruiatu; ilu retramise la tatalu seu insocitu de ambasadori, si cu promissiunea, ca déca prin valórea sa va curatì din imperiu resturile Tatariloru lui Ginghischanu, nu numai ca 'lu va pune in fruntea armateloru sale, ci 'lu va face si partasiu imperiului seu. Aladinu, inaintatu in etate, n'avea atat-a trebuintia de soldati, de avutia, de putere séu de curagiu, catu de unu generalu bunu, capabile de a stá in façi'a unor inimici atatu de incommodi.

14. Déca Aladinu 'si formase o idea inalta despre Erdogrulu, elu nu se insielà in asteptarile sale; cà-cí dandu'i dreptu locuintia cetatea Caragedagy, si incredintiandu-i, precumu i promisese, o parte d'in armatele sale, Erdogrulu se purtà cu atat-a prudentia, in catu prin command'a si tactic'a sa cea buna nu numai ca invinse pe tatari si liberà tiérr'a de ori-ce pericole nuóe, dara anca suppuse si provinciele vecine de sub dominatiunea Romaniloru, si le adaose la imperiulu lui Aladinu. Acest'a adducêndu-si aminte de promissiunea sa, recompensà in modu regale servitiele lui Erdogrulu, facêndu-lu commandante a tóta provinci'a Ancyrei. In fine Erdogrul infrantu de greutatea anniloru si de fatigiele resbeleloru, morí la annulu Hegirei 680 dupe Saadi, éra dupe Nishrin, la annulu 687. Mormentulu seu este si asta-di visitatu cu pietate de cotra Mahomedani in cetatea Sugiucik.

15. Dupe ce Erdogrulu mori in culmea fortunei sale, Aladinu voindu a 'si aretá gratitudinea sa cotra memori'a acestui mare barbatu, onorà pe fiiulu seu cu demnitatile parintelui, dandu-i titlu de capu alu tuturoru Tecadumiloru séu Satrapiloru. Acestu fiiu erá Othmanu, numitu pentru juneti'a sa Othmangicu séu Othmanutiu. Pentru mai mare distinctiune, Aladin 'i concesse cá in tóte cetatile si provinciele cucerite de parintele seu, precumu si in celle pe care ellu learu cuceri, se pórte titlulu de Sultanu, si se aiba privilegiulu de a bate moneta cu inscriptiunea numelui seu propriu.

16. In urma, Tatarii Gazaneni ajunsera a domni, si Aladinu

cellu teneru, allu carui nume adeveratu este Kiejchoshrev (18), fu constrinsu a fugi in Europ'a la annul Hegirei 699, care incepe la 28 Septembre 1299; dupe aceea Satrapii impartira intre sine tóte tierrile lui. Othmanu inse, cá cellu mai putinte, i constrinse la annulu Hegirei 700, a 'i cere protectiunea si favórea. De la acestu annu incóce numera unii istorici inceputulu imperatiei acestui principe. Dara Saadi, basatu pe ratiuni destulu de tari, pretinde ca imperati'a lui Othmanu incepe la annulu Hegirei 688, séu de la Isus-Christu 1289, candu, dupe cucerirea cetatiei Caragehirei, a facutu trei acte de suveranitate, adeca: a creatu unu Cadi séu jude; a stabilitu unu Chatib seu diacon, care se se róge pentru elu personalu in calitate de Sultanu; in fine a pusu se se bata moneta cu inscriptiunea numelui seu propriu. Asîa Othmanu a fostu recunnoscutu rege cu consentimentulu maimariloru si alu armatei; elu nu intardià de a unì intr'o singura monarchia staturile lui Aladinu si alle salle, si asia puse fundamentele acestui imperiu ottomanu, de care si asta-di tremura lumea, si dede suppusiloru sei numele seu propriu in locu de numele Oguzani séu Turci, care 'lu aveau sub cei duoi Aladini. Istori'a ce urmédia va enarrá cu tóta esactitudinea possibile faptele sale si alle successoriloru lui.

GENEOLOGI'A FAMILIEI OTTOMANE.

17. Saadi, care a scrisu istori'a Turciloru, alle carui merite eu de atate-ori leamu recunnoscutu, si care se distinge atatu prin amorulu seu de dreptate câtu si prin zelulu seu pentru glori'a ottomaniloru, Saadi, dîcu, vré se descarce asupr'a altor-a greutatea unei discussiuni atatu de obscure, precumu este geneologi'a familiei ottomane. Elu ne voindu a se esplicá claru si intr'unu modu positivu, dice numai in generalu co sunt unii istorici cari ducu acésta familia in linea

(18) *Kiejchoshrev*, *Cosroes* dupe *Trad. Germ.*

drépta ascendente de la Othmanu pene la Iaphetu, fiiulu lui Noë. Cu tóte aceste, elu, in prefatiunea istoriei sale, ne da tóte aceste nume incerte. Eu le voiu transcrie acì asiá precumu ni le da elu, sprea prevenî pe lectoru si a i le puneinaintea ochiloru asiá precumu sunt, éra nu corrupte precumu lé-mu vediutu in unii auctori crestini:

Othmanu fiiulu lui Erdogrulu, fiiulu lui Solimanu, fiiulu lui Kija-Aleb, fiiulu lui Kizil Boga, fiiulu lui Baitemur, fiiulu lui Aikitlig, fiiulu lui Tugras, fiiulu lui Karaniv, fiiulu lui Sacuru, fiiulu lui Bulgaru, fiiulu lui Soncur, fiiulu lui Toktemur, fiiulu lui Iassak, fiiulu lui Cemeder, fiiulu lui Kutluk, fiiulu lui Turak, fiiulu lui Carachan, fiiulu lui Iasur, fiiulu lui Ielvages, fiiulu lui Baibeg, fiiulu lui Tugras, fiiulu lui Togmishes, fiiulu lui Cugebeg, fiiulu lui Ortuk, fiiulu lui Cumar, fiiulu lui Cektjemur, fiiulu lui Turages, fiiulu lui Kizil Boga, fiiulu lui Iamak, fiiulu lui Basibogas, fiiulu lui Hormir, fiiulu lui Baisui, fiiulu lui Sunge, fiiulu lui Boga, fiiulu lui Kurtulmish, fiiulu lui Korchar, fiiulu lui Balcik, fiiulu lui Kumashes, fiiulu lui Cara oglan, fiiulu lui Soliman Schah, fiiulu lui Corchulu, fiiulu lui Bulgar, fiiulu lui Baitemur, fiiulu lui Turmish, fiiulu lui Cocaleb, fiiulu lui Oguzchan, fiiulu lui Carachan, fiiulu lui Caichan, fiiulu lui Ulidgechan, fiiulu lui Takva, d'in cas'a lui Iaphetu.

18. Inainte de a inchîaiè aceste cercetari, vreu se observu, ca dupe opiniunea commune a Turciloru, tribulu Ogianu are duóe linii principali: lini'a ottomaniloru, si line'a oliginghisianiloru, si ca, d'in acésta d'in urma linea au avutu Tatarii d'in Crimea pe Chanii loru in successiune neintrerupta. Prob'a cea mai forte pentru acésta opiniune este legea stabilita de Sultanii ottomani, care tiene, ca in casu candu d'in cas'a aliothmana n'aru mai fi eredi masculini, atunci imperatulu se se aléga d'in cas'a oliginghisiana, fiindu-ca este sciutu, ca amenduóe deriva de la unulu si acelasiu trunchiu. De acî Tatarii de Crime'a au mare sperantia, ca stingêndu-se odata famili'a otto-

mana, eĭ érasi voru succede la tronu. Legea ce amu memoratu nu è stérsa; ea este viia anca in spiritele ómeniloru, precumu s'a vediutu pe timpulu meu cu ocasiunea unei seditiuni contra sultanului Mustafa, si despre care voiu vorbì mai pe largu in a dou'a parte a istoriei mele. Atunci soldatii, cetatianii si preotii au tienutu mai multe dile consultari in Hipodromu pentru a detrona pe Mustafa şi a alege altu imperatu. Dara, fiindu-ca Mustafa tienea, dupe datina, sub ochii sei in Adrianopole intr'o inchisóre pe toti consangenii sei, precumu pe Ibrahimu Sultanu Ahmedu, unchiulu seu cu doui fii, pe fratele seu Ahmedu, care occupa astadi (19) tronulu, de aceea poporulu se temea, ca déca va venì la cunnoscinti'a lui Mustafa, ceea ce se petrecea in Constantinopole, elu va curatì de pre lume pe toti acei principi, si esterminandu astfeliu pe toti eredii legitimi ai imperiului, poporulu va fi constrinsu, vrendu nevrendu, a'lu onora cá pe alu seu imperatu. Pe candu acésta temere tienea tóte spiritele in perplessitate, noulu allesu Mufti, accompaniatu de ceialalti parinti ai legei, se redicà si dîse aceste cuvente: « Este pré a-
« deveratu, ca a da imperiulu unei persóne, care nu sta in nici-o
« legatura de sange cu cas'a ottomana, este in contra legiloru atatu
« divine catu sì umane. Dara, de ore-ce Tatarii de Crime'a, cari
« deriva d'in acelasiu sange cu Ottomanii, au eredi capabili de a gu-
« verna legitime acestu Statu, in vanu poporulu se teme ca va cadé
« in anarchia; cà-ci, déca Mustafa aru omorì pe toti consangenii
« sei, atunci elu trebue pedepsitu cá parricidu si perturbatoriu de pace
« publica; éra successoriu alu lui trebue allesu unulu d'in fiii Tata-
« riloru de Crimea, cari sunt de aceeasi semintìa cu Ottomanii ». Si mai multu, in puterea acestei legi sunt esclusi de la tronu barbatii nascuti d'in linea femenina. Intr'adeveru, chiaru cu occasiunea despre care vorbescu, propusesera unii de erede la tronu pe fiiulu u-

(19) *Asta-di*, adeca in anulu 1712, candu auctorulu scriea acésta istoria. *H.*

nicu alu Saphiei (20), fii'a Sultanului Muradu, care locuiá in suburbiulu numitu Beshiktash; toti inse se oppusera, declarandu in publicu : « ca imperiulu ottomanu nu va cadé nici-odata sub fusu (21); « ca nu recunnoscu alti eredi capabili de a succede pe tronu, de « catu pe cei d'in line'a barbatésca, si ca in defectulu acestor-a, tre« bue chiamati Aliginghisianii, cá unii cari au dreptu incontestabile « la tronu prin legatur'a de sange cu Ottomanii ».

(20) *Sophia*, romanesce *vergura*, curata. *H.*
(21) *Fusu*, intiellege muierea. *H.*

ESTRASU DIN PREFATIUNEA TRADUCTORIULUI GERMANU.

Istori'a imperiului turcescu compusa de principele Dimitrie Cantemiru au ajunsu la cunoscinți'a istoricilorn europeni mai antaiu prin traductiunea facuta in limb'a anglica. De aci incolo nu numai istoriografii, ci si barbatii de statu o aflara demna de atata attentiune, in catu ea se vediù tradusa si tiparita in scurtu timpu, atatu in limb'a francesa, catu și in cea germana, precumu se va arata mai la vale.

Editiunea germana care s'a tiparitu in Hamburg la anulu 1745, fu dedicata de catra traductoriulu ei nenumitu imperatesei *Mariei Teresiei*, éra in fruntea dedicatiunei fu pusa imaginea simbolica a eĭ, tienendu de mana pe filiulu seu Iosifu cá pruncu de patru ani, alaturea cu elu Minerva cá mentoru. Dein acea dedicatiune respira si scopurile politice pe care le avuse in vedere traductoriulu.

Trecendu la prefatiunea sa, traductoriulu germanu voindu a recomanda publicului seu cu totu adinsulu istori'a imperiului ottomanu scrisa de Cantemiru, pune sub ochii lectoriloru sei mai multe consideratiuni, despre care amu credıutu cà trebue se fia comunicate si lectoriloru romani celu pucinu intr'unu estrasu precumu urmédia acilea.

Celu ce scie apretia valórea istoriei, simte mare neplacere ori-

candu intimpina date nesigure si lacune multe. Cunoscute suntu greutatile de care damu in istori'a monarchiloru Assiriei, confusiunile in istori'a Egiptului si a Chinei, obscuritatea in a popóraloru septemtrionali. Dara nesciinti'a despre trecutulu popóraloru antice s'ar mai putea escusa cu impregiurarea, cà acelea n'au simtitu necessitatea de a 'si scrie istori'a loru in ordine chronologica; ce vomu dice inse, déca dàmu de aceleasi difficultati la scrierea istoriei staturiloru mai noue? Dein mai multe staturi europene avemu date istorice in abundantia; dein contra lips'a loru este cu atatu mai simtita la istori'a altoru parti ale lumei, éra ce avemu despre acelea, suntu parte mare fabule copilaresci, de care abia putemu scapa. In timpurile mai dein cóce s'a intensu comerciulu preste tóte tierile, dara scirile càte ne vinu prin acela, se reducu mai multu numai la marfi, la modulu vietiuirei, si la investmentarea popóraloru. Missionarii tramisi cá se propage christianismulu in tóta lumea, au meritu mare intru adunarea de date istorice; cu tóte acestea imperiulu ottomanu care se afla in vecinatate immediata, acelu imperiu, a carui potere facù cá se tremure de mai multe ori Europ'a, ne este fórte reu cunoscutu. Date istorice pe care le avemu dein Turci'a suntu fórte defectuóse si incarcate de errori. Causele aceloru defecte suntu cunoscute. Grecii carii au avutu a face mai multu cu Turcii, au scrisu fórte reu istori'a acestora. Latinii mai ignoranti de catu Grecii in afacerile turcesci, dandu crediementu Greciloru s'au insielatu si ei. De aici vene, cà a voi se scrii istori'a turcésca dein documente de a le crestiniloru, semnifica totu atata, cá si cumu ai voi se scrii dein diariele nóstre istori'a staturiloru situate afóra dein Europ'a. Grós'a nesciintia a limbei poporului turcescu, greutatea de a castiga carti turcesci, marea neincredere a turciloru de a nu comunica lucrurile loru cu altii, in fine ur'a inversiunata a popóraloru christiane asupra unui poporu, carele sfarmase una parte considerabile a christianismului, era totu atatea obstacole mari, cá

se nu potemu strabate la adeverat'a istoria a poporului turcescu.

Facia cu acestea impregiurari, cu atatu are se ne fia mai pretiósa istori'a osmaniloru scrisa de D. Cantemiru, cu catu acesta se aflase in positiunea favorabile de a implini tóte conditiunile cerute la compunerea istoriei genuine a imperiului turcescu, pe care le-a si implinitu in adeveru. Cantemiru cunoscea tóte limbele necessarie la scrierea acestei istorii. Petrecerea sa de diece ani in capital'a imperiului ii dete ocasiune de ajunsu cá se cunósca documentele acestui poporu. Positiunea sa inalta ilu aduse in atingere cu barbatii de statu si cu invetiatii turciloru, dein a caroru conversatiune potea se afle destule sciri secrete si se petrunda in natur'a turcésca. Preste acestea, amórea de adeveru respira dein tóte paginele istoriei lui Cantemiru. Elu iubesce pe compatriotii sei, inse nu asia, cá se alunece a coperi errorile istoriciloru romani, orí-candu se arata vreuna contradicere intre acestia si intre istoricii turcesci. Elu este fórte zelosu pentru credinti'a sa religiósa si uresce dein sufletu tirani'a turcésca; totusi elu scie se fia asia de nepartinitoriu, in càtu virtutile loru le lauda la tóta ocasiunea. Ce poteamu astepta mai multu dela probitatea unui istoriografu? In partea prima a istoriei sale Cantemiru pune se vorbésca mai totu istoriografii turcesci, adeca decopiadia dein ei mereu, ceea ce este una virtute admirabile dela unu principe, carele suferise atàtea rele dela turci. A dou'a parte o a descrisu dupa cele ce vediuse si patise elu insusi, dein documente in totu respectulu authentice. Notele adaose de elu inca sunt de mare pretiu, cà-ci ele coprindu mai totu sciri necunoscute pàna acilea. Stilulu seu e preste totu seriosu si claru. Ici-colea vinu repetitiuni de aceleasi lucruri; se vede cà scriptoriulu fusese intreruptu adeseori in lucrarea sa. Unele sciri mirosa a superstitiune, dara acésta se mai intempla si altora.

Dupa acestea traductoriulu enuntia, cà una carte cá acésta, de valóre intrinseca atàtu de mare, se aflase demna de a fi tradusa si

publicata in limb'a germana. De aci incolo elu arata, cà manuscriptulu originale latinescu alu acestei istorii ilu dusese Antiochu Cantemiru la Londra. Anglii carii isi tienu de datori'a loru a comunica in *limb'a loru nationale* ori-ce lucru adeveritu, in locu de a o publica in limb'a latina, o tiparira in traductiunea facuta de dr. N. Tindal magistru alu artiloru liberali si vicariu la Walthan in comitatulu Essex. Acea editiune esi in folio la anulu 1734 in Londra. Traductoriulu germanu afla, cà traductiunea facuta in limb'a angla este fórte buna, curgatória, exacta. Dein contra, acelasiu afirma, cà traductiunea francésca de d. Jonquieres, comendatoriu si canonicu alu ordinului calugariloru Hospitali dela Montpellier, tiparita in patru tomuri 8⁰ la Parisu in anulu 1743 este defectuósa, in unele parti chiaru si falsificata, precumu de ex. in viéti'a lui Ibrahim, unde bietului canonicu ii fu rusine a reproduce spurcatiunile cate se scriu despre acelu sultanu (1).

In catu pentru traductiunea germana, traductoriulu dice cà elu se tienù strinsu de cea angla, cà a intempinatu greutati la traducerea nomenclatureloru oficiali, la frase, sententie, respunsuri, inscriptiuni si versuri citate de auctoriu dein limbele turcésca, arabica si persiana, deintre care cele mai multe era fórte corrupte si trunchiate in traductiunea angla, éra traductoriulu francesu a mai inmultitu acelea corruptiuni. Vediendu traductoriulu germanu acelea errori, se decise a le correge cu ajutoriulu filologului Meninski si alu unei gramatice turcesci, ce essise in anulu 1730. Si fiindu-cà Cantemiru adoptase mai multe nomenclaturi dein limb'a turcésca

(1) In sessiunea dein anulu 1875 a Societatei academice romane patru membri ai sectiunei istorice se ocupara in vreo patru siedintie cu compararea celoru trei traductiuni streine, tienendu alaturea si pe cea romanésca a d-lui dr. Ios. Hodosiu; éra cu acea ocasiune aflara, cà in adeveru traductiunile angla si germana consuna mai preste totu, dein contra cea francésca se abate adesea, uneori omittendu, alte-ori adaogèndu dela se-nesi, precumu de ex. in viéti'a lui Stefanu celu mare, alte-dati érasi jocandu-se cu frase si expressiuni, alterédia sensulu. *G. B.*

comuna, popularia, precumu facu si grecii, si italienii, candu scriu si vorbescu despre lucruri turcesci, germanulu se tienù mai multu de limb'a literatiloru turci, arabi etc.; totu-odata elu se feri de corruptiunile barbare ale cuventeloru europene, precumu Felibe in locu de Philipopole, 'Firindos in locu de Ferdinandu. La tóte acestea dete preste greutati cu atàtu mai mari, cu càtu multe cuvente streine suntu atàtu de corrupte prin turci, in càtu nici insusi Cantemiru nu le mai cunoscea; preste acésta, chiaru turcii le pronuntia in moduri diverse si dubióse. Cu alte cuvente: limbile asiatice se corrupu si schimosescu in gur'a popóraloru europene, precumu si limbile acestora se strica si deformédia fórte tare in graiulu popóraloru asiatice, ale caroru organe de vorbire differu asia multu de ale nóstre. Spre a facilita lectiunea, traductoriulu nu'si pregetà a compune unu vocabulariu de cuvente si sententie straine ce se afla in acésta carte (2); inse una alta collectiune de cuvente straine cautà se o delature, dein causa cà'i lipsia acelea semne séu litere, care era se represente pronuntiarea loru germana si exacta. Acésta i s'a intemplatu lui nu numai cu vocalele trecute in limb'a turcésca dein alte limbi asiatice, ci si cu cele slavóne si magiare.

Acelasiu traductoriu germanu a mai compusu: Una tabella comparativa intre anii Hegirei si ai erei christiane (3).

Una tabella a moneteloru turcesci, comparate cu cele saxóne;

Unu registru alphabeticu alu lucruriloru coprinse in acésta istoria (4).

In fine traductoriulu germanu inchiaie dicendu, cà elu dà in manile publicului seu *una carte ce nu'si are parechi'a.*

---

(2) In traductiunea germana dela pag. 772 pàna la 789.
(3) Vedi-o dupa prefatiunea auctoriului.
(4) In editiunea germana dein anulu 1745 dela pag. 790 nainte.
Tocma la calcaiulu editiunei germane se mai vede si portretulu lui Dim. Cantemiru, éra dela pag. 841 nainte pe 14 pagine biographi'a acelui Domnu de renume mare. *Nota edit.*

TABELA COMPARATIVA

INTRE ANII HEGIREI SI ANII DE LA CHRISTU, CE OBVINU IN ACESTU OPU

Nota : **H.** insemna adica anii Hegirei ; **I. C.** anii dela Christu ; **L.** lun'a si diu'a d'in luna ; **D.** diu'a din septemana ; Liniora (—) anulu bisextilu.

H.	I. C.	L.	D.	H.	I. C.	L.	D.
611	1214	13 Maiu	3	882	1477	15 Aprilie	3
616	1219	20 Martiu	4	884	1479	25 Martiu	5
680	1281	22 Aprilie	3	886	1481	3 Martiu	7
687	—1288	6 Fevruariu	6	887	1482	20 Februariu	4
688	1289	25 Ianuariu	3	889	—1484	30 Ianuariu	5
698	1298	9 Octomvrie	5	890	1485	18 Ianuariu	3
699	1299	28 Septemvrie	2	—891	1486	7 Ianuariu	7
—700	—1300	16 Septemvrie	6	—894	—1488	5 Decemvrie	5
717	1317	16 Martiu	4	895	1489	25 Noemvrie	4
726	1325	8 Decemvrie	1	901	1495	21 Septemvrie	2
—727	1326	27 Noemvrie	5	—902	—1496	9 Septemvrie	6
728	1327	17 Noemvrie	3	—905	1499	8 Augustu	5
729	—1328	5 Noemvrie	7	—907	1501	17 Iuli	7
—730	1329	25 Octomvrie	4	916	1510	11 Aprilie	5
734	1333	12 Septemvrie	1	917	1511	31 Martiu	2
736	1335	22 Augustu	3	—918	—1512	19 Martiu	6
—738	1337	30 Iuliu	4	920	1514	26 Februariu	1
—760	1358	3 Decemvrie	2	—921	1515	15 Februariu	5
761	1359	23 Noemvrie	7	922	—1516	5 Februariu	3
762	—1360	11 Noemvrie	4	923	1517	24 Ianuariu	7
—763	1361	31 Octomvrie	1	925	1519	3 Ianuariu	2
766	—1364	29 Septemvrie	1	—926	1519	23 Decemvrie	6
783	1381	28 Martiu	5	927	—1520	12 Decemvrie	4
784	1382	17 Martiu	2	928	1521	3 Decemvrie	1
788	1386	2 Fevruariu	6	—929	1522	20 Noemvrie	5
791	—1388	31 Decemvrie	5	930	1523	10 Noemvrie	3
792	1389	20 Decemvrie	2	931	—1524	29 Octomvrie	7
797	1394	27 Octomvrie	3	933	1526	8 Octomvrie	2
800	1397	24 Septemvrie	2	934	1527	27 Septemvrie	6
—804	1401	11 Augustu	5	—935	—1528	15 Septemvrie	3
—809	1406	18 Iuniu	6	936	1529	5 Septemvrie	1
814	1411	25 Aprilie	7	938	1531	15 Augustu	3
816	1413	3 Aprilie	2	—940	1533	23 Iuliu	4
—820	1417	18 Fevruariu	5	941	1534	13 Iuliu	2
824	1421	6 Ianuariu	2	942	1535	2 Iuliu	6
—825	1421	26 Decemvrie	6	—943	—1536	20 Iuniu	3
827	1423	5 Decemvrie	1	944	1537	10 Iuniu	1
830	1426	2 Noemvrie	7	—945	1538	30 Maiu	5
—831	1427	22 Octomvrie	4	946	1539	20 Maiu	3
832	1428	11 Octomvrie	2	947	—1540	8 Maiu	7
838	1434	7 Augustu	7	—948	1541	27 Aprilie	4
840	—1436	16 Iuliu	2	949	1542	17 Aprilie	2
—845	1441	22 Maiu	2	—954	1547	21 Fevruariu	2
—847	1443	1 Maiu	4	955	1548	11 Fevruariu	7
—850	1446	29 Martiu	3	—956	1549	30 Ianuarie	4
851	1447	19 Martiu	1	—959	1551	29 Decemvrie	3
—855	1451	3 Februariu	4	960	1552	18 Decemvrie	1
857	1453	12 Ianuariu	6	961	1553	7 Decemvrie	5
—858	1454	1 Ianuariu	3	963	1555	16 Noemvrie	7
860	1455	11 Decemvrie	5	974	1566	19 Iuliu	6
—864	1459	28 Octomvrie	1	—975	1567	8 Iuliu	3
865	—1460	17 Octomvrie	6	976	—1568	27 Iuniu	1
867	1462	26 Septemvrie	1	977	1569	16 Iuniu	5
868	1463	15 Septemvrie	5	—978	1570	5 Iuniu	2
870	1465	24 Augustu	7	979	1571	26 Maiu	7
—872	1467	2 Augustu	1	980	—1572	14 Maiu	4
874	1469	11 Iuliu	3	982	1574	23 Aprilie	6
—875	1470	30 Iuniu	7	983	1575	12 Aprilie	3
876	1471	20 Iuniu	5	—986	1578	10 Martiu	2
—877	—1472	8 Iuniu	2	988	—1580	17 Fevruariu	4

H.	I.C.	L.	D.	H.	I. C.	L.	D.
991	1583	15 Ianuariu	3	1080	1669	22 Maiu	7
993	—1584	24 Decemvrie	5	1083	—1672	19 Aprilie	6
994	1585	13 Decemvrie	2	1084	1673	8 Aprilie	3
— 995	1586	2 Decemvrie	6	—1085	1674	28 Martiu	7
— 997	—1588	10 Noemvrie	1	—1087	—1676	6 Martiu	2
1002	1593	17 Septemvrie	2	1088	1677	24 Fevruariu	7
1003	1594	6 Septemvrie	6	1089	1678	13 Fevruariu	3
1004	1595	27 Augustu	4	—1090	1679	2 Fevruariu	1
1012	1603	1 Iuniu	4	—1093	1681	31 Decemvrie	7
1013	—1604	20 Maiu	7	1094	1682	21 Decemvrie	5
—1014	1605	9 Maiu	5	—1095	1683	10 Decemvrie	2
1015	1606	29 Aprilie	2	1096	—1684	29 Noemvrie	7
1026	—1616	30 Decemvrie	2	1097	1685	18 Noemvrie	4
—1027	1617	19 Decemvrie	5	—1098	1686	7 Noemvrie	1
1029	1619	28 Noemvrie	1	1099	1687	28 Octomvrie	6
1032	1622	26 Octomvrie	7	1101	1689	5 Octomvrie	7
—1033	1623	15 Octomvrie	4	1102	1690	25 Septemvrie	5
1039	1629	11 Augustu	3	1103	1691	14 Septemvrie	2
—1041	1631	20 Iuliu	4	—1104	—1692	2 Septemvrie	6
1043	1633	28 Iuniu	6	1105	1693	23 Augustu	4
—1044	1634	17 Iuniu	2	—1106	1694	12 Augustu	1
1045	1635	7 Iuniu	1	1107	1695	2 Augustu	6
—1046	—1636	26 Maiu	5	—1109	1697	10 Iuliu	7
1047	1637	16 Maiu	3	1110	1698	30 Iuniu	5
1048	1638	5 Maiu	7	1111	1699	19 Iuniu	2
—1049	1639	24 Aprilie	4	1113	1701	8 Iuniu	4
1054	—1644	29 Fevruariu	5	1114	1702	28 Maiu	1
—1055	1645	17 Fevruariu	2	—1115	1703	17 Maiu	5
1058	—1648	17 Ianuariu	2	—1117	1705	25 Aprilie	7
1059	1649	5 Ianuariu	6	1121	1709	13 Martiu	4
1066	1655	22 Octomvrie	2	1122	1710	2 Martiu	1
1070	1659	8 Septemvrie	5	1123	1711	19 Fevruariu	5
—1074	1663	26 Iuliu	1				

PARTEA ANTAIA

A

ISTORIEI OSMANE

CARE COPRINDE CRESCEREA IMPERIULUI OSMANU

DELA DOMNI'A LUI OSMANU

FONDATORULU ACELUIA

PÀNA LA DOMNI'A LUI MUHAMEDU IV.

ADECA

DELA ANULU 1300 PANA LA OBSIDIUNEA VIENEI IN ANULU 1683.

ISTORI'A

DESPRE

CRESÇEREA IMPERIULUI OSMANU(1) SEU OLIOSMANU(2)

COMPUSA IN TREI CARTI

CAPU I. DIN CARTEA I.

DELA ESIREA TATARILORU SUB SIAHULU SULEIMANU

CAUSELE DIVERSELOR PARERI DESPRE GENTEA OSMANA

Déca vomu cerceta cu diligentia originea familiei osmane care se afla astadi in possessiunea tronului turcescu, vomu da preste acea

OBSERVATIUNI

Inainte de a incepe notele nóstre, se premittemu câte-va despre titulaturele mai usitate la curtea ottomana. Acésta curte, cá si cellelalte d'in Orientu, isi arroga si pretinde titulaturele celle mai superbe si mai pompóse. Edictele imperiali, numite *Fermanu*, suntu pline de asemenea frase; precumu: *Babi humaiun*, Port'a sublima. *Babi Adalet*, Pórt'a dreptatiei; *Babi Saadet*, Pórt'a mârirei; *Babi* séu *Deri Devlet*, Pórt'a fericirei. (*) Dela acésta d'in urma frase este espressiunea familiaria intre Turci de «Devleti othmanie», Maiestatea, séu Felicitatea ottomana. Déca lectorulu è curiosu a cunósce mai multe title de aceste, n'are de câtu se consulte dictionariulu turcescu de Meninski, unde le va afla adunate in massa.

(1) *Othomanu*. Acestu nume care 'lu pórta natiunea turcésca dela imperatulu Os-

(*) Orientalii numescu residenti'a guberneloru loru *Pórta*, dela portile mari ce sunt la palatele domniloru loru; cá si europenii, dela loculu séu curtea d'inaintea palateloru domnesci, dicu *curte* la resiedinti'a acestor-a. De aci titulaturele indicate aici sunt identice cu espressiunile nóstre, de: Curte serenissima, inaltu séu prè-naltu monarchu, maritu gubernu etc. *Pórta*, ni se pare prè duru, pentru aceea ne vomu abtiené de a'lu intrebuintia pe viitoriu. *Tr. Germ.* (Nu ni se pare mai duru de câtu *curte*. *Hodosiu*).

pe Chursem (5) Siah (6) alungandu'lu dein statulu seu ilu si omorise, ci si pe domnitorii dein tóte acelea tieri, pentru-cà se aflá in dissensiuni intestine, prin nécurmate invasiuni debilitandu'i ii alungase, — pe atunci dicu, se intemplà, cà Suleiman (7) Siah, fi-

(5) *Churzem* insemna propriu marea Caspica séu Hircanica; totu asia se chiama si tierrile de pre langa tiermii acestei mari, allu caroru suveranu se numesce *Churzem Siah*, adeca regole séu domnulu tierriloru situate la marea Caspica. Turcii pronuncia câte-odata *Chuzrem*, pentru asemenarea littereloru *R.* si *S.*, candu semnulu de distinctiune nu è pusu pe elle; ceea ce se intempla de multe-ori, mai allesu in scrierile Turciloru celloru mai invetiati. Geografulu nubianu (Partea 7 clima 5) pretende, ca acestu cuventu deriva de la *Chosar*, fiiulu lui Togarmas, care mai ântâiu a populatu aceste tierri; pare inse ca opiniunea sa nu se baséza atatu pe realitatea faptului, catu pe assemenarea numelui. Meninski mai dice ca acésta mare se numesce *Culzum Deng iz*; dara nu vedu pe ce argumentu, de óre-ce Turcii dau acestu nume la marea-rosià. Crestinii inse o numescu marea Baku, de la cetatea Bacuie situata la tiermii ei. (Aci nu trebue se ne inchipuimu ca dóra tóte tierrile situate la marea Caspica s'aru numi Churzem. Acestu nume 'lu pórta numai acea parte a marei Caspice, care spala marginile regatului Curzem, a carui estindere merge, precum se dice, pene la gurele Oxului, rîu ce se vérsa in marea Caspica. Regatulu Churzem asta-di è sub dominatiunea Tatariloru Usbeghiani, cari l-au occupatu de la descendentii lui Tamerlanu, dupe ce acest-a allungase de acolo pe succesorii lui Ginghiscan. Churzem Schah, despre care vorbesce auctorulu nostru, a fostu titlulu unei familii de regi ai acelloru tierri, cea mai putinte in tóta Asi'a; dar pe care Ginghiscanu o a stinsu cu totulu in persón'a lui Mahomed Churzem Schah, pe care l-a omoritu. Herodotu vorbesce de Chorasma; atatu e de vechiu este acestu regatu! déca cum-va Herodotu pe acest-a l-a avutu in vedere *Trad. Angl.)*.

(6) *Shah* (*) séu *Scheh*, cuventu persianu, identicu cu arabiculu *Sultan*. Deací pórta imperatulu turcescu titlulu : *Schahi Alem Penah*. imperatulu refugiu lumei. Este de insemnatu inse ca *Padishac* trece la curtea Ottomana de titlulu mai onorabile de catu Schah. Titlulu de Shach simplu se da regiloru Persiei, Padischah nici-odata. Vomu spune ratiunea, candu vomu esplica cuventulu Padischah.

(7) *Suleimanu*. Tatalu lui Erdogrulu si mosiulu lui Osmanu, originariu d'in famili'a oguziana, cea mai nobile intre Sciti. In prefatiune amu relevatu errórea lui Lonicern, care 'lu face rege alu Niceei, (Trebue se observamu aci, ca in limb'a turcésca, arabica (si persica) vocalile *a* si *e* au acelasiu semnu, precumu acelasiu semnu au si vocalile *o* si *u* (si *o* si *u* in limb'a turcésca). De aci vine, ca istoricii nostri scriu unulu si acelasiu cuventu in varie forme, precumu Schah si Scheh, Soliman si Suliman etc. *Tr. Angl.*).

(*) Cuventulu *Schah* insemnédia si regele in joculu asia numitu Schah, jocu carele l-amu luatu de la Persiani, si ei dupre tóta probalitatea l-au invetiatu de la indiani. Deací Schah mat, la angli Check mate, la francesi Echec mat,, la italiani Scacco matto. *Tr. Angl.*

Mat in limb'a persica: confusu, consternatu; prin urmare Schah mat, rege adusu in confusiune, de nu mai póte scapa. Dupe *Tr. Germ.*

liu alu lui Chiïa-Chan, domnu alu cetatiei Nere (8) si alu tatariloru Ogusani (9), si domnitoriu alu tierei Merusïahgean, unu principe

(8) *Nera.* Acésta cetate, dupe rapórtele Turciloru, este aprópe de marea Caspica. Numele ei inse in vanu l-ai cauta in chartele geografice ale crestiniloru; déca nu cum-va vomu dice ca è cetatea Herat, capital'a vechiei Aria, séu a tierrei Nurketsur d'in Masanderan, in provinci'a Ghilan. Annalile turcesci tienu, ca cetatea Nera a fostu occupata si derimata de Tatarii lui Ginghiscanu, candu s'au intorsu acestï-a dela devastatiunea cetátiei regali Belch. Istoricii persiani confirma opiniunea nóstra, cà-ci ei facu mentiune de siepte regi cari au domnitu pe atunci in Ghilan, si d'intre cari unulu cu probabilitate a fostu Solimanu alu nostru.

(9) *Oguzani.* Turcii sunt de accordu asupr'a acestui punctu si convinu cu totii ca tribulu Oguzaniloru avendu de conductoru pe Ginghischanu, a esitu d'in Tatari'a mare, vétr'a, de unde s'au respanditu atàte roiuri nenumerate de Sciti. Eu nu cunoscu nici unu scriitoriu crestinu, care se attribuie lui Gingischan alta patria. Opiniunea nóstra o confirma pene la evidentia Nicephoru Gregoras, care in cartea II. capu 4, unde vorbesce despre irruptiunea acestoru Tatari, dice : «Càte-va secle dupe aceea, «ca undele ce essu d'intr'o fòntana nesecata, au cursu Tatarii d'in estrem'a Scitia si «s'au impartitu in doue turme. Unii au petrunsu departe pene la marea Caspica, unde «uitandu de numele si de patri'a loru natale, se numira Sarmati, Massageti, Me«lanchlani, Amazoni etc. Ceialalti 'si luara callea spre Europ'a, predandu tóte cóstele «maritime etc.» Ér la capu 5 sectiunea prima dice : «Sub Ion Duca imperatu, turme «nenumerate de Sciti, lasandu-si locuintiele nordice, s'au respanditu cu miliónele pe «tiermii marei Caspice. Intr'aceea morindu ducele loru Sitzizchan (sub acestu nume «Gregoras intiellege pe Ginghischanu, precumu amu arctatu in prefatiune), command'a «preste trupele loru s'a impartitu intre duoi fli ai acestui-a, Chalaus si Telepugas».

Atata spune Gregoras. Dîsele sale ne facu se observamu, ca ceea ce numesce elu Πρωτη Σκυθικη, séu prim'a ori estrem'a Scitia, este chiar acee'a ce numimu asta-di Tatari'a mare, si catu pentru numile ce a placutu istoriciloru a da locuitoriloru aceloru tierri, noi le consideramu numai ca imaginari si nici de cumu ca proprii Scitiloru, pene candu acesti-a au remasu in vechiele loru vetre. Asià, déca lectorulu a vediutu in prefatiunea nóstra cà famili'a oguzana s'a impartitu in duoe linii, adeca aliothmana si aliginghisiana— nu trebue se'si inchipuiesa nici-decumu ca acésta distinctiune s'ar fi facutu anca pe candu traiau fundatorii séu mai bine trunchii acestoru dinastii : ar fi absurditate se vré cine-va a da anca sub Soliman numele de Aliothmani aceloru-a, cari nu l-au primitu de càtu dela nepotulu seu, cu un'a suta de anni mai in urma; assemene ar fi falsu de a affirma, ca principii Crim-Tatariei s'aru numi Aliginghis chiar de la insusi Ginghiscanu. Acésta numire li s'a datu numai dupece au fostu supusi prin armele osmanice, si chiar nici Chanii Tatariloru d'in Crime'a nu'si deriva originea dela Ginghischanu, ci numai dela nepotulu acestui-a, cu numele Ghirai, care elu cellu d'antaiu a cuceritu acelle tierri. Ba s'a vediutu ca acesti principi, imitandu pe imperatii d'in Occidentu (cari in onórea fundatoriloru imperiului se numiau *Caesar* și *Augustus*), numai in timpii din urma au inceputu

acesta, carele intrecea pe toti principii poporului seu cu nobilitatea nascerei, cu glori'a mai-mariloru si cu propriele virtuti, — in anulu Hegirei 611 dupa chronologi'a lui Nisrin (éra dupa chronologi'a christiana in anulu 1214) indemnatu prin exemplulu si fortun'a lui Ginghis-Chanu, s'a decisu cu vreo cincidieci de mii tatari ogusani alesi, a'si lasa locuintiele vechi si a intreprinde expeditiune asupra Europei, (10) spre a'si cauta una alta patria.

Cuceririle sale.

Asia dara Soleiman-Sĭah strabatù cu celeritate mare si cu progressu totu asia de bunu in regiunea Oserbedgean (11), care se marginesce cu Siri'a si, atàtu prin poterea armeloru, càtu si

a purta numele gloriosiloru loru antecessori si l'au transmisu succesoriloru loru: Turcii pe acela de Othomani, si Tatarii pe acela de Ghirai. De aci Chanii Tatariei adaogu asta-di numelui loru propriu anca si pe cellu de Ghirai, precum Selim Ghirai, Caplan Ghirai etc. Dara despre aceste vomu dice mai multe intr'altu locu.

(10) *Europa* séu tierile europene. Rum-ili séu simplu Europ'a ori Rum, dupe opiniunea Arabiloru se marginesce cu Siri'a; asià in catu pene asta-di la ei se dice despre cei ce vinu la Aleppo, capital'a Siriei, ca au trecutu in Europ'a (*). Turcii inse dau Europei aceleasi margini cari le damu si noi, adeca: Bosphorulu (canalulu Constantinopolei), Tanais (Donul), si gurele Nilului.

(11) *Ozerbegian* séu Shirvan, séu Biladulgebel, Armeni'a mare, alle carei margini nu mai sunt celle d'in vechime; cà-ci Turcii, cari nu'si facu scrupulu de a se estinde preste tierrile vecine, nici de a schimba numele celloru cucerite, au mai adaosu mare parte d'in Assiri'a septemtrionale, alu carei restu porta asta-di numele de Kurdistanu (unii 'i dîcu Gordiana), si se léga la apusu cu Armeni'a mare.

Cuventulu *Ozerbejanu* è compusu d'in *Ozer*, focu, si *Cian*, anima, cu conjunctiunea *be* in, prin urmare se póte traduce focu-in-inima séu inima cu focu. *Ozerbejan*, (d'Herbelot si altii 'lu scriu Adherbigian), *Shirvan* si *Biladuljebel* sunt trei provincie distincte in Persi'a. Azerbegian, despre care traditiunea tiene ca acolo a fostu léganulu vechiei dinastia a regiloru persiani, și ca faimosulu Zoroastru acolo a instituitu cultulu focului, contiene o parte din Medi'a, Siri'a si Armeni'a mare. Cetatile principali in Azerbegian sunt: Tauris, Ardebal (séu Ardevil), Selmas, Nakschivan, Merend etc. Provinci'a Shirvan, care anca este o parte d'in Medi'a, se estinde de-alungulu cóstei occidentali a marei Caspice; o despartu de Azerbegian si de Daghestan fluviile Aras si Cur, adeca Araxes si Cyrus. Cetatile ei principali sunt: Schamakie séu Scamachi, care è capital'a tierrei, Baku la 39 grade 30 min. de latitudine, si un'a si alt'a la tiermurii marei Caspice; si Beraah la fluviulu Cyrus *Tr. Franc.*

Biladulgebel si Daghestan, insémna tiérra muntósa. *Tr. Germ.*

(*) In Romani'a se dîce despre cei ce calletorescu d'in tiérra spre partile occidentali alle Europei, ca *au trecutu in Evrop'a*; cà si candu Romani'a n'ar fi in Europ'a.

cu ajutoriulu faimei latite despre faptele sale cucori totu ce intempinà in calea sa pàna la Ahlad, care este regiune si cetate in Armeni'a mare. Dara fiendu-cà tatarii lui Ginghis-Chanu devastasera tóte prin pregiuru cu furia si crudelitate neaudita, si petrunsera pàna in Oserbedgeann, asia Suleiman-Síah, séu pentru-cà trebuea se céda unei poteri mai mari, séu cá se'si conserve pe credintiosii sei pentru sórte mai buna, fu necessitatu a'si aduna pe omenii sei si a se retrage dein Asi'a mica in interiorulu Oserbedgeanului. Poporulu seu inse nascutu pentru bellu si predatiuni, isi perdù patienti'a, pentru-cà i se urise de acea viétia fora ocupatiune, si lipsita de lucrurile cele mai necessarie in acea regiune desierta; asia in anulu hegirei 616 (alu lui Chr. 1219). Soleiman esîndu érasi dein Oserbedgeanu isi conduse victoriósele sale trupe de nou asupra tieriloru Asiei mici. In acelea intreprinderi elu facù preste asteptarea sa progresse asía de mari, in càtu supunendu sie-si multe capitale si cetati mai mici, continuà cuceririle sale pàna la Eufrate. Aici Suleimanu insielatu de fortun'a inconstante, se incercà ellu de antaiu se tréca riulu calare; rapitu inse prin potentele riu, se innecà in acelasiu anu. Dupa aceea cadavrulu seu fu scosu dein riu si astrucatu prin filii sei aprópe de murii cetatei Geaber (12), nu departe de Aleppo (13). Unu poetu anonimu dein acelea tempuri

(12) *Giaber.* séu Baber, a fostu odinióra cetate langa Aleppo; asta-di è o Tekiè séu monastire de calugari turci, si pórta numele de Sieikh Ebù Bekjr; in cartele geografice mai nuoe è scrisu Bir si Elbir, dar acest'a falsu, (cà-ci Bir séu Elbir este o localitate cu totulu differente de Giaber, si este situata cu multu mai susu, pe fluviulu Euphrate. *Tr. Franc.*) Sepulcrulu lui Ebubekiru atrage aici pe Turci d'in tóte partile; vinu in tóta devotiunea spre a'lu visita. Ceea ce face acestu locu anca si mai venerabile, este unu altu monumentu séu *Turbè*, ce Sultanulu Selimu a redicatu acolo la reintorcerea sa ca cuceritoriu d'in Egiptu. Se dîce ca acestu monumentu a fostu redicatu intru memori'a atatu a lui Solimanu, catu si a lui Ebubekir, unulu d'intre cei patru interpreti ai Coranului, si successoriu immediatu alu lui Mahomedu. (Acésta inse nu este probatu, cà-ci Ebubekir successoriulu lui Mahomedu este ingropatu in Medina: Ebubekir, care este immormentatu aici, este fundatorulu monastirei si n'a fostu alta decâtu Scheik, adeca egumenu séu abbate. *Tr. Franc.*) D'Herbelot numesce acestu locu Khaibar; si dîce. ca mormentulu lui Solimanu Schahu, dupa cum attesta faimosulu istoricu turcu Saadi, pene 'n diu'a de asta-di se numesce *Mezari Turki*, mormentulu turcului. *Tr. Angl*

(13) Lectorii mei póte 'mi voru imputa ca amu fostu prea scurtu in relatarea fapte-

ii facù epitaphiu séu inscriptiune la mormentu in urmatóriele doue versuri:

Sevmess idi ciu Nehri saili ol:
Nehri sailde buldi Reftegjan Iol.
adeca :
Pentru cà ellu nu iubia acellu fluviu repede,
Isi aflà mórtea tocma in acellu repede fluviu.

loru lui Solimanu, si ca acésta procedere a mea nu correspunde demnitatiei subiectului ce amu tractatu: memori'a fundatorului unei familie atàtu de illustre aru cere mai multu. Dar noi, tienendu inaintea ochiloru adeverulu, amu crediutu mai bine a impartesi fapte bine constatate, de si pucine, decàtu a da lectoriloru o narratiune lunga, plina de fabule, de barbarisme si de anachronisme. Noi n'amu potutu se alunecamu in errórea unoru scriitori crestini, cari, vorbindu de affacerile turcesci, au incarcatu operele loru cu narratiuni absurde si necópte. Ne si miramu, cum barbati de eruditiune si in alte respecte de mare perspicacitate, au potutu fi indusi se créda absurditatile unui Abulfarage (*), pe care Turcii nici nu 'lu tienu demnu de a'i attribuì numele de istoricu. Sunt in adeveru si la Turci carti pline de fabule, precumu *Aliothman Tevarichi* (istori'a aliothmana) si altele, care ne presenta liste pompóse despre antecessorii lui Othmanu; Dar' ómenii de simtiu si de sciintia intre turci nu le pretiuiescu mai multu decàtu «Narratiunile séu Noptile arabice», publicate nu de multu in limba francesa (si germanesce) in Europa (si pe cari Europ'a puçinu le-a gustatu *Trad. Franc*). De altminterea, spunendu adeverulu, Turcii nu 'si facu nici-unu scrupulu de a marturi, ca totu ce este in istori'a loru mai inainte de Solimanu, mirósa a fabula.

Nu va fi inutile a adaoge la finea fie-carui capu unu catalogu de principii contimpurani domnitori in Europ'a, ca asià lectorulu se póta vedé d'intr'una ce s'a petrecutu pe acelasiu timpu in amendóe partile lumei.

Dela invasiunea lui Solimanu Schahu in anulu 1214, pene la mórtea lui in anulu 1219., au fostu principi domnitori in Europ'a, anume:

La Constantinopole: Enricu, comte de Flandria, 1206—1216; Petru de Courtenay, 116—1222.

In Occidentu: Otto IV. imperatu alu Romaniloru 1208—1218; Fridericu II., 1218—1244

In Anglia: Ioanu, dìsu fora tierra, 1199—1216; Enricu III., 1216—1272.

In Francia: Filipu II, dìsu Augustu 1180—222 *Tr. Germ.*

(*) *Abulfarage* a fostu fiiulu unui medicu crestinu nascutu in seculului al treispre-diecele in Melitene, in Asi'a mica. Este auctorulu unei istorìi universale, scrisa in limb'a arabica sub titlu: «Muchtaefir Elduvel» (Scurta istoria a imperiului:) Anglesulu *Pocok* o a publicatu in textulu arabicu cu traducere latina. *Tr. Franc.* Abulfarage a fostu in mai multe locuri episcopu, si in urma Mafrian séu primate alu Iacobitiloru. A muritu in anulu 1286. Vieti'a sa este descrisa in « Morgenlændische Büchersale » a lui Aseman, Tomu II. pag. 244. etc. Totu aici despre istori'a sa, a se vedé la pag. 309. etc. *Tr. Germ.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI OTHMANU SÉU OSMANU I.

FUNDATORULU IMPERIULUI OTTOMANU SÉU OLIOTHMANU

CAPU II. DIN CARTEA I.

FIII LUI SOLIMANU 'SI IMPARTU AVEREA LUI

I. Dupa mórtea lui Solimanu Sïahu patru fii ai sei, Erdogrulu séu Dogrulu(1), Soncur Dogan(2), Giundogdi(3), si Dindar séu Dumdar(4), au impartitu intre sine thesaurii si averea remasa de parentele loru.

(1) *Dogrulu séu Erdogrulu.* Romanesce insémna, omu justu. Erdogrulu a fostu fiiulu lui Suleimanu, si tatalu lui Othmanu.

(2) *Soncur Doganu.* Soncur, dupa etimologia, insémna una speçie de falconu albu, cea mai rapace intre tóte passerile de venatu; se afla numai in tiér'a Tatariloru usbeciani; acestia o tramitu prin ambassadorii loru cà cellu mai frumosu presentu imperatului turcescu. La turci este in fórte mare pretiu, cu atâtu mai vertosu, ca nu se póte prinde decât fórte arare-ori (*).

(3) *Gjundogdi.* Dupa etimologia, acestu cuventu insémna: Sórele a resaritu, séu s'a facutu diua. *Ghiun* la turci este *di* séu *sóre*; si *dogdi* este preteritulu perfectu d'in verbulu *dogarim*, care insémna a se nasce, séu a veni la lumina.

(4) *Dumdar.* Dupa origine, insémna *sunatoriu*, séu care are puterea de a da sunetu. *Dum* este sunetulu dobei, numita Kius. *Dar* in limb'a persica insémna, care tiene, are séu pórta cu sine. De aci s'au formatu cuventele *Vefadar*, care tiene legea; *Namdar*, care are nume bunu séu reputatiune buna, *Alemdar*, care pórta stindardulu, etc.

(*) Dogan este falçon in generalu; Soncur o specie de falconu. *Trad. Germ.*

Soncur si Giundogdi s'au intorsu la vechile loru locuintie, si noi trebe se 'i lasamu in sórtea loru necunoscuta. Erdogrulu si Dĭumdar au remasu cu armatele loru, si si-au pusu corturile intr'unu locu numitu Sirmalizucur. Aici Dĭumdar preste puçinu a moritu. Erdogrulu intrunindu puterile sale cu celle ale fratelui seu, a suppusu parte prin arme parte prin politica, tóte tierile situate intre Aleppo si Cesarëa, cu tóte cetatile si tóte castellele loru, introducêndu pretutindinea (5) religiunea mahomedana, pe care si elu o professá.

ERDOGRULU MERGE LA ALADINU.

II. Renumele lui Erdogrulu se latîse in tóte partile. Fam'a lui ajunsese pàna la Aladin (6), sultanulu Iconiei; care, plinu de stima pentru acestu bravu si infatigabile erou, crediù cà este mai consultu a'si 'lu face amicu si a 'lu pune in fruntea armatei sale, decâtu a se bate cu elu si a'lu avé inimicu. Pre candu se occupá cu aceste cugete, preste asteptare se vediù prevenitu de o deputatiune d'in partea lui Erdogrulu. Saruiat, fiiulu acestui-a era in fruntea deputatiunei, si avea insarcinarea de a cere in numele parentelui seu de la Aladinu, cá se'i dea una bucata de locu d'in tierile sale, unde se póta vietĭuí in pace si in amicitia, elu si poporulu seu. Aladinu, ve-

(5) *Introducêndu pretutindenea.* Turcii atribuie fericitele successe și prosperitatea imperiului loru nu atâtu prudentiei, valórei séu politicei omenesci, câtu mai vertosu zelului celoru d'ântâiu imperati ai loru, de a propaga religiunea mahomedana. Acesta este motivulu, dîcu ei, pentru care au prinsu armele, ér nu ambitiunea nici lacomi'a de a domni; și s'au batutu nu pentru a face cuceriri, ci pentru a immulti numerulu credintiosiloru: si Dumnedieu le-a adjutatu in tóte intreprinderile loru.

(6) *Aladinu.* Domnu sèu Sultanu de Iconi'a. Istoricii turci ilu numescu alu doile, fĕra se mentionedie de unu Aladinu antaiu. Noi credem ca nu vomu pecatui contra reguleloru veritatiei, déca vomu suppune cà acestu Aladinu I. este Azatines, despre care Nicephoru Gregoras face mentiune in cartea sea IV. capu 2. sectiunea 6. si dîce, ca cu ocasiunea espeditiunei tatariloru elu conceрù ide'a de a scutura jugulu persianu, și apoi suppuse mai multe provincii asiatice, care appartîneau imperatiloru din Orientu; dar in urma fu batutu de Tatari in anulu Hegirei 661. séu 1261. de la Christu, și fu constrinsu d'impreuna cu fiiulu seu Melec Schah a cerca asilu la Michael Paleologulu. Candu apoi acestu Melec Schah au reocupatu tierile tatane-seu, a luatu numele de Aladinu II. — Cine dar póte fi Aladinu I. altulu, déca nu Azatines alu lui Nicephoru Gregoras, mai alesu déca vomu considera scurt'a durata a imperiului de Iconi'a?

diendu, ca precumu dîce proverbiulu, ce asteptá d'in ceriu, 'i veni d'in pamentu, primí cu bucuria deputatiunea, si se invoí indata a inplini cererea lui Erdogrulu. Elu dimisse pe Saruiatu cu tóta onórea, dete ambassadori dela sene cá se'lu insociésca acasa, éra pe tata-seu Erdogrul se'lu invite a veni indata la curtea sa, unde va avé o receptiune demna de unu belliduce atâtu de renumitu. Prin aceste promissiuni, Erdogrulu se induplecà se plece indata cu ambassadorii lui Aladinu. Elu fù primitu cu tóta distinctiunea possibile, si obtienù de resiedintia cetatea Carajedaghi in tienutulu Ancirei.

ERDOGRULU BATE PE TATARI CARI ERAU IN LUPTA CU TURCII

III. Multu inainte de aceea Aladinu era infestatu si adusu adesea in strimtóre estrema de catra unele trupe de tatari remasi in urmarea expeditiunei bellice a marelui Ginghis-Chanu. Tocma pe timpulu acesta se intemplà, cà una trupa numerósa de acei tatari incursese fora resistentia in tienutulu Ancirei. Aladinu 'si aduna in graba armat'a câta o ave sub mana, si merge in contra acestoru ómeni furiosi. Tatarii inse superiori in numeru, si armati bine, indata la primulu atacu, aducu armat'a Sultanului in disordine. Erdogrulu informatu de acésta bataia, se pune numai decâtu pe cale, si pre candu lupt'a era mai inversiunata, ajunge anca la tempu cu cinci mii totu ómeni alesi. Acesti-a vediendu armat'a lui Aladinu resipita si gat'a a fugi de naintea inimicului, dîceau comandantelui se se allature la invingètori: «Nu — respunse Erdogrul — Omului « constante nu è permissu a'si frange cuventulu; nici soldatului « onestu a scóte sabi'a contra cellui batutu, ci mai virtosu a assiste « si adjuta celui desperatu si debilitatu ». Prin aceste generóse cuvente Erdogrulu retienù pe soldatii sei dela blastematulu loru planu de a spolia pe cei luati la fuga; dupa aceea lovindu pe tatarii victoriosi cu mare coragiu, ii si puse curendu pe fuga, si prin acésta castigà batali'a pe neasteptate in favórea lui Aladinu, care pàna atunci era invinsu.

ALADINU ILU FACE GENERALU ARMATEI SALE

IV. Sultanulu Aladinu vediù cu ochii sei valórea lui Erdogrulu, pe care pên'acumu ilu cunoscea numai d'in audite; si cunoscù totuodata cà nu atâtu puterea 'i lipsesce, câtu mai vertosu unu generalu, bunu, care prin intieleptulu seu consiliu se scia insuflá trupeloru spiritu de vigóre si curagiu. Tóte aceste calitati le vediù elu in Erdogrulu; si pentru aceea, ilu denumi de comandante supremu alu armateloru sale, si'lu puse gubernatoriu preste totu territoriulu Ancirei.

FAPTELE SI MOARTEA LUI ERDOGRULU

V. Erdogrulu intrunindu-si indata trupele cu alle Sultanului, nu numai cà puse capetu la incursiunile tatariloru, cì batendu si ucigendu'i in tóte partile, 'i constrinse in fine a se retrage preste frontariele regatului; si asiá nu numai ca liberà, ci anca inmarì staturile lui Aladinu. Aceste victorìi le incoronà Erdogrulu prin cucerirea renumitei cetati Kiutahia, ocupata dela Greci (dupa marturi'a exactului istoricu Saadi) la anulu Hegirei 680, dela Iisusu Chr. 1281. Pre candu se prepará la fapte sí mai mari, mórtea, acésta inimica a gloriei eroiloru, ilu rapí d'in viétia. Frantu de betranetie si de fatigiele atâtoru victorìi, elu morì in acelasiu anu, lasandu natiunei sale onórea de a fi avutu unu capu atâtu de gloriosu, si Sultanului Aladinu marea dorere de a fi perdutu pe sustînetoriulu regatului seu. Mormentulu seu in castelulu Sugjutcicù, este visitatu sí astad-di cu pietate de toti admiratorii familiei aliothmane.

OTHMANU SUCCEDE PARINTELUI SEU

VI. Cu tóte aceste, fortun'a acestei familie nu s'a stinsu cu Erdogrulu. Dupa elu au remasu trei fii: Osman, Gjunduz si Sarviz. Osmanu (7) era cellu mai betranu intre ei, dar' anca de june fù chiamatu la curtea lui Aladinu, unde i s'a datu numele diminutivu de

(7) *Othmanu* séu Osmanu, unicu fiiu alu lui Erdogrulu, precumu tienu istoricii turci. Elu, precumu dicu acesti-a, in consideratiunea virtutiloru eroice alle parentelui seu, a successu acestui-a in dignitatea de generalu alu armatei lui Aladinu; si precumu era anca fórte teneru, s'a numitu Osmangicu séu Osmanutiu.

Othmangicu, séu Othmanutiu, dreptu allusiune la etatea sa tinera. Tatalu seu, prin testamentu l-a instituitu erede in tóte averile càte le avuse dela Aladinu; inse si Sultanulu recunoscatoriu pentru servitiele lui Erdogrulu, a tramisu junelui Othomanu insigniele militari, *Tabli-Alem* (8), adeca tobe, stindarde si alte ornamente ale unui generalu, cu deplina putere preste tóta armat'a. Si mai multu, i-a permissu nu numai a bate moneta (9) cu effigi'a si numele seu,

(8) *Tabli Alem.* Tabli Alem Sahibi, este numele appellativu alu toturoru guberna-toriloru de provincii, precumu sunt Vezirii, Bassii, Beghii, si altii assemenea. *Alem* este unu stindardu mare, latu, care in locu de vervulu unei lance are o lamina de argintu, taiata in midi-locu in forma de cruce séu semi-luna. *Tabl* este o toba, de la care se numesce *Tobulchan'a,* apparatulu militariu, cu care imperatorii turci adórna pe generalii mai mari, cari sunt in servitiulu loru. Tobulchan'a unui veziru stà d'in nuóe tobe; nuóue *Zurnazeni,* séu carii canta in Zurna, adeca fluiera; siepte *Boruzeni* séu trompetari; patru *Zilldzani*, cari batu in *Zil,* o specie de discuri de arama, cari batendu-le unulu de altulu dau unu sunetu claru și acutu; trei códe de calu, legate fórte artificiosu cu lamina de argintu, și se numescu *Tug*; unu *Alem*; unu *Sangiacu,* séu stindardu, care nu differe de alu lui Mahomedu de câtu prin colóre, cellu-a è verde, ér'alu prophetului rosiu; apoi alte duóe stindarde mari, numite *Bairac.* Ceilalti Pasi, cari in rangu nu sunt inferiori veziriloru, dar' nu sunt onorati cu numele de veziru, precumu si principii Moldaviei si Romaniei, au privilegiulu la cellu puçinu duóe códe de calu, și la totu restulu celoru-lalte ornamente și stindarde accordate veziriloru. Unu begu anca are tóte stindardele, dar' numai o singura códa de calu. Mai sunt anca alti officiari, dar' inferiori beghiloru, cari n'au nici-o códa de calu, si imperatulu le accorda numai unu sangiacu séu stindardu; de aci ei se numescu Sangiakbeghi; unu officiu acest'a, care la inceputulu imperiului ottomanu era cellu mai onorabile d'intre tóte, fiind-cà oficiulu de Pasia este introdusu mai tardiu.

(9) *Moneta.* La turci numai imperatulu are dreptulu de a bate moneta, și de a i se mentiona numele in rogatiunile publice. Si déca Cairo in Egiptu bate moneta, acést'a o face numai cu permissiunea Sultanului, si nu pe numele cetatiei, ci numai pe numele imperatului. Monet'a turcésca nu pórta effigi'a Sultanului, ci numai numele seu gravatu in littere fórte elegante. Eca inscripțiunea ce se vede pe monet'a Sultanului Achmedu, care tiene sceptrulu astadi (1712).

Sultan Ahmed Ibni Sultan Muhamed el-Sultan Ibni el-Sultan. Adeca: Sultanu Achmed fiulu lui Sultanu Mahomedu, insusi Sultanu si fiiu de Sultanu.

In partea inversa:

Sultan el Beriung ve Hakiumiul Bariung. sarb fi Constantanie. Adeca: Imperatu si cuceritoriu lumei, domnu mâriloru. Tiparitu in Constantinopole.

In locu de *fi Constantanie* póte se fia: *fi Edrene,* adeca Adrianopole, ori *fi Misr,* adeca Cairo; ori, *fi Ismir,* adeca Smirna, precum monet'a este imprimata in un'a séu

ci pentru a-i dá onóre anca sì mai multa, i-a concesu cà in tóte cetatile si satele cucerite de tatalu seu, séu pe care le-ar supune densulu in viitoriu, se aiba dreptu de Chutbè (10), adeca se i se memoredie numele in rogatiunile publice. De acì, de la acésta concessiune, datédia unii istorici inceputulu imperiului ottomanu ; dar, precumu voiu aretá mai in josu, ei se insiéla in acestu calculu alu loru.

OTHMANU SUPRIME O REBELLIUNE, SI OCCUPA MAI MULTE CETATI DE LA GRECI

VII. Othmanu vediendu-se investitu cu atâte onori, i se parea ca nu'i lipsesce alta pên 'la dignitatea regale, decâtu titlulu de Sultanu (11); dara i se parù cà nu 'iar folosi se'lu ia pên' ce Aladinu este anca in viétia (12); ci 'i parea mai prudentu a astepta mórtea

alt'a d'in aceste cetati. Alte cetati n'au privilegiulu de monetaria. Candu imperatulu este in campania in fruntea armatei sale, atunci press'a è cu sine, si monet'a ce se bate, pórta inscriptiunea : *fi Ordui Humaiun*, adeca : in corturile cellui sublimu.

Cu tóte aceste, chanului tatariloru de Crimëa ii este permissu a bate moneta cu inscriptiunea numelui propriu.

(10) *Chutbé*. Este o formula usitata in rogatiunile publice, de a striga séu suplica la Dumnedieu pentru sanetatea, fericirea si marirea sacrei maiestati a imperatului, pentru invingere asupr'a inimiciloru, si mai alesu asupr'a crestiniloru.

(11) *Titlulu de Sultanu*. Amu observatu degià ca cuventulu *Sultanu* este arabicu si respunde la *Chan*, care este persianu séu mai bine mongolicu. Unii tienu ca è formatu d'in *Selatat*, adeca cuceritoriu séu potente. De altminterea trebue se observu, cà in discursurile de tóte dilele terminulu Sultanu se aplica cá pronume la ori si cine fara distinctiune. Asia se dice *Sultanum*, domnulu meu, chiar' precumu dîcemu in frantiosesce la tóta lumea Monsieur. Dar' candu intrebuintiamu cuventulu Sultan numai singuru séu numai cu articlulu *el*, atunci insémna imperatu ; de si, precumu amu aretatu mai in susu, titlulu de Padischah este consideratu mai escellente. Fiii chaniloru d'in Crim-Tataria au permissiunea de a porta titlulu de Sultánu, precumu Caplan Ghirai Sultan, etc.

Ricaut ne-a conservatu stilulu cu care se serve Sultanulu candu scrie la Chanu, Eca 'lu : Catra gubernamentulu, unde inflloresce mass'a si originea regentiei, care este radiemulu fortunei, și canalulu fericirei ; possessorulu de potestate eximia, și de gloria stabile, alesu prin favórea regelui, dela care totu adjutorulu trebue se se céra : regele Crimeei. Gian, Beg, Ghirai, Chav, a carui altetia fia in perpetuu mantienuta. Dupa ce acestoru benedictiuni alle nóstre, sigilate cu ambra, si salutariloru profumate cu narcissu, purcedietórie d'in grati'a imperiale, veti fi datu respectulu cuvenitu : Ve facemu de scire si cunoscutu, etc. *Tr. Angl.*

(12) *Pén' ce Aladin este anca in viétia.* Prudentele Othomanu, nu voì, pen' ce Aladinu era anca in viétia, a accepta titlulu de Sultanu, ce i se offerise, bine vediendu,

acestui principe, decâtu a'si periclita atàtu imperiulu càtu sì viéti'a, prin o dorintia precipitata de a ajunge la domnìa. Si nu s'a insielatu. Tienendu inviolabile credinti'a ce a juratu lui Aladinu, elu a potutu lucra si in interesulu seu; si intorcêndu armele sale victorióse contra principiloru cari se revoltassera, i-a supusu de nou. Dupa aceea se intórse contra greciloru, si, la anulu Hegirei 687, de la Iisusu Chr. 1288 luà cetatea Culse, si o adnectà la imperiulu lui Aladinu. Acestea fusera primele fructe ale victorieloru sale viitórie. In acelasiu anu batù intr'o lupta sangerósa pe comandantele d'in Carasheri séu Cetate-négra, prinse pe fratele acestui-a cu numele Calanos séu Callinicu, puse de'lu belira si dupa aceea ilu ingropara; apoi comandà la tóta óstea sa cá se se pisie pe mormentulu lui; de atunci acestu campu, numitu mai inainte Tomalidz, are pênê astadi numirea de *It Ishini* séu Pisiatu de cane. De altminterea, acésta victoria a costatu multu sange sì lui Othmanu; câ-ci afara de unu numeru mare de soldati cari au cadiutu d'in partea sa, elu a perdutu sì pe fratele seu Giunduz, care a moritu luptandu-se eroicesce; l-a immormentatu langa tatalu seu Erdogrulu in Sugutcicu. Immediatu dupa acésta victoria, Othmanu ocupà cetatea Carahisar, si o adnectà la statulu Seldgiucu.

ALADINU 'LU INNALTIA ANCA SI LA ALTE DIGNITATI

VIII. Aladinu II, informatu de atâtea victorii alle lui Othmanu, ilu denumi gubernatoriu preste Eskischeri séu Cetatea-vechia. In anulu urmatoriu alu Hegirei, 688 de la Iisusu Chr. 1289. Othmanu bate si allunga pe Tatarii-Mongoli; suprime din tóte partile incursiunile inimiciloru: elu trece d'in victorii in victorìi. In fine se asedia cu locuinti'a in Carahisar, aduna locuitori d'in tóte partile, o largesce, lasandu a se construì edificie splendide si muri noi, si asia o transformà in resiedintia pompósa.

Relativu la anulu memoratu acì, istoricii selgiukiani nu sunt de

ca dupe mórtea lui Aladinu nu va puté fi altulu Sultanu decâtu numai elu. I-a placutu mai bine a purta numele de Seraskir séu generalu, spre a nu cadé in suspitiune ca ar' aspira la tronu. Ma, indata ce a moritu Aladinu, elu nu se mai temù se lapede pelea de vulpe si se imbrace pe cea de leu.

acordu in calculu. Ei punu victori'a lui Othomauu asupr'a Tatariloru-Mongoli la anulu Hegirei 698, adeca cu diece ani mai tardîu. Saadi anca urmédia acestu calculu in descrierea ulterioreloru fapte alle lui Othmanu; prin urmare noi anca 'lu vomu urma cá pe cellu mai exactu.

OTHMANU OPPUNE FRAUDA LA FRAUDA, SI RESPINGE FORTI'A CU FORTIA

IX. In anulu acest-a, 698, Michael supranumitu Kosè, séu Barba-de ţîapu (13), principe cetatiei Bilegiki, vrendu a celebra nuptiele fiiei sale invità la ceremonia sì pe Othmanu, cá amicu si patronu alu seu. Acésta ocasiune parù favorabile principiloru greci de a pune man'a pe Othmanu. Mesurile inse nu se poteau luá fara scirea lui Michael. Acest'a informatu de négr'a intentiune a principiloru, tramise unu servitoriu fidelu la Othmanu spre a'lu anuntia. Othmanu resolutu a oppune frauda la frauda, se prefacù cà nu scie nimicu de curs'a ce i se prepará, si ordinà la vre-o câte-va sute de soldati se se tiena ascunsi in apropiarea locului, unde era se fia ospetiulu; ér patru-dieci de teneri bine armati si travestiti in vestmente femeiesci, se se furisiedie de spre séra si se intre in castelulu Giarhisar, ér nóptea se dea focu caseloru de prin pregiuru. Intr'aceea Othmanu merge c'o suita mediocra in Chakirbunar, locu intr'una suburbe de assemene nume, si unde era se se tiena ospetiulu. Ospetii comparu voiosi, fia-care convinsu de reusit'a planului seu. Atunci acei patru-dieci de teneri travestiti (cari au intratu in cetatea pe atunci lipsita de garnisóna), au datu focu la mai multe case deodata, si in midi-loculu focului consummatoriu au ocupatu portile si fortificatiunile. Othmanu vediendu foculu s'a convinsu cà stratagem'a 'ia succesu, si asia soldatiloru carii stá la panda le dete semnu prin unu strigatu tare, cá se apuce armele, si se se repeda asupra inemiciloru carii acumu toti era beti. Abiá semnalulu fu datu, si ordinulu era degiá esecutatu. Toti, fara distinctiune de secsu, au cadiutu parte prinsi parte uccisi. Singuru Michael in recompensarea fidelitatiei sale a fostu crutiatu. Intre femeile captive era sì mirés'a Holophira, de nobile genu nascuta; pe care Othmanu in urma o

(13) Fiindu-ca avea barba ascutita cá caprele.

marità dupa fiiulu seu Orchanu. D'in acésta casatorìa s'au nascutu nepotii Solimanu si Muradu, deintre cari acesta d'in urma a successu lui Orchanu in imperiu (14).

(14) Acésta istorióra este imperfecta si obscura, din causa ca unele jurstari suntu falsu espuse, ér altele suntu cu totulu ommisse. Eu me voiu incerca se o corregu si se o intregescu, imprumutandu datele dela istoricii crestini.

Michael Cossi, guvernatoru de Hirmen Cata, amicu intimu alu lui Othmanu, ilu invitasè la nuptiele fiiei sale, chiamandu si pe gubernatorii creseini ai castelleloru vecine. Acesti-'a erau gelosi de Othmanu, fiindu-cà i-a intrecutu in galanteria prin presentele magnifice, pe care dupa usulu observatu in assemenea casuri, lea datu mirelui si miresei. Asià se resolvira a'lu surprinde prin tradare și a'lu uccide. Gubernatorulu de Bilegiki, cellu mai potente intre ei, și care voiá a'și marità pe fiica sa cu comandantele cetatiei Iarhisar, se intielese cu ceilalti a esecuta planulu cu acésta ocasiune, si, invità pe Othmanu a onora ospetiulu cu presenti'a sa; dar' totodata l-a informatu si pe Cosi despre planulu loru, si l-a rogatu cà chiaru elu se aduca pe Othmanu la ospetiu. Cossi mergendu la Othmanu, ilu gasi fórte dispusu a lua parte la ospetiu; dar' ilu dorea se lase unu barbatu atâtu de bravu a devenì victim'a unei perfidii, si-i descoperì totu complotulu. Othmanu resolutu de a'si resbuna, rogà pe Cossi se assicure pe guvernatoru cà nesmintitu va merge la nunta; dar' se'i spue tot-odata, cà fiindu incurcatu in belu cu unu principe vecinu, se teme cà acela va face vre-o incursiune in absentia s'a; deci roga pe cela, ca se'i permitta a'si tramite pe socra-sa si pe socia-sa impreuna cu sierbitorii si cu unele lucruri dein cele mai pretióse in castellulu seu Biledgicu.

Cererea 'i fu accordata fòra greutate. Atunci Othmanu lasandu 40 de tineri soldati a se imbraca in vestmente femeiesci sub pretestu de a servì de cortegiu, ér' pe altii punendu-i in saci si incarcandu-i pe cara cà avutii si mobilii, i-a tramisu la loculu unde in diu'a urmatória avea se se tiena ospetiulu; elu anca le urmédia, si ajunge la loculu destinatu pentru ceremonia; acesta era unu campu largu, alessu anume pentru comoditatea óspetiloru, si nu departe de castellu. Dupe ce 'si face salutarile la gubernatoru acest'a da indata ordinu, de a lasa se intre in Bilegicu acelle domne pretinse cu totu bagagiulu si equipagiulu loru. Abià au intratu in castellu soldatii, candu adjutati de companionii loru travestiti, sarira d'in saci, si toti impreuna, dupa puçina resistentia, coprinsera castellulu. Indata-ce gubernatorulu se retrase in camer'a sa de dormitu, Othmanu, suppunendu ca omenii sei au si cuprinsu castelulu, incaleca calulu cu amiculu seu Cossi, si curgu amendoi câtu se póte mai repede spre Biledgidcu, Gubernatorulu informatu de plecarea repede a lui Othmanu, merge in urm'a lui si'lu adjunge cu omenii sei; dar. precumu acesti-a erau mai toti beuti, Othmanu 'i bate, uccide pe gubernatoru, și restulu ilu pune la fuga. Dupa-ce Osmanu coprinse ain modulu acesta castellulu Bilegiki, nu perdù timpulu, cì in demànéti'a urmatóri mergendu ocupa si castellulu Iarhisar cu cea mai mare celeritate, prinde pe comandante de inpreuna cu frumós'a fiica, care acumu era mirésa, chiar candu se preparau merge la eununia. *Tr. Angl.*

Indata dupa acésta victoria Othmanu cuceri cetatea Ainegiol, si o suppuse la imperiulu lui Aladinu d'impreuna cu multe alte cetati si castele si cu totu territoriulu loru.

ALADINU LASATU DE POPORULU SEU FUGE LA IMPERATORULU GRÈCESCU MICHAILU

X. Era la anulu Hegirei 699, pe candu una noua óste de tatari gazaniani au irruptu in staturile lui Aladinu. Principii si mai-marii tierei, suppusi lui mai multu de frica de câtu d'in iubire, au crediutu ca desastrulu si caderea lui Aladinu va fi fortun'a loru, si se revoltara a dou'a-ora. Acésta desertiune infidela au adusu pe Aladinu in starea cea mai desperata; elu fù constrinsu a'si lasa domni'a, sí, pentru a'si scapa viéti'a, a se refugiá in secretu la Michael Paleologulu, imperatulu greciloru. Ma, vane sunt puterile omenesci, déca destinulu è incontra! Elu sperá ca la greci va afla braçia deschise, asilu si adjutoriu; ei inse tractandu'lu fara mila, ilu aruncara in captivitate perpetua. Nicephoru Gregoras dîce, ca mai in urma ar' fi fostu eliberatu prin suditii sei; dupa marturirea unanima a istoriciloru inse, este constatatu, ca elu a moritu in anulu Hegirei 703, de la Christu 1303.

OTHMANU ESTE IN UNANIMITATE ALESU SULTANU

XI. Othmanu, care prin valóre, prin reputatiune, prin putere si avere era superioru tuturoru celorulalti principi suppusi pên'acumu lui Aladinu, a facutu parte prin daruri mari si promissiuni sì mai mari, parte prin favórea protectiunei sale si impartesirea la putere, si parte prin amerintiari, de i s'au supusu cu totii si l-au recunoscutu de domnu supremu preste totu imperiulu. Asiá la inceputulu
A. 700 / I. C. 1301 / 11 febr. anului urmatoriu, care era 700 alu Hegirei, toti magnatii tierei cu votu unanimu ilu proclamara *Sultanu*, si, in cetatea Carahisar, elu cellu d'ântâiu a luatu titlulu de imperatu alu Ottomaniloru. Dela acésta data numera fórte multi istorici inceputulu imperiului Othmanu; Saadi inse afirma cu taria, precumu amu vediutu mai in susu, cà acésta data incepe cu anulu Hegirei 687, candu dupa ocuparea cetatiei Carahisar dela greci, anca traindu Sultanulu Aladinu, a stabilitu acolo cu consimtiementulu acestui-a unu Cadi séu jude,

si unu Chatib séu diaconu, care se'i mentionedie numele in rogatiunile publice, si a batutu moneta cu numele seu si cu titlu de Sultanu. Cu tóte acestea noi ne tienemu de opiniunea comuna si punemu anulu antaiu alu domniei lui Othmanu la inceputulu anului 700 alu Hegirei, care respunde anului 1300 de la Christu. Noi amu aretatu in prefatiune, ca acesta este calculului celu mai esactu si mai conformu chronologiei.

OTHMANU PUNE PE FIII SEI GUBERNATORI PROVINCIELORU

XII. Othmanu vediendu-se in possessiunea unui imperiu pe care 'lu asteptase de multu, fara cá se fia parutu cà ilu cauta, si stabilindu-si scaunulu imperiale in Carahisar, institui pe fiii sei gubernatori si defensori provincieloru si cetatiloru, cá se le guberne si apere. Orchanu primì Sangiaculu de Caragedaghi, cetate renumita mai tardíu prin numele Sultanului Onghi; lui Giundus Aleb (15), s'a datu Eskischeri; lui Aigud Aleb, Ain Onghi; lui Hasan Aleb comand'a in Giarhisar; lui Dorgud Aleb Aiuegiol-ulu. Aladinu, fiiuseu cellu mai tineru a primitu gubernamentulu cetatiei Bilegik, sub tutel'a mamei sale si a socru-seu Baliad (16).

STRAMUTA RESIEDINTI'A IMPERIULUI IN IENGHISHERI

XIII. Dupa ce a distribuitu gubernamentele, Othmanu anca in acelu anu cucerì cetatea Kiuprihisar; apoi 'si mutà resíedinti'a d'in Carahisar la Ienghisheri (17); o adornà cu palate regali, scalde si alte edificìi pompóse; o intarì cu muri noi, si o provediù cu fortificatiuni diverse.

ATACA IN VANU NICOMEDI'A

XIV. Spre a 'si consolida si mai bine imperiulu si capital'a resie-

(15) *Aleb* insémna gladiatoru, dupa *Tr. Germ.*

(16) *Baliads.* De acì este evidente, cà Michael Kïose séu Cossi n'a fost gubernatoru de Bilegiki; pentru-ca nu se póte presuppune, cà Othmanu se fia voitu a lua gubernamentulu de la cellu mai fidele amicu, care cu puçinu mai inainte 'i salvase viéti'a. Prin urmare trebe se fia eróre in articlulu IX. d'in textu, unde autorulu nostru ilu face gubernatoru de Bilegiki; si este fórte probabile, cà lucrulu sta asi à precum l-am naratu noi in not'a precedenta. *Tr. Angl.*

(17) *Ienghisheri*, insémna: Cetate-nuóa. *Tr. Germ.*

dentia a lui se puse pe pace, si intrebuiná câtu-va timpu spre a 'si regula afacerile interne. Regulate aceste dupa placulu seu, cea mai de aprópe grija a sa fu, cá se abata pe soldati dela viéti'a loru cea desfrenata, la care se dedasera pre catu petrecea in nelucrare si abundantia de tôte. Spre acestu scopu merse cu armat'a sa contra cetatiei Iznimid séu Nicomedi'a in Bithini'a ; pe care o maltractá ce e dreptu, prin obsidiune indelunga ; garnison'a ei inse ilu respinse si sili cá se se retraga de acolo. Deci elu ridicà obsidiunea, a pusu insa indata, ca tocma in faci'a cu Iengisheri se se edifice pe unu munte fórte inaltu, unu castelu tare, si dupa ce 'lu puse in stare de aperare, lasâ in intru o buna garnisóna sub comand'a faimosului Targanu ; ér cu restulu armatei intrâ in quartiere de iérna, intorcêndu-se la resiedinti'a imperiale in Ienghisheri. Observamu aci ceea ce se spune, ca dupa chronic'a lui Meulan Idris, nu Othmanu, cì fiiulu seu Orchanu a fostu, care a edificatu acestu castelu, numitu Targanu de la numele acestui comandante.

BATE PE GRECI SI CUPRINDE CETATEA KUTAHI

XV. Cam pe acestu timpu, gubernatorii provincieloru grecesci, intre cari Ornus séu Honorius, gubernatoru de Prusa, tienea rangulu primu, observandu progressele armeloru lui Othmanu, si vediendu ca victoriele sunt totu in partea acestui-a, se invoira in secretu a'si concentra tôte fortiele sub murii cetatiei Coiunhisar, si a merge se 'lu atace prin surprindere. Fortun'a inse priveghia asupra lui Othman, si-i descoperì la timpu intentiunile loru. Scóse fara sgomotu armat'a sa in campu, surprinse pe inimici, ii batù si 'i resipi. Principele cetatiei Costelu perì in bataia cu multi altii. Ornus gubernatorulu Prusei, precumu sì gubernatorulului de Kiutahia, alu carui nume nu se mentionédia, scapara prin fuga. Othmanu 'i persecutà si in cale dede preste castellulu Ulubad, alu carui comandante, infricatu de esemplulu confederatiloru sei, si ne vrendu a se espune la furi'a ottomaniloru, i deschise calea sub certe conditiuni, spre a'i urmarì mai departe. Dar' era impossibile de a'i ajunge ; asiá in locu de a perde timpulu, Othmanu impresurà si ocupâ cetatea Kiutahi, pe care mai tardîu grecii érasi o au luatu dela turci. Acesta

cucerire a constatu pe Othmanu multa dorere si perdere; câ-ci pre candu armat'a intrá in cetate, se rupse unu podu de lemnu preste care trecea, si nepotulu seu Dogris au cadiutu cu mai multi alti soldati in riu si s'au innecatu. Cadavrulu seu a fostu scosu si immormentatu la ordinulu lui Othmanu intr'una suburbe d'in Coiunhisar.

IMPRESORA PRUS'A, SI O LASA ÉRA

XVI. Dupa-ce Othmanu cucerise mai tóte cetatile Bithyniei si isi vediù consolidatu imperiulu seu, se apuca de obsidiunea Prusei ([18]), capital'a acestei tieri. Asiá la anulu Hegirei 717 merge si impresóra A. 717
acésta capitala. Dar' vede indata dificultatea si chiar impossibilitatea de a cucerì o cetate, care era fórte bine intarita si aperata de garnisóna numerósa. I. C. 1818
Totu ce a potutu face, a fostu de a o bloca prin duóe forturi ce le-a construitu in façi'a ei, spre a impedeca importarea de provisiuni si de nuóe trupe. Unulu d'in aceste forturi ilu lasà in grigea nepotului seu Artimur; ér' in celalaltu puse pe faimosulu capitanu Balangicu; dandu-le stricta ordine a nu asupri séu injuria intru nimicu pe locuitorii tierei. Acésta politica dulce attrase in forturi unu numeru considerabile de greci de prin pregiuru, cari pentru securitatea vietiei veniau a cerca asilu, si se suppuneau de buna voia dominatiunei Ottomaniloru.

OTHMANU OFFERE CRESTINILORU CORANULU ORI SABI'A

XVII. Era datin'a lui Othmanu, ca dupa cucerirea unui numeru óre-care de cetati, se oprésca cursulu rapede alu victorieloru sale,

(18) *Prus'a.* Urbe fórte vechia; odinióra resiedinti'a regiloru Bithyniei. E situta la pólele muntelui Olimpu; se dice cà fundatorulu ei a fostu unu rege care avusse acelasiu nume, si care a traitu pe timpulu lui Cresu. Pèn la anulu 947 dela Christu a fostu in man'a imperatoriloru greci. Asta-di è sub turci, cari o numescu Bursah séu Biurusàh; tiér'a ensasi se numesce Natoli'a. Bursah è renumita pentru băile de ape minerali, cari atragu aici o multîme de ómeni d'in tóte partile Turciei. Unu poëtu turcu a facutu o inscriptiune in versuri in onórea acestoru bâi. Sensulu inscriptiunei este: «Ce mirare de a vedé in aceste bâi atâti omeni in pelea góla? Acestu spectaclu è imaginea resurectiunei universali, fiindu-cà sorgintea acestoru ape, unde se scalda, vine d'in fòntân'a paradisului». Dupa ce Orchanu a cuprinsu Prus'a, elu si-a stabilitu aici scaunulu imperiale, precumu vomu vedé mai in josu. *Tr. Angl.*

si se guste atâtu elu câtu si armat'a sa repaosulu, regulandu in acelasiu timpu trebile in provinciele cucerite, si restaurandu pacea si tranquillatea intre locuitori. Cu modulu acest'a petrecea câti-va ani acasa; soldatii sei inse dedati la victorii si spoliatiuni, si nepotendu suferì viéti'a otiósa si liniscea, se presentara la Sultanulu cu umilit'a rugare de a'i conduce la nuóe cuceriri contra imperiului grecu. Othmanu prudente, si in conducerea afaceriloru publice fórte politicu, promitte fora greutate cà le va implinì cererea; dar totodata le dîce, cà pe langa cuceriri, propagarea religiunei mahomedane nu trebe trecuta cu vederea, acést'a fiindu unulu d'in inaltele precepte alle Coranului, ér Coranulu este mai pre susu de tóte averile si imperatiele lumei. Le aréta apoi d'intr'o lege a Coranului, ca principii crestini trebe invitati la inceputu in spiritulu pacei a îmbraçisia religiunea mahomedana, si numai in casu candu ei ar' refusa, trebe declarati in poterea legei de inimici ai dreptatiei si ai lui Dumnedieu, a'i suppune prin focu si feru, si a'i pedepsi pentru cerbici'a loru. Dupa aceea s'a tramisu unu edictu prin Ciausi ([19]) càtra toti principii d'in Asi'a-mica, notificandu-le cà au se 'si aléga un'a d'in trei: séu a îmbraçişia mahomedanismulu, séu a respunde tributu, seu cà voru fi suppusi prin arme. Noutatea acestui fulminante edictu ajunse cá fulgerulu in tóte partile; dar' nime, séu fórte pucini au cutediatu a se oppune. Michael Kosè, domnu de Bilegicu, fù cellu d'ântâiu care se suppuse Coranului; pentru aceea elu si urmatorii sei au fostu lungu timpu in mare onóre si consideratiune la

(19) Prin Ciausi. Acesti-a — dupa Ricaut — sunt curieri cari stau la palatulu marelui veziru, şi pórta scrisorile si ordinile in tóte partile imperiului. Numerulu loru este asta-ḑi cinci péné 'n siese sute; au pe dì plata regulata dela 12 pén' la 40 aspri *). Au unu directoru séu capu-oficiariu, care se numesce Ciausi-Bashi; acesta are grige asupr'a captiviloru statului. In acestu corpu se admitu de comunu crestinii renegati, pentru-cà afara de aceea ca aici subsistenti'a loru este assicurata. ceea ce le serve spre incuragiare, dara sciindu limbi multe, ei facu servitiu fórte bunu cà curieri in tieri straine. Se intempla càte-odata de se tramitu cu titlu de ambassadori, precumu a fostu odinióra unulu in Franci'a, in Angli'a şi in Ollandi'a. Facu si servitiulu de sergenti séu aprodi, cari aducu pe culpabili inaintea justitiei. Armele loru sunt: una sabia, unu arcu si sageti, si apoi o mâciuca scurta, in capetu cu unu nodu numitu Topus. *Tr. Angl.*

(*) Moneta mica turcésca de argintu.

imperatorii ottomani. Esemplulu lui fu imitatu de principele cetatiei Liblebidgi, care de sì nu se facù mahomedanu, dar' se dede vasalu lui Othmanu, şi-i tramise pe fiiulu seu de ostaticu, (amanetu). (20). Assemenea domnii cetatiloru Lefca şi Ciadarli anca se suppussera, promitiendu a respunde tributuri annuali.

MULTE CETATI SE ADAOGA IMPERIULUI SEU.

XVIII. Totu pe acestu timpu mai multe cetati s'au suppusu Ottomaniloru; anume: Mortuni, Goinicu, Taracli, Iengh-igesí, Caiahisar, Hekegí, Akhisar; Caracin, Teccurbungari si alte càteva, ai caroru principi au despretiuitu la inceputu religiunea si dominatiunea ottomana, dar' in urma prin desele incursiuni alle lui Ciavusibeg, care odinióra fusese in servitiulu lui Erdogrulu, intr'atâtu se debilitasera, in câtu in urma n'a fostu dificile lui Othmanu de a le suppune si adnecsa imperiului seu (21).

OTHMANU IMPUNE RELIGIUNEA SA TATARILORU NUMITI CIAUDARI

XIX. Pe candu Othmanu era ocupatu cu aceste cuceriri, unu poporu de tatari, numiti Ciaudari, esindu d'in regatulu Kermianu séu Phrygi'a, navalise pe neasteptate in tierile sale, si predandu tóte prin focu si feru, au petrunsu pênê sub murii cetatiei Carahisar. Othmanu, care 'si tienea resiedinti'a in Ienghisheri, audindu acésta trista scire, esì immediatu cu armat'a, si merse in contra loru; 'i attacà cu multu curagiu langa Oinasiu (o cetate in ruine, aprópe de Carahisar), uccise multi d'in ei, duse in captivitate si mai multi. Acesti-a imbraçiosiandu religiunea mahomedana, au fostu liberati,

(20) Latin: Obses. *Tr. Rom.*

(21) *Imperiului seu.* Unii scriitori crestini atribuie lui Othmanu anca alte mai multe invingeri; in specialu, ei dicu cà Othmanu a occupatu Nicë'a in Bithyni'a, Neapolea in Traci'a, Anchir'a in Phrigi'a, si alte cetati in Natoli'a. Ma, analile turcesci spunu espressu in care anu si prin cine au fostu cucerite aceste cetati; si anume: Nicë'a a fostu cucerita prin Orchanu in anulu Hegirei 726; Anchir'a prin Murad II. in anulu Hegirei 761. Si pre langa aceste, auctorii turci spunu toti ca d'intr'o péna, cà Orchanu a fostu primulu care s'a incercatu se tréca in Europ'a. Prin urmare credemu cà nu ni se va lua in nume de reu, déca nu vomu da crediementu la assertiunile auctoriloru crestini, pene nu le voru confirma cu argumente mai tari din istoricii turci.

éra dupa aceea au remasu ca locuitori stabili in districtulu Carahisar.

CUCERIRILE LUI ORCHANU FIIULU LUI OTHMANU

XX. Orchanu, fiiulu si successorulu lui Othmanu, se distingea intre toti fratii sei prin virtute si curagiu. Cu una parte a armatei tatalui seu cucerì cetatile Caracebesh, Alebsuï, Pirgos si Terinhisari. Apoi reintorcêndu-se la tatalu seu, lasâ comand'a trupeloru sale lui Cognusalbem, care luâ prin assaltu castellele Acari si Tuzbazari; batù pe faimosulu capitanu Akige-Cogia, si devastà provinci'a Isnimid pênê sub portile Nicomediei. Guvernatorulu acestei cetati se plange la imperatulu Constantinopolei despre furi'a Ottomaniloru, si'lu informa despre periclulu imminente ce amerintia cetatea. Imperatulu 'i tramite intr'adjutoriu câte-va mii de ómeni bine armati. Abdulrahman inse, unu altu capitanu alu lui Othmanu, intielegêndu de venirea acestor-a, le merse iute inainte, si 'i attacà in campulu dela Iailasova. Grecii ne potendu sustiené furorea ottomaniloru, au intorsu dosulu; otmanii i-au luatu la fugì, si d'in atàta multîme de greci n'au pututu scapa, decâtu cari apucasera a fugì inainte, spre a duce scire imperatului; toti ceialalti au fostu parte ucisi parte prinsi.

ORCHANU OCCUPA PRUS'A

XXI si XXII. De si Othmanu infrantu de atata labóre, simtia efectele naturali alle etatiei; pre langa aceea, elu suferiá sì de podagra: totuşi elu nu perduse d'in vivacitatea spiritului. Elu se delectá in placerea de a vedé successele continue alle armeloru sale, si prosperitatea ce resariá dupa toti pasii sei. Elu voí a mai incerca anca odata ocuparea cetatiei Prus'a, capital'a Bithiniei, alu carei gubernatoru, precumu amu dîsu, era Ornus, si tramise pe fiiulu seu Orchanu cu armata numerósa cá s'o cucerésca de 'i va fi possibile. Ornus, nesimtiendu-se capabile de a tiené la lupta cu Orchanu, se vediù necessitatu a se retrage si a se inchide intre murii cetatiei, care de altminterea era fortificata fórte bine si provediuta cu victualii de ajunsu pe optu ani. Orchanu o impresóra si o strimtoréda prin asalturi necurmate; dara trebui se se convinga, cà garnison'a se apará minunatu, si 'i respingea tóte atacurile.

Dar, acì potemu dîce cu psalmistulu : in vanu este paza, déca Dumnedieu nu protege urbea. Michael, care mai deuna-di abjurase religiunea crestina, asta-di consiliariu intimu alu lui Orchanu, induplecà in fine pe Ornùsu in modu astutu, cá dupa unu assediu atâtu de lungu si obstinatu, se capitulédie cu cetatea. Elu capitulà sub conditiune, cá viéti'a locuitoriloru se fia crutiata, platindu summ'a de trei-dieci mii taleri de auru, si asia faimós'a cetate Prus'a cadiù in man'a lui Orchanu la anulu Hegirei 726, dela Is. Chr. 1326, fara cá pe turci se 'i fia costatu o singura picatura de sange (22).

OTHMANU MOARE SI LASA SUCCESSORU PE FIIULU SEU ORCHANU

XXIII. Fericirea omenésca arare-ori è perfecta si constante. Orchanu in midi-loculu triumfului seu si pre candu se bucurá de cucerirea unei cetati atâtu de celebre, primesce trist'a scire ca tatalu seu móre, si'lu chiama se vina indata la elu. Orchanu asculta de porunc'a parentelui seu, si lasandu in Prus'a o buna garnisóna, cu câti-va omeni ai sei pléca spre Ienghisheri, unde aflà pe tatalu seu tragêndu de mórte. Othmanu ii dete binecuventarea parentésca, ilu numì de successoru alu seu, si — mori in etate de 69 ani in lun'a

(22) Istoricii crestini in cea mai mare parte sunt de opiniune, ca *Prus'a* a fostu ocupata de insusi betranulu Sultanu Othomanu. Ei pretindu cà lucrulu s'a petrecutu precumu urmédia : Dupa occuparea cetatiei — dîcu ei — Sultanulu vediendu cà castellulu se póte tiené anca lungu timpu, a facutu se se latiésca scirea cà elu è mortu, si a ordinatu a se publica, cà inainte de a morì a spusu cà doresce se fia immormentatu in conventulu monachiloru greci d'in castellu, si corpulu lui se nu'lu petréca mai multu de patru-dieci persóne; déca 'i se va accorda acésta rogare atâtu de simpla, atunci armat'a lui se va retrage. Monachii creduli, s'au invoitu far' a esita unu momentu. Asià incarcandu unu sicriu cu arme in locu de cadavrulu luì Othman, elu insusi travestitu, întra cu 39 de soldati in castellu. Accsti-a occupa indata portile, lasa in laintru o multime de trupe turcesci, si cuprindu totu castellulu.

Lucas are acésta descriptiune in Caletoriele sale in Orientu. Elu mai descrie acolo tóta cetatea, monumentele ei vechi, numerósele scalde, mormentele Sultaniloru turci, ruinele vechiloru palate etc : totu atâte probe despre splendórea trecuta a cetatiei Prus'a.

Lectorulu va vedé mai la vale, cu câta probabilitate areta auctorulu nostru ratiunea ce a potutu induce pe scriitorii crestini a crede, cà acésta cetate a fostu occupata prin Othmanu. *Tr. Angl.*

Ramazanu, adeca tocma in anulu in care s'a ocupatu Prus'a. Elu domnitu ani 26, luni 3 si dîle 10 (23).

Cuventulu d'in urma alu lui Othmanu câtra fiiulu seu Orchan dupe istoriculu Saadi.

Candu acesti duoi principi se vediura unulu in faci'a altui-a, âr mele loru palpitau de amóre si de viia affectiune. Orchanu suspi profundu, si dîse: « Oh! Othmanu! Tu sorgintele imperatiloru « domnitoriloru lumei! Tu care ai invinsu si suppusu atâte p « póra! » Acestu incomparabilu imperatu, isi intórse ochii càt fiiulu seu, si cu voce stinsa astu-modu 'i vorbí: « Nu plange, o ba « samulu ànimei melle! Acésta ultima lupta a mea este sórtea i « tregu genului omenescu, comuna teneriloru si betraniloru, du « ce noi toti respiramu acelasiu aeru alu acestei lume plina « reutati. Io trecu la nemorire; tu se traiesci incarcatu de glori « bine si fericitu. Eu moriu fara se'mi para reu: fiind-cà te la « successorulu meu. Asculta ultimele mele invetiaturi. Departa « la tine si uita grigele acestei vieti. Nu cerca nici-odata, te conjur « o! tu care esci incoronatu de fericire, nu cerca nici-odata radi

(23) *Dile* 10. Philippu Loniceru si alti scriitori crestini tienu cà Othmanu a doi nitu 28 de ani. Eu inse sì acì mai bucurosu me alaturu la scriitorii turci, cá u cari sunt si mai bine informati, si mai exacti: ei affirma in unanimitate cà Othma a domnitu 26 ani lunari, trei luni si diece dile; ceea ce face cam 25 ani solari, ci luni si siepte-spre-diece dile.

Dupa mórtea lui Osmanu deschidiendu-se scriniele lui, nu s'au aflatu in ele n argintu nici pretióse. Elu si-a datu cu multa liberalitate toti banii in recompe militari. Elu n'a lasatu fiiloru sei alta avere, decâtu exemplulu seu spre a'lu im Cu tóte aceste, elu le-a lasatu vaste dominiuri; o multîme de cai, si unu num mare de arme, tóte in stare buna si bune de servitiu, apoi, turme immense de mari si mici, precumu boi, vaci, oui, etc. Unu lucru de minune se observamu Pe campiele de pascuatiune, nu departe de Prus'a, se vedu si asta-di turme de c cari appartienu Sultanului, si despre cari traditiunea tiene cà deriva directu d ouile lui Othmanu. — Acestu principe è immormentatu in Bursah. Mormentulu se póte vedé in capell'a unei vechi monastiri in castellu. In catu este acést-a ade ratu, nu sciu; atat-a è certu, ca mormentele Sultaniloru ingropati aici, sémena capelle; ai caroru muri pre d'in laintru sunt de marmore si iaspide: cupol'a in lórea ceriului cu multe ornamente in rosiù si auriu; pavimentulu asternutu cu vóra, asupr'a caror'a stau sicriîele cu cadavrele Sultaniloru, éra giuru-impregiu turbanele si armele loru. *Tr. Angl.*

« mulu teu in tirania, si intórce'ti faci'a ta dela crudelitate. Cultiva « d'in contra adeverulu, si fa d'in elu ornamentulu pamentului. « Imbucura inim'a mea departata, cu un'a serie frumósa de victorii. « Si candu vei fi cuceritu lumea, atunci se propagi religiunea prin « arme. Intretiene amicitia drépta cu imperatiele Rumeiloru (24). « Promóve pe invetiati la functiuni onorifice; acest'a è medi-loculu « pentru intarirea legei divine. Si ori unde tu vei audi ca este unu « omu devotatu sciintiei, da 'i onóre, respectu, si grati'a ta. Nu te « mandri cu armatele tale, nici nu te infla cu avutiele tale. Tiene « langa tine pe cei invetiati in legi; si fiind-ca justiti'a este funda- « mentulu imperieloru, intorce'ti façi'a dela totu ce este contra ei. « Legea divina trebue se fia unicul nostru scopu, si toti passii no-

(24) *Imperatiele Rumeiloru.* Regna Rumaeorum. D'Herbelot observa, cà arabii si alte popóra orientali au datu numele de *Rum* aceloru tieri pe cari mai antaiu le-au suppusu Romanii, apoi au trecutu la Greci, si in urma le-au cuceritu Turcii. Dar' Ebni Alvardi in Geografi'a sa dîce, ca tierile numite *Rum* incepu la oceanulu occidentale, si cuprindu in sine: *Galalec'a* séu Galiti'a; *Andaluz* séu Spani'a; *Afrangia* séu Franci'a, *Rumiah* sèu Itali'a; *Nemsiah* séu Germani'a; *Leh* si *Ceh* séu Poloni'a si Bohemi'a; *Inkilar* séu Angli'a; *Magiar* séu Ungari'a; si pene la Constantinopole si marea-négra, unde atinge tier'a *Secalibatiloru* séu Slaviloru; éra Slavonii suntu vecini cu Rusii séu Moscovitii. In fine, de acelea imperatii se tiene si acea tiéra, ce si pana acuma se numesce proprie Rum, adeca Rumelia séu Romania, adeca Thraci'a si Greci'a de'asta-di. Auctorulu cartiei *Mesahat Elers* séu Mesuratur'a pamentului, dice cà Rum, sub care elu cuprinde si una parte d'in Asi'a mica, se marginesce la apusu cu canalulu dela marea-négra; la amédia-di cu *Bilad Giam* si *Bilad Gezirah*, cumu si cu Siri'a si Mesopotami'a, Armimah séu Armeni'a; la resaritu si media-nópte cu *Bilad Kurg* si *Bahr Bontos*, séu Georgi'a si Pontulu-Euxinu (marea-négra); in midi-loculu Rum-ului suntu *Ghebal Carman*, muntii Caramaniei, séu muntele Taurus, unde locuiescu o multime de familii turcesci si turcomane; acesti munti formédia caten'a care se intinde dela Tarsus in Cilici'a pén'la Hellespontu (Dardanelle). In *Rum*, luatu in acestu intielesu, au domnitu dinasti'a sultaniloru Selgiukiani, numiti de Arabi *Selagikah Rum*, séu Selgiucidii Rum-ului; dela acesti-a isi tragu originea Ottomanii seu Turcii de asta-di, si pentru aceea Persianii si Mongolii numescu Rumi pe Turci péné in diu'a de astadi. (Eta cumu numele gloriosu alu Romei si alu Romaniloru este usurpatu pana si de turci. *Tr. Rom.*)

D'in descrierea ce ne da Ebu Alvardi despre Rum, vedemu ca Othmanu sub *imperatiele Rumeiloru*, regna Rumaeorum, intielege pe toti crestinii d'in Europ'a; precumu prin *amiciti'a drépta* ce recomenda fiiului seu de a intretiené cu ei, de sicuru n'a intielesu alta, decâtu se'i constringa a imbraçiosia religiunea mahomedana; ceea ce dupa opiniunea Turciloru este celu mai mare semnu de afectiune si de amicitia ce se póte da unui crestinu. *Tr. Angl.*

« stri trebe se tinda catra domnulu. Nu te lasa in vane intreprin-
« deri, nici nu te mesteca in certe nefolositorie. Câ-ci ambitiunea
« nóstra nu era a ne bucura de imperati'a lumei: io la nimicu alta
« n'amu aspiratu, decâtu la propagarea credintiei: remane la tine
« a complini aspiratiunile melle. Fii impartialu si gratiosu cu totii;
« implinesce'ti detorintiele publice legate de oficiulu teu. Unu Im-
« peratu care nu se scie distinge prin bunetate si clementia, nu
« merita numele de imperatu. Grigea ta constanta se'ti fia a protege
« pe suditii tei: numai asiá vei fi in grati'a si protectiunea lui Dum-
« nedieu ».

Othmanu, refugiulu fideliloru, terminandu aceste esortatiuni, sufletulu seu sborà in regiunile eternitatiei.

Dela mórtea lui Suleimanu Schach, 1219. pên' la mórtea lui Osmanu I., 1326. au dominatu in Europ'a urmatórele persóne:

In Constantinopole. Robertu, fiiu ori frate alu lui Petru de Courtenay, 1222—1229; Baldouin II., 1229—1262.; Michaelu Paleologulu 1262—1282.; Andronicu Paleologulu 1282—1325.

In Occidentu. Dupa mortea lui Fridericu II., adeca dela 1250—1273., a fostu interregnu. Sub acestu timpu s'au alesu mai multi principi, intre altii Enricu de Turingi'a, Vilhelmu de Olland'a, Richardu duce de Cornvali'a fiiulu regelui Ion de Angli'a, Alfonsu sapientele. In acesti 23 de ani s'au stinsu familiele de Svabi'a, de Austri'a si de Thuringi'a. In urma imperiulu s'a consolidatu in persón'a lui Rudolfu de Habsburgu, 1273—1291.; Adolfu de Nassau, 1291—1298: Albertu, fiiulu lui Rudolfu 1298—1308.; Enricu de Luxemburgu, 1308—1313.; Ludovicu de Bavari'a, 1313—1346.

In Angli'a. Eduardu I, 1277—1302; Eduard II, 1307—1327.

In Franci'a. Ludovicu VIII. 1227—1226; Ludovicu IX. 1226—1230; Filipu III. audacele, 1270—1286.; Filipu IV. cellu frumosu 1286—1313; Ludovicu X, 1313—1315 Filipu V. lungulu, 1315—1321; si Carolu IV. cellu frumosu 1321—1327. ***Tr. Angl.***

ISTORI'A

DOMNIEI LUI ORCHANU.

ALU DOILEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU III. DIN CARTEA I.

ORCHANU SE PROCLAMA IMPERATU, NICOMEDI'A CAPITULÉDIA

Indata dupa mórtea lui Othmanu, fiiulu seu Orchanu (1), in etate de 35 de ani, a fostu salutatu imperatoru alu Turciloru in 10 alle lunei Ramazanu anulu Hegirei 726. Orchanu, care precumu amu ve- A. 726 / I. C. 1326

(1) *Orchanu.* Nicephoru Gregoras, in cartea XV. capu. 5. sect. 2., 'lu numesce Hyrcanus séu Orchanes, si dîce ca a luatu de soçia pe fii'a imperatului de Constantinopole, Ioan Cantacuzenu, cu numele Maria, séu dupa insusi Cantacuzenu, cartea III. capu 92., Theodora. Istoricii turci nu vorbescu nimicu despre acestu casu; eu inse totu nu me pociu indoi despre elu; cà-ci nu este de crediutu cà Cantacuzinu cá scriitoriu crestinu si tata alu Theodorei, se spuna unu neadeveru despre unu lucru, carele atatu religiunei crestine, catu si imperatului era se'i fia numai spre rusine, séu cá elu se fia avutu de a cauta vreo gloria in una casatoria ca aceea. Istoricii nu spunu, déca Orchanu va fi avutu copíi d'in acésta casatoría séu nu; de aceea nici eu nu mai vorbescu nimicu despre acésta.

Ioanu Cantacuzenu, tutoru la duoi fii ai imperatului Andronicu, usurpase tronulu la anulu 1338; fiendu inse detronatu se retrase intr'o mônastire in muntele Athos; aici scrise elu istori'a dominatiunei sale, care se considera cá unu capu-de-opera in grec'a moderna. *Tr. Angl.*

diutu mai in susu, ocupase Prus'a (2) anca in viéti'a parentelui seu, a petrecutu anulu primu alu domniei sale intru a regula afacerile in Asi'a, si a da o forma durabile gubernamentulu seu. La alu doilea anu elu cutrierà tóta provinci'a Semendura, dela cetatea Aitos pênê la Iznigmid séu Nicodemi'a. In fine impresorandu sì acésta cetate, o cucerì. Triumfulu seu n'a fostu atâtu de dificile, precum ar' fi trebuitu se fia façie cu una cetate atatu de tare. Cologianu, gubernatorulu cetatiei, n'a fostu atatu defensorulu càtu desertorulu ei; elu fugì indata ce a vediutu ca s'apropia armat'a lui Orchanu, si se retrase nóptea in castellulu Coiunhisar. Orchanu intielegêndu dela unii captivi despre acésta fuga, incungiura immediatu castellulu; Cologianu strapunsu de o sagéta cadiù mortu, si castellulu se si supuse. Dupa aceea Orchanu comandà ca se se taie capulu lui Cologianu si se se infiga intr'unu paru la vederea tuturoru Nicomedianiloru. Terrórea ce le-a causatu acestu spectaclu, i-a determinatu a capitula, dupa care tramissera deputati la Sultanulu, ca se le daruésca viéti'a si se le permitta a se retrage la Constantinopole cu tóte effectele loru. Domnitoriulu accordandu-le tóte acestea, ei ii inchinara cetatea.

ORCHANU SE ASIÉDIA CU RESIEDINTI'A IN PRUS'A, SI ORGANISÉDIA ARMAT'A

A. 728 — I. C. 1328 II. De alta parte Alibeg la anulu Hegirei 728, cuprinde prin capitulatiune cetatea Herkie, numita in urma Caramuseke, capital'a provinciei Semendura. Orchanu, dupa ce a suppusu potestatiei sale tóta Bithyni'a cu esceptiunea cetatiei Nice'a, isi stramutà anca in acelasiu anu resiedinti'a imperiale d'in Iengisheri la Prus'a. La consiliulu fratelui seu Aladinu, sterse monet'a selgiukiana, si puse ca se se bata nuóa moneta cu inscriptiunea numelui seu. Elu intro-

(2) *Occupase Prus'a.* Scriitorii crestini punu ocuparea cetatiei Prus'a pe timpiï lui Othmanu, care, dîcu ei, la anulu dupa aceeá au moritu. Acésta errórea pare a deriva de la scirea despre caderea acestei cetati; cà-ci perderea deplorabile a unei cetati atâtu de importante, ajunse la curtea imperatorului grecilor inaintea scirei despre mórtea lui Othmanu. La curtea ottomana adeca este usitatu, ca despre mórtea imperatului se se tiena mare secretu, mai alesu d'inaintea inimiciloru. Dar' scriitorii turci sunt fórte esacti intru a insemna cu precisiune diu'a mortiei sultaniloru loru; prin urmare nu ne este permissu a dubita in veritatea narratiunei loru.

duse apoi legi si usantie, cari pene asta-di se observa in imperiulu ottomanu. Anume a datu ordinu, cá locuitorii cetatiloru se se distinga de cei dela sate prin imbracamente; cá soldatii sei se formedie armata separata, câ-ci acestia pene acì nu diferiau intru nimicu de soldatii crestini; se se institue o nuóa militia de infanteria, necunoscuta pene acumu la ottomani; se invetie a prepara si folosì machine pentru baterea si cucerirea cetatiloru, despre cari pen acumu n'aveau nici o cunoscintia. Si pre langa tóte aceste, facù pe frateseu Aladinu, generalu a tóta armat'a, si 'lu puse in capulu administratiunei afaceriloru publice, dandu-i titlulu nou de Mare-Veziru, séu locotenente civilu si militariu.

STABILESCE PLATA PENTRU SOLDATI ETC.

III. La anulu Hegirei 729. Orchanu face plata regulata pentru soldati, cari mai inainte erau numai voluntari. Plat'a acést'a era o A. 729
Nocra pe dì (asiá se numiá monet'a nuóa a lui Orchanu, care facea I. C. 1329
a patr'a parte d'intr'o drachma de argintu). Candu soldatii nu erau in servitiu, le era permissu a traì in pace pre langa bunurile loru, scutiti de ori-ce contributiune. Dar', fiindu ca acésta militia nuóa de infanteria se recrutá d'in tierani, ómeni brutali si fara crescere, asiá ea se revoltá de multe-ori, séu celu puçinu era fórte aplecata a se revolta. Orchanu observandu acést'a, o cassâ si o inlocuì cu alt'a, care a contribuitu fórte multu la latîrea superstitiunei mahomedane. Elu adeca lasâ a se instruì in legea mahomedana atati juni crestini, cati numai a potutu aduna, si apoi 'i inrolá: cu modulu acest'a i se inmultî armat'a preste tóta asteptarea, se propagá sí religiunea mahomedana. In câtu pentru turcii tierani, cari traiau pe mosi'a parintiésca si aveau voia de a se inrola, nu le era permissu a servì decâtu numai la cavalerìa sub Sangiakbeghi; ei se numiau Musellem-i, adeca liberi.

OCCUPA NICE'A; SI MARITA VEDUVELE GRECILORU DUPA SOLDATII SEI

IV. Prin acestea regulamente si institutiuni militari, Orchanu vediendu-se cu armata numerósa, se determina a cucerì cetatea Iznik séu Nice'a. Elu o impresorâ anca in acelasiu anu; si, redusa la estremitate, parte prin assediu continuu de mai doi ani, parte prin

fóme si pestilentia, ea a fostu constrinsa a se suppune gratiei lui Orchanu. Deputatii locuitoriloru d'in cetate se presentara inaintea acestui principe rogandu-lu se le accórde viéti'a si se le concéda a se poté retrage la Constantinopole. Orchanu prin unu simtiu de generositate neasteptata, le permisse nu numai de a se poté retrage cu viéti'a, cì de a'si lua cu sine atâtu-a avere câta voru poté duce. Niceanii, miscati de atâtu-a clementia a lui Orchanu, preferira a remané liberi in possessiunile si casele loru, si a se face de buna
A. 730. voia tributari imperiului ottomanu. Asia Orchanu intra in Nice'a
I. C. 1330 la anulu Hegirei 730. Aici unu altu spectaclu se presentà. Femeile greciloru, morti prin fómé séu feru, vinu inaintea lui Orchanu, si 'si plangu starea veduvita in care au remasu. Elu ordina indata curteniloru si nobililoru sei a le lua de soçie, si a le tracta cu stim'a cu care se tractédia femeile musulmane. Cu modulu acesta, elu provediù cu barbati pe o multime de persóne desolate, unele de classea nobile, altele de conditiune mai mediocra, si totodata facù totu atâte proselite pentru legea mahomedana. Faim'a despre generositatea lui Orchanu si umanitatea sa facie cu supusii s'a latîtu ca fulgerulu in tóte tierile vecine; in câtu nu numai niceanii, deintre cari multi fugisera de fric'a obsidiunei, cì multîme de locuitori d'in alte cetati si sate, unde nu ajunsesera anca armele turciloru, veniau in masse la Nice'a. Asia Nice'a in mai puçinu de unu anu deveuì atatu de impopulata, in câtu parea ca ar disputa prioritatea Constantinopolei.

CUPRINDE CASTELLULU KEMLUC; SI FUNDÉDIA SCOLE A. I. CHR. 1334.

A. 734 V. La anulu Hegirei 734, Orchanu dupe obsidiune vigorosa de
I. C. 1334 unu anu intregu, cuprinde prin capitulatiune castellulu Kemluc, care prin natura si arte era bine fortificatu. Othmanu, tatalu lui Orchanu a tentatu mai de multe-ori, dar' totdeauna in vanu, a ocu-
A. 736 pa acestu castellu. In anulu Hegirei 736, Orchanu a statu in pace,
I. C. 1336 si a fundatu in Prus'a o noua Moschëa, academia si unu spitalu: tóte edificie intr'adeveru regali. In specialu academi'a, care è fundata intr'o monastire, ajunse atatu de celebra pentru artilè liberali si professorii ei illustri, in catu o cercetá multîme de studenti de

prin Arabi'a si Persi'a; si aceste popóra, ai caroru docti treceau pen' acumu de magistrii lumei, nu credea ca ar fi nedemnu de ei a se face discipolii otomaniloru.

DEBBELÉDIA PE GRECI IN ASI'A ; PE PRINCIPII MUSULMANI II CASTIGA PRIN POLITICA

VI. Orchanu, dupa-ce prin arme a ocupatu dela greci cetatile si tierile memorate mai in susu, omu astutu si bunu politicu precumu era cunoscutu de toti, incepù se faca planuri cumu ar' poté unì cu tierile sale inca sì restulu aceloru provincìi asiatice, cari erau supuse mai multoru principi musulmani, si cari mai remassera anca d'in imperiulu selgiukianu. Elu face inceputulu cu tierile lui Adgilanbeg. Acestu principe morindu a lasatu dupa sine unu singuru fiiu in etate fórte tenera, cu numele Casimbeg. Orchanu sub pretestu ca elu 'i ar fi parente adoptivu si protectoru, ilu luà la sine si-occupà tóte provinciele. Tursonbeg, unu altu principe teneru, urmandu exemplulu acestuia, de buna voia donà elu insusi sceptrului ottomanu cetatile Aidingik, Minas, Balikesre, Bergame si Ermid. Cele mai de aprópe in ordinea acestora era cetatile Ulubad, Cublius si Eblius. Acestea pàna atunci mai recunoscea suprematí'a greciloru, au fostu insa supuse prin forti'a armeloru. Michalcea, fiiulu Kiramastoriei, nobila matróna, intimidatu de exemplulu veciniloru sei, se da vasalu Sultanului cu tóte staturile patrimoniali, pe care turcii de la numele seu le numescu pênê in diu'a de asta-di Muchalici. Intr'aceea se escà cérta intre Tursonbeg si intre fratele seu Hagilbeg; celu d'antaiu, dedicandu cetatile sale imperiului ottomanu, si vrendu a'si implinì promissiunea, le offere in realitate lui Orchanu; alu doilea se oppuse. De acì se aprinde bellu intre ei, si recurgu la arme. Hagilbeg simtindu-se mai slabu, parasesce lupt'a si se inchide in cetatea Bergam. Orchanu se folosesce de cért'a intre frati si le ocupa tier'a. Elu cu cunoscut'a lui ipocrisia, le dîse: « Nu è dreptu nici « permissu dupa religiunea mahomedana, cá pentru cért'a intre duoi « frati se se verse nici macar o singura picatura de sange musul- « manu; si este pecatu a se certa cu arme pentru lucruri, ce se « potu decide prin lege ». Dreptu aceea ordina la amenduoi fratii, cá se se intrunésca sub murii dela Bergam, si se se impartia averea-

parentésca dupa prescriptele legei in parti egali. Si unulu si altulu s'a multiumitu cu acésta sententia. Ma la ântai'a vedere, Hagilbeg prefacendu-se ca vre se 'mbraçiosiedie pe fratele seu, ilu strapunge cu o darda prin anima, si Tursonbeg cade mortu inaintea intermediatoriloru tramisi de Orchanu. Hagilbeg, ca unu altu Cain, cuprinsu de orrórea faptei sale, nu scia de cine se tremure mai multu, de poporulu seu, séu de Orchanu. Cu tóte aceste se determina a inchide portile cetatiei si a'si sustiené caus'a cu arm'a in mana. Dar' tóte in vanu. Cetatianii detestandu o fapta atatu de négra, si ne vrendu a atrage asupr'a loru just'a vindicta a lui Orchanu, au prinsu pe Hagilbeg si l'au datu dimpreuna cu cetatea in manile Sultanului. Hagilbeg, dupa o viétia miserabile de duoi ani in carcere, a moritu in Bursah. Principele de Ulubad nu avù sórte mai buna: acusatu prin calomnii ca ar' voì a se revolta, elu isi perdù viéti'a. Dupa aceea tota provinci'a Carasus d'inpreuna cu cetatea Ulubad, recunoscù de suveranu pe Orchanu. Tóte aceste evenimente s'au petrecutu càtra finea anului 737 alu Hegirei séu 1337 de la er'a crestina.

MAI MULTE CETATI SE UNESCU IMPERIULUI OTTOMANU

A. 738 / I. C. 1338

VII. Pe la inceputulu anului 738 alu Hegirei cetatile maritime Anachor si Emrud, cari erau anca sub deplorabil'a domnìa a crestiniloru, informandu-se de preparativele lui Orchanu de a le ocupa cu arma, au voitu mai bine a cerca clementi'a acestui principe si a se suppune de buna voia, de câtu a se espune furórei sale prin o vana resistentia. Esemplulu loru au atrasu si pe alte mai multe cetati si castelle, si s'au incorporatu si acestea imperiului ottomanu.

ORCHANU TRAMITE PE FIIULU SEU SOLIMANU IN EUROP'A

VIII. Atatea victorii urmate un'a dupa alt'a in Asi'a, in locu se satisfaca ambitiunea lui Orchanu, ele pareau ca o aţitia si mai multu. Domnu a tóta Bithyni'a, elu cugetà la alte cuceriri; si anca in acelu anu 738, tramite pe fiiulu seu Solimanu ca se cerce a trece in Europa, dandu-i pe cei mai esperimentati capitani de pe acelu timpu,

precumu Accebeg, Gazifazil si Ornusbeg, séu precumu 'i numescu alti scriitori Gazifaril, Iacubgebeg si Mihalbeg (3). Solimanu, luandu cu sine 80 de feciori totu alesi, sub pretestu ca merge la venatu, descinse pe nesimtîte pene la tiér'a Aidingik spre a visita tiermurile marei asiatice. Dar', fiindu-ca prin edictu publicu alu imperatului dein Constantinopole, confirmatu si de ceialalti principi crestini, era interdîsu sub pedépsa de mórte a trece, fia si numai cu simpla luntre, pe costele Asiei, precumu era interdîsu sub aceeasi pedépsa unui turcu a trece in partile Europei: asia necesitatea, matrea inventiuniloru, invetia pe Solimanu ca se lege pe besici de bou doue luntrii cu grumazii un'a de alt'a. Pe un'a de aceste se puse elu insusi intr'o nópte la luna frumósa, si trecù mai fericitu de cumu sperá, dela unu satu d'in Asi'a la castellulu Hami in Europ'a. Cu modulu acest'a 'si trecù Solimanu si ómenii sei; si inainte de tóte prinsera pe unu tieranu care le aratà una cale subterana, pre unde se póta intra in cetate. Aceea nu avea nici macaru custodia, si tóta lumea dormiá, candu Solimanu, intrandu pe nesciute cu ómenii sei, pune man'a pe toti locuitorii si ocupa cetatea. Elu inse vediendu ca este mai consultu a tracta mai bine dulce decatu aspru cu ei, asia se portà fórte omenesce cu ei si le jurà, ca 'i va lasa liberi si le va face inca si daruri considerabili, déca vreo-cativa dintre densii carii se pricepu la artea navigatiunei, voru duce in Asi'a vasele ce erau in porturile de la Balair si Akcilimanu. Cu modulu acest'a, Solimanu câstigà animile locuitoriloru, si in câte-va

(3) *Michalbeg.* Scriitorii crestini nu spunu nimicu certu, nici despre nascerea nici despre sortea acestui Michalbeg. Din contra istoricii turci dîcu ca elu descende dela imperatii de Trebizonda (póte d'in famili'a Comnéna), si adaogu cà abjurandu legea crestina si trecundu la mahomedanismu, Orchanu intr'atâtu ilu iubia, in câtu nu facea nimicu fara a'lu intrebá pe elu mai ântâiu. In Adrianopole se vede pene in diu'a de asta-di unu podu frumosu de pétra preste rîulu Art'a, edificatu de fiiulu seu, care cá si parintele se numiá Michail; acestu monumentu a conservatu pénè asta-di memori'a auctorului seu, cà ci elu se numesce Michalogli Koprisi, adeca podulu fiiului lui Michail. N'asiu poté afflirma cu securitate ca Michail ar' fi d'in sange regale; dara numele de Michael nu ne lasa a dubita despre religiunea sa de mai inainte. Io nu'mi aducu aminte cá turcii se dea acestu nume la altulu, decâtu la archangelulu Michail, si la acestu Michal acì. In Alcoranu se scrie Mikail; dar candu vorbescu séu scriu catra crestini, ei dîcu Michal.

óre trei mii de turci au fostu transportati d'in Asi'a in Europ'a. In diu'a urmatória surprinse castellulu Liasabonia; ilu provediù cu cele necessarie pentru viétia si cu garnisóna, dandu'lu in grij'a lui Acebeg, dela care acestu tienutu se numesce pênô 'n diu'a de astadi Aceovasi (4).

SOLIMANU OCCUPA GALLIPOLEA

Geliboli séu Gellipolea 'lu oprì cevasi in progressulu invingeriloru sale. Gubernatorulu acestei cetati, pe care scriitorii turci ilu numescu Callacomas, chiamandu la arme pe toti tinerii de prin pregiuriu, se resolvì a se oppune cu energia lui Solimanu. Lupt'a a fostu lunga si dubiósa; in urma, Ottomanii superiori in numeru si in curagiu, au invinsu, si au fortiatu pe greci a lua fug'a si a se inchide in cetate. Solimanu a vediutu ca n'o póte lua prin asaltu fara a perde multu sange, asia se determinâ a umilì pe inamicu prin obsidiune si prin fóme. Aduce garnisónele d'in castellele degiá cucerite, inchide Gallipolea d'in tóte partile, si nu lasa se intre nici victuatii nici adjutoriu. Gubernatorulu si garnisón'a se tieneau cu curagiu si aparau cetatea cu tóta bravur'a possibile. Dara in urma, fatigati prin lunga obsidiune, debilitati prin desele assalte, si storsi anca si mai multu prin lips'a de victualii: au capitulatu la anulu Hegirei
A. 760 / I. C. 1359 760. Cu Gallipolea au cadiutu in potestatea turciloru tóta provinci'a Chaireboli, séu Charipolis (5). Se dîce ca imperatulu greciloru, audiendu de capitulatiunea Gallipolei, care cu dreptu cuventu se considerá de chiei'a nu numai a Constantinopolei, ci a Europei intregi, ar fi dîsu ca din batjocura, ca turcii n'au cuprinsu alta decâtu o cocina de porci si o cana de vinu (6).

(4) Campulu lui Acce. *Tr. Germ.*

(5) *Chaireboli.* Pare a fi Cristopole, unde Gregoras dîce la cartea VII. capu 6. sect. 3., ca imperatulu Andronicu voindu a inchide trecerea catra Macedoni'a, a construitu unu metru care se întinde dela mare pên' la culmea muntelui vecinu, numitu la turci Despot ialtsi. Me miru dar, de unde pretinde Ion Duns, cà Cristopole la turci se numesce Ianboli, candu Ianboli este cetate in Thraci'a, situata pe tiermii fluviului Tunge, la pol'a muntelui Emu, cá la sieptedieci mile de la Philippopole.

(6) Face allusiune la numele unui castellu, pe care l-au ocupatu turcii si care se numiá Staulu de porci. *Tr. Angl.*

ORCHANU TRAMITE PE FIIULU SEU MURADU IN EUROP'A

X. In anulu urmatoriu, Orchanu tramite o a duo'a armata in Europ'a sub comand'a fiiului seu Muradu. Fratii 'şi intrunescu fortiele si se lupta cu puteri unite. Solimanu cuprinde Malgara si Ibsalamulu, pênê candu Muradu occupa castellulu Epibatos, cale de diece óre de la Constantinopole. De acì Muradu merge si impresóra cetatea fortificata Ciorlu séu Tyrilos, situata intre Constantinopole si Adrianopole. Locuitorii incrediuti in forti'a cetatiei, tare prin natura si arte, despretiuiescu armele ottomaniloru si nu numai refusa a se pleca sub conditiunile onorabili propuse de Muradu, ci anca facu vigoróse eruptiuni, ucidu multe mii de inimici, si-i batu adeseori de sub murii cetatiei. In urma cutropiti mai multu prin numerulu celu mare alu ottomaniloru decatu invinsi, fusera taiati toti pana la unulu. Muradu dupa ce cuceri cetatea, voindu a'si resbuna pentru sangele versatu, dete ordinu ca se o derime si se o asemene pamentului, asia in câtu asta-di abia se mai potu vedé unele urme ale ei. Acestu actu de crudelitate, atât-a terróre a bagatu in locuitorii d'in Pirgos, urbe situata intre Adrianopole si Ciorlu, in catu parasindu-si casele au lasatu cetatea préda inimicului. Dupa aceste cuceriri, Muradu acoperitu de lauri se intórse cu armat'a sa in Asi'a, ér Solimanu remase cu trupele sale in Europ'a. A. 761 / I. C. 1360

SOLIMANU CADE DUPE CALU SI MOARE

XI. Acestu anu, pe câtu a fostu de fericitu pentru imperiulu ottomanu, pre atâtu fù de fatale pentru sultanulu Orchanu. Solimanu(7) fiiulu seu, sub pretextu de a esi la venatóre, scotiendu'si ostea spre a'i face revista si a o exercita in arme dupa datin'a osmaniloru, pre candu calarimea aruncá cu dardele si dá cu sagetile, calulu seu spa-

(7) *Solimanu.* Gregoras pare a'lu onorá cu titlulu de capu si conductoru alu Troianiloru, candu la cartea XIV. capu 2. sect. 2. ne spune cà a luatu de soçia pe flic'a lui Ion Batatzes, si cà elu a fostu care mai antaiu a trecutu d'in Asi'a in Europ'a; si in adeveru ca turcii nu mentionédia pe nici unulu care se fia trecutu inaintea lui Solimanu in Europ'a.

riatu ilu rapi, si trantindu'lu de unu arbore ii franse pitiorulu in doue, dupa care cadiù atatu de greu, incatu remase indata mortu.

ACCEBEG OCCUPA CETATEA DYDOMOTHYCON; DAR' ORCHANU O RESTITUIE LOCUITORILORU EI

XII. Orchanu cuprinsu de durerea perderei atâtu de repentina a iubitului seu fiiu, cadiù intr'unu morbu incurabile, care in scurtu timpu 'i causà mórtea. Nevrendu inse a paré ca mórtea fiiului seu si morbulu propriu ar' fi stinsu in elu tóte cugetele bellice, tramite pe Accebeg in fruntea unei armate numeróse cu ordinu de a cucerì cetatea Dydomothychon. Gubernatorulu esise pe murii cetatiei spre a lua aeru, candu Accebeg se apropia pe neasteptate; puse man'a pe elu si ilu duse in captivitate; dara nascutu d'in famili'a imperatiloru greci, elu nu potea suferi dur'a captivitate si 'si cumperà libertatea cu predarea cetatiei. Orchanu inse miscatu de rogarile unui principe crestinu, amicu bunu alu seu, restitui cetatea vechiului ei possessoru. Acestu amicu era Ioanu Cantacuzenu, care inainte de a ocupa tronulu, isi maritase fiic'a sa cu Orchanu.

MOARTEA LUI ORCHANU SI CARACTERULU SEU

XIII. Morbulu causatu prin mórtea fiiului seu, rodea in continuu la corpulu betranu alu lui Orchanu, si crescea d'in dî in dì, pênĕ 'n urma mori in acelasiu anu, duoe luni dupa casulu fatale alu fiiului seu. Elu fù immormentatu in Manastir seu monastirea d'in Prus'a (8).

(8) *Manastir séu monastirea d'in Prus'a.* In Prus'a séu Bursah era o vasta monastire, despre care se spune cà pe timpii imperatiloru crestini incapeau cinci mii de monachi; asta-di è transformata in giamìa séu templu, si'si tiene numele vechiu de monastire. Turcii narrédia lucruri surprindietórie despre acesti monachi intr'o carte intitulata Iacobi Madianu. Ei dîcu intre altele, cà monachii aceia nu mancá decatu câte-o oliva séu smochina in siepte dìle, si ca d'in inaltimea muntelui Olimpu, numitu la turci Kiesish Daghi, séu muntele calugariloru, ei sborá prin aëru pe de-asupr'a marei Marmora pên' la beseric'a S-ta Sophia, in Constantinopole. Candu vre-unu crestinu ar voi se traga la indoiéla veritatea acestei naratiuni, turculu o probédia, cumu? dicendu, ca asiá este scrisu in carte; si elu crede ca atât'a è destulu. In generalu? neinvetiatii turci credu cà nu póte fi falsu aceea ce è scrisu in cartile loru. Proba despre acésta credulitate este urmatóri'a istorióra curiósa, care s'a petrecutu pe tim-

A traitu siepte-dieci de ani (9), d'intre cari a domnitu 35 du-

pulu meu in Constantinopole, si care credu cà nu e in contradicere cu scopulu meu, déca o voiu aduce aici ca proba a credulitatei loru. Sub Sultanulu Mustafa, fratele imperatului de acum Achmedu (*), era in Constantinopole patriarchu grecescu unu anume Callinicu, omu destulu de invetiatu in grecesce, prelatu de purtare irreprobabile. Miuteveli séu procurorii moscheei Sultanei Valida (**) ilu provocá neincetatu cá se platésca interessele dupa banii cari detoriá besericei. Patriarchulu nu avea bani, si se rogá de acesti collectori se astepte pènè luni in septeman'a viitória. La terminulu pusu, colectorii vinu, si insistu mai multu cá se platésca banii. Patriarchulu mai cere o septemana: atunci cellu mai betranu d'intre colectori 'i dîse: «Ce sunt «aceste minciuni, Patriarchule?! Cartile nóstre ne'invétia, si noi credemu fórte, ca «monachii vostri d'in betrani nu numai se inflorau de pecatulu minciunei séu de ori«ce alta fapta rea, cí anca ajunsesera la unu gradu atâtu de inaltu alu virtutiei, in «câtu ei sborau prin aëru, si treceau d'in muntele Olimpu d'in Bithyni'a (ei intele«gea muntele Olimpu d'in Bîthini'a, éra nu pe celu d'in Grecia) pènè la S-ta Sophia «in Constantinopole si inderetru; si ca ei faceau si alte minuni, cari intreceau tóta «puterea omenésca.» Patriarchulu, cumu era omu glumetiu, respunse: «Nu numai «monachii nostri cei betrani au facutu aceste minuni; le facemu si noi pe tóte dî«lele. Eu anca sboru de aici de multe-ori la Pera (le vorbiá in palatulu seu d'in Pha«naru). Dar' eu mai bucurosu sboru dupa apusulu sórelui, si nu prè susu, cá se nu me «védia multîmea, si se'mi impute ca sunt unu impostoru séu magu.» «Nu v'amu «spusu — replicara turcii — cà acelea sunt scrise in cartile nóstre, si in cartile nó«stre nu sta alta decâtu adeveru». Cu tóte aceste, trebue se marturisimu cà nu toti turcii credu asia. Intr'unu poporu asia mare sunt multi ómeni luminati cari nu credu tóte câte sunt in Alcoranu; numai càtu nu cutedia se spuna in publicu ceea ce cugeta ei. Contrariulu se adeveresce prin urmatori'a istoria. Eu intrebaiu odata pre doctulu turcu Saadi Effendi, carui singuru amu de a multiami totu ce sciu turcesce, cà elu, cá matematicu mare ce este, si atatu de amblatu in sciinti'a democratica, cumu póte se créda, cà Mahomedu a taiatu lun'a in duóe, si cà a prinsu in manec'a sa diumetatea care cadea d'in ceriu? Elu imi respunse: «Dupa cursulu natu«rei, acést'a este împossibile; ba este chiar in contra principieloru naturei. Dar, a«cestu miraclu este scrisu in Alcoranu cá fapta; asia renuntiu la ratiune, si me «submittu credintiei. Câ-ci — adaose elu — Dumnedieu póte face totu ce voiesce».

(9) *Siepte-dieci de ani.* D'in numerulu aniloru vietiei lui Orchanu, se póte proba câti ani a domnitu elu. Câ-ci, déca a fostu de 35 de ani candu a successu lui Othmanu, parintelui seu, si déca a traitu 70 de ani: atunci è fórte claru, ca elu a trebuitu se domnésca 35 de ani. Pentru aceea, eu me miru cumu unii potu afirma, cà Orchanu a domnitu numai 22 de ani. Dara istoricii nu sunt de accordu nici asupr'a

(*) La a. 171. candu auctorulu scriá acésta istoria.

(**) Valida Sultana è mam'a imperatorului regnante; cumu amu dîce noi: domn'a mama imperatrice. Auctorulu tractódia despre acestu subiectu pe largu in not'a 36, la capu I. cartea IV. *Tr. Angl.*

pa calculului lui Saadi. I-a successu in imperiu fiiulu seu Muradu. Turcii n'au destule elogiuri pentru acestu imperatu alu loru. .Ei 'i lauda clementi'a, valórea, dreptatea si liberalitatea façie cu seracii. Elu avea datin'a — dîcu turcii — de a conversa cu invetiatii, si de a nu intreprinde nici-unu lucru importantu inainte de a le cere consiliulu. Elu mai antaiu a fundatu in onórea natiunei sale Moschee, Giamie (10) Medrese (11) séu scóle, si Imarete (12) seu spitale. Faci'a

causei mortii lui Orchanu. Unii dicu, cà a cadiutu mortu de o sageta in obsidiunea de la Prusa; altii, ca a peritu intr'o bataia contra Tatariloru. Fora a mai insiste asupr'a celloru ce amu disu, cà istoricii turci in affacerile loru interne merita mai multu crediementu de câtu alti scriitori, voiu mentiona aci numai, cà ei toti suntu de accordu, cà Prus'a fu ocupata in primulu anu alu domniei lui Orchanu; prin urmare ar' fi ridiculu a cerca moartea sa acolo, unde a inceputu a domni. Apoi, eu nu cunoscu nici-unu istoricu, care se mentionedie de vre-o bataia intre Orchanu si Sciti séu Tatari; prin urmare cade si acésta opiniune, care cá si cea d'antaiu, n'are nici-unu fundamentu.

(10) *Giamie.* Templu turcescu, care are privilegiulu de a se celebra in elu rogatiunile de Vineria, numite Giume Nemassi; ceea ce nu este permissu in Moscheele seu Metgidele mai mici. O giamia edificata prin vre-unu Sultanu se numesce *Selatin*, templu imperatescu.

(11) *Medrese.* Acestea sunt academie séu scóle superiore, situate de comunu séu chiar in curtea Giamiei, séu aprópe de ea. Sunt si alte scóle inferiori, numite Mekteb; aici se instruiescu copiii in primele rudimente alle sciintiei. Persónele cari diregu aceste academii se numescu Muderis séu magistri de scóla; ei au unu salariu annuale in proportiune cu venitulu Giamiei de care se tienu; de aci diferenti'a cea mare intre salariele loru: avendu unii câte trei sute aspri pe dî, ér altii numai câte siepte-dieci. D in aceste scóle esu persónele cari se facu judecatori in cetatile principali si se numescu Mevla séu Mola; cei d'in localitatile de mai puçina importantia, se numescu Kasi séu Cady, cari sunt cu totulu de altu ordinu, si nu potu ajunge nici-odata la unu rangu mai inaltu, cumu nu potu nici popii seculari séu parochii. Dela Mola rangulu immediatu superioru este Cadiïulasker, séu judele armatei; de acesti-a sunt numai duoi, unulu pentru Europ'a, care este capulu, si altulu pentru Asi'a. In fine cea mai inalta demnitate eclesiastica este Mufti, ceea ce insémna: interprete alu legei. Deca voimu se comparamu aceste diverse auctoritati turcesci cu celle usitate la crestini, potemu dîce cà Mufti è cá Papa; Cadiïulasker, patriarchu; Mola, archiepiscopu séu mitropolitu; Cady, episcopu (bine observandu, cà precum amu dîsu, elu nu póte inainta la rangu mai inaltu), si Imam, preotu. Danishmend-ii se potu compara cu diaconii nostri.

(12) *Imaret.* Este casa edificata aprópe de Giamia; forma de ospitalu séu ospetaria pentru primirea si adjutorarea seraciloru si caletoriloru.

lui era rosîeteca, ochii albastrii, pêrulu gâlbioru; de statura midi-locia, si corpu indesatu. Ceea ce se vede d'in portretulu seu copiatu de Levni celebi, séu pictorulu de curte alu Sultanului, dupa unu vechiu originalu.

Sub durat'a domniei lui Orchanu, de la anulu 1326, pén' la a. 1360 au domnitu in Europ'a:

La Constantinopole: Andronicu Paleologulu celu tineru, 1325—1354; Ioanu Paleogulu, 1354—1384.

In Occidentu: Carolu IV., fiiulu lui Ioanu regelui Bohemiei, 1246—1356.

In Angli'a: Eduardu III. 1326—1377.

In Francia: Philipu dîsu de Valois, 1327—1350; si Ioanu de Valois, 1350—1364.

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MURADU SÉU AMURATU I. FIIULU LUI ORCHANU

ALU TREILEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU IV. DIN CARTEA I.

MURADU OCCUPA ANCYRA

I. Muradu (1) primulu cu acestu nume, era de 41 de ani candu A. 761 I. C. 1360

(1) *Muradu*. Déca ar suferi combinatiunea chronologica, eu asiu fi aplecatu a crede ca acestu Murad (*) este un'a si aceeasi persóna cu Amuriu, generalu de Lydi'a si amicu alu lui Cantacuzenu, pe care Gregoras atâtu de frumosu 'lu lauda. Acestu scriitoriu inse spune cà Amuriu a muritu la anulu 1348 dela Cristu séu 749 alu Hegirei d'in o vulnere de sagéta ce a primitu cu ocasiunea obsidiunei unui castellu edificatu de crestini pentru apararea cetatiei Smirna; ér numele lui Muradu a fostu cunoscutu in Europa, numai la anulu Hegirei 761, adeca un-spre-diece ani dupa mórtea lui Amuriu, candu apoi la anulu dupa mórtea parintelui seu a successu acestuia in imperiu. De acì trebue se suppunu, cà Gregoras avuse in vedere pe vre-unu altu principe persianu d'in Asi'a, de acelasiu nume cu Muradu, ale carui tieri necunoscute scriitoriloru turci, ori ca au trecutu la altii in lipsa de eredi, ori le-au inghitîtu vre-unu principe potente d'in vecinatate. Ori-cumu ar' fi, dar', pe catu de condamnabile a fostu nebuni'a lui Cantacuzenu de a se arunca in braçiale unui infidelu, care nu potea se 'i bata inimicii fara a nu devasta tierile crestine, si prin acést'a a deschide mahomedaniloru calea spre Europ'a, chiar' atâtu de laudabile este fapt'a

(*) Murad dupa etimologia insémna dorintia séu vointia. *Tr. Germ.*

succese la tronulu parintelui seu; elu eredîse si vertutile paterne. Indata la inceputulu domniei sale a luatu numele de Chudavendighiar (2), care in limb'a persica insémna servitoriulu lui Dumnedieu, spre a convinge lumea despre inclinatiunile sale religióse. Elu dede proba si despre eroismulu seu, suppunendu indata la inceputulu imperatiei sale cetatea Ancyra cu alte mai multe castelle de prin acelu tienutu.

APOI ADRIANOPOLEA SI PHILIPPOPOLEA

II. Dupa ce 'si consolidà in modulu acesta imperiulu in Asi'a, Muradu 'si intórse tóte cugetele spre afacerile europene. De aci anca in

lui Amuriu, care cu generositate fara parechia merge intr'adjutoriulu amicului seu si alu crestiniloru acestui-a, de sì elu insusi nu'i tractá decatu de Ghiauri, adeca infideli. In adeveru, Amuriu conservandu amicitia inviolabile lui Cantacuzenu anca si in dile rele, elu merita tóte acelle elogiuri, cu cari anticii descriu amiciti'a lui Pilade si Oreste. Gregoras, pe care totdeauna cu stima 'lu citamu, ne-a conservatu in cartea sa XIII, una frumósa descriere a acestei rare amicitie. Cartea sa nu o are ori si cine; pentru aceea credu cà facu bine, déca voiu narrá acï unu esemplu. Cantacuzenu era incurcatu intr'unu bellu contra Triballiloru; Amuriu vediendu pe amiculu seu espusu periclului, se determinà a'i merge intr'adjutoriu si a'i assicura successulu. In capu de iérna trecù Dardanellele, sì grabia intr'adjutoriulu imperatului cu armata fórte considerabile. Dar' timpulu reu si càlile stricate ilu constrinsera a se oprì in Dydomothicon, unde era remasa Imperatés'a Irina cu càti-va ómeni de servitiu; elu se asiedià in campulu liberu cu corturile, si nu voiá se intre in cetate, nici se accepte comoditatile ce imperates'a i le oferiá; ba, nu voiá nici macar a se presenta inaintea ei, de si ea dorea se 'lu vedia; elu dîcea, cà nu se cuvine a merge in visita la muierea amicului seu, candu acest'a nu este acasa, si cà este in contra legiloru amicitiei a gusta comoditatile vietiei, candu amiculu seu se lupta cu necasurile in tiéra departata.

(2) *Chudavendighiar.* Cuventu persianu, insémna servitoriulu lui Dumnedieu, séu devotatu lucruriloru divine. Nu se scie ce a potutu indemna pe Muradu a'si lua acestu nume; atàt-a è certu, cà și-l-a atribuitu atàtu pe acesta, càtu și alte mai multe (*).

(*) *Chodavend* in limb'a persica insémna domnu, possessoru, mare principe *Chodavendi* Kar séu contrasu *chodavendicar* insémna capu intreprinderiloru; cà-ci Kar è intreprindere, affacere, lucru. Prin urmare, nu póte fi dubiu cà Muradu prin acestu supra-nume a vrutu se'și dea insemnatate de auctoru si esecutoru alu lucruriloru mari. *Tr. Germ.*

acelasiu anu comisse marelui Veziru Etabeghi Schahin Lala (3), generalu pe câtu de prudente pre atat de valorosu, cá se treca cu armata usióra strimtórea dela Gallipole, si se atace Adrianopolea, ér elu ii urmà indata cu oste multu mai numerósa. Inainte de a ajunge Sultanulu, vezirulu la primulu assaltu ocupase cetatea. Muradu audiendu acésta scire, si vediendu ca presenti'a sa nu mai este necessaria, se intórse cu trupele sale la Prus'a. Dara, pentru cá planurile sale se nu sufere vreo amanare, Murad denumi pe Ornus-beg de Begler-beg (4) preste Rumeli'a (5), adeca preste tierile sale cuce-

(3) *Lala.* Dupa etimologia insémna tutoru, epitropu séu care tiene loculu de parinte, carui ca si unui pedagogu se concrede grigea si instrucţiunea principiloru juni. Marele veziru alu luĭ Muradu I, a fostu mai ànteiu onoratu cu acestu titlu Dupa aceea imperatorii turci s'au dedatu, atâtu in vorba câtu şi in scrisu, a numì Lala nu numai pe marele viziru, ci şi pe toţi cei-lalţi veziri mai inferiori, precum Lalam (*) Ali Pasia si Mi Lala Ali Pasia. Se dà acestu titlu sì lui Agasi (**) séu comandantelui ieniceriloru, si la toti alti officiari pênĕ la Bostangi Baschi, séu capulu gradinariloru seraliului şi pênĕ la capu-portarii palatieloru imperiali, de si acesti d'in urma sunt oficiari de rangu multu mai inferioru. Comandantelui ieniceriloru se dà acestu nume d'in causa cà au sarcin'a de a ingrigi de viéti'a fiiloru Sultanului, ca sa nu'i omóre unchii séu fratii; ér càpulu gradinariloru, pentru-ca elu are de a ingrigi de palatele imperiali, mai alesu in absenti'a Sultanului. Acestu d'in urma officiu la greci se numesce Curopalatis (***).

(4) *Beglerbeg.* Acestu cuventu insémna ;principele principiloru, precum *Schahin Schah* imperatulu imperatiloru. De si toti vezirii cu câte trei códe de calu au titlulu de Beglerbeg, cu acesta totuşi sunt onoraţi mai alesu numai trei persóne, adeca: Rumeli Beglerbegi, beglerbegulu de Rumeli'a, care 'şi are resiedinti'a in Sophi'a; Anadoli Beglerbegi, celu de Anatoli'a cu resiedinti'a in Cutahia, si Scham Beglerbegi, celu de Damascu, eare resiede in cetatea cu acestu nume. Acésta cetate in limb'a arabica se numesce Demeshk, vulgulu 'i dice Scham; de aci Schamì Seherif, santul Damascu.

(5) *Rumeli.* Turcii intielegu sub acestu cuventu Greci'a si Europ'a, precum si tóte provinciele europene de dependentia ottomana. De aci beglerbeg vré se dîca principele principiloru Greciei, séu *alu provincieloru europene.* (†)

(*) *Lalam, Mi Lala* insémna Lala meu. d *Tr. Germ.*

(**) Candu *i* séu *si* se adaoge la capetulu cuventului, insémna ca cuventulu precedente esse in genetivu. precumu ieniceri Agasi, Ag'a ieniceriloru; Bostangi Baschi, capulu gradinariloru; Scham Beglerbegi, beglerbegulu Damascului etc. *Tr. Anglu.*

(***) Pasia este titlulu consiliariloru intimi, gubernatoriloru si generaliloru. Pasia in generalu insémna superioru, si se da la superiorii servitoriloru inferiori. Veziru este ministru afaceriloru publice; numire ce se da consiliariloru de statu, gubernatoriloru si altoru officiari mai inalti. *Veziri azam*, mare-veziru, este primulu oficialu dupa imperatulu. *Tr. Germ.*

(†) A se vedé mai in susu not'a 20 la capu I. cartea I. *Tr. rom.*

rite in Europ'a, dupe-ce mai anteiu demandase supremului veziru, cá cu óstea sa atatu de victoriosa se strabata in laintrulu Thraciei. Acésta se intemplà cu atata celeritate, in càtu nu numai Filipopole, ci si Eskisagena si alte cetati invecinate luanduse dela greci, se incorporara la imperiulu otomanu.

MURADU EDIFICA O GIAMIA

A. 761 / I. C. 1361 III. In anulu urmatoriu vedemu pe Muradu ocupandu-se cu trebile religióse. Pênê acì sultanii nu aveau datin'a se merga cu poporulu la rogatiunile publice, numite Nemas (6) Dara Mufti. Menla Fenari care pre langa dignitatea sa eclesiastica, portá anca si oficiulu de jude alu natiunei, nu potea se sufere acésta datina. Menla

(6) *Nemaz*. Asia se numescu rogatiunile de tóte dîlele, ce legea impune turciloru a le recita de cinci-ori in 24 de óre. Sunt impartite precumu urmédia: ***Sabah-Nemazi***, rogatiunea de demanétia ; ***Oile-Nemazi***, rogatiunea de amédia-di ; ***Ikindi-Nemazi***, rogatiunea dupa prandiu ; ***Achsham-Nemazi***, rogatiunea de séra ; si ***Iatzi-Nemazi***, rogatiunea de nópte. Trei d'in aceste sunt tot-deauna la ora fixa, cea de demanéti'a, cea de séra si cea de nóptea ; ér celelalte duóe, ***Oile*** si ***Ikindi***, se schimba dupa cumu diu'a è mai scurta séu mai lunga. Pentru exemplu, in timpu de equinoctiu, rogatiunile de demànéti'a se facu inainte de 12 óre dein nópte, adeca in or'a inainte de resaritulu sorelui, ceea ce este demanéti'a intre cinci si siese óre ; rogatiunea de amédia-di, la órele siese d'in dî, ceea ce la noi este amédia-di séu 12 óre d'in dî ; rogatiunea dupa prandiu la nóue óre, séu trei óre d'in dî la noi ; rogatiunea de séra la 12 óre, séu siése óre de séra la noi ; rogatiunea de nópte la 1½ óre dupa santitulu sórelui, séu 7½ óre de séra la noi. Superstitiunea turciloru intru a 'si face rogatiunile punctualu atâtu este de mare, in câtu déca ar' lipsi dela timpulu fixu, tienu cà este inutile de a le mai recita ; câ-ci, recitate dupa or'a fixa voru trebui a le recita anca odata in Araf, adeca in purgatoriu. Ei credu, ca a recita rogatiunea de demanétia dupa resaritulu sórelui, cea de amédia-di la nóue óre, cea dupa prandiu la doue-spre-diece, cea de séra in nópte, cea de nópte spre reversatulu dîlei — ar' insemna a nu implini legea si a face lui Dumnedieu lucru neplacutu. Candu sunt in campania, sunt obligati a'si face Nemazulu inainte de a intra in bataia ; dar, déca batai'a este inceputa, séu tiene preste timpulu fixu pentru rogatiuni, nemazulu se póte intrelasa fara a pecatuì, din motivu ca dupa opiniunea loru, ei nu potu face unu servitiu mai meritoriu si mai placutu lui Dumnedieu, decâtu a se luptá cu bravura contra crestiniloru. (Vinerile la Turci cari sunt cá si duminecele la noi, se distingu de celelalte dile prin aceea, ca mergu de siese-ori la Moschee, si recitédia totu de atâte-ori rogatiunile. A siese-a rogatiune, séu additionale, ce cade pe acésta di, se pronuntia intre resaritulu sórelui s amédia-di (*), si se numesce Salah-Nemazi. *Tr. Angl.*

(*) Adeca : intre rogatiunea de demaneti'a si cea de amédia-di.

Fenari 'si puse in capu a reforma acestu abusu. Odata Muradu venì inaintea lui ca martoru intr'o certa causa; Mufti(7), pontefice şi jude,

(7) *Mufti.* Pórta si alte numiri composite, precumu; *Mufti-zeman*, patriarchulu lumei; *Scheichul-islam*, Capulu adeveratei religiuni; *Sahibi-fetva*. domnulu sententieloru judecatoresci. Elu este capulu intregului statu eclesiasticu, si persón'a de cea mai inalta auctoritate in imperiulu ottomanu. Câ-ci nici Sultanulu ìnsusi, déca vre se tréca macaru la parere de omu religiosu, nu póte dicta mórte nimerui, inca nici a'lu pedepsi trupesce, fara a avé mai ântaiu opiniunea lui Mufti. Modulu cu care i cere opiniunea in tóte casurile şi mai alesu in casuri criminali, este, ca'i submitte o charthia, in care se cuprinde statulu faptei sub nume fictu, pentru esemplu: «Zahid, (parinte!) déca se póte proba prin martori buni, cà Titus a lucratu contra poruncii-«loru Sultanului si cà nu s'a suppusu cu obedientia ordiniloru acestuia: se fia pe-«depsitu séu nu?» Mufti, dupe ce a cetitu acésta charthia, si a esaminatu casulu, subscrie *Otur* Asia, séu *Olmaz* Nu. Candu inse Mufti are se decida si asupra modului pedepsirei, atunci i se presenta o charthia in urmatorii termini: «Déca omulu scie ca calulu seu a perdutu potcóvele si avendu timpu si midi-lóce séu comoditate de a'i *bate nuóe potcóve*, elu totusi, fara a avé mila de animalulu seu, ilu mana descultiu pe cale grea si petrósa tóta diu'a pene ser'a: ce pedépsa merita unu domnu asia nemilosu. «Mufti va subscrie: «*Betie se i se* dea». Si inadeveru ca legea ordina *betie* in asemenea casuri. Turcii credu cà la diu'a judecatiei Dumnedieu va judeca pe ómeni nu numai pentru faptele comisse contra omeniloru, ci si pentru cele contra animaliloru, precumu si pe animalu care a pecatuitu contra altui animalu. Dupa pronuntiarea sententiei lui Dumnedieu: tóte animalile voru muri érasi, si se voru intórce in pulberea de unde au esitu; infidelii voru trece la pedépsa eterna;. musulmanii cari au facutu fapte bune, voru avé fericirea eterna; ér acei musulmani, cari voru fi facutu pecate in viéti'a acésta, se voru pedepsi in proportiune cu pecatele loru pe timpu mai lungu séu mai scurtu in Araf séu purgatoriu, si dupa aceea voru fi admisi in sinulu fericirei eterne. Cá si Sultanulu, de assemenea toti turcii sunt obligati prin lege a cere consiliulu lui Mufti in tóte causele, fia acelea ecclesiastice séu civili, si mai alesu candu e cestiunea de pace séu de bellu. Reverenti'a din afara ce se dà lui Mufti este asia de mare, in câtu Sultanulu insusi candu vede ca vine la densulu, se redica de pe scaunu şi merge siepte pasi inaintea lui; si numai lui 'i este permisu a saruta umerulu stangu alu Sultanului: pe candu supremulu veziru numai arip'a vestmentului cu cea mai profunda reverentia o póte sarutá; si Sultanulu numai trei pasi face mergendu inaintea lui. Ricaut dice, cà Sultanulu dà lui Mufti urmatoriulu titlu: «Tie Ezzahid, care tu esci celu mai sapiente «intre sapienti, si care tóte le scii; celu mai escellente intre escellenti, care te ab-«tieni de totu ce este interdisu; sorgintele virtutiei si alu adeveratei sciintie; ereditariulu doctrinei profetice si apostolice; resolvitoriulu problemeloru credintiei, re-«velatoriulu capeteloru adeveratei credintie; chiei'a thesauriloru adeverului; lumi-«narea allegorieloru dubióse; intaritu prin grati'a supremului Legislatoriu si Con-«servatoriu alu genului umanu: Dumnedieu preainaltu, se 'ti conserve virtutile in «eternu!» Tóta acésta reverentia potea odinióre se purcéda dein sentimentu si con-

il recusà cá pe unulu ce nu merita crediementu. Sultanulu mirandu-se de acea procedura neusitata, intrebà, care se fia caus'a ; éra Mufti 'i respunse : « Cuventulu vostru cá imperatu este sacru, si nu « póte fi suppusu la nici-o dubietate ; dar naintea justitiei n'are « nicĭ-o valóre; fiindu-ca vine dela unu omu care n'a fostu anca nici- « odata la rogatiunile publice cu ceialalti musulmani » (8). Muradu se aretà ca'i pare reu de celle trecute, si pentru espiarea acestei errori dède ordinu a se edifica in Adrianopole o giamìa spatiósa in faci'a palatului imperatescu. Acésta Giamia se numesce pênê in diu'a de asta-di Muradiè (9) dela numele fundatorului seu Muradu.

vingere interna; asta-di inse nu mai este alta decâtu o simpla formalitate. Câ-ci déca Mufti interpreta legea, séu pronuntia vre-o sententia precum nu place Sultanului, ilu destituie immediatu, si 'lu inlocuiesce cu altulu mai promptu a se pleca. Si déca are nefericirea de a fi convinsu cá tradatoriu séu de alta crima grava, póte fi sicuru ca mortariulu e alu lui, in care 'lu punu si 'lu pisédia in bucati, pene ce 'si da sufletulu. Acestu mortariu facutu anume pentru acestu scopu, se conserva in carcerile de Siepte-turnuri in Constantinopole.

(8) *Musulmani*. Acest'a è unu cuventu corruptu d'in Musliman, Misliman séu Mĭuslĭuman ; assemenea si Mĭusĭurman . d'in care s'a formatu mai departe Bĭusĭurman. Musulman insemna, care are credintia pura si nefalsificata, séu cumu amu dice noi *orthodoxu*. Cuventulu *Iman* este espresiune generica de toti acei-a cari observa religiunea lui Mahomedu dupa riturile și ceremoniele regulate prin cei duoi santi mari ai turciloru, Imam Azem si Imam Shafi. Cari nu se conforma acestoru rituri, séu 'si prescriu si introducu altele, se numescu *Mezhebi*, ritualisti, eretici; séu Kifarin, infideli, precumu sunt considerati persianii ; séu *Rafissi*, care insémna ce-va mai reu decâtu infidelu. Deací turcii musulmani dicu ca Dumnedieu póte se'si intinda misesicordi'a sa asupr'a infideliloru, precumu sunt crestinii si judeii, dara nici-decumu asupr'a rafiziloru, ale caroru pecate sunt pe de siepte-dieci de ori mai scarnave in ochii lui Dumnedieu decâtu ale acelora (*).

(9) *Muradiè*. Adeca templulu lui Muradu, cá si *Suleimaniè* templulu lui Solimanu, *Muhamediè* templulu lui Muhamed etc. Este o prerogativa reservata numai imperatiloru, de a'și poté da numele la vreo giamia séu templu. Nici chiar marele veziru, n'are acestu privilegiu ; si ori câtu de mare si pompósa ar' fi giami'a ce ar' edifica elu din devotiune, ca totusi nu se va poté numì, p. e. *Mustafiè*, templulu lui Mustafa. Cu tóte aceste, sunt unele temple vechi, cari au conservatu pénè asta-di numele fondatoriloru, de si aceia n'au fostu Sultani. Asi'a se dice anca si asta-di *Davud Pasia giamisi, si Ali Pasia giamisi*. Acì inse trebue se se adaoge cuventulu *giamisi*,

(*) *Islam* la turci insémna suppunere lui Dumnedieu si imperatului, ori credintia adeverata. De ací se deriva *Muslim*, dreptu-credintiosu, si in pluralu *Misliman* in limb'a arabica si *Musliman* in cea persica. De ací s'a derivatu apoi, in modu corruptu *Musulman*. *Tr. Germ*.

INSTITUTIUNEA IENICERILORU

IV. Anulu Hegirei 763 este memorabile pentru infiintiarea corpului militariu, numitu Ieng-iceri. Ornus Beglerbeg alu Rumeliei, dupa ce a cuprinsu Ipsala si Malgara, si devastase tierile vecine prin focu si feru, au adusu d'in acelea multime nenumerabile de captivi. Atunci Cara Halil Pasia (10), marele veziru, vediendu acésta multîme de captivi, se folosesce de ocasiune si dîce cá d'in gluma urmatóriele. « La noi se dîce de comunu cà tote spoliele sunt ale imperatului. Io vediu cà nu este asia Éca atâti-a captivi, si nici unulu « nu è alu imperatului. Io credu ca ar fi nu numai justu, ci si de « folosu, a pune pe câte-unu fidelu Agavat (11) la strimtórea dela « Gallipole, care se ia in numele Sultanului pentru servitiulu acestuia « pe totu alu cincilea captivu : cu modulu acestua imperatulu ar' « avé si la curte si in armata pe cei mai frumosi si mai robusti « ómeni ». Muradu luà glum'a vezirului in seriosu, și 'i ordinà ca consiliulu pe care'lu dete se'lu si aduca la indeplinire. Preste puçinu A 763 / I. C. 1362

ceea ce nu è necessariu candu se vorbesce de *Selatin*, séu de temple fundate de Sultani. De assemenea, Sultaniloru nu è permissu a'si da numele la alte edificie, decatu numai la giamíe. Asiá, pre câtu imi aducu aminte, nu este nici-o urbe, care se fia portatu numele Sultanului fundatoru. Esceptiune este un'a fundata de Othmanu, primulu imperatu alu turciloru, care 'si tiene si asta-di numele de Othmangick. Despre acést'a voiu avé ocasiune a vorbì mai la vale.

(10) *Kara Halil Pasia. Halil* este numele propriu alu acestui pasia. Cara insémna negru. In generalu, ómenii cari sunt mai negri la façie de câtu altii, au datin'a de a'si apropria acestu nume; precumu Cara Muhamedu, Cara Hasen, Cara Mustafa pasia etc. Acestu Halil pare a fi totu acela pe care istoricii crestini ilu numescu Chairadin si Caratinus; câ-ci nu è altulu cu acestu nume la turci, care se fia ajunsu celebru, decâtu numai renumitulu admiralu alu lui Solimanu, pe care inse crestinii de comunu ilu numesc Hariadenus Barbarossa.

(11) *Agavat* séu mai vulgaru *Agalar*, este pluralulu singularului *Aga*, si insémna proprie *domnu*, terminu usitatu pentru a esprime respectulu catra o persóna. Dara candu è vorb'a de Dumnedieu, nu se servescu nici-odata cu terminulu de Aga, ci'i dîcu *Rebb*, terminu sacru, care numai lui Dumnedieu apartiene si nici-odata fapturiloru sale. Cuventulu Aga in sensu mai speciale se da unoru oficiari dela curte séu dela armata; precum: Ieng-iceriler *Agasi* séu generalu alu Ieniceriloru; *Sipahilar Agasi*, generalu alu Spahiiloru séu alu calarimei; *Silahlar Agasi*, generalu alu infanteriei: mai este anca *Kislar Agasi*, séu supremulu inspectoru *alu femeiloru*, care totdeauna este unu eunucu negru, etc.

apparù unu edictu publicu (12) in numele Sultanului, care ordiná esecutarea propunerei vezirului, dupa care se si formà d'in captivi unu corpu numerosu de soldati, totù omeni bravi si instruiti in arme; caroru in fine nu le lipsiá alta decâtu unu nume. Era pe acelu timp unu turcu cu numele Hagi Bektash (13) renumit pentru minunile si profetìele sale (14). Acesta fundase pe acea classe de Dervisi (15)

(12) *Edictu publicu.* Muradu facuse o lege, cá d'in cinci captivi unulu se fia inrolatu la armata. Cu timpu inse, acésta lege a trecutu in desuetudine, si 'i s'a substituitu unu altu decretu, care tienea, ca pentru ori-care sclavu espusu spre vendiare in Constantinopole se se platésca cinci taleri leonini. Acésta taxa, d'in caus'a numerului de cinci care revóca in memoria usulu vechiu cu totu alu cincilea captivu, se numésce pêné 'n diu'a de asta-di *Izpendgi,* adeca *D'in cinci*; càci iz in limb'a persica insémna trasu séu scosu *d'in, si pendz* cinci. Unii turci scriu *Ispendz.* In urma necessitatile bellice cerendu inmultirea soldatiloru, s'a facutu o nuóa lege, care dispunea ca totu alu diecelea fiiu de crestinu se fia inrolatu la Ieniceri, éra acésta lege a remasu in tóta vigórea sa pêne sub Muradu IV., candu prin voi'a lui Dumnedieu, care avû mila de starea deplorabile a crestiniloru, ea fu abolita cu totulu.

(13) *Hagi Bektash.* Primulu fundatoru alu unei clase de Dervisi séu monachi la turci, cari dela numele seu se numescu Bektashi. Mormentulu seu se vede anca intr'unu satu pe cóst'a européna a Bosforului, numitu Beshiktash, nu departe de Galata; si este in mare veneratiune. Este permisu acestoru monachi de a se casatori si de a locui permanentu in cetati; dara prin legile institutului loru, ei sunt obligati a caletori departe prin tiéra, si a saluta cu *Gazel* si *Esma* pe toti càti intimpina. *Gazel* este unu cantecu de amoru, aplicatu prin allegoria la amorulu divinu. *Esma* este invocatiunea de unu nume alu lui Dumnedieu, de care ei numera un'a miie si unulu; si binecuventandu-i le dorescu fericire si prosperitate multa; acésta o esprimu de comunu prin cuventulu Elvallah (*): treminu de esclamatiune usitata intre luptatori, candu invinsulu vine si presenta invengétoriului ramur'a de finicu a victoriei; prin acésta vréu se arete cá se considera mai inferiori de câtu altii, si cà toti sunt mai mari de câtu ei. D'Herbelot dîce ca Dumnedieu la Musulmani are 99 de nume, si cu numele Allah facu o suta. De acì este ca Tesbisk séu rosariele loru au 100 de margele, si la fia-care margea invóca unulu d'in celle o suta de nume alle lui Dumnedieu. Ei credu, prin o vechia traditiune, cà portile paradisului voru fi deschise aceluia, care va invocá adese-ori aceste nume sacre; pentru aceea sunt multi intre ei, cari in continuu sunt ocupati cu recitarea rosariului. *Tr. Ang.*

(14) *Profetii.* Turcii au o singulara opiniune despre miracule si despre spunerea viitoriului. Darulu de a face minuni, dupa ei, è datu numai profetiloru, daru datu de la Dumnedieu fara nici unu meritu; ér' a spune viitoriulu, este datu la ori-cine se deprinde in fapte bune. In consecentia ei dîcu, ca Mahomedu a fostu *Ochir Pergamber,* adeca ultimulu d'in profeti, si prin acésta vreu se dîca, ca dupa Mahomedu este impossibile cá cine-va se mai póta opera miracole. Dara cá se predîca viito-

(*) Multa fericire si sanetate de la Dumnedieu! d. *Tr. Germ.*

care pàna astadi sunt cunoscuti sub numele de Bectasé, luatu dela acelasi. La acesta tramise Muradu cét'a cea nuoa formata d'in cap-

riulu, tienu ei, ca si-o póte apropria totu musulmanulu bunu, prin deprindere continua in fapte bune, in virtute, prin umiliatiune si postu. Cei cari au *adjunsu la acestu* gradu de perfectiune, se numescu *Veli*, in pluralu *Evlià*, binecuventati, santi, amici ai lui Dumnedieu, séu *Veliiullah*, bine-cuventati de Dumnedieu. Despre acesti ómeni se crede cà potu fi d'intr'odata in duóe séu in mai multe locuri, cu corpulu pentru esemplu fiindu in Constantinopole, cu spiritulu potu fi in Cairo séu in alta parte, si se scie ce se petrece aici ; prin urmare ei credu ca acesti santi n'au necessitate de distractiune fisica, si ca, ce è mai multu, ei se bucura anca in acésta viétia de façi'a beatificatória a lui Dumnedieu. I numescu in generalu *Ftishmishlerden*, adeca d'intre cei perfecti, séu cari se bucura pe deplinu de charitatea divina. Isaad Effendi, omu de mare sciintia , a practicatu catu-va timpu acésta austera viétia, pene ce in urma intr'atâtu se debilitase, in câtu a fostu constrinsu a renuntia la superstitiósele sale austeritati , si a chiama unu medicu pentru a'si recupera sanetatea. Prin sciinti'a si cura deligenta a lui Siciniu, medicu renumitu pe acelu timpu in Constantinopole, elu fu scapatu d'in gur'a mortiei.

(15) *Dervisi*. Dervisiu (*) este numele comunu alu tuturoru calugariloru turcesci, de si ei differu unii de altii dupa classea si dupa regulele loru. Mai insemnati sunt intre ei Bectashi, Mevelevi, Cadri si Seïiah. Despre *Bectashi* amu tractatu intr'o nota precedente (**). *Mevelevii* isi au numele dela Mevelana, fundatorulu loru. Conformu regulamentului loru ei se invertu càte doue trei ore neincetatu si cu atâtu-a celeritate, in câtu abia li se póte zâri façi'a sunt mari amatori de musica, atâtu vocale câtu si instrumentale. Acésta d'in urma este o fluiera facuta d'in trestia de India, numita Nei, si dà unu sunetu atâtu de dulce, cumu nu dà nici-unu altu instrumentu musicale. In monastirile loru professédia umilintia si paupertate, éra candu ie face cine-va visita, nu facu distinctiune intre persóne, i primescu pe toti, micu si mare cu assemenea respectu. Ei inainte de tóte inbiie pe óspeti cu cafea; éra déca au venitu pe drumu tinosu, le spala piciórele si caltiamentea. Pe óspetii carii pleca, ii petrecu in modulu celu mai obligatoriu pana la pórta, si mai la tóta vorb'a ori la periodu repetu cuventulu *Eiuvallah*, vrendu a areta atâtu in portare, câtu si in vorba cele mai sincere affectiuni de modestia si umilitatea legata de professiunea loru.— *Cadrii* isi macerédia (***) corpulu d'in superstitiune singulare. Ei ambla in pelea góla, cu esceptiune de partea cópseloru. Se prindu de mana si jóca siese óre in continuu, câteodata tóta diu'a, strigandu neintreruptu si d'in tóte puterile *Hu*, *Hu*, *Hu*, unulu d'intre numele lui Dumnedieu, pene ce facu spume la gura, 'i népédescu sudorile, si cadu ca smintiti si fora simtiu la pamentu. Marele veziru Kupruli séu Kioprili Achmed Pasia aflandu de aceste jocuri nebunesci, dede ordinu a se suprime o secta su-

(*) *Dervis* in limb'a turcésca si persica, ca si *Takir* in limb'a arabica insémna omu, seracu. In specialu inse, si un'a si alt'a insémna calugaru séu monachu. *Tr. Angl.*

(**) A se vedé mai in susu not'a 3. Hod.

(***) A unge trupulu cu marga. Se prepara din varu si lutu, calce si argila si da o colóre de castania. Hodosiu.

tivi, si 'lu rugà se le dea unu stégu (16) si unu nume, si se róge pe Dumnedieu, cá se adjute acestei trupe. Mergêndu soldatii la Síeichu

perstitiósa, care desonóra religiunea mahomedana; dar' indata dupa mórtea lui, sect'a érasi a inviatu, si asta-di este mai numerósa de câtu ori candu alta-data, mai alesu in Constantinopole. — *Seïiahi* sunt adeverati vagabundi. Au si ei monastirile oru; dar' esiti odata de acolo, arare-ori séu nici-odata nu se mai intorcu, ci 'si petrecu totu restulu vietiei vagabundandu intr'o parte si intr'alt'a. Câ-ci superiorii séu prelatii loru candu i tramitu d'in monastire, ii obliga se stringa anumite summe de banii sivictuali, si numai dupa-ce voru fi adunatu si administratu tòte aceste monastirei, se se póta intórce inderetru. Asia, candu unu Seiah ajunge intr'o comuna, merge in piatia séu in curtea unei Giamie, si striga câtu ilu prinde gur'a: *Ia Allah sen den besh bing altun isterim*, adeca: O! Dumnedieule, tramite-mi cinci mii de ducati, séu o mie mesuri de orediu etc. Si dupace a strinsu elemosina intr'o comuna, trece intr'alt'a si face aceeasi meseria; si asia mai departe, pene ce aduna sum'a ce se cerea dela elu. Intre monachii indiani sunt multi cari apartienu acestei secte; ei percurgu tóta lumea mahomedana, si precumu sunt buni de gura, intretieuu pe poporu cu narratiuni placute despre curiositatile ce au vediutu si auditu in caletoriele loru; si asia câstigandu animile ómeniloru cari voiau a sci cele ce se petrecu in tieri straine, monachii capetau multîme de elemosine. Acesti vagabundi indiani sunt spre mare greutate imperiului ottomanu, ceea ce lectorulu póte sè vedia d'in casulu urmatoriu, care s'a petrecutu pe timpulu meu in Constantinopole sub Solimanu II. In acele dîle venise unu indianu, care dupa esteriorulu seu parea mai multu unu curieru decâtu ambassadoru, si cerù a fi admissu in audientia la marele veziru Kïupruli Mustafa. Introdusu inaintea acestui-a, i presenta o chartia dela marele Mogulu séu precumu ilu numeseu turcii, Padischahulu Indiei; si-i dîse cu graiu viiu: Domnulu meu a intielesu ca imperiulu ottomanu ar' fi in decadentia, si ca inimicii legei mahomedane se intarescu totu mai multu; pentru aceea, gelosu de religiunea sa, imi dete ordinu se'ti anuntiu in numele seu tie Vezirului, ca elu este gata de a'lu ajuta sau cu bani, sau cu óste, dupa cumu voru cere impregiurarile. Respunsulu vezirului, precumu se dîce, a fostu: Multiamescu fórte multu Marelui Mogulu pentru buna vointi'a sa catra ottomani, si me voiu adopera d'in partea mea a'i fi recunoscatoriu la tóta ocasiunea; dar' imperiulu ottomanu pentru presentu este in stare de a'si sustiené glori'a revindicata prin cucerirea Belgradului: si maiestatea sa indiana, déca pórta ce-va interesu pentru Pórta, n'ar' poté se'i faca mai mare servitiu, decâtu interdicêndu cersitoriloru sei (allusiune la monachii despre cari amu vorbitu) de a mai intra in regiunile ottomane.

(16) *Stégu*. Pe stégulu Ienicerilorn se vede una sabia cu duóe ascutîsie in form'a fulgerului, si facia cu sabia è semilun'a in form'a unei cruci. Ei pórta pe capu unu Kicc, séu velu albu in form'a unei mânece. Restulu imbracamenteloru este ca si la ceealalta militia de infanteria.

(17) acesta puse manec'a (18) vestmentului seu pe capulu unuia d'intre capitanii loru, si pronuncià cu gravitate urmatóriele cuvente: « Ieni-« ceri (19) se fia numele loru ; faci'a loru totu-deauna se fia senina; « victoriósa man'a loru ; ascutîta arm'a loru, si sabi'a totdeauna « promta a taiá capulu inimiciloru loru ; si ori in ce parte ar merge, « cu façie alba (20) se se intórca inderetru ». De acì, pene asta-di le-a remasu numele de Ieniceri, si coperementulu capului loru are form'a unei manece.

(17) *Sieik* séu prelatu, asemenea unui archimandritu d'in mônastirile grecesci, séu unui abate d'in abatiele catolice. Numele de Sieik se da de comunu nu numai la superiorii giamieloru imperatesci, cì si la capii Tekkè-loru, adeca la localitati unde stau Dervisii. De acì este, cà Mufti in calitatea sa de patriarchu pórta numele de Sieik-ulislam, séu prelatulu celloru alesi, ori Supremu-sacerdote.

(18) *Mâneca.* Invelitóri'a de la capu a Ieniceriloru, are péné in diu'a de asta-di form'a unei mânece.

(19) *Ieniceri* séu Ienghiceri, numele militiei de infanteria a Sultanului, e compusu d'in *Ieng-i* nou, si *Ceri* soldatu. Numerulu loru este de comunu patrudieci de mii. Acésta óste stà in onóre si demnitate inaintea toturoru celorulalti ostasi. Toti cati se inrolédia la ostea acésta, au solda pe di trei aspri, duoe pani, duoe sute dramuri carne de berbece, o suta dramuri de orediu, trei-dieci dramuri de untu. Dar' victualiele acestea nu se dau deadreptulu in man'a inrolatiloru, cì precum Ienicerii au Od'a séu camer'a loru, si suntu de aceste in Constantinopole 162 edicate de catra mai multi Sultani, si in cari Ianiciarii locuiescu impreuna cá intr'unu cenobiu, si precumu fiacare oda séu camera (*) are magazinulu seu, asiá se scóte de aici dintr'odata totu ce apartiene soldatiloru, se dà unui asia numitu mare bucatariu, care'le prepara mancarea, si la or'a prandiului o pune pe mésa celloru presenti. Absentii in vanu reclama dupa ór'a prandiului cá se li se dea portiunea; ei nu capeta nimicu; cá-ci legea Sultanului dîce : acei-a se mance, cari stau in oda-ele loru. Dar' despre aceste vomu tracta mai pe largu intr'altu locu.

(20) *Façia alba.* (*) E de observatu, cà façia alba séu façia négra sunt termini de lauda séu de batjocura la turcu. Unu domnu candu vre se laude pe servitoriulu seu, dîce: *Aferin! Iuzung ac olsun*, pré-bine! façi'a ta se fia alba si stralucitória; d'in contra, candu è maniosu, si vre se 'lu injure, dîce: *Iuzung carà olsun*, négra se fia façi'a ta. Dar nu è permissu cá unu inferioru se se servésca de aceste espressiuni façie cu superiorulu seu. Asia pentru esemplu, candu unu soldatu ar' vrè d'in mania se lingusiésca pe capitanulu seu, va striga numai *Aferin!* pré-bine, séu *Eivallah* sanetate!

(*) Mai bine Casarma, in limb'a moderna.
(*) Noi amu dîce mai bine: façia curata.

CUCERIREA SERVIEI

A 766 V. Evenimentele au aretatu cà justa a fostu observarea vezirului,
I. C. 1364 buna institutiunea Sultanului, si efficace benedictiunea Sieichului. Acésta militia nuóa de Ieniceri face minuni in anulu Hegirei 766. Ea in Europ'a cucerì Bath'a, in Asia, Zagar'a si Gumurgin'a ; si atàt-a renume castigà armeloru ottomane, in càtu la anulu Andronicu Paleologu, imperatulu greciloru, fiindu in bellu cu principele Bulgariei, cerù dela Sultanulu adjutoriu contra acestui-a. Muradu se invoì a'i da succursu, si tramise pe Shahin Lala cu armata in Europ'a, care surprinse pe bulgari atacàndu-i la unu locu cu numele Zermen, si punendu-i la fuga. — In acelasiu anu Prus'a fù infrumusetiata cu Giamia séu templu, ce Muradu lasase a se construi in strad'a numita Capluge; (21) apoi o Medrese séu collegiu, si unu Imaret séu ospiciu.

MURADU CASATORESCE PE FIIULU SEU BAIAZETU, SI CASTIGA MAI MULTE CETATI

VI. Dupa ce Muradu a datu probe invederate despre virtutile sale militari, nu remase alta in deretru decàtu a areta, ca sì in artile pacei se pricepe totu asia de bine. In Asi'a unii principsíori infestau de multe-ori statulu ottomanu, si'lu impedicau in cursulu victorieloru sale. Deci pentru-cá se desbine pe acesti principi si dein desbinarea loru se traga folosu, si asia se'și prepare calea pentru intreprin-
A. 783 deri mai mari in viitoriu, in anulu 783 casatori pe fiiulu seu Baia-
I. C. 1381 zet cu fiic'a lui Germian Ogli (22), care 'i dède in dote cetatile Kutahia, Egrigos si Tavshanlic. Cu assemenea prudentia castigà sì ànim'a lui Hamid Ogli (23); care d'in propriulu indemnu 'i oferì in

(21) Bai calde.

(22) *Germian Ogli*. Principe de Phrigia superióre ; unulu d'in satrapii persiani cari s'au revoltatu contra Gubernului loru pe timpulu espeditiunei lui Ginghis-chanu.

(23) *Hamid Ogli*. Si acest'a a fostu unulu d'intre satrapii rebeli ; elu cá si ceialalti a profitatu de ruinarea imperiului, a occupatu o parte d'in Asi'a minore: i-a datu numele seu, si pénė 'n diu'a de asta-di se numesce *Hamida*, precumu se póte vedé in chartele geografice. Dar pare cà acestu nume nu este atàtu de vechiu ; cì turcii o au numitu asia dupa ce s'au facutu domni asupr'a ei ; fiindu la ei usulu de a numì tierile cucerite dupa numele celloru ce le-au avutu mai inainte in posessiune. Asiá dupa ce au ocupatu Servi'a dela principele Lazaru, o au numitu Lasvilaieti (*) ; si este

(*) Vilaiet inséмna regiune, tienutu, provincia, tiéra. Lasvilaeti, tiér'a lui Lazar *Tr. Germ.* și *Rom.*

feudu cetatile Elvadz, Iengishehir, Archerih, Caragais si Seidishehri. Mai multi alti principi se dedesera vasali imperatiloru ottomani.

CUCERESCE BOLIN'A PRIN RUGATIUNILE SALE

VII. Aduse in ordine si consolidate in modulu acesta afacerile in Asi'a, Muradu la anulu urmatoriu, 784, adunandu-si armata nume- A. 784 I. C. 1382
rósa, trece pe la strimtorea dela Gallipole in Europ'a, si impresóra Bolin'a, castellu fortificatu prin natura ca si prin arte. Tari'a locului si resistenti'a eroica a garnisónei face obsidiunea atâtu de dificile, in câtu Muradu incepù a despera de successu. Atunci 'si lua refugiu la adjutoriulu ceriului, si se rogà lui Dumnedieu ca se'i suppuna acésta forterétia atâtu de tare. Se spune cà in urm'a rugatiuniloru sale anca in acea nópte s'a sferimatu o parte mare de muri, dupa care ottomanii strabatendu prin spartura, trecura prin ascutitul sabiei pe totii aparatorii ei. Se dîce apoi, ca in magasine era unu mare numeru de caciule rosii (24), pe cari Muradu le distribui soldatiloru sei, si in memori'a acestui evenimentu lasà a se face asemeni caciule pentru tóta armat'a sa.

OCCUPA MAI TOTA MACEDONI'A SI ALBANI'A

VIII. In acelasiu anu, Schahin Lala occupa cetatile Iskenderie, Darme si cetatea fortificata Cavalla, si suppune imperiului ottomanu

falsu ceea ce dîce Meninski ca Las 'in acestu cuventu ar' fi Vladislav. Assemênea Moldavi'a se numesce la turci Bogdan, dela principele de acestu nume, si care cellu d'anteiu s'a facutu tributariu turciloru. Asia 'si are si provinci'a Hamida numele dela Hamid Ogli.

(24) *Caciule rosii.* Se pare cà Iscuf era mai de multu unu coperementu alu capului usitatu la turci candu mergea la batalia, care inse acuma nu se mai pórta; si astadi nu pórta nici coifu, nici corassa la peptu sau ori-ce alta arma aparatória, pentru cà ei credu, cà de aru fi omulu tare ca diamantulu, totusi nu póte scapa de alu seu destinu. Turcii credu asia, cà la toti ómenii este scrisa pe frunte ór'a mortiei loru cu litere, pe care ce e dreptu, ómenii nu le potu citi, dara pe care le a scrisu Dumnedieu cu degetulu propriu. De aici se esplica expressiunile usitate la ei: *Bashde iazilmish olan gielmeki vadzib dur*, ceea ce este scrisu pe frunte, trebe se se întêmple; *Acagiak can damarde durmaz*, sangele ce trebe se curga, nu póte remané în vine: *Tacdir Tedbiri bozar*, provedinti'a este mai tare decâtu tóte scopurile omenesci (*): Dumnedieu a predestinatu tóte lucrurile, si elle cauta se se intemple asia.

(*) Homo proponit, Deus disponit, dîcu crestinii.

A. 788 / I C. 1386 mai tóta provinci'a Arnaud (25). Er' la anulu Hegirei 788 occupa cetatile Zichne, Carapherie si Monastir.

BATAI'A DE LA COSSOVA, MORTEA LUI MURADU

IX. Cu unu cuventu, poterea osmaniloru sub acestu imperatu facù progresse atàtu de mari, in càtu popórale vecine nici-decumu nu potea se o védia cu ochi buni. Dreptu aceea se decisera la anulu 791 a formá lige intre sine. Lazaru, principele Serviei se puse in fruntea acestei lige, care constá d'in Romani, Unguri, Dalmatini, Tribali, si acei d'intre Albani, cari nu erau anca suppusi jugului ottomanu. Confederatii decisera in unanimitate, cá pe acestu arbore care cresce asia inaltu, se'lu taie, inainte de a prinde radecini prea afunde. Muradu preparatu la acestu oraganu, ese cu ostea sa, si la a patr'a dî a lunei Ramazanu, dà cu peptu inimicii pe campulu de la Cossov'a (26). Lupt'a a fostu inversiunata, si victori'a lungu timpu incerta. In urma crestinii se pléca; principele Lazaru prinsu; nobilii si capii ucisi; toti ceialati pusi la fuga si persecutati in mare distantia de calarimea usióra. Dupa lupta Sultanulu merge a visitá campulu bataliei, si vediendu mortii se intórse catre vizirulu, si 'i dîse; « Curiosu lucru, ca intre atâti « inimici morti nu vediu de câtu juni imberbi, si nici-unu betranu ». Vezirulu respunse: « Chiar acést'a a fostu victori'a nóstra si nefe- « ricirea loru. Tineri fara esperientia, ei nu ascultara decàtu de fo- « culu junetiei, ce 'i inimá, si venira a perì la piciórele nóstre; ó- « menii de etate au mai multa flegma, si prudenti'a le dictéza a nu « se oppune armeloru invicibili ale ottomaniloru ». Sultanulu continuandu, dîse; « Si ceea ce'mi pare si mai curiosu este, cumu de « m'a incelatu visulu meu de asta nópte? Mi se parea ca amu cadiutu « mortu de o mana inimica ». Abia pronunciase aceste cuvente, candu unu tribalu, soldatu crestinu, care se tienea ascunsu intre morti, observandu cà Sultanulu este care vorbesce, se scóla iute si, spre a'si lua vindicta pentru patria, 'i infipse unu pumnariu in pan-

(25) Asi'a numescu turcii Macedoni'a si Albani'a: D'Herbelot scrie acestu cuventu prin Arnauth. *Tr. Angl.*

(26) *Cossova* este unu siesu in Servi'a, unde Sultanulu Muradu a fostu strapunsu de man'a unui serbu.

tece (27). Tribalulu la momentu fù taiatu in bucati; dara si Sultanul in dóue óre 'si dède sufletulu. Vezirulu si pasii 'i transpórta corpulu in cortulu imperiale, si punu se'lu inbalsamédie (28). Mai-

(27) *Pumnariu in pantece.* Cei mai multi scriitori crestini dîcu, cà acestu omu ar fi fostu servitoriulu lui Lazaru, principelui de Servi'a, si cà l-au chiamatu Milosiu Cobiloviciu. Chalcocondila tiene ca a fostu Tribalu. Dela Tribali isi au originea acelle popóra cari au ocupatu Bulgari'a si Servi'a. Ceca ce spune Orbinu dela Ragusa, care este spre rusinea tuturoru istoricilor, cà insusi Lazaru despotulu Serbiei ar fi strapunsu pe Muradu in cortulu propriu alu acestuia, semena mai multu a romanu decatu intemplare adeverata. Câ-ci, cine 'si póte imagina, ca turcii ar' fi fostu atâtu de imprudenti, in câtu se lase a se apropiá de cortulu domnului loru, si anca, precumu affirma Orbinus, calare, acela, care inainte cu o dî era celu mai mare inimicu alu seu? In giurulu persónei imperatului sunt camerari si alti oficiari nenumerati, cari stau garda si priveghiédia fórte, ca se nu i se intemple ce-va. Apropiarea unui strainu causédia totdeauna allarma, sí déca intrebuintiédia vîolentia, toti saru pentru a i se oppune. Dar' pentru a reveni la acestu Orbinu, elu atâtu este de partialu candu vorbesce despre natiunea sa, in câtu pentru a o inaltia, nu 'si face nici unu scrupulu a sacrifica adeverulu. Elu afirma intre altele, cà Scitii, Italianii, Svedii, Germanii, Grecii, Macedonenii, péné si Alesandru cellu mare, toti îsi tragu originea dela Slavonii sei. Elu cu acestea isi dete pe façia vanitatea sà, si arata de ajunsu, ca scirile turciloru despre mórtea lui Muradu suntu cu multu mai probabili decâtu ale lui Orbinu.

(28) *Inbalsama.* Dupa legea mahomedana nu este permissu a tiené unu cadavru in casa mai multu de o dî, nici a'lu duce mai departe de trei mile italiane. Esceptiune este numai pentru imperatulu. Déca Primul-veziru móre in cale séu in bataia, trebe îngropatu in loculu unde a moritu, séu celu multu in comunitatea cea mai de-aprópe, dar' nici de-cumu mai departe de cumu amu dîsu, de trei mile italiane. In câtu pentru imperatulu, déca ar mori elu chiar' la estremitatile Indiei, successorulu seu lasa a se imbalsama cadavrulu, si a se transporta pe langa o escórta superba in sepulcrulu seu dela Giami'a, ce elu o a edificatu; séu déca in viéti'a sa n'a facutu vre-o giamia, atunci se depune cadavrulu intr'unulu d'in sepulcrele antecessoriloru sei. Acésta lege este indispensabile. In câtu pentru particularii, cari moru in cetati, corpulu loru mai inainte de tóte se spala cu apa calda, apoi 'i infunda cu bumbacu tóte aperturele corpului, ochii, nasulu, gur'a, urechile si partile d'in giosu, dupa acee-a ilu punu pe o bara, si 'lu ducu câti-va ómeni pe umere, câtu se póte mai iute, in cemeteriulu celei mai deaprópe giamii, aici ilu astruca indata, dupa ce mai antaiu i-a cetitu unele rogatiuni in tind'a besericei. Déca intrebi pe turci: pentru ce 'si ingrópa mortii cu atâtu-a graba? iti respundu, ca: in momentulu candu ese sufletulu d'in trupu, angerii ilu transpórta la loculu destinatu pentru sepultura, si 'lu tienu acolo patru-dieci de dile in asteptare se'i vina corpulu; asia, pentru cá se nu se urésca spiritulu asteptandu lungu timpu, trebe transportatu trupulu cu cea mai mare celeritate posibile. Si totu pentru acésta ratiune, nu este permissu a plange asupr'a mortului; singuru mam'a are libertatea de a plange asupr'a perderei fiiului seu de trei-ori; si déca ar plange mai de multe-ori, se considera cà comitte mare pecatu.

marii, fara a perde timpu, se aduna spre a alege nou imperatu: si Iildirim Baiazetu, fiiulu mai mare alu lui Muradu, este proclamatu Sultanu in unanimitate.

IACOUB CELEBI STRANGULATU SI LAZARU DECAPITATU

X. Iacoub Celebi (29) fratele mai tineru alu lui Baiazetu, fiindu nemultiumitu de acésta alegere, se incerca intr'ascunsu a rebella in contra lui Baiazetu. Conjuratiunea inse fiindu descoperita la timpu, noulu Sultanu de accordu cu Mai-marii puse de'lu strangulara cu o córda de arcu (30). Er' Lazaru, principele Serviei, in considerare ca elu ar' fi caus'a mortiei lui Muradu, a fost adusu inaintea lui Baiazetu, si prin ordinulu acestuia decapitatu.

FUNERALELE LUI MURADU. CARACTERULU SÈU.

XI. Dupa acésta victoria cumperata cu sangele lui Muradu, Baia-

(29) *Celebi* 'Ευγενής, de nobilu genu. Supra-nume ce se dă odinióra fiiloru Sultanului pén' ce acesta era in victia, precumu Iacub Celebi, Musa Celebi etc. In urma inse s'a parutu ca acésta numire nu correspunde ideei inalte ce trebe se represente, si s'a chimbatu cu titlulu *Effendi*, espressiune corrupta d'in grecesculu 'Αυθέντης. Effendi e numescu si asta-di cei mai de frunte tineri turci, cu séu fara adaogerea numelui propriu; precumu Schahzade Effendi séu fiiulu imperatului. Se da acestu nume anca si preotiloru si judecatoriloru mai de frunte, adaogéndu officiulu séu demnitatea loru, precumu: Istambol Effendi, judele de Constantinopole; Mufti Effendi, Cadilasker Effendi, etc. In fine se mai da acestu titlu tineriloru de buna sperantia, si ale caroru eminente calitati lasa a se vedé nobleti'a originei loru. Titlulu de Celebi d'in contra asta-di este fórte communu; ori-ce negutiatoriu séu cetatianu d'in Constantinopole si 'lu póte atribui, precum Mehemedu Celebi. etc. Si aci trebe se mai insemnamu ca turcii nu légа nobleti'a de o lunga scara de strabuni antecessori, cà-ci ei se credu toti intocma de nobili; onórea dupa opiniunea loru, nu trebe se fia apanagiulu unei nasceri distincte, ci recompens'a meriteloru; adeveratulu nobile la ei este acelu-a, care prin prudentia, minte, prin lunga esperientia si practic'a virtutiloru si-a nobilatu ànim'a si spiritulu. Asia, cu esceptiunea fiiloru de sange imperatescu, nime n'are dreptulu de a pretinde vre-o distinctiune séu precadentia pentru sangele antecessoriloru sei. Ibrahim Chanu Ogli si in specialu Cupruli Ogli facu esceptiune dela acésta regula. Patru Mari veziri, cari au esitu d'in acésta familia, toti recomendabili prin faptele loru eroice, ilustri prin geniulu si rar'a loru integritate, au fost stimati de poporu mai pre susu de càtu altii. Istori'a acestora o voiu descrie pe largu la loculu seu.

(30) *Córda de arcu.* Acésta esecutiune de mórte è considerata la turci ca cea mai onorabile, si è reservata numai pentru cei mari. Tàiarea capului este considerata ca mórtea infama; anca si mai mare infamia este a fi spendiuratu séu trasu in tiépa, cà-ci acestu supliciu è reservatu numai pentru furi.

zetu dimise armat'a, éra cadavrulu parintelui seu ilu tramise la Prus'a spre a'lu depune in Giami'a imperiale de acolo, unde, petrecêndu-lu si elu, pentru a 'i eternisa memori'a, fece a i se erige o Kubbe (31) superba, séu monumentu de cea mai fina marmore. Turcii nu sciu indestulu lauda calitatile acestui imperatu. Ei ilu representa cá oglinda a justitiei; cá principe de fortitudine invincibile a spiritului, cá esemplariu de a'si face rogatiunile totdeauna regulatu, si cá celu mai mare amatoriu de a conversa cu invetiatii; ilu lauda apoi pentru remarcabil'a sa abstinentia dela luxu, si dîcu cà atâtu era de modestu, in càtu nici-odata nu s'a imbracatu in alte vestmente, decàtu in cele de materia numita Soph (32). Elu a domnitu trei-dieci de ani, si a traitu siepte-dieci-si-unulu.

(31) *Kubbe*. Turnu séu monumentu construitu cu multa arte preste mormentele veziriloru séu altoru ómeni mari. Preste mormentele ómeniloru de class'a mediocra se punu duóe pietre de-a inaltulu, un'a la capu si alt'a la picióre. Asupr'a unei-a d'in aceste, se gravédia in littere elegante numele defunctului, in prosa séu in versuri dupa gustulu erediloru, si cu o mica formula de rogatiune, in urmatorii séu alti assemenea termini: *Dame Allah huteală rahmeti*, misericordi'a lui Dumnedieu se'i fia eterna! Pentru barbati se scobesce ori depinge pe pétr'a dela capu unu turbanu turcescu; ér pentru femei ce-va altu ornamentu. Pétr'a dela picióre are aceeasi forma, atâtu pentru barbati càtu si pentru femei.

(32) *Soph*. Materia de lana, preparata catu se póte de fina si usióra. O pórta preste totu si mai alesu preotii, fiindu-ca legea 'i opresce de a porta imbracaminte de metasa, permissa numai Sultanului si camerariloru sei. De aci, care pórta vestmentu de Soph, se numesce Sophi.

Sub durat'a imperatiei lui Muradu, adeca dela 1360 pénè la 1390, au domnitu in Europ'a:

La Constantinopole. Andronicu Paleologulu. 1384—1387; si Emanuilu Paleologulu, 1387—1417.

In Occidentu: Carolu IV. fiiulu lui Ioanu regelui de Bohemia, 1346—1378; si Venceslau, fiiulu lui Carolu IV 1378—1399.

In Angli'a: Eduardu III. 1326—1377; si Richardu II. 1377—1399.

In Franci'a: Carolu V. disu sapientele 1364—1380, si Carolu VI disu placutulu 1380—1422 *Tr. Angl.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI IILDIRIM BAIAZET I, FIIULU LUI MURAD

ALU PATRULEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU V. DIN CARTEA I.

PRIM'A ESPEDITIUNE A LUI BAIAZETU

I. Murindu Muradu in modulu descrisu, fiiulu seu Baiazetu i-a successu in imperiu. Gelosu acest-a de a demonstra lumei cà a ereditatu nu numai corón'a, cì si virtutile parentelui seu, a occupatu numai decâtu la anulu urmatoriu in Europ'a cetatile Caratova si Isseib, ér in Asi'a Aidin, Sarichan, Carsu si Monteshe, si le-au adnectatu imperiului. Puçinu dupa aceea, s'a certatu cu socrulu seu Germíanu Ogli. Differintiele intre principi se decidu mai bine prin arme decâtu prin cuvente. Asia cugetá Baiazetu. Deci lovindu'lu cu óste, ilu invinse si'lu alungà dein totu coprinsulu imperiului, dupa aceea ilu exilà la Ipsala. Principele de Caramani'a, care luase in casatoria pe sor'a lui Baiazetu, era se patia totu asia, déca espeditiunea in Moldov'a nu chiamá pe acestu politicu imperatu in Europ'a; elu lasà pe cumnatu-seu pentru alta ocasiune mai favorabile, si decise a se ocupa cu alte lucruri mai importante.

BATAI'A CU MOLDOVENII

II. Duoi ani mai inainte, Moldovenii batussera si nimicissera langa Prutu armat'a Seraskerului Solimanu Paşia. Baiazetu inspai-

mentatu de acésta perdere, nu cutedià a incredintia generaliloru sei comand'a armatei contra unei natiuni atâtu de belicóse, cì se decise a o comanda in persóna, crediendu ca obstaculele ce au incercatu armele Pasiei, nu voru resiste fortunei imperatului. Face deci celle mai mari preparative pentru acésta espeditiune, si trece tóte cele mai bune trupe ale sale in Europ'a. Puse podu preste Danubiu, intrà in Moldavi'a, si devastandu tóta tiér'a, se pune in castre la tiermurea Siretului intr'unu satu numitu Resboe. Puçinu dupa aceea Stefanu (1), principele Moldaviei sosesce aici cu armata alésa. Lupt'a se incepe; ea era inversiunata, si victori'a lungu timpu dubiósa. In urma Moldovenii sunt invinsi. Stefanu insusi prinde fug'a si cérca scapare in cetatea Némţiu, unde lasase pe muma-sa si-o garnisóna valorósa. In reversatulu dîlei ajunge langa cetate, si cere a i se deschide portile. Mam'a, care nu asteptá pe principele, fiiulu

(1) *Stefan.* Principele Moldaviei, cellu mai mare erou alu timpului seu. Elu a invinsu pe celebrulu rege alu Ungariei, Mathi'a Corvinu, si i-a luatu Alpii Transilvaniei, cari si asta-di formédia limitii Moldaviei in partea de catra apusu. Repetitele sale victorii i-au assicuratu Pocuti'a si Podoli'a, adnectandu-le tierei sale. Elu a batutu pe Poloni la Cotnariu, locu renumitu pentru vinulu seu celu bunu; i-a nimicitu cu totulu, si a facutu cinci-spre-diece mii de captivi, pe cari i-a pusu in jugu, si au aratu cu ei o bucatá de pamentu duóe mile in lungu si preste una mila in latu, si a plantatu duóe selbe de stejariu, pe care Polonii pene asta-di le numescu Bucovina, ér locuitorii le dîcu Dumbrava-rosia, fiindu-cá suntu plantate si udate cu sange de poloni. Tóte cetatile intre Moldavi'a si Leopole au fostu cucerite de elu. A sustienutu duóe batalii cu Baiazetu: in amenduóe a fostu victoriosu; dar' mai alesu a dou'a fu nimicire totale a turciloru: siepte gramedi mari de turci ucisi in lupta, ce a lasatu a se face dupa bataia, attestau acésta victoria memorabile. O spune acésta si insusi Hezarfenn. probulu si fidelulu istoricu turcu. A suppusu dominatiunei sale Romani'a pen' la Bucuresci, lasandu pe Vintilă gubernatoru acestei tieri. Era domnu Basssarabiei, numita asta-di Budgiacu, si cetatiei Chilia la gurele Dunarei, fara a mai vorbi de Akierman, adeca Alba-greca séu Oxi'a celloru antici, locu memorabile prin esiliulu poetului Ovidiu. Cu unu cuventu, elu a intinsu marginile Moldaviei in tóte partile, ceea ce speru a poté areta pe largu, déca Dumnedieu imi va da vietia ca se potu termina descriptiunea mea despre starea antica si presenta a Moldaviei. In acésta stare gloriósa a lasatu elu lucrurile sale, morindu dupa ce a domnitu patrudieci-si-siepte de ani si cinci luni. Fiiulu seu Bogdanu, a facutu Moldov'a tributaria turciloru. Dela acest'a numescu Turcii Bogdani pe Moldoveni: mai inainte 'i numiau Ak Iflac séu mai vulgaru Ak Vlach, adeca romani albi; ér pe Romanii d'in Munteni'a 'i numescu pene asta-di Cara Iflac séu mai vulgaru Cara Vlach, adeca Romani negri.

seu, se se intórca asia pe neasteptate, esí pe murii cetatiei, si-i refusà intrarea, dicêndu: « O! fiiulu meu, de candu te sciu io, anca « nici-odata nu te-ai intorsu d'in lupta fora victoria! Fiendu-cà tu « ti ai uitatu de bravur'a ta de inainte, mai bine asiu fi voitu ca se « fii peritu de man'a inimicului, de câtu se ajungi rusinea, ca se te « scape o femeia. Deci pléca indata inapoi si se te intorci victoriosu « séu nici-odata. » Stefanu, miscatu de acésta infruntare materna, se intórce dela cetate mai iute de cum venise. Venindu'i in cale unu bucinariu, acestuia ii comanda se sune de batalia, si asia aduna eraşi doue-spre-diece mii de ostasi, carii scapasera prin fuga de sabi'a inemicului. Principele 'i conjura a invinge séu a mori. Atunci Moldovenii se arunca asupr'a inimicului, care se resfirase pe campii cautandu préda, ilu batu si'lu punu la fuga. Stefanu ajutatu de armele sale, merge inainte pene la Vasluiu cam 20 mile de la Iasi, occupa cortulu imperiale alu lui Baiazetu, dissipa armat'a turcésca, éra pe imperatulu care mai inainte era spaim'a lumei, acumu singuru inspaimentatu, ilu constringe cu puçini ai sei a fugi la Adrianopole (2).

VICTORIA ASUPR'A LUI CARAMANU OGLI

III. Lucrurile acestea care decurgea in Europ'a, produsera totu-odata unu bellu multu mai inflacaratu in Asi'a. Principele Caramanu Ogli, audindu de batai'a ce Baiazetu a sufferitu de la Moldoveni, crediù ca momentulu este propitiu pentru a umili puterea ottomana. Deci elu aduna trupele, frange tractatulu inchieiatu cu

(2) La descrierea acestui evenimentu extraordinariu auctorului nostru i s'a intemplatu ceva despre care se póte dice: Et bonus inter lum dormitat Homerus. Baiazet Ildirim se facuse Sultanu in anulu dela Is. Chr. 1390 alu Hegirei 792, si a domnitu 14 ani si trei luni, adeca pana in anulu 1405. Dein contra, Stefanu-celu mare V. domni mai tardiu, adeca intre anii 1458 si 1504, prin urmare nu póte fi nici de cumu vorba de belluri portate intre Baiazet I si Stefanu V. Baiazet a potutu se se bata cu Stefanu III domnu alu Moldovei, carele dupa chronicarii tierei a statu pe tronu intre anii 1390 si 1398, adeca tocma in dilele lui Baiazet I. In anii de anteiu ai domniei lui Stefanu a fostu Sultanu Baiazet II, fiiulu lui Mahomed II, urmà tatalui seu in anu 1481 si domni pana in 1512. Cu acestu Baiazet s'a pututu bate prea bene Stefanu V. In sedentiele sectiunei istorice se observà acestu anachronismu, dara conciliarea lui cu adeverulu istoricu se reservà pentru tempulu candu se va face recensiune comentatatória la tóte scrierile lui Dim. Cantemiru. *Not'a correctoriului.*

Baiazetu, devasta prin focu si feru tierile ottomane d'in Asi'a, si in fine impresóra cetatea Kiutahia. Baiazetu, pe care fortun'a adversa nu'lu descuragiase, primindu scirile acestea se infurià fórte. Elu inse dedatu cu operatiuni fórte iuti (3), ridica armat'a d'in Europa, o trece in Asi'a si ajunge in faci'a armatei lui Caramanu, care era desfacuta in mai multe cete si nu'lu asteptá de locu. Se incinge lupt'a, si ilu invinge indata in prim'a lovire. Caramanu Ogli, dupa ce si-a vediutu armat'a nimicita, prinse fug'a cu fiii sei spre cetatea Acgiani; dara cade in manile inemicului. Caramanu adusu inaintea sultanului, din ordinulu acestuia i se si taia capulu; éra cei doi fii ai sei fusera condamnati la inchisóre pe viétia in Prusa, pentru a stirpi radacin'a a ori ce revolte in viitoriu. In acestu modu Caramani'a a fostu subjugata si suppusa potestatiei lui Baiazetu.

ALTE PROGRESSE ALE LUI BAIAZETU IN ASI'A SI EUROP'A

IV. Baiazetu neindestulatu cu acésta victoria, trece in Europ'a si occupa cetatile de langa Dunare, Nicopoli, Silistri'a si Rusciucu. In anulu urmatoriu occupa dela Sultanulu Ahmed-Burhan-Elledin (4) cetatile Amasia, Tocat, Niksar, Samsun si Gianik. Dupa acestea se intórse cu planurile sale érasi la afacerile din Europ'a. Dar' abia isi trecù armat'a numerósa prin strimtórea dela Gallipole, pre candu

(3) Dedatu cu operatiuni fórte iuti. Istoricii turci n'au destule cuvente pentru a lauda celeritatea acestui principe in adunarea trupeloru si in esecutarea planuriloru sale, si in devingerea inimiciloru sei; ci facéndu comparatiune intre celeritatea naturale a tatariloru si admirabilele expeditiuni bellice ale lui Baiazetu, dicu ca tatarii se tórcie ca melcii. Pe candu credeai ca este mai occupatu cu afaceri in Asi'a, ilu vedeai de-odata in Europ'a; si érasi, candu ti se parea ca este mai incurcatu in Europ'a, elu la primulu avis de disordine in Asi'a, sborá cu tóta armat'a sa aici. De aci turcii i-au datu numele de Iildirim, care va se dica fulgeru. Pe langa acésta calitate: elu era fórte reservatu: nu comunicá cugetele séu planurile sale nimerui; si esecutarea lucruriloru mai difficili n'o incredintiá nici unui-a d'in amicii sei: elu lucrá de sine si prin sine.

(4) *Elledin.* Pare a fi unulu d'in acei gubernatori persiani, cari pe timpulu lui Ginghis-canu a scuturatu jugulu persicu. Câ-ci Asi'a pe atunci era impartita numai in duóe imperiuri séu regate: alu monarchului de Persi'a, si alu imperatului grecu de Constantinopole. Principatulu lui Elledin facea o parte d'in Armeni'a superióre.

unu nou bellu ilu chiamà inderaptu in Asi'a. Cuturum-Baiazet (5) principe de Costamoni, crediendu ca imperatulu este cu multu mai incurcatu in afacerile europene, decâtu se mai póta cugeta la cele d'in Asi'a, calca provinciele turcesci d'in Asi'a minore si le devasta. Baiazetu audindu acést'a, a cugetatu ca mai bine va fi a conserva possessiunile proprie, de câtu a cuceri tierile altora, si lasandu generaliloru sei comand'a in Europ'a, pleca immediatu cu mare parte a armatei sale si intrâ in Asi'a. Ajunsu aici, aude ca Cuturum-Baiazetu, auctorulu incendiului, a moritu; prin urmare n'avù timpu a incerca fortun'a lui Marte; câ-ci Isfendjarbeg, fiiulu lui Cuturumu, vediendu mórtea parentelui seu, si mai puçinu temerariu séu mai multu prudente de câtu acesta, schimbâ planulu si tramise ambassadori la Baiazetu. pentru a'i cere iertare de crim'a parentelui seu si a'i spune d'in partea sa, cà desapróba fapt'a repausatului ca fórte neintielépta ; si déca parentele, prindiendu arm'a contra Sultanului, a causatu pedeca cursului victorieloru ottomane, fiiulu seu nu scie alta reparatiune pentru acésta offensa, de câtu a promite si a intari cu juramentu cà va fi pururea vasalulu Sultanului. Situatiunea de atunci a imperiului nu permitea lui Baiazetu a fi prè-severu, si prin urmare primì pe Isfendjarbegu in bunele sale gratie, si puse garnisóne in cetatile Costamoni , Tarakliborli si Othmangik (6). Dupa aceste, trece iute cu trupele sale érasi in Europ'a, si in acea espeditiune ocupa çetatea Selanik séu Thessalonica.

VICTORI'A DELA NICOPOLE

V. Dupa aceste espeditiuni bellice, Baiazetu se intórse la Prus'a spre a da trupeloru cevasi repaosu. Abiá inse ce incepuse a gusta dulcé-

(5) *Kiuturum* seu *Kïoturum*. Se pare ca si acesta fusese unulu deintre susu memoratii satrapi ai Persiei. Dupa numele seu s'ar parea ca suferise de vreunu morbu in pitióre séu la inchiaieturi, cumu ar fi podagr'a ; pentru-ca Kïoturum turcescu semnifica unu paraliticu, séu omu pe care nu'lu tienu venele, séu schiopu.

(6) *Osmangick*. Cetate , dupa cumu ne spune Busbeque , in Bithinia d'incolo de muntele Olimpu. E fórte insemnata la turci, fiind-cà este fundata de Othmanu, primulu loru imperatoru : si este singura in totu imperiulu, care a conservatu numele fundatorului seu. de si suntu multe altele cari au aceeasi insemnetate de a fi fundate de Sultani. Dar este usu trecutu in lege, ca imperatorii se nu 'si póta da numele de câtu numai la Giamie, precumu amu observatu mai in susu (*).

(*) A se vedé la capu 4, not'a 9.

ti'a odihnei, şi curierii veniau unulu dupe altulu chiamandu-lu in Europ'a, si anunciandu-i ca Sigismundu, regele Ungariei facendu liga cu ceiialti principi crestini (7), cu armata de 100 mii de ómeni a intratu in tierile turcesci, si vinu a impresora Nicopolea. Baiazetu, care nu cunóscea nimicu mai periculosu pentru caus'a sa decâtu intardîarea, 'si aduna cu celeritate incredibile glótele sale d'in Asi'a si Europ'a, merge dreptu in contra inimicului, si asiá cu vre-o 60 mii de ómeni, 'lu ataca cu atât'a furia, in câtu indata la prim'a lovire crestinii remanu batuti, si nimiciti cu totulu. Mai toti capii confederatiloru lui Sigismundu sunt parte ucisi parte prinsi; insusi Sigismundu numai cu greu a potutu scapa. Se dîce ca elu a fugitu mai antaiu la Constantinopole (8), si de acì pe mare a luatu calea spre tierile séle. Dupa acésta victoria s'au aflatu in castrele crestiniloru o multîme de instrumente si munitiuni bellice, precumu sì summe prodigióse de auru si argintu; cari tóte le-a întrebulntiatu Baiazetu pentru a edifica in Adrianopole si in Prus'a câte-o Giamìa superba si metrese magnifica, si afara de aceste anca o Darush-Shifa (9) grandiósa.

BAIAZETU FORTIFICA STRIMTOAREA DELA NICOMEDIA

VI. Baiazetu neavendu acumu de a se mai teme de principii dein
A. 797 / I. C. 1395 Occidente, se intórse cu tóte puterile asupra Thraciei, cuceri unu

(7) Turcii numescu in cartile historice si in epistolele loru *Isevi* pe toti crestinii atunci, candu voru se le faca complimentu. Asia, pentru esemplu. pe principele Moldaviei ilu intitulédia: «*Kidvetul Umerail Milletil Mesihie*. *Omdetul Kiuberait taifeti Issevie*»; adica: Celu mai escellente intre principii de sect'a lui Messi'a, celu mai escelente intre popórale cari credu in Isus. De altminterea ei dau la toti crestinii numele insultatoriu de *Ghiavr*, infideli; cumu si *Kiafir*, blasfematoriu (hulitoriu) de Dumnedieu, si *Kiefere*, poporu blasfematoriu de Dumnedieu, éra in pluralu *Kiuffar*, omeni blasfematori; mai incolo *Naesrani*, adeca nazarineni; éra greciloru le dicu *Iunani*, si evreiloru *Ibrani*.

(8) *Constantinopole*. Toti istoricii crestini, in specialu Filipu Loniceriu, diligentele compilatoriu de evenimentele turcesci, arata ca Sigismundu dupa acésta perdere a fugitu la Constantinopole, si de aci prin varie schimbari ale sortiei au ajunsu in fine in imperiulu seu.

(9) *Darush-Shifa*. Casa de sanetate; câ-ci *Dar* insémna casa, *Shifa* medicamentu. Aceste sunt nisce spitaluri maretie, fundate de imperatori in immediata apropiare de Giamie. Au inspectori pusi de imperatulu, éra venitulu in bani dein care se ingrijescu bolnavii, li se dà dein veniturile giamieĭ, in a carei apropiere se afla.

castolu situatu la tiermurii marei-negre, cam siese-dieci mille distantia dela Constantinopole, si pentru a taia Europeniloru tóta comunicatiunea cu Asi'a, le inchise calea, edificandu o cetate nuóa intr'unu locu numitu Bogaz Kesen; o fortificà bine si o numì Giuzelhisar (10).

LA PERSVASIUNEA VEZIRULUI DESISTE DELA CUCERIREA CONSTANTINOPOLEI

VII. Assicurate marginile imperiului de tóte partile, Baiazetu anca in acelu anu merge cu armata mare pana sub murii Constantinopolei, fora ca se dea de cea mai mica resistentia (11). Tóte erau preparate pentru a dá assaltu cetatiei, candu marele veziru vine si-si iea libertatea de a disvade pe Sultanu dela obsidiune, dicendu'i in cuvente alese: «Imperiulu ottomanu este degiá atâtu de mare si intinsu, «in câtu elu póte impune legi nu numai la tóta Asi'a, cì si la cea «mai mare parte a Europei: indestuliti-ve cu aceste vaste domeniuri, «pentru cá se nu mai escitati invidi'a principiloru crestini. Potes«tatea vóstra este degiá atâtu de mare, in câtu n'aveti de a ve teme «nici atunci, candu tóta lumea s'ar scula si si-ar' unì puterile contra «vóstra. Dar', de unu lucru trebe se ne tememu. Cetatile de cu«rendu cucerite, pe câtu timpu spiritele locuitoriloru anca nu sunt «impacate, se voru incerca la cea d'ànteiu occasiune a scutura ju«gulu ottomanu spre cea mai irreparabile dauna a imperiului. Lu«mea tremura de armele ottomane. Déca va strabate scirea despre «obsidiunea Constantinopolei, nu me indoiescu ca toti principii «christiàni isi voru intrunì poterile loru, voru declara bellu musul«maniloru si se voru adopera dein tóte poterile, cá se conserve im«periulu grecescu, pentru cà ei suut de parere, cà apunerea acestuia

(10) *Gluzelhisar* sèu castellu frumosu. Asta-di se n imesce *Bogazghécid* séu canalulu strimtorei de mare, intre sinulu mărei Marmora si muntii de Niceea, numiti Iznic daglari. De aici, d'in a esti munti se provede Constantinopolea cu materialu pentru edilicarea caseloru si construirea de năi.

(11) *Fara resistentia.* Crestinii atribuie redicarea obsidiunei dela Constantinopole parte rugamenteloru lui Emanuel Paleologu, parte fricei de apropiarea lui Temurlenky. Ma acésta espediune a lui Temurlenky cade cu siepte ani mai tardiu; mai departe este lucru absurdu a supune. ca Sultanulu s'ar fi abatutu atàtu de usioru dela scopulu seu pentru placerea lui Paleologu. Prin urmare, ni se pare cà este mai a própe de adeveru accea, ce amu relatatu noi, basati pe analile turcesci.

«amerintia la tóte celelalte staturi perire, de care nu voru potea «scapa; pentru-ca ei nu sunt asia de nauci cá se nu védia, ca per-«diendu-se capital'a imperiului grecescu, apoi rapedele progressu «alu armeloru ottomane nu va da de nici o resistentia. Deci de si «eu nu desperu cà cetatea acésta se póte cuceri, totusi sunt de pa-«rere cà cucerirea ei se mai fia amanata, pentru-cá nu cum-va «apucandu-ne de prea multe, se venimu in periculu de a perde cele «castigate pana acilea cu atâtea fatige. Totusi, pentru cá se profi-«tamu ceva dela fric'a in care se afla acuma locuitorii Constantino-«polei, se se tramita soli la Istambulu-Teccuïrì (12) si se i se puna «ori-ce conditiuni va voi Baiazet. Acela in locu se le respinga, le «va accepta ca unu daru cerescu, dein causa ca elu abia pote spera «se scape dein acestu pericolu.

ELU TRAMITE SOLI LA IMPERATULU GRECILORU

VIII. Baiazetu apróba opiniunea vezirului, si tramite delegati la imperatulu Paleologu cu scrisóre in urmatorii termini: «Prin indu-«rarea divina, imperiulu nostru, carui Dumnedieu n'a pusu margini, «a suppusu mai tóta Asi'a, si mai multe tieri intinse in Europ'a. «Numai cetatea Constantinopolei este inderetu. Afara de murii ei «nu ti-a remasu nimicu. Poti vedé dar prè usioru, ca o coróna tre-«be se aiba unu capu care se o pórte. Asiá, nainte de a proba sórtea «unui bellu infelice, si de a vedé tristulu spectaclu de macellulu «atâtoru ómeni innocenti; nainte de a vedè destructiunea inevi-«tabile a cetatiei tale, care nu se va poté atribuì decâtu obstinati-«unei tale si impietrirei animei tale; noi te provocamu si admo-«nimu prin cuvente amicabili, ca se dai cetatea. 'Ti lasamu in voia, «a pune tu conditiunile. Er' déca te vei oppune, noi suntemu si-«curi ca'ti va paré reu cà n'ai urmatu consiliulu nostru; atunci inse

(12) *Istambol Tekkiuri*. Istambol se vede a fi nume corruptu d'in Constantinopole séu d'in fras'a vulgara grecésca ἐις τήν πόλλιν. Atâtu invetiatii turci, câtu si imperatorii in mandatele loru scriu Constantinie. *Tekkiur*, déca 'mi è permisu a coniectura este o corruptiune d'in τοῦ κυρίου. Se scrie inse câte-odata si *Ciasar* si *Caisar*, Caesar. Afara de acést'a, Tekkĭuri este unu titlu ce turcii dau gubernatoriloru crestini precum: Selanik Tekkĭuri, gubernatoru de Tessalonichi'a; Gieliboli Tekkĭuri, gubernatoru de Gallipole.

« va fi prè-tardíu. » Acesta era coprinsulu scrisorei. Delegatii inse aveau instructiuni, ca, in casu candu ar' vedea ca grecii sunt resoluti a defende cetatea, ei se indulcésca pretentiunile, si se inchieia pace sub conditiunea unui tributu anuale.

GRECII SE SUPUNU LA TRIBUTU ANUALE

IX. Admisi delegatii in cetate, au presentatu lui Paleologu scrisóri'a Sultanului. Imperatulu mai spaimentatu de cumu se cuvinea in dignitatea sa, se invoi a implini pretentiunile lui Baiazetu: elu nu vedea alta scapare pentru a'si conserva corón'a si a salva capital'a; si consimti a inchieiá unu armistitiu pe diece ani sub urmatóriele conditiuni: « Paleologu va respunde in totu anulu unu tributu « de diece mii de Tiuluri Altun (13). Ottomaniloru li se permitte « de a edifica in Constantinopole un'a Giamia, si Mekkieme; ei « voru institui acolo si unu Cady, a carui jurisdictiune este limi- « tata asia: déca unu crestinu d'in Constantinopole are cérta cu unu « musulmanu, se o judece patriarchulu cetatiei; ér' déca duoi mu- « sulmani au cérta intre sine, se o judece Cady loru: asemenea, déca « crestinii in Adrianopole ar' avea cérta intre sine, s'o decida pa- « triarchulu acellei cetati; ér' déca cért'a este intre crestinu contra « unui musulmanu, s'o decida Edrene-mevla-si » (14)

SE EDIFICA GIAMIA IN CONNSTATINOPOLE

X. Aceste au fostu conditiunile armistitiului, dupa care turcii au edificatu in Constantinopole prim'a Giamia, pe candu crestinii inca

(13) ***Tiuluri Altun.*** Nominatiune particulara pentru ruspii (ducatii) turcesci, cari sunt egali ducatiloru venetiani, si valorédia trei sute aspri (*). ***Tiluri***, cuventulu in sine, deriva dela vulgarulu grecescu φλορι.

(14) ***Edrene-mevla-si.*** Jude eclesiasticu in Adrianopole. ***Edrene*** este Adrianopolea, si Mevla (**) jude eclesiasticu, inferioru in rangu lui Istambol Effendi si lui Cadiju-iaskïer. ***Si*** este ca si articlulu grecu ὁ; ca cum amu dice: Ο Μολᾶ τῆς Αδριανοῦπολεως ὁ Αγὰς των Ιανιτξάρων. Jude de Adrianopole; Ag'a Ianiceriloru). ***Mola*** sunt in mai multe cetati; dar' numai celu d'in Constantinopole, in onórea acestei cetati, are titlulu de Effendi; ceilalti se numescu puru si simplu Mola, precumu: ***Misr-Molasi***, judele Egyptului; ***Biurusa-Molasi***, judele de Prusa; ***Haleb-Molasi***, judele de Aleppo.

(*) Siepte si diumetate lei (franci) ***Tr. Franc.***

(**) Mevla de comunu se pronuntia Mola.

domnia in acea cetate. Giami'a aceea pene in diu'a de asta-di se numescé'a lui Daud Pasia (15), si apoi o Mekkieme (16).

TAMERLANU INTRA IN ASI'A

XI. Pe acea cale nu numai insigniele imperiului ottomanu, ci si religiunea mahomedana a fostu introdusa in capital'a imperatiloru grecesci: prognosticu fataîe de proxim'a stingere a lineei imperiali. Grecii de aci inainte se poteau considera cá suppusi de fapta ai lui Baiazetu, cu tóte provinciele loru si cu capital'a loru cu totu. Dar' ori-cari ar' fi fostu cugetele lui Baiazetu in asta privintia, aceeasi fortuna care 'lu elevase atâtu de inaltu, prin unu jocu alu seu l-a si resturnatu. Pe candu se bucurá de triumfele sale in Europ'a, si in ambitiunea sa nu cugetá la alta decâtu la imperiulu a tóta lumea: Temurlenkj (17) omu de origine obscura, si alesu rege la Scythi, isi aduna armata numerósa de tatari orientali, irrumpe in Asi'a, si face se tremure tóte provinciele de elu, subjugandu mai multe cetati parte de ale persianiloru, parte de ale turciloru.

I SE OFFERE CONSTANTINOPOLEA, DAR REFUSA

XII. Paleologu in starea critica in care era, tramise delegati la

(15) *Daud Pasia.* Daud séu Davud, pronuntiatiune turcésca a numelui ebraicu David.

(16) *Mekkieme.* Pretoriulu séu sal'a de audientia, unde se desbatu si se decidu causele. *Muhkiem* semnifica forte, stabilu, firmu; si *Aiukim.* sententia, decretu. In Constantinopole sunt mai bine de dóue-dieci de *Mehkieme*; d'intre cari cea principale se numesce *Mehkiemei Mahmud Pasia*, dela numele fundatorului, care a fostu si mare veziru.

(17) *Temurlenkj.* Nascutu d'in hórd'a séu tribulu Ciagatianu, barbaru dupa nascere, dar' finu si fórte cultu dupa crescere. Adeveratulu seu nume e Temurlenky, care in limb'a comuna s'a coruptu in Tamerlan, éra in limb'a persica insémna schiopu; si se dice ca elu intr'adeveru ar fi avutu acestu defectu. Proba, urmatóri'a istorióra, ce traditiunea turcésca o a conservatu despre elu. Intre mai multi alti captivi persiani era si unu pictoru judecatu la mórte. Aducéndu-lu la loculu de supliciu, a rugatu pe Tamerlanu, ca se nu 'lu ucigа, câci cu elu ar peri artea picturei, si déca vré, ilu va convinge despre escellenti'a acestei arte chiar prin figur'a insasi a lui Tamerlanu. Acesta consimti, si ordinâ se'i faca portretulu. Pictorulu se puse, si vediendu ca Tamerlanu è schiopu de piciorulu dreptu, si orbu de ochiulu stangu, ilu depinge cu piciorulu dreptu cam plecatu séu strimbu, si cu ochiulu stangu inchisu, in positiunea unui omu care fiindu la venatu, vre se descarce o sageta si tientesce cu ochiulu dreptu. Tamerlanu admirandu agerimea de spiritu a pictorului, ii darui viéti'a si libertatea.

Tamerlanu, pentru a se plange de injuriele ce sufere de la Baiazetu, si a'i implora adjutoriulu, promitiendu a i se face vasallu si a'i dá imperiulu in feudu. Temurlenkj a respunsu ca voiesce a'lu protege si a'lu defende contra inimiciloru sei, dar' ca nu'lu lasa consciinti'a a pofti avuti'a altui-a. O! generositate incomparabile dela unu barbaru! (18).

FACE BELLU LUI BAIAZETU

XIII. In realitate, acesta anca a fostu unulu d'in motivele, ce au indemnatu pe Temurlenkj a'si intorce armele contra lui Baiazetu. Insii scriitorii turci dîcu: la anulu Hegirei 800. Ahmedu Halamir(19) chanulu de Bagdadu, se revoltase contra Sultanului dein Egiptu, dela care dependea, si nepotendu inghiti unele injurie ale acestui-a, se arunca in braçiale lui Baiazetu; care apoi cu propriele sale mediIóce rupendu dela Egiptiani provinciele Ilbistan, Malati'a, Diurge si Nehbi, le adnecsà imperiului seu. La reintórcere d'in acésta espeditiune, Baiazetu irrupse in provinci'a Azerbegianu (20) supusa prin- A. 800 / I. C. 1397

(18) *Dela unu barbaru.* In adeveru, generositatea acestui principe barbaru nu póte fi admirata destulu; respunsulu seu merita a fi transmisu posteritatiei in litere de auru. Paleologu i ofere imperiulu seu si capital'a sa; Temurlenkj i promite ajutoriu, dar' refusa ofertulu, si tramite urmatoriulu generosu respunsu: «Nu este justu a «schimba nimicu intr'unu imperiu atatu de anticu, nici a supune unui jugu strainu «o casa atâtu de mare si ilustra, a carei reputatiune au ajunsu pén' la tatari». Acésta marime a animei sale i-a datu poterea de a sustiené sangerósele lupte, si de a forma armate totu atâtu de grandióse, déca nu mai superiori, ca ale lui Dariu si Xerse atâtu de renumite in istoria.

(19) *Ahmed Halamir.* Unulu d'intre acei satrapi persiani, despre cari de atâte-ori amu vorbitu. *Halamir* in limb'a arabica insémna domnu actualu si perpetuu. Totu istoricii, atâtu persiani câtu si turci, convinu intr'aceea, ca dela timpulu lui Halamir incóce s'a transferatu scaunulu imperiului persianu dela Babiloni'a (turcesce Bagdad) la Revanu, si de aici la Ispahan. Babiloni'a de asta-di, ce turcii o numescu Bagdad, nu è situata in partea orientale a Eufratelui, ci in partea occidentale, care cauta spre Europ'a; in partea orientale se vedu resturi multe de ruine, cari dupa affirmatiunea unanima a istoriciloru arèta, ca aici a fostu Babiloni'a antica. — In Indiele orientali se vede si asta-di unu turnu micu, care turcii 'lu numescu Cusĭu Chĭabuyisi séu turnulu paseriloru (*).

(20) *Azerbegianu*, A se vedé not'a 11. Capu I.

(*) Séu Cuibulu paseriloru.

cipelui Tahrinbeg (21), si dupa ce invinse pe gubernatorii séu satrapii provinciei, impuse lui Tahrinbeg unu tributu anualu fórte considerabile. In urma, prin unu sentimentu de clementia, séu pentru cà tributulu i se parea prea greu, restituì provinci'a lui Tahrinbeg. Puçinu dupa aceea, Baiazetu, séu ca 'i parea reu de acestu actu de bunetate, séu ca 'i venì suspecta fidelitatea lui Tahrinbeg, de si acesta respunsese tributulu pe acelu anu, 'i luà femei'a si pe duoi copii, si-i duse cá ostatici la Prusa. Alti auctori, mai puçinu acreditati la turci, dìcu ca Baiazetu ar fi fostu fórte inamoratu in femei'a lui Tahrinbeg, si pentru aceea o ar' fi luatu cu forti'a de la acesta. Ori cumu ar' fi, Tahrinbeg ne potendu suferi injuri'a comissa ori prin adulteriu ori prin violentia, se retrase indata dela Baiazetu, şi merse la amiculu si protectorulu seu Temurlenkj. unde plangendu-se pentru nedreptatea ce suferise, prin acésta provocà unu bellu terribele in contra lui Baiazetu.

ILU INVINGE SI 'LU DUCE IN CAPTIVITATE

XIV. Temurlenkj induplecatu prin perseveranti'a lui Tahrinbeg
A. 804 | I. C. 1401 séu prin a lui Paleologu, séu prin amenduoi, in anulu Hegirei 804 se puse in fruntea unei armate valoróse de Schyti, si merse la lupta contra lui Baiazetu. Ostirile amenduóe se intelnescu aprópe de Prus'a (22), cetate renumita in Bithini'a. Aci se da o lupta d'in cele

(21) *Tahrinbeg*. Acesta ànca a fostu unulu d'in gubernatorii séu satrapii, cari au scuturatu jugulu imperiului persianu, debilitatu prin desele incursiuni ale Tatariloru.

(22) *Aprópe de Prus'a*. Cei mai multi scriitori crestini tienu, ca acésta batalia a avutu locu pe tiermurii Eufratelui; dara istoricii turci dìcu in unanimitate, ca Temurlenky immediatu dupa bataia a intratu in Prus'a, capital'a Bithiniei; proba evidente, ca acésta lupta sangerósa s'a petrecutu pe siesurile acestei cetati. Geografii sciu prè-bine distanti'a de aici pénè la Mesopotami'a. Dar' acésta opiniune a scriitoriloru turci se confirma anca sì prin alta impregiurare; ei dìcu, ca Temurlenky campatu cu armat'a sa langa Iengishehir, séu Neapole in Asi'a-mica, a remasu aici trei dile petrecéndu-si cu Nasradin Hogea, bufonu séu mai bine Esopu turcu; care cu fabulele sale intr'atâtu l-a incantatu, in câtu a lasatu cetatea libera si neatacata. Pentru a satisface curiositatea lectoriloru, voiu face o digressiune dela materia, si voiu estrage d'intr'o carte scrisa in limb'a turcésca. câte-va singularitati despre acestu omu. La faim'a despre apropiarea lui Temurlenky locuitorii cetatiei Ienishehir, unde se tienea si Nasradinu, facu tóte preparativele pentru a se pune in stare de aperare. Nasradin s'a pusu cu tóta seriositatea a'i disvade, offerindu-se de a merge d'in partea loru ca

mai furióse si mai obstinate ce s'au vediutu candu-va : de amenduóe partile se lupta ca egale bravura, dara nu cu egalu successu : trei-sute-patru-dieci de mii de ómeni cadiussera morti, si lupt'a anca totu tienea. In urma turcii sunt invinsi; Mustafa, fiiulu celu mai mare alu lui Baiazetu ucisu pe candu se luptá cu barbatia extraordinaria; Sultanulu insusi prinsu. Acestu Baiazetu, spre esemplu memorabile alu jocului fortunei, cadiù intr'unu momentu d'in culmea gloriei; elu fù inchisu intr'o colivia de feru, unde 'si terminà viéti'a. Asia patiescu acei-a, cari se credu superiori fortunei: ea,

delegatu la Temurlenky. Candu era gat'a se plece, ii veni aminte ca ce presentu ar fi mai acomodatu se duca inimicului pentru a'lu imblandi si a'i castiga binevointi'a atâtu pentru sine câtu si pentru concetatienii sei ? In fine se resolvì se'i duca póme. «Dar — dîse elu in sine — unu consiliu bunu in dilele rele, totdeauna è bine-venitu. «Se intrebu mai ântâiu pe nevésta-mea. Ce cugeti, ii dîse elu, ce póme ar placé mai »multu lui Tamerlanu, smochine sau gutuie?» «Gutuie—respunse ea — ca sunt mai «mari si mai frumóse; sciu ca'i voru placé. » Atunci dîse elu : «Ori-câtu de bunu «ar' fi consiliulu in casuri de nevoia, dar' consiliulu muierei niciodata nu è bunu. «Io voiu duce smochine, si nu gutuie». Deci aduna iute câte-va smochine si alerga cu ele la Tamerlanu. Acest'a intielegêndu ca faimosulu Nasradin Hogia a venitu in castre ca delegatu d'in partea cetatiei, dede ordinu a'lu introduce la sine. Bietulu Esopu turcescu era plesiu ; Tamerlan vediendu acést'a, ordinà se i se arunce tóte smochinele un'a câte un'a in capu. Servitorii punctuali, esecuta ordinulu ; ér' Nasardinu la fia-care lovitura strigâ câtu potea, dar' fórte seriosu : «Laudatu se fia Dumnedieu ! Laudatu se fia Dumnedieu !» Tamerlanu curiosu a sci ratiunea acestei esclamatiuni, ilu intrebâ ce va se dîca cu acésta ; ér elu, totu cu acelasiu sange rece , respunse : «Multiamescu lui Dumnedieu, ca n'amu urmatù svatulu muierei ; ca déca in locu de «smochine ve aduceam gutuie, precumu a vrut ea atunci de siguru remaneamu cu ca«pulu spartu ». Dupa acestu accidentu Nasradinu ajunse se se cunósca mai deaprópe cu Temurlenky si odata 'si luâ libertatea de a'i face unu altu presentu de diece curcubete (*) fórte tinere, culese numai de curendu si raritate anca. Temurlenky 'i remunerà presentulu cu diece taleri de auru. Câte-va dile in urma, candu curcubetele erau acumu pretutindenea destule, incerca ca unu caru plinu de acelea si le duce lui Temurlenky totu in presentu. Portariulu inse, care 'si adusese aminte de profitulu lui Nasradinu cu cei diece crastaveti de mai nainte, nu 'lu lasa se intre, pênê nu-i va promite ca 'i va da diumetate d'in recompens'a ce va primi pentru noulu presentu. Nasradinu se invoiesce, si se introduce la Temurlenky. Acest'a 'lu intréba ca ce voiesce ; ér elu respunde, cà i-a adusu in presentu acumu mai multi crastaveti decâtu mai nainte. Temurlenky da ordinu, se capete atâte bâte câti crastaveti au adusu. Se numera crastavetii, si sunt cinci sute. Nasradinu a trebuitu se se suppuna ; si sufere cu tóta patienti'a duóe-sute-cinci-dieci de lovituri. Candu au ajunsu la acestu numeru

(*) Vulgo crestaveti, crustaveti séu crastaveti.

prin unu capriciu, póte se arunce pe cei mai potenti in starea miserabile de sclavi. Temurlenky immediatu dupa acésta victoria, intrâ in Prus'a, si suppuse potestatiei sale pe celelalte tieri asiatice.

CALITATILE LUI BAIAZETU

XV. Acestu sultanu, demnu de memori'a ómeniloru atatu pentru fortun'a sa buna, càtu si pentru cea rea, a domnitu patru-spre-diece ani si trei luni, si a traitu ani cinci-dieci-si-optu. Principe de o inima intrepida; politicu rafinatu intru a sci alege momentulu si ocasiunea propria affaceriloru sale. Incomparabile in promptitudinea de a ridica armat'a si a o trece in locurile cele mai departate: de aci se si numi *Iildirim* séu fulgeru. Era colericu: defectu ce'lu au mai tote spiritele mari; dar' irritatiunea 'i trecea indata, si gratiositatea 'i luá loculu. Amatoriu passionatu de architectura, elu in totu anulu lasá a se edifica câte-o moschea, giamia, medrese si imarete. Se spune despre elu, cà se portá cu mare stima catra eruditi si ómenii religiosi. Intre imperatii ottomani elu a fostu primulu care a portatu bellu pe mare; spre acestu scopu a construitu flóta de trei-sute de vase lungi (23), si póte cà ar fi apucatu a domina si pe mare

incepe a striga ca: « elu si-a primitu partea fara scadere, si spera cà regele va face dreptate si portariului seu, dandu acestui-a partea ce i se cuvine». Regele intréba: «ce vre se dîca cu acést'a?» « Amu facutu accordu — respunse elu — cu portariulu « vostru ca se 'mpartimu in diumetate profitulu ce va aduce presentulu meu: si nu- « mai cu acestu pretiu m'a lasatu se intru la Maiestatea vostra». Portariulu fù chiamatu indata, si recunoscendu accordulu, a trebuitu se se suppuna, si a primitu si elu contingentulu seu de duóe-sute-cinci-diecì de betie. Cu timpu dupa aceea, Temurlenky care prinsese gustu de glumele lui Nasradinu, pentru a'lu incuragia, 'i dise se 'i céra ce va vré, si se fia siguru ca nu i se va refusa. Nasradinu 'i cerù nu mai multu decâtu diece taleri de auru pentru a face unu monumentu demnu de a trece la tóta posteritatea. I se numera banii; si elu se pune si face unu portalu de pétra in midi-loculu unui campu, si'lu provede cu tóte lacatele si incuietorile. Intrebatu fiindu ca ce insemnédia acésta pórta estraordinaria, elu respunse: «Posteritatea cea mai de- « partata, va conserva memori'a acestei porti chiar atatu de bine, precum va con- « serva si memori'a victorieloru lui Temurlenky; cu acea distinctiune, ca pe candu « acestu monumentu, labórea maniloru lui Nasradinu, va destepta risulu acelora cari « 'lu voru vedé, pe atunci memori'a fapteloru lui Temurlenky va stórce lacremi dela « toti cari, dela unu capu alu lumei pén' la celaltu, voru audi de ele. »

(23) *Vase lungi.* Asupr'a acestui punctu scriitorii crestini differu de scriitorii turci.

déca dein nefericirea sa nu s'ar fi incurcatu in acelu bellu mare cu Temurlenkj si nu ar fi cutediatu a esi in persóna pe campulu bataliei.

FIII SEI

XVI. In càtu pentru fiii sei pe cari falsu i (24), numescu Erdogul,

Cei-a pretindu ca Muradu. tatalu lui Baiazetu, a fostu primulu care a introdusu usulu năiloru la turci; pre candu cesti-alalti affirma, ca Baiazetu este auctorulu marinei turcesci; si dicu ca antecessorii acestuia n'au trecutu strimtórea dela Gallipole decâtu in barce mici, si déca au avutu vase, aceste au fostu luate numai imprumutu. Io d'in parte-mi tienu la affirmatiunile turciloru, cari pentru mine au mai multu pondu decâtu ale strainiloru.

(24) *Fiii sei.* Georgiu Phranza, marele vestiariu alu imperatului grecu, ne lasa scire multu mai confusa asupr'a fiiloru lui Baiazetu. Adeveratu, ca elu è contimpuranu si nu s'ar cadé se comitta erori, dar unui omu care in lucrurile despre imperiulu grecu, va se dica in celle ce atingu patri'a sa, cade in dese contradictiuni, se póte ierta prè usioru ca gresiesce in cele turcesci. Si nici nu'i facemu vre-o imputatiune, fiindu ca elu singuru dice in epilogulu istoriei sale, ca a scrisu oper'a sa pre candu era frantu de anii betranetiei si in esiliu, unde n'a potutu avé occasiune de a consulta acte publice, si n'au avutu altu sorginte decâtu memori'a sa. Apoi amu prepusu ca scrierile sale sunt falsificate de o péna moderna; ça-ci imi vine prè suspectu, candu vedu, pentru esemplu, in Cartea I. Capu 31. ca vorbesce despre Bogdani'a ca tributaria turciloru sub Mahomedu II, candu tóta lumea scie, ca acésta tiéra numita Moldavi'a pe atunci, n'a fostu suppusa turciloru pénè sub Solimanu I, candu principele Bogdanu o a suppusu acestui-a de buna voia, si numai dela acestu timpu si dela numele acestui principe au inceputu turcii a o numi Bogdania. Asemenea sunt inventiuni si suspecte circumstantiele cu cari insoçiesce descrierea batailoru civili intre fiii lui Baiazetu; istoricii atâtu crestini câtu si turci nu sciu nimicu despre acelea. Elu dice aici, ca Baiazetu avuse cinci fiii: Moses, Iusuph, Iesse, Musulman si Mehemed, si ca Moses a cadiutu prinsu in batali'a contra lui Temurlenky; ceialalti patru frati ai sei au trecutu in Europ'a. Iusuph s'a facutu crestinu. Iesse, favoratu la inceputu de fortuna, a batutu pe Ungureni si pe Serviani; dar' in urma certandu-se cu frate-seu Musulmanu, s'a incaieratu cu acesta in lupta pe siesurile dela Capadoci'a, a remasu batutu, si voindu a fugi a fostu prinsu si uccisu d'in ordinulu fratelui seu. Temurlenky atitia pe fratii Musa si Musulmanu, unulu in contra altui-a. Musa trece in Europ'a, unde cu ajutoriulu despotului Serbiei, suppune tóte provinciele Europei ce apartienea la dominatiunea ottomaniloru. Musulmanu, luandu-si calea prin Constantinopole merge in contra fratelui seu Musa in Europ'a, perde inse batai'a, si 'si perde si viéti'a, ucisu fiindu prin ordinulu acestuia. Dupa aceea, Emanuel Paleologu imperatul de Constanopole, chiama in Europ'a pe Orchanu, fiiulu lui Musulmanu, si 'lu inarma contra lui Musa; dar' pe Orchanu ilu vinde vezirulu seu Sampanu, si i se scotu ochii,

Issa, Calepin, Ciricelebis si Cibelin (25), scriitorii crestini sciu se spuna multe lucruri despre ei; dar sunt desmintiti prin cursulu istoriei si prin datele istoriciloru turci. Acestia in unanimitate affirma, ca Baiazetu au avutu patru fii, anume: Mustafa (26), care a cadiutu in batai'a cu tatarii lui Temurlenkj, apoi Soliman, Musa, si Mahomedu. Cesti trei d'in urma adeca: Solimanu Celebi, Musa Celebi si Mahomedu, au fostu toti Sultani portandu sceptrulu turcescu; dar' numai Mahomedu se numera intre imperatorii ottomani; ceea ce vomu vedea mai pe largu in cursulu acestei istorie.

Musa vine apoi a 'si isbéndi contra lui Emanuel, si appare cu flota grandiósa inaintea Constantinopolei; perde inse batali'a, si lasa acestu bellu intr'atatu. — Mahomedu ambla la inceputu ratecindu d'intr'unu locu intr'altulu, si 'si sustienea viétia cu lucrulu maniloru sale. In urma, principele de Capadoci'a i da adjutoriu, si declara bellu fratelui seu Musa. In duóe lupte a fostu batutu; dar' reintaritu prin adjutorulu principilor de Serbi'a si de Bulgari'a, reinnoi bellulu contra lui Musa, si corrumpéndu pe officiarii acestuia, remase in urma invingétoriu. Musa fu prinsu in fug'a sa, si ucisu de unulu d'in generalii sei. — Acésta è narratiunea ce ne da Georgiu Phranza. Si tóte aceste fapte urmate un'a dupa alta, le indésa intr'unu intervalu numai de trei ani si duóe luni. Câta absurditate este aci, o pote vedé ori-cine, care pricepe numai ceva d'in chronologia; prin urmare me credu dispensatu de a o mai demonstra.

(25) *Calepin, Ciricelebis, si Cibelin.* Tóte sunt numiri corrupte d'in cuventulu turcescu Celebi. Amu notatu mai in susu (*), ca cei mai de frunte d'in junii turci isi adaogu numelui loru propriu numirea de Celebi, precum Solimanu Celebi etc. Ciricelebis pare a fi corruptiunea d'in cuventulu vulgaru grecescu. Κύρίτζις, diminutivu d'in Κύριος, domnu; câ-ci Phranza in cartea I. capu 82 da lui Mahomedu I. supra-numele de Cyritzis.

(26) *Mustafa.* Fiindu celu mai mare alu lui Baiazetu. Toti scriitorii crestini si turci dîcu cn acestu Mustafa remase mortu in batai'a contra lui Temurlenky. Dupa bataia corpulu seu fu cautatu cu de-a-meruntulu printre morti, dar' nu l'au potutu cunósce nimene; nici dupa aceea n'au apparutu in nici-o parte, nici intre captivi, nici altu unde-va; de aici s'a datu epitetulu de Nabedid séu perdutulu. Unii scriitori crestini ilu numescu Erdogul, dar nu sciu pe ce motive. Atâtu-a è sciutu, ca in totu cursulu istoriei nu obvinu decâtu patru fii ai lui Baiazetu, dara intre acesti-a nu este Erdogulu

Principi contimpurani lui Baiazetu in Europ'a au fostu:

La Constantinopole. Ioanu Andronicu Paleologulu 1384—1388; si Emanuel Paleologulu 1388—1418.

In Occidentu. Venceslau fiiulu lui Carolu IV. 1378—1399; si Robertu de Bavari'a 1399—1410.

In Angli'a. Richardu II. 1377—1399; si Henricu IV. 1399—1412.

In Franci'a. Carolu VI 1380—1422. *Tr. Angl.*

(*) A se vedé la capu 4, nota 27.

INTEREGNULU SUB SOLIMANU CELEBI

FIIULU LUI IILDIRIMU BAIAZETU

CARTEA II. CAPU I.

SOLIMANU SE PROCLAMA IMPERATU

I. Dupa ce marele Baiazetu cadiutu in captivitate, fu inchisu in colivi'a de feru precumu vediuramu, éra Mustafa fiiulu seu celu mai mare remase mortu in batali'a cu tatarii, celalaltu filiu alu seu Suleimanu Celebi (1) scapandu prin fuga inpreuna cu Ali pasia, marele viziru alu tata-seu, trecù la Nice'a, pentru a scapa de persecutiunea

(1) *Suleimanu Celebi.* Istoricii crestini dau acestui principe differite numiri, precum Calepin, Cyricelebis, si Cibelin. Turcii n'au in limb'a loru nume proprie de acestea; si dupa etymologi'a loru n'au nici-o semnificatiune. Totu ce se póte dice este ca, precumu amu insemnatu mai in susu (*), aceste sunt derivate in modu corruptu dela cuventulu Celebi. De altminterea, sub tóte aceste numiri nu se póte intielege altulu decâtu Soleimanu alu nostru; cà-ci elu è acelu Capelinu, care scapandu d'in batali'a cu Tamerlanu, se retrase la Adrianopole, unde fu proclamatu rege de catre suditii sei. Inse nici elu nici fratele seu nu se numera intre imperatii ottomani, de si ei au gubernatu imperiulu turcescu in intervalu de unú-spre-diece ani; si nici cu titlulu de Padischah, care este numele usitatu alu Sultaniloru, n'au fost onorati nici-odata. Ratiunea aci este, ca nici unulu nici altulu n'a domnitu numai singuru in imperiu; ci au gubernatu separatu, unulu in Europ'a si celalaltu in Asi'a; pene ce au peritu amenduoi prin mutuali imparechiari si fraticidiu; ér Mahomedu fratele loru au trasu apoi la sine potestatea imperiului intregu, si se considera de alu cincile-a rege séu imperatu alu turciloru.

(*) A se vedé not'a 21 la capu 5 cartea I.

fatalei sale sorti. Aici, dupa càtu-va timpu isi revenì in curagiu, si trecêndu preste marea Marmora vine la Adrianòpole, unde trupele remase in Europ'a l-au salutatu imperatu.

INTIMPINA CU DESPRETIU PE DELEGATII LUI TEMURLENKJ

II. Temurlenkj dupa victoria (2) a intratu in Prus'a, de unde tramise delegati la Solimanu cu scrisóre de urmatoriulu cuprinsu: « Me dóre de catastrof'a pe câtu de neasteptata, pe atâtu de incom- « prensibile a parintelui Vostru Iildirim. Dar' trebe se recunóscemu, « ca Dumnediu scie umili pe aceia, cari orbiti' de ambitiune nu vreu « se asculte de alta lege, decâtu de arbitriulu loru, crediendu ca « este justu totu ce le dictédia vanitatea propria. Io m'asiu poté falì « ca pen'acumu mi-a favoratu sórtea peste tóta asteptarea; si nime « nu'si póte imagina prosperitatea la care amu ajunsu. Dar sórtea « inimicului meu m'a atinsu, si voiu a pune margini bunei mele for- « tune, pàna a nu venì se me infrene ea pe mine: Voiu prin urmare « se uitu ca amu fostu inimiculu lui Baiazetu. si sunt dispusu a fi « cá unu parinte pentru fiii sei, déca si ei voru fi dispusi a recunó- « sce grati'a invingêtoriului loru. 'Mi sunt de adjunsu tierile cate am « cuceritu pên' acumu, si nici-odata nu me voiu increde la indem- « nurile capritióse ale fortunei ». Ori cine s'ar fi impressionatu de aceste promissiuni frumóse ale unui invingêtoriu, numai ànim'a lui Solimanu a remasu nemiscata. Elu nu potea uita, ca este fiiulu unui parinte care nu primiá, ci dictá legi. Tratà pe delegatii lui Temurlenkj cu despretiu, si 'i tramise inderetru c'unu respunsu fórte arrogante (3). Dar' superbi'a lui a fostu in urma si caus'a calamitatiloru sale.

TEMURLENKJ FACE PE MUSA IMPERATU IN ASI'A

III. Temurlenkj audiendu respunsulu lui Solimanu, dîse in sine:

(2) *Dupa victoria*. Proba evidente ca batai'a a avutu locu nu in Mesopotani'a, ci in Bithini'a, precumu amu observatu mai in susu (*).

(3) *Respunsu fórte arrogante*. Scriitorii turci nu ne-au conservatu textulu propriu alu acestoru scrisori; attesta numai justulu resimtiementu alu lui Temurlenkj contra lui Suleimanu.

(*) Not'a 21 la capu 5 cartea I.

binefacerile nu sunt de a se impune ingratiloru; si tramitiendu dupa fratele aceluia, Musa Celebi (4) i conferi cu generositate imperiulu, dicêndu-i: « Primesce ereditatea parintelui teu; câ-ci nu re« gate, ci inima regale cautu eu » (5). Musa neindoindu-se in sinceritatea promissiunei lui Temurlenkj plecà in diu'a urmatória la trupele d'in Asi'a, cari avusessera fericirea de a scapa de macellu, séu mai bine pe cari le crutiase bunetatea invingêtoriului. Acestea ilu proclamara imperatu, si asia Musa castigà imperiulu in Asi'a (6).

SOLIMANU 'LU PROFUGA

IV. Ambitiunea fratelui seu inse nu'lu lasa lungu timpu a gusta imperiulu in pace. Solimanu audiendu ceea ce a facutu Temurlenkj in favórea lui Musa, 'si aduna indata trupele europene, cari nu sufferissera atâtu de tare in batali'a d'in urma cá cele d'in Asi'a, si merse cu ele dreptu spre Prus'a. La apropiarea sa, Musa Celebi fù cuprinsu de terróre panica; elu nu avuse timpu de a'si intregì trupele, si cele ce le avea sub mana erau cu multu mai dissolvate decâtu ale lui Solimanu; de aceea lasa residenti'a si totu, si fuge la Caramanu Ogli (7), unde petrecù catuva timpu. Puçinu dupa aceea,

(4) *Tramitiendu dupa Musa.* Unii auctori crestini dicu, ca Mus'a d'impreuna cu tatalu seu a cadiutu captivu in batai'a cu Temurlenkj, ca acest'a l-a liberatu indata si ca insusi l-a proclamatu de imperatoru. Io inse n'amu nici celu mai puçinu scrupulu a declara acésta assertiune de falsa, cu atâtu mai vertosu, cà turcii nu atingu acestu subiectu; ei ar' vré, in câtu se póte, a inveli in profunda tacere si cea mai mica circumstantia ce ar' potea fi odiósa séu dejositória casei ottomane.

(5) *Cautu eu.* Cuvente demne de lauda eterna. Elle vinu d'in gur'a unui barbaru, dar' nu sunt barbare nici-de-cumu. Si, dela Alesandru celu mare incóce, care a restituitu lui Porus regatulu dupa ce l-a invinsu, istori'a nu ne dà altu esemplu de-o asemene generositate.

(6) *In Asi'a.* Scriitorii crestini cari vorbescu despre Musa, precumu Phranza, in cartea I. capu 30, dicu cà elu a domnitu mai antaiu in Europ'a si nu in Asi'a, unde punu pe fratele seu Musulmanu. Nimicu mai pucinu exactu, si este surprindietoru a vedé pe acesti scriitori, cumu confunda nu numai faptele, dar' si numele acestoru duoi frati: in câtu iti trebe multa abilitate, pentru cá se descurci, cà cine au fostu Musa, Isa, Iesse, Casem, Ertucal, Calepin, Cibelin, Cyricelebis, Musulman, Iusuph si Mehemed. Pentru aceea speram cà nime nu ne va imputa, déca in aceste obscuritati de istoria si de chronologia, preferimu a urma pe turci, ale caroru scrieri sunt si mai clare si mai exacte

(7) *Caraman Ogli.* Rege de Caramani'a, o tiéra in Asi'a-mica, si care pêné 'n diu'a

elu fuge si de la acestu principe, unde nu se credea in destula securitate, si merge a cerca altu asilu la Isfendjarbeg (8), sperandu ca acest'a 'lu va protege contra lui Solimanu.

de asta-di pórta acestu nume. Contiene cea mai mare parte d'in Capadoci'a antica si Galati'a. Caramanu, gubernatoru persianu inainte de invasiunea lui Ginghis-canu, a datu numele seu acestei provincia si regiloru ei. Elu a fostu primulu, care dupa resturnarea imperiului persicu prin tatari, s'a facutu domnu absolutu preste Caramani'a; sî dupa Aladinu Sultanulu Iconiei, elu a fostu celu mai potente intre principii confederati. Nu potu trece aci cu vederea unele alunecari ale annalistiloru crestini, precum Nicephoru, Gregoras, Georgiu Phranza si altii. Sunt gresiti candu affirma, cà divisiunea provinciiloru imperiului persicu s'ar fi facutu pe timpulu lui Othmanu. Ei ne dau unu catalogu fastidiosu despre acèsta impartîre, care nu merita nici macar a'lu pune sub ochii lectoriloru. Turcii li contradicu. Se scie ca ei aduna cu scrupulositate totu ce póte avé cea mai mica umbra de verosimilitate pentru a face onóre casei ottomane; si cu tóte aceste, ei nu néga ca regatulu Caramani'a este cu multu mai vechiu decâtu imperiulu loru, ba 'lu punu contimpuranu cu cellu de Iconi'a, pe ruinele carui-a s'a fundatu imperiulu ottomanu. Si mai multu, déca pentru placerea aceloru-a cari punu acésta divisiune pe timpii lui Othmanu, amu accorda ca partea Bithiniei suppusa atuncì monarchului persianu, si care nu potea fi de mare intindere, a fostu singura care a cadiutu in partea lui Othmanu: atunci-cumu vomu poté pricepe, cà elu in timpu atâtu de scurtu a potutu se occupe Nice'a, Nicomedi'a, Prus'a si alte cetati in Asi'a dela imperatii. greci, cari pe atunci anca nu erau nici atâtu de slabi, nici incurcati in belluri straine, si totu in acelu timpu se pórte bellu contra veciniloru sei si confederatiloru acestoru-a? Dar mai bine se lasamu aceste absurditati si fabule, si se nu ne mai perdemu timpulu cu relevarea loru: cursulu bine intielesu alu istoriei orientali le restórna pe tóte. Candu Ginghis-can apparù pe scena, nu era alta potestate intre marea egeica si 'ntre Indii, decâtu a Romaniloru. In provinciele acestoru d'in urma s'a estinsu Ginghiscanu cu armele sale. De unde è evidentu, ca dupa ce capital'a Persianiloru si provinciele ce le appartînea in partea de catra resaritu, au fostu inundate de invasiunea tatariloru lui Ginghiscanu: tierile d'in partea de catra apusu ar' fi trebuitu necessariu se devina préda séu lui Ginghiscanu séu imperatului grecu, séu satrapiloru particulari. Dar' nici un'a nici alt'a; câ-ci tatarii n'au remasu lungu timpu domni Persiei. Prin urmare nu ne remane alta, decâtu a tiené la istoricii turci, si a dîce cu ei ca, satrapii séu gubernatorii profitandu de disordinea generale, se affirmà fia-care in independenti'a sa si isi luà titlulu de rege. Scopulu istoriei presente nu ne permitte a tracta acestu subiectu mai pe largu; amu indicatu numai calea pentru acei-a cari ar voi in viitoriu a tracta mai in fondu istori'a Orientelui.

(8) *Isfendjarbeg*. Nu sunt cu totii de accordu asupr'a conditiunei si calitatei acestui principe. Unii 'lu considera de satrapu persianu, despre cari de atâte-ori amu vorbitu; altii 'lu credu crestinu si toparchu séu gubernatoru de Caston si alu tienuturiloru vecine. Tatalu seu s'a numitu Cutrum Baiezid, nume turcescu; dar numele seu propriu n'are nici-unu sensu, nici in limb'a turca, nici in cea persiana

ISFENDJARBEG ILU REFUSA

V. Dar' si aici vediù ca sórtea este in contra sa. Isfendjarbegu informatu de venirea si intentiunea lui, 'i tramise in cale delegati, spre a'lu ruga se nu intre in staturile sale, séu déca ar' fi intratu, se se retraga indata, dein causa cà se teme, ca nu cumva Suleiman se ia ocasiune de a'i calca tiér'a cu óste si a 'iò devasta tóta. Musa Celebi persecutatu de sórtea sa fatale, si nesciindu incotro se'si intórca pasii, dà d'in intemplare de o naie mica aprópe de Nice'a; se pune in ea si traversandu marea Marmora trece in Europ'a. Isfendjarbeg audiendu despre venirea lui Solimanu, tramise la elu delegati spre a'lu informa cà ia facutu pe voia, pentru-cà nu a suferitu ca Musa se tréca pe teritoriulu lùi; de aceea elu crede cà a meritatu ca se se confirme tractatulu de pace si de amicitia ce esiste intre ei. Solimanu primesce cu multa gratia pe delegati, confirma pactulu precumu au cerutu, si'i dimitte cu tóta onórea. Dupa aceea se intórce la Prus'a, unde pucinu pasandu-i de intreprinderile fratelui seu Musa, se dà cu totulu la desfrenari si la betia (9).

SULEIMANU SE PORTA CU PUCINU RESPECTU CATRA SOLII FRATELUI SEU MUHAMED

VI. Tóte mergeau dupa placulu lui Suleimanu. Fratele seu Muha-

si nici in cea arabica. Câ-ci este in contra geniului acestoru limbe de a lega duóe consonante la inceputulu cuvinteloru, afara numai déca cuventele sunt de origine straina; precumu: *Istambolu* Constantinopole etc. Nu m'asiu indoi a dîce, ca acestu Isfendjarbeg este parentele séu avulu acelui Sfentiar, care dupa cumu ne spune Georgiu Phranza, a perdutu Sinopea sub Mahomedu II. la anulu dela Christu 1462, séu alu Hegirei 866; cu atâtu mai vertosu ca Castamoni'a, alu carei domnu a fostu, dupa cumu dîcu turcii, nu è departe de Sinopea. Dar' annalile turcesci tienu ca domni'a lui Isfendjarbegu, s'a stersu anca sub Mahomedu I. la anulu Hegirei 814. Lasu judecatiei lectorului cá se decida asupr'a acestei ambiguitati.

(9) *Placeriloru lumesci.* Numai trei (*) imperati ottomani sunt despre cari turcii nu néga ca au fostu dati cu totulu vinului si betiei. Acestu Solimanu mai antaiu; apoi Sultanulu Selim, care s'a numitu *Mest* adeca betîvu; si alu treile-a Sultanulu Muradu, care a cuceritu Babiloni'a. Toti ceialalti, dîcu ei, au fostu principi sobrii si rigorosi observatori ai legei; asia sunt memorati si in monumentele publice.

(*) Dupa not'a ce urmédia No 14. sunt cinci.

medu (10), principe de Amasi'a, singur'a persóna de care purtá frica dupa fug'a lui Musa, 'i tramise delegati la Prusa. pentru a'lu saluta de imperatoru in numele seu, si a'i presenta cele mai pretióse daruri. Solimanu, care nu scia a se domnì pe sine in prosperitate, vorbì fórte aspru cu delegatii, si 'i retramise fara a le da vre-unu respunsu. Prin acésta portare nu numai si-a instrainatu affectiunea fratelui seu Muhamedu, dar ea a fostu sorgintea calamitatiloru ce au cadiutu in urma asupr'a lui.

MUSA OCCUPA ADRIANOPOLEA

VII. Intr'aceea Musa Celebi, dupa refusulu lui Isfendjarbegu, a percursu multe tieri in Europ'a, pênê in urmâ se oprì in Romani'a. Aici se puse in fruntea unui mare corpu de armata, totu soldati de partid'a sa, si intaritu de trupele romane, intrà in tierile imperiului ottomanu. Elu trecù Danubiulu fara nici-o oppositiune, si in puçinu timpu ocupà residentia imperiale Adrianopolea.

SULEIMANU ILU ALUNGA

VIII. Scirea despre acésta invasiune desteptà pe Solimanu cá d'in somnulu amortitoriu, si adunandu-si trupele asiatice, trecù la anulu Hegirei 809 in Europ'a. Mus'a nici acumu nu cutediâ a cauta in faci'a periclului si a se espune la sortea incerta a bellului: fia pentru timiditatea (11) sa naturale, fia pentru neincredere in fortun'a sa. Elu prinde érasi mai bine fug'a decâtu se stea la bataia, si se intórce in Romani'a.

SULEIMANU SE DA PLACERILORU

IX. Atâtea favoruri ale fortunei au corruptu spiritulu lui Solimanu.

(10) *Mahomedu.* Turcii dîcu ca Solimanu Celebi si Mahomedu Celebi au fostu frati uterini (*); si ca Musa Celebi anca a fostu fiiulu lui Baiazetu, dar' dela alta muiere. Mus'a ucide pe Solimanu, frate uterinu alu lui Mahomedu; ér acést'a 'si resbuna pentru mórtea fratelui seu, bate pe Musa si 'lu ucide.

(11) *Timiditate.* Vitiurile au inaiutatu atâtu de bine tóte afacerile sale; candu dein contra Musa care fusese unu domnu dotatu cu multe virtuti, fu atâta de nefericitu in belluri, in catu elu séu de frica, séu dein cercumspectiune, nici-odata nu se incumetá se dea vreo batalia cumu trebue.

(*) De aceeasi muma.

Elu isi imaginá ca tóte aceste succese sunt de a se atribuì numai prudentiei si bravurei sale; si crediendu-se mai pre susu de capriciele fortunei, se dede cu totulu luxuriei si betiei, unindu asia in sine viciele asiatice cu cele europene. Disciplin'a militara, prin care se inaltiase asia multu imperiulu ottomanu, decadiù. Functiunile de onóre se dá la debitanti de vinu si tienetori de lupanarie; cu unu cuventu, curtea imperiala semaná mai multu unei case de prostitutiune, decâtu unei scóle a virtutiloru. Urmarea firésca fu, cà spiritele comandatiloru si ale celoru mari se instrainara de catra elu.

SOLDATII LUI MUSA ILU PRINDU SI' LU UCIDU

X. Musa Celebi care mai petrecea totu in Romani'a, crediù cà ar trebui se traga folóse dein desfrenarile frate-seu; asia elu trimise pe sub ascunsu ómeni inadinsu cu scrisori si cu scopu ca se irrite si mai tare pe mai-mari in contra lui. Acestia era irritati si altminterea contra lui Solimanu pentru faptele sale brutali, prin urmare era si applecati la rebelliune. Suleiman, cofundatu in desfrenari nu sciá nimicu de tóte acestea. Deci Musa isi aduna érasi armata si dup'o lunga caletoria ajunge la Adrianopole. Aici afla pe frate-seu nepreparatu, cá si candu nu s'ar petrece nimìcu pe d'in afara. Elu nu potù nici se'si adune trupele, nici alminterea se resiste inimicului neasteptatu. In asta situatiune desperata, singurulu remediu ce 'i remasese, era a'si salva viéti'a prin fuga, si a ímplora assistentia de la imperatulu greciloru d'in Constantinopole. Elu pléca; si dupa percurgerea lor duóe-dieci de mile, se credea acumu afara de ori-ce periclu si scapatu de man'a inimicului; dar' vitiurile sale favorite l-au vendutu in momentulu candu fortun'a se parea ca anca totu se mai interesá de elu. Nepotendu resiste passiuniloru sale, Solimanu mergea dein una ospetaria in alt'a, unde intre betii vorbia cu despretiu de poterea frate-seu: pênê in urma fu surprinsu la o baia dela unu satu (12) intre Constantinopole si Adrianopole, si uccisu de solda-

(12) *Satu*. Numele acestuia nu è notatu in annali. Déca ne è permissu a coniectura, apoi nu póte fi altulu decâtu Ciorolu séu Tirilos alu anticiloru, ori altu locu in vecinetate, cam duóe-dieci si duóe mile dela Constantinopole si totu atâte dela Adrianopole, adeca la diumetatea cale intre aceste duóe cetati.

tii (13) lui Musa. Corpulu seu adusu inaintea acestui-a, care de si se bucurá ca a scapatu de unu rivalu atâtu de periculosu, totusi a lasatu a se immormenta in sepulcrulu avului seu Amuratu, supranumitu Codavendigjar (14)

CALITATILE LUI SULEIMANU

XI. Suleimanu a domnitu siepte ani si diece luni. June principe, care a intrecutu pe toti ceilalti in calitatile rele ca si in cele bune. Soldatu bravu si ajutatu fórte multu de fortuna, de perseverantia invincibile, principe prea clemente si generosu Dar' érasi, candn uità de sine si isi imaginà ca nu are a se teme de nimicu, atunci cadiù in pecatu si se cufundà cu totulu in desfrenari. (15) Prin acea portare a sa elu facù, ca fortun'a care pana acilea 'i fusese socia nedespartita, se'lu parasésca, si totuodata instrainandu de catra sine trupele si pe functionarii cei de frunte, ii aruncà in partea lui Musa. Acésta fu caus'a ca elu pe langa tóta starea sa de fericire isi perdù deintr'odata viati'a si reputatiunea, éra asupra casei otomane, care prin virtutile sale isi castigase pana atunci destula gloria, prin vitiurile sale aruncà pata mare.

(13) *Soldatii.* Unii auctori crestini dicu ca Solimanu, séu precumu ilu numescu ei Cyricelebis, a moritu chiar candu se prepará espeditiune contra despotului Serbiei. Pare inse ca 'lu confunda cu fratele seu Musa, care in adeveru portase bellu contra Servianiloru si contra lui Sigismundu regele Ungariei. Nuóe ni se pare ca annalile turcesci sunt mai aprópe de adeveru.

(14) A se vedé not'a 2. la capu 4. cartea I.

(15) *Vitiurile.* Turcii cunoscu cinci imperati ai loru, cari s'au datu cu totulu vitiuriloru. Trei pe cari i-amu mentionatu mai in sus sub not'a 9; apoi Mustafa I, care. ineptu de a guberna, de dóe-ori a fostu destituitu; si Ibrahim, a carui luxuria n'avea margini, si pentru aceea puçinu dupa suirea sa pe tronu a fostu destituitu si strangulatu. Despre toti ceilalti, turcii vorbescu cu respectu, si lauda in modu indescriptibile virtutile lor. Ba chiar si despre acei-a, ale caroru vitiuri nu le sciu ascunde, adaogu cà nu imperatulu, ci vitiulu este de condemnatu.

INTEREGNULU SUB MUSA CELEBI

FIIULU SULTANULUI BAIAZETU

CARTEA II. CAPU II.

MUS'A PROCLAMATU IMPERATORU IN EUROP'A

I. Mus'a Celebi, dupa multe fatalitati, varie scene ale fortunei si crunte belluri, au ajunsu in fine ca se 'si castige corona, cà-ci armat'a européna indata ce a audîtu de mórtea lui Solimanu, ilu proclamà imperatoru.

ÉR MAHOMEDU IN ASI'A

II. Mahomedu fratele lui Mus'a d'in alta muma (1) si frate uterinu lui Solimanu, era in Amasi'a, si audîndu de mórtea acestui-a, concepù ide'a de a resbuna fraticidiulu. Elu cu scopulu acesta aduna tóta puterea armata, si occupa Prus'a, unde fù proclamatu imperatoru de trupele asiatice. Dar esemplulu nefericitului seu frate, 'i inspirà mai multa circumspectiune, si inainte de a se decide se de-

(1) *Alta muma.* Nu è dubiu ca Musa a fostu frate lui Solimanu Celebi si fiiu lui Baiazetu d'in alta muma. Unii scriitori straini punu la acestu locu pre unu anume Orchanu, despre care dîcu ca ar' fi fostu fiiulu lui Calepinu séu Solimanu, si pe care unchiulu seu Moise séu Musa l-ar fi uccisu aprópe de fluviulu Ebru langa Adrianopole. Ceea ce este falsu; si è destulu a ne provoca la auctorii indigeni, cari nu recunoscu nici-unu Orchanu pretinsu fiiu alu lui Solimanu Celebi. D'in contra, ei ne aréta cà unu soldatu alu lui Mahomedu d'in regimentulu Serage a prinsu pe Mus'a, si cà acest'a a fostu uccisu prin ordinulu fratelui seu, precumu amu vediutu mai in susu

tronedie pe Mus'a, crediù de bine a'si regula mai ântaiu lucrurile in Asi'a. Dupa espeditiunea lui Tamerlanu, Asi'a nu era decatu unu vastu spectaclu de préda; tatarii nimicissera trupele ottomane; nu era nime cine se o apere: pretutindenea bande intregi de lotri, cari infestau si devastau tiér'a, si prin incursiunile loru continue causau plage d'in ce in ce mai profunde. Mahomedu incepe a persecuta aceste bande; le ataca cu vigóre; prinde si uccide cea mai mare parte, si restituie in fine cu mare gloria pacea in Asi'a.

IMPARTU IMPERIULU INTRE SINE

III. Adjungendu la Adrianopole scirea despre aceste fapte, Musa fù cuprinsu de atâta terróre, in câtu departe de a cugeta la revindicarea imperiului intregu, precumu pretindea la inceputu, elu se credea préfericitu de a poté conserva partea ereditaria ce possedea. Elu tremurá cà va fi attacatu de Mahomedu fratele seu; si cá se'lu abata de la cugetulu de a 'si resbuna pentru mórtea lui Solimanu, tramite delegati si 'i offere a imparti cu elu imperiulu, promitiendu a se indestula cu partile europene, si lasandu lui partile d'in Asi'a.

MUSA ATTACA MORE'A

IV. Si pentru a nu lasa lui Mahomedu nici umbra de suspitiune
A. 814 despre intentiunea sa, Musa la anulu Hegirei 814 se intórce cu ar-
I. C. 1411 mele sale contra crestiniloru. Sórtea de care avea atat'a frica, 'i adjuta asta-data; si intrandu in Morëa, attacà si cuprinse cetatile Peraverde si Matruna; apoi lasandu in ele garnisóne, isi tramise trupele in quartire de iérna.

BATE PE UNGURI

V. Musa, esaltatu de succesele acestei espeditiuni, indata la anulu urmatoriu intreprinde lucruri si mai mari. Adunandu-si armata numerósa, merge contra unguriloru (2), alu caroru rege era Sigismundu;

(2) *Contra Ungurilorn.* Philipu Loniceru, Tomu I. pag. 28, si cu elu mai toti scriitori crestini atribuie acésta espeditiune lui Ciricelebi séu Solimanu. Ei pretendu ca Cirìcelebi adunandu-si óstea, a facutu impetuóse invasiuni asupr'a veciniloru Bulgari, Serviani si Macedoniani; ca Sigismundu regele Ungariei, pentru a'lu respinge 'si adunà mare armata de Bohemi si de Bulgari, si mergéndu-i inainte, se incinse o lupta sangerósa langa Columbaciu, unu satu in Servi'a aprópe de Semendri'a, si la

ilu ataca langa Semendri'a, cetate situata in vecinetatea Danubiului; ilu bate si'lu nimicesce, in càtu abiá a potutu scapa unu singuru omu, care se duca scirea despre o bataia atàtu de fatale. Se dîce ca incurcatur'a cea mai mare a inimicului a fostu immensulu thesauru si pretióse ce adusese cu sine. Dupa victoria, atatu auru si argintu au remasu in corturile loru, in càtu Ianiciarii 'lu carau si impartiau intre sine cu pelarie si cu corfe mari, si totusi a mai remasu o suma destulu de considerabile pentru edificarea unui vastu templu (3) numitu Giami Atik, ale carui fundamente s'au pusu anca in acelu anu.

MAHOMEDU SE INARMA CONTRA LUI MUSA

VI. Pênê aci fortun'a surrise lui Musa; dar' de aci inainte si-a intorsu façi'a de catra elu; si acést'a este caus'a secreta a calamitatiloru celoru mai funeste ce au urmatu asupr'a lui Musa, principe de altminterea cu calitati escelente, justu, şi esemplariu de moderatiune. Pe acestu timpu, Kiorschah Muluks (4) marele seu veziru, si faimosulu generalu Ornusbeg (5) se rupsera de catra Musa; ei trac-

ceva distantia de Dunare. Acést'a a fostu la anulu de la Iesus-Christu 1409. Turcii punu acésta bataia cu trei ani mai tardiu, adeca la anulu Hegirei 815 séu 1412 dela Christu; si fiindu-cà pe la acestu anu domniá Musa Celebi, ei atribuie acestui-a espeditiunea d'in cestiune; prin urmare errórea scriitoriloru crestini despre acestu evenimentu provine numai d'in confusiunea numeloru.

(3) *Vastu templu.* Ceea ce me confirma in opiniunea mea este, ca pe pórt'a acestui templu, numitu pene in diu'a de asta-di Giami Atik séu templu vechiu, este o inscriptiune, care attesta ca Mus'a Celebi i-a pusu fundamentele d'in spoliatiunile luate in acésta bataia, pentru a'si areta multiamit'a catre Dumnedieu, si a lasa posteritatiei unu monumentu perpetuu de victori'a sa.

(4) *Kiorshah Mulukj.* Muluk pare a fi nume propriu. Kior Shah in limb'a persiana insémna principe orbu séu chioru. De aci s'ar' poté conclude ca elu a fostu persianu, dar' acést'a nu se póte affirma cu certitudine.

(5) *Ornusbegu* séu cumu cetescu altii Evremus (*), cà-ci in limb'a turcésca si una si alta pronuntiatiune è buna. Scriitorii straini spunu istorii fabulóse despre acestu nume. Io le-amu aretatu in prefatiunea acestei istoria. De altminterea nume turcescu

(*) Ca se intielegemu cumu Ornus se' póte ceti Evrenus, trebe se observamu ca acestu cuventu in limb'a turcésca incepe cu *Elif* si *Vav* (*e* si *v*), care se esprime prin *O* séu *Ev*; prin urmare déca dupa *r* punemu unu *e*, avemu d'in Ornus Evrenus. *Tr. Angl.* Dar ca se intielegemu si mai bine acést'a, trebe se scimu, ca turcii ca si arabii si persianii, de ordinariu nu scriu vocalile, ci numai consonantele: de aci marea diversitate in pronunciatiunea cuventeloru. *Tr. Germ.*

tau in secretu cu Mahomedu, si 'i dedeau se intieléga prin scrisori ca: « impartirea imperiului in duóe este numai in detrimentulu lui, « si discordiele civili ilu debilitédia si mai multu: duóe capete nu « potu domnì (6) deodata; armat'a nu póte suferì corón'a pe capulu « unui principe atàtu de pusilanimu cá Musa: toti vreu cá se véda « imperiulu intregu in manile vóstre. Grabiti dar' de a trece in Eu- « rop'a cu trupele vóstre; si tóta armat'a devotata interesseloru « vóstre ve va saluta imperatoru, si ve va inaltia pe tronulu paren- « telui vostru »

MUSA SE RETRAGE IN SERBI'A

VII. Mahomedu Celebi dupa aceste assicurari, nu perdù d'in timpu, ci se preparà a trece in Rumeli'a. Venindu-i acésta scire lui Musa, care se incuragiase prin succesele d'in urma, isi aduna si elu armat'a, si face tóte dispositiunile necessarie spre a ocupa strimtórea dela Galipoli, inainte de ce o ar' ocupa fratele seu. Dar' generalii sei numai la apparintia se aretau ca 'i servescu; ordinele sale nu se esecutau precum ar' fi voitu elu: si candu se incinse lupt'a, tradarea se manifestà prin o làngedime generale a trupeloru. Atunci elu se retrase incetu d'in campulu bataliei, si fugì spre a'si cerca securitate in Lasvilaieti, adeca in Servi'a. Anotimpulu fiindu inaintatu, nici Mahomedu n'a potutu face progresse mari; deci se intórse cu armat'a pentru a petrece iérn'a in Prusa.

nu è, ci mai multu pare a fi formatu d'in latinesculu Honorius, care precumu scimu a fostu numele unui imperatoru grecu (*). Déca acést'a s'ar' poté proba, atunci ar' trebui se credemu ca acestu Ornus séu a fostu elu insusi crestinu, séu celu puçinu fiiu de crestinu, si in urma abjurandu religiunea sa, a imbraçiosiatu superstitiunile lui Mahomedu. Dar' fia ori-cumu, annalile Turciloru vorbescu despre elu ca despre unu erou, si ele sunt pline de naratiuni despre faptele sale eroice.

(6) *Nu potu domni.* Ei n'au avutu nici o ratiune legitima de a se revolta contra lui Musa Celebi, care era unu principe justu si plinu de bunetate. Si déca intr'adeveru au fostu gelosi pentru securitatea imperiului ottomanu, si au vrutu se'lu scape dela ruina, atunci ei ca consiliari onesti si fideli trebuiau se previna reulu prin alegerea celui mai demnu d'intre frati, si prin acésta a pune capetu schismei. Dar' unde este acelu tradatoriu, care se nu fi intrebuintiatu cuvente frumóse, pentru a'si ascunde perfidi'a, spre a o pune in esecutare?

(*) Auctorulu dice grecu, noi credemu cà a voitu se dica latinu. *Tr. Franc.*

INTRA DE NOU IN ADRIANOPOLE

VIII. Principele Serviei (7), amicu vechiu alu lui Musa, i dadù totu ajutoriulu possibile in trupe si in arme, in câtu anca in acea iérna se potù intórce la Adrianopole, care era fara garnisóna; si 'si reocupa imperiulu. Mahomedu lasase in Europa pe Kiorshah si Ornusbegu pentru a fomenta rebelliunea; ei cadu in manile lui Musa, pe care 'lu tradasera; dar' acesta séu d'in innascut'a-i bunetate, séu pentru cà a vediutu cà tradatorii nu si-au adjunsu scopulu, nu numai ca 'i iertà, dar' anca 'i primì iérasi in grati'a sa.

MAHOMEDU MERGE CONTRA LUI

IX. Musa póte servì de esemplu principiloru, cari iérta usioru. Negresitu ca clementi'a este o virtute a suveraniloru; vorb'a este numai ca se póte óre totdeauna ierta unui tradatoriu? Clementi'a póte se fia unu midi-locu pentru a se intarì principii pe tronu; dar pe Mus'a chiar clementi'a l-a ruinatu; si exemplulu seu este proba evidente, ca mai bine este a te increde unui inimicu de-câtu unui falsu amicu reconciliatu. Acesti generali mai arroganti acumu prin indulgenti'a domnului loru, séu temendu-se ca pe tóta or'a 'i póte adjunge pedéps'a meritata, chiamara d'in nou pe Mahomedu a ocupa imperiulu. Acesta sì pleca dela Nice'a cu armata numerósa, si cu consimtiementulu imperatului Greciloru (8) trecù Bosphorulu chiar pe sub murii Constantinopolei (9).

(7) *Principele Serviei.* Turcii in scrierile loru arare-ori insémna numele principiloru crestini despre cari vorbescu; ca 'i numescu numai dupa tierile loru; precumu: *Magiar Kirali*, regele 'Ungariei; *Nemtce Kirali* regele Germaniei; *Rumu Tekkuri*, imperatulu Greciloru etc. D'in istorii crestini scimu ca principele, despre care è vorb'a aci, a fostu Georgiu Despotulu Serviei, a carui fiica o a luatu Muradu II, care apoi a scosu ochii la duoi fii ai Despotului.

(8) *Imperatulu Greciloru.* Nici numele acestui-a nu'lu mentionédia Turcii; ei dicu numai Istambol Kaisari. Chronic'a ne spune, cà acestu imperatu a fostu Michailu Paleologu.

(9) *Murii Constantinopolei.* Despre trecerea lui Mahomedu Celebi prin Constantinopole, si despre onórea cu care ar' fi fostu primitu, scriitorii greci si latini nu mentionédia nimicu. Singuru Georgiu Phranza vorbesce ce-va, dar' dupa datin'a sa, confunda pe Mahomedu Celebi cu fratele seu Solimanu. Ce crediementu merita scriitorii turci, lasamu la judecat'a lectoriloru.

TRECE PRIN CONSTANTINOPOLE

X. Anca in acea dî intra in acésta superba cetate, unde a fostu primitu cu tóte onorile: imperatulu i presenta daruri pretióse, demne de celu ce le da cá si de celu ce le primesce; si a trei-a dî 'si continuà calea spre Adrianopole.

ARMAT'A EUROPÉNA 'LU SALUTA IMPERATORE

XI. Abia mersese duóe dîle(10), candu Schah Muluk si Ornusbeg, carii fugisera nóptea d'in Adrianopole, au venitu inaintea lui, si cadiendu-i la pició́re si sarutandu pamentulu (11) dupa datina, 'lu salutara imperatu in numele a tóta armat'a européna.

INVINGE SI PRINDE PE FRATE-SEU

XII. Mus'a Celebi, perasitu de ai sei, nu mai avé nici trupe nicì

(10) *Dóue dîle.* Acést'a a trebuitu se fia séu la Epibate. dóue-spre-diece óre dela Constantinopole, residenti'a marelui generalu Apocaucu, celu mai implacabile inimicu alu imperatului Ioanu Cantacuzenu; séu la Sylebri'a, totu in acésta parte, dar' duóe ore mai aprópe de Constantinopole. Aici se vedu pene asta-di ruinele aceloru superbe palaturi, care, dupa cumu dîce Gregoras, au appartienutu lui Ioanu Cantacuzenu. Intre ruinele aceste, sub o massa mare de pietre, am datu io de o bucata de porfiru de o urma si diumetate in quadratu; in ea era gravata figur'a unei femei tinere intr'unu caru trasu de patru cai; pe capu avea o cununa cu lauri; pérulu fluturá pe spate ca suflatu de ventu; in man'a drépta tienea ramura de finicu, ér' in stang'a frenele cailoru; purtá urmatória inscriptiune; δὶς ἀριστοῦσα Ολυμπ ξ δ. Pecatu ca timpulu ori greutatea petreloru ruinate, a stersu numele. Nasulu si urechi'a drépta anca erau mutilate; restulu era intregu. Olimpiad'a 64 bine marcata, care respunde la anulu 520, inainte de Iesu-Christu, aréta antiquitatea acestei pietre. Eu o amu conservatu ca raru monumentu in palatiulu meu edificatu intr'unu suburbiu in Constantinopole asupr'a tiermului Bosphorului, in loculu celu mai placutu ce'si póte cine-va imagina. Precumu am auditu, dupa departarea mea d'in Constantinopole, palatulu meu cu tóte raritatile ce strinsesemu acolo, au ajunsu in manile ficei Sultanului Achmetu.

(11) *Pamentulu.* Turcii tienu ca a saruta man'a Sultanului este una onóre de care nici-unu moritoriu nu este demnu. Marele Veziru, candu se presenta la Sultanulu, séu pentru a'i cere instructiuni séu pentru a' reporta ceva, 'si pléca de trei-ori genuchiulu dreptu, atinge pamentulu cu man'a drépta, si apoi o pune la gura si la frunte. Acést'a o face si candu ese dela Sultanulu. Mai este apoi usulu, cà in presenti'a imperatului, omulu trebe se mérga iute si nici-de-cumu incetu; câ-ci pasiulu incetu insémna ceva maiestaticu, prin urmare a merge incetu in presenti'a Maiestatiei Sale, ar insemna a face o demonstratiune in faci'a unei persóne atâtu de sublime.

consiliari pre langa sine; si nu'i remase alta decât a se retrage iérasi in Servi'a, azilulu seu de mai inainte. Dar' chiar' candu era se ésa d'in suburbiu cu vre-o câti-va omeni ai sei, Mahomedu ilu intêmpina in façia c'o banda de soldati alesi. Desperatiunea inspirà curagiu lui Musa; elu trebuia sèu se móra séu se invinga: eshortà pe pucinii ómeni cari 'i urmau, i puse in ordine, si se incepù lupt'a c'unu curagiu admirabile. Dar' in fine a trebuitu se céda numerului: ómenii sei parte ucisi, parte dispersi; elu insusi a prinsu fug'a spre Servi'a. La câta-va distantia unu calaretiu d'in regimentulu numitu Serage (12), alergandu dupa elu, l-a prinsu si adusu viiu inaintea lui Mahomedu. Acest'a dede ordinu a'lu ucide indata; si asia Musa mori dupa ce a gubernatu imperiulu turcescu in Europ'a trei ani si siese luni (13). Mahomedu recompensà (14) pe calaretiu, pre-

(12) *Serage.* Cea d'ântaiu si cea mai vechia legiune séu regimentu de cavaleria la Turci si la Arabi. Dela Serage pare a deriva cuventulu *Seracenu*, de si unii 'lu deducu d'in *Schark*, care in limb'a arabica insémna Orientu. In catu pentru cuventulu Seracenu, analile arabice nu mentionédia despre nici-unu poporu cu acestu nume; si cuventulu insusi în sine n'are nici o significatiune nici in limb'a arabica, nici in cea persiana, nici in cea turcésca. In loculu Seragiloru au urmatu Spahii, si in loculu Segbaniloru, séu vechi'a infanteria, au urmatu Ianiciarii. Dara cu tóte aceste, infanteri'a care servesce sub unu Pasia, si-a retienutu vechi'a numire de Sehbanne pene in diu'a de asta-di; assemenea si cavaleri'a si-a conservatu vechiulu nume de Serage. Turcii dicu ca tóte aceste cuvente sunt de origine persiana. *Serage* este abreviatiune d'in *Serengiam*, care insemna oppusu periclului, séu care este amerintiatu ori espusu la periclu. *Ser* insémna capu, si *angiam* periclu, ori accidentu tristu. Asia se dice: *Bashiume gelan Serengiam*, ceva reu me amerintia, séu 'mi sta asupr'a capului. Turcii mai au pene asta-di unu altu corpu de militia, numitu *Serden Gjesdi* séu desperatii, despre acesti-a vomu vorbi intr'altu locu (*). *Segban* anca è cuventu persianu, insémna pazitoriu de cani; *Seg* cane, si *ban*, garda, custode, paditoriu. De aci *Bagiban* pazitoriu de viie (**); *Ruhban* pazitoriu de drumuri etc. Acestu cuventu se aplica si la monachii greci in modu ironicu, precumu *Ruhban Zahiduzahid Perest*, monachu superstitiosu in sobrietatea si abstinenti'a sa.

(13) *Siese luni.* Scriitorii Turci si crestini se contradicu asupr'a numerului aniloru câti au domnitu acesti trei fii ai lui Baiazetu. Crestinii dau siese ani lui Solimanu, patru-spre-diece lui Orchanu, presumptivu fiiu alu lui Solimanu, si lui Mus'a si Mahomedu presumptivi unchi ai lui Orchanu. Turcii d'in contra dau siepte ani si diece luni lui Solimanu, trei ani si diumetate lui Musa si optu ani si diece luni lui Muhamedu; care intervalu face in totu dóue-dieci de ani si dóue luni. Este evidentu ca

(*) Sub Mahomedu IV.
(**) Viniceriu, viniceleriu, vinceleriu.

cumu acest'a nu asteptase. Mai antaiu ilu facù consiliariu, si apoi mare veziru. Elu a fostu unulu d'intre cei mai renumiti generali ai Turciloru; a fundatu si-o Medrese fórte frumósa in Gallipoli.

PENTRU CE ACESTU INTERVALLU SE NUMESCE INTERREGNU

XIII. Inainte de a trece mai departe, trebe seinsemnamu, ca Turcii nu numera intre imperatii loru pe acesti duoi principi, a caroru scurta istoria o amu descrisu acì. Intervalulu dela caderea lui Baiazetu pên' la mórtea lui Musa, ilu numescu interregnu. Ratiunea ce o dau ei este, cà nici Solimanu Celebi, nici Musa Celebì n'au domnitu in intregu imperiulu ottomanu, cì unulu a regnatu in Asi'a si cestalaltu in Europ'a. Ba nici cei trei ani si diumetate câti a regnatu Musa dupa mórtea lui Solimanu, nu se numera lui Mahomedu (15); fiindu-cà de sì acesta domniá in Asia, dar' in Europ'a era domnu Musa. Inceputulu domnirei lui Mahomedu se pune la a-
A 816 nulu Hegirei 816, candu Musa a fostu uccisu d'in ordinulu fratelui
I. C. 1413 seu, precumu amu vediutu mai in susu.

crestinii d'in arbitriulu loru propriu dau lui Mahomedu o parte d'in timpulu in catu au domnitu fratii sei. In càtu pentru Phranza, elu nu numera decàtu trei ani de cérta séu bellu civile intre frati, precumu amu aretatu mai in susu.

(14) *Recompensa.* Se dîce ca mai antaiu a fostu onoratu cu titlulu de Musahib séu consiliariu intimu, apoi inaintatu la dignitatea de mare veziru. In citadell'a Gallipoli se vede pene asta-di unu edificiu fórte frumosu, care trece de oper'a sa, si se numesce Bagazhisar: assemenea este in Constantinopole o piatia, care pórta numele de Serage-Pasia, si pare a'i fi remasu numele dela acestu veziru séu dela fiiulu seu; cà-ci Turcii nu facu mentiune despre vre-unu altu pasia de celebritate, care se fia avutu numele de Serage.

(15) *Lui Mahomedu.* Este de observatu, cà pene ce au traitu Solimanu si Musa, Mahomedu se numia numai cu supra-numele de Celebi; dar' indata dupa mórtea loru a luatu titlulu de Sultanu (*). Unu-spre-diece ani si trei luni, timpulu câtu au domnitu fratii sei, Turcii 'lu considera de interregnu.

(*) Traductorii anglesu si germanu dîcu: Este de observatu, ca pene ce *a traitu Mahomedu*, Mus'a se numia numai etc. Aci trebe se fia erróre; cà-ci Mus'a a moritu naintea lui Mahomedu. Acésta erróre nu è indreptata in Errata. Io amu pusu *Solimanu si Musa* in locu de Mahomedu, cà-ci scimu cà Mus'a a ucisu pe fratele seu Solimanu, ér' Mahomedu a ucisu pe Musa. De altmintrelea *Solimanu* se póte lasa cu totulu afara, si a dîce numai: pene ce a traitu Musa. Mahomedu se numia numai cu supranumele de Celebi; dar' indata dupa mórtea acelui-a etc. *Tr. Franc.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MAHOMEDU I. FIIULU LUI BAIAZETU

ALU CINCILEA IMPERATU ALU TURCILORU

CARTEA II. CAPU III.

MAHOMEDU SE PROCLAMA IMPERATU IN ASI'A

I. In capulu precedente amu descrisu faptele lui Mahomedu (1), pênê candu fratii sei erau anca in viétia. Nu va strica inse pentru continuitatea firului istoricu, a recapitula cele dîse mai in susu. Cu Mahomedu s'a 'mplinitu proverbiulu, care dîce: intre duoi litiganti, alu treilea câstiga. Am vediutu cumu cei duoi frati ai sei, Solimanu si Musa, iritati unulu in contra altui-a, lucrau la destructiunea loru mutuale: ambitiunea si setea de a domnì, inghitiá si consumá tóte puterile loru, pre candu trebuiau se cerce o legatura intre densii, pentru a poté lucra cu succesu contra inimiciloru vecini; ear ei in locu de a se adjuta ca frati, traiau intr'o inimicitia si discordia ruinatória. Mahomedu nu luà parte la aceste certe civili; indestulitu de a trai in pace in principatulu seu Amasi'a, elu nu cugetá la alta

(1) *Mahomedu*. Primulu imperatu alu turciloru care avuse acestu nume. Unii scriitori crestini paru a dubita, déca Mahomedu despre care vorbimu, a fostu fiiulu lui Baiazetu, séu nepotulu acestui-a d'in Solimanu · scriitorii turci inse nu esita a affirma, cà Baiazetu a fostu parentele seu; si façie cu acésta affirmatiune unanima, tótea dubietatile mele disparu. Am observatu intr'altu locu (*), ca primulu seu nume a fostu Mohamedu Celebi.

(*) A se vedé not'a 24 la capu 5, cartea I si not'a 27 la capu 4 cartea 1. *Tr. Rom.*

decâtu la inaintarea de interesele si binele poporului seu. Pe tatari, cari infestau provinciele sale, 'i allungà si curatì d'in tiéra, si asia elu redède pacea tierei sale, si elu insusi traia in pace. Mahomed a datu proba de caracterulu seu pacificu indata ce audî de disgrati'a parintelui seu Baiazetu; càci in momentulu ce 'ì venì scirea ca fratele seu Solimanu, ajutatu de Ali Pasia, mare veziru alu lui Baiazetu, a scapatu d'in batai'a contra lui Tamerlanu, si ca a fostu proclamatu imperatoru in Adrianopole, a tramisu la elu delegati pentru a'i gratula, promitiendu-i fidelitate si suppunere. Ér' candu audí ca Solimanu a fostu prinsu si uccisu de fratele seu Musa, se determinà a resbuna unu fraticidiu (2) prin altulu; si punendu la o parte tóte cugetele de pace nutrite pênê atunci, elu nu respirá alta decâtu bellu si resbunare. In fine se proclamà si elu imperatoru, si occupà
A. 813 / I. C. 1410 Prus'a la anulu Hegirei 813.

CURATIA STATURILE SALE DE BRIGANTI

II. Mergêndu-i lucrurile bine, multi 'i consiliau se tréca cu bellulu in Europ'a. Elu inse avea alte cugete: politic'a lui era, a nu lasa inimici la spate. Tatarii poteau se se incuragiedie in absenti'a sa, si prin

(2) *Fraticidiu.* Turcii, dupa doctrin'a séu ide'a loru preconcepta admitu, ca imperatii loru potu se ucida pe fie-care dì câte patru-spre-diece suditi, fara ca pentru acést'a se póta fi punibili séu acusati de tirania; pentru-ca, dîcu ei, acésta de multe ori o facu d'in impulsu secretu séu inspiratiune divina, ce muritoriului nu este permisu a scrutare. Cu tóte aceste, ei nu apróba patricidiulu si fraticidiulu sub nici unu cuventu. Si tienu ca fratii si consangenii imperatiloru ucisi in cei d'antaiu duoi secli ai imperiului, sunt victime sacrificate pe nedreptu, afara de casulu de flagranta rebelliune in sangiacurile (gubernamentele) loru, séu afara de consimtiementulu nobililoru tierei. In seclulu alu treile-a inse, Solimanu I., acestu sultanu memorabile prin lips'a de succesu la obsidiunea Vienei, a desfiintiatu sandgiacurile, si au adusu lege, cá consangenii imperatului se nu fia ucisi, ci spre a evita conspiratiunile, se fia tienuti la inchisóre strinsa. Dupa emanarea acestei legi unii dintre fiii sultaniloru isi mai tienura sandgiacurile prin indulgenti'a parentiloru séu a fratiloru; acumu inse au incetatu concesiunile de natur'a acestora, si fiii sultaniloru se tienu inchisi cu rigóre mai stricta séu mai blanda, dupa capriciulu suveranului. Asiá Solimanu II, si Achmedu II, au fostu tienuti sub paza fórte stricta; ér Achmedu III., care domnesce astadi, n'a fostu pazitu cu atâta rigóre sub Mustafa. Loculu de inchisóre este palatulu imperiale.

devastatiunile loru poteau se causedie daune irreperabili. Elu isi dicea, ca de si avusse pen' acumu succese fericite in intreprinderile sale, de si se pote incredintia in affectiunea poporului seu , totusí nu pote se mérga contra fratelui seu, pênê candu tatarii rapaci nu voru fi infranti, carii in casulu contrariu 'i aru ingreuna viitori'a expeditiune bellica. Asiá simulandu acestu pretestu, amena esecutarea intentiunilorn sale pe timpu mai favorabile. Momentulu propitiu nu intardià a se areta. Dupa invingerea inimiciloru sei in Asi'a si supunerea loru, elu triumfà si in Europ'a. Anca in anulu candu a luatu titlulu de imperatoru , a mersu si prin surprindere a nevalitu asupra lui Caradevlet Schah (3), uniculu care mai remasese d'in capii Tatariloru lui Tamerlanu ; ilu bate , ilu prinde, si 'i taia capulu, pentru ca devastase tienutulu Amasiei, pre candu elu mersese a cucerí Prus'a. Mahomedu persecutà cu aceeasi rigóre si pe ceialalti briganti devastatori, si esterminandu-i, elu restitui pacea in tierile sale.

UCIDE PE MUSA

III. Dupa ce a restituitu pacea si linistea in Asi'a, ne mai putendu resiste la solicitarile Mai-mariloru tierei, Mahomedu trecù in Europ'a la anulu Hegirei 816, unde prinse, precumu amu vediutu mai in susu, pe fratele seu Musa, si 'lu ucise. In fine remase singurulu ereditariu alu tronului, si in etate de treidieci-si-noue de ani se proclamà imperatu a tóte tierile imperiului ottomanu. Indata apoi ordinà a se termina edificiulu templului numitu Eski-giami, ale carui fundamente le pusese fratele seu Musa.

A. 816 / I. C. 1413

MISCARI IN ASI'A

IV. Pênê candu Mahomedu era ocupatu in Europ'a, o flacara neasteptata se incinge in Asi'a. Caramanu Ogli, pentru care potestatea ottomana era spinu in ochi, vediendu ca Mahomedu s'a departatu si este cu totulu ocupatu in bellulu europenu, crediù ca è timpulu opportunu de a nu sta cu manile in sinu. Elu 'si adunà trupele, si se aruncâ asupr'a Bithiniei, prêdà cu focu si feru totu ce 'i sta in

(3) *Cara devletu Schah*. Nume compusu d'in *Cara* negru, si *devlet* fericitu, terminu usitatu mai multu la tatari decâtu la turci. *Schah* insémna rege séu domnu.

cale pênê la suburbiele cetatei Prusa ; puse si tienù sub obsidiune acésta cetate trei-dieci de dîle. Mahomedu audiendu despre acésta, se intórce cu armat'a, trece pe la strimptóri'a de Gallipoli, si resolutu a pedepsi acea intreprindere infama a lui Caramanu, iea pre langa ale sale anca si trupele lui Sabbeg si Gehrmjanu Ogli.

CARAMANU CERE PACE

V. Dar perfidulu Caramanu necumu se resiste la sabi'a lui Mahomedu, nu a potutu suferí nici macaru faim'a venirei lui. Asia indata ce ajunsse la elu prim'a scire despre apropierea lui Mahomed, se scóla de la Prus'a, si decisu a'si perde mai bine onórea decàtu viéti'a, legandu 'si gùtulu cu una batista de nasu (1) merge in castrele imperatului, unde aruncandu-se la piciorele lui, si marturisindu-si pecatulu, se rugà de iertare. Mahomedu miscatu de atâta umilintia, nu potù a'i refusa, si cu clementi'a sa 'lu primí in gratia sub certe conditiuni. Dupa aceea Sultanulu vine la Prus'a, unde in anulu urmatoriu lasa a se construí o Giamie, unu Imaret si o Medrese, apoi unu Chanu mare (Bursa, Banca de schimbu) pentru negutiatori, cugetandu ca asia va poté assigura pacea unui imperiu fundatu prin bellu.

CARAMANU SE REVOLTA DIN NOU

VI. Dar è raru cá o inima perfida se se impace sinceru. Caramanu

(1) *Batista la gùtu.* Frasa turcésca ; insémna a se suppune, a implora gratia ; terminulu propriu è *Aman*, care vre se dica favóre. De aci se dice: *Bogazine Makrama tachli*, sí-a pusu batist'a de nasu la gutu, séu invelitóri'a la capu; adeca : se suppune , declara a fi pururea suppusu. Cei cari se pórta asia. suntu scutiti de pedépsa dupa sententi'a legei, care dice : *Egilan basch kiezil mes*, capulu plecatu nu'lu taie sabia, Esceptiune dela acésta regula se face numai in casulu candu numerulu captiviloru atâtu è de mare, in câtu ar' poté deveni periculosi, séu inimiculu atâtu este pe aprópe, in câtu nu li s'ar poté da o escórtà suficiente pentru a fi transportati in locu sicuru. Intr'unu casu ca si in celaltu este permisu a'i ucide fara temere de pedépsa; cu atâtu mai vertosu, ca, dicu ei, prin acést'a se 'mpucina numerulu crestiniloru. inimici ai Coranului. Totu asià tienu, ca déca unu musulmanu ar' lua in casatoria o crestina captiva, lui nu-i este permisu a siedé la ea preste frontariele imperiului ; pentru-ca, afara de aceca ca anca totu nu este sicuru pe pamentulu strainu, dar' s'ar poté intempla ca femei'a se fuga in stare bine-cuventata, si ca prunculu ce l-ar' nasce se se crésca in religiunea crestina : ceea ce la turci se considera de pecatu de mórte.

indata ce audí ca Mahomedu si-a trimisu trupele pe acasa, frangêndu pacea, reincepù incursiunile sale in imperiulu ottomanu. Mahomedu indignatu, se puse in fruntea unui numeru de soldati alesi, merse contra lui Caramanu, ilu attacà, si 'lu puse la fuga dupa o lupta la care acesta nu se asteptase. In urma Caramanu cu fiiulu seu cade prinsu, si este adusu inaintea lui Mahomedu. Acest'a infruntandu-lu pentru perfidi'a sa, 'i dîse urmatóriele cuvente : « Eu sunt invingê-« toriulu teu, dar suntomu dreptu; tu esci invinsul meu, dar esci « omu nedreptu ; io vreu si domandu cá tu se traiesci.. Onórea co-« rónei mele nu'mi permitte cá se tractediu cu tine, precumu tu ai « tractatu cu mine: a pedepsi pe unu infamu cá tine, ar' insemna a « macula glori'a si numele meu. Anim'a ta perfida iti permitte se « comiti infidelitate; dar' in anim'a mea sunt sentimente mai inalte, « mai demne de maiestatea si generositatea mea (5)». Dupa acésta infruntare ilu demitte redandu-i provinciele ; pentru sicuritate inse puse garnisóne in cetatile Sivrihisar, Nukteida, Engjiceri, Sejdiceri, Numad, Saidul si Ain.

ISFENDJARBEG INVINSU SI UCISU

VII. Mahomedu, dupa ce a infrenatu in modulu acesta pe Caramanu, se intórce contra lui Isfendjarbegu, principe de Castamoni'a, confederatulu si complicele celuia. Intrandu in provinciele Castamoni'a si Gianik, occupa cetatile cele principali si mai bine fortificate. In anulu urmatoriu vine cu armata si mai numerósa, suppune cetatile Buri, Gîga, Tosia, Bakir-Kuresi si in fine Ciangyri, unde Isfendjarbegu isi avea resiedenti'a, si distribue immensele thesaure

(5) *Generositatea mea.* Dóra i s'ar' paré cui-va surprindiotoriu de a vedé intr'unu principe barbaru o anima atâtu de generósa. Póte fi ca lumea se va minuna vediendu ca se aflase si la unu domnitoriu barbaru generositate asia mare si unu sufletu plinu de virtuti regali. Este inse prea vechiu acelu proverbu care tiene ca : Greci'a numai è in Greci'a, si ca atâti barbari s'au facutu greci, câti greci au devenitu barbari Pentru mine nu acela è grecu, care è nascutu in Greci'a, ci care si-au apropriatu sciinti'a si cunoscintiele, prin cari s'a facutu atâtu de celebra acésta natiune. Si eu sunt de opiniunea lui Isocrate, care intr'o panegirica a sa dîce : « Sunt multi greci, « cari au aceeasi nascere comunà cu noi ; dar' io nu pe acesti-a 'i consideru demni « de acestu nume, ci pe acei-a, cari prin sciintia si disciplina sémena cu noi »

ale acestui principe intre soldati (6). Totu pe atunci edificà unu superbu palatu in Amasi'a (7).

A. 820 MAHOMEDU FACE PE ROMANI TRIBUTARI

I. C. 1418 VIII. Dupa ce a debellatu pe toti inimicii sei in Asi'a, Mahomedu pléca de la Prus'a la Adrianopole, si 'si aduna aici tóte trupele d'in Asi'a si d'in Europ'a, cu care plecându asupra Românilor, bate armat'a loru si devasta parte mare a tierei. Dupa aceea ocupa Severinulu (8), unde este unu podu ce se dice a fi edificatu ança de Traianu. A mai ocupatu apoi si alte castelle, precum Sakcia si Calea (9), situate in ceealalta parte a Dunarei; fortifica Giurgiulu, si lasa aici garnisóna numerósa pentru a impedeca trecerea Romaniloru preste acestu fluviu. Românii 'i oppusera o armata destulu de frumósa; dar strimtorati fara sperantia de ajutoriu, si persecutati de ferulu inimicului: ei nu aveau de a alege decâtu séu a mori, séu a'si perde libertatea, si se suppusera unui tributu anuale (10). Sultanulu, pen-

(6) *Intre soldati.* Este usu la imperatii turci de a promitte soldatiloru preda cetatile inimice, cari nu se suppunu prin capitulatiune, si pentru sine nu 'si reserva alta decâtu edificiele publice si dominatiunea preste ele. Abia se póte spune ce curagiu infoçatu inspira acea promissiune soldatiloru, carii sunt aplecati din natur'a loru la preda si rapacitate.

(7) *Amasi'a.* Acestu edificiu in Amasi'a l-a facutu numai ca locu de recreatiune si de petrecere, ér' nu pentru a pune aici resiedinti'a imperiului. Si in adeveru, ca nici odata imperatorii turci n'au tienutu resiedinti'a in Amasi'a; acestu edificiu servia numai de apanagiu pentru principii juni.

(8) *Severinulu.* Unu turnu pe care dintii timpului l'au prefacutu in ruine. Numele ce 'lu pórta si asta-di, e semnu ca a fostu construitu d'in ordinulu vre unui prefectu de pe timpii Romaniloru, séu alu vre unui principe romanu, care intru memori'a sa i-a datu numele seu. Totu aici se vedu anca si asta-di fundamentele unui superbu podu de pétra, edificatu de Traianu preste Dunare candu a mersu se bata pe Scythi. Voiu vorbi mai pe largu despre acést'a in descriptiunea Moldaviei.

(9) *Calea.* In partile aceste nu este cetate cu acestu nume. Io credu ca aci se 'ntielege cetatea Taia séu castelulu Tulci'a, fiindu-cà se dice ca è situata intre Sakcia si Giurgiu, amenduóe cetati la Dunare, d'intre cari un'a se marginesce cu Romani'a si ceealalta cu Moldavi'a.

(10) *Tributu anualu.* Nu se póte nega ca turcii au suppusu pe Români prin puterea armeloru; de aci, nu è de multu anca de candu salinele si vamile se vendeau séu se dedeau in arenda prin tesaurulu imperiale. Sub principele Mateiu, tributulu annuale s'a urcatu la cinci-dieci mii galbeni; si atunci salinele si vamile s'au restituitu érasi la dreptulu tierei. In câtu pentru Moldoveni, ei s'au suppusu de buna voia pro-

ru a se asicura de credinti'a loru, luà ostatici duoi fii ai principelui si trei d'intre cei mai de frunte ai tierei. Terminata acésta espeditiune, Mahomedu se intórse la Adrianopole.

UNU MUSTAFA FALSU IN ASI'A

IX. Tóte aceste trofee castigate pe rùinele popóraloru si cimentate cu torrenti de sange, Mahomedu era pe acì pe acì se le pérda prin man'a fraudulenta a unui impostoru (11). Câ-ci pe acestu timpu appare pe scena si face mari turburari in Asi'a unu omu de obscura nascere, d'in servitiulu unui micu principe numitu Petre Ulledinu (12). Precumu amu potutu vedé mai in susu, Mustafa fiiulu mai betranu alu lui Baiazetu disparuse in batali'a contra lui Tamerlanu, si nu se potù descoperi déca a cadiutu mortu de arm'a inimicului, séu a fostu deportatu cu ceialalti captivi. Acestu omu, despre care vorbimu, instruitu de Ulledinu, luandu numele falsu de principe Mustaf'a, isi adunà o banda numerósa de omeni depravati, devastà cu ei cetatea Zagara (13) si totu tienutulu de prin pregiuru. In

tectiunei turciloru, si anca de sub Petru Raresiu au inceputu a tramitte curtici ottomane unu daru de pasci numitu Bairam peschisiu, care consistea d'in patru-mii galbeni, dóue-dieci falconi si patru-dieci cai moldovenesci. Dar' turcii indulciti prin acestu presentu, au pretinsu Gezic séu Haragiu, adeca o summa mai mare de bani sub titlu de tributu. Pretentiunea arroganta a Turciloru a consternatu pe Moldoveni: ér Petru Raresiu le dede urmatoriulu respunsu: «In câtu pentru persón'a mea, io potu «se renunciu principatului; dar' nu 'mi sta in putere a schimba natur'a unui pre-«sentu si a o preface in tributu, nici se adaogu la sum'a ce este in usu a se da im-«peratului». Candu inse Raresiu, constrinsu de impregiurari a trebuitu se se retraga in Transilvani'a, turcii si-au ajunsu scopulu; câ-ci numindu-i succesoriu, ei au pretinsu summe anca si mai mari, si bietii moldoveni au trebuitu se platésca pre langa 75 mii de galbeni anca 50 mii de lei ca equivalentu pentru Gjezie Mali séu darulu de pasci.

(11) *Impostoru* Acestu Mustafa nu è totu acela cu Mustafa despre care dîcu scriitorii crestini ca s'a revoltatu sub Muradu II, incuragiatu fiindu de imperatulu grecu; ca-ci acest'a nu s'au arctatu decâtu in Romeli'a numita si Romani'a, ér falsulu Mustafa, despre care vorbimu aci, n'a esitu nici-odata d'in Asi'a, unde a fostu nascutu d'in plebe, si n'avea altu radiemu, decâtu pe unulu d'in acei mici suverani séu reguli persiani, cari se revoltassera contra monarchului Persiei.

(12) *Petru Ulledinu.* Pare a fi unulu d'in acei pitici suverani, cari pe timpulu invasiunei lui Ginghiscan s'a revoltatu si subtrasu de sub potestatea regelui Persiei.

(13) *Zagara.* Cetate in Asi'a mica; mai este o alta cetate totu cu acestu nume in Europ'a, aprópe de Filipopole; pentru distinctiune, acésta se numesce Eski Zagara, séu Zagara vechia.

primavér'a urmatória ómenii sei crescêndu in numeru considerabile, elu se incerca cu ei a face lucruri si mai mari; impresóra Nice'a, si face pe locuitori a'i tiené partea si a se rescula in favórea sa.

ELU E PRINSU SI SPENDIURATU

X. Seditiunea crescea d'in ce in ce mai multu, si imperiulu ottomanu era amerintiatu de o revolutiune terribile, mai alesu cà Ulledinu, pentru a seduce pe ceialalti, tractá pe servitoriulu seu de mai nainte cá pe domnulu seu si se portá catre elu cu celu mai mare respectu. Mahomedu simtiá tóta consecinti'a acestei rebelliuni, si cugetá ca este de suprema necessitatea pentru interessulu ottomaniloru de a o inneca in nascere si inainte de a prinde radecina. Trece deci cu trupele sale d'in Adrianopole in Asi'a, si afla pe impostorulu occupandu-se cu obsidiunea Niceei. Falsulu Mustafa redica obsediunea si merge cu aderentii sei in contra lui Mahomedu. Dar' fù batutu indata la primulu atacu, si bandele sale puse la fuga, ele au fostu parte ucise, parte captivate. Intre captivi era si falsulu Mustafa cu domnulu seu Semidinu Ogli (14), cari ambii si-au luatu in furci pedéps'a meritata.

MOARTEA LUI MAHOMEDU

XI. In reintórcere d'in acésta espeditiune, Mahomedu occupa
A. 824 / I. C. 1421 cetatile Eski Geliboli (15), Tarachi si Herge in anulu Hegirei 824. Dupa aceea fù attacatu de scurgere de sange si morì. Elu numì prin testamentulu seu de successoru pe Amuratu, fiiulu seu mai mare. Acesta c'o parte a armatei era ocupatu cu bellulu d'in Romeli'a (16).

(14) *Semidin Ogli.* Nume patronimicu alu lui Persu Ulledinu, despre care amu vorbitu mai in susu; si insémna fiiulu luì Semidinu.

(15) *Eski Geliboli.* Nicopolea vechia; fortarétia odinióra pe tiermurea Helespontului Dardanelleloru; asta-di nu i se mai vede urm'a, sèu s'a perdutu sub vre-unu nume barbaru.

(16) *Romelia.* Amu aretatu mai in susu la capu 2, nota 20, si la capu 4, nota 5, cartea I, ce intielegu turcii sub acestu nume. Nu va fi inse superfluu de a'i da aci esplicatiune mai detaliata. Califii Arabiloru, séu precumu le dicu crestinii, Saracenii, péné candu nu lasasera tiermurii Eufratelui spre a se estinde in Natoli'a, ei numiau *Rum-ili*, séu terr'a Romaniloru, tóta acea parte occidentale a Asiei, care apparttienea imperiului romano-grecu; probabilu pentru ca insii grecii d'in acelle parti

marele veziru Ibrahim Chan (17) pèn' la sosirea lui Amuratu, a tienutu in secretu mortea lui Mahomedu, si administrà trebile statului in numele Sultanului, cá si candu acesta ar' fi in viétia. In urma sosi noulu Sultanu, si salutatu de toti a luatu in mana frênele imperiului. Immediatu dupa aceea, corpulu lui Mahomedu a fostu

se numiau pe sine si se numescu pénè asta-di Ρωμάιους adeca Romani. Acést'a o compróba in unanimitate toti scriitorii indigeni; dar' ce me confirma mai tare in opiniunea mea, este numele cetatiei Erzerum, care insémna terr'a séu teritoriulu romaniloru; *Erz* in limb'a arabica este terra, tiéra, pamentu ; *Rum*, Roma. Si in adeveru, acésta cetate in Asi'a mica a statu mai multi ani cá unu muru impenetrabile contra furórei Saraceniloru, si au aperatu celelalte provincii contra sacrilegeloru loru incursiuni si depredatiuni. Dar' bellurile imperatiloru greci contra Latiniloru, au datu sectatoriloru lui Mahomedu occasiune favorabile de a'si estinde cuceririle, si ei au suppusu potestatiei loru tota Natoli'a. Acésta diminutiune a imperiului romanu, a redusu si numirea de Rum-ili numai la acele parti d'in Europ'a, cari in urma au fostu suppuse ottomaniloru. Cu tóte aceste, nimicu mai comunu la geografii turci, decâtu a cuprinde sub numele de Rum totu restulu Europei. Se dîce pentru esemplu *Rumden anadoltie gesme*, a trece d'in Europ'a in Asi'a; si d'in contra *Anadoldan Rume*, d'in Asi'a in Europ'a. Prin urmare cuventulu Rum-ili, séu cumu scriemu noi Romeli'a are cinci differente semnificatiuni Geografii intielegu tóta Europ'a; vechii istorici arabi tóte provinciele spre apusu dela Erzerum; altii numai acele parti ale Europei, cari sunt suppuse imperiului ottomanu; si ér altii numai Greci'a propriu dîsa, fara Peloponesu; in fine, ceea ce este mai raru, sub Romeli'a intielegu Greci'a si Peloponesulu impreuna. In acestu d'in urma intielesu trebe luatu subiectulu despre care tractamu, Ceea ce me intaresce in acésta opiniune este, cà istoricii atâtu turci câtu si crestini dîcu, cà Muradu anca in viéti'a parintelui seu a facutu o espeditiune in More'a, de si nici unii nici altii nu facu nici-o mentiune despre succesu.

(17) *Ibrahim Chanu.* Turcii 'lu numescu Ulisse alu loru. Sultanulu Amuratu II-lea onoratu cu titlu de Chanu, ce de altminterea nu se da decàtu principiloru de Persi'a si de Tatari'a; elu crediù de cuviintia a'i face acésta distinctiune pentru prudenti'a cu care a sciutu tiené in secretu patru-dieci-si-un'a de dîle mórtea imperatului, in câtu n'a potutu sci nime nimicu, nici macar boerii séu mai-marii dela curte, pénè asta-di, si au administratu afacerile statului cà si cand ar' fi fostu in viétia. Descendentii se conserva acestu titlu. Ei se numescu Ibrahim Chan Ogli; si famili'a loru este cea mai illustra, cea mai avuta si cea mai accreditata in totu imperiulu ottomanu. Abia este vre-o urbe de ceva insemnatate, in tóte tierile ce erau sub potestatea turciloru pe timpulu lui Ibrahim, care se nu se glorifice cà acesta a fostu fundatorulu Giamiei sale si alu venituriloru legate de acést'a. Si in adeveru, edificiele construite de acésta familia atâtu sunt de numeróse si atâtu de maretie, in câtu omulu abia póte pricepe de unde a potutu avea fondurile necessarie pentru a face spese atâtu de prodigióse Descendentii acestui Ibrahimu n'au femei legitime, ei sunt de opiniune ca nici-unu sange strainu nu è demnu de sangele loru; si, ca si Sultanii isi alegu

transportatu la Prus'a, si immormentatu in Giami'a fundata de elu.

CALITATILE LUI

XII. Acestu principe renumitu prin justiti'a si clementi'a sa, a vietiuitu patru-dieci-si-siepte de ani, d'in cari a domnitu optu ani si diece luni (18). Elu a fostu mare in pace cá si in bellu. Imperiulu redusu la extremitate prin devastatiunile lui Tamerlan si prin bel-

concubinele loru d'intre captive, atâtu pentru propagarea si perpetuarea familiei loru, câtu si pentru placerile proprie. Alta maxima a acestei familii, care o tiene dela illustrulu seu antecessoru, este de a nu ambla dupa nici-unu oficiu, nici civile nici militariu; tóta ambitiunea loru se marginesce la titlulu de *Tevliet*, adeca a fi inspectori Giamieloru fundate de ei séu de parintii loru. Acésta o facu ei sub pretestu, ca este dejosire pentru inalt'a loru origine de a porta officiu; motivulu reale inse este, ca se temu ca déca ar' ajunge la postulu inaltu de Mare-veziru, ar' fi espusi la sórtea atâtoru alti veziri spoliati de averile si functiunile loru. Nici chiaru Sultanii nu'i potu constringe se primésca oficiu publicu: suntu scutiti dela acésta prin o peculiara favóre a sultanului Muradu II; favóre séu privilegiu confirmatu prin Soliman Canuni in onórea memoriei lui Ibrahim Chanu, si care péné in diu'a de asta-di are valóre. Dar' candu necesitatea comuna cere, si statulu este strimtoratu, ei totdeauna vinu intr'adjutoriu, tramitiendu d'in voi'a propria in campania trupe recrutate si armate cu spesele loru. Sultanulu anca se pórta cu totu respectulu catra ei: le da in totu anulu duóe visite, si prandiesce cu ei la o mésa pompósa; si nime n'are intrare atâtu de libera si atâtu de frequenta la Sultanulu ca ei. Candu intra la Sultanulu, acesta, dupa datina, se redica puçintelu de pe scaunu; ei ilu saluta cu cuventele *Sela mun Aleikum*, pace tie: ér Sultanulu respunde *Aleikum es-Selam*, pace si vóue. Apoi standu in picióre, si tienendu se in tacere respectuósa, Sultanulu le dice *Saffa gelding-uss* ori *Chosch gelding-uss*, bine ati venitu. Câte-odata 'i invita se coprinda locu, si vorbesce cu ei in modu familiariu despre diferite lucruri; o condescendentia, ce Sultanulu o face numai façie cu Mufti, si, arare-ori cu primulu Veziru. Am cunoscutu d'in acésta familia pe unulu cu numele Ibrahim Beg; elu vorbia puçine, era omu seriosu, si de gravitate majestatica in portarea sa. Elu venia de duóe séu trei ori pe anu se me védia in palatulu meu pe tiermurea Bosforului; si candu se departa dela mine, totdeauna 'mi facea unu scurtu complimentu, dicundu incetu *Eiucal!* remani sanetosu! La intrare me salutá cu cuventulu *Chair ola!* se fia de bine. Câ-ci form'a de salutare *Selamun Aleikum* façie cu crestinii, este crima la ei. De aci, principii crestini 'si potu imagina câtu de puçinu fondu póte avé pacea, ce li se promite de catra turci.

(18) *Diece luni.* Acésta se si-o observe bine toti acei-a, cari voiescu a rectifica calculului incurcatu alu istoriciloru crestini. A se vedé ceea ce amu disu despre acést'a in not'a 13, la capu II. cartea II.

luri intestine ale fratilor sei (19), Mahomedu nu numai cà l-a scapatu de ruin'a totale, ci l'a si maritu si consolidatu, lasandu'lu fiiului si succecsoriului seu in tóta vigórea.

(*Fratiloru sei.* Toti istoricii, atâtu crestini câtu si turci convinu intr'aceea, cà déca principii crestini ar' fi sciutu profita de disordinea imperiului ottomanu in care ajunsese dupa lovirea fatale ce a primitu Baiazetu dela Tamerlanu, si déca in locu de discordii s'ar' fi unitu intre sine, ei ar' fi potutu, déca nu a nimici cu totulu puterea ottomana, dar cellu pucinu a'i pune capetu in Europ'a, de unde poteau s'o scóta fórte usioru. Dar' judecat'a lui Dumnedieu este impenetrabile ratiunei nóstre, si este mai bine a o adora in tacere, decâtu a o suppune judecatiei nóstre.

Sub interregnu si sub Mahomedu, au domnitu in Europ'a:
La Constantinopole. Emanuilu Paleologu 1387—1421.
In Occidentu. Sigismundu regele Ungariei 1410—1437;
In Angli'a. Enricu IV. 1399—1412. si Enricu V, 1412—1422.
In Franci'a. Carolu VI. 1381—1422.

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MURADU SÉU AMURATU II, FIIULU LUI MAHOMEDU

ALU SIESELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CARTEA II. CAPU V.

ALTU MUSTAFA FALSU

I. Muradu II, in etate de optu-spre-diece ani, a succesu parentelui seu Mahomedu I, mortu la anulu Hegirei 825. Fiiulu a fostu A. 825 / I. C. 1422
demnu de marele seu parente. Dificultatile cu cari s'a luptatu in primii ani ai domniei sale, au fostu totu atâte probe despre virtutile sale viitórie. Indata 'a inceputu apparù unu altu pretinsu Mustafa cá fiiu alu lui Baiazetu, differentu de celalaltu impostoru (1), despre care amu vorbitu mai in susu. Atâtu la unulu câtu si la cesta-laltu au servitu de pretestu incertitudinea mórtiei lui Mustafa, fiiulu lui Baiazetu, in bellulu avutu contra lui Tamerlanu. Acestu alu doile impostoru se tienù lungu timpu ascunsu in partile Tessalonicei; ér candu isi apropriâ numele de Mustafa, atâtu-a reputatiune 'si castigâ prin acestu nume, in câtu nu numai poporulu accurse la elu, cì insasi militi'a d'in Europ'a si cea mai mare parte d'in officiari s'a

(1) *Diferentu de celalatu impostoru.* Acesta a fostu europénu, si apparù mai antaiu in Tessali'a; este cu totulu differentu de cellu d'in Asi'a, despre care amu vorbitu mai in susu. Errórea crestiniloru, cari 'lu tienu de adeveratulu Mustafa, este de iertatu cu atâtu mai vertosu, cà ei nu poteau se aiba cunoscintia despre trebile turcesci decâtu dela greci; ér acesti-a sub impressiunea terrórei de care erau coprinsi, aru fi luatu dreptu rege si pe unu cersitoriu.

datu sub stindardulu lui, crediendu ca in adeveru è persón'a care pretinde a fi. Atragêndu asia in partea sa mai tóta Romeli'a, si formandu-si o armata considerabile, elu trecù in Asi'a pe la strimtórea Gallipole, adjutatu fiindu in secretu (2), precumu se dîce, de imperatulu grecu, si merse in Asi'a cu scopu de a occupa Prus'a, capital'a pe acelu timpu a imperiului ottomanu.

BATE PE VIZIRULU LUI MURADU

II. Muradu urmandu esemplulu parentelui seu si voindu a stinge reulu in radecina, tramite in Asi'a (3) pe marele seu veziru Baiazetu cu unu corpu de trupe alese. Fortun'a inse nu favorà pe veziru, cumu favorase sultanului Mahomedu. Pretinsulu Mustafa cu armat'a sa, vine curagiosu inaintea lui Baiazetu; se incinge lupt'a, invinge si uccide pe veziru, si 'i resipesce tóta armat'a, care acum-a nu mai avea comandante.

REFUGIULU LUI MURADU LA RUGATIUNI

III. Ajungêndu acea trista scire in Europ'a, Muradu fara a areta vre-o descuragiare, dîce aceste cuvente: « Amu gresi déca amu a-« tribuì acésta perdere la eroismulu impostorelui, séu la neabilitatea « vezirului meu, pe care d'in esperientia 'lu cunoscu soldatu bravu « si generalu escellente. Altu undeva trebe se cercamu caus'a ace-

(2) *In secretu.* Mai bine credu ca este o calumnia inventata de turci contra greciloru pentru a avé pretestu de a se scola cu arme asupra loru; nici nu este altulu decâtu Phranza, care in cartea I. capu 39. si 40. dice ca Mustaf'a, despre care presupune ca a fostu adeveratulu fiiu alu lui Baiazetu, a fostu adusu dela Peloponesu la Gallipole prin midilocirea lui Ioanu Paleologu, care l-ar' fi recunoscutu de domnu partiloru occidentali ale imperiului otomanu, in contra protesteloru lui Muradu facute la greci de a nu 'i da adjutoriu.

(3) *In Asi'a.* Phranza la loculu citatu ne spune altminterea. Elu dîce ca aprópe de Adrianopole a fostu batai'a intre Mustaf'a si vezirulu lui Muradu numitu Baiazetu, omu, precumu dîce elu, de multa esperientia si abilu in artea militara; si ca Mustaf'a castigandu victori'a, s'a intorsu in Asi'a pentru a se bate contra lui Muradu, dar' ca acest'a l-a invinsu si a fostu constrinsu a se intórce érasi spre apusu; ca Muradu persecutandu-lu cu ajutoriulu unoru nave genuese, l-a prinsu si omoritu. Dara, precum nu incape dubiu ca Mahomedu I. a muritu in Adrianopole, si ca Muradu II. fiiulu seu, intornandu d'in Romeli'a, a ocupatu immediatu tronulu, asia 'mi vine mie se acusu mai curendu pe Phranza, decâtu pe scriptorii turci pentru lips'a de exactitate.

« stei fatale loviri: este mâni'a lui Dumnedieu contra poporului seu ;
« noi ne-amu attrasu indignatiunea sa prin pecatele nóstre : unu
« singuru midi-locu este de a'lu imblandì, si a face cá se prospere
« lucrurile nóstre: penitentia sincera, dese rogatiuni, si lacremi
« ferbinti (4). Eu nu asteptu de câtu de la acestea victoria si drépt'a
« vindicta asupr'a inimiciloru mei ». Elu termina cu acestu proverbiu comunu: *Virmenge Maabud ne eite sun Mahmud ?* Déca creatorulu este in contra, ce póte face creatur'a? (5). Pe acelu timpu era unu omu cu numele Seid Bechar, renumitu la turci pentru virtutea si sanctitatea sa. Despre acesta credea turcii, cà elu póte se castige dela Dumnedieu ori-ce'i va cere. Elu se tienea departe de vanitatile

(4) *Lacremi ferbinti.* Turcii tienu ca nu multimea numerului, nici abilitatea umana, nici bravur'a soldatiloru, cì numai provedinti'a divina este auctorulu victorieloru. De aci ei cauta totu deauna causa legitima pentru bellu, ca se nu para ca ar vré a se bate contra vointiei lui Dumnedieu. Unu bellu justu, si singuru legitimu dupa maximele loru, este bellulu pentru propagarea religiunei mahomedane ; si d'in contra, injustu este bellulu candu prindu armele pentru latirea imperiului sau augmentarea veniturilorn statului. De unde se póte vedé pré usioru, ca turcii potu avé totudeauna pretestu de a da bellului o colóre legitima. Kioprili Mustafa Pasia, mare veziru sub Solimanu II. unchiu alu imperatului de asta-di Achmedu, a sciutu cu multa desteritate a profita de acésta opiniune dominanta intre turci. La ocasiunea candu soldatii turci descuragiati prin relele successe ale belleloru, refusara servitiulu. acestu Pasia in plinu consiliu 'si espuse parerea precumu urmédia: « Nu virtutea ini-«micului, ci pecatele musulmaniloru sunt caus'a ca germanii invingu si noi perdemu. « Trebe vendute tóte utensiliele pretióse de argintu si de auru ale imperatului, si d'in « banii acestia se se platésca soldatii. Imperatulu se dea o proclamatiune, in care se de-« clare, ca bellulu contra germaniloru n'are altu motivu decâtu numai si singuru pro-« pagarea religiunei mahomedane ; ca cei cari pórta la inima preceptele Alcoranului. « trebe se'i urmedie, nu fortiati, ci de buna voia ; si ca elu promitte, ca déca ar' avé « in servitiulu seu numai duóe-spre-diece mii adeverati observatori ai Coranului, « este sicuru ca in puçinu timpu ar' reporta victoria asupr'a germaniloru si ar're-« cupera totu ce acesti-a au rapitu d'in imperiu ». Acestu consiliu a produsu la inceputu totu effectulu doritu. Indata in prim'a espeditiune vezirulu a cuceritu cetatile Sïchirkïoi, Nissa, Somendri'a si Belgradulu ; dara in a dou'a expeditiune bellica a perdutu in batali'a dela Salankemen mai tóta armat'a, impreuna cu viati'a si glori'a sa.

(5) *Creatur'a.* Turcii atribuiescu acésta sententia sultanului Muradu II. Sensulu ei este ca fara Dumnedieu omulu nu póte nimicu si tóta labórea sa este in vanu. *Maabud* este unulu d'in cele una-miie-si-unulu nume ce turcii dau lui Dumnedieu, si insémna prevedietoriu, ingrigitoriu de servitorii séu adoratorii sei. Numele propriu *Mahmud* este aci antithes'a lui Maabud. Asia sententi'a tradusa d'in littera in littera, ar' fi : déca Maabud nu da, ce póte face Mahmud ?

lumei inchisu intr'o chilia (cella). Muradu merse la elu pentru a'i narrá scirea despre perderea rusinósa a armatei sale, si intr'unu tonu umilitu 'i dîse aceste cuvente: « Mâni'a lui Dumnedieu se aréta « prin victoriele inimiciloru nostri; este evidentu ca natiunea nó- « stra è culpabile de infinite calcari de lege, pentru aceste Dumne- « dieu à-totu-potinte ne pedepsesce acumu. Eu suntu celu d'antaiu « a recunósce pecatele mele; dar' chiar' pecatele mele me facu se « nu cutediu a redica ochii câtrâ tronulu maiestatiei divine si a cere « iertarea pecateloru poporului meu. In acésta stare penibile, eu me « adressediu tie, si'ti ceru a fi intermediatorulu nostru, si a obtiené « prin rogatiunile tale cá Dumnedieu se'si intórca indurarea sa spre « noi; adjuta-mi a imblandi spiritulu profetului nostru prè-santu, « cá se'mi fia induratoriu, si se dea tarìa armatei musulmaniloru ». Si acumu urmédia partea miraculósa séu mai bine fabulósa a lucrului. Seid Bechar promitte lui Muradu a face precumu cere; si in nóptea urmatória punendu-se la rogatiuni, fù rapitu la ceriu cá prin minune; aici se apropia de spiritulu puru si immaculatu alu lui Mahomedu (6); cade la pamentu, 'i saruta (7) de trei ori pulberea

(6) *Spiritulu lui Mahomedu*. Aci se vede, cumu satan'a, care cérca a imita operele si misteriele divine, vrendu a resturna doctrin'a de dupla natura a lui Christu, inventa ce-va assemenea si despre Mahomedu; dar inventiunea sa atâtu este de fabulósa, incâtu oricâtu de paradoxa s'ar' parea ratiunei nóstre umane doctrin'a despre Christu, doctrin'a despre Mahomedu este cu totulu absurda si impertinente. Pentru exemplu, ce póte fi mai ridiculu decâtu cele ce panegiristii lui Mahomedu spunu despre spiritulu acestui falsu profetu? si sectatorii sei tienu atâtu de tare la ele, ca si crestinii la divinitatea lui Christu. Ei dîcu ca siepte-spre-diece mii de ani inainte de a crea Dumnedieu universulu, acestu spatiu unde este lumea nóstra asta-di a fostu unu paradisu pusu de man'a lui Dumnedieu, in midi-loculu carui-a era unu arbore numitu Tuba, si in ramurile acestui unu Tavus séu paunu, si in inim'a acestuia a pusu Dumnedieu spiritulu lui Mahomedu, pentru a fi acolo cu grige conservatu. Candu in urma s'a determinatu Dumnedieu a crea acésta lume visibile unde suntemu noi, care dupa cumu credu ei va fi cea d'in urma, si vrendu a o da locuintia ómeniloru, a luatu una portiune d'in spiritulu lui Mahomedu, a suflatu viétia in primulu omu, l-a numitu Odem (Adam), l-a pusu in paradisu, si l-a opritu a manca grâu. Odem avendu tóta gradin'a la dispositiunea sa, a uitatu de porunc'a lui Dumnedieu si a mancatu grâu; dar' indata a simtitu ca a inghititu ce-va ce 'i va causa mórtea; elu inse a simtitu in intrulu seu si spiritulu lui Mahomedu, si indata a sciutu ca va veni o dî candu elu prin acestu spiritu érasi va invia. Intr'aceea Odem mori, si n'a sciutu nimicu, nici despre nascerea sa nici despre mórtea urmasiloru sei, péné ce s'a nas-

piciórelorn, si'lu róga cu tóta umilinti'a cá prin rugatiunile sale à-totu-potinti se esopere de la Dumnedieu invingere lui Muradu asupr'a inimiciloru. De trei-ori repete acésta rogare, pênê in urma Mahomedu profetulu se indura a'i respunde : « Prin intercessiunea « mea, Dumnedieu à-totu-misericordiosu au ascultatu rogatiunea « lui Amuratu. Mergi si-i spune ca adjutoriulu lui Dumnedieu va fi « cu elu, si va invinge ». In alta dî diminétia, Seid Bechar pentru a implini porunc'a profetului, tramite la Muradu vorba despre fericitulu resultatu alu rogatiuniloru si ascensiunei sale la ceriu. Muradu transportatu de bucuria, merge a dóu'a óra la acestu santu. Seid Bechar c'unu aeru propriu caracterului seu, luandu o sabia (8), o incinse cu man'a sea la brêulu lui Muradu, si-i dîse : « Mergi, au-« guste imperatu, si fii fericitu ; victori'a te astépta ».

PRIND UNU MIRACLU INVINGE PE IMPOSTORU

IV. Muradu multiamindu lui Dumnedieu pentru inalt'a sa indurare, se intórce acasa plinu de incredere in cuventele santului Bechar. Si in

cutu Mahomedu ; atunci prin simpathia misteriósa, particic'a de spiritu alu lui Mahomedu a inceputu a trasari in elu, si 'i revelà fericirea resurectiunei fiitóre si 'lu assicurá de salutea eterna atâtu pentru elu câtu si pentru posteritatea sa. Adamu multiamindu lui Dumnedieu pentru acésta gratia dîse : « .... in fine dupa atâte secle « posteritatea mea a produsu in fine pe fiiulu meu uniculu adeveratu, care este celu-« d'in urma profetu pentru care a creatu Dumnedieu lumea, si m'a creatu si pe mine....» Dupa mórtea lui Mahomedu, séu cumu se esprimu turcii, dupa Hegiret, adeca departarea séu fug'a sa d'in acésta lume, spiritulu seu puru si immaculatu s'a suitu la ceriu, unde vede faci'a divina a lui Dumnedieu.

(7) *Saruta*. Turcii tienu cà mortii, nici chiar santii, nu potu adjuta celoru vii ; in acésta i-au imitatu ereticii nostri moderni, cari au suptu dela ei veninulu acestei opiniuni. Dar' turcii concedu totusi, ca spiritulu lui Mahomedu aude rogatiunile ómeniloru si le presenta la tronulu lui Dumnedieu; si credu ca acestu privilegiu numa elu singuru ilu are preste tóte celelalte creature. In acésta restrictiune, credinti'a turciloru pare a consuna cu credinti'a ortodoxiloru.

(8) *Sabia*. Dela acestu timpu incóce a trecutu in lege la turci, ca imperatulu, déca este in Constantinopole, se mérga in diu'a urmatória dupa suirea sa pe tronu a cerceta cu mare ceremonia monumentulu lui Eiubensari, despre care vomu vorbi mai in josu, care este in suburbea numita Eiub. Aci Sieik Tekke séu superiorulu monastirei 'i incinge o sabia la brêu, si incheia acestu actu serbatorescu cu urmatórele cuvente: *Iuriu nusret senundur ;* mergi, victori'a è a ta, dar' a ta numai dela Dumnedieu. Déca imperatulu este in Adrianopole séu intr'altu locu, indata ce vine la Constantinopole trebe se faca acestu actu serbatorescu : câ-ci asia demanda legea divina

data dupa aceea pléca in marsiuri fortiate contra falsului Mustafa. Acest'a 'si adunase ostile aprópe de cetatea Ulubad, si derimandu podulu asteptá fora frica venirea lui Muradù. Sultanulu sosesce, se pune in castre de ceealalta parte a fluviului, si astépta promisulu adjutoriu d'in ceriu; póte fi cà elu amanà batali'a si cu scopu ca intr'aceea se se astempere fervórea rebelliloru, care la inceputu este de regula fórte mare. Acésta tactica 'i succese dupa dorintia. Cà-ci de siese dîle armatele inimice steteau façie in façie, fara a face vre-o miscare: generalii de o parte cá si de alt'a ingrijati de resultatu, nu se miscau d'in posturile loru. A siepte-a di impostorulu cade intr'o violenta curgere de sange d'in nasu, care a tienutu trei dîle, si nu era sperantia se mai scape cu viétia. Acestu accidentu atâtu de singulariu si neasteptatu, a causatu o inspiratiune mare in armat'a lui Muradu: ea credea ca Dumnedieu voiesce cá intentiunea falsului Mustafa se nu se implinésca: ér amicii acestuia, cuprinsi de fric'a maniei lui Dumnedieu, fia-care cugetá se'si scape viéti'a, si adjutati de intunerecului noptiei desertara cu totii. Falsulu Mustafa insusi prinse fug'a, dar' nu potea fugì tare pentru morbulu de care suferia. Muradu informatu de disordinea inimicului, urmari immediatu pe fugitivi, si ajungêndu pe impostorulu abiá resuflêndu in cetatea Cara-Agadz, ilu prinse si dede ordinu cá se i se taie capulu pe locu.

MOARTEA LUI CARAMANU OGLI

V. Dupa ce impostorulu peri cá prin minune, mai remase anca de a stinge acele schintei de focu ce elu le causase, si cari se latisera in tierile vecine. Caramanu Ogli Mehmetu Beg, candu audi cà armat'a lui Muradu este distrusa si Vezirulu Baiazetu ucisu, a crediutu ca pótejse distruga intregu imperiulu ottomanu, si nu dubitá unu momentu cà póte se se arunce asupr'a tieriloru turcesci si se ocupe celu pucinu partile asiatice de sub dominatiunea lui Muradu. In acésta intentiune elu isi aduna armata considerabile, impresora Andali'a in sperantia cà ea se va supune indata. Dar garnisón'a se apera cu vigóre, si Caramanu lovitu de unu glontiu de tunu cade mortu. Trupele sale descuragiate radica obsidiunea, dupa ce mai antaiu 'si alessera unu altu generalu totu cu numele de Caraman-Ogli.

SI A ALIATULUI SEU OTHMANU BEG

VI. Gubernatorulu Andaliei cu numele Gamze beg, vediendu ca inemicii se retragu in disordine, esindu cu garnisón'a d'in cetate, se arunca asupr'a loru, si 'i ia la fuga. Chiar' in momentulu acesta sosesce Othmanu Beg, domnulu de Tekke (9), care veniá intr'adjutoriu lui Caramanu Ogli. Dar' si acesta cuprinsu d'unu morbu acutu (10), s'a vediutu perasitu de toti ai sei. Gamze beg intrandu victoriosu in castrele inimicului, afla acolo pe acestu principe in agoni'a mortiei: 'i taia numai decâtu capulu, si'lu tramite lui Amuratu in semnu de victori'a sa, pe care o complinesce ocupandu tóte tierile lui Osman beg supunendu-le imperiului ottomanu.

MUSTAF'A SE REVOLTA

VII. De acolo Muradu se intórce in triumfu la Adrianopole spre a serba in publicu acea victoria minunata, pe care o castigà fora greutate si fora nici-unu periculu. Dupa acestea, pre candu elu se ocupá cu planulu, dupa care era se se apuce de lucruri paciuite si se aduca imperiulu in stare buna, ceea ce pene acilea nu a potutu face, fu impedecatu de nou prin turburari interne. Mustafa (11) fratele seu

(9) *Tekke.* Este sciutu ca acésta tiéra appartiene Asiei minore, si nu è departe de Kiutahi'a. Este probabile. cà numele seu vine dela vre-o Tekke séu monastire vecina: numele vechiu este necunoscutu. Incâtu despre Othmanu begu, pare a fi si acest'a unulu d'in descendentii satrapiloru persiani. despre cari de atâte-ori amu mentionatu.

(10) *Morbu acutu.* Turcii dicu ca acést'a a fostu o minune, care confirma promissiunea legislatorelui loru, si implinesce profeti'a lui Sieik Seidi Bechar. Atâtu ómenii se lasa in superstitiuni estravagante candu au inceputu a'i predomni!

(11) *Mustafa.* Este un'a si aceeasi persóna cu Mustaphopulus, despre care vorbesce Phranza in cartea I. capu 10, si despre care dice ca a venitu la Constantinopole candu Muradu redicase assediulu. Dar' 'mi este impossibile de a'lu pricepe, candu adaoge ca turcii, cari venisera d'in Asi'a, plini de admiratiune diceau ca acestu Mustafa sémena cu Mahomedu, fundatorele religiunei loru, si d'in façie 'lu cunoscu ca elu este imperatorele. Câ-ci abstragêndu dela aceea ca turcii nu potu se faca o astfeliu de assemenare, dupa ce ei n'au portretulu lui Mahomedu, dar' nu se póte nici macar coniectura, ca aceste cuvente s'ar' poté aplica la altulu decâtu la falsulu Mustafa, care dupa cumu spunu toti cari l-au vediutu, si in specialu garda s'a, ca semena intru tóte lui Mustafa alu carui nume 'lu usurpase. De aci trebe se deplangu pe Phranza, mai alesu ca s'a pusu a scrie istori'a sa atunci, candu betranetiele, calamitatile, ne-

celu mai tineru, sedusu de intrigile greciloru, séu póte si de dorulu intempestivu de a domni, se revolta in Asi'a; ocupa Nice'a, unde nu era decâtu o mica garnisóna, si stabilindu'si aici resiedinti'a imperiului seu imaginariu, 'si concentra in acésta cetate operatiunile bellului viitoriu, si 'si aduna munitiuni ce grecii 'i dedeau in abundantia.

DEVINE PRINSU SI UCISU

VIII. Muradu voindu a sugruma si acésta rebeliune càtu mai iute, merse cu armata mare in Asi'a. Mustaf'a Celebi n'avù curagiulu a astepta pe Sultanulu fratele seu in lupta deschisa; câ-ci afara de vre-o câte-va trupe regulate ce le recrutase d'intre greci, armat'a lui nu se compunea decâtu d'in brigànti, cari se alaturasera lui d'in impulsulu de spoliatiuni. Elu se inchide in Nice'a. Dar, nici aici nu se simtiá sicuru; câ-ci Amuratu vine si impresóra cetatea, o inchide din tóte partile, face mai multe assalte vigoróse, si in fine dupa obsidiune de doue-dieci-si-cinci de dîle ocupa cetatea, prinde pe fratele seu, si ordina numai decatu a'lu strangula in presenti'a sa.

MURADU SE CASATORESCE CU FII'A LUI LAS OGLI

IX. Pentru a repara perderea ce famili'a aliothmana a suferitu prin uciderea lui Mustafa, Muradu cugeta a se insura, si la annulu
A: 827 / I. C. 1424 Hegirei 827, se casatori cu fii'a lui Las Ogli (12), fidantiat'a sa de mai nainte. O principessa, care intrecea in frumsetia pe tóte femeile timpului seu: ea era Elen'a Servianiloru.

ISFENDJARBEG SE REVOLTA

X. Anulu urmatoriu 828, dede lui Muradu ocasiune singulara de
A. 828 / I. C. 1425 a se produce cu bravur'a sa si a'si mari imperiulu. Crescerea imperiului era de mai multu tempu nesuferita lui Isfendjarbeg principelui de Sefab (13); si fiind-cà elu isi temea tronulu, isi batea capulu

casurile si grigile, in atâtu 'i debilitase memori'a, incâtu celle ce audise in tineretie despre falsulu Mustafa, le-a aplicatu la cestalaltu Mustaf'a, adeveratulu frate alu lui Muradu.

(12) *Las Ogli.* D'in famili'a lui Lazaru, despotu alu Serviei, dela care Servi'a se numesce de catra turci *Laz Ogli Vilaieti*, adeca tiér'a lui Lazaru.

(13) *Siphab.* Regiune in Asi'a mica.

cumu se debilitedie imperiulu turcescu. Nefericitele succese ale predecesoriloru sei inse erau probe viie a nu tenta fortun'a armeloru contra unei natiuni atâtu de belice; se resolvi dreptu aceea a urma calea politicei; si nu numai ca facù pace cu Muradu, cì intrâ si in liga cu elu; si pentru a nu'i lasa nici umbra de suspitiune, 'i dede pe fiiulu seu Casimbeg de ostaticu. Si pên' ce a vediutu ca Sultanulu sta cu óste bine inarmata, promptu de a'lu ataca la cea mai mica miscare, elu a remasu fidelu conditiuniloru contractate. Dupa ce inse Muradu si-a congediatu armat'a, si parea a fi datu cu totulu placeriloru casatoriei, Isfendiarbeg crediù ca acésta este occasiunea cea mai opportuna de a'si effectuì propusulu. Elu 'si aduna trupele ce le avea de lungu timpu preparate, si cá unu tigru ce astépta préd'a sa, se arunca cu furia terribile asupr'a cetatiloru Taracli si Burni, le derima d'in fundamentu, si face cele mai neaudite crudelitati devastandu cu focu si feru totu ce'i vinea in cale; pentru cá asia se infrice pe toti care ar refusa de a se suppune lui.

DAR' CERE IERTARE, SI ESTE AGRATIATU

XI. Audindu Muradu de acésta rebelliune, isi aduna immediatu trupele, si trece cu ele d'in Europ'a in Asi'a. Abia ajunsu la Bolova, mai-marii si nobilii cetatieni vinu si se arunca la piciórele Sultanului, detestandu nebunésc'a si cutediatórea intreprindere a principelui loru, si rogandu-lu se destitue pe Isfendiarbeg, si se puna in locu-i pe fiiulu seu, pe care maiestatea sa ilu are de ostaticu. Isfendiarbegu surprinsu de acésta si nesciendu ce se mai faca, vine si elu la Muradu si cerendu-i iertare 'i offere de ostaticu pe alu doilea fiiu alu seu, si 'i promite anca a'i dá in casatoria pe unic'a sa fiica, princessa de o frumsetia incomparabile. Sultanulu imblanditu prin acésta, ii promitte ertare pentru crim'a comissa.

ESPEDITIUNEA LUI MURADU IN EUROP'A SI ASI'A

XII. La reintórcere d'in acésta espeditiune Muradu ocupa faimós'a cetate Ismir, locu de mare comerciu pàna asta-di; suppune apoi tienuturile vecine, precumu Montesi'a (14), Aidin (15) Sari-

(14) *Montesi'a*, tiéra cunoscuta geografiloru sub acestu nume.
(15) *Aidin*, cetate in tiér'a Montesiei.

A. 830 I. C. 1426 chan (16) cu tóte tierile dependente de Hamid Ogli (17). Dupa aceste cuceriri in Asi'a, trece la anulu Hegirei 830, in Europ'a, si ataca pe Venetiani, devasta insul'a Gianta (18), occupa castellulu Giogerginlik (19), si face spoliatiuni considerabili in tienuturile vecine: in urma se intórce victoriosu in Adrianopole. Apoi anca in acelu anu lasa a se construì in Ergena (locu mârècinosu, diumetate cale intre Constantinopole si Adrianopole) unu podu admirabile de pétra taiata, cu siepte-dieci-si-duóe de arcuri, si in partea de càtra apusu o Giamia, o scalda, unu Imaretu si unu Chanu.

CARAMANU OGLI SUPPUNE TIERILE SALE LUI MURADU

XIII. Caramanu Ogli, despre care amu facutu mentiune mai de multe-ori, vediendu sórtea veciniloru sei, si aducêndu-si aminte ca si elu de multe-ori a fostu la marginea precipiciului si de abiá a scapatu, se resolvi a imblandi furórea leului mai nainte de a cadé in unghiele lui; asia in anulu Hegirei 831 se presenta la curtea lui Muradu si 'i offere in tóta umilinti'a si de buna voia cheile de la tóte cetatile sale. Muradu ilu primesce cu respectu mare, ilu onóra cu presente magnifice, si 'lu face Sangiacu séu gubernatoru perpetuu in Ipsalam.

MURADU INTRA IN GRECI'A

XIV. Muradu indata dupa aceea isi aduna trupele d'in Asi'a si Europ'a si intra in Greci'a pentru a occupa acele câte-va parti ce mai remasesera anca sub potestatea imperatului greciloru; si fiindu-cà n'a datu de nici-o resistentia, a potutu ocupa fora dificultate Tessalonic'a, Athen'a si Carlin'a; apoi urmatu de óstea sa, se intórce in Adrianopole incarcatu de predi si ducèndu cu sine o multîme de captivi si de vite.

(16) *Sarichanu*, romanesce Ospellu la citróne. Nume de tiera si de o cetate in aceeasi tiéra.

(17) *Hamid Ogli*. A se vedé not'a 22, la capu 4, cartea I.

(18) *Gianta*. O insula in marea adriatica. Anticulu ei nume è Iacinthus, asta-di se numesce Zante.

(19) *Giogerginlik*. Dupa etimologia insémna columbariu, séu casa de porumbi. Este unu fortu la marginile Moreei, alu carui nume anticu s'a perdutu.

SE CASATORESCE CU FII'A LUI ISFENDIARBEG

XV. In anulu ce a urmatu acestei espeditiuni, 832 alu Hegirei, A. 832 / I. C. 1428
Muradu se casatorì cu fii'a lui Isfendiarbegu, care'i era promissa inainte cu patru ani. D'in acésta casatoria se nascù la siese ani in urma marele Mahomedu, cuceritoriulu Constantinopolei si flagelulu crestinatatiei.

CARAMANU OGLI SE REVOLTA

XVI. Caramanu Ogli (20) pare cà ar' fi avutu intentiunea de a stirpi anca in nascere pe acelu-a care cu timpu a devenitu terrórea universului si cuceritoriulu a diumetate de lume. Elu se revolta in Asi'a chiar in anulu candu se nascù acestu erou, care era 838 alu A. 838 / I. C. 1434
Hegirei. Acésta rebelliune neasteptata attrase pe Muradu in Asi'a, unde occupà prin asaltu cetatîle Aksiehri (21) si Conia. Caraman Ibrahimu beg se simti cu multu mai debîle de catu se póta resiste armateloru victorióse ale Sultanului, si recurse la unu monachu cu numele Menla Gamse (22), omu de reputatiune pentru santitatea si virtutea sa, cá se intrevina la imperatulu si se 'lu induplece a se impaca. Monachulu acceptà bucurosu insarcinarea, si cu pietatea sa, pentru care era adoratu de toti musulmanii, séu cu elocenti'a sa singulara, a potutu imblandi anim'a lui Muradu intr'atâtu, in câtu acesta uitandu injuri'a lui Caramanu, nu numai ca l-a iertatu, dar' i-a restituitu tóte titlurile si onorile de mai inainte.

MURADU BATE PE PRINCIPELE MOREEI

XVII. Restituita ordinea in Asi'a, unu nou inimicu appare in Europ'a. Acesta era Moracrali (23), frate cu imperatulu greciloru. Elu impresora cetatea Giogerginlik, situata la confiniele Moreei;

(20) *Caramanu Ogli*. Este acelasiu principe de Caramani'a, care s'a suppusu Sultanului Muradu, si s'a casatoritu cu sór'a mai mare a acestuia. Dar' nu se scie cumu a fugitu d'in Romeli'a in Asi'a.

(21) *Aksehri*, séu cetatea alba; ea este in Asi'a mica.

(22) *Menla séu Mola Gamse*. Celu mai renumitu santu pe acelu timpu intre turci. Cellul'a sa in Caramania'a si asta-di este cercetata cu multa devotiune si pietate.

(23) *Mora Crali*. Pare a fi despotulu Demetriu, care, precumu ne spune Phranza, domnia pe acestu timpu in cea mai mare parte a Moreei. Se numesce aci frate alu imperatului grecu, fiindu-ca era confederatu si in affinitate cu acesta.

dar' Cassimu Pasia Beglerbeg (24) de Romeli'a ilu attaca pe neasteptate cu o trupa alésa de soldati europeni, si 'lu pune la fuga. O mare parte d'in greci au fostu ucisi séu captivati, si victoriosulu Pasia se intorse incarcatu de spoliatiuni luate d'in castrele crestine.

BELLU IN UNGARI'A

XVIII. Intr'aceea se nasce bellu crancenu intre turci si regele Ungariei. Lupt'a curge cu focu. dar' cu successu dubiosu, càte-odata ungurii, mai adese-ori turcii erau batuti. In urma bravulu generalu Michal Ogli Alibeg in fruntea unei numeróse armate se respandesce cá unu torente in cele mai avute tienuturi ale Ungariei, duce in captivitate unu numeru mare de locuitori, cari nu se asteptau la acésta invasiune, si luandu-i cu sine d'impreuna cu alte multe predi, se intórce victoriosu la Adrianopole, unde Sultanulu Muradu, la anulu
A. 840 Hegirei 840 ordinà a se construì o Giamia (25) si unu Imaret, edifi-
I. C. 1436 cie demne de unu imperatu.

(24) Despre semnificatiunea etymologica a acestui cuventu vorbiramu mai susu. Aci inse mai avemu se observamu acestea. Tóte gubernamentele in care pasiali gubernatori au onórea de a porta càte trei tuguri, se numescu Beglerbegate; dara in sensulu eminente alu cuventului au si pàna in dio'a de astadi numai trei pasiali titlu de beglerbeg, adeca gubernatorulu Rumelici, a carui resiedentia este in Sofi'a; celu de Anatoli'a cu resiedenti'a in Kiutahi'a. si celu dela Damascu. Inainte de acésta, pasi'a dela Buda inca era beglerbeg. De si lingusitorii loru dau si la ceilalti pasi-ali titlu de beglerbeg, dara curtéa imperiale nu le dà altu titlu, de càtu Destur Miukserrem, adeca plenipotente. Cuventulu acesta vine dela Tugra, care denóta acea semnatura, prin care se exprime numele Sultanului, pentru-cà, afara de marele veziru, numai acestora le este permissu a porta Tugra si a emitte durata in provinciele loru in numele imperatului. Pre càtu timpu beglerbegii se afla in functiunea aceea, auctoritatea loru in imperiulu otomanu este asia de mare, in càtu candu esu din capitala in provinci'a ce li s'a datu, séu candu sunt trimisi dein una tiéra in alt'a, cu esceptiune de interiorulu Constantinopolei, unde n'au nici-o jurisdictiune, in calea loru au potere ca si marele veziru, preste toti cati sunt loru inferiori in rangu, fia aceia dein ori-care provincia. Ei potu spendiura, taia séu pedepsi cu alta specie de mórte dupa cumu le place, pe toti càti se voru afla culpabili, fara ca pasi'a locului se le póta pune cea mai mica pedeca, in càtu acestuia 'i remane singurulu mediulocu de a reclama la curte in contra abusului de potere a aceloru plenipotentiari.

(25) *Giamia*. Cea mai mare beserica intre càte sunt in Adrianopole; e aprópe de palatiulu unde marele veziru 'si are resiedenti'a. Se numesce de comunu Eski Giamì séu baseric'a vechia.

XIX. Ungurii au luatu mergerea lui Alibeg la Adrianopole dreptu fuga, si irrumpu de nou in tierile turcesci, predandu cu focu si feru totu ce le stá inainte. Muradu spre a infrêna acésta cutediare si a da o reparatiune eclatanta, trece Dunarea nu departe de Vidinu, si préda tóta tiér'a pe unde au potutu numai se adjunga cu trupele sale. In fine impresóra Belgradulu (26), acestu antemuru alu Ungariei. Prin cucerirea acestei cetati, Muradu ar' fi ajunsu duóe scopuri: si-ar' fi assicuratu tierile si suditii contra invasiuniloru unguresci, si si-ar' fi deschisu calea de a face escursiuni continue contra inimiciloru. Dar' fortun'a nu i-a secundatu in acésta intreprindere. Eroic'a aperare a impresoratiloru, si iern'a ce se apropiá, ilu constrinsera a ridica obsidiunea chiaru candu i se parea ca acumu-acumu devine domnu cetatiei. La intórcere cuprinde Sophi'a (27) si alte vre-o câte-va cetati in Bulgari'a.

VALAK OGLI DEPOSSEDATU

XX. Muradu era fórte necajitu, cà nu a potutu cucerì Belgradulu, éra acea lipsa de successu nu o atribui valórei inimicului, ci suppunea cà este tradare la midi-locu. Principele Serviei Valak Ogli, unitu cu Sultanulu prin legaturi de sange si de amicitia (28), totdea-

(26) *Belgradulu*. Alba-greca, in timpii antici Taurunum; cetate fórte cunoscuta, care asta-di formédia frontari'a imperiului turcu spre Ungari'a. Crestinii dîcu ca ottomanii au perdutu unu numeru considerabile de soldati in obsidiunea acestei cetati; dar' avemu causa de a ne indoì in acésta, mai alesu déca vomu considera cà dupa redicarea obsidiunei, turcii au ocupatu prin assaltu Sophi'a, si alte cetati, precumu Nissa, Scopia, Novomonte séu Siehiâkïoi; ceea ce sì crestinii recunoscu. Disput'a este, déca aceste cetati au fostu cucerite inainte séu dupa obsidiunea dela Belgradu; crestinii dîcu ca inainte; turcii affirma contrariulu.

(27) *Sophi'a*. Capital'a Bulgariei si resiedinti'a Beglerbegului de Romeli'a. Cetate fara muri de aperare. Se pare ca numele i se deriva dela o baseric'a numita Sant'a Sophia, construita dupa modellulu basericei S-ta Sophi'a d'in Constantinopole, dar nu este atâtu de mare ca acésta, nici prefacuta in Giamie.

(28) *De sange si de amicitia*. Scriitorii crestini dîcu ca Georgiu, despotulu Serviei, pentru a consolida amiciti'a cu Muradu, si pentru a confirma pacea cu acesta, i-a datu pe fiia-sa in matrimoniu. Auctorii crestini sunt mai exacti decâtu turcii intru a insemna numele principiloru; pentru aceea n'amu causa de a dubita despre ceea ce dîcu ei aci, mai alesu ca turcii sunt de acordu cu ei asupr'a faptului, ca dupa ruptur'a intre acestu despotu si intre Muradu, s'a datu ordinu de catra acesta, ca se se scóta ochii fiiloru lui Georgiu, pe cari 'i avea de ostatici.

una se areta atâtu de devotatu interesseloru acestuia, in câtu i s'ar' fi parutu unu pecatu a dubita in fidelitatea lui. Dupa o cercetare rigorósa inse s'a descoperitu, ca elu nu numai cà a informatu pe regele Ungariei despre planurile ottomaniloru, ci cà a facutu totu pentru a impedica cucerirea Belgradului. Muradu se infuria pentru asta tradare neasteptata, si spre a o pedepsi, dede ordinu a taia limb'a si la cei duoi fii ai lui Valak Ogli, pe cari 'i avea de ostatici. Apoi intrandu cu armat'a sa in Servi'a, cuprinse Semendri'a, cetate situata la tiermurea Dunarei; ocupà tóte tierile lui Zerin Ogli (29), alungà pe principe d'in tiéra, si in fine suppuse potestatiei sale tóta Servi'a.

FUGE LA REGELE UNGARIEI

XXI. Valak Ogli scapà prin fuga de mani'a Sultanului, si se duse a cauta asilu la regele Ungariei (30). Dar' sórtea 'lu persecutà si aici d'impreuna cu pe principele care l-a primitu; parea ca totu s'a conjuratu la ruinarea Ungariei, de candu a pusu elu piciorulu aici. Elu aţitià pe regele in contra turciloru, si'lu facù se franga tractatulu de pace inchiaiatu cu acesti-a. De aci immens'a versare de sange si flagellele ce au urmatu. Insusi regele a cadiutu victima, si si-a perdutu viéti'a.

ALTA REVOLTA A LUI CARAMANU OGLI

A. 845 / I. C. 1441 XXII. La anulu Hegirei 844 se puse cea d'in urma pétra la edificiulu Moscheei numita Eski Giami (31), care o incepuse anca Musa Celebi in Adrianopole. In anulu urmatoriu, Caramanu Ogli Ibrahim beg, nepotendu innabusi vechi'a ura ce o avea contra ottomaniloru, se revoltà de nou. Nici indulgenti'a precedente a Sultanului, nici sanctitatea tractateloru de pace intarite cu juramentu, nu potura a'lu retiené; elu irrupse cu armat'a sa in provinciele asiatice fara defensa atunci, si le devastà intr'unu modu neauditu. Muradu in-

(29) *Zerin Ogli*. Asia se numesce la turci tiér'a ce se intinde de-a-lungulu Savei, de unde acestu fluviu intra in Dunare pén' la Petrovaradinu.

(30) *Regele Ungariei*. Aci se intielege Vladislau regele Ungariei si Poloniei, cunoscutu mai multu prin batali'a fatale dela Varna, decâtu prin vre-o alta fapta a sa.

(31) *Eski Giami*. Dupa etimologia insémna baserica vechia. Vedi nota 27. mai in susu.

sciintiatu de acésta irrumpere, sburà in Asi'a, si pentru a prevenì flagellele, la cari potea se fia espusa tier'a prin violentiele lui Caramanu Ogli, tramise in contra lui unu corpu de trupe alese, ér' in-tr'aceea isi aduna alta armata numerósa la Prusa. Inaintandu trupele, le vine inainte soci'a lui Caramanu, sóra mai mare (32) a lui Muradu, pe care Caramanu o luase in casatoria pentru mai firma conservare a confederatiunei, si-i róga se stea pe locu, si se departedie dela sine ori ce cugetu de bellu: insarcinandu-se a midi-locì pacea, si a da satisfactiune Sultanului, fratelui seu. Immediatu dupa aceea merse la fratele seu. Si departe de a desculpa pe barbatulu seu, ea deplóra ca n'a sciutu pretiui o confederatiune precumu è a Sultanului; cere se ierte crim'a barbatului seu, se offere de garanta pentru fidelitatea sa in viitoriu, si'i promitte cu juramentu si in numele barbatului seu, cà nu va suferì nici-odata si sub nici unu pretestu, cá soldatii sei se intre in tierile ottomane, nici cá se se faca ce-va contra interesseloru Sultanului. Eloquenti'a scaldata in lacrime a sororei de o parte, si de alt'a affectiunea fraterna a lui Muradu, imblandi anim'a acestui-a; elu pardonà lui Caramanu Ogli, si 'lu primi érasi in amiciti'a sa sub conditiunile dictate de soru-sa. Pactulu de pace se confirmà de nou prin unu Ahd-name (33) si Muradu se intornà in Europ'a.

MURADU RENUNTIA LA IMPERIU

XXIII. Imperiulu era in pace d'in tóte partile; nici-unu inimicu nu'lu mai turburá. Ungurii (34) atâtu de arroganti pên'acumu, s'au imblanditu si au facutu pace cu turcii. Muradu desgustatu de trebile statului si fatigatu de espeditiuni atâtu de laborióse, se decise la

(32) *Sora mai mare.* Nu se póte determina cu precisiune timpulu acestui matrimoniu; probabile ca a fostu la anulu Hegirei 831 dupa suppunerea principelui de Caramani'a.

(33) *Ahd name.* Cuventu arabicu, compusu d'in *Ahd*, pactu séu conditiune si *nam* carte séu scrisóre. Acestu nume insémna literele séu chartiele ce delegatii straini obtienu dela Sultanulu pentru principii loru dupa ce au incheiatu pace. Aceste littere contienu conditiunile pacei, numite la Arabi Mevad, si sunt ratificate cu *Tugra* séu signatur'a numelui imperatului.

(34) *Ungurii.* Vladislau a frantu acésta pace, precumu vomu vedé indata d'in istoricii turci, la not'a 39 mai in josu.

A. 847 anulu Hegirei 847 a abdica corónei in favórea fiiului seu Mahomedu
I C. 1443 si se retrase la Magnesi'a (35) pentru a duce viétia privata.

CARAMANU OGLI INVITA PE REGELE UNGARIEI CONTRA LUI MURADU

XXIV. Indata ce s'a audîtu acést'a, Caramanu Ogli, care numai la intercessiunea sororei lui Muradu obtienù anulu trecutu iertare dela acest'a, rapitu érasi de ur'a contra ottomaniloru, crediù ca acumu este timpulu opportunu de a'si resbuna; si in cugetulu seu tradatoriu, de a distruge imperiulu ottomanu, elu scrise urmatóri'a littera catra regele Ungariei: « Muradu, acestu vechiu tiranu alu « lumei, au abdicatu dela tronu in favórea fiiului seu Mahomedu; « acesta è unu omu tineru fora esperientia, si incapabile prin etatea « si mintea sa de a conduce afacerile civili si militari. Aci este mo- « mentulu favorabile de a ve resbuna de atâte rele ce turcii v'au « facutu. Nu lasati se ve scape acésta occasiune, câ-ci nici-odata n'o « mai poteti avé. Se atacamu de-odata tierile ottomaniloru, eu d'in « partea Asiei si voi d'in partea Europei; si nu este dubiu ca curendu « vomu estermina tóta gentea Osmaniloru, si vomu restabili pe « atâti principi alungati si despoiati de bunurile loru ».

INVASIUNEA UNGURILORU

XXV. Regele Ungariei, care nu de multu facuse tractatu de pace cu turcii, si cu man'a pe Evangeliu jurase pe immortalele corpu alu lui Christu ca va observa conditiunile pacei, n'ar' fi ascultatu atâtu de usioru de consiliulu lui Caramanu, déca nu'lu seducea auctoritatea papei dela Roma (36). La instigatiunea acestuia, deslegandu-lu si de

(35) *Magnesi'a.* Nici unu istoricu crestinu, celu pucinu d'in câticunoscu eu, nu vorbesce despre acésta abdicatiune a sultanului Muradu. Turcii sunt fórte espliciti si clari in privinti'a asta: ei punu batai'a dela Varna sub Mahomedu II., si dîcu ca Muradu pe acelu timpu nu era imperatu, ci numai comandante in armata, si ca dupa acésta batalia s'a retrasu la Magnesi'a, ér Mahomedu a remasu singuru domnitoriu dela anulu Hegirei 847. pén' la 850. La acestu anu, dîcu ei, mai-marii tierei au rechiamatu pe Muradu la tronu, ér Mahomedu ca prea tineru a fostu tramisu la Magnesi'a, pentru a astepta acolo in retragere mórtea parintelui seu. In cursulu istoriei vomu vedé tóte aceste mai pre largu.

(36) *Papei dela Roma.* Zelulu falsu alu acestui omu nu potu se'lu deplanga destulu crestinii. De altminterea, turcii de comunu, afara de cei invetiati, credu ca pap'a este nemoritoriu, si opiniunea loru è basata pe o fabula, care dîce, ca: Califulu Amavi'a

juramentu, regele Ungariei 'si adunà armata numerósa, si adjutatu de trupele auxiliarie ale Bohemiloru, Poloniloru. Italianiloru, Bulgariloru si Servianiloru lui Valak Ogli, cari tóte jurasera nimicirea imperiului ottomanu, merse cu aceste contra turciloru si irrupse in teritoriulu loru.

MURADU REPRIMESCE IMPERIULU

XXVI. Armate asia mari compuse dein popóra atàtu de bellicóse inbarbatà pe crestini pe atàtu, pe càtu insuflá musulmaniloru terróre; care crescea cu atatu mai multu, cu catu reflectá mai multu la tineretiele si là lips'a de experientia a imperatului loru; deci tienendu consiliu se decisera a chiama inderetu pe Muradu. Consimtindu si Mahomedu, fiiulu acestuia, tramitu immediatu delegati la Muradu, pentru a'lu roga se ia frênele gubernului érasi in mana, si se apere statulu cu consiliulu si arm'a sa atâtu de terribile inimiciloru. Muradu reiectandu acésta ambassada, dìse: « Aveti impe« riu, si aveti imperatu; faceti cumu veti judeca ca este spre binele « vostru; dar' nu veniti a turbura pacea si linistea mea, care credu « ca o amu meritatu dupa atâte suferintie câte amu induratu pentru « voi ». Delegatii vinu a dou'a óra si insistu cu mai mare perseverantia, pana ce in fine Muradu consimte, si fara a perde unu momentu, se pune in fruntea armatei si pe la strimtórea de la Gallipole trece in Europ'a.

BATAI'A DELA VARN'A

XXVII. Dupa-ce ajunse la Adrianopole, Muradu tienendu consiliu cu fiiulu seu si cu mai marii imperiului despre starea lucruriloru, in fine, dupa multe rogari si chiar contra vointiei sale, se insarcina cu comand'a asupr'a armatei. Pentru-cá se'si ajunga cu atâtu mai bine scopulu, Muradu pléca indata a treia-dì cu armat'a sa, si dupa unu mersu fortiatu ajunge aprópe de Varn'a (37), unde i se spune

a taiatu cu sabi'a pe unu papa in façie, si ca papiř de atunci. incóce au semnulu acestei cicatrice, ceea ce o atesta captivii cari o au vediutu. Éca cumu acésta natiune credula se lasa a se amagi prin fabule ridicule, de si acésta nu'i servesce decâtu spre desonóre.

(37) *Varna*. E traditiune la turci, ca Sultanulu Muradu inainte de batai'a de la Varna a conchiamatu unu consiliu generale in Adrianopole, unde a tienutu urma-

ca era in castre regele Ungariei. Muradu pléca inainte cu cavaleri'a, nevrendu a lasá se scada ardórea trupeloru sale, asteptandu infanteri'a; si a trei-a dî a fostu in façi'a inimicului. Elu ataca numai de càtu, dar' nu cu successulu la care se asteptá. Câ-ci arip'a drépta, nefiindu sustienuta de infanteria, n'a potutu resiste primului atacu, si venindu in disordine a fostu persecutata cale mai bine de unu milu. Dar' chiar acést'a a fostu scaparea imperiului si a Sultanului. Câ-ci regele Ungariei, june, si mai curagiosu de câtu toti, crediendu-se acumu sicuru de victoria, voì a o complecta provocandu pe Muradu la duellu (38). Acesta dandu façia cu regele çá d'in intemplare ii strapunge calulu cu unu Girid (39), dupa care indata cade si re-

toriu discursu : « Noi credemu — dîse elu — ca Haziret Isa (santulu Isus) este intr'« adeveru Ruh Ullah (spiritulu lui Dumnedieu) nascutu d'in una vergine, profetu amatu « de Dumnedieu, si este inca in viétia; ca a scapatu de reutatea si mâni'a evreiloru, « si s'a suitu in alu treilea ceriu; unde siede pentru a veni odata se judece pe acestu « poporu pentru perfidi'a sa; elu va judeca si pe Nazrani (crestini), pentru-ca au fal« sificatu evangeliulu seu; noi recunóscemu ca este mare profetu, dar' nu este nemu« ritoriu, și va trebui se móra trei dîle inainte de finitulu lumei; ér' crestinii credu ca « elu è fiiulu lui Dumnedieu, si are viétia de veci si marire si putere assemenea cu « creatorulu lumei. Si mai multu, ei credu in unele superstitiuni, ce le numescu sa« cramente: asià credu tare ca Isa Mesih (Isus Messi'a) loru a datu preotiloru sei pu« tere de a se schimba de câte-ori voru vré, panea in adeveratu trupulu lui, si vinulu in « adeveratu sangele lui. Pe acestu misteriu si pe Ingil Sierifu (evangeliulu santu) s'au « juratu ei ca voru tienė pacea incheiata cu mine. Pentru aceea nu me indoiescu, ca « Dumnedieu i va bate, fiindu-ca au frantu evangeliulu si au calcatu in pıcióre sa« cramentele lui. » Dupa acestu discursu se dîce ca Muradu in midi-loculu focului luptei a ordinatu ca se puna intr'o lance scrisóri'a, prin care regele Ungariei a confirmatu pacea, si o persóna ne armata se o pórte prin tóte corpurile armatei, si se strige cu voce inalta: « Se vina ghiaurii (infidelii) contra Dumnedieului loru, si con« tra sacramenteloru lui; si déca in adeveru credu ei in aceste lucruri, apoi o! Du« mnedieule drepte! care faci se resara sórele asupr'a celoru rei cá si asupr'a celoru « buni, fa ca ei insii se 'si resbune intre sine, si insii se se pedepsésca pentru scele« rateti'a loru ».

(38) *Duellu.* Nevrendu a preveni opiniunea lectorului, lasu se judece singuru, óre turcii au inventatu acestu duellu pentru a face onóre imperatului loru, séu crestini ilu retacu pentru a ascunde temeritatea regelui Vladislau. In câtu pentru mine, io sunt inclinatu a crede turciloru, mai alesu ca auctorii crestini si in specialu Phranza cartea II. capu 19, mentionédia despre impregiurarea, ca Vladislau a patrunsu pénė la cortulu lui Amera, ca acolo a caduitu dupa ce i-a vulneratu calulu unu Ianiciaru cu numele Chamutia.

(39) *Girid.* Sagéta scurta si usióra, cu care turcii se servescu fórte multu. Cei care

gele la pamentu. Ianiciarii cari ajunsera chiar in acestu momentu, ilu prindu, ii taia capulu, si punendu-lu intr'o lance, ilu pórta in triumfu si 'lu aréta inimicului strigandu d'in tóte puterile: Eca capulu regelui vostru! In acelasiu timpu se readuna cavaleri'a, si lupt'a reincepe; turcii petrundu in corpurile inimiciloru, ii respingu si'si facu cale in tóte partile. Crestinii se tieneau anca: dar' facên-

le sciu bine manua, pórta de ordinariu câte trei intr'unu tocu aternatu la partea drépta a calului loru. Ei dau cu ele la çinta cu atâtu-a precisiune, incâtu nu'i intrece nici venatoriulu celu mai desteru. Io insu'mi n'asiu fi crediutu, déca n'asiu fi vediutu cu ochii mei unu casu ce vréu a'lu narra aci. Catra finitulu bellului d'in anulu trecutu, inainte de a pleca trupele dela Zenta, imperatulu fiindu la Philippopole a lasatu camerariloru sei a se esercita in acésta arte in presenti'a sa, spre a se delecta in esercitiulu loru. Sagetile cu cari se esercitau nu erau ascutite, ci tocite la vêrvu. Intre ei era unu cercassianu cu numele Mehemedu Aga, capu alu stabuleloru, postu fórte respectabile la turci. Unulu d'in compania 'lu nimeresce d'in nebagare de séma cu saget'a in spate. Lovitur'a a fostu violenta, si Mehemedu séu de rusine séu de dorere, se infurià, si stringêndu in pinteni calulu seu arabicu persecutà cu vivacitate pe omulu seu care fugea inainte; acesta vediendu ca nu'i póte scapa déca continua a fugì, se intórce iute cu calulu seu spre drépt'a: atunci Mehemedu aruncà dupa elu o sageta cu atâta rapiditate, in câtu têmpita cumu era, petrunse in sielele calului, si a cadiutu si calu si calaretiu la pamentu. Imperatulu uimitu de acestu spectaclu, a opritu lui Mehemedu de a mai continua esercitiulu acesta. Amu vediutu totu pe acestu omu dandu probe de forti'a sa la o pórta de monastire in Moldavi'a: pórt'a era d'in scanduri de câte trei degete de gróse, si totusi cu sagéta ordinaria si neascutita o sparse facêndu se petrunda sagét'a prin ea. Eca acumu si modulu cumu turcii se esercita in acésta maiestria. Incepu cu unu girid de feru séu Lobut (*), precumu ilu numescu ei, greu de duóe-spre-diece ocale, fla-care oc'a face patru-sute dramuri: positur'a ce o ieau este, ca 'si punu degetulu celu mare dela man'a stanga in brêu, ér piciórele in linia drépta unulu dupa altulu, si cu man'a drépta arunca sagét'a intr'o gramada de pamentu móle, si continua pênê 'i iérta puterile de nu mai potu. Unii arunca si de câte siepte-sute de ori un'a dupa alt'a. Dupa ce au facutu acésta proba cu sagét'a de feru, ieau sagéta de lemnu pe de duóe-ori atâtu de grósa ca cea comuna, si se esercita pênê atunci, pênê candu o au aruncatu in pamentu móle de dóue-mii de ori un'a dupa alt'a; in fine apoi vinu la sagét'a ordinaria, care in comparatiune mai alesu cu cea de feru, este usióra ca o péna. Prin acestu esercitiu continuu 'si castiga o desteritate si fortia, incâtu sunt cei mai abili in aruncatulu dardeloru.

(*) Cuventulu in sine insémna *lenesiu*, care nu ese d'in casa nici-odata, nici nu caletoresce. De aci sagét'a cea grea de feru, in comparatiune cu cea usióra de lemnu, se numesce lenesi'a séu puturós'a. *Tr. Germ.*

Traductorulu germanu scrie Lubed.

du-se nópte (40). si neavendu comandante, au trebuitu se se retraga, si in acestu momentu perderea loru a fostu generale: câ-ci afara de vre-o càti-va cari au scapatu prin intunereculu noptiei, toti ceilalti au fostu parte ucisi parte captivati. Dupa acésta, Muradu, incarcatu de trofee si de spoliatiuni d'in campulu inimicului, 'si duce armat'a, care nu perduse multu, inderetru la Adrianopole.

MURADU ÉRASI ABDICA

XXVIII. Glori'a ce castigase Muradu in acésta espeditiune, pentru altii póte ar' fi fostu unu impulsu la intreprinderi si mai mari, pentru elu inse n'a fostu alta de câtu unu esemplu despre nestabilitatea puterei omenesci. Elu a vediutu pe regele Ungariei plinu de gloria, incungiuratu de armate numeróse, adoratu de atâtea natiuni adunate sub stindardele sale; l-a vediutu apoi cadiendu la pamentu prin o singura lovitura a sortiei chiar in momentulu candu se credea victoriosu, éra victori'a cadiendu-i d'in mana si trecùndu in man'a inimicului, si trupele tóte nimicindu-i-se. In caderea acestui rege nefericitu, Muradu vede ca póte se ajunga si elu acésta sórte, dupa unu timpu atâtu de lungu de prosperitati continue. Se decise deci, a remané pre langa propusulu seu de mai inainte; remitte a dou'a-óra sceptrulu in manile fiiului seu, si se retrage érasi la Magnesi'a in viétia privata.

IANICIARII SE REVOLTA: MURADU ESTE RECHIAMATU

XXIX. Dar' nici de asta data n'a potutu sta aici in pace. Ianiciarii, prin alu caroru servitiu se castigasera pênê acumu atâtea victorii
A. 850 celebre contra inimiciloru, devinu la anulu Hegirei 850 flagellulu
I. C. 1446 concetatianiloru. Ei urdira in Adrianopole o violenta seditiune pentru unu lucru de nimicu. Schintei'a aruncata, causà unu mare incendiu. Vedeai, cumu se intempla de ordinariu in tóte revolutiunile

(40) *Nópte*. Se dice ca cei cari au scapatu prin intunerecculu noptiei, au ajunsu preste asteptarea loru la muntele Cengie, séu Emu, cumu se numia in anticitate. Aici poporulu i-a prinsu cu funii ca pe férele selbatece, si generalii si alti comandanti ai armatei toti au peritu, singuru Huniade a potutu scapa. Istoricii crestini vorbescu fórte multe despre acestu erou; si cine vre se studieze faptele luptatoriului pentru crestinatate, se le cerce la scriitorii crestini.

civili, casele cetatianiloru si ale strainiloru predate; omenii atacati si omoriti pe strade fara distinctiune de etate séu de sexu; furturi, omoruri pretutindenea; ca un cuventu, acei-a cari prin starea loru trebuiau se fia defensorii cetatianiloru, parea a se fi conjurati spre a'i ruina si stinge cu totul. Caus'a acestei rebelliuni nu se potea afla airea, decàtu in juneti'a noului Sultanu si in prea marea blandetia a inimei sale. E raru casulu, unde militi'a se nu abusedie de unulu d'in aceste defecte ale principelui; si candu crede ea ca póte face totu ce vrè, in scurtu libertatea trece in licentia. Spre a pune capetu acelei rebelliuni, mai-marii tierei au recursu érasi la Muradu, si l-au rogatu prin scrisori, se vina a restitui ordinea si a lua érasi in mana imperiulu, cà-ci diceau ei, « fiiu-seu este inca june si n'are « auctoritate suficiente pentru a infrena licenti'a; de aceea ei credu, « cà densulu va avea compatimire de starea imperiului ottomanu si « nu va suferi, cá imperiulu acesta, pe care elu l'a maritu si consoli- « datu, se péra cá o corabia fora capitanu. Cu unu cuventu, increde- « rea loru in prudenti'a si conducerea lui cea probata este asia de « mare, in càtu ei spera, cà prin dispositiunile sale imperiulu nu « numai se va ridica la starea sa de inainte, ci va ajunge la inflorire « si auctoritate mare ». Muradu miscatu pênê in inima de periclulu comunu in care era statulu si suditii sei, vine la Adrianopole, se pune érasi pe tronu (41), si tramite pe fiiulu seu la Magnesi'a.

CUPRINDE GRECI'A SI EPIRULU; SI ALUNGA PE SCANDERBEGU

XXX. Turburarile interne au incetatu indata ce Muradu a reluatu frenele gubernului. In anulu urmatoriu se intórce cu armele sale contra rebellului Castriot Iskenderbeg (42) si'lu allunga d'in regatulu A. 851 / I. C. 1447

(41) *Tronu*. Istoricii crestini dîcu ca Muradu dupa victori'a dela Varna s'a retrasu in viéti'a monastirei dela Prus'a; si déca a lasatu elu acést'a viétia singurateca, apoi n'a facutu-o nici pentru revolt'a Ianiciariloru, nici la intetirile Pasiloru, ci desteptatu de progressulu armeloru lui Huniade in Ungari'a si de revolt'a lui Iskenderbegu.

(42) *Iskenderbegu*. Acest'a è celebrulu Georgiu Castriotu, fiiulu lui Ionu principe de Epiru. Istoricii crestini au scrisu volumi intregi despre faptele bellice ale acestui erou. Elu ca june anca aretà dispositiuni spirituali atàtu de nobile, in càtu Muradu impressionatu de virtutile lui ilu luà langa sine si-i dede acestu nume, care è o coruptiune d'in Alexander, si care, precumu amu observatu, è fórte raru la turci: cà-ci afarà de acesta numai duoi mai sunt, caroru istoricii turci le dau numele de Is-

seu; devasta apoi tóta Greci'a si Arnaudi'a (43); si mergêndu totu inainte, intra in More'a si ocupa prin assaltu cetatile Balibadri si Akcehisar (44). Scanderbeg nu numai violase credinti'a sa catre Sultanulu, ci elu abnegase fara causa si religiunea mahomedana; de aceea Muradu prefacù in Giamie si Moschee tóte bisericile crestine d'in Arnaudi'a; ordinà apoi cá toti locuitorii d'in Epiru séu se se taie impregiuru, séu cà voru fi pedepsiti cu mórte pentru infidelitatea principelui loru (45). Cu modulu acest'a tóta tiér'a trecù in scurtu timpu la credinti'a mahomedana.

BATE PE UNGURI LA COSSOV'A

XXXI. Pe candu se petreceau aceste in Greci'a, nou bellu erupse la frontariele Ungariei. Regele Ungariei (46) vrendu a resbuna mortea

kender. Unulu este Iskender Rumi Ibnifelikes, séu Alexandru macedonénulu, fiiulu lui Philipu, despre care nu sciu se'lu puna óre intre profeti séu intre principii crestini; cà-ci nu vréu se concéda ca ar' fi fostu paganu. Celalaltu este Iskender Zíul Carnein, séu Alexandru cornutulu, numitu altminterea la ei *Sahib Kiran Monarka* (*), sub care inse, pare ca intielegu pe Hercule, despre care se dîce ca n'a portatu alta armatura decàtu o maciuca, numita la ei Giurz. Dar aceste se fia dise numai ca in trécatu.

(43) *Arnaudi'a*. Sub acestu nume se intielege de comunu Albani'a si Macedoni'a.

(44) *Akcehisar*. Cetate alba, alu carei nume anticu nu'mi este cunoscutu.

(45) Georgiu Castriotu a fostu fiiulu lui Ioanu, regelui de Epiru séu de Albani'a inferióre, care a trebuitu se dea cinci fii ai sei lui Muradu ca ostatici. Intre acesti-a celu mai tineru a fostu acestu Georgiu, care era fórte placutu lui Muradu; l-a crescutu in religiunea mahomedana, l-a instruitu in disciplin'a turcésca, si i-a datu numele de Iskenderbeg séu domnulu Alexandru. Dar' candu Muradu era ocupatu cu bellulu in Ungari'a, Iskenderbegu se folosi de occasiune si fugi in Epiru; de aici, precumu spunu istoricii crestini, au facutu minuni contra turciloru. In urma a moritu in Lissa, pe teritoriulu venetianu, la 27 Ianuariu 1467, in etate de 63 de ani. *Tr. Angl.*

(46) *Regele Ungariei*. Nu potu scì pe care 'lu intielegu acì turcii. Cà-ci regele legitimu pe acestu timpu era Vladislau, numitu Posthumu, pe care Fridericu duce de Austri'a (**) ilu tienea prinsu, si ungurenii d'in partea loru nu voiau a'lu recunósce de rege. Eu credu ca persón'a despre care se vorbesce aci, este Ioanu Huniade, ducele armatei ungurene. Scriitorii crestini nu néga ca acestu duce a fostu batutu mai de multe-ori de Muradu; dar ei insii affirma ca aceste batai au costatu turciloru perderi atàtu de considerabili, incàtu insusi Muradu a trebuitu se declare: « ca n'ar vré se càstige alte victorii cu perderi atàtu de simtite ». Differinti'a intre scriitorii cres-

(*) Imperatulu Fridericu III.

(**) Monarchulu fericitu si invincibile. *Tr. Germ.*

predecessorului seu, face liga cu mai multi principi, intre cari si Domnulu Munteniei, care se revoltase cu puçinu mai inainte contra Sultanului, si irrumpe cu acesti-a in tierile ottomane. Muradu era anca in Greci'a, mai multu ocupatu cu a da o forma de gubernu acestei tieri, decâtu cu a face nuoe cuceriri. Dar' pe data ce a intielesu de invasiunea regelui Ungariei, plecandu spre Sophi'a, ajunge aici mai iute de câtu si-ar' fi potutu imagina cine-va; isi aduna vechii sei soldati, si mai adaogêndu acestoru veterani anca si alte trupe nóue, merge dreptu la inimicu. Dar' inainte de a venì armatele façie in façie, o trupa de musulmani, numiti Begleri, caroru Muradu le ordinase a'i venì intr'adjutoriu, in calea loru catra armat'a turcésca dau de romanii cari se tieneau in ceva-si distantia de inimicu; 'i attacà, si-i punu la fuga. Lui Muradu i se parù acést'a dreptu auguriu despre viitorea victoria, si inaintédia cu trupele sale spre Cossov'a (47) intr'unu siesu mare aprópe de Negromonte, locu renumitu prin mórtea de martiru a valorosului Muradu I, numitu Chodavendighiar, in victori'a reportata asupra lui Las Ogli. Muradu indata ce ajunse acì, a inceputu lupt'a; dar successulu nu respundea asteptarei sale; câ-ci in inimicii loricati nu prindea sabi'a. Atunci Sultanulu se retrage cu trupele, si le ordina a lapeda armele usióre, a da nevala asupr'a inimiciloru si a'i taiá in capete cu securile si cu bâtele de feru. Musulmanii incungiura pe crestini de tóte partile; acesti-a vediendu ca in lupt'a deschisa nu potu se resiste furiei musulmaniloru, se retragu cu incetulu si se punu dupa carale loru; de aci sustienu lupt'a cu bravura admirabile si cu variabile successu pên' la santitulu sorelui. In urma vediendu regele ca soldatii sunt descuragiati si nu mai potu tiené foculu, 'si aduna flórea cavaleriei sale, esorta in pucine cuvente restulu trupeloru, indemnadu-le de a se tiené anca si a reincepe batai'a, si dicêndu ca elu merge a lua

tini si turci este, ca acesti-a dicu ca tóte aceste fapte s'au petrecutu inainte de cucerirea Greciei, ér crestinii pretindu ca Greci'a atunci era degià subjugata.

(47) *Cossov'a.* Localitate nu departe de Negromonte, si faimósa prin dóue sangeróse batalii: un'a intre Bulgari si Muradu I., unde acest'a a reportatu victoria, dar si-a perdutu viéti'a; si alt'a intre Muradu II contra ungureniloru. Analile romanesci descriu acésta d'in urma ca un'a care a fostu cea mai viia si cea mai sangerósa d'in câte s'au vediutu pên'acumu, si nu credu ca asemenea se se mai póta face in viitoriu.

pe inimicu d'in spate; asia, crede ca victori'a se va declara in partea crestiniloru. Elu ese intr'adeveru d'in campulu luptei, dar' ingrigitu mai multu de viéti'a sa decâtu de securitatea omeniloru sei, in locu de a merge se attace pe inimicu in spate, prinde fug'a si se duce. Armat'a vediendu-se fara comandante, 'si perde si ea tóta speranti'a, lasa campulu luptei, intórce si ea spatele, si cérca fiacare a'si salva viéti'a. Turcii urmarescu pe fugitivi cu cea mai mare furóre; ucidu multîme d'in ei, si pe multi 'i prindu. Afara de regele, toti generalii germani, bohemi si poloni au remasu morti in acésta bataia, si preste duoe mii de ómeni prinsi captivi.

INSOARA PE FIIULU SEU MAHOMEDU, SI MOARE

XXXII. Dupa acésta victoria, Muradu se intórce in triumfu la Adrianopole; si inca in acelu anu 'si casatoresce pe fiiulu seu Mahomedu cu fiic'a lui Solimanu begu, principe de Elbistan (48). In
A. 855 fine la anulu Hegirei 855, intr'o dî de luni care era a sieptea dî
I. C. 1451 d'in lun'a Muharem, mori dupa unu morbu usioru de vre-o câteva dîle.

CALITATILE, SI SUCCESSORII LUI MURADU

XXXIII. Muradu a vietiuitu patru-dieci-si-noe de ani, domnindu ani trei-dieci, luni siese si dîle optu. Principe dotatu cu tóte virtutile civili si militari: justu si valorosu; de o inima mare; laboriosu si patientu; invetiatu si religiosu; gratiosu si clemente; amatoriu si incuragiatoriu de sciintie; favoratoriu si ajutatoriu a toti cari escellau in vre-o arte; imperatu bunu, si mare generalu. Nime n'a obtienutu mai multe si mai mari victorii cá elu. Belgradulu este singur'a cetate, care a sustienutu mai multe assalte de a le lui. Sub elu soldatulu totdeauna a fostu invingêtoriu, si cetatianulu avutu si sicuru. Candu cucerià vre-unu locu, primulu seu cugetu era se edifice acolo o Giamia, o Moschea, unu Imaretu, o Medrese si unu Chanu. In totu anulu dá lui Evladi Resul Allah (49) o miie de fiuluri,

(48) *Elbistanu*. Provincia in Asi'a mica, despre care amu vorbitu mai in susu. Numele vechiu nu se scie.

(49) *Evladi resul Allah.* Vre se dîca; fiii profetului tramisu de Dumnedieu; de altminterea ei se numescu *Emiri* adeca domni, si, dupa cumu tienu turcii, se deriva dela Fatim'a fii'a lui Mahomedu. Mai inainte erau ca si Levitii evreiloru, destinati cultu-

si dóe-mii-cinci-sute tramitea monachiloru mahomedani d'in Mecca, Medin'a si Kudigsierif (50).

Muradu au avutu cinci fii: Mahomedu, Aladinu, Hassanu, Orchanu si Achmedu. D'in acesti-a numai Mahomedu au ajunsu la tronu; ceilalti toti au moritu in diferite morburi anca traindu parentele loru. Hasan si Orchanu au fostu immormentati in Adrianopole. Ach-

lui divinu, si aveau d'in thesaurulu publicu anumita retributiune annuale; asta-di acésta distinctiune favorabile a incetatu, si'i vedi respanditi in totu imperiulu ottomanu. Unicului semnu esterioru d'in care se cunoscu este, ca pórta turbanu (*) verde, péné candu ceialalti musulmani pórta turbanu albu. Ei ca si alti particulari simpli, sunt suppusi judecatorieloru ordinarie; dar' nu potu fi pedepsiti de nimene altulu, nici insusi de imperatulu, decâtu numai de capulu loru numitu *Narib* ori *Naribut esref*, séu capulu, prepositulu santiloru, si care este de aceeasi origine cu ei si descendente dela Fatima. E de observatu ceva in acésta familia, ce s'ar paré incredibile déca nu ar' fi fapta. Si acésta este, ca emirii péné la etatea de patru-dieci de ani sunt fórte seriosi, plini de gravitate, de sciintia si sapientia; indata inse ce au trecutu preste patru-dieci de ani, decadu, si de si nu devinu cu totulu idioti séu stupidi, totusi observi in ei óresicare usiurintia séu têmpire a mintiei. Turcii ieau acestu fenomenu, dreptu inspiratiune divina, si 'lu atribuie paupertatiei d'in nascere si sanctitatiei originarie a acestoru Emiri. Cu tóte aceste, candu vreu se apostrofedie pe cine-va de nebunu, ei intrebuintiédia proverbiulu: *Emir soi dur;* unu emiru; unulu d'in familia emiriloru; ca si candu ar' dice: éca unu nebunu.

(50) *Mecca, Medin'a, Kudigsierif.* Mecc'a, Medin'a si Ierusalimu sunt trei cetati, unde turcii facu peregrinatiuni. *Mecc'a* séu Caabcè este in Arabi'a, unde Selimu, cuceritoriulu Egiptului, a lasatu a se edifica o moshea mare si frumósa in loculu unei mici. Traditiunea turcésca tiene, ca Avramu si-a facutu aici o casa séu cortu, construitu asia, in câtu caletorii 'lu poteau vedé ori d'in ce parte veniau; si nu potea trece nici-unulu fara a nu bé unu pacharu de apa si a nu manca una a trei'a parte de pane. Cu timpu apoi, Mahomedu a transportatu aici d'in paradisu o pétra quadrata de colóre négra si o a locatu acolo cu man'a propria, pentru a servi de *Mihrab* séu altariu, la care se se inchine si se adóre pe Dumnedieu. Turcii credu ca Dumnedieu iérta pecatele si cele mai grele tuturoru acelora cari facu peregrinatiunea la Mecca. Ei mergu in peregrinagiu si la *Medina*, locu sacru pentru mormentulu legislatorului loru. Ei credu ca trupulu acestuia è conservatu aici intregu si neputreditu; si ca nu'i lipsesce decâtu unu dinte, care l-a perdutu intr'o bataia, unde a cadiutu martiru. Intr'o carte intitulata *Muhamedie*, care contiene viéti'a lui Mahomedu, se dice ca: «Archangelulu Gabrielu nici-odata n'a fostu in mai mare perplessitate de a merita mâni'a lui Dumnedieu ca atunci, candu intr'o bataia unu inimicu cu maciuc'a sa a nimeritu gur'a profetului si a facutu se'i sara unu dinte: ceea ce vediendu archangelulu a descensu iute d'in ceriu si a prinsu dintele inainte de a cadé la pamentu.

(*) Turcii 'i dicu *Dulben*, o legatória de lana cu care se invelescu la capu. Europenii 'i dicu *turbanu* dela turbe, cupola. *Tr. Germ.*

medu a moritu si a fostu ingropatu in Amasi'a, alu carei domnu era. Aladinu, care a successu lui Achmedu si a fostu sangiacu de Amasi'a, a moritu totu acolo, ér corpulu lui a fostu transportatu si immormentatu in Prus'a.

« si l-a pusu iérasi in gur'a profetului, dar' nu la loculu unde a fostu mai inainte » Sultanii tienu in thesaurulu loru unu dinte de omu, despre care credu ca è dintele lui Mahomedu, si 'lu conserva intre raritatile loru cele mai pretióse. Assemenea conserva in thesaurulu loru unu caputu, despre care credu ca a fostu alu lui Mahomedu. Trei dîle inainte de Ramasan, care este lun'a postului, Mufti atinge arip'a acestui caputu in apa, pronunciandu mai ântâiu unele rogatiuni. Turcii credu ca prin acésta atingere ap'a devine santîta, ér caputulu neputreditoriu; si o numescu *Obiuhirki sierif*, ap'a santului caputu; o punu in butelce mici, si le sigilédia cu sigilulu thesaurariei; éra imperatulu le tramite marelui veziru si altoru persóne mai insemnate in semnu de inalt'a sa favóre. Candu postulu cade dupa apusulu sórelui, turcii punu o picatura d'in acésta apa santita intr'unu pacharu mare cu apa comuna, apoi o gusta câteunu picu de trei-ori, si in urma o beau tóta dintr odata, ca se nu mai remana nici-o picatura. *Kudsisierif*, locu prè-santu séu Ierusalemu, anca este unu locu prè venerabile pentru turci; dar care mergéndu la Mecca, trece mai anteiu pe la Ierusalimu, nu este perfectu Hagi séu perfectu peregrinariu. Obiectulu devotiunei loru in acésta cetate esta o beserica edificata anca de imperatulu Iustinianu, care ei falsu o atribue lui Solimanu. Ei dîcu ca aici este o pétra de trei coti in quadratu, aternata ca prin minune in aeru de insusi Mahomedu. Cà-ci dîcu ei, candu se sui Mahomedu pe Borak-ulu seu (asia se numesce in Alcoranu asinulu lui Mahomedu), primi ordinu dela archangelulu Gabrielu a se sui la ceriu, si indata se redicà in susu dimpreuna cu asinulu seu, si cu o pétra ce se acâtiâ de piciórele acestui-a. Arhangelulu vediendu pétr'a dîse profetului: ce cauta aici pétra, candu a chiamatu numai pè Mahomedu. Acesta dîse atunci catra pétra: *Dur ia Mubareky*, opresce-te pétra fericita; si indata pétr'a a remasu in acellu locu pendente in aéru. Crestiniloru nu è permisu a cerceta aceste trei locuri. A fostu unu ambassadoru de Holandi'a, care, nu sciu cumu, a obtienutu unù ordinu dela Sultanulu adressatu gubèrnatorului de Ierusalimu pentru a'lu lasa se intre in Mosheca; gubernatorulu inse i-a refusatu. Ambasadorulu ilu intrebà, ca pentru ce nu se suppune la ordinulu Sultanului: atunci gubernatorulu respunse: Io sunt promptu a esecuta ordinulu imperatului: acesta permitte a intra, « dar, nu si-a esi; prin urmare 'ti sta in voia se intri, sub conditiune inse de a nu « mai esi nici-odata ». Acést'a a fostu destulu pentru a satisface curiositatea ambasadorului: elu se intórse inderetru si nu intrà.

Principi contimpurani cu Muradu II, in Europ'a au fostu:

La Constantinopole: Ioanu Paleologu 1421—1445; si Constantinu Paleologu 1445—1453.

In Occidentu: Albertu de Austri'a 1437—1439; si Fridericu III. de Austri'a 1439—1493.

In Angli'a: Henricu VI. 1422—1460.

In Franci'a: Carolu VII, 1422—1461 *Tr. Angl.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MAHOMEDU II

ALU SIEPTELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU I. DIN CARTEA III.

MAHOMEDU SE INVOIESCE CU CARAMANU OGLI

I. Venimu acumu la Sultanulu Mahomedu Fatih (1), decâtu care imperiulu ottomanu, se nu dîcu tóta lumea, mai illustru séu si mai fortunatu principe n'a vediutu. Ceea ce multi predecessori ai sei au doritu, dar' puçini au avutu inim'a de a tenta, elu a implinitu; adeca: elu a cuceritu Constantinopolea. Acésta cetate, fortificata prin natura si arte, cu dóue mari deschise la cóstele sale, aperata de una armata mai numerósa decâtu fusese a inemicului: a fostu cucerita de Mahomedu, care o face capital'a regatului seu; si prin acést'a s'a implinitu apoi caderea totale a vechiului imperiu orientale. Dar' se ne intorcemu la firulu istoriei nóstre.

Dupa mórtea lui Muradu, Mahomedu II. care acumu era in etate

(1) *Fatih*. Cuventu arabicu; insémna: care infrunta pericolele, care bravéza obstacolele, invingêtoriu. S'a datu acestu nume lui Mahomedu II. pentru assaltulu si cucerirea Constantinopolei.

A. 855 de doue-dieci-si unu de ani, se incoronéza a dóu'a óra (2) in diece
I. C. 1451 alle lunei Muharemu anulu Hegirei 855. Anca in aceeasi véra merge cu ostirile sale contra lui Caramanu Ogli, care nu interlasá nici-o ocasiune binevenita spre a face turburari si a infesta tierile vecine. Caramanu, audîndu ca imperatulu se apropia, a vediutu ca este cu multu mai slabu decâtu cá se i se póta oppune; asia 'si luà refugiulu la apucaturele sale consvete si-i cerù pace sub ori ce condiţiuni ar' voi. Sultanulu, de si cunoscea sufletulu perfidu alu acestui omu, totusi, pentru cá prin unu inimicu atâtu de neconsiderabile se nu fia impedecatu in intreprinderile sale mai mari, isi suffocà resimtiemintulu seu si se invoì la pacea ceruta.

IMPRESORA CONSTANTINOPOLEA, DAR PUNE PACE SI SE RETRAGE

II. In anulu urmatoriu face cele mai mari preparative, ordina a se versa tunuri grele, si adunandu-si d'in tóte provinciele o armata considerabile, merge cu ea spre a impesora Constantinopolea. Imperatulu grecu inspaimèntatu de marele periclu ce ilu amenintiá, isi tramite delegatii la Sultanulu, si cu tota umilinti'a 'i cere pace sub ce conditiuni i-ar' placé a'i dicta. Mohamedu dîse delegatiloru : «Compatimescu sórtea imperatului vostru, si consciinti'a nu 'mi «permitte a 'i refusa pacea candu elu se umilesce naintea mea. «Dar pentru cá poporulu meu se nu me accuse, ca amu facutu spese «atâtu de mari si amu inarmatu mai tóta Asi'a, fara cá se fiu castigatu prin acést'a nici cellu mai micu folosu pentru imperiulu ot-«manu : poftescu dela imperatulu vostru ca se'mi céda pe vecìa o «mica bucata de pamentu nu mai mare decâtu o pele de bou (3),

(2) *A dóu'a óra*. De aci este evidentu ca elu a mai fostu coronatu odata anca pênê traià tatalu seu. Dar' candu a reluatu acesta sceptrulu, candu a resignatu si l-a restituitu érasi in manile fiiului seu? Despre acést'a tacu scriitorii crestini.

(3) *Pele de bou*. Aci Mahomedu a vrutu se imiteze pe Elis'a (Didone) regin'a Carthaginei, a carei frauda se póte ceti in Iustinu cartea 18. capu 5. De altminterea nu numai Turcii, dar' si insusi Loniceru, tomu I. pag. 37. affirma, ca Mahomedu a fostu mare scrutatoriu alu anticitatiei ; in speçialu dîcu, ca elu avea mare placere in lectur'a cartiloru, unde sunt descrise espeditiunile regiloru si capitaniloru antici, precum Alexandru celu mare, Scipione Africanulu, Hanibalu, Iuliu Cesare si altii.

« pe tiermurea européna a Bogas-ului(4). Sub acésta conditiune me « voiu retrage numai decâtu cu ostirile mele, si voiu redica obsi- « diunea ». Grecii se invoira pré-bucurosu, si isi tienura de mare castigu, ca cu unu pretiu atâtu de nimicu potu se scape de unu periclu atâtu de mare. Dupa ce aceste conditiuni au fostu confirmate si de o parte si de alt'a, Mahomedu si-a tramisu armat'a inderetru la Adrianopole.

INCHIDE MAREA NÉGRA PRIN UNU CASTELLU

III. Mahomedu, dupa redicarea obsediului, aréta delegatiloru greci unu locu stancosu (5) pe tiermurea Bosphorului, si pretinde se 'lu aiba in posessiune. Dandu-si ei consensulu, Mahomedu ordina a taia una pele de bou in cordele câtu se póte de subtiri, incungiura cu ele o bucata de pamentu in circumferentia de cinci-sute de pasi, si ilu ocupa pentru scopulu seu, fara cá Grecii se cutedie a se oppune. Aici in patru-dieci de dîle edifica unu castellu cu muri grosi, si ilu fortifica cu cinci tunuri, crai representa litterele cinci d'in numele Mahomedu (6); si imediatu dupa aceea lasa a se edifica unu altulu (7) pe cóst'a asiatica, care cade chiar in façie cu cellu d'antaiu. Provede aceste castelle cu tunuri grele si alte munitiuni,

(4) Bosphorulu séu canalulu Constantinopolei.

(5) *Locu stancosu*. Asupr'a Bosphorului in partea de catra Europ'a, in distantia cam de siese mile italiane dela Constantinopole.

(6) *Numele Mahomedu*. La Turci acestu nume è unu feliu de tetragrammaton séu cuventu d'in patru littere, adeca *M. h. m.* si *d;* si aceste, cu unu Tesdid, séu semnulu duplicatiunei asupr'a de alu doile *m.* facu cu totulu cinci caractere (*). Si fiindu-ca castellulu è fortificatu cu cinci turnuri, Turcii tienu ca in acestu numeru este ce-va assemenare misteriósa ce hazardulu o a pusu intre turnuri si intre litterile d'in numele lui Mahomedu. De aci imperatulu scóse prognosticulu, ca elu va cuceri Constantinopolea, cá ci sórtea a vrutu ca edificiulu ce elu a construitu, se pórte inscriptiunea numelui seu. Acestu castellu se numesce pénĕ asta-di *Rumeli Hisari* séu Castellulu europénu.

(7) *Unu altulu*. Acesta è construitu in façi'a cellui despre care amu memoratu acumu, pe tiermurea asiatica a Bosphorului, unde miculu riurelu, *Gioksu* apa azuria, se perde in mare; si se numesce *Anadol Hisari* séu Castellulu asiaticu.

(*) Pentru cari nu sunt versati in limbele orientali, trebe se insemnamu, ca in acelea vocalile séu se omittu cu totulu, séu se insémna numai cu trasura de asupr'a séu de desuptulu consonanteloru. *Tr. Germ.*

12

pune o garnisóna buna in ele, si da ordinu comandantiloru de a nu lasa se treca nici-unu vasu, cari pe tóta diu'a aduceau provisiune in Constantinopole de pe marea négra. Dupa ce s'au facutu tóte aceste, Mahomedu sub apparenti'a pacei, s'a inturnatu la Adrianopole, si in a trei'a dî dupa sosirea sa aici, a pusu fundamentulu la unu palatu grandiosu, care si asta-di pórta numele de Gihan Numa (8).

IMPRESORA CONSTANTINOPOLEA A DOU'A OARA

A. 857 / I. C. 1453 IV. In alu treilea anu alu domniei sale, adeca la anulu Hegirei 857, Mahomedu a datu in fine pe façie intentiunile ce le tienea pên acumu ascunse in peptulu seu. Elu isi puse pe picióre o armata càtu s'a potutu de mare, plecà cu ea de la Adrianopole spre Constantinopole, si inchise cetatea de tóte partile. Afara de machinele necunoscute pene acumu si intrebuintiate la acésta obsidiune, in speçialu admirabile a fostu aceea, cu care in partea de catra média-nópte s'au transportatu unele vase prin déluri si vâli pene in intrulu porturiloru, ceea ce a causatu apoi caderea cetatei (9). Nu incape indoiéla, ca in vanu ar' fi fostu tóte adoperatiunile armatei pe uscatu, (care de si facea assalturi terribili asupra portiloru Edrene-Capu (10) si Egri-Capu, ea totusi nu potea se faca nimicu contra

(8) *Gihan Numa.* Adeca: Turnu-observatoru, fiindu ca d'in appartementulu femeieloru. care è fórte inaltu, se vede in tóte partile lumei.

(9) *Caderea cetatiei.* Turcii dîcu ca Mahomedu vediendu ca vasele sale nu potu intra in portulu care se estindea in mare distantia pênô la Blacherne, si ca d'in partea de catra uscatu è greu de a assalta si occupa cetatea: elu a lasatu a se construi unele vase pe uscatu, si a se trage distantia de mai multe mile italiane dela satulu Besîktasi pênô la Galata. Aci le-au indreptatu spre portulu care si asta-di se numesce Casim Pasia; si asiediendu-le langa murii cetatiei, soldatii de aici au ocupatu mai ântâiu pórt'a numita Phanar.

(10) *Edrene Capu.* Acést'a é o pórta in partea spre continentu pe calea care duce catra Adrianopole, si de aci se si numesce Pórt'a-Adriana. Spre média-nópte de la acésta, este pórt'a numita Egri Capu séu Pórta-strimba; aici se vedu cele mai antice palatie alle Constantinopolei. Unii dîcu ca le-ar' fi edificatu anca Belisariu, acelu capitanu faimosu, care a scapatu Itali'a d'in manile barbariloru, si in urma a fostu si elu unu jocu in man'a fortunei. Altii le atribuiescu lui Constantinu magnulu. Si unii si altii sunt in eróre. Nu trebe decâtu se caute cine-va la structur'a loru moderna, in speçialu la Palation, numitu de Turci Ballat, si dela care si-a luatu numele totu impregiurulu, si se va convinge ca aceste sunt oper'a ultimiloru imperati ai Greciloru. Intre ruinele unui-a d'in aceste palatie, a gasitu unu tineru pe timpulu

Greciloru; pe cari desperatiunea 'i facuse eroi), déca trupele maritime petrundiendu prin pórt'a Phanar (11), n'aru fi cuceritu o parte mare a cetatiei, si n'ar' fi constrinsu prin acésta pe ceealalta parte a

lui Mahomedu II. unu diamantu care tragea, precumu se spune, 120 de scrupuli. Unu lingurariu i l-a cumperatu pentru duóe-spre-diece lingure de lemnu. Acesta, fiindu-ca nu scia câtu ajunge, ilu aretà la unu evreu. Evreulu astutu si pricependu indata ca ce è, dîse cu unu aeru indifferente, ca nu è alta decâtu unu cristalu, si ca 'i da pe elu unu galbinu de auru. Omulu voia trei, si evreulu 'i promite si atatu-a. Lingurariulu impressionatu de promptitudinea evreului, se mira cumu póte pentru unu cristalu simplu se dea atati-a bani, si-i cere diece galbeni. Evreulu 'i da si atatu-a. Atunci omulu nostru sta pe cugete, si vine la idee'a ca pétr'a acést'a trebe se fia de unu mare pretiu; se intórce si dîce, ca numai a glumitu, fiindu ca pétr'a nu è a sa, cà-ci altminterea i o ar' fi datu pentr'unu galbenu. Evreulu vede ca procederea sa a deschisu ochii lingurariului; si pentru a'lu preveni face o chartia catra imperatulu si-i denuncia descoperirea ce a facutu. Sultanulu tramite indata dupa lingurariulu cu diamantulu. Stralucirea si marimea lui 'i causâ placere si admiratiune: evreulu si lingurariulu fura amenduoi bine recompensati, si diamantulu remase la Sultanulu intre cellelalte juvele alle sale. Turcii sunt de parere ca diamantulu acest'a n'are parechia in tóta lumea; elu 'si conserva numele de diamantulu lingurariului, in limb'a turcésca *Kasikci Tasci*. Palatulu unde s'a gasitu, la Turci se numesce *Tekkiur Serai*, séu palatulu imperatiloru greci.

(11) *Phanar*. Séu mai vulgaru Fener, pórt'a care duce spre cellu mai d'in josu portu alu Constantinopolei. Partea acésta è insemnata asta-di mai alesu d'in causa, ca aici si au locuintiele cei mai nobili si cei mai avuti greci ai cetatiei. Aci este beseric'a cathedrale, care è renumita pre langa alte raritati anca si pentru aceea, ca aici se conserva actele, scrierile, cuventarile si decisiunile tuturoru patriarchiloru cari au ocupatu scaunulu dela cucerirea Constanopolei prin turci péné 'n diu'a de asta-di; tóte in regula si correctu scrise. Totu in partea acést'a este si una academia pentru instructiunea tinerimei. Acésta este edificata de unu grecu cu numele *Manolaki*, care nimicu n'a avutu ignobilu in sine afara de originea sa. Se invétia in acésta academia, philosophi'a si tóte partile ei, precumu si alte mai multe sciintie, tóte in limb'a pura si antica grecésca. Persóne fórte distincte prin pietatea si sciinti'a loru au esitu pe timpulu meu d'in acésta scóla. Intre altii *Ion Cariophilu*, theologu si philosophu escellente, in urma renumitu predicatoru in biseric'a catedrale. *Blasiu Scaevophilax*, *Antoniu* si *Spandoniu*, toti philosophi peripatetici. *Iacomiu*, grammaticu accuratu, dela care pené candu locuiamu in Constantinopole, amu invetiatu elementele philosophiei. *Sebastu*, celebru prin calendariulu seu ecclesiasticu, dar mai alesu prin scrierile sale critice asupr'a controversiunei intre baseric'a greca si latina. *Dionisiu Hieromonachu*, si *Alexandru Mavrocordatu*, stimati in generalu pentru rarele loru cunoscintie; ei au fostu professori de philosophia, de theologia si de phisica; acestu d'in urma a fostu si interprete (*) pre langa curtea ottomana. Elu a scrisu unu tractatu despre circulatiunea sangelui, care s'a tiparitu mai de multe-ori in Ita-

(*) Vulgo: dragomanu.

cetatiei a se suppune lui Mahomedu. Acésta s'a intemplatu in a cinci-dieci-si-un'a dî a obsidiunei; câ-ci séu negligenti'a séu trada-

li'a; apoi una istoria profusa despre creatiunea lumei pénê in dîlele nóstre. **Afara de** aceste a lasatu o multîme de littere si alte nenumerate tractate mai mici, cari, precumu audu, fiiulu seu Nicolau Maurcordatu, omu fórte versatu in litteratur'a orientale si occidentale, le-a publicatu in Moldavi'a. Nu trebe se ne imaginamu precumu face cea mai mare parte d'in crestini, ca Greci'a atâtu de tare ar' fi caditu in barbarismu, in câtu in timpii d'in urma ea nu ar' fi produsu barbati cari se póta egala cu cei mai vechi erudîti ai ei. Si pentru a nu merge mai departe, acumu in dîlele nóstre amu vediutu trei patriarchi, unulu la Constantinopole, si duoi la Ierusalimu, cari pentru sciintiele loru merita tóta reputatiunea. Celu d'in Constantinopole é Cainicu; unu adeveratu oratoru eloquentu, care, lucru ce raru se intempla, a muritu ca patriarchu. Cei d'in Ierusalimu sunt *Dosilheu* si *Chrysanthu*, acest'a ruda si succesore celui d'ântâiu, si care, precumu audu, este anca in viétia. Dela Dositheiu afara de alte monumente ale eruditiunei sale, avemu scrierile sale critice (*) contra latiniloru, tiparite in trei tomuri. Afara de acesti eruditi, academi'a d'in Constantinopole a mai produsu si altii; precumu: *Meletiu*, mai antaiu archiepiscopu in Art'a, apoi in Athen'a; omu de literatura universale, dar mai alesu studiatu in dogmele helmontiniane séu mai bine in principiele lui Thales, d'in cari amu luatu lectiuni dela elu in timpu de optu luni. Apoi *Elia Miniati Hieromonachu*, care in urma se facù episcopu Messenei in More'a; philosophu subtilu, si assemenea escellentu pentru cunoscintiele sale in theologi'a dogmatica si scolastica. *Marcu Lariseu*, limbistu escelentu. *Mitrophanu Hierodiaconu*, mare amatoriu de artea poetica si fericitu imitatoru alu anticiloru. *Liciniu*, nativu d'in Monembastia séu Malvasi'a, cunoscea philosophi'a si medicin'a d'in fundamentu. Elu a fostu primu-medicu in curtea nóstra, Sciinti'a si esperienti'a ce o avea in artea medicale i-a castigatu stima generale si auctoritate la turci. In urma a esitu d'in Constantinopole si s'a intorsu in patri'a sa, republic'a de Veneti'a l-a onoratu cu titlulu de comte. Cam la unu anu dupa aceea, l-au prinsu Turcii in Monembasi'a, si apoi amu audîtu ca l-au spendiuratu publicamente in Constantinopole, sub cuventu ca pénê ce a fostu aici ar' fi statu in correspondentia cu Venetianii. Se mai numimu anca pe *Constantinu*, fiiulu lui Duca, principe de Moldavi'a, superioru multoru-a d'in compatriotii sei in antic'a gréca si in philosophia; a fostu scolariu lui Spandoniu. *Andronicu* d'in nobil'a familia Rhangaviloru, celebru pentru perfect'a cunoscintia a limbei grecesci mai alesu in ceea ce privesce puritatea ei; si era fórte versatu in lectur'a cartiloru sântiloru parinti. Asiu mai poté adaoge cu totu dreptulu pe *Ierimi'a Cacavella*, nascutu in Cret'a (**) hieromonachu si predicatoru in baseric'a catedrale d'in Constantinopole; si dela care amu invetiatu primele precepte alle philosophiei. Apoi *Anastasiu Condoidi*, nascutu in Corcyra (***) a fostu instructoru pre langa fiii mei. Si *Anastasiu Nausi*, d'in Macedonia, cunoscutu atâtu in Germani'a câtu si in Angli'a, pentru capacitatea sa si profund'a cunoscintia a limbei grecesci.

(*) Disputationes.
(**) Adeca: Candia.
(***) Corfu.

rea Vezirului (12) (despre care se dîce ca a fostu corruptu de catra crestini) a impedecatu de cetatea n'a potutu fi occupata mai curendu. Ci, eu vreu a relata particularitatile acestei affaceri mai pe largu d'in istoriografii turci.

OCCUPAREA CETATIEI PRIN ASSALTU D'IN PARTEA DE CÀTRA MARE

V. Crestinii, dupa obsidiune de cinci-dieci de dîle erau storsi de continu'a vigilantia si labóre, si vedeau ca pucini, de si valorosi, au mai remasu spre aperare; murii cetatiei sparti de tóte partile; batteriele distruse; cu unu cuventu, cetatea blocata pe mare si pe uscatu, si de nicairi n'avea se astepte vre-unu adjutoriu: asiá, dupa matura deliberatiune, au cugetatu ca pentru propri'a loru securitate nu potu face alta decâtu a capitula in sperantia ca Vezirulu, despre care scieau ca è corruptu de catra ei, le va face bunu servitiu in acestu lucru. Insusi imperatulu aprobà acestu consiliu, si tramise delegati la Mahomedu cu propunerea, cá acest'a singuru se dictedie conditiunile. Acesti-a vinu d'in cetate cu stéguri albe in mana, in semnu de pace; Sultanulu 'i primesce cu tota curtenirea, le promitte ca concede locuitoriloru viéti'a si averea loru, si le da libertate a merge unde vor voì. Delegatii anca offeru a'i preda cetatea sub aceste conditiuni, si se intorcu inderetru a reporta Domnului loru despre missiunea cu care au fostu insarcinati. Dar' inainte de a ajunge sub murii cetatiei, Sultanulu Mahomedu avendu a le mai comunica ceva, ordina a'i chiama inderetru. Tramisii Sultanului mergu in cea mai mare fuga se ajunga pe delegati, cari se departasera acumu o buna cale inainte. Acésta fuga in graba a

(12) *Vezirulu*. Acest'a pare a fi fostu Halil Pasia, pasia, pe care Phranza in cartea 3. capu 13, ilu numesce capu consiliului secretu si cellu mai accreditatu d'intre toti, si despre care dîce ca nu numai inainte de obsidiune, ci si dupa aceea, vediendu ca lucrurile nu se succedu dupa dorintiele sale, totu intr'un'a a consiliatu lui Mahomedu se desiste dela acestu bellu. In fine, dupa ce opiniunile sale n'au fostu ascultate, s'a facutu vendietoriu si pe sub mana a descoperitu imperatului grecu resolutiunile consiliului secretu. Pentru acésta fapta, cóte-va dîle dupa cucerirea cetatiei, elu a fostu pedepsitu cu mórte. Turcii cunoscu bine tradarile ministriloru loru; dar' au interesu a nu le divulga: gravitatea istoriei nu le permitte a eternisa memori'a tradatoriloru de o parte, si de alt'a, respectulu ce detorescu la posturi atâtu de inalte, 'i face se crutie onórea aceloru-a cari le occupa.

bandei turcesci a suscitatu in sentinelele de pe muri suspitiunea, ca Mahomedu voiesce cu frauda a intra in cetate de odata cu delegatii. Dau focu asupr'a turciloru spre a'i impedeca se nu se apropie de cetate. Turcii vediendu ca companionii loru sunt greu vulnerati intr'unu modu atâtu de neasteptatu, dau signalu de retragere, mergu la Sultanulu inderetru si ilu aviséza despre ceea ce li s'a intemplatu. Mahomedu a crediutu ca Greciloru le pare reu ca s'au impacatu, si ca in modu proditoriu au vulneratu pe omenii sei. Dreptu aceea, plinu de indignatiune, da ordinu soldatiloru sei a se prepara, si prin bravur'a loru a stinge cu totulu pe acestu inimicu perfidu. De ceealalta parte, imperatulu grecescu anca, avisatu de sentinelle ca armat'a turcésca se incérca a cuprinde cetatea prin frauda, si ca se apropie degiá de muri, — da ordinu ómeniloru sei a prinde armele, si in acésta suprema necessitate a face totu pene la estremu. Grecii prindu curagiu d'in periclulu imminentu, si vediendu ca desperatiunea este singurulu loru refugiu, se decidu a'si apera cetatea pene la celle d'in urma. Dupa acestea se incinge o lupta inversiunata si sangerósa; cá ci o parte luptá pentru religiune, libertate si viétia, ér' ceealalta pentru victoria si imperiu. Dar' pe candu Grecii se luptau barbatesce in partea de catra uscatu, pe atunci cei cari aparau cetatea in partea de catra mare, au fostu alungati de pe muri prin puscaturile inimicului, si dau cale trupeloru turcesci de a intra in cetate.

IMPERATULU GRECESCU CADE MORTU

VI. In acestu asaltu insusi imperatulu cade mortu, dupa ce se luptase cu cea mai mare bravura acumu cá generalu, acumu cá soldatu, si dupa ce in medi-loculu cellui mai mare periclu animase pe ómenii sei pretotindinea cu presenti'a sa. Cu caderea sa, glori'a imperiului grecu anca a cadiutu tóta in pulbere. Cadavrulu seu fara capu s'a gasitu zacêndu asupra cadavrului unui stegariu, de unde acestu locu pene in diu'a de asta-di a capetatu numele de Sangiaktar Iokushi (13).

(13) *Sangiaklar Iokushi*. Adeca délu séu culme pe care se punu semne séu stindarde. E unu munte inaltu, pe inaltimea carui-a, nu departe de baseric'a cathedra-

CEEALALTA PARTE A CETATIEI CAPITULEZA

VII. Cei cari aperau cetatea in partea de catra uscatu, si respingeau anca totu cu bravura atacurile turciloru, candu au audîtu cele petrecute in partea de catra mare, s'au decisu a'si cauta ultim'a sperantia a securitatiei in capitularea cetatiei stipulata degiá de mai inainte. Dreptu aceea, implanta pe murii cetatiei semnulu pacei (14) si striga câtu le iea gur'a de susu de pe ziduri: « Nu ve temeti de « Dumnedieu ca fara nici-o causa si fara cea mai mica vina d'in par« tea nóstra, se ve frangeti promissiunea data ? Impaciuirea despre « capitularea cetatiei este degiá inchieiata, si amenduoi imperatii au « ordinatu esecutarea ei. Incetati deci de la lupta, si nu mai neva« liti asupr'a aceloru-a, cari au promisu a fi pe viitoriu ai vostri supusi». Mahomedu audîndu aceste, si nesciindu póte ce s'a petrecutu in partea de catra mare, da ordinu se incete lupt'a, si promitte a inplinî conditiunile pacei de mai inainte; si asia recepe ceealta parte a cetatiei prin capitulatiune.

MAHOMEDU PUBLICA CONDITIUNILE CAPITULATIUNEI

VIII. In alta dî dupa acést'a, Mahomedu intra in cetate prin port'a numita Topkapu (15), si in presenti'a Greciloru, ingrigiati de religiunea si de viéti'a loru, da urmatoriulu ordinu: «V'amu promisu in « tractatulu nostru ce amu facutu, ca tóte bisericile si monastirile « au se remana intacte, si religiunea vóstra n'are se sufere nici-unu « detrimentu. Dar' fiindu-ca una parte a cetatiei o amu ocupatu « prin poterea armeloru, ér' ceealalta parte o amu receputu prin « capitulatiune: asiá, tienu ca este justu, si prin acést'a ordinu pre« cumu urméza: casele religióse si besericele, ce cadu in acea parte « a cetatiei pe care o amu ceceritu, se se transfórme in Giamie, ér' « cellelalte se remana intregi christianiloru ». Asia, dela Akserai (16) si pene la S-ta Sophia, tóte besericele au fostu transformate

le, este una baserica edificata in onórea santei Maria vergina; singur'a, care turcii o au lasatu crestiniloru d'intre tóte besericele vechi, ce esisteau pe timpulu cucerirei cetatiei.

(14) Stindardu albu.

(15) Pórt'a tunuriloru.

(16) *Akserai*. Palatulu albu. Asia numescu turcii o strada ce duce spre marea mar-

in Giamìe; ér' dela templulu Sulïu Monastyr (17) pene la Edrene-kapu (18) tóte au remasu crestiniloru.

MERGE IN PROCESSIUNE LA S. SOPHIA

IX. Dupa aceea lasa a se aduna trupele atàtu maritime càtu si terrestre in piati'a Akserai, si merge cu ele in processiune triumfale la S-ta Sophia; aici ordina a se intona Ezan-ulu (19), si a se celebra Namaz-ulu (20). Dupa terminarea rogatiuniloru merge in palatulu imperiale, si candu a intratu aici, se dîce ca, ca iubitoriu de artea poetica, oprindu-se pe trepte a improvisatu unu distichu in limb'a

mora; aici sunt frumósele casarme ale Ieniceriloru, numite la turci Iengiodalar, séu locuintie nuóe. Nu è permisu femeiloru, nici macar celloru ale Ieniceriloru a trece prin acésta strada. Elle nu potu cere satisfactiune pentru injuriele ce li s'ar intempla trecéndu pe aici. Er' déca o femeia publica ar' voi se mérga la revedere in acésta strada, datin'a este ca ea se bata unu cuiu la coltiulu stradei si se 'si acatie acolo turbanulu: acestu semnu face atenti pe trecatori a lua altu cale, si a nu trece prin acea strada.

(17) *Sulïu Monastyr*. Mônastirea apatósa. Pe timpulu crestiniloru, acést'a era baseric'a armeniloru cari locuiau tóta acea parte a cetatiei. Asta-di este o Giamie. Numele de apatósa 'i s'a datu dela sorgintii de apa ce esu d'in fundamentele basericei.

(18) Pórt'a Adrianopolei.

(19) *Ezan-ulu*. Imnu ce contiene professiunea credintiei mahomedaniloru. Este unu cantaretiu, Muezin, care d'in inaltimea turnului Giamiei numitu Menare, invita poporulu la rugatiuni de cinci-ori pe dî. Vinerea este si unu alu siesele-a Ezan, numitu Selat, care se canta dóue óre inainte de Nemaz-ulu séu rugatiunea de média-di, dar' nu è imprenatu cu rugatiuni; asia e si cu Temgid-ulu, care se canta inainte de rugatiunile de demanétia, si precede immediatu acestoru rugatiuni; amenduóe sunt doxologie séu cantece intru laud'a lui Dumnedieu datatoriulu de lumina, si facatoriulu santei dî de Vineri. Professiunea credintiei mahomedaniloru sta numai din aceste duóe capete: «Nu è Dumnedieu afara de Dumnedieu»; si «Mahomedu è profetulu seu» (*). Candu canta Ezan-ulu, de comunu mai adaoga aceste: «Dumnedieulu pré «'naltu; nu è Dumnedieu afara de Dumnedieu; si Mahomedu è profetulu seu». Acést'a se repete de duóe-ori, apoi adaogu: «Veniti poporulu la loculu pacei séu «integritatiei, aci se intielege Mecca,» veniti la asilulu salutei séu loculu mantuin-«tiei». Precumu crestinii candu occupa vre-o cetate canta *Te Deum-ulu* loru, asia turcii in asemeni occasiuni facu a resuna Ezanu-lu loru in besericele crestiniloru, si prin acést'a le transforma immediatu in Giamie séu Moschee.

(20) A se vedé not'a 6 la capu IV d'in Cartea I.

(*) In limb'a arabica: La Ilahe illalah, ve Muhamed Resulïullah. *Tr. Germ.*

persiana (21). Cucerirea Constantinopolei (22) s'a intemplatu in anulu Hegirei 857 la doue-dieci dîle ale lunei Gemaziulu-evvel.

(21) *In limb'a persiana.* Eca acestu disticu:

Perdè dari mikïuned ber kysri Caisar ankebut.
Bume neuvèt mizèend ber kiumbeti Efrasiyab.

Adeca:

Painginulu tiesse pans'a in palatulu imperatului:
Buh'a canta pe turnurile Efrasiyabului.

Efrasiyab este unu palatu alu regiloru persiani, despre care turcii au fórte multe fabule. Aci prin acestu oraculu pare a se face alusiune la caderea superbei maiestati a imperatiloru greci; cá-ci, precumu painginii implu de tiesetùrile loru casele desierte si ruinate. cari devinu apoi locu de cuiburi pentru buhe si canta nóptea in modu infioratoriu; chiar' asia voru deveni palatele imperatiloru greci, alu caroru imperiu va trece la domnii noi: ele voru fi assemenea palatului Efrasiyab. Profetia, care s'a implinita in tóte circumstantiele sale! Palatele superbe alle vechiloru imperati greci, asta-di nu sunt alta decâtu imaginea desolatiunei orribile a potestatiei loru: nu locuiesce acolo alta, decâtu, precumu amu observatu, buhele si liliacii: emblema terribile a ruinei acestui imperiu.

(22) *Constantinopolei.* Sciu ca multi istorici crestini, atâtu greci câtu si latini. nu 'su de accordu cu mine intru descrierea ocuparei Constantinopolei, si dîcu ca ea tóta a fostu cucerita prin arme. Auctoritatea loru inse ori câtu ar' fi de respectabile, nu me confunda intru sustienerea celloru dîse de mine; si amu motive de a tiené ca adeverulu este in partea mea. Primulu argumentu este, assertiunea unanima a tuturoru celloru mai gravi istorici turci, atâtu vechi câtu si moderni. Acesti-a toti, de si nu sunt de accordu asupr'a multoru particularitati cari concernu faptele imperatiloru loru, dar' asupr'a acestui punctu ei nu variaza de locu, si declara cá d'intr'o gura ca: diumetate, ba partea cea mai considerabile a cetatiei s'a suppusu lui Mahomedu prin capitulatiune sub certe conditiuni, cari au fostu insemnate de ei si au ajunsu péné la noi. Se scie ca scriitorii orientali, si io intielegu aci si pe turci, au datin'a de a mari lucrurile proprii, si de a mici si injosi pe ale altoru-a; de aci greu asiu potea cuprinde ca ei se affirme una minciuna, care n'ar servi decâtu spre rusinea loru. Totu omulu cu simtiu militariu scie, ca este cu multu mai gloriosu a cuprinde o cetate prin arma decâtu prin capitulatiune. A lu doilea, cu multu mai gravu argumentu este, ca grecii au remasu in possessiunea besericeloru, in partea cetatiei care a capitulatu, nu numai sub Mahomedu II. ci si sub Baiazetu II. si sub Selimu I., care din urma inse le-a luatu cu timpu si pe acelea dela cresciui. Actele acestoru beserici de sub timpulu acestoru trei imperati, se conserva péné in diu'a de asta-di in archiv'a besericei patriarcale. Voiu spune cumu s'au luatu aceste beserici dela greci; voiu urma aci narratiunea lui Ali Effendi, nascutu in Philippopole, unulu d'intre cei mai gravi auctori la turci, si care a traitu chiar pe acelu timpu; elu a fostu Chazine Kiatibi, séu secretariu alu thesaurariei, sub celebrulu Ferhad Pasia Defterdar, séu mare-thesaurariu alu Sultanului Selimu I. Acésta narratiune va confirma opiniunea mea despre capitularea Constantinopolei. Selimu I. intr'unu accessu

DESCOPERIREA MORMENTULUI LUI EIUB ENSARI

X. Dupa ce s'au adusu in ordine totu ce era mai de insemnatu in cetate, a trei'a di dupa cucerirea ei se spune Sultanului, ca unu anu-

de zelu pentru propagarea religiunei sale, tramise dupa Mufti, si dupa ce a vorbitu cu elu in modu familiariu despre mai multe lucruri indifferente, in urma schimbà discursulu, si luandu unu aeru seriosu 'lu intréba: ce crede ca ar' fi lucru mai placutu lui Dumnedieu, si ar' servi mai multu spre onórea sa? a suppune lumea intréga, si a face pe sectatorii lui Isevi (Iesu) si lui Musavi (Moise) tributari ottomaniloru, si a aduna cu modulu acest'a in Beitul mali Muslimin, adeca in thesaurulu musulmanu, avutiele atâtoru regate? séu a despretui tóte aceste thesaure, si a converte tóte natiunile la credinti'a mahomedana? Mufti, fara a pricepe intentiunea Sultanului, dîse: «Ca conversiunea la credinti'a adeverata a unui singru sufletu perdutu, si perdute sunt sufletele tuturoru crestiniloru si evreiloru: are mai mare pretiu in ochii lui Dumnediu, decâtu avutiele a tóta lumea». Acésta Fetva, intari pe imperatulu in opiniunea sa. Cate-va dîle in urma chiama la sine pe marele veziru, si-i ordina a converte in Giamii séu Moschee tóte bisericile crestiniloru; a le interdîce professiunea publica a cultului loru religiosu; a face totu pentru ca se tréca la legea lui Mahomedu, pênô a intrebuintia si pedépsa de mórte contra aceloru-a cari n'ar' asculta si ar' refusa de a se suppune ordiniloru sale. Cá de fulgeru fu lovitu vezirulu, audindu acestu ordinu atâtu de contrariu legei lui Mahomedu, si prejudiciosu chiar binelui imperiului; elu nu sciá ce se replice. Dar' audîndu ca Mufti prin Fetv'a sa a confirmatu intentiunea imperatului, immediatu dupa esirea sa dela curte, a mersu la Mufti si 'lu mustrâ pentru consiliulu ce a datu imperatului. Mufti marturisesce ca l-a surprinsu imperatulu cu vorb'a, dar' 'i promitte sub juramentu de a face totu pentru a indrepta gresiél'a, si pentru a abate pe imperatulu dela propusulu seu. Se consulta apoi amenduoi despre mesurile de a preveni reulu. Resultatulu consultatiunei loru a fostu, ca au tramisu in secretu una persóna de incredere la patriarculu, ca se ilu previia despre lucru, si se 'i spuna ce are se respunda la ordinulu imperatului, candu va fi trebuintia. Dupa accea comunica Caimacamului mandatulu imperatescu ordinandu-i a converte in moschee tóte besericele crestiniloru. si a constringe pe toti locuitorii de alta religiune din Constantinopole a trece la religiunea mahomedana. Caimacamulu primindu mandatulu, somméza pe patriarchu si pe totu clerulu seu de a comparui la palatu, pentru a li se ceti instructiunile ce a primitu. Patriarchulu, care era degiá instruitu in lucru de marele veziru si de Mufti, presentandu-se inaintea caimacamului, si ascultandu lectur'a ordinului imperialu, respunse: «Ca elu appelódia la imperatulu, inaintea carui-a vre ca «Mufti si alte persóne sciutórie de legi se'i asculte aperarea; si ca desbatendu-se «processulu in tóta regul'a, elu se va multiami cu sententi'a ce cu voi'a lui Dum«nedieu se va pronuncia dupa legea Coranului; ér déca i se va refusa acésta dreptate «elu scie ca in lumea ceealalta este unu altu tribunalu, inaintea carui-a va tramite «sufletele poporului seu spre a respunde de pecatele loru si de ale sale proprii.» Caimacamulu, precumu avea instructiune, tramitte respunsulu patriarchului la marele veziru d'impreuna cu unu recursu pré umilitu alu tutuloru crestiniloru: tóte a-

mitu generalu mahomedanu cu numele Elbu Eiub (23) Ensari (24); a profetitu este acumu lungu timpu, ca elu va fi incoronatu cu

cluse intr'o scrisóre. Vezirulu si Mufti dupa ce le-au cetitu, le-au inaintatu Sultanului, anunciandu-i ca patriarchulu refusa de a se suppune ordinului, d'in causa ca aci este unu processu intre elu si intre imperatulu, in care mai inainte trebe se se pronuncia justiti'a. Dar' adaose Mufti, fiindu-ca la cuventulu lui Emrisferiin, voi'a dreptatiei trebe se se implinésca, si cursulu apeloru trebe se stea; asia, io credu ca este justu ca maiestatea vóstra se ascultati plangerile patriarchului, si a-i respunde ce ve indurati. — Imperatulu sciindu ca nu póte aplica fortia contra opiniunei lui Mufti, dîse: bine, fia; si ordinà ca patriarchulu, metropolitii si vre-o câti-va altii betrani d'in cleru, se se presente inaintea sa in Adrianopole. Admisi in divanu, patriarchulu se plange ca ordinulu imperatului nu numai ca este injuriosu façie cu d'insii, dar' prin elu se violéza si se calca in picióre tractatulu ce l-au incheiatu antecessorii imperatului cu ei, si l-au confirmatu cu juramentulu loru. Defterdarulu Effendi, advocatulu Sultanului si defensorele causei sale, 'lu intréba: Ce tractatu è acelu-a, despre care vorbesci? Patriarchulu luandu cuventulu, respunse: « Permite-« ti-ne Maiestate, se ve aducemu aminte occuparea Constantinopolei. Protoparintii « nostri au datu Sultanului Mahomedu Fatih diumetate d'in acésta cetate, si o au « datu d'in buna voi'a loru sub urmatoriele conditiuni: 1. Ca bisericele crestiniloru « se nu se schimbe nici-decumu in Giamie; 2. Ca matrimoniele, ingropatiunile, cumu « si alte rituri si ceremonii alle besericei crestiniloru, se continue a se celebra fara « nici-unu impedecamentu; 3. Ca serbatorile pasciloru se se póta tiené si serba in « tóta libertatea; si, pentru comoditatea locuitoriloru in suburbiuri, cari ar' voi se « participe la rugatiunile si servitiulu divinu de nóptea in beseric'a patriarchale, « a se lasa in cele trei nopti ale serbatoriloru pórt'a dela Phanar deschisa. Aceste « sunt conditiunile, sub cari amu primitu in cetate pe avulu Maiestatiei vóstre, pre-« sentandu-i cheile pe tâiere de auru; elu ni-a datu cuventulu imperatescu, ca vomu « fi mantienuti in possessiunea besericeloru nóstre contra a ori ce attentatu si violen-« tia; si pénó in diu'a de asta-di noi n'amu fostu turburati in acésta possessiune, « standu sub protectiunea a duoi imperati, predecessori ai maiestatiei vóstre. Si acuma « voiti prin ordinulu ce ati datu, se ne despoiati de aceste drepturi; si nuóe nu ne « remane alta decâtu a plange; câ-ci nu nóue ne este datu a releva injuri'a, ce ni se « intenta. Incâtu pentru celalaltu punctu d'in ordinulu maiestatiei vóstre, prin care « pretindeti ca se lasamu legea crestina si se trecemu la legea mahomedana, acest'a « anca este in contra tractatului despre care v'amu vorbitu; dar' elu este si in contra « legei Coranului, care dîce espressu: » ca nime nu póte fi constrinsu a urma legea mahomedana d'in momentulu ce a ajunsu etatea virile si pén' la alu sieptediecelea anu, fiindu-ca in totu anulu respunde in forma de tributu trei-spre-diece drachme de argintu puru. Mufti declara ca asia este in textulu Coranului, si ca comentatorii anca dîcu asia, ca acést'a è o lege sacra si inviolabile. Dupa aceea iea cuventulu advocatulu Sultanului si dîce: Nimene nu néga ca ceea ce a citatu patriarchulu d'in Coranu, este purulu adeveru si merita cea mai profunda veneratiune, mai alesu candu Mufti insusi o confirma; dar', nu i se pare nici veritabile nici credibile aceea ce spune patriarchulu despre ocuparea Constantinopolei. Aci intréba Mufti pe patriarchulu:

mórte de martiru sub Constantinu, dar' ca unu imperatu alu Muslimaniloru, care va cuceri cetatea, prin o revelatiune divina va des

déca póte se produca instrumentulu originalu despre acelu tractatu? «S'a perdutu in focu, respunde patriarchulu, dar' ca póte se produca trei martori oculari cari au fostu presenti la acea transactiune, si anume trei Ieniceri, pe a caroru buna credintia me radiemu ca voru confirma ceea ce amu dîsu». Se chiama inainte toti trei Ienicerii, betrani fia-care de aprópe o suta de ani, si fara a esitá in marturirea loru, spunu in façi'a lui Mufti, ca: au fostu presenti la ocuparea Constantinopolei; ca 'si aducu aminte bine, si au vediutu cu ochii loru, cumu nobilii greci au venitu d'in cetate, s'au presentatu Sultanului, care era in cortulu seu afara de murii cetatiei, si i-au adusu pe tâiere de auru cheile, si au cerutu si obtienutu dela elu conditiunile affirmate de patriarchulu. Imperatulu Selimu, care ascultase pênê acumu in tacere, luà cuventulu si dise: «De si aceste conditiuni sunt date si concesse crestiniloru de «avulu nostru, totusi noi nu potemu se le confirmamu, fiindu-ca nu vedu nici in le- «gea nóstra nici in regulele justitiei nimicu, ce ni-ar' poté obliga se lasamu, cá edificie «atâtu de frumóse destinate servitiului lui Dumnedieu, se mai servésca de Butchanè, «séu case de idoli. Noi dar revocamu si annulamu acele conditiuni; si in conformitate «cu preceptulu d'in santulu Coranu, concedemu ca crestinii se póta in tóta libertatea «professa in publicu religiunea loru, placerea si voi'a nóstra inse este, ca tóte bese- «ricele de pétra alle crestiniloru se fia transformate in Giamii, liberi fiindu de a'si «face altele d'in lemnu, precumu le concedemu si aceea ca se 'si repareze pe acelle «cari cu timpu s'au ruinatu». Acésta sententia pronunciata de insusi imperatulu a fostu punctualu esecutata. Tóte bisericele au fostu luate dela crestini, incependu dela beseric'a patriarchale numita Panmakaristos (*), care a fostu convertita in Giamia sub numele de Fetihie; acésta beserica in partea de catra resaritu avea in façie palatulu románu numitu Cara Iflak séu dupa pronunci'a corrupta Vlak Serai, si in partea de catra apusu palatulu Moldaviei, numitu Bogdan Serai.— Amu crediutu de utile a reproduce aci pe lungu acésta espunere a istoricului meu mai susu memoratu; espunere ce merita tóta attentiunea, cu atâtu mai vertosu, ca d'intre toti auctorii turci nici unulu nu vorbesce despre faptele crestiniloru cu atâtu-a reserva si moderatiune ca acesta. Amu datu de cartea acést'a la unu grecu in Philippopole; trebe ca este uniculu esemplariu, fiindu ca n'amu vediutu altulu nicâiurea. Io l-amu lasatu in Constantinopole candu m'amu mutatu de acolo, si audu ca, d'impreuna cu alte mai multe colectiuni alle melle despre trebile si datinele turciloru, au cadiutu in manile lui Ion Maurocordatu, de presentu interprete pre langa curtea ottomana. — Asia crestinii au fostu despoiati de besericele loru, in possessiunea caroru-a au fostu conservati de aprópe unu seclu dela cucerirea Constantinopolei incóce. O singura biserica le lasase Selimu, si acést'a anca numai d'in favore catra unu architectu grecu, care 'i edificase unu templu mare si frumosu in Adrianopole. Acestu architectu era nepotu unui altu architectu, pe care sultanulu Mahomedu II ilu insarcinase a edifica o Giamia in Constantinopole; si Selimu, pentru fidelitatea si puntualitatea cu care a esecutatu templulu seu in Adrianopole, i-a donatu Giami'a acumu memorata d'impreuna

(*) Séu tuturoru santiloru.

coperi mormentulu seu. Sultanulu desiderosu de a implini acésta profetia, roga pe Scheich Akshemsudin, care, precumu se affirma, d'in impulsu divinu insoçia pe imperatulu pretotindinea, se céra prin rugatiunile sale dela Dumnedieu, ca se'i arete mormentulu lui Eiub Ensari (25), cá asia se nu se pérda o proba atâtu de momentósa despre originea divina a legei mahomedane. Si intr'adeveru Sheicului se aréta in visu loculu. Elu dupa aceea duce pe Sultanulu in suburbiulu, care si asta-di dela numele acelui generalu se numesce Eiub, si ajungêndu la unu anumitu locu, lasa a se sapa pamentulu. Aici da de o pétra mare cu urmatórea inscriptiune: *Hassa Kabri Sahibi Resul-Allah, Ebi Biubi Chalidins Gidul-Ensari.* Care romanesce se póte traduce asiá: «Acesta este sepulcrulu lui Eiub, «amicu neadormitu séu consiliariu si apostolu immortale alu lui

cu tóta strad'a unde este situata; patent'a despre acésta donatiune se conserva pénê asta-di in archiv'a acestei beserice. Aprópe de acestu locu amu edificatu, pe candu siedeamu in Constantinopole, palatulu meu situatu pe o inaltime ce se numesce turcesce Sangiakdar Iokushi; potu dîce ca è fórte elegantu, si totu respira a frumusetia; situatiunea è admirabile: are unu prospectu, de unde poti vedé tóta cetatea si suburbiele. Socrulu meu, Sierbanu Cantacuzenu, principe Romaniei, a inceputu acestu palatu sub Mahomedu IV., redicandu murii d'in fundulu valei pénê la inaltime de 25. de coti; terrenulu l-a aplanatu si a facutu o gradina; in fine redicase si murii principali ai casei fórte inalti; spesele 'i suiau degiá la trei-dieci şi cinci mii de galbeni, candu deodata 'i veni ordinu ca se incete cu edificarea, pentru ca ar' poté degia se véda chiar' in interiorulu palatului imperialu numitu Terschane Serai. Spre fericire, prin intervenirea marelui veziru Ali Pasia, in urma mi-a datu imperatulu permissiunea de a continua edificarea palatului meu pe fundamentulu celu vechiu; dar' abia ilu terminaiu, si d'intr'odata fuseiu allungatu d'in principatulu Moldaviei.

(23) Numele si Iliob. *Tr. Germ.*

(24) *Ebu Eiub Ensari.* Unu suburbiu, care isi trage numele de la monumentulu lui Eiub Ensari, situatu deasupr'a portului interioru, unde se vérsa riulu Kiagis-Chane (*) in mare. Nu departe de acestu locu erá odinióra Mônastirea Blacherna dedicata Santei Maria vergine, si celebra pentru multe miracle ce s'au facutu acolo; asta-ḑi è locuinti'a çiganiloru pusi acolo de Sultanulu insusi. D'in beserica n'a remasu alta de câtu o fôntana, d'in care curge in abundantia apa salutaria pentru cei credintiosi, asta-di è in possessiunea unui turcu, care iérta crestiniloru a cara de acolo apa pentru bani.

(25) *Ensari.* Insémna adjutatoriu. Este nume de onóre la cetatianii de Medina, fiindu ca au adjutatu pe Mahomedu in fug'a sa, si s'au associatu lui. *Tr. Germ.*

(*) Móra-de-charthia.

« Dumnedieu ; immultiésca-se si crésca adjutoriulu seu ». Mahomedu da multiamita lui Dumnedieu pentru acésta descoperire, si ordina a se erige asupr'a mormentului o Turbe (26), Giamia si scóla.

ALTE PROGRESSE ALE LUI MAHOMEDU

XI. Precumu candu cade unu stejariu ramurosu betranu, rumpe
A. 858 si trentesce la pamentu toti arborii de prin pregiuru : asia caderea
I. C. 1453 Constantinopolei a trasu dupa sine caderea celorulalte cetati vecine ; intre altele Silivri (27) si Burgass au offeritu cheile in manile Sultanului, voindu mai bine a si-lu face suveranu gratiosu de câtu cuceritoriu. La anulu dupa acést'a, imperatulu edificà in centrulu Con-
A. 860 stantinopolei marele palatu care si asta-di pórta numele de Eski
I. C. 1455 Serai (28). In anulu Hegirei 860 merge cu una armata considerabile

(26) *Turbe*. Asia se numesce o speçie de turnu séu columna, ce turcii punu la morminte. Io amu vorbitu despre acést'a intr'altu locu. De comunu se lasa deschisa pe deasupr'a pentru a semená cu Kiabe séu monumentele de Mecca ; in acésta apertura se aduna ploi'a, de unde trece pe florile si pe alte plante odorifere, cu cari se ornéza aceste locuri ; și pentru a impedica paserile se nu póta veni si se 'si faca cuiburi, inchidu apertur'a cu gratele de feru séu de arama.

(27) *Silivri*. Sylebri'a cetate asupr'a tiermurei mârei marmora. intre Constantinopole si Adrianopole, distantia de 10 óre de la acésta d'in urma. E resiedinti'a unui metropolitu ; are o beserica fórte frumósa, edificata anca pe timpii imperatiloru crestini. Aici se conserva reliquiele Santei Euphimia ; turcii le numescu Cadìd (*), si mergu de le cercetéza d'in curiositate. Aici se vedu si ruinele unui grandiosu palatu construitu prin Ion Cantacuzenu. A se vedé despre acést'a Nicephoru Gregoras Tom II.

(28) *Eski Serai*. Palatulu vechiu. Unu edificiu fórte vastu, despartitu in mai multe appartamente, si incungiuratu de muri inalti. Aici se tienu concubinele Sultanului decedatu, pe cari successorele seu, déca 'i este fiiu séu frate, nu le póte vedé, fara a cadé in pecatulu impietatiei ; totu aici siedu si Sultanessele, cari au avutu prunci, d'impreuna cu acesti-a si cu vre-o câti-va servitori pre langa sine ; apoi aici sunt anca si acelle fete betrane, a caroru deliciositate a trecutu, si cari ne mai avendu nimica ce se le recomende, Sultanulu le tiene numai d'in gratia. Terrenulu acestui edificiu è aprópe de o mila italiana, si murii forméza unu patru-unghiu. Sunt patru porti, d'intre cari dóue totdeauna sunt inchise, la celelalte dóue stau garda diu'a si nóptea cinci-sute de baltagi. La usîle interiori alle Seraiului stau eunuchi albi, pe cari eunuchii negri, cá mai nobili, 'i insarcina cu esecuțiunea ordiniloru si comissiuniloru femeieloru. Comandantele loru se numesce Eski Serai Agasi, adeca, directorele palatului vechiu.

(*) Carne séca.

contra regelui Ungariei (29), ilu bate si sparge tóta armat'a crestiniloru. In batali'a acést'a insusi regele anca a fostu vulneratu, si se dice ca puçinu dupa aceea a si muritu.

IMPRESOARA BELGRADULU INDESIERTU

XII. Obtienendu acésta victoria, pentru a poté tiené mai usioru in frenu pe inimicii sei, impresóra Belgradulu, acestu mare antemuru alu Ungariei. Dar' n'a fostu mai fericitu in succesu decâtu parintele seu. Obsidiunea se tragană preste asteptare lungu; in câtu parte pentru ca se apropiá iern'a, parte pentru perderea ce a suferitu in soldati, a fostu constrinsu a redica obsediulu. In acelasiu anu celebrâ circumcisiunea filloru sei Baiazetu si Muradu, cu care ocasiune a facutu sumptuóse festivitati.

SUPPUNE TOATA MORE'A

XIII. In anulu urmatoriu 861, a suppusu totu restulu Moreei. Primavér'a dupa aceea attaca si allunga pe Grecii, cari isi propusesera a recupera ceea ce au fostu perdutu, si a pune cetatea Altymil érasi in stare de aperare. Dar' Mahomedu lasa a se derima murii acestei cetati, si pentru cá Grecii se nu mai póte face in viitoriu turburari, pune garnisóne tari in Akkerne si Beldesse, si devastédia insul'a Kiurfuss (30). A. 861 / I. C. 1456

SUPPUNE IN DUOI ANI PRESTE PATRU-DIECI DE CETATI

XIV. In anulu Hegirei 863 da asaltu si ocupa cetatea Semendre, care cu cati-va ani mai nainte o luasera crestinii in pótestatea loru. Cu unu cuventu, in duoi ani dupa cucerirea Constantinopolei, Mahomedu a suppusu sub potestatea sa, parte prin arme parte prin capitulatiuni, mai bine de patru-dieci de cetati (31) A. 863 / I. C. 1458

(29) *Regelui Ungariei.* Acesta è Uladislau Posthumulu, fiiulu lui Albertu imperatului Germaniei; scriitorii crestini punu mórtea acestui-a la 21. Novembre 1458., anulu Hegirei 863.

(30) *Kiurfuss.* Acest'a e la Turci numele marei adriatice, care in comunu se numesce golfulu séu sinulu de Veneti'a. Este in façi'a insulei Corfu, numita la antici Corcira.

(31) *Patru-dieci de cetati.* Aci trebe se intielegemu numai cei duoi ani cari au urmatu dupa cucerirea Constantinopolei. Câ-ci insii scriitorii crestini spunu, ca Maho-

DESPOIA PE KISSIL ACHMEDU DE TIERILE SALE

XV. In anulu Hegirei 864 cuprinde tierile lui Kissil Achmedu (32) in Asi'a, adjutatu fiindu de fratele acestui-a, de tradatoriulu Ismail Beg. Achmedu vediendu-se alungatu d'in tierile sale, fuge la Ussunhasan (33); dar' in locu de a gasi aici capetu miserieloru sale, elu a adusu numai una mare disgratia asupra capului protectorelui seu. Câçi, audîndu Mahomedu ca inimiculu seu este primitu si aperatu de Ussunhasan, trece cu una armata considerabile in Asi'a, sfarma trupele lui Ussunhasan, si ocupa Sinopea, cetate situata la pontulu euxinu. De aci merge cu armat'a sa victoriósa contra Trapezondei (34); in cale primesce prin capitulatiune cetatea Koiunlihisar de la Husein Beg, care tienea in casatoria pe fii'a regelui de Trapezonda. Dupa aceea impresóra Trapezond'a si o inchide de tóte partile; ér' regele ei, Davidu Comnenu, la persvasiunile socrei sale Sarechana, se suppune lui Mahomedu d'impreuna cu totu regatulu seu. Mahomedn ilu primesce cu tóta onorabilitatea, si ilu tramite cu tóta famili'a sa la Constantinopole. Puçinu dupa aceea, victoriosulu Sultanu se intórce si elu in Europ'a.

CUCERESCE MITYLEN'A, BATE PE ROMANI

XVI. Dupa ce, dela cucerirea capitalei imperiali incóce, tóte provinciele cari appartienusera Greciloru, parte s'au suppusu de buna voia lui Mahomedu, parte au fostu subjugate de acesta: se parea

medu II. in tóta viéti'a sa au subjugatu duóe-spre-diece regate, si au cuprinsu duóesute de cetati.

(32) *Kissil-Achmedu.* Achmetu-Rosiulu, care anca pare a fi fostu unulu d'in satrapii persiani. Elu a fostu primulu, care a datu causa la bellu intre Ussunhasanu si Mahomedu II.

(33) *Ussunhasanu.* Hasanu-Lungulu, rege Capadociei, care s'a facutu renumitu prin bellele ce le-a avutu cu turcii. In cursul acestei istorii vomu reveni asupra lui, si 'lu vomu descrie mai pe largu.

(34) In anulu 1204, imperiulu grecu era impartitu in trei parti. In Constantinopole. domnia Balduin comite de Flandri'a; in Adrianopole, Theodoru Lascaris; in Trebizonda, Alexis Comnenu, care avea sub potestatea sa Paflagoni'a, Capadocia, Pontulu cu alte ♦re-o câte-va provincie. Acesta au avutu optu successori, d'intre acesti-a pe Davidu celu d'in urma imperatu alu Trebisondei séu Niceei, cumu o numescu unii, l-a suppusu Mahomedu II, assemenea pe Theodoru Lascaris si pe fratele acestui-a Ion in Adrianopole. *Tr. Angl.*

ca numai insulele ar' mai vré a'si sustiené libertatea, crediendu-se destulu de assicurate prin natura contra poterei osmanice. Pentru a infrêna si cerbici'a acestora, Sultanulu in anulu Hegirei 865, prepara o flota grandiósa, si ca de proba, de a'si cercá pentru prim'a óra fortun'a pe mare, ataca Mitylena, si pe langa tóta aperarea valorósa a insulaniloru, elu totusi o cuceresce prin eroismulu ómeniloru sei, si o adnectéza imperiului seu. Celelalte insule de pe Archipelagu (35) ar' fi avutu assemenea sórte, déca pe acellasiu timpu Cassiclu Voda (36) principele României, nu s'ar fi incumetatu a scutura jugulu turcescu, denegandu tributulu ce de comunu ilu respundea in totu anulu. Mahomedu crediendu ca trebe mai antaiu a delatura periclulu cellu mai de aprópe, se intórce fara amenare cu armele contra Romaniei, allunga de aici pe principele rebellu, si pune pe fratele seu cellu mai tineru Domnu tierei.

A. 865 / I. C. 1460

MAHOMEDU INFRANGE PE GRECII REBELLI

XVII. In anulu Hegirei 867. Sultanulu ordina a se construi Katirga Ilimani (37), séu portulu Galereloru spre média-dî in intrulu muriloru cetatiei, ca se aïba unu magazinu la casu de espeditiuni maritime, si unu portu securu pentru navele sale la ori-ce evenimentu. Pe candu era ocupatu cu acésta lucrare, Grecii in liga cu Venetianii facu revolutiune in More'a, occupa localitatile Giogerjin-

A. 867 / I. C. 1462

(35) Séu marea egeica.

(36) *Cassiclù Voda.* Çepesiu voda, principe Romaniei, omu atroce si tiranu mare. Pentru unu lucru de nimicą a trasu odata in çepe siese mii de ómeni; de aci l'au numitu romanii Çepelusiu. Çepesiu séu fautoru de çepe. Turcii se vede ca au imitatu acésta etimologia, si i-au dîsu Caviclù, adeca bogatu in pari, in çepe. Crestinii 'lu numescu Dracula; dar' nu sciu pe ce rațiune; cá-ci acestu cuventu nu e usitatu in limb'a moldovéna. Adeveratu ca a fostu unu principe in Moldavi'a cu numele Dragosiu, dar' Dracula a fostu cu multu mai inainte de acesta. Ci despre aceste mai pe largu intr'altu locu.

(37) *Catirga Ilimani.* Portulu galereloru, situatu spre marea-marmora in partea spre média-di intre portile Ciatladi (*) si Cumcapû (**) De presentu è implutu cu pamentu si se intrebuintiéza pentru gradina de legumi, numita Ulanga; aici se facu crastavetii cei mai delicati.

(*) Crepatura.
(**) Port'a-de-nisipu.

lik, Sada, Giusselgehisar, Duragí (38) si Essornik, si tindu a allunga pe Turci din totu Poloponesulu (39). Mahomedu informatu despre aceste lucruri, tramite immediatu pe Mehemedu Pasia cu una buna armata spre a pedepsi pe rebelli. Dar' acesti-a nici ca astépta sosirea lui, ci perasindu castrele, dau cea mai buna ocasiune lui Mehemedu nu numai de a recupera cetatile perdute, dar' anca de a suppune domnului seu tóta tiér'a numita Kodjia Herseki (40).

EDIFICA UNA GIAMIA IN CONSTANTINOPOLE

XVIII. Mahomedu, pentru a multiami lui Dumnedieu de atâte mari victorie ce a obtienutu pênê acumu, si totodata spre a lasa posteritatiei unu monumentu de pietatea sa, a ordinatu anca in acelasiu anu in lun'a Gemaziulu-achir, a derima beseric'a de la Santii Apostoli (41), si in loculu ei a edifica o Giamia mare, care dupa numele lui s'a numitu Muhamediė, si este adornata cu optu scóle si totu atâte spitale. Acestu edificiu, cu care abiá se póte compara vre-
A. 876 una d'in minunile anticitatiei, s'a terminatu in lun'a Regeb, anulu
I. C. 1471 Hegirei 876.

(38) *Durai*. Odinióra Dyrrachium (Durazzo), depositulu séu loculu cellu mai renumitu de comerciu in tóta Romeli'a; è situatu la tiermurea marei Adriatice, la confiniele Dalmatiei si Albaniei.

(39) Peninsul'a More'a.

(40) *Kodgia Herseki*. Illiri'a vechia; câ-ci *cogia* insemna vechiu, ér' *Hersek* Iliria.

(41) *Santii apostoli* Acésta beserica a fostu edificata de Imperatés'a muierea marelui Iustinianu. Asta-di è unu munte séu locu elevatu in midi-loculu cetatiei, dar'mai aprópe spre portu decâtu spre continentu. Este mai inaltu de câtu toti ceilalti siese munti; si Giami'a de 120. coti in quadratu, care se vede aici si care è edificata de Mahomedu Fatih, trece de cea mai mare in tóta cetatea dupa S-ta Sophia. Architectulu se dice ca a fostu unu grecu cu numele de Christodulu, si Sultanulu in recompensa pentru unu edificiu atâtu de vastu si admirabile, i-a donatu una strada intréga si i-a datu alte mai multe daruri imperatesci. Istori'a mai adaoge, ca intrebatu architectulu, déca ar' fi in stare se edifice o Giamia mai frumósa si mai mare decâtu acést'a, au respunsu: da! numai se 'mi dati materialulu necessariu. Audîndu Sultanulu acést'a, a datu ordinu se 'lu traga in çépa; cá successorele seu se nu póta avé unu architectu capabile de a construi o Giamia mai marétia decâtu a sa. Spre a esecuta acestu ordinu, au batutu unu paru de feru la port'a de catra média-nópte a curţii Giamiei, si giuru-impregiurulu acestui paru a facutu unu turnurelu, in câtu d'in afara nu se vedea altu nimicu decâtu numai vervulu de la paru; ceea ce se vede si asta-di. Dar fia ori cumu, atâtu-a è incontestabile, ca Muhamedi'a, séu templulu lui

SUPPUNE BOSNI'A

XIX. In anulu Hegirei 868 si-aduna una armata numerósa, si trage cu ea catra orientu, spre a subjuga provinciele acelloru parti, cari n'au voitu pênê acumu a i se suppune. Intreprinderea sa au avutu successulu doritu. A invinsu si ucisu pe principele de Bosni'a (42), si a provediutu tóte castelele de acolo cu garnisóne tari; ér' in reintórcerea sa d'in acésta espeditiune intari granitiele intre Bosni'a si Albani'a, redicandu fortaretie la passurile celle strimte ale muntiloru. A. 868 / I. C. 1463

FACE PE FIIULU LUI CARAMANU OGLI REGE

XX. In anulu proxime urmatoriu móre Caramanu Ogli Ibrahimu Beg, acestu inveteratu inimicu alu casei osmanice, lasa dupe sine siese fii. Unulu dintr'acestia, Ishak (43) Beg, alunga parte cu poterea parte cu astutìa pe toti ceialalti frati ai sei d'in tiéra, si ocupa singuru tóte tierile parintelui seu. Nevrendu ei a suferi acésta nedreptate, 'si ieau refugiulu la Mahomedu, si 'lu róga in tóta umilinti'a cá se uite injuriele ce'a suferitu de la parintele loru; se aiba pietate de ei principii, cari sunt apesati si alungati de tiraniculu loru frate; si se puna pe unulu d'intre ei, pe care va voì elu, Domnu; càci ei se punu cu totulu la dispositiunea sa, si de la elu 'si astépta tóta fericirea. Mahomedu se pléca prèbucurosu la rugatiunea loru, numesce pe Ahmedu Begu, unulu d'intre frati (dar cu consensulu celorlalti) principe Caramaniei, si'lu tramite cu una armata suficiente inderetru spre a lua in possessiune ereditatea parintelui seu A. 832 / I. C. 1464

Mahomedu este oper'a lui Christodulu, si ca imperatulu in recompensa i-a donatu o strada intréga: amu cetitu insumi actulu despre acésta donatiune, care l-amu depusu in archiv'a basericei beatei Maria vergine in Muglotiss'a. Si candu sub imperatulu acumu regnante, Achmetu III., turcii au intentatu processu crestiniloru d'in acea strada, voindu a le lua si strad'a si baseric'a, m'amu insarcinatu io cu aperarea loru, si intre alte Hudget, séu probe justificative, de possessiunea loru legale, amu produsu naintea marelui veziru Ciorluli Ali Pasia acea scrisóre, care o ceti cu multa attentiune, apoi o sarutà de trei-ori, si totu de atate-ori o atinse de frunte, in urma mi-o restitui, si ordiná turciloru a nu mai molesta pe crestini in acestu subiectu.

(42) *Principele Bosniei.* Se póte conchide dupa scriitorii crestini, ca acestu principe a trebuitu se fia Stefanu, care si-a avutu resiedinti'a in Iaziga.

(43 Isaacu. *Tr. Germ.*

Pe ceialalti frati i-a tienutu la sine, i-a inaintatu la demnitati inalte, si le-a datu salarie frumóse pe anu d'in thesaurulu publicu. Intr'aceea Ahmedu Beg merge cu armat'a sa in Caramani'a, bate pe frate-seu Isaacu Beg, si'lu constringe a fugì la Ussunhasan. Dupa ce au ajunsu in ast modu in posessiunea regatului Caramaniei, si a stinsu turburarile intestine, a tramisu in modulu celu mai onorabile trupele imperiali incarcate cu daruri la Mahomedu inderetru.

OCCUPA CATEVA CETATI IN ALBANI'A

A. 870 XXI. In anulu Hegirei 870. Albani'a dete nóua occasiune la espe-
I C. 1465 ditiuni bellice. Anca Muradu, tatalu lui Mahomedu, invinsese mai inainte pe Iskenderbeg, principele acestei tieri, si'si suppusese cele mai multe fortaretie de aici. Dar' fiindu-ca pe Muradu mórtea, ér pe Mahomedu alte occupatiuni, i-au impedecatu de a cuceri tóta tiér'a, asiá garnisónele rebelliloru, profitandu de occasiune, infestau provinciele vecine prin frequente escursiuni. Pentru acésta causa Sultanulu nevalesce in Arnaudi'a cu armat'a sa, cuprinde tóte cetatile dela rebeli, unele le devastéza cu totulu, si pentru a preveni ori ce miscare in viitoriu, ordina a se face una cetate nuóa si tare chiar' la intrarea in provincia.

PUNE PE FIIULU SEU MUSTAFA REGE IN CARAMANIA

XXII. Sultanulu dupa ce a suppusu acumu pe mai toti inimicii sei intestini in Europ'a, si-a intorsu cugetele spre trebile sale in Asi'a. Caramani'a a impedicatu de multe-ori intreprinderile incercate de imperiulu ottomanu, si nu odata a opritu progressulu victoriosu alu puteriloru turcesci. Mahomedu, care tienea minte aceste tradari, se decide a estirpa cas'a Caramaniloru, pentru ca se póta lasa acestu regatu in linisce si in pace succesorelui seu. Asia in a-
A. 872 nulu Hegirei 872 nevalesce cu una armata mare in Caramani'a, sup-
I. C. 1467 pune intregu regatulu, allunga de acolo pe principe cu toti fratii sei, si pune pe fiiulu seu cellu mai mare, pe Mustafa, rege Caramaniei. In anulu urmatoriu mai face una espeditiune in acestu regatu, si cuceresce acelle cetati cari mai inainte refusasera a se suppune, séu cari àu incercatu a lapeda jugulu turcescu; pune apoi gar-

nisóne tari in Akserai (44) si Giulluk (45) si se intórce la Constantinopole inderetru.

CUCERESCE INSUL'A EGRIBOSS

XXIII. Dupa ce a suppusu Caramani'a, nu era altu locu in Europ'a, care se 'i para mai formidabile cá insul'a Egriboss (46). Pentru a scóte acestu spinu d'in pecioru, Mahomedu la anulu Hegirei 874 merge in persóna cu mare armata si flota, si intra in Greci'a; aici in intervallu de una luna occupa cea mai tare fortarétia de pe acellu timpu. Venetianii venisera si ei cu una flota considerabile, si promisesera a adjuta obsediatiloru; dar', cá si candu ar' fi venitu numai pentru a fi spectatorii victoriei Sultanului, ei spre marea loru rusine s'au intorsu inderetru, fara cá se fi datu un'a puscatura macar. Dupa ce a occupatu Mahomedu cetatea, a mai remasu aici vre-o câte-va dîle pentru a repara partile ruinate, apoi s'a intorsu cu armat'a sa victoriósa inderetru la Constantinopole. A. 874 / I. C. 1469

KISSIL ARSLAN BEG OFFERE TIERILE SALE LUI MAHOMEDU

XXIV. Aceste cuceriri au fostu caus'a apoi, ca nu numai acelle cetati hostili, cari nu simtissera anca sabi'a lui Mahomedu, s'au suppusu gratiei acestui-a, dar' ca in anulu Hegirei 876, principele suveranu de Alaè (47), Kissil Arslan Beg s'a suppusu de buna voia cu tóte tierile sale lui Mahomedu, care admirandu-i fidelitatea si obedienti'a, l-a primitu cu distincta onóre, si i-a donatu provinci'a Giumuldgina (48) pe vecia. A. 876 / I. C. 1471

GENERALULU LUI USSUNHASANU BATUTU SI CAPTIVATU

XXV. Chiar' pe acestu timpu Iusufce Beg, generalulu lui Ussun-

(44) *Akserai*. Palatulu albu; urbe in Caramani'a.

(45) *Giuluk*. Rosetum, gradina-de-rose; gradina-de-trandafiri, urbe totu acolo.

(46) *Egriboss*. Insul'a Negroponte in marea egeica; numele ei anticu è Eubĕa, Capital'a acestei insule è Chalcis, care la turci se numesce totu Egribos.

(47) *Alaè*. Provinci'a unui micu principe numitu Kizil Arslan (*) begu, care vre se dîca, Leu rosiu. D'in textulu istoriei se vede ca è in Asi'a mica. Nu 'i sciu numele vechiu, déca cumu-va nu è Philadelphia anticiloru.

(48) *Giumulgina*. Este numele turcescu alu unei provincie si cetati in Romili'a, nu departe de Lariss'a.

(*) Unguresce: arszlán, séu oroszlán. *Tr. Rom.*

hasanu, insoçitu de o mare armata de Tatari, irrumpe in territoriulu osmanicu, da focu cetatiei Tocad, si amenintia cu devastare contradele de prin pregiuru. Candu inse a voitu se incerce acést'a in Caramani'a, a fostu intimpinatu de Mustafa, fiiulu lui Mahomedu, care cu ómenii câti si-a potutu aduna, merge in contra lui, si dupa o lunga si sangerósa lupta ilu bate, ilu pune la fuga, ilu prinde in urma, si ilu léga in ferra, si 'ilu tramite la Sultanulu, parintele seu, in semnu de victoria.

MAHOMEDU PUNE LA FUGA PE USSUNHASANU

XXVI. Spre a resbuná acésta lovitura, Ussunhasanu aduna in anulu urmatoriu una armata poternica, irrumpe insusi cu ea in tierile europene alle lui Mahomedu. Sultanulu prevediuse acésta, si pentru aceea, cá se nu fia surprinsu nepreparatu, isi asiediase armat'a in quartire de iérna astfeliu, in câtu la unu singuru signalu alu trompeteloru se se póta aduna fórte usioru la unu locu. Deci, indata ce a audîtu de miscarile lui Ussunhasanu; trece immediatu cu armat'a in Asi'a. Aici se lovesce de Persiani la Paias (49), si ordina attacu asupra loru. Lupt'a curgea cu varia si dubiósa fortuna; câci amendóue partile luptau pentru gloria si imperiu, si se incuragiau prin esemplele generaliloru loru. In urma, Mustafa, fiiulu cellu mai mare alu Sultanùlui, in arip'a stanga unde comandá, da preste Sseinuldin (50), fiiulu lui Ussunhasanu, care comandá arip'a drépta a inimicului. Acì numai decâtu se incinge unu duelu inversiunatu intre acesti duoi principi; in urma, Mustafa restórna de pe calu pe Sseinuldin, si inainte de a se poté redicá séu de a'lu poté scapa ai sei, ilu strapunge cu lanci'a prin trupu (51). Acestu casu parea a trage dupa sine perderea totale a armatei. Câ-ci vediendu osmanii ca arip'a drépta a Persianiloru fuge in cea mai mare disordine, se arunca cu totii in cea mai mare furia asupr'a aripei stanga, care mai sustinea anca cu bravura atacurile musulmaniloru, si o constringu mai ântâiu a lasa din terrenu, ér' in urma a o lua la fug'a

(49) *Paias.* Cetate si locu mare de comerciu in Paflagoni'a.

(50) Sseinuldin insemnéza : decorulu credintiei. *Tr. Rom.*

(51) *Prin trupu.* Scriitorii crestini dîcu ca au cadiutu mortu, lovitu de unu glontiu de pusca. La care d'in duoi se credi ?

larga. Multi au cadiutu morti, si nu puçini au fostu facuti prisoneri. Astfeliu a obtienutu Mahomedu o victoria gloriósa, si pre langa acésta luà préda tóte castrele. Ussunhasan vediendu ca lupt'a è perduta, prinde fug'a si scapa cu vre-o càti-va ai sei schimbandu calulu adeseori.

CUPRINDE DELA ELU MULTE CETATI

XXVII. Dificultatea terrenului n'a permissu a urmari pe inimiculu fugitivu; dar' nici nu se vedea a fi in interesulu ottomaniloru, a perde timpulu in vanu; asia a datu trupeloru sale numai duóe dîle de repaosu, si a trei'a dî incungiura cetatea Karahisar Sharki (52) o luceresce in scurtu timpu, si devastéza apoi cu focu si ferru tienuturile vecine. Dupa aceea se intórce in triumfu cu una parte a armatei salle la Constantinopole, lasandu restulu sub comand'a vezirului seu, Gieduk Ahmedu Pasia (53), cu care acesta a occupatu nu numai Ermenaka si Ssilifka, cì tóta provinci'a Varsak (54) o a suppusu imperiului ottomanu.

OCCUPA KIEF'A SI CRIME'A

XXVIII. In anulu proxime urmatoriu, totu sub comand'a acestui Gieduk Ahmedu Pasia, a occupatu dela Genuesi Kiefa, cea mai tare localitate in Crime'a, si cu modulu acest'a a suppusu sub potestatea sa tóta peninsul'a tatarica. Aici a gasitu pe Mengili Girai, unu des- A. 876 / I. C. 1471

(52) *Kara hisar Sharki*. Cetate cunoscuta in Paflagoni'a, nu departe de Paias; póte ca è Arseng'a anticiloru.

(53) *Gieduk Ahmedu Pasia*. Generalu renumitu, si in urma mare veziru alu Sultanului Mahomedu II. I s'a datu numele de Gieduk, pentru ca n'avea unu dinte dinainte; càci ori-ce persona care nu are unu ast-feliu de dinte séu are buz'a crepata cá iepurii, la Turci se numesce totu-de-a-una Gieduk. Cuventulu Gieduk in sensu propriu insémna crepatura séu stirbitura; dar in sensu metaforicu insémna unu corpu de militia. Asi'a se dîce : *Gieduk Sahibi*, unulu care este inrolatu in vre-unu regimentu, etc. assemenea se dîce : *Gieduk lerinden airil-madiler*, ei n'au desertatu d'in rêndulu loru, adeca n'au lasatu spartura in corpulu companiei séu regimentului. Mai este si o parte a cetatiei Constantinopole, care se numesce Gieduk Pasia, si-si trage numele de la acestu Pasia, séu pentru ca a facutu una piatia, séu pentru ca au avutu unu palatu acolo.

(54) *Varsak*. Pare a fi Paflagoni'a.

cendente d'in famili'a principiloru capciatcani (55), care purtandu lungu timpu bellu cu fratele seu, in urma acest'a l-a invinsu, si elu a fostu constrinsu a se refugia la Genuesi. Mahomedu ilu luà sub protectiunea sa, si nu numai ca ilu puse Chanu in Crime'a sub anumite conditiuni, ci anca ilu tramise cu una armata spre a'si recupera tiér'a sa. Mengili Girai (56) intrandu in regatulu Capciak, invinge cu ajutoriulu Turciloru pe fratele seu, ilu uccide, si-si reocupa

(55) *Capciatcani*. Unu poporu sciticu, aprópe de Iusbek, la confiniele tatariloru chagateani, preste marea caspica, spre orientu. Póte ca este aceeasi tiéra, care in chartele geografice asta-di se numesce regatulu Thibetu seu Turkestanu.

(56) *Mengili Gierai*. Primulu care dupe ce a despoiatu pe fratele seu de tronulu Crimeei tatarice, a supusu regatulu seu protecțiunei imperiului aliothmanu pre langa stipulatiunea de certe conditiuni. Istoricii atâtu crestini catu si turci, ilu facu descendente d'in famili'a Oliginghizianilor. Crestinii inse incarca naratiunile lor cu multime de fabule, in câtu, care le cetesce si are câtu de puçina cunoscintia a istoriei acestui poporu, nu póte se nu rida de ele; dar ei pretindu ca au scrisu cu multu scrupulu si dupa multe si serióse cercetari. Dintre acesti scriitori crestini, Michalo Lithuanulu mi se pare ca merita se 'lu suppunu criticei mele. Acest'a in *Tartari'a* sa, pag. 296, dîce ca primulu principe alu Crimeei a fostu de origine Oligenghisiana, séu cingisiana, cum 'i place a corrumpe acestu cuventu. Dar acést'a nu è nimicu in comparatiune cu celle ce dîce mai susu la pag. 193. Aici transpórta in Lithuani'a pe descendentii acestui principe, carui d'in propri'a sa autoritate 'i da numele de Lothonu: si apoi 'i face o lunga serie de successori, toti cesari séu Chani lithuani. Ultimulu d'in acesti nobili imperați, dupa istoriculu nostru, a fostu Atcikierai (póte Hagi-Gierai, nascutu in Troki, care, dîce elu, ca a fostu tramissu de santulu Vithkerode pentru a occupá peninsul'a tartarica; si carui, dupa ce i-a successu acésta espeditiune, si a luatu in possessiune principatulu, i s'a nascutu fiiu cu numele Mengli-Kierai (Mengili Gierai). Acesta a avutu fii pe Mehemedu Kierai, Sadet Kierai (Seadet Gierai), Chas Kierai (póte Schah Gierai) si Sap Kierai: póte Sefai Gierai; care din urma, cá cellu mai tineru a succesu parintelui seu in regatu, si era totodata principe alu Tatariloru. Câ-ci toti descendentii acestei familie, cá principi, se servescu cu predicatulu nobile de Atcikerai, care l-au priimitu dela protoparintii loru. Nu face necessitate de mari argumente pentru a proba falsitatea acestei narratiuni: contradictiunile sunt evidente. Este o simpla tiesetura de coniecture, pentru cá se nu dîcemn o chimera a istoricului, contraria fapteloru autentice si acteloru Tatariloru. Câ-ci toti istoricii turci in unanimitate sustienu, ca nu Lothonu, ci Gierai a fostu primulu cuceritoriu alu Crimeei, si descendentii sei i-au conservatu memori'a, purtandu-i cu totii numele; dar afara de acést'a, d'in acesti istorici è evidentu, ca tatarii lithuani n'au fostu de origine nici d'in Crimeea nici oguziani (de unde se devina famili'a oliginghisiana), ci ei sunt de origine ceremisica; de unde moldovenii, compatriotii nostri, 'i numescu *cirimusi*: de si la turcii sunt cunoscuti sub numele de Lipkatatari. Cuventulu Lipka este coruptu d'in Litva. Se mai adaogemu anca si atâta, ca

tierr'a. Acesta a fostu primulu Chanu alu Tatariloru pusu de Turci, si care cellu d'ântâiu in Crime'a a ordonatu in numele imperatului ottomanu a se introduce Chutbè (57) in rugatiunile publice.

famili'a Chaniloru asta-di domnitori in Crime'a, n'a inceputu a domni sub Muradu II sub care pune istoriculu nostru pe Atcikierai; nici aceea nu è adeveratu, ca numele de Gierai si l-ar' fi apropriatu acésta familia numai pe acestu timpu; câ-ci ea este cu multu mai vechia decâtu imperiulu ottomanu, precumu se póte convinge ori-cine atâtu d'in istoriele turciloru, câtu si d'in traditiunile tatariloru, si ceea ce credu ca amu demonstratu destulu de pe largu in prefatiunea mea. Si aci, nu ne vomu departa tare dela propusulu nostru déca vomu spune si aceea, ca chiaru si intre tatari este mare disputa despre intrebarea: cari sunt successorii legitimi, si cari cei illegitimi ai lui Gierai. Câ-ci afara de famili'a péné asta-di regnante in Crime'a tatarica, si care pórta per eminentiam numele de Gierai, mai este o alta familia, care de comunu este cunoscuta sub numele de Ciobanu Gierai, séu Gierai pecurariulu. Cu raportu la acésta, se dice ca femei'a unui Chanu, alu carui nume l-amu uitatu. a avutu comerciu criminalu cu unu pecurariu, si a nascutu unu fiiu; (mam'a, dupa ce a nascutu, a fostu judecata la mórte pentru adulteriu). Noulu nascutu a fostu datu unui sclavu alu regelui cu ordinulu de a'lu omori. Sclavulu înse a incelatu pe domnulu seu: a trecutu cu miculu innocentu in Circassi'a, si l-a crescutu acolo in secretu. Si acestu fiiu de ciobanu este, dicu ei, dela care isi trage originea famili'a de asta-di, si este numai una pretentiune falsa ca ea s'ar deriva dela vechi'a si ilustr'a familia Gierai. De alta parte, Cioban Gieraii dau calumni'a indereptu, si pretindu ca ei, ér' nu ceilalti Gierai deriva dela anticii Gierai. Aceste calumnii recipróce incurca fórte caus'a; mai alesu ca atâtu una parte câtu si ceealalta se provóca numai la traditiune; si precumu fia-care o esplica in partea sa, asia este fórte greu de a determina intr'adeveru, ca cari sunt descendentii legitimi séu genuini, si cari sunt bastardii. Votulu turciloru anca nu póte se decida aci; câ-ci de si tienu ei, ca famili'a asta-di regnante è cea legitima, totusi nu refusa celeilalte titlulu comunu de Gierai; si o lasa se locuiésca in Iamboli (numita mai nainte Ianopoli) cetate destinata pentru resiedint'a principiloru Crimeei tartarice. Dupa batai'a si redicarea obsidiunei dela Vien'a, turcii neincrediendu-se in Selim-Gierai, l-au destituitu si au redicatu la dignitatea de Chanu pe Chior-Gierai, unulu d'in famili'a Cioban-Gierai; dar' dupa câte-va luni l-au destituitu si pe acest'a, si au pusu pe tronu érasi famili'a cea vechia a Gierailoru. Nici ca se mai póte crede, ca Cioban Gieraii se mai póta ajunge vre-odata la acésta onóre; de altminterea ei au pentru famili'a loru certe titluri de distinctiune séu oficiuri ce le sunt affectate, precumu Calga-Sultanu, Nurreddin (*) si altele assemenea.

(57) A se vedé not'a 10 la Capu II d'in Cartea I. *Tr. Rom.*

(*) A se vedé esplicatiunea acestoru cuvinte in Partea II. Cartea IV, capu I, not'a 75. *Tr. Rom.*

MOLDOVÈNII BATU PE TURCI

XXIX. Pe candu se petrecu aceste in Chersonesu (58), Solimanu Pasia trece cu una armata considerabile in Moldavi'a. Stefanu, Tekkiur Moldaviei (59), da preste elu nu departe de Falcii (60) la tiermurii Prutului. Aici se lupta impreuna lungu timpu, cu curagiu mare si cu resultatu dubiosu. Dar in urma, prin negligenti'a generalului loru, musulmanii sunt resipiti; insusi generalulu remane mortu, multi suntu ucisi, unii cadu captivi, ér' ceialalti scapa prin fuga preste Dunare.

TURCII DEVASTÉZA MOLDAVI'A

XXX. La noutatea despre acésta perdere, Mahomedu plinu de in-
A. 877 dignatiune, merge in anulu urmatoriu elu insusi in persóna cu tóta
I. C. 1472 armat'a sa in Moldavi'a; inimiculu vediendu acésta putere colosale, incapabile de a i se oppune, s'a retrasu si n'a primitu lupt'a; er' Mahomedu a devastatu tóta tiér'a pênê la partile muntene, si s'a intorsu acasa ducêndu cu sine o multîme infinita de vite si captivi.

ESPEDITIUNILE LUI MAHOMEDU IN ASI'A

A. 882 XXXI. La anulu Hegirei 882. Mahomedu occupa cetatea Skande-
I. C. 1477 run, ér la anulu dupa aceea edifica unu palatu nou, care asta-di
A. 884 este palatulu curtiei imperatului. In anulu Hegirei 884. Aladinu Beg,
I. C. 1479 care implorase ajutoriulu lui Mahomedu contra parintelui seu Badak

(58) Crime'a, séu peninsul'a tatarica. *Tr. Rom.*

(59) *Tékkiur Moldaviei.* Insémna : rege alu Moldaviei. Acest'a è Stephanu celu mare, despre care amu vorbitu in alta nota (*). De la Bogdanu, numele fiiului seu turcii numescu Moldavi'a Bogdanie. Despre acést'a vomu tracta intr'altu locu mai pe largu.

(60) *Falcii.* Numele unei cetati si districtu in Moldavi'a asupr'a riului Prutu, avendu Istrulu la amédia-di., cam diece mille distantia de la Husi, unde Petru cellu mare imperatulu Russiei, dupa o bataia de patru dîle cu turcii, a încheiatu pacea de la anulu 1711. Aci mi aduseiu aminte, ceea ce amu cetitu cu cati-va ani mai nainte in Herodotu despre unu poporu bellicosu si una cetate nu departe de Dunare numita Taiphali; si d'in curiositate amu tramisu vre-o câti-va ómeni se cerceteze, nu cumuva voru da acolo de ruine séu urme de edificii vechi. Reintorcêndu-se ómenii mei, imi spusera ca nu departe de Falcii în desulu paduriloru au datu de muri ruinati si

(*) A se vedé not'a 1, la capu V din cartea I. *Tr. Rom.*

Beg (61), pregatesce una armata, invinge cu ea pe parintele seu, si ilu face se 'si caute refugiulu la Cercassus regele de Misr (62).

MAHOMEDU BATE PE VENETIANI SI DEVASTÉZA APULI'A

XXXII. In anulu urmatoriu, dupa ce bate pe Venetiani (63) langa riulu Sontium, Mahomedu pregatesce una flota mare sub comand'a lui Gieduk Ahmedu Pasia spre a devasta Apuli'a si déca ar' fi possibile tóta Itali'a. Acestu generalu sì préda Apuli'a, si ocupa vre-o câte-va fortaretie; dar' chiar' in midi-loculu progressului armeloru sale, a fostu rechiamatu, fiind-ca ajunsese scirea ca Persianii érasi se misca, si Ussunhasan vré se faca nóue incercari, prin urmare ca este necessaria presenti'a atâtu a generalului câtu si a armatei. Pucinu dupa sosirea lui Mahomedu, veni unu delegatu venetianu (64) si se rugà fórte umilitu de pace; Sultanulu, occupatu acumu cu alte affaceri, se invoì prè bucurosu.

A. 885 / I. C. 1480

LA RHODES REMANE RESPINSU

XXXIII. Dar' acésta pace nu a fostu nici firma nici durabile. Cà-ci in anulu Hegirei 886 tramite Mahomedu pe Mesih Pasia (65) cu una flota mare spre a occupa cetatea Rhodes. Generalulu debarcandu cu óstea sa, incungiura cetatea de tóte partile; dar' inimiculu vigilante si valorosu, ilu respinge, si in urma ilu constringe a redica obsediulu cu mare perdere, rusîne si periclulu vietiei sale.

A. 886 / I. C. 1481

fundamente de case in linea recta. Acést'a me face se nu mai dubìtezu, ca Falciu de asta-di è edificatu in loculu séu fórte aprópe de loculu anticei cetati Taiphali. Despre acést'a voiu tracta mai pe largu intr'unu opu alu meu particulariu despre Moldavi'a antica și moderna (*).

(61) *Bagdaku begu.* Pare a fí provinci'a Sina, séu numele ori pronumele vre-unui rege de pe acesti timpi, care inse nóue péné asta-di nu ne é cunoscutu.

(62) Egyptu. *Tr. Rom.*

(63) *Venetiani.* Istoricii crestini facu mentiune de o bataia ce ar' fi suferitu venetianii langa fluviulu Sontiu; dar' in locu de Gieduk Ahmedu Pasia, ei punu pe unu anume Alabechu séu Marbechu. Nu sciu, pe alu cui crediementu; cà-ci aceste nume nu au nimica in sine din sunetulu turcescu.

(64) *Delegatu venetianu.* Acest'a a fostu Benedictu Trevisano, barbatu de mare autoritate la venetiani, si de o intelligentia fórte rara.

(65) *Mesih Pasia.* Crestinii dìcu ca au fostu grecu, si anca descendente d'in famili'a

(*) A se vedé «Descriptio Moldaviæ» Partea prima, Capu IV, punctu 9. *Tr. Rom.*

MOARE LA MALTEPPE

XXXIV. In vér'a urmatória aduna tóta puterea armata a imperiului osmanu, nu numai pentru a pedepsì insolenti'a lui Ussunhasanu, ci si pentru a'si estinde dominatiunea preste tóta Asi'a. Cu acestu scopu trece Bosphorulu nu departe de Iuskiudar, se pune in corturi sub Malteppe (66), si credea ca in scurtu timpu va fi domnu pênê la marginile estreme alle Indiei. Póte chiar acésta emotiune estraordinaria a spiritului i-a causatu una lovitura de apoplexia (67), la care s'au mai adaosu si alte simptome, in catu dupa scurte dar' violente dureri se stinse in cinci alle lunei Gemaziulu evvel. Elu lasà imperiulu, fiiului seu Baiazetu (68).

CALITATILE LUI MAHOMEDU

XXXV. Mahomedu a traitu cinci-dieci-si-unulu de ani (69), si a domnitu trei-dieci de ani si trei luni, necomputandu aci timpulu câtu a domnitu pênê ce a traitu anca tatalu seu. Afara de virtutile sale bellice, despre cari a datu probe escellente, elu era anca renumitu pentru invetiatur'a sa, cunoscinti'a de limbe, desideriulu de a sci lucruri curióse, prudenti'a si laboriositatea sa. Elu era

paleologiloru. Turcii inse nu mentionéza nimicu despre famili'a sa. In câtu pentru numele Mesih, acest'a pare a deriva de la ebraiculu Messiah, precumu Iesù-Cristu la Turci se numesce Issa Mesih.

(66) *Malthepe.* Romanesce munte-bogatu séu muntele bogatìei. Este unu munte fórte inaltu, nu departe de Nicëa. I s'a datu acestu nume d'in causa ca la pólele lui s'a gasitu unu thesauru fórte bogatu. Vasele de pe marea-négra venindu spre Bosphoru, vedu acestu munte in departare de optu-dieci de mile, si dupa acesta 'si indrépta cursulu, de sì elu este cu multu mai aprópe de marea-marmora de câtu de marea négra.

(67) *Apoplexia.* Scriitorii crestini dìcu, ca a fostu atacatu de una violenta colica trei dìle dupa intreprinderea acestei espeditiuni; in acést'a convinu cu Turcii, cari dìcu ca pre langa apoplexia s'au mai adaosu si alte rele cari i-au causatu mórtea.

(68) Mustafa, fiiulu celu mai mare, se dìce ca a fostu strangulatu la ordinulu parintelui seu, fiindu-ca maltratase pe consórt'a lui Ahmedu Pasia. *Tr. Angl.*

(69) *Cinci-dieci-si-unulu de ani.* Aci trebe se intielegemu ani lunari, cari redusi la ani solari facu circa patru-dieci-si-nóue de ani, siepte lune si siepte dìle. Turcii nu sunt de accordu cu crestinii asupr'a acestui punctu. Ei dau lui Mahomedu cinci-dieci-si-unulu de ani de viétia, si trei-dieci de domnia; d'in contra crestinii dìcu ca a traitu

si religiosu; si in scurtu, elu ar fi fostu unu principe perfectu, déca ar' fi fostu atâtu de conscientiosu, se nu 'si franga de multe-ori cuventulu pentru binele statului.

cinci-dieci-si-trei de ani, si a domnitu trei-dieci-si-duoi. Io credu ca tôta differinti'a acést'a provine de acolo, ca crestinii cuprindu in computulu loru si cei trei ani in cari a domnitu acestu principe anca traindu parintele seu.

Regenti in Europ'a contimpurani cu Mahomedu au fostu:

La Constantinopole: Constantinu Paleologu, cellu d'in urma imperatu crestinu in Constantinopole, 1444—1453.

In Occidentu: Fridericu III, 1440—1493.

In Angli'a: Enricu VI. 1422—1460; si Eduardu IV, 1460—1483.

In Franci'a: Carolu VII, 1423—1461, si Ludovicu XI, 1461—1483. *Tr. Angl.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI BAIAZETU II

ALU OPTULEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU II. DIN CARTEA III.

BAIAZETU CUGETA A FACE O PEREGRINARE LA MECC'A

I. Fiindu-ca trebile osmanice pe acestu timpu erau in flóre, asiá Mahomedu a incredintiatu guvernamentulu câtoru-va provincie, celloru duoi fii ai sei, Baiazetu si Gemu; si anume pe cellu d'ântâiu l-a facutu Sandgiak (1) in Amasi'a, ér' pe alu doilea Sandgiak in Iconi'a; cá asiá, nu numai se póta avé venituri pentru a poté tiené curte, dar' mai alesu, se póta avé ocasiune de a se deda anca de tineri in artea si sciinti'a de a guverna. Baiazetu era chiar' in Amasi'a, si avé de cugetu se faca unu Hadgiu (2) séu pregrinare la Mecca, candu pe neasteptate i vení nunciulu de la marele Veziru cu scirea, ca tatalu

(1) *Sándgiak.* Inainte de institutiunea de Pasie si de Beglerbegí, toti gubernatorii provincieloru purtau numele de Sangiacu: astadi inse, Sangiacu se numescu numai acei-a, cari sunt pusi in capulu óre-carei provincie, dar fara prerogativ'a de a purta *Tug*, adeca códa de calu. Asià, unu Sangiacu este mai puçinu de câtu unu Begu; unu Begu mai puçinu de câtu unu Pasia; si unu Pasia mai puçinu de câtu unu Beglerbegu.

(2) *Hadgiu.* Insémna peregrinagiu la locurile sante Mecca, Medina si Ierusalemu; celu care face acestu peregrinagiu, se numesce *Hagì*, séu pelerinu. Fie-care turcu é obligatu prin lege, de a face acésta caletoria una-data in vieti'a sa, si anume atunci

seu a muritu si l-a numitu successore la tronu. De-o-data cu acésta scire, primì si una scrisóre, subscrisa de vezirulu si de ceialalti maimari ai tierei, in care acesti-a ilu eshortau a vení, si a lua in possesiune tronulu, si a lasa pregrinarea altoru omeni de nascere mai de josu si de ocupatiune mai pucina; câ-ci pentru prosperarea religiunei mahomedane este de unu folosu immensu, déca elu prin valórea armeloru si gravitatea consilieloru sale va impedeca, cá inimicii acelei religiuni se nu prinda nou curagiu si nóe puteri.

DA REGIMULU IN MANILE FIIULUI SEU KORKUD

II. Acestu neasteptatu nunciu a surprinsu fórte tare pe Baiazetu, si standu la indoieli si consternatu cumu era, nu sciá ce se faca, de unde se incépa in aceste fatali impregiurari. De o parte, pietatea sa ilu chiamá, se implinésca votulu ce a facutu; ér' de alta parte, ratiunea statului i dicea, ca nu é bine a lasa se remana tronulu vacantu lungu timpu. In fine, religiunea ii fu mai multu decatu grij'a de prosperitatea Statului; si spre fericire, Baiazetu gasì espedientulu de a scapa si un'a si alt'a. Elu avea unu fiiu, cu numele Korkud, de o affabilitate si modestia atâtu de estraordinaria, in câtu intrecea in aceste nu numai pe cei de una etate cu elu, cì anca si pe cei mai betrani de câtu elu. Avulu seu Mahomedu, inainte de a murì cu doui ani, a tramisu dupa elu, si l-a adusu in curte pentru a'i celebra circumcisiunea numita la Turci Sunnet(3), si prin bunele sale calitati, tinerulu intr'atâtu a castigatu inim'a lui Mahomedu, in câtu de la acelu timpu

candu starea sa materiale i permitte cá diumetate se-i ajunga pentru spesele de peregrinagiu, ér' ceealalta diumetate se-i remana, cá pre cându se va intórce inderetru, se aiba din ce se subsiste cu onóre. Pentru cá acesti pelerini se póta caletori in siguritate si cu tóta comoditatea prin acelle locurí deserte si arride, Sultanulu de comunu da ordinu lui Pasi'a din Damascu, cá se le dea soldati si purtatori-de-apa (*); si se aiba grige, cá numerulu loru nici-odata se nu fia mai micu de patru-spre-diece mii.

(3) *Sunnet.* Turcii distingu in legea loru dóue speçie de precepte. *Sunnet*, de la care in certe impregiurari póte cine-va se fia dispensatu; si *Fars*, care este de absoluta necessitate pentru mantuintia. De Fars se tienu, precumu dícu ei, *Salevat* si *Zekiat*. Salevat, este marturisirea credintiei, care nu o póte neglige séu intermitte nici-unu omu care póte vorbi, fara a nu incurge periclulu de a-si perde sufletulu. Zekiat, este

(*) Vulgo Sacagii; cari pórta si dau apa pe bani. *Tr. Rom.*

inainte, nu a mai voitu a-lu lasa de langa sine. Pe timpulu candu a muritu Sultanulu Mahomedu, acestu Korkud era la armata. Acestu fiiu, cugetá Baiazetu, are se-i suplinésca loculu, in sperantia, ca prudenti'a consiliariloru va supliní defectulu tineretiei. Asiá, se puse si scrise Vezirului urmatoriulu respunsu: «Nu-mi mai sta in « potere de a renuncia prè-santului peregrinagiu, si mai curendu « vreu a risca domni'a a tóta lumea, decâtu se nu-mi implinescu vo-« tulu ce amu facutu. Dar, cá statulu osmanicu se nu suffere prin « acést'a nici unu detrimentu, svatulu meu este, cá voi se recu-« nósceti de suveranu alu vostru pe fiiulu meu Korkud, si se ve sup-« puneti lui pênê la reintórcerea mea». Dupa acést'a fara a mai as-tepta respunsu, s'a pusu pe cale catra Mecca, spre a cere de la Dum-nedieu unu bunu inceputu alu regimului seu. Ér' mai-marii tierei au investitu pe Korkud, fiiulu seu, cu potestatea suverana, care o a purtatu bine, fericitu in nóue luni de dîle, sub care timpu elu lasà

actulu de a imparti in totu anulu a cinci-diecea parte a averei sale intre seraci, etc. In specialu, *Sunnet* numescu Turcii circumcisiunea, si *Sunnet Dughiuni*, solemnitatile ce se observa la circumcisiune, precumu si alte rituri ecclesiastice, a carora neobservare de si este pecatu, dar' nu este pecatu neiertatu; ba, in casu de necessitate urgente, acésta neobservare a ritului, nici nu se considera de pecatu. Pentru aceea Turcii nu celebra circumcisiunea fiiloru loru, inainte de a ajunge acesti-a etatea de siepte ani; fiind-ca credu, ca unu copilu necircumcisu inainte de acésta etate, totusi ajunge a fi admisu in paradisu. Assemenea, déca cineva, in locu de cinci inchinari la rugatiunea de amédia-di, face numai trei, ceea ce este Fars séu immediat'a porunca a lui Dumnedieu, si intermitte celelalte duóe, cari sunt ordinate numai de profetu si confirmate prin usulu bisericei, atunci acésta intermittere este pecatu, dar' nu è pecatu mortale. Dar' care nu face nici celle trei, nici ceste duóe, unulu cá acela trebe se-si espieze pecatulu sufferindu tormente de mai multi ani in purgatoriu (*).

(*) Purgatoriulu la Turci se numesce *Aeraf*, care este pluralulu cuventului arabicu *Urf*; si amenduóe insémna loculu dintre paradisulu si infernulu mahomedanu. Musulmanii nu sunt de accordu intru calificarea aceloru persóne care stau in purgatoriu. In generalu, punu aici pe acei musulmani, ale caroru fapte bune si rele, sunt egali; in câtu nu merita nici a intra in paradisu, nici a fi aruncati in infernu. Un'a din punitiunile loru este, ca vedu fericirea celoru din paradisu, si fórte doresccu a ajunge si ei acolo; dar' acést'a nu o potu ajunge pênê la diu'a judecatiei, candu se voru prosterne inaintea feçiei creatorului loru, si prin acestu actu de adoratiune, faptele loru celle bune voru clumpani pe cele rele, si voru audi aceste cuvente: «Intrati in paradisu, unde nu este nici grige nici cutremuru». Saadi dice despre Aeraf, ca pentru cei fericiti este infernu, ér' pentru cei condamnati este paradisu. *Tr. Angl.*

a se memora numele seu in rugatiunile publice, si monet'a a se bate sub firm'a numelui seu.

DUPA REINTORCEREA DE LA MECCA ESTE CHIAMATU LA TRONU

III. Dupa trecerea acestui timpu, Baiazetu s'a intorsu d'in peregrinagiulu seu, si mai nainte de tóte a tramissu scrisori fiiului seu si mai-mariloru tierei, pe cellu-a rogandu-lu se mai tiena regimulu, ér' pe acesti-a se continue a-i fi suppusi-ascultatori; pentru sine nu cerea alta, decâtu se i se conceda a se retrage la Nice'a in viétia privata. Este greu a determina, ca ce a potutu indemna pe Baiazetu se contemne tronulu? Fostu-a acést'a una inspiratiune a religiunei, si un'a ardóre de a servì lui Dumnedieu, aprinsa si mai multu prin peregrinarea lui la Mecca? Séu se temea póte, ca façie cu poterea, ambitiunea, talentulu si popularitatea fiiului seu, nu se va poté face iubitu la poporu? Si d'in acestu motivu, ar' fi mai bine cá retragêndu-se la Nice'a, de aici prin apucaturi secrete se scótia pe fiiulu seu d'in siéua, decâtu cá prin una pretentiune intempestiva de a avé regimulu, se espuna periclului atâtu imperiulu câtu si viéti'a sa? Dar marele veziru indata ce i-a primitu scrisórea, a adunatu pe mai-marii tierei, le-a cerutu opiniunea, si dupa câtava desbatere, cu consensulu tuturoru, a luatu conclusiunea, ca dispositiunea lui Mahomedu trebe firmu sustienuta, si singuru Baiazetu trebe recunoscutu si proclamatu de imperatore.

KORKUD SE INVOIESCE

IV. Obstaclele de a pune in practica acésta conclusiune, erau aceleasi pentru ei, cá si pentru Sultanulu-tata; câ-ci violentele apucaturi pareau mai puçinu sicure decâtu conclusiunile ensesi. Dreptu aceea, se resolvira cu totii, a se adressa mai antaiu lui Korkud si a-lu sonda. Marele Veziru, Ali Pasia, obtienendu audientia, i-a vorbitu precumu urméza: « Serenitatea sa Domnulu parinte alu Maies-« tatiei Vóstre, s'a intorsu, cu adjutoriulu lui Dumnedieu, sanetosu « si intregu de la Mecca, si, precumu audîmu, a ajunsu la Aleppo. « Ni-amu tienutu de detorintia, a aduce acést'a la cunoscinti'a Maies-« tatiei Vóstre, spre a scì ce Ve este cu placere a ordina in privinti'a « sa si a sosirei sale ». La acésta informatiune, Korkudu respunde :

« Servitiele ce ati facutu imperiului, sunt cu dreptu cuventu totu a-
« tâte probe despre fidelitatea vostra; dar', fiind-ca voi prin unu
« discursu atâtu de artificiosu, se vede ca ve indoiti in fidelitatea
« mea, asiá abiá me potu retiené, de a nu ve taxá pe voi de trada-
« tori. Au nu sciti voi, ca parintele meu n'au abdicatu absolutu, si
« n'au resignatu pentru totu-deauna corónei in favórea mea, cí mi-a
« ordinatu numai a tiené regimulu in loculu seu, pênê ce se va in-
« tórce din peregrinatiune, ce o a intreprinsu pentru linistea sa si
« pentru binele publicu. Eu amu facutu acésta, pentru-ca n'amu
« voitu a nu me suppune poruncilorn unui parinte. Acumu ca s'a
« intorsu, imperiulu este alu seu; se vina si se-si ocupe tronulu; eu
« depunu sceptrulu, si nu vreu a fi altu decâtu pururea fiiulu si va-
« salulu seu suppusu ».

RESTITUIE TRONULU PARINTELUI SEU

V. Câte-va dile dupa aceea, audîndu Korcudu despre apropiarea parintelui seu, trece Bosphorulu, urmatu de toti vezirii sei si de ceialalti officiali civili si militari, si ilu intimpina nu departe de Nice'a. Aici immediatu isi manifesta obedienti'a sa, si comanda si celorlalti, de a urma esemplulu seu; apoi ordina a se face unu Mimber (1). Facutu acesta, a luatu pe tatalu seu de mana, l-a dusu pe tronu, si intorcêndu-se catra spectatori, dîse: « Acesta este parin-
« tele si domnului meu, dar' totodata elu este domnitoriulu si im-
« peratulu osmaniloru. Eu amu fostu pênê asta-di umbr'a sa; a-
« cumu, ca lumin'a a venitu, umbr'a trebe se dispara. Aretati numai
« lui singuru obedientia si reverentia ». Dicêndu aceste cuvinte, s'a reintorsu la Constantinopole spre a ascepta acolo pe tatalu seu. Baiazetu a sositu aici in 29 alle lunei Gemaziulu-achir, annulu Hegirei 886., si immediatu a fostu investitu cu corón'a imperiale. In diu'a A. 886 I. C. 1481

(1) *Mimber*. Piedestalu inaltu de trei trepte, pe care se pune tronulu imperatului, care are cam forma unui scaunu de episcopu in biserica; asemenea este si *Vaissulu* (*) adeca pulpitulu séu catedr'a de unde se predica.

(*) Acestu cuventu insémna si predicatoriu *Tr. Germ.*

urmatória, Korkud, cu apanage demne de unu imperatu, s'a departatu la Magnesi'a (5).

GEMU SE REVOLTA

VI. Dar' lui Gemu (6) nu 'i convinea nici-de-cumu acestu lucru. Elu avea mare sperantia, ca pre langa etatea tinera a lui Korkud, anca totusi nu-i va fi greu de a ocupa imperiulu; dar' dupa ce Baiazetu s'a urcatu pe tronu, elu se vediù incelatu cu totulu in asteptarile sale. Elu pretindea, ca corón'a se cuvine lui, pentru ca Baiazetu s'a nascutu inainte de ce Mahomedu, tatalu seu, s'a facutu imperatu; si declara, ca este desonóre pentru imperiu, cá se ajunga pe tronu fiiulu unui omu privatu, in prejudiçiulu unui erede imperiale. Elu accusá dispositiunea testamentaria a parintelui seu de falsa, pentru ca nu s'a facutu in scrisu, cì vine numai d'in gur'a unui veziru tradatoriu. Effectulu acestoru vorbe a fostu, ca nu numai fórte multe cetati, dar' anca si cea mai mare parte a trupeloru asiatice, au venitu la convingerea, ca elu este eredele legitimu alu tronului, si chiar pentru acést'a l-au si proclamatu imperatore in Prus'a Immediatu dupa aceea, ajutatu cu bani de catra cetatianii d'in Prusa si de altii cari i tieneau partea, si-a formatu una armata considerabile.

DAR ESTE BATUTU SI FUGE LA CAIRTBAI

VII. Dar acésta putere nu a fostu nici ferma nici durabile. Câci Baiazetu audìndu de procederile fratelui seu, a trecutu numai de

(5) Traductoriulu germanu nu are acestu din urma passagiu, dar' este in traductiunea anglesa si francesa, anteriori traductiunei germane. *Tr. Rom.*

(6) *Gemu*. Gemu in limb'a vulgare insémna una speçie de strugure, care are unu gustu mai deliciosu de câtu ori ce altu struguru. Dar déca littera *m* se duplica, atunci *Gemmu* è terminu magicu, si insémna numele fabulosu de Solomonu ori Alexandru cellu mare; asi'a *Chalemi Gemm* insémna sigilulu séu inelulu-sigilu alu lui Solomonu; *Giami Gemm*, oglind'a lui Solomon séu a lui Alesandru; care intr'una alta fabula grecésca se atribue lui Leone sapientele, fiiului lui Vasiliu macedonénulu, si imperatu alu Greciei. In care sensu, din aceste duóe, si-a luatu acestu Sultanu numele de Gemu, nu potu se sciu; dar' de alta parte nu amu auditu nici nu amu cetitu nicairea, ca altu óre carele turcu se fia purtatu acestu nume. Scriitorii christiani, fora dubiu, ca de la acestu-a isi voru fi luatu cuvintele Zemes si Zizim, care de altminterea dupa etymologia nu au nici-o significatiune.

càtu in Asi'a cu una armata mare, ilu intimpina nu departe de Prusa, si dupa una bataia inversiunata si sangerósa, ilu pune la fuga dimpreuna cu toti asseclii sei. Gemu scapandu cu vre-o câti-va ai sei, fuge mai antaiu la Aleppo, apoi la Sultanulu Caietbai (7), regele de Misr. Spune acestui-a tiraniele fratelui seu : ca i-a occupatu nu numai imperiulu care i appartiené, cì i-a luatu anca si copiii si i-a ucisu in modulu cellu mai injustu : si-i cere cu totu adinsulu adjutoriulu seu. Caietbai din contra i dède consiliu mai salutariu, si ilu esbortá se lase la o parte tóta inamiciti'a contra fratelui seu, pentru ca bellele civili nici-odata n'au potutu avé altu resultatu, decàtu totdeauna detrimentulu santei loru religiuni; pe candu din contra pre langa amórea si concordi'a fratiésca, religiunea face progressele celle mai admirabili. Asiá, pentru cà cu timpu se i tréca foculu mâniei sale, i recomendà a face una peregrinatiune la Mecca, si, prin acésta sacra caletoria, a-si schimba imaginari'a nefericire intr'o adeverata beatitudine a sufletului. Càci, dîse Caietbai mai departe, precumu stau lucrurile asta-di, candu Baiazetu are una armata mare sub comand'a sa, é greu a incerca vre-o intreprindere contra lui; ér déca, pènè la intorcerea sa din pregrinare, s'ar schimba façi'a lucruriloru, atunci se va adopera cu tóta puterea sa se-i adjute in dreptulu seu.

DE LA CAIETBAI LA VARSAK

VIII. Cu de acestea si alte assemeni cuvinte voiá Caietbai a imblandí pe Gemu. Dar' acesta avea alte intentiuni. De lungu timpu incóce elu legase una stricta amicitia cu mai-marii din Varsak si Tur-

(7) *Kaietbai*. Si nu Kaitheban séu Kaithbeg, precumu ilu esprimu scriitorii occidentali. Càci Kaietbai nu este nume turcescu, nici nu se póte deriva de la Kaith si Beg, care va se dica principe; ci este cuventu puru tataricu. compusu din Kaiet si bai, care din urma se adaoge numai pentru a evita cacofoni'a lui Uistun (*), care se pronuncia de comunu cá vocal'a nostra *e*. *Kaiet* in limb'a tatarica insémna conversiune, si *bai* avutu. Tatarii mai de frunte au datin'a a adaoge acésta monosillaba la numele loru; asiá Tumanbai, Mambetbai (in locu de Muhamedbai, fiindu-ca Muhamed in limb'a tatarica se pronuncia Mambet). Chiar asiá cuventulu *Celebi* la turci, este unu titlu de distinctiune, ce-lu pórta Capu-Pasii armatei turcesci, si Aga, si

(*) Acest'a é numele unei vocale turcesci, care se cetesce cá *a* séu *e*. *Tr, Germ*.

gad (8), si avea probe atâtu de tari despre amiciti'a acestora, in câtu nu dubità unu minutu, ca voru face pentru elu totu ce voru poté. Asiá, le scrie din Misr, plangêndu-se despre injuriile lui Baiazetu, ce a comissu acest'a façie cu elu si cu copiii sei, si-i róga se-i dea adjutoriu. Acesti-a in respunsulu loru, detestandu impietatea lui Baiazetu, promitu in unanimitate a sta cu viéti'a si averea pentru Shehzade (9) si domnulu loru. Aceste promissiuni animara pe Gemu, si fiindu ca vedea ca adjutoriulu lui Caietbai nu é sicuru si é departe anca de a se realisa, asiá se preface cá si candu i-ar' aproba consiliu lu, si ilu róga se-lu provéda cu celle necessarie pentru peregrinatiune. Caietbai bunu-bucurosu ilu provede in abundantia cu tóte lucrurile necessarie, si la departarea sa i da unu personalu de servitiu, correspundietoriu positiunei si calitatiei sale. Dar' ceea ce cautá Gemu, nu era devotiune, cì regatu. Asiá, la prim'a occasiune bine-venita elu desiste de la peregrinare, lasa personalulu de servitiu inderetru, si fuge cu vre-o câti-va ai sei la amicii din Varsak si Turgadu. Aici, pre langa vre-o cati-va Gionguli (10), pe cari ' recrutase in graba, mai lasa a se aduna trupele ambeloru tieri, si vre a cerca anca odata furtun'a bellului.

ÉRASI É BATUTU SI FUGE LA CRESTINI

IX. Dar' incercarea sa nici de asta-data n'a avutu mai bunu successu. Câ-ci Baiazetu audîndu de aceste miscari nóue ale fratelu

alte persóne de origine nobile. Dar acestu Caietbai alu nostru a fostu de origine cercassianu si a ajunsu la potestatea suverana prin alegere. Elu a fostu Hanibalulu imperiului turcescu (*).

(8) *Varsak si Turgad.* Amu disu mai in susu (**), ca Varsak pare a fi fostu Paphlagoni'a. Turgad pare a fi o provincia vecina cu Varsak.

(9) *Shehzade.* Insémna fiiu de imperatu, de la cuventulu persicu Sheh, care s' formatu prin sincope (***) din Shah, imperatu, si din zade, fiiu. Se da acésta numir fiiloru de imperati atunci, candu cine-va din respectu nu vre se pronuncia numel loru propriu.

(10) *Gionguli.* Acesti-a au formatu odiniora voluntarii, cari serviau in óste cu spesele loru proprii. Asta-di forméza unu corpu de cavaleria sub vezirii loru, care l occasiuni de solemnitați publice merge inaintea lui Aegavat seu officiariului mili

(*) Acestu passagiu lipsesce din traducerea germana. *Tr. Rom.*
(**) A se vedé not'a 42, la capu I, din cartea III. *Tr. Rom.*
(***) Adeca eliminandu pe *è* si inlocandu-lu cu *a*. *Tr. Rom.*

seu, a tramissu una armata in contra sa, care la ântâi'a lovire ilu bate si-i pune la fuga trupele nedisciplinate. Dupa acésta succumbere, Gemu travestitu a amblatu ratecindu câtu-va timpu de la unu portu maritimu la altulu, pênê in urma a datu de una nave destinata pentru Itali'a. Cu acést'a merge mai ântâiu in Rhodes (11), si dupa aceea in societate cu vre-o câti-va rhodiani face una visita la Papa (12). In urm'a recomendatiunei acestui-a, Gemu a fostu cu multa onóre primitu de catra regele Neapolei (13). Elu in cuvente fórte alese si elegante, espune regelui causele refugiului seu, si implóra adjutoriului principiloru christiani spre a poté recupera ereditatea sa paterna; si tot-o-data le promisse sub juramentu, ca in casu de a obtiené imperiulu prin adjutoriulu loru, osmanii nici-o-data nu voru mai pune piciorulu pe territoriu crestinu, si ca elu va observa cu tóta religiositatea tractatulu de pace inchieiatu intre ei si intre reposatulu seu parinte. Principii christiani (14), cari tre-

tariu de curte, si pórta uniforma unguresca séu bosniaca. Colonelulu loru se numesce Gionguli Agasi. Mai este unu altu scadronu de cavaleria asemenea acestoru calareti, si se numescu Delileri, adeca nebuni séu furiosi (*). Acestia nu erau mai inainte sub nici una disciplina militara, ci mergeau orbisiu si navaliau asupr'a inimicului din tóte partile. In urma inse, s'au regulatu si ei; dar' chiar prin acést'a si-au perdutu valórea antica, si le-au remasu numai numele. Nici eu n'amu auditu de vre-o fapta memorabile ce ar' fi facutu in timpii din urma; nici in vre-o bataia unde si io amu fostu presentu, n'amu vediutu se fia datu vre-o proba de bravur'a loru.

(11) *Rhodes*. Scriitorii christiani dicu ca a fostu fórte bine priimitu de marele magistru, care dandu-i un'a buna escórta, l-a trimisu la pap'a Innocentiu VIII, si ca dupa aceea a fostu datu lui Carolu VIII, regelui Franciei, care chiar atunci se prepará pentru espeditiunea neapolitana. In urma pap'a Alexandru VI (dicu totu acesti scriitori), l-a inveninatu de frica ca Carolu ar' poté se-lu restituie lui Baiazetu, si prin acést'a si-ar' face prè mari merite inaintea acestui-a.

(12) *Papa*. Acesta a fostu Innocentiu VIII, despre care amu mentionatu in not'a precedente. Successorele seu a fostu Alexandru VI, care inse nu é culpabile de crim'a ce i-o atribuiescu crestinii.

(13) *Regele Neapolei*. Aci Turcii sun in erróre; câ-ci Gemu nu a fostu dusu in manile regelui de Neapole. ci in manile regelui Franciei, Carolu VIII. care chiar atunci se preparà la espeditiunea neapolitana.

(14) *Principii christiani*. Toti principii christiani se numescu la Turci in generalu

(*) In sensu de curagiosi, animosi. *Deliler* insémna deliriosu, turbatu, cu capulu a mana etc. *Tr. Rom.*

murau anca de terrórea armeloru turcesci, ilu animara a prinde curagiu, assicurandu-lu ca ei voru face totu possibilulu, si nu voru omitte nici una ocasiune pentru de a-lu restaura in imperiulu seu parintescu. Afara de acésta, regele Neapolei, in semnu de ulteriór'a sa bunavointia, i-a assignatu una pensiune annuale onorabile.

BERBER BASCHI I TAIA GUTULU

X. Baiazetu inse nici aici nu ilu lasa in sicuritate, fiindu-ca se temea ca ar poté se dea crestiniloru consiliuri stricatórie regimului seu si trebiloru osmanice. Intr'o dî, vorbindu in modu familiare despre lucrurile acestea, se intemplà ca a fostu de façie unu anume italianu captivu, care trecuse la religiunea mahomedana sub numele de Mustafa, si care pentru escellent'a sa desteritate in maiestri'a de a rade, a fostu inaintatu la servitiulu de Berber Bashi (15). Acestu omu, plinu de astutia, audîndu ce vorbesce Baiazetu, se arunca la piciórele acestui-a, si dîce: « Déca Maiestatea vóstra ve veti in-« dura a me insarcina pe mine cu esecutarea unui lucru atâtu de « momentosu, eu vreu se ve scapu inim'a de tóte superarile, si a « curati din cale pe fratele vostru, chiar déca s'ar fi ascunsu in celle « mai secrete unghiuri alle Italiei ». Baiazetu nu numai ca 'i dede deplina potere de a comitte acésta fapta, ci jurà pe santele suflete alle antecessoriloru sei (16), ca va inaltia pe Mustafa la dignitatea de Mare Veziru, déca va implini una fapta atâtu de divina (17) si fo-

cu titlu *Uemerail-Milletil-Mesihie*, adeca principii natiunei lui Messia; *Kiuberait-Taifetile-Isevie*, séu domnitorii poporului lui Isus (*).

(15) *Berber Bashi*. Insemna Primu-barbieru; care este alu sieselea intre mai-mari servitori ai curtiei, despre care vomu vorbi lectoriloru intr'altu locu.

(16) *Antecessoriloru sei*. Imperatii turci nu se oblega nici-odata prin alta formula de juramentu de câtu prin cea urmatória: *Edsdadum Ervah sherifleri ilciun*, pe santele séu fericitele suflete ale parintiloru mei; séu in numerulu singulariu: *Geddum Ruhi ilciun*, pe sufletulu protoparintelui meu. Er candu incheia tractate cu crestinii, atunci adaogu: pe numele dumnedieului prèinaltu, *Koran Haki ilciun*, pe veritatea Coranului; *Peigamberung paki Ruhi ilciun*, pe sufletulu curatu alu profetului, etc.

(17) *Divina*. Poruncile imperatului, de ori-ce natura ar' fi ele, Turcii le considera cà purcesse de la Dumniedieu, si le primescu fara oppunere; si nesuppunerea la accellea, o tractéza cà cea mai detestabile impietate. Asià, candu vezirulu avea se-si pérda viéti'a prin sententia de mórte, Sultanulu nu comittea altui a, decâtu chiar insusi ve-

(*) A se vedé not'a 6, la Capu V, d'in cartea I. *Tr. Rom.*

lositória intregu imperiului osmanicu. Mustafa incuragiatu prin acésta promissiune, arunca la o parte abitulu (18) turcescu, si trece cá fugitivu la Franchii (19) locuitori in Pera. Aici cu lacremi simulatórie se plange naintea loru, ca a fostu constrinsu a-si abjura religiunea, si i conjura a 'lu lua sub protectiune, si a-i adjuta se scape si se tréca in patri'a sa; câci, adaose elu, mai bucurosu vré se traiesca in cea mai mare miseria intre crestini, decâtu, cu perderea sufletului seu, se guste fia chiar' si cea mai inalta splendóre la curtea ottomana. Franchii i credu, si compatimindu-i starea, ilu ducu si ilu punu pe una nave destinata pentru Itali'a, cu care in câte-va dîle adjunge la Neapole. Gemu, care era chiar aici, aude ca a venitu unu barbier escellentu din Turci'a, si, póte curiosu de a afla ce se petrece la Constantinopole, ordina cá se-lu aduca la sine.

zirului esecutiunea sententiei, significandu-i-o in scrisu in terminii precumu urméza: «Fiindu ca tu mórte meriti pentru cutare séu cutare fapta, asiá voi'a nóstra este, cá, «dupa ce vei fi facutu Obdest, adeca lavarea capului, maniloru si pecióreloru, si dupa «ce vei fí terminatu Nemazulu, adeca rugatiunile, se-ti dai capulu la dispositiunea «acestui alu nostru tramisu Kapudgí Bashi». Si Vezirulu de si de multe-ori ar' avea putere de a se oppune, elu totusi se pléca cu tóta suppunerea acestui mandatu; si acést'a de frica, cà sa nu se considere de transgessore alu ordinului imperatescu, si cá atare se se numere intre infideli, si se fia esclusu de la *Gemaat* séu *Ummeti Muhamed*, in limb'a crestina, esclusu de la beserica, escomunicatu. Acésta s'a intemplatu pe timpulu meu cu multi barbati mari, cari au refusatu de a se suppune mandatului imperatului; si cari de sí au scapatu prin fuga ori prin adjutoriulu armeloru, ei tototusi au trebuitu dupa aceea sa pórte in perpetuu numele batjocoritoriu de *Firari* adeca fugitivi, precumu: *Firari Hasan Pasia*, si *Firari Ismail Pasia*. Ce é mai multu, acésta ignominia trece sì la fii, cari spre eterna rusine se numescu *Firari Ogulleri*, adeca fii de fugitivi.

(18) Imbracamintea, portulu, costumulu etc. *Tr. Rom.*

(19) *Franchii.* Este in usu la Turci, ca ei in generalu mai tóte natiunile chrestin (cu esceptiunea Poloniloru, Unguriloru, si altoru-a cari pórta vestminte lungi), si in specialu pe Italiani i numescu cu numele *Efrengi*, care de comunu se pronuncia *Firenki*. Dar' au pentru fia-care poporu si unu nume particularíu alu seu: asia pe Germani i numescu *Nemce* (*); pe Francesi, *Firansiz* (**); pe Spanioli, *Espaniol*; pe Anglesi, *Ingilis*; pe Holandesi séu Flamingi, *Nidirlanda* séu *Filtmendi*; pe Saxoni, *Saks*; pe Svediani, *Isveci* (***); pe Poloni, *Leh* séu *Lih*; pe Unguri, *Madgiar*; pe Rusi, *Moskovli*; pe Cozaci, *Kassak*; si asiá mai departe.

(*) Assemenea si *Alaman. Tr. Germ.*
(**) Si France *Tr. Germ.*
(***) Si *Isved Tr. Germ.*

Venindu barbierulu la Gemu, si intrebatu fiindu: cumu stau lucrurile asta-di in Turcia? elu respunse: ca de mai multi ani incóce fiindu in Constantinopole, nu s'a ocupatu cu alta decàtu cu barberi'a in officinele publice, si n'a cugetatu la alta decàtu a se perfectiona in artea sa, si la midi-lócele cumu se-si recastige libertatea; ceea ce, dupa lunga asceptare si cu adjutoriulu unoru ómeni buni a si ajunsu, in càtu acumu póte respira aerulu patriei sale si póte professa liberu religiunea crestina. La aceste replica Gemu: « Pu-
« çinu me impórta cultulu vostru si religiunea ce professati; càci
« Dumnediu a datu fia-carui omu voia libera (20). Dar' fiindu ca eu
« traiescu intr'una tiérra, unde barbierii sunt fórte inabili, nu vreu
« alta decàtu ca voi se'mi fiti barbierulu meu; cu atàtu mai vertosu,
« ca dupa ce voi ati petrecutu càtu-va timpu intre compatriotii mei,
« cari, precumu sciti, radu cu o mana atàtu de usióra si dulce, in

(20) *Voia libera. Iradeti ghiutschlu* séu *ghiutschlu Iktidar.* Dupa doctrin'a Coranului turcii credu, ca fara voi'a lui Dumnedieu nu se póte intempla nimicu, nici bunu nici reu; càci Coranulu dice: *Chairu Serr min Allah,* binele si reulu vine de la Dumniedieu. Cu tóte aceste, recunoscu si ei in omu una voia libera; si acésta din motivu, cá Kiffarii (infidelii, si anume crestinii, si toti acei mahomedani cari nu sunt musulmani) se nu se póta escusà la judecat'a cea mai de pe urma, ca pentru accea nu au imbraçiosatu legea mahumedana, pentru ca n'au avutu voia libera. Eu amu intrebatu pe unii dintre cei mai eruditi interpreti ai Coranului, cari la Turci se numescu *Tefsirdgi Kuran,* ca: póte óre unu omu, se vorbésca ori se faca ceva ce este in contra voiintiei lui Dumnidieu, séu nu póte? Dar' n'amu potutu se amu de la ei nici unu respunsu categoricu. Totu ce'mi respundeau, era: *Gennet hak, Gehennem hak,* siguru esiste paradisulu, siguru esiste si infernulu; acestu din urma nu este fara scopu, ci l-a [illegible] Dumnediedieu pentru óre-care anumita trebuintia; acumu, déca é facutu pentru [illegible] scopu, apoi acesta nu póte fi altulu decàtu punitiunea aceloru-a cari sunt [illegible] pentru infernu. Déca (*) i intrebamu mai departe: cumu se unesce acésta [illegible]tiune cu opiniunea loru despre voi'a libera a omului? ei presupuneau de [illegible] despre ce este intrebarea, si diceau: totu omulu póte fi fericitu, déca vre; [illegible] póte fi fericitu, de càtu acellu-a pe care Dumnedieu l-a destinatu pen- [illegible]. La urma apoi concludeau cu axiom'a: *Takdir Tedbiri bozar* (**), adeca [illegible]'a divina distruge dispositiunile séu propunerile omenesci (***). Din acésta [illegible] opiniuni, provine apoi, ca unii inaltia voi'a libera pré multu, ér' altii [illegible] cu totulu.

(*) [illegible] acestei nóte, lipsesce in traducerea francesa. *Tr. Rom.*
(**) [illegible] 23, la capu IV, din carte I. *Tr. Rom.*
(***) [illegible] Deus disponit. Omulu propune, Dumnedieu dispune. *Tr. Rom.*

« câtu omulu abiá se pôte retiené a nu adormi sub durat'a opera- « tiunei, asiá eu credu ca si voi veti fi invetiatu ceva d'in acesta ar- « te a loru ». Mustafa, pentru a seduce si mai bine pe Gemu, se face ca nu voiesce a primi acestu officiu. Gemu inse insiste, si Mustafa in urma se invoiesce dicêndu, ca consciinti'a nu'i permitte a refusa onórea de a servi pe unu principe atâtu de mare, si de a tunde unu capu, a carui façie tóte sufletele din Constantinopole dorescu a o vedé. Cu modulu acest'a Mustafa a fostu primitu de Gemu intre camerarii sei, cá in dîlele indatinate se-lu rada dupa methodulu turcescu. Dupa ce si-a facutu acestu officiu câtu-va timpu cu cea mai mare apparentia de fidelitate, se intempla odata ca Gemu adórme sub actulu rasului, si prin acést'a da buna occasiune lui Mustafa de a-si esecuta planulu premeditatu. Elu adeca, vediendu ca d'intre servitorii lui Gemu nici unulu nu este in casa, taia gûtlegiulu principelui cu briciulu (21) seu bine-ascutîtu, si pentru cá plag'a se nu sangerésca, o léga cu una carpa de pusunariu; apoi ese din casa si spune servitoriloru vigilanti, ca domnulu loru dórme, se stea liniSciti si se nu-lu disturbe in somnulu seu. Faptulu era consumatu, si elu grabesce la portu, unde statea un'a nave gat'a de a'lu primi, si plecandu cu acésta, ajunge mai ântâiu la Candi'a, si de aici apoi la Costantinopole.

ELU E NUMITU MARE VEZIR

XI. Ajungêndu la Constantinopole, se duce immediatu la Baiazetu, si-i annuncia mórtea fratelui seu, si modulu cumu o a esecutatu. Sultanulu nu voià se créda; dar' in urma s'a convinsu prin scirea ce a ajunsu puçinu dupa aceea, care dîcea ca Gemu a fostu ucisu (22)

(21) *Briciulu.* Turcii acquita pe pap'a Alexandru VI, de la acésta esecrabile crima cu care ilu accusa christianii, si anca chiaru catholicii scriitori; accusa, ce s'a sustienutu si crediutu in cursu de mai multi ani. Io lasu lectorelui, se se allature la parerea care va voi (*).

(22) *Ucisu.* Aceste sciri sie-si contradicétórie, servescu chiar a confirma cellea ce dicu Turcii despre mortea lui Gemu. Disput'a este despre locu unde s'a intemplatu acést'a. Christianii dicu ca inveninarea s'a facutu in Teracina, in mergerea sa cu Carolu VIII spre Neapole; Turcii din contra dicu, ca a muritu in Neapole de briciulu lui Berber Ibrahim. Lasam lectorelui se judece, unde este adeverulu.

(*) Vedi mai susu nota 11. *Tr. Rom.*

prin tradarea unui crestinu. Asia Baiazetu aducêndu-si aminte de promissiunea sa, innaltia pe Barbierulu Mustafa la dignitatea de Mare Veziru. Dupa aceea tramitte la Neapole, spre a-i se aduce cadavrulu fratelui seu. Delegatii sei au fostu primiti cu tóta onórea cuvenita rangului loru, si li s'a elibeatu cadavrulu, care la ordinulu lui Baiazetu a fostu immormentatu in Prusa, nu departe de mormentulu lui Muradu, intre fiii imperatesci ai familiei osmanice.

CALITATILE LUI GEMU

XII. Acesta a fostu finitulu lui Gemu, principe de mare sperantia, si dotatu cu anima fórte buna. Nimicu nu-i lipsia d'in ceea ce se numesce virtute, prudentia, magnanimitate, fortitudine si intieleptiune. Intre cei de etatea sa, elu nu avea parechia. In specialu, era admirabile pentru eloquenti'a (23) si artea sa oratorica; in câtu, elu a trasu pe ómeni in partea sa mai multu prin discursurile sale, decâtu prin bani séu daruri din gratia. Cu unu cuventu, elu ar fi fostu (precumu dîcu Turcii) celu mai perfectu principe și demnu de una origine atâtu de illustra, déca nu intunecá lustrulu virtutiloru sale prin fug'a sa rusinósa la crestini. Cu tóte aceste, elu si intre acestia a observatu strictu ritulu mahomedanu, si nu numai ca recitá rugatiunile indatinate de câte cinci-ori pe dî, dar' anca in tóta septeman'a terminá odata Telavetti Coranu (24).

(23) *Eloquentia. Ilmi Kielam*, sciinti'a oratoriei, séu artea de a vorbi bine; precumu *Ilmi Mantik*, artea de a rationa; *Ilmi Sarf*, sciinti'a grammaticei; *Ilmi Nahum*, cunoscinti'a sintaxei; *Ilmi Hikmet*, cunoscinti'a lucruriloru secrete, séu cunoscinti'a philosophiei; *Ilmi Ilahi*, sciinti'a divina séu theologi'a; *Ilmi Fakih*, sciinti'a legiloru séu jurisprudenti'a, care la turci este sciinti'a cea mai nobile, fiindu ca ea este spre folosulu tuturoru; *Ilmi Nedgiam*, sciinti'a despre stelle, séu astronomi'a; *Ilmi Hendese*, sciinti'a despre mesuri séu matematic'a; *Ilmi Ikografie*, (*). Geografi'a; *Ilmi Rakam*, aritmetic'a; *Ilmi Shir*, poesia, etc.

(24) *Telavetti Coran*. Lectur'a a intregu Coranului. Se face cu ocasiunea immormentarei unui defunctu, si asupr'a mormentului acestui-a, si tiene patru-dieci de dile chiar cá la noi psaltirea mortiloru, care anca tiene patru-dieci de dile. Turcii credu ca sufletulu mortului ambla asupr'a mormentului patru-dieci de dile, si ca cetindu Coranulu vine Archangelulu Gavrilu, ca se-lu pazésca de draci, si apoi ilu duce in paradisu. Ei mai tienu anca, ca rugatiunile celloru vii adjuta fórte multu sufleteloru

(*) Dicu si *Giografiie*, ceea ce este mai aprópe de terminologi'a greca. *Tr. Rom.*

BAIAZETU FORTIFICA GRECI'A CU CASTELLE

XIII. Rivalulu imperiului delaturatu prin fraticidiu, statulu readusu in stare buna, Baiazetu, alu carui spiritu martiale amortîse, isi revine in sine, si pare indemnatu a-si largi marginile imperiului prin spoliatiunea principiloru christiani. Pentru a intari inse statulu, inainte de a-i estinde territoriulu, merge la anulu Hegirei 887 in More'a, si intaresce Istmulu de acolo, spre sinulu corinthicu, cu dóue castelle tari, intrebuintiandu la acést'a totu materialulu, ce crestinii ilu destinasera cu totulu spre altu scopu. Le provediù cu garnisóna buna, si cu tóte speciele de munitiuni, cá se póta respinge pe inimici, déca, precumu au facutu de multe-ori, ar' nevali d'in acésta parte asupr'a teritoriului ottomanu, si se aiba timpu de a veni la ai sei intr'adjutoriu. A. 887 / I. C. 1482

OCCUPA DUOE CETATI IN MOLDAVI'A

XIV. In primavér'a urmatória ordina a se edifica, pe unu locu fórte amenu la fluviulu Tundge in Adrianopole, una Giamia, Medrese, Darush-Shifa, Imaret, si una scalda publica. Dupa aceea trece cu tóte trupele sale in Moldavi'a (25), unde pe acellu timpu era domnu Stefanu, si ocupa antemurii tierrei, adeca cetatile celle mai tari, Kili (26) la Dunare, si Akkierman (27), situata nu departe de

celloru morti. Dar' ei nu invóca nici santi nici profeti, ci numai pe Mahomedu (*). Despre ceialalti dîcu, ca nu potu se cumpatimésca miseriele umane, pentru ca chiar' prin acésta ar' fi impedicati intru a gusta perfect'a fericire la care au adjunsu.

(25) *Moldavi'a.* De câte-ori aruncu ochii asupr'a chartei Ungariei, totu-deauna me prinde mirarea, câtu de absurdu si erronatu se vedu acolo delineate limitele Romaniei si Moldaviei; si n'amu vediutu charta nici vechia nici moderna, care in privinti'a acést'a se nu fia plina de celle mai gróse errori. Asia p. e. cetatile *Kilia* si *Akkierman* se punu in Romani'a, pre candu elle nici-odata nu i-au appartienutu; elle se tienu de Moldavi'a, si sunt in distantia de mai bine de trei sute mille de la confiniele Romaniei. La altu locu voiu vorbi mai pe largu despre acésta (**).

(26) *Kili.* Moldovenii 'i dîcu Chilia; este antic'a Licostomos; cetate situata la gur'a de miédia-nópte a Dunarei, care este si mai larga si mai afunda de câtu tóte cellelalte patru. De la ea in distantia de patru-dieci-si-optu de óre pe tiermurea Dunarei este cetatee Galati, locu renumitu de comerciu in Moldavi'a.

(27) *Akkierman.* Numita mai inainte Moncastru 'Οξία la Herodotu. Moldovenii

(*) Vedi not'a 7, la capu IV din cartea II. *Tr. Rom.*

(**) Vedi *Descriptio Moldaviae,* Pars I. Caput IV. Editiunea academiei romane, Bucuresci 1872. *Tr. Rom.*

aci, la tiermurii pontului euxinu. Prin acésta a impedecatu nu numai pe Moldoveni de a-si esercita piratariele loru pe acésta mare, dar' anca i s'a deschisu calea de a debilita prin frequente incursiuni acésta tiérra, pe care de atâte-ori s'a incercatu in vanu a o cuceri.

CUCERESCE CATE-VA CETATI IN ASI'A, INIMICITIELE SALE CU CAIETBAI

XV. Anca in acelasiu anu, sub comand'a Beglerbeg-ului d'in Asi'a, cuceresce faimósele cetati Tarsus (28), Kurshunli (29), si Kasunli. In Adrianopole, marele generalu Gieduk, Ahmedu Pasia, a fostu accusatu cu tradare, si pedepsitu cu mórte (30). Totu de pe acestu timpu datéza inimiciti'a intre Baiazetu si Caietbai, regele de Misr, si se incinse bellulu intre ei, care dupa numerose lupte s'a terminatu in fine cu resturnarea regatului lui Caietbai. Ei de multu se uitau cordisiu unulu la altulu, dar' nici unulu nu cutediá a ataca pe celaltu; câci ei credeau, ca amenduóe imperatiele atâtu stau de tare, in câtu ar' fi preste putintia a le cuceri prin potere séu dispositiune omenésca. Imperiulu otomanu era superioru celuilaltu prin estensiune si numerulu armatei; imperiulu egipteanu d'in contra, se intaria pe totu anulu cu truppe cercassiane, cari erau cei mai

asta-di i dicu Cetate-alba, care correspunde numelui turcescu Akhierman. Ea este una cetate fórte vechia; si renumita, pentru ca aici a fostu in esiliu marele poetu Ovidiu; aprópe de ea este unu lacu, care Moldovenii ilu numescu lacululu lui Ovidiu. Dar' despre acést'a voiu vorbi mai pe largu intr'altu locu (*).

(28) *Tarsus*. Tarsus in Cilicia, patri'a, precumu se crede, a santului apostolu Pavelu.

(29) *Kurshunli*. Insémna plumbatu séu de plumbu. Dar cuventulu immediatu urmatoriu, Kasunli, dupa etimologi'a sa nu are nici unu intielesu, si eu nu cunoscu nici una cetate cu acestu nume, nici ca unde ar fi situata. De altminterea mai este una alta cetate cu numele Kurshunli in Crimea, numita la Herodotu, Γριμνη, séu cumu vreu altii Chersonesu, de unde apoi tota peninsul'a si-a luatu acestu nume.

(30) *Mórte*. Se dîce ca Gieduk Ahmedu Pasia a fostu accusatu ca are intentiunea de a detrona pe imperatulu, si a face mari schimbari in statu; assemenea, ca elu ar' fi sollicitatu pe Achmedu fiiulu celu mai mare alu lui Baiazetu, de a se revolta contra parintelui seu. Dar dupa mórtea acestui Pasia, Sultanulu a venitu la cunoscinti'a innocentiei sale, si s'a plansu de multe-ori ca a pedepsitu cu mórte pe unu omu innocentu, pe unu abilu consiliariu alu seu, si pe unu faimosu generalu alu armatei sale. Asiá vérsa crocodilulu lacremi asupra victimei, ce insusi o a ucisu!

(*) Vedi *Descriptio Moldaviæ*, Pars I, Caput IV. Editiunea academiei romane, Bucuresci 1872. *Tr. Rom.*

bellicosi ómeni intre tóte poporale. Baiazetu avea pretestu destulu de plausibile pentru bellu, fiindu-ca Caietbai nu numai ca a primitu in ospitalitate pe fratelo seu Gemu, ci i-a datu pe ascunsu si bani (31) spre a-lu pune in stare de a incepe nuóe turburari. Dar, fiindu-ca acesta nu i se vedé motivu sufficiente pentru a-si incurca imperiulu in bellu, asiá tienù ca este mai consultu a'si ascunde intentiunea pênê ce i se va areta una ocasiune mai favorabile. Acést'a i se si presintà in scurtu timpu, si anca intr'unu modu precumu nu se asteptase. Olaidevlet (32), unu micu principe alu unoru provincie in Asi'a, sedusu de a lacomia intempestiva de a-si estinde teritoriulu, se incérca a ocupa in Asi'a câte-va cetati dela Cercassiani (33).

(31) *Bani.* Pare ca aci se intelegu banii ce Sultanulu Egiptului i-a datu pentru a caletori la Mecca.

(32) *Olaidevlet.* Pare a fì si acest'a unulu dintre principii persiani. Annalile turcesci nu spunu alta despre elu, de sì tiér'a sa pórta anca numele seu, nume, care in unele charte geografice se scrie in modu corruptu *Aladuli.* Acésta é una tiéra inchisa intre Taurus si Antitaurus, séu Capadoci'a.

(33) *Cercassiani.* Cea mai nobile natiune intre tóte popórale scithice. Locuiescu intr'una tiéra fórte muntósa si aspra, intre pontulu euxinu si marea caspica. Russii i numescu Cerkiesi paetigorscoi. si prin acestu nume i distingu de Cozacii cercassiani. Ca-ci in limb'a russésca toti Cozacii de Ucrania se numescu cercassiani, dar in specialu aceia cari locuescu pe tiermurii fluviului Donetiu, si traiescu in Slobodenie, adeca ca coloni. Acesti cercassiani, distribuiti in aceste colonii, au cinci provincie, alle caroru capitale sunt *Issy, Charcov, Ochtirka, Ribinska si Sumy,* la cari se mai adaoge vechi'a cetate rusésca, numita *Ciuhuiov*, care odinióra a fostu fortareti'a imperiului rusescu spre confiniele de catra Tatari, pe candu adeca acestu imperiu nu era inca atâtu de estinsu precumu este asta-di. Ciuhuiovia é situata la Donu. — Cercassianii patigorici nu recunoscu nici una divinitate; ei n'au nici cultu, nici religiune. Ei possedu una padure dèsa intr'unu siesu intinsu, incungiuratu de tóte partile cu munti inalti. Acestu locu é provediutu bine cu apa, si inchisu juru-impregiuru cu unu siantiu largu. Aici se intrunesce totu poporulu catra finitulu lui Augustu, cá si candu s'ar' aduna la jocuri olimpice si-si facu daraverile intre sine prin schimbulu de totu feliulu de marfe. Cu ocasiunea acestoru adunari, dupa o traditiune, a carei origine nici ei nu o sciu, ei isi consacra celle mai bune arme alle loru, si le acatia de unu anume arbore in acésta padure. Acestea, la anulu candu se intrunescu érasi, le curatia frumosu, le saruta, si érasi le punu la loculu unde au fostu. Armele stau aici acatiate fara cea mai mica paza, pênê in urma le manca rugin'a séu le consume timpulu. Mai multi istoriografi, cari s'au occupatu cu descrierea acestoru popóra, ne spunu ca mai de multu Genovesii, domni pe atunci in Kiefe, i-ar' fi convertitu la fidea christiana; dar ca cu timpu, cucerindu Turcii Crimea, acesti-a li au luatu preotii, si ei érasi au cadiutu

Dar' fiindu batutu cu rusine, şi vediendu ca elu singuru este prè puçinu de a le poté stá in contra, asiá rogà pe Baiazetu se 'i dea adjutoriu, si 'i promitte ca i va concede a imprime pe moneta numele

in ignoranti'a loru de mai nainte. Intre confirmarea acestei opiniuni, istoriografii adaogu, ca Cabartanii, inainte de a se infecta de doctrin'a mahometanismului, au avutu pe unulu intre ei fórte stimatu cu numele Petru, si ca le-ar' fi fostu permisu de a manca carne de porcu, ceea ce unii dintre ei asta-di nu o facu. Ei nu stau sub nici-o lege, si nu au nici judecatori, pentru ca ei sunt fórte convinsi, ca remorsulu consciintiei omului culpabile, este sufficiente si adequata punitiune pentru elu. Mai nainte nu era nici umbra de stiintie intre ei; dar' de vre-o câtu-va timpu incóce, unii cari au imbraciosiatu mahomedanismulu, au inceputu a se initia in litteratur'a arabica; ér' ceilalti persevera in vechiulu loru paganismu, si isi conserva pénè asta-di vechile loru datine selbatice. Tóta tier'a loru é impartita in trei principate, dintre cari cellu mai de capetenia este *Kabarta.* Ei tramitu in totu anulu Chanului Crimeei tatarice c'á tributu duoe-sute de tineri si un'a-suta de tinere vergine. Acesti-a se alegu nu dupa placu, ci dupa sórte. Cei dintre ei, cari s'au nascutu intre Tatari, nu mai au nici fisionomi'a nici statur'a acestui poporu: si n'ar gresi multu de la adeveru, care ar' dîce ca ei sunt cei mai frumosi dintre tóte popórale orientali. Ei inventa totdeauna ceva nou in imbracaminte si armele loru, si tatarii i imitéza in acest'a cu tóta passiunea, in câtu s'ar' poté dîce ca ei sunt Francesii Tatariloru. Tiar'a loru é scól'a de educatiune pentru Tatari, si care nu a invetiatu artea militara si bun'a purtare in acésta scóla, unulu ca acelu-a se considera de unu *Tertek*, adeca prostu, imbecile, netântocu. Fiii Chaniloru de Crime'a, indata ce s'au nascutu, se tramitu la Cercassiani pentru a fi crescuti si educati acolo. Dupa ce ajunge infantele in Cercassi'a, trebe se i se procure o nutrice (*), si acela care i-o procura se numesce *Ata* séu tutorele Sultanului, s'apoi atâtu acest'a catu si tóta famili'a sa este esempta pentru totdeauna de la ori-ce imposite, din causa ca cá *Ata* intra in óresi-care legatura de fraternitate cu Sultanulu. Si chiaru pentru acést'a, fia-care cercassianu é gelosu de a avé o muiere séu o sora, care se dea macar odata tîtia fiiului Sultanului, si a dobendi prin acést'a liberarea de la tributu. Câte-odata vine lucrulu pén' la violentia; câci se intempla de unu barbatu, déca este mai forte decâtu cellu la care é pruncululu, merge pe ascunsu séu cu puterea in cas'a unde se gasesce miculu Sultanu la tîtia; ilu iea cu sine, ilu duce dreptu in cas'a sa, si ilu da femeiei ori sororei sale spre a-lu lapta. In duoi ani, in câtu timpu prunculu este la tîtia, se intempla casuri pe acestea fórte multe, Dupa ce principele a crescutu si a prinsu ceva putere, ilu invétia cu multa grige a calari, a trage cu arculu, a purta arm'a, si a se deprinde in tóte sciintiele si preparativele bellice, si apoi ilu tramitu iérasi acasa. — Femeiele loru se considera de nobile, déca au degete subtiri si piciόre mici. D'in contra, déca una vergine é corpulenta si are degete si piciόre difforme, ori câtu ar' fi ea de illustra dupa nascere, totusi se considera de ignobile; si déca cumu-va nu are vre-o avere mare, ea nu póte avé sperantia ca-si va capeta barbatu. Pentru aceea,

(*) Doica, crescutória, laptatrice. *Tr. Rom.*

seu, si a se mentiona in rugatiunile publice, si-i da tôte tierile in feudu. Sub aceste conditiuni, Olaidevlet obtienendu de la Baiazetu

indata ce o féta ajunge etatea de siepte ani, o incingu cu unu cercu de ferru, patru pènè in cinci degete de latu, si piciórele i le stringu in papuci de lemnu: si atâtu cerculu de ferru, câtu si papucii de lemnu. trebe se i pórte pènè ce cresce mare, Eca dar', ca ceea ce facu muierile francese prin osu de pesce si alte maiestrii penibili, aici se face fara cea mai mica incomoditate anca din fraged'a etate. si-i gusta placerea in totu restulu vietiei loru. Baietii si baietele nu se culca in patu móle, ci pe scanduri ori pe pavimentu asternutu cu fenu séu paie, pentru a preveni cá se nu se ingrasie séu effemeieze, care nu fara ratiune concludu ca este sorgintea a tóta lenea si lasîtatea. Prin acést'a poporulu cercassianu devine atâtu de valorosu si tare, in câtu, dupa marturisirea chiar a Tatariloru, cinci cercassiani ajungu câtu diece Tatari, precumu diece crimeani ajungu catu cinci-sprediece budgiacani. Despre acésta fortitudine vreu a servî lectoriloru mei cu unu esemplu, care s'a petrecutu cam cu siése ani inainte de acést'a, si care nu este tare dissimile acelloru fapte prin cari Greci'a antica a devenitu atâtu de renumita. Odata Selim Ghirai, chanulu pe acellu timpu alu Crimeei (omu cu multa intieleptiune si virtuosu, si vechiu soldatu), n'a primitu tributulu annuale cu care 'i erau detori cercassianii; asiá, indata la anulu urmatoriu tramite pe fiiulu seu Shahbass Ghirai sultanu, cà se le céra sclavi-captivi pe amenduoi anii. Elu a fostu priimitu cu tôta onórea, fiindu ca nu luase cu sine cortegiu spaimantatoriu, si a priimitu numai decâtu tributulu din manile betraniloru asiá precumu s'a cuvenitu. Dìn intemplare inse, elu a vediutu o féta fórte frumósa a unui Cercassianu, care nu era pusa in list'a sclaviloru pentru tributu; o prinse indata, si, contra usului tierei, o duse cu forti'a in cas'a sa. Fratii ei, duoi tineri bravi si robusti, isi ascunsera la inceputu mani'a ce simtiau din caus'a acestui accidentu, si consolau pe parintele loru lingusindu-lu cu prospectulu, ca sor'a loru va poté avé anca onórea de a fi priimita in patulu Sultanului. Intr'aceea ei asteptau numai occasiunea binevenita, si in urma au irruptu pe neasteptate in cas'a principelui, pe candu acesta se credea siguru si se gasia singuru cu fét'a pe care o rapise; gard'a sa, parte era dusa de acasa, parte era beuta; si ilu strâpungu atâtu pe elu câtu si pe sor'a loru, si uccidu gard'a pén' la cellu din urma omu. Audindu tatalu sultanului despre acésta fapta, si innebusîndu resimtiemintulu seu de indignatiune, declará ca Cercassianii bine au facutu ca au punitu pe unu omu, care contra usului tierei a cutediatu a rapì o vergine si a o duce cu forti'a la cas'a sa. Intr'aceea móre Sultanulu Selim Ghirai, si-i remane succesore fiiulu seu cellu mai mare cu numele Devlet Ghirai, pe care nu preste multu dupa aceea l-a detronatu Marele Sultanu si l-a tramisu in esiliu la Chios. Fratele cellu mai tineru si succesorele acestui-a, cu numele Caplanu Ghirai, a obtienutu permissiunea de la curtea ottomana, de a esí la lupta contra cercassianiloru cu optu-dieci de mii de Tatari, si ai amenintia cu destructiune totale. Caplanu Ghirai trecundu Donulu, i se allaturara cinci-dieci de mii de cubani. Principele de Caburta, audindu de acésta irruptiune, se retrage cu siepté mii infanteria si trei sute cavaleria pe vervulu unui munte inaltu, incungiuratu de ruinele unei mari si vechi cetati, si se fortifica aici, implendu crepaturele muriloru cu

căte-va truppe in adjutoriu, attaca de nou pe Cercassiani, și dupa mai multe lupte, sustienute cu schimbatióse successe, occupa ce-

pietre, arbori mari si bolovani de pamentu. Caplanu Ghirai vedea bine marea difficultate de a attaca acestu munte, care nu avé decâtu unu singuru locu de intrare, si tramite unu nunciu la principele de Cabarta se-i spuna ca : Sultanulu are de cugetu se faca una espeditiune contra Usbeghianiloru, si ca i cere trei mii de cercassian intr'adjutoriu; afara de acést'a, ilu róga se vina in josu din munte, fiindu ca are se i vorbésca ceva in persóna. Cabartanulu pricepù stratagem'a inimicului si respuns nunciului, se mérga se spuna domnului seu, ca pentru momentu nu póte se se de josu din munte, fiindu ca suffere de unu accessu violentu de podagra, dar' indat ce-i va fi mai bine, si multu in trei dile, pe calu ori in lectica (caru de care au e cu duóe róte), va merge se faca curtenire Sultanului. Dupa ce se departá nunciulu Cabartanul 'si aduná cercassianii sei, si le adressá urmatóriele cuvente : « . . . C « cugetati, compatriotiloru, despre starea presenta a lucruriloru nóstre? Credeti ór « ca é bine, cá se ne damu sclavi in catusiele Sultanului, si se ne lassamu a ne ma- « celari pe noi, ér' pe sociele si pe fiii nostri se-i duca in sclavia perpetua? séu c « voiti mai bine a invinge ori a muri? Murindu cu totii, vomu scapa cellu pucin « de spectacolulu abominabile, de a vedé cumu tiranulu isi vérsa furi'a asupr'a nó- « stra; ér' invingéndu, resultatulu va fi, ca cu una singura lovitura vomu scapa d « crudelitatea insupportabile a Tatariloru ». Respunsulu loru unanimu a fostu : « Mu- « rimu mai bine cu totii, de catu se ne damu in man'a inimicului ». Dupa aceea i o- bligá a tiené tare si vertosu la resolutiunea ce au luatu. si, dupa dativá, i jurá p sabia si arm'a loru. Dupa ce a facutu acestea. Cabartanulu anca in aceeasi sér tramite pe unulu din omenii sei la Chanulu, se-i spuna, ca : podagr'a i este acum mai supportabile, si ca voiesce in diu'a urmatoria a-i face visit'a dimpreuna cu be tranii armatei sale, si a i se suppune cu tóta umilinti'a. Caplanu Ghirai transportat de acésta scire imbucuratória, ordiná a lasa liberu caii se pasca la campu, si se re solvi a-si petrece tóta nóptea fara grige. Cercassianii intielegéndu celle ce se petrec in ordele Tatariloru, se punu si facu din scorti'a arboriloru nisce fasce mici, le ung bine cu resina, le léga de códele cailoru loru, si apoi in tacerea cea mai mare i mén péné intre corturile (*) Tatariloru, si aici le aprindu fascele si dau cale cailoru. Caii parte pentru lumin'a focului, dar' mai vertosu pentru durerea ce simtiau in códa, devinu dintr'odata furiosi, si cá selbatici fugu si alérga câtu potu in tóte partile, si, fiindu nóptea intunecósa, se amesteca cu una multime infinita de cai tataresci, cari, la acestu spectaclu vinu si ei in turbare, rumpu capestre si strénguri, si fugu si al- lérga cu mare tumultu in tóte partile. In acésta rumóre Tatarii se destépta, dar nu vedu nici nu audu alta decatu o flacara intinsa suflandu de la unu capu alu campu- lui péné la celalaltu: căci de frica, ori de intunerecului noptiei, ei nu vedeau caii : s credeau ca focu a cadiutu din ceriu: si mai antaiu infanteri'a a inceputu a fugí c nebunii in cea mai mare disordine. Vediendu Cercassianii acést'a, si-arunca tóte armele, lasandu-se numai cu sabiele, si taia cu aceste totu ce gasescu in cale pene in

(*) Cortu in limb'a cercassiana se dice Cosiu.

tatile Giuliki (34), Sues, Adana, Kaisarie si Antab. Caietbai pricepù astuti'a lui Baiazetu, si vedea ca acesta are intenţiunea de a-lu slabí cu armele altui-a, fara cá elu se cutedie a hasarda ceva ; asia

reversatulu dîlei urmatórie, candu se vediù ca acest'a a fostu mai multu unu macellu decâtu o lupta. Dupa ce s'a facutu diua, cercassianii au adunatu aprópe una-suta-mii de cai de ai inimicului, si cu perdere abia de cinci ómeni, s'au intorsu in triumfu la munte inderetru. De alta parte, Tatarii cubani, cari numai constrinsi au urmatu Sultanului, si cari pènè acumu traisera in strinsa amicitia cu cercassianii, se arunca asupr'a Tatariloru dissipati, si duóe dîle in continuu au taiatu la ei cu sabiele. Caplan Chirai cu vre-o cati-va ómeni ai sei scapa si fuge in Crimea, lasandu vre-o patru-dieci mii morti dupa sine, si restulu armatei sale dispersu in tóte partile. Dupa acésta, a fostu acusatu la curtea de Constantinopole pentru nebunésc'a si imprudent'a sa intreprindere; iar curtea l-a destituitu apoi din dignitatea sa, si l-a tramisu in esiliu la Ianopole, cetate in Misi'a. In loculu seu a fostu numitu Chanu, Devlet Ghirai, care era esilatu in Chios, si care comandase truppele tatarice in batai'a din urma cu Rusii.

In ce valóre stau cercassianii la Turci, se póte judeca din pretiulu cu care negutiatorii de sclavi vendu pe captivii loru. Ei punu pe cercassiani in loculu primu, fiindu ca verginile loru sunt mai frumóse cá ale altoru-a; ele au unu trupu mai proportionatu si mai bine formatu; sunt capabile de instructiune, si sunt fórte modeste; si tinerii loru, precumu se crede, sunt mai ingeniosi si mai intelligenti, cumu si capabili a se face cei mai buni artisti. Dupa cercassiani, in catu pentru pretiu, urméza immediatu Polonii, apoi Abassianii; dupa aceea Rusii, fiindu ca au corpu robustu si potu indura labórea cea mai fatigiósa, pentru care calitati ei se tramitu de matrosi la galerele marelui sultanu; apoi urméza Cosacii, apoi Géorgianii, si in urma Mingrelianii. Pe Germani, Unguri si Venetiani (pe cari in generalu i numescu cu numele collectivu de Ifrenki), i tienu incapabili de ori-ce lucru mai greu, din causa ca sunt facuti slabi cá femeiele; ér pe femeiele acestoru-a le tienu incapabile de delicièle ce se astépta de la acestu sexu. din causa ca carnea loru é pré dura. Asià, adéca din tóte aceste popóra aru aduce negutiatorii in piatia sclavi de aceeasi etate, frumusetia, si robustime, unu cercassianu, barbatu ori femeia, s'ar vinde cu un'a mie galbeni imperiali; unu Polonu cu siese sute; unu Abassianu cu cinci sute; unu Russu séu Cozacu cu patru sute; unu Mingrelianu cu doue-sute-si-cinci-dieci; unu Germanu adeca Ifrencu cu pretiu totu mai scadiutu. In Egiptu, Cercassianii si Abassianii se vendu cu pretiu indoitu, fiindu ca aici ei singuri succedu in drepturile si proprietatea domnului loru, si anca cu escluderea totale a fiiloru legitimi. Adeveratu ca acestu usu este in contra precepteloru Coranului, dar egiptianii totusi ilu sustienu din acea singulara si superstitiósa parere, ca Ioseph. pe candu era sclavu in Egiptu, a rugatu pe Dumnedieu, cà acestu poporu se fia in perpetuu suppussu sclaviloru; ceea ce prin secretulu judetiu alu lui Dumnedieu, cu timpu a si urmatu.

(34) *Giuleki*. Acésta si celelalta ce urméza, sunt cetati in Siri'a. Elle tóte, afara de Giuleki, au remasu necunoscute caletoriloru europeni in Orientu.

face si elu assemenea, si intrebuintiéza chiar acelasiu midi-locu, punendu in contra lui Olaidevlet pe vecinulu seu Kiorshah. Acesti duoi mici principi, adjutati de cei duoi mari Sultani, s'au luptatu unulu cu altulu lungu timpu cu succesu dubiosu, in câtu era greu a determina, care d'in duoi avea de aici folosu. De aci a urmatu, ca aceste tieri acumu erau suppuse Cercassianiloru, acumu Turciloru.

ESPEDITIUNEA LUI BAIAZETU IN CERCASS'A

XVI. De aci a vediutu Baiazetu, ca dominatiunea Cercassianiloru in Egiptu nu se póte resturna prin arme, nici acestu infloritoriu imperiu nu se póte cucerì, pênê candu nu se va devasta Cercassi'a, si nu se va inchide calea, prin care in toti anii se strecóra de aici atâte popóra in Egiptu. Pentru aceea face la aparentia pace cu Sultanulu Egiptului, isi chiama truppele inderetru, si la anulu Hegirei
A. 889 889 in lun'a Gemaziul-ochir nevalesce pe neasteptate in Cercassi'a,
I. C. 1448 inunda tóta tiér'a, iea cu sine unu numeru mare de captivi, si inchide cu castelle passurile muntiloru (35) ce o incongióra, cá asia locuitorii se nu póta esi nici-de-cumu d'intr'ensa. Inchisa cu modulu acest'a scol'a de sementia a soldatiloru, Caietbai, care vedea ca puterile sale scadu d'in dî in dî, ér celle alle inimicului totu crescu, se dîce ca d'in superare a cadiutu bolnavu, si puçinu dupa aceea a si muritu.

ALTE ESPEDITIUNI ALE LUI BAIAZETU

XVII. In acellasiu anu móre Abdullah, fiiulu lui Baiazetu, prin-
A. 890 cipele Iconiei. In anulu Hegirei 890, tramite una armata in Molda-
I. C. 1485 vi'a, si flagellà pe locuitori in modulu cellu mai crudelu; ér in anulu urmatoriu suppune d'in nou pe rebellii d'in tiérr'a Varsak.

BAIAZETU DA ADJUTORIU MAURILORU DIN SPANI'A

XVIII. Pe candu trebile imperiului ottomanu erau in flóre si steteau bine in Orientu, pe atunci religiunea mahomedana sufferi una

(35) *Muntiloru.* Asta-di se numescu muntii de Erssirum, Demirkapu si Derbend, adeca port'a séu passulu de ferru, unde Tomiris regin'a Scithiei a amegitu si attrasu pe Cyrus regele Persiei, si, precumu se dice, l-a nimicitu dimpreuua cu tóta armat'a sa.

lovitura fatale in regatulu Endelos (36). Dupa multe succumberi, Musulmanii au fostu espulsi de acolo de preste totu loculu, si martirati, si constrinsi de a-si abjura religiunea. In acésta lamentabile stare, tramitu delegati la Baiazetu, cá se-lu informeze despre furi'a si crudelitatea Spanioliloru, si se-i céra adjutoriu cá de la unulu care este capulu lumei mahomedane. Baiazetu se aréta gat'a a le asculta rugarea, si spre a-si implini promissiunea, tramite in vér'a urmatória una flóta grandiósa in marea mediteranëa sub comanda A. 891
lui Kiemal Ali Pasia; care bate flot'a crestiniloru, devastéza insul'a I. C. 1486
Malta, si dupa ce préda costele maritime alle Spaniei si Italiei, se intórce acasa incarcatu cu spoliatiuni.

SUPPUNE BOSNIA SI CROATI'A

XIX. Baiazetu animatu de aceste succese, se resolvì a-si mai cerca odata fortun'a contra christianiloru; si in anulu Hegirei 894 tramite pe generalulu Iacub cu armata in Croati'a si Bosni'a, cá se suppuna acolo totu ce se mai oppunea ancá potestatiei osmanice. Dupa ce acesta cucerise degià mai multe cetati, si percurse in triumfu tóta tiér'a, in urma intimpina pe crestinii inarmati, si batendu-i intr'una lupta memorabile, prinde d'in ei mai multi nobili, si-i tramite d'impreuna cu comandantele loru, General-Iami (37), cá captivi, la imperatulu. In acellasiu anu Baiazetu 'si marità pe fiia sa dupa Ahmedu Mirssa (38) Ogurogli (39).

A. 891 / I. C. 1489

(36) *Endelos*. Andalusi'a. Cu acestu nume se numesce la Turcii vechi tóta Spani'a care cadiuse sub dominatiunea Mauriloru, póte din causa ca prim'a provincia, care o au occupatu, purtá acestu nume. Asta-di Turcii distingu cá si noi Spani'a in duóe parti, adeca: Spani'a propria 'si Lusitani'a, care din urma si la ei se numesce Portugali'a.

(37) *General-Iami*. Acesta é celeberrimulu comite Ion Torquatu, a carui sórte o descriu in modu atâtu de differente scriitorii crestini si turci. Asiá, crestinii dícu, ca ellu in lupt'a acésta a muritu in midi-loculu cellei mai dese multimi a inimicului, dar nu cá invinsu, ci ostenitu de victoria; Turcii din contra affirma, ca a fostu prinsu de viiu si trimisu captivu la imperatulu-sultanu. Carui-a se credu d'in duoi, eu singuru nu sciu.

(38) *Ahmedu Mirssa*. Pronumele de Mirssa aréta destulu de claru, ca acesta séu a fostu din famili'a regelui de Tibris, séu de vre-o alta origine inalta. Cá-ci de si eti-

ESPEDITIUNILE SALE IN ASI'A

A 895 / I. C. 1490 XX. In anulu Hegirei 895 móre Sultanulu Iacub, regele d'in Osserbedgianu; mórtea acestui-a trase dupa sine perirea a mai mul-

mologi'a acestui cuventu nu é cunoscuta (*) (déca cumu-va nu se deriva de la *Mir*, principe, si *Sad* care insémna descendente, provenitoriu din seminti'a protoparintiloru, séu de la *Sade*, fiiu); totusi atâtu-a é certu si nedisputabile, ca Tatarii nu dau, si nici nu potu da acestu nume altoru-a, decâtu numai unei persóne, care din timpi immemorabili se trage din familia nobile, si a priimitu vre-o anume hórda prin dreptu de ereditate de la antecessorii sei. Lectorele póte se va mira, cumu s'a potutu conserva memori'a de nobilitate la unu poporu atâtu de selbaticu, care pre langa acésta è lipsitu de datinele de politetia si de sciintie, si mai alesu ca este constatatu, ca nici una parte a istoriei nu é atâtu de confusa si incurcata cá partea geneologica. Cu tóte aceste, é lucru sciutu si incontestabile, ca nici-unu poporu in lume nu póte enumera nobilimea sa si scar'a antecessoriloru sei mai accuratu cá scithianii. Adeca, la ei é lege sacra si inviolabile, ca nici-unu Tataru, care nu se deriva din celle mai vechi familii de nobili, nu póte purta numele de Mirsa, adeca de nobile, chiar si déca s'ar' fi intemplatu, cà elu singuru se fia eliberatu pe intregu poporulu de la perire, séu se fia castigatu o lupta degià perduta, séu se fia facutu fapte de acellea, cari intrecu puterile omenesci; cu atâtu mai puçinu póte apoi cá unu *Kassan* séu *Kosiu* (asia numescu ei pe rustici séu familiele ignobile) se aquire prin daruri ori prin bani si avere vre-unu titlu nobilitare. Prin urmare, acelle familie, cari de la inceputu au avutu privilegiulu de nobilitate, acest'a ilu conserva numai singure si pentru totudeauna. Familii de aceste sunt abia un'a suta in tóta Scithia. *Krimli*, *Orakogli* si *Orumbetogli*, sunt cele trei mai de frunte. Despre cestea duóe din urma voiu vorbi mai in josu. *Krimli*, crimeanii, se impartu in duóe linii, cari sunt *Skirini* si *Mirsa*. Amenduóe se deriva din un'a si aceeasi stirpe; totusi, cea d'antaiu se considera mai nobile, din causa ca ei s'a datu dreptulu de a alege Chanu prin maioritate de voturi, buna-óra precumu in Germani'a alegerea imperatului é data principiloru electorali. Famili'a acést'a fiindu fórte latita in Crimea, Chanulu instituie patru dintre cei mai betrani cu deplina auctoritate asupr'a tuturoru celloralalti. Numai acesti patru au puterea de a alege si a confirma pe Chanu; de a decide causele; si de a guverna tierr'a: si acésta a loru putere atâtu este de mare, in câtu Chanulu, chiar' alessu fiindu, nu póte fi installatu fara invoirea loru, nici nu póte se essercite nici cellu mai micu actu de potestate regale. Totu ce póte elu face in assemenea casu este, ca destituie pe Skirinii obstinati si-se 'i substituie prin altii; cari inse arare-ori contradicu acteloru predecessoriloru sei, din aceeasi familia si stirpe fiindu cu ei. Mai inainte, si pe timpulu pe candu erau liberi, ei, dupa mórtea ori esiliulu unui Chanu, alegeau pe unulu din fiii ori fratii acestui-a (dar' tienendu totdeauna la famili'a ginghissiana)

(*) D'Herbelot dice ca cuventulu Mirsa é contrasu din *Emir Sadeh*, ceea ce in limb'a persiana insémna fiiu de principe si a fostu in usu mai alesu la famili'a si descendentii lui Tamerlanu; dar asta-di é fórte latîtu intre Tatari. *Tr. Angl.* Acestu cuventu se scrie de altmintrelea si Imirsa. *Tr. Germ.*

*t*oru altoru-a, ca ci ea dede ocasiune la terribile sguduiri in acellu imperiu. Baiazetu, cá si regele Egiptului, successorele lui Caietbai,

să ilu confirmau in acésta dignitate prin peculiari ceremonii. Dar' dupa ce i-au supusu Turcii, au trebuitu séu se esopere de la curtea ottomana confirmatiunea alesului Chanu alu loru, séu se primésca pe acelu-a pe care ilu tramitea acea curte. Solemnitatile ce le observa la confirmatiunea unui Chanu sunt fórte singulari. Ei au unu covoru vechiu in patru unghiuri, destinatu, precumu credu ei, spre acestu usu anca de Ginghischanu, si care asta-di é rosu de timpu si mancatu de molii. In midi-loculu acestui covoru punu pe noulu alessu Chanu, si cu totii in capete descoperite striga câtu le iea gur'a: *Kop iasha*, séu dupa cumu amu dice noi: traiésca la multi ani Chanulu! Apoi patru skirini mai betrani prindu covorulu de patru cornuri, si redica in susu pe Chanu, proclamandu-lu Chanu alu tuturoru Tatariloru. — In câtu pentru Mîrsesci, acestia anca au avutu odinióra intinse averi; asta-di puçini mai traiescu; s'au stinsu aprópe toti. Câci sub regimulu lui Selimu II., imperatu alu Turciloru, Mirsescii toti (cu exceptiunea Skiriniloru) s'au revoltatu contra Chanului loru cu numele Menghili Ghirai si l-au detronatu; dar' la rugarea Skiriniloru érasi l-au priimitu si l-au recunoscutu de Chanu alu loru. Chanulu isi propusese a resbuna acésta injuria si a preveni ori ce rebelliune in viitoriu; dar' la inceputu isi nebusi resimtiulu, si publicá amnestia generale. Duoi ani in urma a datu o mésa stralucita, la care a invitatu pe toti Mirsesci. La mésa tóte erau in abundantia, si banchetulu tienù pénê catra mediulu noptiei, cand Chanulu vediendu ca toti sunt beuti de vinu dulce si de *Boza* (o specie de beutura la Tatari ce se prepara din meiu), a lasatu de i-au incarcatu pe cara pentru a-i duce la casele loru; dar' in cale, soldatii pusi anume de Chanulu, le-au esitu inainte si, chiar pe candu erau mai amortiti de beutura, i-au uccisu pe toti. Prin acésta lovitura tragica s'a stinsu cu totulu famili'a Mirsesciloru in Crimea, si n'au remasu de câtu acei puçini cari au avutu fericirea de a nu fi atunci la mésa, séu a fi departe din tiéra. Dar' celelalte popóra scithice isi au anca pe Mirsescii loru, mai alesu in Budgiacu, care este Besarabi'a anticiloru. Fiicele acestoru Mirsesci nu se marita decâtu numai dupa Mirsescu; dar' fiii loru sunt liberi de a lua si sclave, si baietii loru sunt totu atâtu de legitimi, cá si candu s'ar' fi nascutu din femeia mirsésca. Sunt curióse riturile ce se observa la incredintiari si la cununii. Dupa ce parintii s'au invoitu la maritisiulu fiieloru loru, tatalu miresei ordina a se face o casutia mica, cu un'a usia care duce in cas'a lui de dormitu, si cu una feréstra atâtu de mica, in catu abia póte incapé capulu unui omu. Prin acésta ferésta esta iertatu mirelui a saruta nóptea pe mirés'a sa, si a se consulta cu ea despre chipulu si modulu cumu se fuga amenduoi. Parintii si fratii pandescu cu grige dupa mirésa, pe candu mirele se adopera séu a o fura séu a o duce cu puterea. Cu occasiuni de acestea vine lucrulu de multe-ori la bataia, dar' numai in pumni séu cârbace, numite *Kamtci*; si déca se intempla de prindu pe mirele, elu trebue se se rescumpere cu bani; ér' déca in asta lupta, mirele póte se ajunga pénê la mirésa, elu intra invingétoriu, o iea cu sine, préda tóta mic'a ei locuintia, retiene pentru sine totu ce gasesce acolo, ca dote de mirésa. Fratii ei inse, in societate cu consangenii loru, o urmarescu, si déca o potu prinde inainte de a ajunge la cas'a mirelui.

au fostu mestecati aci; fiindu ca unulu, cá si cellalaltu, voià a pune man'a pe acellea tieri remase fara domnitoriu. Trompet'a anca nu sunase bine signalulu de bataia, si armatele de ambe partile se incinsesera degiá in lupta. Turcii au remasu victoriosi, si in cursu de siese ani dupa aceea, au petrunsu prin tóte anghiurile A-
A. 901 / I. C. 1496 siei. In urma, dupa multe lupte, in anulu Hegirei 901, tóte acellea tieri, pentru cari s'a batutu pênê acumu Baiazetu si Cercassianii,
A. 902 / I. C. 1497 s'au adnectatu imperiului ottomanu. In anulu Hegirei 902, generalulu turcu Nasubegu, bate pe Rhodiani si le causéza mare stricatiune. Chiar pe acestu timpu Ahmedu Mirssa, a carui fidelitate o cumperase Baiazetu cu siepte ani mai inainte maritandu-si fii'a dupa elu, sub pretestu de venatória, esse d'in Constantinopole, si fuge la Tibris (40) unde a fostu alesu de rege.

SE BATE CU VENETIANII IN GRECIA, SI PUNE PACE CU TOTI VECINII SEI

XXI. In anulu urmatoriu Baiazetu pune in Constantinopole, apróspe de Eski Seraiu, fundamentele la una Giamie, Spitalu, Teellum

acesta trebe séu se o rescumpere cu bani, séu se o iea fara dote. Dar' indata ce mirés'a a intratu in cas'a mirelui lupt'a incéta si incepe ospetiulu. — Despre fiicele acestoru Mirsesci se vorbescu minuni si lucruri demne de admiratiune. Candu ajungu etatea nubilitatiei, si au pentru ântâiasi-data cele de luna, ori câtu ar' fi fostu de robuste si sanatóse mai nainte, ele dintr'odata cadu intr'o speçie de bóla lunatica. Parintii se bucura de acést'a, si-si gratuléza unulu altui-a cá de unu lucru ce este celu mai invederatu semnu despre originea loru nobile; si mam'a anca se acquitta de adulteriu, de care ar' fi pututu fi accusata, déca fiic'a sa nu avea acésta indispositiune. Immediatu dupa acésta se face mare ospetiu, la care se invita tóte fiicele Mirsesciloru. Er dupa ce s'a terminatu ospetiulu, verginea lunatica trebe se jóce trei dîle si trei nopti in continuu la sunetulu unui monochordu (instrumentu despre care anca Pliniu face mentiune), fara a manca, fara a bé, si fara a dormi, pênê in urma cade la pamentu cá mórta. In diu'a a trei'a i dau ceva se mance, si suppa din carne de callu se bee; prin acésta se restauréza pucinu si apoi érasi o chiama la jocu. Acésta se repete de trei ori, si apoi i trece bol'a ca luata cu mana, si nici ca-i mai vine in tóte dilele vietiei salle.

(39) *Ogurogli*. Insémna, fiiu de bunu auguru (*), de la *Ogur*, bunu auguru, si *Ogul*, fiiu. Dar' insémna si fiiu de furu.

(40) *Tibris*. La cesti moderni se numesce Tauris, odinióra capital'a imperiului persianu; ea se numera asta-di intre celle mai de frunte cetati alle Persiei.

(*) Séu fiiu de bunu omenu, ori de buna sperantia. Si fiiu de furu, adeca de lotru, de hotiu, etc. *Tr. Rom.*

Chane (41), si scóla, cari edificiuri tóte au fostu terminate in optu ani. In anulu Hegirei 905, trece cu unu numeru mare de truppe in Greci'a, si la primulu attacu cuceresce cetatea Ainebacht; in vér'a dupa aceea, in patru alle lunei Muharemu, occupa cetatea Mothone prin assaltu, si cetatea Coroni priu capitulatiune. In anulu Hegirei 907 Ifrengii impresóra cu un'a flota numerósa cetatea Mitilin (42), dar' se retragu, fiindu ca venisera cinci-dieci de galere alle Sultanului intru adjutoriu obsediatiloru. Totu pe acestu timpu, Baiazetu face pace cu toti vecinii sei (43), si apoi da ordinu, cá soldatii sei, storsi prin atâte espeditiuni bellice, se pauseze, si greutatile martiali de pênê acumu, se le schimbe cu placerile vietiei cetatianesci.

A. 905 / I. C. 1499

A. 907 / I. C. 1501

SHEITAN KULI INFECTÉZA PE PERSIANI CU ERESIELE SALLE

XXII. Câtu de stricatiósa inse a fostu acésta quiete si pace pentru imperiu, au aretatu destulu de evidentu evenimentele ce s'au petrecutu pe acestu timpu in Asi'a. Sheitanu Kuli (44), unu strigoiu, magicianu, si omu plinu de maiestrii diavolesci, care se tienea as-

(41) Insémna: casa de dorere, séu casa de intristare; este unu feliu de spitalu. *Tr. Rom.*

(42) *Mitilin.* Scriitorii crestini dicu ca Mitilen'a a fostu obsediuta de o flota francesa. Ceea ce eu bucurosu o credu; câci Turcii pe toti europenii occidentali i numescu Ifrenci.

(43) *Toti vecinii sei.* Aci se intiellege pacea incheiata intre Turci si Venetiani prin midi-locirea lui Andrea Gritti, care pe acellu timpu era sclavu in curtea lui Baiazetu. In virtutea acestui tractatu, Turcii au primitu Leucadi'a si Nerisulu, ér Venetianii Cephaloni'a.

(44) *Sheitanu Kuli.* Adeca servulu séu sclavulu lui Satanu, primulu heresiarchu intre muhamedani. Turcii i dau acestu nume, fiindu-ca credu ca a fostu unu magicianu si strigoiu. Persianii din contra, affirma ca a fostu unu omu fórte invetiatu si plinu de spiritulu lui Dumnedieu, si ca nu numai a indreptatu Coranulu, dar' a intaritu doctrinele sale prin minuni, si de aci si-a capetatu de la ei numele de *Sofi* séu *Sophus*, adeca invetiatu. Totu assemenea differintia este la Persiani si la Turci, relativu la istori'a propagarei doctrineloru sale. Câci Persianii dîcu, ca: Sofi espulsu de Baiazetu din tierile othmanice, s'a retrasu la Ismail, regele Persiei, unde, sub timpulu câtu s'a ocupatu cu functiunea de preceptore pre langa fiii acestuia, si i-a instruitu mai alesu in matematica, a terminatu correctiunea si genuin'a interpretatiune a Coranului, si a castigatu atâtu pe rege câtu si pe cei mai de frunte ai curtiei pentru opiniunea sa. Dar' fiindu-ca pe poporu nu-lu poté trage in partea sa nici prin predice nici prin eshortatiuni, asia a esoperatu de la rege unu mandatu, prin care se dicea ca: toti acei-a cari s'ar' oppune doctrineloru sale, déca sunt avuti, isi perdu tóta averea si

cunsu lungu timpu nu departe de cetatea Beg-Bassar, vediendu ca poporulu simplu, dupa una pace de diece ani, este poftitoriu de lu-

onórea, si déca sunt seraci, isi perdu viéti'a. Persi'a, dicu ei mai departe, a fostu cuprinsa de terróre audindu de acestu edictu, si vedeai locuitorii ei trecùndu in massa in regatele vecine, lasandu-si si avere si bunuri; chiar precumu in seclulu din-urma Hugenotii fugiau din Franci'a. Regele consternatu de acésta desertiune a suditiloru sei, chiamá la sine pe Sofi, si 'i dise, ca: in câtu pentru sine, este convinsu de veritatea doctrineloru sale, dar' nu póte lasa ca pentru acést'a imperiulu se fia despoiatu de locuitorii sei. Sofi la acestea respunse, ca: in acestu casu de necessitate, unde veritatea doctrinei este in collisiune cu binele publicu. lucrulu celu mai naturale este a-si lua refugiulu la miracule; elu are atâta confidentia in Dumnedieu si in profetu, ca-i voru adjuta se faca una minune, prin care va confirma si stabili doctrin'a sa in inimele ignorantiloru. Dupa acésta regele a convocatu din totu imperiulu pe cei mai invetiati interpreti ai Coranului, care adunandu-se, Sofi le presentá una carte legata, cu foile tóte albe si nescrise anca, si le dîse.. « Déca mai dubitati anca « in doctrina mea, Dumnedieu va confirma adeverulu prin una minune, cá care o-« chi n'au vediutu si urechi n'au auditu». Apoi puse cartea nescrisa in scorbur'a unui arbore betranu, si pre langa ea una alta carte cu Coranulu scrisu asia precumu era pénè acumu in usu. Apoi apertur'a goletatiei, pe unde au pusu acelea carti, o au inchisu cu cercuri de ferru si o au legatu cu trei sigille, dintre cari unulu a remasu la regele, ér' celelalte duóe la partea contraria. Sofi venia in tóte dilele si facea rugatiuni sub acestu arbore misteriosu; in urma, la a patru-spre-diecea di, cerú a rumpe sigilele si a se scóte cartile. Atunci s'a vediutu ca cartea cea cu foile albe s'a gasitu tóta scrisa de la unu capetu pén' la celalaltu, si cá consuna intru tóte cu copi'a revediuta si corresa de elu; ér cartea cea scrisa, adeca copi'a vechia, era cu totulu stórsa, si numai marginile remasessera neatinse. La vederea acésta, tóta adunarea strigá: *Allah, Allah!* Dumnedieule, Dumnedieule! Si indata imbraçiosiara doctrin'a lui Sofi cá unica adeverata si afara de tóta suspiciunea; ér' copiele cele vechi ale Coranului tóte le-au adunatu si le-au aruncatu in focu, facéndu-si nuóe copii din acésta carte a minuniloru. Pre langa acésta, au schimbatu si scrisórea. Câci pe candu copiele cele vechi de pénè acumu ale Coranului erau scrise cu litterele numite *Naschi* (ceea ce la Turci se conserva anca si asta-di, pe atunci Sofi ordiná ca tóte esemplariele Coranului se se transcrie cu litterele numite *Talik*, spre a poté face distinctiune intre copiele celle genuine si cele false (*):

Astfeliu descriu Persianii acésta istoria. Se vedemu acumu, ce dîcu Turcii. Ei dau cu totulu alta colóre acestei istorióre, si dîcu ca: Sheitanu Kuli sub timpulu câtu a fostu preceptore pre langa fiii lui Ismail, regele Persiei, pre celu mai tineru dintre ei (i-amu uitatu numele, câci multe lucruri trebe se le scriu numai dupe cumu me adjuta memori'a, fiindu ca notitiele ce 'mi facusemu dupa narratiunile orali alle unoru turci eruditi si din alte documente, sórtea invidiósa tóte mi le-a rapitu), ilu ducea adese-ori intr'o padure, si acolo i aretá unu arbore vechiu, recomedandu-i a-lu tiené bine minte, si déca odata tatulu seu l-ar' intreba, se-i numé-

(*) Sub *genuine* intiellege cele nuóe si sub *false* cele vechi. *Tr. Rom.*

ruri nuóe, a inceputu la anulu Hegirei 916 a propaga eresi'a sa in :oran, premeditata de lungu timpu mai nainte; o sustienea prin A. 916 I. C. 1510

:a unu arbore, se nu arete pe altulu decâtu pe acesta. In acestu arbore, dicu Tur- i mai departe, au pusu elu cu unu anu mai inainte una carte a Coranului, asia 'ecum ilu corresese elu insusi, si scrisu in littere necunoscute pênê acumu, dar' rte elegante, si pre langa elu una alta carte, copia simpla din Alcoranulu vechiu, aculatu, rasu, stersu si desfiguratu cu totulu. Goletatea acestui arbore era prin na- ra séu prin artea magica a lui Sofi atâtu de bine inchisa, in câtu pe dinafara nu potea observa nici cea mai mica urma de crepatura. Candu apoi in urma si cu npu, Sofi a fostu infruntatu de catra Ismail pentru rebelliunea ce a escitatu in po- ›ru cu doctrinele sale, acesta s'a folositu de ocasiune, si luandu-si refugiulu la in- elatiunea sa premeditata, se offeri regelui a confirma doctrin'a sa prin unu mira- u. Regele se invoi, si primindu offerirea, conchiemâ un'a multîme de ómeni spre fi presenti la vederea miraclului. Conditiunile au fostu cele urmatórie: déca veri- tea doctrineloru sale va fi confirmata prin unu miraclu, atunci totu omulu, fara ceptiune, è detoriu a le primi, ér' déca nu, atunci mórte se fia resplat'a lui Shei- mu Kuli, cá unui-a care a insielatu poporulu. Nesuppunendu nime vre-o frauda, ›ti s'au invoitu in aceste conditiuni, si asia regele, insocitu de unu mare numeru de ıvetiati si de poporulu intregu, merge afara la padure. Impostorulu se adresséza ısusi catra regele, si pentru cá se previna ori ce suspiciune de frauda, i dise: se mande celui mai tineru principe, fiiu alu seu, se-i arete unu arbore, care-i va :acea lui. Aprobandu atâtu regele câtu si poporulu acésta propunere, dise regele ca- a fiiulu seu: aróta-mi tu dar' unu arbore óre-care in acésta padure. Junele principe facutu, precumu a fostu invetiatu, si aréta chiar arborele cu fraud'a. Sheitanu :óse immediatu astupusiulu de la scorbur'a arborelui, si pune in elu cartea ne- risa si vechiulu Coranu, precumu disesemu mai in susu, si dupa ce a simulatu una ıgatiune de ipocritu, lasa amenduoe acolo, si lasa a se inchide vacuitatea cu cer- ıri de ferru si a se lega cu sigille. La patru-spre-diece dîle, poporulu érasi se a- ma in giurulu arborelui, si aci impositorulu (cu manile gole si cu rugatiunile sale ntru a departa ori ce suspitiune) se apropia de arbore, atinge scorbur'a, petrunde ı manile in ea, si scóse cartile, dar' nu cele duo'e puse in urma, ci celelalte duo'e ıse de mai nainte. Le aréta poporului, si i'lu intreba: déca acestea sunt cartile, ıri la vederea ochiloru sei le-a pusu in acestu arbore? Si fiindu ca legatur'a si rm'a esterióra corespundea cu tóta esactitatea, poporulu respunse: acelea sunt. upe aceea dandu-le in mana la spectatori vediura ca cartea cu foile albe a impo- orelui este scrisa cu litere fórte elegante, si comparandu-o cu noulu Coranu alu lui ›fi, a gasitu ca este in perfecta consonantia cu acest'a. Atunci unu strigatu se re- cá *Asiss Allah!* laudatu fia Dumnedieu! Er' vechiulu Coranu, vediendu-lu totu ma- ılatu cu tinta, esclamara din tóte puterile: ***Hak Allah! Subhan Allah!*** Dumnedieule 'eptu! Dumnedieule bune! Si acumu, spre a sterge pentru totu-deauna ori ce sus- tiune de frauda, Sofi, asia dicu Turcii, a farmecatu pe Ismail cu magiciele sale, in ıtu acesta a datu ordinu, se se arda arborele numai de câtu, sub pretestu de a pre- ni poporulu de la ori ce adoratiune superstitiósa a acelui arbore. Cu modulu ace-

minuni, si farmecá cu acestea pe vulgulu credulu intr'atâtu, in câtu in urma a fostu in stare a scóte la campu una armata intréga de assecli ai sei. Baiazetu tramite immediatu pe Ali Pasia cu truppele necessarie spre a sparge acele tumulte seditióse. Acesta invingûndu

st'a — dicu Turcii — a propagatu impostorulu religiunea sa la Persiani. Dela acestu timpu dateza disput'a cea vehementa intre Turci si Persiani despre religiune. Punctulu principale pre langa care se inverte disput'a loru este, ca Persianii blastema din tóte puterile pe trei descendenti si succesori ai lui Mahomedu, pe *Ebubekir*, *Omer* si *Osmanu*, si i numescu impostori, falsificatori si furi, si nu recunoscu de adeveratulu succesore alu lui Mahomedu de câtu numai pe Ali, care, precumu ei affirma, au fostu ucisu de rivalii sei intr'o Giamia. Turcii din contra, recunoscu pe toti patru de successori legitimi ai profetului, si le conserva acelasiu respectu si reverintia memoriei dupa mórtea loru. Una alta causa de cérta religiósa intre aceste duóe popora este, ca Turcii indata ce se scóla diminéti'a din patu si inainte de'a-si face alu loru *Sabah Nemasu*. suntu obligati, dupa legea loru, a'si spala piciórele cu apa, si a le freca si sterge bine inainte de a-si pune ale loru *Mest* adeca papucii séu pantofli. Persianii din contra, tienu ca è de adjunsu ca cine-va la sculatulu din patu se-si frece numai piciórele, si ori ce alta spalare este superflua. Ori câtu de mica si neinsemnata s'ar' paré acésta cérta, ea totusi in consecentiele sale è de mare insemnetate, càci prin acésta Turcii si Persianii se considera unii pe altii de cei mai mari inimici, si li se da ocasiune de a-si face unii altoru-a cele mai amare imputari, reprobatiuni si injurii. Turcii numescu pe Persiani, blasfemati, impii, infldeli, Kizilbashi séu Capi-rosi (*), si dicu ca sunt mai rei de câtu crestinii. Persianii érasi la rendulu loru, dau inderetru Turciloru tóte aceste epitete de injuria si oprobriu. Inimiciti'a intre aceste duóe popóra atâtu este de mare, in câtu Turcii credu firmu, ca pentru totu inimiculu de alta religiune (cu care stau in alta relatiune de câtu cu Persianii); pe care i au omoritu, Dumnedieu le conserva buna remuneratiune pentru acestu alu loru servitiu; dar' in comparatiune cu acést'a, unu Persianu omoritu este egalu cu siepte-dieci de crestini. De aci ne potemu esplica si formalitatile ce le observa intre sine aceste duóe popóra candu isi tramitu unulu la altulu delegati. Candu regele Persiei tramite la imperatulu turcescu unu delegatu, atunci acesta intre alte daruri presenta Sultanului mai ântâiu Coranulu, cá si candu ar' voi se dica ca Sultanulu si Turcii se respecte veritatea acestei legi si se o urmeze cá singura cea adeverata. Er' Sultanulu din partea sa, dupa ce a primitu in audientia pe delegatulu persianu, si a lasatu a i se ceti registrulu séu list'a de daruri prin Reisul Kiuttab (de comunu Reis Efendi séu mare-cancellariu), candu acesta ajunge cu cetirea la numele de Coranu, iea si elu in mana Coranulu seu de pe unu pultu ce este in apropiare, ilu saruta, si apoi érasi ilu pune cu tóta reverinti'a la loculu unde a fostu mai nainte: prin acésta solemnitate silentiósa, elu vre se arate veritatea Coranului seu si falsitatea Coranului Persianiloru.

(*) Fiindu-ca pórta turbanu rosiu. *Tr. Rom.*

pe impostorulu, ilu constringe a se refugia la Ismail (45) Schah (46), unde inse gasi mai multa libertate de a-si lati veninulu, si seduce a tâtu pe regele câtu si pe intregu poporulu de la calea cea adeverata a Koranului.

BAIAZETU SE RESOLVE A DA IMPERIULU FIIULUI SEU ACHMEDU

XXIII. Chiar pe acestu timpu, candu Baiazetu in midi-loculu pacei se tavalia in placerile lumesci, simtindu elu ca se apropia greutatile etatiei betranesci, si tormentatu de acutele dureri de gutta in mâni (47), care si-o contrasse prin necumpetulu seu, veni la idea de a imita esemplulu avului seu, si a abdica de buna voia la tronu. Spre acestu scopu, chiamà la sine pe Achmedu, fiiulu seu cellu mai mare, pe care ilu pusese gubernatore in Koni, si ilu declarà de erede alu imperiului; ér' in câtu pentru sine, dîse: ca viéti'a ce o mai are,

(45) Ismail a fostu fiiulu lui Sheik Haidar, a carui mama a fostu fiia a lui Ussunhasan, primulu Sultanu din dinasti'a Turcomaniloru, numiti Baianduriani séu oui albe. Haidar este unulu din pronumile lui Ali, si insémna Leu. De aci famili'a lui Sheik Haidar pretinde a-si deriva origine din Ali prin alu doilea fiiu alu acestui-a numitu Husein. Haidar si-a perdutu viéti'a intr'una bataia cu regele de Shirvan; si dupa aceea, acésta familia, care era fórte numerósa, s'a perdutu si stinsu mai cu totulu. Dar' Ismail, unulu din fii sei, a scapatu; si acest'a a fundatu dupa aceea dinasti'a de asta-di, care domnesce de presentu in Persi'a sub supranumele de Sophi. Persianii dîcu, ca Haidar a fostu cellu d'antaiu care a inventatu turbanulu rosiu cu dóue-spre-diece cretie in giurulu capului, si a facutu ca totu poporulu seu se pórte assemenea turbanu; care in limb'a persieana se numesce Haidar-Tag, séu corón'a lui Haidar. De aci vine si aceea, ca Turcii numescu pe Persiani *Kissilbasch* séu capete rosie. *Tr. Angl.*

Mai trebe sciutu, ca intre Turcomani au fostu duóe dinastie, d'intre cari un'a se numia *Ak-Koiunli* óie alba, ér' ceealalta *Kara-Koiunli* séu óie négra. *Tr. Germ.*

(46) *Ismail Shah.* Regele Persiei, contimpuranu cu Baiazetu. Inimicu incarnatu si perpetuu alu casei osmanice. Omu fórte geniale, si care pentru eminentele sale sciintie s'a numeratu intre cei mai eruditi principi; si probabilmente chiar pentru acést'a i s'a datu supranumele de *Sofi*, adeca sapientu (*).

(47) *Gutta in mani.* Crestinii dicu ca Baiazetu a fostu lovitu de gutta in piciόre. Póte ca si unulu si altulu are dreptu, fiindu ca acésta bóla ataca in generalu cam deodata si manile si piciórele.

(*) Acesta a fostu fundatorele familiei regesci de asta-di in Persi'a, si de la elu a conservatu acesti regi numele de Mare-Sofi pêné asta-di. Vedi mai pe largu not'a additionale mai in susu la §. XXII. *Tr Angl.*

vre se o petréca in retragere la Magnesia, locu unde si avulu seu a traitu in singuratate.

SELIMU SE OPPUNE, DAR' REMANE BATUTU

XXIV. Dar' fiindu-ca elu si-a descoperitu intentiunea mai inainte de ce si-ar' fi castigatu pe mai marii tierei, si i-ar' fi attrasu in partea lui Achmedu, asiá lucrulu nu i-a successu precumu ar' fi voitu, ci din contra, ceea ce crediuse ca va fi spre binele seu, s'a intorsu chiar in detrimentulu seu. Câ-ci Selimu, care era gubernatore in Trapesund, audîndu de transactiunile aceste, 'si aduna trupele provinciei sale, trece cu ele pontulu euxinu, merge la Adrianopole si, pentru ca se nu instraineze de la sine inimele poporului prin cuventulu de rebelliune, ellu pretindea ca a venitu numai spre a-si areta respectulu ce detoresce parintelui seu(48). De aici merge apoi cu dóue-dieci de mii de ómeni directu la Constantinopole, in sperantia ca Ienicierii despre cari sciá ca i tienu partea, se voru allatura la elu. Baiazetu inse, care bine pricepea intentiunile fiiului seu, 'si aduna trupele câte avea atunci in Constantinopole, merge resolutu contra lui Selimu, si in lun'a Gemaziulu evel, anulu Hegirei
A. 917 917, ilu attaca langa unu satu numitu Ogriss nu departe de Ciorlu.
I C. 1511 Lupt'a era lungu timpu dubia; dar' in urma Selimu este invinsu, si constrinsu a lua fug'a. Baiazetu opresce totu omului, de a-lu persecuta, in sperantia, precumu dicea, ca fiiulu seu se va correge si-si va veni érasi in minte, convingêndu-se elu d'in acésta bataia parintiésca, ca Dumnedieu nu incuviintiéza nici-de cumu rebelliunea fiiloru contra parintiloru loru. Ér' déca nici de acumu nu ar' vré a se indrepta, atunci trebe lasatu in vindict'a lui Dumnediu, care nici-o-

(48) *Parintele seu*. Turcii, dupa legea loru, sunt obligati, cá dupa una lunga absentia, se-si cerceteze patri'a si parintii deca le sta in putintia. Care neglige acésta, lucra in contra legei divine. De aci este la ei proverbiulu: « Care cercetéza patri'a si « parintii sei la timpulu cuvenitu, acelu-a face unu lucru chiar' atatu de mare, cá si « candu ar implini peregrinare religiosa la Mecca ». Pentru aceea, déca unu sclavu ar' cere de la domnulu seu, ca se-i permitta a cerceta patri'a sa, domnulu nu póte se-i refuse; séu déca o face, atunci pórta elu sarcin'a pecatului, ér' nu sclavulu seu. Dér acésta a fostu de la Selimu numai unu pretestu, câci singur'a lui intentiune a fostu detronarea parintelui seu; fiindu-ca se scie ca de la suirea lui Baiazetu pe tronu, Selimu nu-lu cercetase nici macar' odata.

data nu lasa pedepsiti pe fiii rebelli. Cu modulu acest'a, scapa Selimu prin bunetatea parintelui seu, si merge la Varna(49), si de aici la Kiefe, una cetate maritima in Crime'a tatarica.

BAIAZETU ÉRASI OFFERE CORON'A FIIULUI SEU ACHMEDU

XXV. Scapatu de acestu periclu, Baiazetu, care nu cugetà, ca Dumnedieii, ér' nu ómenii (50) suntu cari impartu corónele, crediù ca nù va mai fi acumu nici-o pedeca, de a da imperiulu acelui-a, carui-a ilu destinase de mai nainte. Asiá mai tramite odata dupa Achemedu, si-i face cunoscutu, ca inimiculu si rivalulu este invinsu si allungatu preste frontariele imperiului; se vina dar si cu invoirea generale se primésca corón'a d'impreuna cu binecuventarea parentelui seu. Dar' Achmedu, care luase in consideratiune mai matura offertulu parintelui seu, respunse : ca in vanu se ostenesce a-i conferi acésta favore, fiindu ca scie ca nu numai Ienicierii, ci toti mai marii tierei sunt inclinati lui Selimu, si nu vreu pe altulu imperatu de

(49) *Varna.* Cetate langa marea negra, memorabile pentru batai'a in care a cadiutu Vladislau, regele Ungariei si Poloniei (*).

(50) *Nu ómenii* De si Turcii affirma ca nimica, nici bine, nici reu, nu se póte intempla fara voi'a lui D umnedieu,ei totusi asia credu, ca Dumnedieu nu póte se refuse rugatiunea seriósa a unui Mislimanu; càci, dice Coranulu : « O angeri ! servulu meu « m'a confundatu, io me rusinezu ca nu i-amu implinitu rugatiunea sa ». Dar' sunt duo'e lucruri, cari, dupa doctrin'a loru, nu se potu ajunge prin rugatiuni : profeti'a si imperati'a. Acestea, Dumnedieu nu voiesce a le mai da altui-a, fiindu elle degià date prin decretulu seu divinu, si anume : darulu de profetu é datu lui Mohamedu, si nime altulu dupa elu nu-lu póte avé, ér' imperati'a é data numai casei osmanice ; asia esplica cei mai multi interpreti Coranulu. Si cu modulu acesta subtilulu impostoru s'a pronunciatu pe sine celu din urma profetu intre toti profetii ; si a stinsu in toti altii, afara de cas'a osmanica, ambitiunea de a adjunge la imperatia, asia in càtu, déca cine-va ar' dice numai in modu ipoteticu : « candu mi-ar' Dumnedieu mie imperati'a, séu darulu de profetu, io asiu face ceea si ceea, » — unulu cá acesta s'ar' considera numai deeàtu de unu negatoriu de Dumnediu si apostasiatu de la credinti'a cea adeverata. Unu pecatu acest'a, care nu se póte sterge de càtu prin *Tesdid Iman*, adeca prin reinnoirea credintiei ; ceea ce se face asia, ca nou-convertitulu trebue se se presente inaintea Imanului adeca a preotului, si in presenti'a a duoi séu trei martori se declare din nou professiunea credintiei sale.

(*) Vedi not'a 39 la Capu IV. din Cartea II. *Tr. Rom.*

càtu numai pe elu: asiá nu fratele, nici rivalulu, ci soldatii lui, cari 'i tienu partea, sunt aceia de cari se teme.

IENICERII NU SUFFERE CA BAIAZETU SE MAI TIENA REGIMULU

XXVI. Baiazetu vediendu, ca Achmedu desapróba intentiunea sa, si voindu totusi cá pe Selimu se-lu escluda de la tronu pentru insolenti'a sa si pentru immoderat'a sa bóla de a domni, crediù de bine a-si allege alta cale, si a amena pentru altadata esecutarea propusului seu, in sperantia ca i se va da occasiune mai buna pentru acésta. Dar' era un'a difficultate mare la midi-locu; cumu adeca se-si revóce declaratiunea de abdicare de la tronu? càci ori ce dice séu face unu Sultanu, la turci se considera atâtu de santu (51), in câtu nu se mai póte retracta sub nici unu pretextu omenescu. Asia nu-i remase de câtu unu singuru espediente; adeca, a face pe mai marii tierei, ca ei se róge pe Achmedu se-si schimbe cugetulu, si se primésca corón'a. Mai marii tierei din contra, incuragiau pe Ieniceri a tiené partea lui Selimu, pe cari i duceau unde voiau ei, cu atâtu mari vertosu, ca Ienicerii insii detestau pe unu imperatu atâtu de móle, care tiene pace acumu de diece ani (52), ér' soldatii

(51) *Atatu de santu.* Intre titlurile cele mai inalte ale Sultanului in loculu primu este acelu-a candu i se dice: *Ssillullah* séu Umbr'a lui Dumnedieu; ceea ce însémna, a se suppune cu totii edicteloru sale, ca si candu ele ar' veni de la Dumnedieu, si nimenui nu este iertatu a li se oppune. Ca proba despre acést'a vreu se reproducu aci unu casu particulariu, ce s'a petrecutu pe timpulu parintelui meu. Candu Mahomedu IV a trecutu cu armat'a sa, in lun'a lui Maiu, in Moldavi'a spre a obsedia cetatea Camieneti, isi aduse aminte ca acumu este chiar pe acelu timpu, candu in Constantinopole se gasescu ceresie cópte; si flindu chiar la mésa, intrebà pe marele veziru: cumu de n'a adusu ceresie pe mésa? Vezirulu tramisse immediatu pe unu Kapudgi Bashi la principele Moldaviei cu ordinulu, ca numai decâtu se-i castige ceresie pentru més'a Sultanului. Principele se escusà si dise, ca pe timpulu acesta anca nu sunt ceresie, ele abia se potu capeta in Iuniu. Atunci Kapudgi Bashi replicà: « O! principe, candu poruncesce ceva imperatulu, atunci nu se cuvine a dice ca « cutare lucru nu este séu nu se póte face ». Asia principele, cá se-lu faca se-i créda, tramite prin Kapudgi Bashi vre-o cateva ramuri de ciresiu cari abia eiau anca inflorite. Mahomedu vediendu-le, esclamà: *Ghiaur Vilaieti sovuk imish*, tierile infideliloru sunt reci! Acésta se póte interpreta in dóue sensuri: séu reci de la natura, séu unu lucru esecrabile si contrariu religiunei mahomedane.

(52) *Diece ani.* Esperienti'a constanta a probatu, ca pacea si quietea nu sunt folositórie acestui poporu. Si ei, déca nu sunt occupati cu vre-unu inimicu esternu, se in

dupa pace atâtu de lunga nimicu nu doriau mai ferbinte că turburari si belluri intestine.

EI RECLAMA PE SELIMU SI-LU ADUCU LA CONSTANTINOPOLE

XXVII. Mai marii tierei tramitu in secretu scrisori la Selimu, si-i anuncia ca ei toti in unanimitate sunt resoluti a-lu primi de imperatore, si nu voru a suferi ca Baiazetu se abstea de la declaratiunea ce a facutu de a abdica la tronu. Selimu, infricatu póte de periclulu de mai nainte, refusa la inceputu de a-si da invoirea, si lasa conspiratoriloru a le spune : ca é gat'a a-si varsa sangele pentru ori-care d'intre ei, anca si pentru cellu mai d'in urma soldatu, dar' nu voiesce a face nici cellu mai micu pasiu contra vointiei parintelui seu, mai alesu ca esperienti'a din urma l-a invetiatu, ca man'a lui Dumnedieu lucra in contra sa. Ienicierii recopêndu acestu respunsu, au tramisu d'in partea loru pe Ssemberekci Bashi (53) la Selimu, ca se lu róge din nou, si se-i sp una ca sunt gat'a a se lega prin juramentu cu totii, ca nu se voru asidia, pênê candu nu-lu voru vedé pe tronu, fia chiar si in contra vointiei parintelui seu. Selimu in urma s'a lasatu invinsu prin acésta promissiune, si pleca de la Kiefe cu vre-o cativa urmasi ai sei ; si totu sub pretestulu de mai nainte merge la Constantinopole. Indata ce se lati scirea despre sosirea lui Selimu, Ienicerii se adunara trupe-de-trupe pe strade, si plini de bucuria mersera inaintea lui pênê la Top-Kapù (54). Selimu

torcu cu furi'a loru contra imperatului, si cá racii se mananca unii pe altii. De aici este proverbiulu loru. care dice : *Elharekietul Berekiet*, séu miscarea è fericirea, adeca : ori-ce schimbare aduce cu sine fericire. Căci, afara de aceea ca ei au o inclinatiune naturale la rebelliune, de unde apoi urméza ca ei nu potu avé nici-o pace intre sine, dar' chiar si legea loru le demanda a nu tienê lungu pace cu crestinii si cu nici-unu poporu care nu crede in Mahomedu. Una atare pace lunga ar' impedeca propagarea religiunei loru, si ar' da occasiune la rebelliuni intestine permanente. — Se revenimu la cuventulu *diece ani*. Turcii dicu aci puru si simplu *Hali Seman*, adeca : câtu-va timpu. Eu inse numeru diece ani. Scriitorii crestini sunt de acordu cu Turcii ; ei dicu, ca Baiazetu a statu câtu-va timpu pe pace, si ca podagr'a l-a tienutu cá legatu in casa.

(53) *Semberekci Bashi*. Acesta a fostu odinióra superintendentele baterieloru si altoru instrumente de bataia. Semberek insémna machina de spartu pietre, si Bashi, capudirectoru, presidente. Asta-di acestu officiu nu mai este in usu.

(54) *Top Kapù*. Dupa etimologia insémna port'a machineloru de bataia. Este in par-

incungiuratu de una banda de acesti soldati, intra in cetate, si trage dreptu la campulu Ieng-ibagce, (55) unde Ienicierii redicassera corturi pentru elu.

RESPUNSULU LUI SELIMU CATRA TRAMISULU PARINTELUI SEU

XXVIII. Baiazetu s'a turburatu, audîndu de aceste lucruri neasceptate si vediendu ca acì nu póte face nimica cu puterea, se determinâ a imblandi pe fiiulu seu cu cuvinte gentile. Dreptu aceea, in a opt'a dî, pe candu credea ca se va fi stemperatu foculu vehementu alu fiiului seu, tramite dupa Marele Veziru Kodgia Mustafa Pasia (56), si-lu insarcina a spune in numele seu lui Selimu urmatóriele : « Déca « doresce fiiulu meu se me védia, si se aiba binecuventarea mea, « pentru ce intardîa, si nu vine la mine? ér déca prin acésta pro- « cedere a sa, vré numai se-si ascunda intentiunile sale impie, « atunci pentru ce perde atâtu-a timpu in vanu?» Vezirulu merge si implinesce insarcinarea, espunendu lui Selimu, cu totu respectulu cuvenitu, porunc'a Sultanului. Selimu intielegea bine curs'a ce-i intindea parintele seu, si respunde vezirului in termini totu atâtu de acuti si ambigui: « Du-te — dîse Vezirului — si spune pa- « rintelui meu ca nu voiescu nici-decumu a nu me suppune porun- « ciloru sale ; d'in contra, sunt gata a merge, ori unde m'ar' tra- « mite; dar' ilu rogu, se binevoiésca a me lumina asupra unoru « dubietati, ce apasa inim'a mea in starea presenta a lucruriloru. « Sofi Ogli, (57) unu omu fara insemnetate, sa resculatu in Orientu, « si cu una celeritate surprindietória a facutu progressu atâtu de « repede, in câtu devastandu tierile ottomane, au ajunsu cu armele

tea occidentale a cetatiei ; pe strad'a cea mare intre *Edreni Kapusi*, séu port'a adrianopolitana, intre *Silivri Kapusi*, séu pórta sillebriana. Pe strad'a acést'a sunt nisce turnuri mari, in cari Turcii tienu pravulu de pusca, si de aici ilu distribuiescu pe la locurile unde au trebuintia.

(55) *Iang ibagce*. Dupa sensulu originale insémna o gradina nuóa. Este unu spatiu in estindere cam de unu milu; asta-di este liveda unde pascu caii, si se numesce la ei *Ciair*.

(56) *Kodgia Mustafa Pasià*, séu betranulu Mustafa. Acest'a a lasatu a se edifica in Constantinopole un'a casa de cambiu mare de pétra si spatiósa pentru comoditatea comerciantiloru ; si care pénê in diu'a de asta-di pórta numele seu.

(57) *Sofi Ogli*. Ismail regele Persiei.

« sale cuceritórie pênê la Cesarea ; si voi, in locu se ve redicati in-
« tru aperarea acestoru provincie, stati ca nisce spectatori otiosi la
« victoriele sale. Si de alta parte, unu Cercassianu (58) obscuru si
« dupa nume si dupa origine, si care ar' fi trebuitu se se prosterna
« la armele osmaniloru, a occupatu nu numai Egiptulu, ci anca si
« alte mai multe tieri in Syri'a cari odinióra erau sub potestatea nó-
« stra, si le tiene anca si asta-di cá si candu acelea ar' fi ereditatea
« sa legitima. La atâtu dispretiu au ajunsu maiestatea imperiului,
« atâtu de respectata sub antecessorii nostri?! Si acei, cari inainte
« de a sta sub numele lui Baiazetu au fostu respectati de popórale
« vecine ca eroi invincibili, acumu, totu sub acelasiu nume, sunt
« insultati si tractati de omeni effemeiati si inepti la intreprinderi
« mari! Unde este acumu glori'a sceptrului oliosmanu? Unde è dis-
« ciplin'a militara? Unde zelulu de a propaga credinti'a? Unde ar-
« tea de a guberna? Se póte óre díce la noi : ca imperiulu cresce?
« Pênê acolo amu ajunsu, in câtu inimicii se nu se mai téma de
« noi? Ne potemu noi óre lauda : ca ardórea soldatiloru nostri odi-
« nióra invincibili, s'a conservatu pênê asta-di? Intr'adeveru, ca cu
« modulu acesta, gloriosii nostri antecessori n'au redicatu nici tro-
« nuri, nici marginile imperiului nu le-au latîtu. Déca consideramu
« acumu tóte acestea, apoi eu lasu parintelui meu se judece, óre
« pctu remané fara a fi pedepsiti acei-a, cari séu prin consimtie-
« mentulu (59), séu lasarea, ori negligenti'a loru, au causatu aceste
« reutati? Si déca aceste corruptiuni nu se voru vindeca curendu
« si d'in bunu timpu, atunci nu bravurei inimiciloru nostri, ci lenei
« nóstre proprie, va trebui se adscriemu ruin'a ce se apropia, si
« care este mai inevitabile a imperiului nostru ».

BAIAZETU ABDICA IN FAVOREA LUI SELIMU, SI SE RETRAGE LA DYMOTICA

XXIX. Vezirulu intornandu la Sultanulu, si aducêndu respunsulu fiiului seu, Baiazetu a replicatu acestea : « Vedu prè-bine, ca fiiulu « meu nu are intentiunea de a cerceta pe tatalu seu, ci, cu dreptu

(58) *Unu cercassianu*. Regele Egiptului.

(59) *Consimtiementu*. Perfidulu fiiu cerca aci pretestu spre a detrona pe tatalu seu si a-i lua viéti'a.

« ori fara dreptu, a ocupa imperiulu. Si chiar ceriulu anca, lui i l-a « destinatu; despre acést'a m'amu convinsu d'intr'unu visu (60) ce « amu avutu in nóptea trecuta; amu vediutu adeca, ca soldatii au « pusu coron'a mea pe capulu lui Selimu. Fiindu-ca dar io tienu ca « este lucru impiu de a intreprinde séu a face ceva, ce este contra « vointiei lui Dumnedieu, asia me suppunu in tóta umilinti'a pro-« vedintiei divine, si prin acést'a depunu corón'a; si vreu, si ordinu « ca pe Selimu de adi inainte totu omulu se-lu recunósca de impe-« ratu, si se fia onoratu de toti ». Immediatu dupa acésta, Baiazetu insciintiéza pe Selim despre resolutiunea sa, si-i cere permissiunea de a se poté retrage in viétia privata la Dymotica. Selimu róga pe tatalu seu se remana in palatulu celu nou, ca-ci elu, avendu si regimulu, se indestulesce cu palatulu celu vechiu. Baiazetu inse remane si insiste pre langa cererea sa de mai inainte, dicêndu intre altele, ca: duóe sabii (61) nu potu incapé nici-odata intr'una si aceeasi téca (62). Asia invinse in urma si cererea i se implini, si luandu cu sine lucrurile cele mai pretióse din camer'a de thesauri, si insoçitu de Iunus Pasia (63) si alti câti-va amici ai sei, se departà din
A. 918 Constantinopole in 18 ale lunei Safer, anulu Hegirei 918.
I. C. 1522

SELIMU SE INCORONÉZA

XXX. Selimu cu mai marii tierei pléca inainte, si astépta pe tatalu

(60) *Visu.* Turcii sunt fórte superstitiosi la visuri. Ei credu ca sufletulu curatu alu unui musulmanu vede in visu lucrurile de cari trebe se se pazésca. Ei au o carte numita *Vakaa Name* (carte de visuri) séu interpretele visuriloru, care o consulta in assemenea casuri. Dar ei dicu : *Diush ghiorende deghiul dur, ghĭorunde dur,* adeca : eventulu visului nu depinde de la care l-a visatu, ci de la care l-a interpretatu. De aci, déca cineva dice : amu avutu unu visu asta nópte; toti striga dintr'odata : *chairola* (*) !, si prin acést'a credu, ca déca si visulu in sine ar' insemna ceva reu, chiar inse prin acésta strigare, reulu se póte deturna.

(61) *Duóe sabii.* Se pare ca a facutu allusiune la dis'a lui Alexandru celu mare : « Precumu duóe lumini de sóre nu potu incaldi lumea, asiá duoi imperati nu potu guberna unu imperiu.

(62) Pe arabicesce, insémna : Elseifani la iadstamassni Gimd vahad. *Tr. Germ.*

(63) *Iunus Pasia.* De la cuventulu ebraicu Iochanan, séu Ion. Totu asiá Ion profetulu la Turci se numesce *Iunus Peigamber.*

(*) Insémna : é bine ; e semnu bunu. *Tr. Germ.*

seu in Kuciuk-Cekmedge (64), distantia de duóe óre de la Constantinopole. Aici a vorbitu cu elu despre consolidarea Statului, si, cá si candu ar' fi voitu a espia inobedenti'a sa trecuta prin present'a sa umilire, a cerutu se-i dea binecuventarea parintiésca. In urma se desparti de tatalu seu, se intórse la palatu, si primi diadem'a imperiale cu tóte solemnitatile usitate.

MOARTEA DE MARTIRU A LUI BAIAZETU

XXXI. Intr'aceea Baiazetu isi continua calea sa mai departe; dar' in pasiu atâtu de incetu, in câtu, sub pretestu de indispositiune, mai la totu satulu se opria; ceea ce a suscitatu in fiiulu seu suspitiunea, ca elu ar' spera se fia chiamatu la guvernu (carui nevrendu a resignatu) prin chiar propri'a miscare a poporului. Pôte acést'a era caus'a, ca elu, departatu abiá patru-dieci de mille de la capitala si-a terminatu viéti'a prin una neasceptata mórte de martiru (65). Audîndu Selimu despre mórtea parintelui seu, ordinà numai decâtu marelui Veziru si mai-mariloru tierei, se-i aduca cadavrulu la Constantinopole. Elu insusi imbracatu in vestminte de doliu, la reintórcerea acestoru-a a esitu pedestru pênê afara de cetate, si cu mare pompa, cá in triumfu, petrecù cadavrulu in cetate, si ordinà a'lu immormenta in Giami'a fundata de insusi Baiazetu.

SUCCESSORII SI CALITATILE LUI BAIAZETU

XXXII. Baiazetu a vietiuitu siese-dieci-si-duoi de ani, si a domnitu patru-dieci-si-duoi (66). Elu au avutu cinci fii: pe Achmedu, Selimu, Shehinshah, Alemshah, si Korkudu, despre a caroru sórte

(64) *Kuciuk-Cekmedge.* Unu micu podu de trasu, care in urma s'a prefacutu in podu stabile, dar' totusi a conservatu numele de micu, pentru a se poté distinge de unu altu podu mai mare. Kuciuk-Cekmedge inse, despre care é vorb'a aci, este una cetate care inainte de acést'a era cunoscuta sub numele de Athyra. Ea este situata pe calea ceea mare ce duce la Adrianopole in distantia de duóe óre dela Constantinopole, si de siese de la Buiuk-Cekmedge (adeca de la podulu celu mare).

(65) *Mórte de martiru.* De aci se póte deduce, ca nu este fictiune ceea ce Philip Loniceru, pa urm'a lui Antoniu Moenevin, dice despre mórtea lui Baiazetu. Elu (la Tomu I. Partea V. capu 22). dice, ca Baiazetu a fostu ucisu pe cale de man'a unui medicu evreu; cu tóte aceste Turcii nu vreau a confessa nici-de-cumu apriatu acésta fapta.

(66) Tr. Francesu pune cu erróre trei-dieci-si-duoi ani. *Tr. Rom.*

vomu vorbi mai in josu. Déca potemu crede istoriografiloru turci, apoi Baiazetu a fostu unu principe valorosu, activu, si de unu spiritu invincibile chiar si in cele mai mari adversitati, si de una taria corporale, castigata prin esercitiu, atâtu de robusta, in câtu puçini erau lui assemenea, si nici unulu nu'lu intrecea. Elu era unu punctualu observatoriu alu legei, si mare patronu alu invetiatiloru; in câtu fia-carui din acesti-a nu numai ca-i dá una pensiune anuale de câte diece Aktce (67), dar' anca avea grati'a de a-lu imbraca cu Softa (68), si a-lu provedé cu cele necessarie pe fie-care dupa conditiunea sa. Elu insusi atâtu era de versatu in tóte partile literaturelorn, in câtu insusi poporulu seu ilu tienea de capu nu numai alu imperiului, ci anca si alu invetiatiloru. Prin dispositiunile sale séu prin favorabil'a sa fortuna, nu numai ca a melioratu imperiulu osmanu, dar' anca a purtatu belluri glorióse si regaturi vaste a cuceritu. Elu a spendatu mare parte a veniturilorn sale intru ardicarea de edificiuri, cari au fostu destinate pentru glori'a lui Dumnedieu (69). Elu lasà a se repara murii cetatiei, ruinati in multe locuri prin unu cutremuru de pamentu; si pe piati'a caldarariloru (70) lasâ a se construi un'a Giamia pompósa si de una architectura admirabile, ér' alt'a in Amasi'a, desi nu atâtu de mare, dar' totu atatu de frumósa si eleganta: ne mai memorandu multele Medrese si Imarete, ce au fundatu in nenumerate locuri. Afara de aceste edificie, destinate servitiului divinu, elu a edificatu aprópe de Osmandgik pe rîulu Kissil-Irmak (71) unu podu de marmure de nóue-spre

(67) *Aktce*. Insémna albu, de la traducerea cuventului grecescu ἄσπρον. O speçie de moneta, cea mai mica si in valóre si in pondu de câtu tóte celelalte (esceptandu diumetate-pfenigii numiti Mankiri). Una-suta-duóe-dieci de acesti aspri facu unu leu, ér' trei-sute facu unu ducatu venetianu.

(68) A se vedé not'a 30 la Capu IV din Cartea I. *Tr. Rom.*

(69) *Glori'a lui Dumnedieu*. Despre tóte edificiele dedicate lui Dumnedieu, se dice in generalu ca sunt edificate in onórea lui Dumnedieu. *Hak Iolinc*, séu in arabicesce *fi Sebilullah* ori *fi Tarikullah*, insémna, in calea Domnului (*).

(70) *Piati'a caldarariloru*. Situatu nu departe de vechiulu palatu, numitu in timpulu anticu Χαλκοπράτης.

(71) *Kissil-Irmak*. Riulu rosiu.

(*) Turcii intrebuintiéza totdeauna acésta frasa, candu é vorb'a de Dumnedieu, de religiune, séu de binele publicu. *Tr. Germ.*

dieco arcuri, si altulu de pétra taiata totu cu atâte arcuri in provinci'a Sarichan preste riulu Giossui (72).

UNU ESEMPLU SINGULARIU DE PIETATEA SA

XXXIII. Inainte de a purcede mai departe, trebe se mentionezu unu specialu esemplu de pietate a lui Baiazetu, care Turcii ilu tienu demnu de tóte laudele. Se dice adeca, ca in viéti'a sa, tóta pulberea, ce in cursulu espeditiuniloru sale s'a legatu de vestmintele sale, o a strinsu si conservatu cu tóta grigea, si scurtu inainte de a muri, a lasatu cu limba de morte si conjurandu pe toti carii-lu assistau, cá din acea pulbere se arda una mare caramida, si se i-o puna in grópa sub braçiulu dreptu in locu de perina; adaogêndu ca elu in tóta viéti'a sa a tienutu fórte multu la acestu Hadis, (73) séu proverbiu: «*Min Igbiratu Cademahu si Sebiluiah, harem Allah aleih* «*Ennare*; adeca: «Ale carui picióre sunt batute de pulbere in calea « Domnului, pe acelu-a Dumnedieu ilu va mantui de foculu infer- « nului ».

(72) *Ghiossui*. Apa de ochi; in sensu metaforicu, lacrime. Cá si *Ghios Iashi*, umediél'a séu sorgintea ochiloru.

(73) *Hadis*. Acést'a insemnéza propriamente oraclulu unui profetu falsu, care dupa opiniunea Turciloru, se pronuncia in spiritu cu totulu profeticu. Câci Turcii impartu profetiele din Coranu in duóe parti: un'a divina, séu aceea care o a profetîtu Mahomedu, inspiratu de Archangelulu Gavrilu, si acest'a o numescu *Hadisul-Kudus* (*); si alt'a profetica, care insusi Mahomedu din inspiratiune divina o a profetîtu, si acést'a la ei se numesce *Hadisun Nebevi*.

(*) Sententie divine. *Tr. Germ.*

Domnitorii in Europ'a, contimporani cu Baiazetu II., au fostu:

In Germani'a: Fridericu IV. de Austri'a, 1439—1493 si Maximilianu III. 1493—1518.

In Angli'a: Eduardu V. 1483; Richardu III. 1483—1485; Enricu VII. 1485—1509; si Enricu VIII. 1509—1546.

In Franci'a: Carolu VIII. 1483—1498.; si Ludovicu XII. 1498—1515. *Tr. Angl.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI SELIMU I

ALU NOULEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU III. DIN CARTEA III.

ACHMEDU REBELLU

I. Selimu, supranumitu Iavus, (1) s'a nascutu la anulu Hegirei 872, pre candu avulu seu Mahomedu era inca in viétia, si tatalu seu

(1) *Iavus.* Sensulu propriu alu acestui cuventu este : *feróce* sóu *selbaticu* si de aceea *passionatu.* S'a datu, precumu se dice, acestu supranume lui Selim, (*) pentru natur'a sa rabiata si tiranica, cu care persecutà nu numai pe criminali ci si pe innocenti, ba chiaru si pe tatalu sóu si pe fratii sei, cá si candu i-ar' fi fostu inimici. Se dice despre acestu Sultanu, ca intr'o dî a datu ordinu marelui seu Viziru, de a arbora códele de calu la port'a palatului seu, cá semnu de una prossima espeditiune, si de a asiediá corturile intr'unu locu bine accomodatu. Vezirulu isi permise numai intrebarea, ca : in ce locu voiesce Maiestatea Sa se se puna corturile ? ; Selimu in locu de a 'i respunde, lasà immediatu a-i taia capulu. Successorele acestui viziru avu aceeasi sórte anca in aceeasi di. Dar' alu treilea Veziru, invetiandu d'in esemplulu celoru duoi, a pusu corturile spre tóte patru parti alle lumei, si a facutu cu admirabile promptitudene tóte preparativele necessarie la espeditiune. Intrebandu-lu dupa aceea Sultanulu : déca, si in ce locu a facutu preparativele pentru espeditiune ? Vezirulu a respunsu : tóte sunt gata, potemu pleca ori in care parte veti gasi de cuviintia Atunci Sultanulu replicà : « mórtea celoru duoi d'ântâiu a salvatu viéti'a celui de a « treilea, si mie mi-a datu unu veziru bunu ». Dintre toti atâti imperati ai Turciloru.

(*) *Selim.* insémna, nevinovatu, perfectu, pacificu. *Tr. Germ.* De aci póte se deriva unguresculu *szelid*, *szerény*, blandu, modestu, etc. *Tr. Rom.*

Baiazetu Domnu in Amasi'a. Acesta, precumu amu vediutu in capulu precedente, a fostu detronatu, si dupa aceea s'a proclamatu Selimu imperatore alu osmaniloru in 19 ale lunei Safer anulu Hegirei 918, fiindu in etate de 46 de ani. Fratii sei n'au avutu curagiulu de a se oppune acestei procederi, séu pentru ca Selimu avea soldatii in partea sa, séu pentru ca credeau ca astfeliu voru poté imblandi natur'a sa feroce. Numai Achmedu singuru, care cunoscea pré bine dispositiunea inimei lui Selimu, si sciá ca, pênê ce va fi acesta pe tronu, nicaiurea nu va poté fi in securitate, se resolvi, in desperatiunea sa, séu de a-lu sterge din cale séu de a muri insusi. Si sedusu de fals'a sperantia, ca unii magnati numai la apparentia ar' tiené partea lui Selimu, si usioru ar' trece in partea sa, adunà tóte trupele din Amasi'a, si cugetandu ca è mai consultu a intra in tierile fratelui seu, se prepará a trece in Europ'a.

A. 918 / I. C. 1512

ACHMEDU INVINSU SI STRANGULATU

II. Abiá luase Achmedu acésta resolutiune, si indata fù descope-

uniculu Selimu a fostu care, dupa ce ajunse pe tronu, a lasatu se-si rada barb'a; ceea ce este contra preceptelorU Coranului si contra usului introdusu Este lege la turci, care ordina ca fiii imperatiloru trebe se-si rada barb'a inainte de a ajunge la tronu, ér' dupa aceea se si-o lasa se crésca. Selimu, infruntatu odata de Mufti in modulu celu mai gentile si affabile, ca pentru ce isi rade barb'a, elu respunse: « 'mi « radu barb'a, cá vezirii mei se nu aiba de ce me prinde ». Turcii mai dicu anca despre acestu Sultanu, ca avea totdeauna la sine si purtá, in mana una maciuca scurta, numitu Topus; si ca, la acest'a ar' fi datu occasiune urmatóri'a intemplare. Anca pe timpulu parintelui seu, unele provincii invecinate cu Persi'a, respundeau acestui imperiu, pentru a sustiene pacea, unu anumitu tributu anuale de tapete, ce se numiau *Giul*. Murindu parintele seu, gubernatorele acestoru provincii tramite la Selimu se-lu intrebe, déca se mai respunda Persianiloru acestu micu tributu ori nu? Selimu respunsu: « Spuneti aceloru infideli, cu capete rosie, ca tatalu tapeteloru a tre- « cutu din lume, si in loculu lui a venitu tatalu maciuceloru». Fras'a de « tatalu ma- « ciuceloru », o au imprumutatu Turcii de la Evrei si Arabi, si insémna unu omu care are in abundantia cutare ori cutare lucru; precumu *Ebul Iman*, insémna tatalu credintiei, séu omu plinu de credintia; *Ebul Sulh*, tatalu pacei, séu omu plinu de pace, omu pacificu; *Altun Babasi*, tatalu aurului, adeca abundante in auru; *Devlet Babasi*, tatalu fericirei, séu omu imbetranitu in onóre. In acestu sensu, Selimu numesce pe tatalu seu Baiazetu, *Giulgi Babasi*, tatalu tapeteloru, fiindu-ca a datu tapete Persianiloru, ér pe sine se numesce tatalu maciuceloru, fiinduca in locu de tapete a destinatu arm'a si maciuc'a. Turcii au o multime de istorii de aceste despre Selimu, pe care inse noi, pentru a scurta, le omittemu.

rita lui Selimu prin spionii sei, pe cari i avea in tóte partile. Spre a innabusi asia dar' acésta flacara, si a surprinde pe fratele seu inainte de ce si-ar' fi potutu aduna tóte trupele sale, trece cu armat'a sa canalulu constantinopolitanu si intra in Asi'a. Achmedu, de si vediù ca planulu seu este prea curendu descoperitu, totusi, fiindu-ca vedea ca trebe séu se invinga séu se móra, se puse in fruntea trupeloru câte isi putù aduna, si merse cu inima a intimpina pe fratele seu la Ieng-ishedir. Lupt'a a fostu un'a dintre cele mai furióse. Achmedu luptá in frunte, si luptá cu eroismu, in câtu nu o data isi readunà aripele sale risipite. Dar' in urma, armat'a sa a fostu cutrupita de numerulu mare alu inimicului, si, dupa mari perderi, nimicita cu totulu. Cei mai multi voiau mai bine a muri, de câtu a-si lasa loculu pe care ilu aperau; si numai puçini au incercatu a scapa prin fuga. Intre acestia era si Achmedu, dar' a fostu prinsu de viu, si strangulatu la momentu. Elu este immormentatu in Prus'a.

KORKUD PEDEPSITU CU MOARTE FARA CAUSA

III. Dupa acésta victoria, lasandu Selimu câtu-va timpu de respirare trupeloru sale, descinse cu ele contra fratelui seu Korkud, pe care anca tatalu seu ilu pusese Domnu in Magnesi'a. Korkud se purtá pênê acumu cu totu respectulu catra fratele seu, si mai bine ar' fi voitu a sufferi ori ce i-ar' fi dictatu sórtea, de câtu cá se-si spurce manile cu sange de fraticidiu. Dar' vediendu ca umilinti'a si suppunerea nu se respecta, si celu pe care ilu crutiá, insetá dupa sangele seu, se resolvi a nu muri celu puçinu neresbunatu, si merse cu trupele câte le avea sub comand'a sa contra lui Selimu. Dar' Selimu cu armat'a sa bine disciplinata si fórte numerósa, invinse si disperse fórte usioru trupele fratelui seu. In acésta desperata stare, Korkud scapà prin fuga; dar' perasitu de ómenii sei, râtêciá fara servitori si companioni noptea singuru prin càli neamblate si locuri deserte, ér' diu'a se ascundea prin spelunce intunecóse si orribili. De aci se dicea, ca elu vre a imita esemplulu lui Gemu, (2) se fuga la

(2) *Gemu.* Io credu ca acést'a este numai una ironia din partea Turciloru, de óra-ce se scie bine ca Gemu a fostu omoritu la crestini (*).

(*) A se vedé not'a 20 la capu II. din Cartea III. *Tr. Rom.*

crestini si se le céra scutulu contra violentiei fratelui seu. Selimu ingrigiatu ca Korkud fugindu la crestini ar' poté se dea acestoru-a consiliuri desastróse statului osmanicu, ordinà ca se caute dupa elu cu mai multa diligentia. In urma, asiá a voitu fatulu seu, cá se 'lu gasésca unu soldatu in cavern'a sa, se'lu scóta de aici si se 'lu duca naintea lui Selimu. Acesta, fara se-i lase timpu a se defende, de si o cerea cu taria, ilu dède numai de câtu pe man'a carneficelui (3), care immediatu ilu si strangulà.

SELIMU INTRA IN PERSI'A SI INAINTE DE A INTRA IN LUPTA SE CONSULTA CU MARELE VEZIRU

IV. Selimu, dupa ce a nimicitu, precumu amu vediutu, pe rivalii imperiului seu, si a mai curatîtu din cale pe unii inimici de casa (4), se intórse cu tóte cugetele sale la cuceriri esterne. Intre toti inimicii sei esterni, celu mai de capetenia era fara dubiu Sultanu Gavri, regele Egiptului, cu care, dupa multe certe, Baiazetu facuse pace. Dar nu era nici securu nici consultu de a-lu attaca, inainte de a invinge si nimici pe Kisilbash Shahi (5) Acest'a daduse destule probe de inimiciti'a sa, pentru-cá Selimu se se téma, ca pênê candu va fi occupatu cu trebile in Egiptu, Persianii ar' poté se attace pe osmani si se nevalésca in tierile acestoru-a. Inimicitiele intre aceste duóe popóra erau anca si mai acute, de candu cu schimbarile eretice ce le introdusese Sheitanu Kuli in Coranu, si cari prin aprobatiunea a insusi regelui infectassera tóta Persi'a, si fecera din acestu poporu inimicu de mórte a toti adeveratii sectatori ai Coranului. Din aceste consideratiuni, Selimu se resolvi a umili pe Persiani inainte de a purcede la alte intreprinderi. Asiá, la anulu Hegirei 920 trece cu

A. 920 / I. C. 1514

(3) Ghîde, hoheriu, esecutoru, justitiariu etc. *Tr. Rom.*

(4) *Inimici de casa.* Adeca unii servitori mari de curte, cari in secretu tieneau partea lui Baiazetu, si pe cari Selimu i-a pedepsitu cu mórte pe toti.

(5) *Kisilbas Shahi.* Regele Capu-rosiloru. Acesta é Ismail Sofi, celu mai intieleptu si mai invetiatu intre toti regii persiani. Suditii sei l-au numeratu intre santi, fiindu ca pe timpulu seu si sub auspiciele salle s'a implinitu reformatiunea in Coranu, precumu amu relatatu intr'o nota mai in susu (*).

(*) A se vedé not'a 42 la capu II. din Cartea III. *Tr. Rom.*

una armata numerósa in Asi'a si la Tibris (6), un'a din cetatile principali ale Persiei, intr'unu siesu numitu Cialduran (7), da de armat'a inimica, care nu era mai puçinu numerósa de câtu a sa, apoi indata chiama pe veziri si pe ceialalti officiari mai de frunte, si-i consulta ca: ce este de facutu? Ei toti erau de opiniune, cá se nu se precipite lucrulu; soldatii sunt fatigati de lung'a cale, si ar' pote se usioreze victori'a inimicului; pentru aceea, mai bine se se amêne batai'a pênê la diu'a urmatória, si se se lase armatei timpu de a se reculege. Toti aprobara in unanimitate acésta opiniune, singuru Selimu a fostu in contra, si dise: «Consiliulu ce dati voi, nu este mai « puçinu favorabile inimicului cá nóue. Au ei nu sunt osteniti de cale « cá si noi? Eu nu vedu dar', pentru ce se le damu timpu a se re« culege, si a se prepara mai bine pentru lupta si a ni se oppune cu « mai multa vigóre. Intr'adeveru, ca acumu vedu gresiél'a cea mare « ce amu facutu, ca nu i-amu attacatu indata candu i-amu vediutu. « Si nu inainte, ci dupa bataia, se ne fimu consultatu de respirarea « necessaria ostirei nóstre.»

APROABA OPINIUNEA LUI PIRI PASIA

V. Dupa ce a disu aceste cuvente, dissólve consiliulu si da ordinu a se prepara la lupta. Si immediatu tramite dupa Defterdarulu (8)

(6) *Tibris.* Puçinu dupa aceea, Persianii au reocupatu acésta cetate, si o tienu pênê in diu'a de asta-di.

(7) *Cialduran*, Dupa opiniunea mai multoru-a, acesta este unu siesu spatiosu, care se intinde pre sub murii cetatiei Tibris, si pórta pênê asta-di acestu nume. Altii dicu ca este o cetate mica nu departe de Tibris. In sensu etimologicu, insémna un omu care espune ceva lucru la furi, de la verbulu *cialarum* (*), a fura; de unde apoi deriva *cialdururum*, a face se fure. Asemenea mai insémna anca : a face larma, a ciocani, a face pe cineva se ciocanésca, etc.

(8) *Defterdarulu.* Cuventulu acest'a se deriva dela persiculu *Defter*, comptu séu carte de accompturi, si *dar*, a purta, a tienê; séu déca place cui-va mai bine, de la grecesculu Διφτέρα, pelle, pergamentu, ori velinu, pe care se póte scrie. Defterdaratulu este unu officiu fórte insemnatu la curtea ottomana; si persón'a care imbraca acésta sarcina, are dispositiunea asupr'a de tóte veniturile esterne. Dara candu pórta acestu officiu unu secretariu séu *Effendi*, elu nu póte se faca nimica fara consensulu marelui veziru. Din contra, candu unu Pasia cu trei tuguri are acestu officiu. elu póte

(*) Póte de aci se deriva ungurescului *cialni* (csalni) a incela; *csaló*, incelatoriu, *csalárd* incelatoriu. etc. *Tr. Rom.*

Piri (9) Pasia, care nu luase parte in consiliu, si-i cerea opiniunea asupr'a casului presente. Acesta fora se fia sciutu cugetulu impe-

se iea Tugra cu sine fara scirea vezirului, si se publice fermanulu sub numele seu propriu. Dar' acést'a se intempla fórte arareori, si numai in casulu candu vezirulu este unu omu ignorante si n'are capacitatea pentru astfeliu de lucruri; atunci imperatulu si-alege unu omu de incredere si cu auctoritate, pe care-lu insarcina cu administrarea finantieloru. Defterdarulu are sub directiunea sa dóue-spre-diece cancellarii, numite *Calem*; aici incurgu tóte veniturile, tributele si vâmurile din totu imperiulu, si de aici se distribuie stipendiele militari: dar tóte aceste in diverse cabinete si sub altu directore séu superintendente. Defterdarulu sta in capulu primului cabinetu; de aici se dau tóte mandatele atâtu câtrâ celelalte cabinete séu cancellarii, câtu si catra totu imperiulu, pentru redicarea tributuriloru si vâmuriloru. In capulu cabinetului alu doilea este *Reis Effendi*, séu marele cancellariu alu imperiului. Alu treilea sta sub *Defter Emini*, care inspecta cartile si accompturile despre tóte veniturile. *Beglitci*, direge cabinetulu alu patrulea; de aici se espedescu tóte mandatele catra Pasi, si scrisorile catra pasialicuri, principale si alte auctoritati mai inalte. Alu cincilea sta sub *Rusnamedgi*; aici se pórta diurnalulu de tóte dilele despre stipendiele ce se platescu in totu imperiulu. In cabinetulu alu sieselea comanda *Bash Muhasebedgi*; acest'a e comptabilulu generalu, si in cabinetulu seu se facu tóte accompturile. Alu sieptelea, sta sub directiunea lui *Anadoli Muhasebedgi*; de acestu cabinetu se tiene administrarea a tóte veniturile asiatice. Directorele celui de alu optulea este *Charagi Muhasebedgi*; acesta are de a ingrigi pentru incassarea tributeloru de la evrei si crestini. Alu nóuelea sta sub *Mevkufat*, care are sub dispositiunea sa banii destinati pentru scopuri de pietate. Alu diecelea sta sub directiunea lui *Maliiet Teskeredgi*: aici se administra averile dominiale si alte venituri. Preste alu unu-spre-diecelea este pusu *Mucabeledgi*, carui noi i-amu dice controloru; acest'a pórta listele despre soldati, si arĕta care din ei au muritu séu au devenitu invalidu, cá asia se nu se platésca soldu nici mai mare nici mai micu decâtu cumu este numerulu reale alu soldatiloru; elu are duoi adjutori subordinati lui, unulu este *Iaia Mucabeledgi*, care pórta registrulu despre infanteria din totu imperiulu, si celalaltu este *Atlu Mucabeledgi*, care tiene in evidentia pe Spahi si pe ceealalta cavaleria a imperiului, precumu si pe ceialalti stipendiari ai Sultanului, cari sunt dispersi in *Timar Siiamet*. In urma capulu celui de alu duoi-spre-diecelea este *Teshrifatci*, séu, cumu i-amu dice noi, primu-ceremoniariu. In tóte cabinetele aceste, mandatele se dau in limb'a turcésca; dar' compturile tóte se redactéza in limb'a persiana cu caractere numite *Kirma*, adeca abreviatiuni, pe care numai acelu-a le póte ceti, care é dedatu cu elle; acestea atâtu sunt de concise, in câtu veniturile si spesele annuali din totu imperiulu se potu presenta imperatului in duóedieci-si-patru de pagine. Fia-care directore de cabinetu isi are Kalf'a séu mai vulgaru *Kalifulu* seu; noi i-amu dice secretariu. Cei mai de capetenia intre acesti Calfe sunt *Maden Kalfa*; sub inspectiunea acestui-a stau tóte acelea venituri, din cari incurgu anumite si determinate summe, precumu sunt minele, provinciele, cari trebe se aduca unu tributu fixu annuale etc.; si *Ochor Kalfa*, care pórta compturile asu-

ratului, isi dède opiniunea chiar' dupa placulu acestui-a. « Nu trebe, « dise elu, a espune reputatiunea armeloru osmane la compromissiu-« nea de a se deda inimiculu a ne cauta in façie, si prin acésta a se « invetia mai antaiu se se tiena tare in contra nóstra, si apoi a des-« pretiui eroismulu nostru. Este totdeauna unu bunu auguriu, (10) « déca ataci pe inimicu indata ce l-ai vediutu, si nevalesci asupr'a

pra stalluriloru Sultanului. Afara de aceste cancellarii séu cabinete, mai sunt anca si alte officie, numite *Emanet*, séu cumu amu dice, officie de concredere, din causa ca, nepotendu face accompturile cu tóta precisiunea, trebe in cele mai multe casuri a se lasa in onestitatea officiariloru. Defterdarulu nu póte da in numele seu nici-unu mandatu acestoru officiolate, de si elle sunt obligate a si face accompturile loru in cancellari'a sa. Aceste suntu : 1• *Tershane Emini*, care are inspectiunea asupr'a construirei séu repararei bastimenteloru, si asupr'a a totu ce se tiene de navigatiune. 2• *Ghiumruki Emini*, capu-inspectoru alu duaneloru (*). 3• *Sarbehane Emini* capu imprimeriei de moneta ; acest'a nu è obligatu, cá ceialalti, a tiené accomptu despre perceptiuni si errogatiuni, ci elu cumpera ori iea in arenda aurulu si argintulu crudu sub conditiune de a admnistra in thesaurulu publicu atâte séu atâte pungi pe dî, si din ce remane dupa aceea, elu are potere de a bate moneta câtu póte in profitulu seu, 4• *Matpach Emini*, séu capu-bucatariu alu marelui Sultanu. 5• *Topchane Nasiri*, superintendente alu tunuriloru si altoru instrumente bellice. 6• *Arpa Emini*, acesta ingrigesce pentru provisiunea necessaria de ordiu la stallele imperatesci, si la subofficiarii de pre langa acestea. 7• *Mubaiadgi*, provisorulu séu cumperatoriulu generale alu victualeloru si beutureloru. 8• *Shehir Emini*, officiulu acestui-a este a ingrigi cá murii cetatiloru si fortificatiunile se se conserve in stare buna, si se se faca reparaturele necessarie. 9• *Ghiumish Chane Emini*, care inspecta minele de metalu, si elu seu stringe singuru profitulu ce dau aceste, séu le da in arenda pre langa una certa renta annuale. Pentru a termina, mai observamu, ca dupa marele veziru numai unulu este intre officiarii esterni de curte, care este mai mare decâtu Defterdarulu, si acest'a este *Kietchudabeg* séu *Kiehaia*, adeca locotenentele marelui veziru, care in rangu urméza numai decâtu dupa acesta. Din toti banii câti intra in thesaurulu imperiale, Defterdarulu are a duóe-diecea parte, ceea ce, precumu sciu de siguru din esperientia, i aduce pe anu celu puçinu duóe-sute-de-mii de thaleri imperiali, din cari da lui Kietchudabeg cinci-dieci de mii. Dar' marele veziru póte se-si faca cu dreptu si cale pe anu siese-sute-de-mii de thaleri, necomputandu aci darurile ce primesce, si alte maiestrii de ale loru ce intrebuintiéza pentru a-si satura lacomi'a insatiabile. Acésta se va paré cu totulu incredibile aceloru-a, cari n'au vediutu curtea ottomana ; dar' altminterea voru cugeta acei-a, cari o cunoscu mai bine. Inse despre acést'a mai pre largu intr'altu locu (**).

(9) Piri insémna betranu. *Tr. Germ.*

(10) *Bunu auguriu, Ogur*. Turcii credu fórte tare, ca déca ei incepu mai antaiu atta-

(*) Vameloru. *Tr. Rom.*

(**) Vedi «Descriptio Moldaviae» Pars secunda, caput 14, pag. 109 et sequ. *Tr. Rom.*

« lui inainte, de a'si fi potutu deschide bine ochii. Afara de acésta, « déca nu grabesci cu attaculu, te poti teme ca din amênare s'ar' « poté nasce vre-o seditiune in armata. Câ-ci trebe se scimu, ca sunt « multi sub stindardulu turcescu, cari de lungu timpu stau in rela- « tiuni de amicitia si de affinitate cu Persianii; si asia este fórte « possibile, ca déca le lasi timpu se converseze unii cu altii, i voru « seduce, si, precumu vulgulu este inconstante, de si nu voru face « póte rebelliune publica, dar' de siguru nu se voru bate de câtu cu « unu curagiu dubiosu si (precumu dice proverbiulu) numai din ver- « vulu degeteloru (11) ». Selimu audindu aceste cuvente, esclamà: « Éca in urma, dupa multa dificultate, totusi amu gasitu in armat'a « mea unu omu cu minte si intieleptu; si consiliulu seu imi ajunge « mai multu, de câtu capetele, manile si armele miiloru ce me « incongióra. Intr'adeveru, ca mare perdere a fostu pentru mine si « pentru imperiulu meu, ca acestu omu n'a occupatu pênê acuma « postul de mare veziru ».

BATE PE PERSIANI SI LE FACE MARI STRICATIUNI

VI. Selimu apróba consiliulu betranului Pasia, si immediatu da ordinu a incungiura pe inimicu si cetatea, pre langa care se asiediase, si apoi a ataca acésta armata persiana, care parea a fi pregatita mai multu pentru parada de câtu pentru aperare. Lupt'a s'a inceputu cu descarcarea tunuriloru celoru grele, cu cari dedeau focu trupele europene in arip'a stanga; dar atâtu erau de reu asiediate, in câtu glóntiele séu se opriau intr'o culme ce sta chiar in façie, séu treceau fara efectu pe deasupra castreloru persiane. Trupele asiatice inse, sub comand'a lui Sinan Pasia (12), inaintau in linii in-

culu, victori'a trebe se fia a loru. De aci este proverbiulu la ei: «Care trage mai ântâiu, acel'a é tragatoriu bunu si perfectu». Dér' in belulu din urma cu Germanii, cei mai buni si mai prudenti generali turci au fostu cu totulu de alta opiniune.

(11) *Vervulu degeteloru.* Este o frasa turcésca, care va se dica» : a prinde unu lucru cu vervulu manei» , in locu de a dice : « a te apuca de unu lucru fara voia ». Ei mai dicu anca : *Harbe Udgi ile virmekji*, adeca, a trage numai de la estremitatea séu de la vervulu lancei; cu acést'a vreu se caracterize pe acei locuitori margineni, cari nu cutédia a face de sine ceva, ci se lasa totdeauna in adjutoriulu altoru-a

(12) *Sinan Pasia.* Unu generalu fórte renumitu la Turci. In Constantinopole, cumu intri pre la portulu interioru de catra Pera, se vede unu edificiu grandiosu, construitu

chise contra Persianiloru, si aduceau dupa sine tunurile de campu. Candu s'au apropiatu Sinanu de o puscatura de ei, dède ordinu linieloru prime a se desparti in drépt'a si in stang'a, si a face locu artileriei. Acést'a dandu focu, atât'a stricatiune a facutu in Persiani, in câtu ei, cari mai nainte pareau a forma unu muru, acumu nu semenau a alta de câtu totu a strade si ulitie (13). Rupte cu modulu acest'a liniele inimice, se da signalu a nevali asupr'a loru omu de omu cu sabiele si cu sagetile; prin acést'a diumetate din arip'a stanga a inimicului a fostu batuta. ér' ceealalta diumetate a fostu constrinsa a o lua la fuga. Vediendu Shahulu ca arip'a stanga a Persianiloru este in periclu, lasa arip'a drépta si merge la ceea intr'adjutoriu cu celle mai bune truppe ale sale; elu respinge cu bravura pe Turci chiar in momentulu candu acesti-a erau se stinga cu totulu pe cei puçini Persiani cari mai remasessera anca. Selimu de alta parte, observandu ca arip'a sa drépta este fórte strimtorata de multitudinea inimicului, pune trei-spre-diece mii de Ieniceri in cóst'a lui, ordinandu-le a da focu asupr'a inimicului la inceputu numai din departare, si apoi a-lu attaca peptu la peptu cu sabi'a in mana; cá asia, pe candu in foculu luptei voru fi trasu attentiunea asupr'a loru, pe atunci ceialalti se aiba timpu a se reculege si a se pune érasi in ordine. Acestu ordinu alu lui Selimu a fostu la momentu esecutatu, si Persianii cu atata fervóre attacati, in câtu la inceputu au trebuitu se se retraga cu incetulu, ér' dupa aceea se prinda la fug'a larga. Persianii din arip'a drépta, sustieneau anca cu bravura atacurile Turciloru; dar' vediendu sórtea celoru din arip'a stanga, si desperandu de a mai poté invinge, au prinsu si ei fug'a se scape macaru cu viétia. Invinsi Persianii in tóte partile si pusi la fuga cu rusine, soldatii turci i-au urmaritu, taindu si prindiendu la ei, si facendu-le atâta stricatiune, in câtu le-au remasu de aci un'a

pe cinci-dieci columne de marmora in forma octogena, adeca cu optu frontispiciuri. Acesta é edificatu de generalulu Sinanu Pasia; si aici siede primaver'a ***Bostangi Bashi***. Aprópe de aci este o pórta care duce in curtea imperiale, destinata pentru locuinti'a Bostangiiloru; si totu aci este o casa de baia numita Iali Kioski (*).

(13) *Strade si ulitie* *Sokak be sokak*, Strada de strada. Este una frasa turcésca, care insémna gramada preste gramada. aruncata un'a preste alt'a si incóce si in colo.

(*) Insémna : Palatu la tiermure. ***Tr. Germ***

péta rusinósa pentru totdeauna. Shahulu insusi numai cu mare necasu a scapatu prin agerimea calului, seu póte cá nici asiá nu scapá, déca nu venia intunereculu noptiei se puna capetu urmarirei lui. Persianii, pre langa miile de soldati uccisi (14), au perdutu in acésta batalia pe comandantii ambeloru aripe, pe Mehemedu Chanu si pe Tekieli Chanu, cei mai bravi si mai curagiosi generali pe acelu timpu in tóta Persi'a.

ELIBERA PE CAPTIVII MUSULMANI

VII. Acésta victoria ar' fi fostu anca si mai mare si mai completa, déca Selimu nu se temea de periclulu de a urmari nóptea pe câli grele si passuri anguste pe unu inimicu, care cu tóte perderile sale, anca totu nu era atâtu de nimicitu, in câtu reculegéndu-se se nu fia potutu cutedia de a face unu nou attacu. Asia ellu ordinà a se da signalulu de retragere, si se intórse in castrele perasite de Persiani, si predandu-le se incarcá cu immense thesaure, si alte armature pretióse, lasate acolo de Ismail Schah. Dupa aceea numesce mare Veziru pe Piri Pasia, care í consiliase acésta batalia; si ordinà a se anuncia in publicu, ca intre captivi se nu se tiena nici-unu Nisa si nici-unu Sabi (15), ci acesti-a se fia eliberati cu totii; si apoi adaose: «Nu este justu a tiené captivi pe acei-a cari sunt Sunni (16), si nu-

(14) *Miile de soldati uccisi.* De si acést'a a fostu o lupta inversiunata si sangerósa, totusi istoriografii turci nu spunu numerulu cadiutiloru si de o parte si de alt'a.

(15) *Sabi* insémna unu apostatu. Asia se numesce unu poporu in giuru de Bassora numitu altminterea Isaniti; religiunea loru este o mistura de crestinismu si de mahomedanismu. Mahomedu le-a promisu in Coranulu seu ca 'i va protege. Intre acesti-a se numera si crestinii, asia numiti Nasrani. Dar' n'amu potutu afla déca amenduoi se cuprindu sub numele de Sunni. *Tr. Germ.*

(16) *Sunni.* Asiá se numescu Turcii pe sine si pe ceialalti musulmani, intru distinctiune de Persiani si de alti eretici. Ei tienu ca nu este permissu a detiené sclavu pe unu *Sunni*, chiar si candu ar' fi cadiutu captivu in bellu. Déca este rebellu, punésca-se cu mórte; dar', déca nu, atunci trebe lasatu liberu. Acésta é una lege inviolabile la Turci; dar' Tatarii, chiar' fiindu de legea mahomedana, totusi nu o observa. Despre acést'a voiu narra o istoria, din care vomu vedé dispositiunea inimei Tatariloru façie cu Turcii, si care o amu vediutu eu cu ochii mei. Pe timpulu candu parintele meu Constantinu Cantemiru era domnu Moldaviei, Seraskierulu séu generalulu armatei turcesci, *Ainadgi Sulimanu Pasia*, care in urma s'a facutu mare veziru, stá cu armat'a sa la Babadaghi, cetate in Misi'a, siese dieci mille dincolo de Dunare; aici adunandu-si trupele europene, se prepará a face dispositiuni pentru

« mai prin fortia au fostu constrinsi a prinde armele; si candu avemu « victori'a, atunci iuvingêtoriului siede mai bine clementia façia cu

proviantarea cetatiei Camieniti, fiindu-ca domniá o fomete terribile. Vrendu a se informa de starea castellului si a castreloru lui Ion III, regelui Poloniei, tramise o scrisóre parentelui meu prin Ismail Aga, unulu din officiarii sei numiti Agaler, prin care i ordona a da acestui-a salva guardia la Camieniti pénê la Caramanu Pasia, care avea comand'a garnisónei acestei cetati. Parentele meu i da salva guardi'a, si Aga Ismail ajunge in pace pénê in cetate; aici crediendu se in sicuritate, tramitte guardi'a nóstra inderetru, cugetandu ca va pótea se se intórcaacasa cu vre-o câti-va soldati din garnisóna. Dupa ce a luatu informatiune despre celle ce i se ordinase, pléca din cetate cu diece soldati turci. Ajungêndu la Stefanesci, una urbe in Moldavia, situata la tiermurea prutului, rencontra o céta de Tatari, cari mergeau la préda in Poloni'a. Intrebandu-i cine le este comandantele, si poftindu-le espeditiune prospera, isi continua calea mai departe. Dar' indata dupa acést'a vede ca, cam la cinci-dieci de Tatari vinu asupr'a lui cá din pusca, si cá si candu ar' fi uitatu ceva se intrebe de la elu. Turcii, cari nu portau téma de Tatari cá de ai loru alliati, spre nefericire stau locului si-i ascépta pénê ce sosescu. Tatarii, la momentulu candu sosescu, scotu sabiele, si pretindu a se dá josu de pe cai. In vanu Turcii intrebau ca ce poftescu. Tatarii fara a respunde ceva, i dau josu de pe cai, i léga pe toti in curele, i desbraca pénê la camésia, si-i amenintia cu mórte, déca nu voru urma precumu ei le voru porunci. Turcii inspaimentati de acestu imminente si neasteptatu periclu, promittu a face totu ce voru pofti. Tatarii se punu apoi, si mai antaiu cârbacescu fara indurare pe captivii loru, dupa aceea le tundu barb'a si mustetiele, si-i fortiéza se invetie unu respunsu in limb'a russésca, care voru trebui se-lu pronuntia de câte-ori li se va pune intrebarea : din ce tiéra sunteti ? ei adeca se dica : *Ne snam, ia Russiak*, nu sciu, io suntu russu. Dupa ce le-a datu acésta lectiune, câte-va dile mai tardiu, i ducu cu mainele legate la Ismail, cetate in Budgiacu, situata la Dunare, si o nópte intréga i maltratéza fórte crudelu, cá nu cumva se spuna ca sunt Turci. Ei au trebuitu se jure ca nu voru spune nimicu. In alta di i espunu Tatarii in piatiu spre vendiare. In Ismail sunt o multime de mercanti, cari cumpera sclavi pentru Turci, si-i tramitu companistiloru séu associatiloru loru traficanti in Constantinopole. Candu acesti mercanti esindu la piatiu, au vediutu negotiulu de sclavi, 'i-au intrebatu dupa datina : «D'in ce tiéra sunteti ?» Er'atunci Tatarii, proprietarii negotiului, redicau cârbaciulu asupr'a captiviloru, cá se-si aduca aminte de batai'a ce au mancatu, si se respunda russesce, precumu i-au invetiatu. Nefericitii Turci asiá facu, si Tatarii, vendu cu câte diece thaleri de capu (câci n'au cerutu multi bani pentru unu negotiu atâtu de prostu, si apoi se intorcu immediatu acasa. Captivii in duóe séu trei óre dupa aceea, incepu a vorbí in limba curata turcésca, si ceru, pentru Dumnedieu, a li se dá ceva da mancare si de beutu. Mercantii se miraaudindu dialectulu puru turcescu, care pentru Russi este fórte difficile de a-lu pronuntia, si-i intreba : cumu, nascuti in Russi'a, potu se vorbésca atâtu de correctu turcesce? Turcii le aréta vergele vinete pe spate de batai'a ce au mancatu, si dicu, acést'a este cà astuti'a Tatariloru ni-au facutu se fimu Russi, pre cându noi suntemu adeverati Turci. Vediendu mercantii ca in locu de Russi au cumperatu Turci, si ca prin urmare si-au perdutu banii, le

«invinsu decâtu crudelitatea. In câtu pentru Shahulu, fia, ca a-«cestu preludiu de victorii se-i servésca de invetiatura si se véda «de ce successe potu se fia incoronate in viitoriu armele ottomane

DUPA CUCERIREA CETATIEI TIBRIS, PETRECE IÉRN'A IN AMASI'A

VIII. In diu'a urmatória, locuitorii cetatiei Tibris, vediendu-se perasiti de regele loru si fara sperantia de vre-unu adjutoriu, au incercatu grati'a cuceritoriului offerindu-i cheiele cetatiei loru. Selimu ascultand rugarea loru, intra in cetate, si lasandu soldatiloru sei câteva dîle de respirare, ordinâ a se celebra servitiulu divinu dupa usulu

dau drumulu si-i lasa liberi se mérga in cotro voru voi. Dar officirulu Ismail Aga, omu de spiritu si ingeniosu, cere de la mercantele seu, cá se-lu duca cá sclavu pénê la Babadaghi, (unde Seraskierulu astepta dupa elu), si acolo se 'lu espuna in piatiu spre vendiare; elu va face ca si candu ar' voi se scape, dar' mercantele se nu-lu persecute. Instruitu bine mercantele si consimtindu si densulu, duce pe officirulu nostru in castrele de la Babadaghi, unde era campata armat'a, si cumu era vinetu de batai'a cureleloru. si tunsu de barba, de nu-lu mai cunoscea nimeni, prinde fug'a printre corturi si merge dreptu la tind'a Seraskierului. Mercantele, din prefacere striga: prindeti-lu! prindeti-lu pentru Dumnedieu; captivulu meu a fugitu, infidelulu muscalu mi-a scapatu din mâni! Pe acésta strigare se face mare sgomotu in piatiu si in castre; toti allerga in susu si in josu, pentru a prinde pe fugariu. Ajungêndu acesta la intrat'a cortului celui mare, numitu *Divanchane*, spune (in corruptu turcesce, cá se para ca prin lungimea timpului câtu au absentatu din tiéra, si-a uitatu limb'a materna), ca intr'adeveru é captivulu mercantelui, dar' ca é turcu si musulmanu scapatu de curendu din Poloni'a, si ca prin urmare ar' fi injustu a-lu espune spre vendiare. Apoi adaose, ca ar' avé ceva de a descoperi generalului; fiindu ca plecandu abia de cinci-spre-diece dile din Leopole, cunósce fórte bine starea lucruriloru in Poloni'a. Seraskierulu audindu aceste, ordina numai decâtu se aduca pe captivulu in *Oba* séu cortulu seu interioru. Adusu aici, elu isi aretâ inainte de tóte suppunerea si obedienti'a sa generalului, apoi dise: «Caramanu, Pasia din Camieniti, tramitte domnului meu profundele salle respecte». Generalului se parea ca cunósce acésta voce, dar' esteriorulu, façi'a acestui omu, i venia straina. Asia, ilu intréba: «Cine esti tu, si de unde cunosci aceste lucruri?» «Nu cunosceti — respunse elu — pe officirulu vostru, Ismail Aga, pe care l-ati tramisu la Caramanu Pasia? Ne snaesh po Russki? nu sciti rusesce?» Atunci generalului dise: Dar ce scelleratu a potutu fi acellu-a, care intr'atâtu te-a desfiguratu? «Ér' elu replicâ:» Tatarii vostri m'au facutu russu si m'au vendutu in Ismail la unu comerciante de sclavi, din mainele caruia amu scapatu si amu fugitu aici la domnulu meu». Dupa aceea i spune totu cu de ameruntulu, ce a sufferitu de la acea banda rapace si tradatória de Tatari. Seraskierulu nu se poté mira destulu despre astuti'a acelloru briganti, mai alesu ca totu asia i-au spusu si companionii lui Ismail Aga, cari ajunsesera aici in

comunu Vinerea urmatória in beserica, si a se tiené rugatiuni atâtu pentru elu câtu si pentru tóta armat'a sa. Succesulu ulteriore alu armeloru salle l-a impedicatu scumpetea bucateloru, causata prin aceea, ca inimiculu devasta tierile vecine, pentru cá Turciloru se le substraga totu modulu de subsistentia. Selimu anca, vediendu ca fara mare periclu nu se mai póte tiené in acestu locu, lasà una garnisóna tare in Tibris, şi se retrase inderetu la Amasi'a. Truppele le asiédia desu cumu s'a potutu in quartire de iérna, pentru cá la viitóri'a espeditiune se le póta aduna câtu se póte mai curendu. Dupa aceea, in semnu de victoria, tramitte la Constantinopole pe Husein (17), fiiulu lui Bikarar, nascutu dintr'una din celle mai nobile familii per-

diu'a urmatória. Generalulu dède ordinu numai decâtu a urmari cu totu adinsulu pe acei Tatari; dar' unde se-i póta gasi intre atâte hórde de acesti vagabundi? Totu ce a pututu face a fostu, ca a inaintatu pe officirulu nostru, dupa ce i-a crescutu barb'a, la dignitatea de Stallu-magistru, si l-a onoratu cu multe daruri frumóse. Totu in modulu acest'a rapescu Tatarii adese-ori copii de ai Turciloru, si dupa aceea i vendu in locu de copii muscalesci. Câci, in ceea ce se atinge de perfidia si de astutia, nu este poporu in lume care in aceste se intréca pe Tatari.

(17) ***Husein.*** Mecenatele musicantiloru orientali. Elu au avutu in fórte mare stima pe *Hodgea Musicar*, orfeulu Persianiloru, si pe scolariulu acestui-a ***Gulam*** arabulu. Tóta Turci'a si Persi'a se delectá in melodiele si cantecele loru pénè pe timpulu lui Mahomedu Sultanulu, candu artea musicei, uitata mai cu totulu nu numai a reinviatu, dar' anca s'a redicatu la cea mai mare perfectiune prin Osmanu Effendi, nobilu din Constantinopole. Acesta a lasatu dupa sine mai multi scolari artisti atâtu in music'a vocale câtu si in cea instrumentale. Anume in cea vocale a fostu renumitu unulu ***Chafiss***, supranumitu Kiomur (Carbune), apoi ***Buhurdgi Ogli***. ***Memish Aga***, ***Kiuciuk Muesin***, si ***Despihci Emir***; ér' in cea instrumentale au escellatu duoi greci, ***Kiemani Ahmed***, unu renegatu, si ***Angeli***, orthodoxu (amenduoi mi-au fostu instructori cincispre-diece ani), apoi unu evreu cu numele ***Celebico***; intre Turci, mai renumiti au fostu ***Dervish Osman***, si ***Kurshungi*** (*) ***Ogli***, elevulu seu, si alti duoi cu numele ***Tastci*** (**) ***Ogli***, ***Sinik***(***) ***Mehemed*** si Bardaci(****) ***Mehemed Celebi***; acesti duoi din urma au avutu de instructore pe unu anume Camboso Mehemed Aga, si dupa aceea de inpreuna cu pe ***Ralaki Eupragiote***, nobilu grecu din Constantinopole, i-amu instruitu io in unele parti ale musicei mai alesu theoretice, si intr'unu metodu nou inven-

(*) *Kurshungi.* Insémna plumbariu; care vérsa, topesce, lucra cu plumbu. ***Tr. Germ.***

(**) ***Tastci.*** Sculptoru; care taia in pétra; care sfarma pétra, ***Tr. Germ.***

(***) ***Sinik.*** Frantu, slabu, rupturosu, neputintiosu. ***Tr. Germ.***

(****) ***Bardakci.*** Pórta-ulcioru; servitoriu pre langa curtea ottomana, care candu imperatulu e pe cale, pórta pe calu unu ulcioru cu apa; se numesce si Kiuptar. *Tr. Germ.*

siane, dimpreuna cu alti mai multi captivi, mai celebri de câtu ceilalti, prin originea séu sciinti'a loru.

OCCUPA CATE-VA CETATI SI TIÉR'A LUI OLAIDEVLET

IX. Selimu, din esperienti'a acestui anu a invetiatu. ca in aceste tieri reci si muntóse, de cari è incungiurata Persi'a, puçinu progresu póte se faca, déca nu incepe campani'a din bunu timpu alu primaverei. Pentru aceea, indata in primaver'a anului Hegirei 921, pléca cu armat'a sa din Amasi'a, si, inainte de ce s'ar' fi asceptatu Persianii, le ocupa in graba cetatile Ghiumah si Baiburud. Ne dandu de nici-o

A. 921
I. C. 1515

tatu de mine pentru a esprime canticele si doinele prin note, inventiune necunoscuta mai nainte Turciloru. Amu mai avutu afara de acesti-a, scolari pe cari i-amu invetiatu music'a theoretica si practica, pe *Darul* (*) *Ismail Effendi*, mare thesaurariu alu imperiului, si pe *Latif Celebi*, Chassinedar-ulu (**) seu. Invitatu de acesti-a, amu compusu o carte mica in limb'a turcésca despre artea musicei, si o amu dedicatu lui Achmedu II Sultanului acumu regnante. Precumu amu intielessu, amatorii de musica se servescu pêné in diu'a de asta-di de regulele puse de mine in acea carticica. Lectoriloru europeni póte se le para curiosu, ca eu laudu pe unu poporu pentru deprinderea intr'o arte atâtu de nobile, pe unu poporu, pe care tóta crestinetatea ilu tiene de barbaru. Io concedu ca barbaru a fostu acestu poporu pe la inceputulu; séu cumu amu dice, infanti'a imperiului ottomanu, candu Sultanii nu cugetau la alta, decâtu a-si estinde marginile dominatiunei loru. Dar' cu progressulu timpului, candu incetarea belleloru a permissu cá omenii se se occupe cu artele pacei, atunci au lasatu si ei din selbatecci'a loru de mai nainte, si s'au cultivatu si civilisatu in asia mesura, in câtu asta-di abia se mai potu observa pe ei urmele barbariei loru antice. Si pe temeiulu adeverului potu se affirmu, ca music'a turcésca in câtu pentru rithme si proportiunea cuventeloru, este cu multu mai perfecta decâtu multe din cele europene; cu tóte aceste trebe se marturisescu, ca ea este fórte grea de intiellesu; in câtu, in vast'a cetatea a Constantinopolei, unde resiede curtea cea mai mare din lume, intre atâti amatori si pricepetori de musica, abia vei gasi vre-o trei ori patru, cari se cunosca perfectu fundamentele acestei arte. Dar' caus'a ca musicianii perfecti sunt aici atâtu de rari, provine din difficultatea de a poté coprinde tóte acele particelle de sonuri, ce Arabii le numescu Terkiib (***), despre cari Hodgea Musicar, pe urm'a lui Ptolomeu, dice ca sunt infinite si fara numeru, dupa axioma: *Emmakii Terkiibate Nihaiet iok*, adeca: «infinita este compositiunea partiloru». Nu intra in propusulu meu de presentu a me occupa aci pe largu cu acésta materia; déca inse Dumnedieu imi va da viétia si sanetate, voiu tracta despre acésta arte intr'unu opu separatu dupa sistem'a si opiniunea lumei orientali.

(*) *Darul*. Insémna toba. *Tr. Germ.*
(**) Séu de comunu *Hasnadar*, insémna subthesaurariariu. *Tr. Germ.*
(***) Artea de compositiune in musica. *Tr. Germ.*

resistentia, si vediendu ca nu este de nici-o utilitate a tiené una armata atâtu de mare intr'unu locu atâtu de neinsemnatu, ordinà lui Ferhad Pasia a merge cu una parte a truppeloru contra lui Olaidevletu fiiulu lui Sulkadir (18), care stá in suspitiune, ca tiene parte Persianiloru. Ferhadu surprinde inopinatu pe acestu principe, i nimicesce tóta armat'a, si-i taia capulu. Tierile acestui-a le da apoi Selimu lui Ali-Beg (19), fiiulu lui Schah Suvar (20), in recompensa pentru servitiurile ce-i facuse pre langa curte, punendu-i de singura conditiune, cá numele seu se se mentioneze in rugatiunile publice. Dupa acestea, Selimu incarcatu de magnanimitate si de victorii, retórna catra finitulu anului la Constantinopole.

DIARBEKIRENII ALLUNGA PE PERSIANI, SI SE OFFERU EI INSII LUI SELIMU

X. In anulu urmatoriu i se offerira nuóe occasiuni de a-si lati imperiulu. Unu poporu cu numele Kare-Emid (21), locuitoriu in provinci'a care si asta-di se numesce Diarbekir (22), si se guberna de catra Karachan, delegatu alu regelui Persiei, dar pe care locuitorii nu'lu potea sufferi din caus'a unoru turburari civili ce atitiase intre ei, si voiau a scapa de jugulu seu. Vedeau inse ca cu poterea nu o potu scóte la cale; asia se resolvira a o face prin stratagema. Facu una littera falsa in numele regelui Persiei, si o tramitu prin unu nuntiu lui Karachanu. Scrisórea contienea urmatoriulu ordinu: « Tu, « care tu esti (23) Karachanu, in momentulu candu vei priimi acestu « ordinu, se scii ca amu decisu a te tramitte cu tóta armat'a ta con-

(18) Insémna, potente dupa *Tr. Germ*

(19) *Ali Beg*. Unulu dintre nobilii persiani, cari au trecutu la Sultanulu Selimu; unu esemplu de rara fidelitate intre Turci.

(20) *Suvar*. Insémna, calaretiu, cavaleru. *Tr. Germ*.

(21) *Kare-Emid*. Emidii negri, cari locuiescu tiér'a intre Urfa si Van in Asi'a.

(22) *Diarbekir*.. Dupa etimologia insémna : tiér'a lui Bekir. Este una provincia situata la marginile Kurdistaniei, alu carei nume se vede mai in tóte chartele geografice. Cuprinde asta-di tóta Mesopotami'a pénė la confiniele tienutului Musul, care é Ninive a anticiloru.

23 *Tu, care tu esti*. Formula usitata la Turci si la Persiani in scrisori. Dupa ce premitu titlurile de onóre ce dau Veziriloru, apoi incepu scrisórea cu fras'a : Tu, care tu esti. Asiá, *Ahmed Pasia Lalan sen sie ki*, adeca : Lala meu, tu, care tu esti Ahmedu Pasia. Assemenea: *Sam sin ki Kirim Chani olan Kaplan Ghirai*, adeca : Tu care tu esti Chanu in Crimea, Caplanu Ghirai. etc.

« tra inimiciloru, cari se tienu pe aci prin pregiuru si vreau se neva-
« lésca in tiér'a ta. In cea mai mare graba dar, si multu in cinci dîle
« esi din cetate, si te pune cu corturile tale in loculu numitu Kia-
« vakielder, cá la o alta porunca a nóstra, se fii gat'a a merge unde
« voru cere impregiurarile, séu a veni fara intardiare la noi ». Karachanu, care nu scia nimicu de acésta tradare, tienea ca este lucru culpabile a nu se suppune comandei regelui seu. Si ese din cetate cu tóte trupele sale si cu tóta cas'a sa, si se pune in castre la loculu indicatu. Candu cetatianii au vediutu, séu au crediutu celu puçinu ca tiranulu loru s'a departatu intr'o distantia atâtu de mare de la cetate, in câtu nu se mai poteau teme ca se va poté intórce inderetru in adjutoriulu puçiniloru soldati ce a lasatu in garnisóna: inchidu portile cetatiei, si taia tóta garnisón'a in bucati. Apoi se punu numai de câtu si tramitu scrisóre lui Selimu, in care i spunu cele petrecute, si se promittu a-i offeri cetatea, rogandu-lu totodata cá se binevoiasca a le pune domnu pe *Mehemedu Beg*, compatriotu alu loru fiiulu lui *Büükli Ogli* (24), care pe acelu timpu se aflá chiar la curtea lui Selimu.

LUI SELIMU PARE LUCRULU SUSPITIOSU

XI. Lui Selimu placea fórte multu acestu offertu. Dar' cunoscea bine maliti'a acestui poporu, si se temea nu cum-va se fia ceva insielatiune la midi-locu. Asia mai bine voi a se lipsi de nuóa aquisitiune, de câtu prin o pré mare credulitate se espuna hasardului trupele sale, si — amenà respunsulu unu anu intregu. Intr'aceea curgeau certe ferbinti si continue intre Karachanu si cetatiani, cari din urma, fatigati de atâte lupte, si dupa ce rugasera pe Selimu prin mai multi nuntii, au tramisu in urma pe Cemsid Beg, unulu dintre cei mai avuti ai tierei, si care singuru avea preste trei-sute de sate; acesta gasindu crediementu la Selimu, a dobenditu totu ce a cerutu pentru natiunea sa.

IN URMA SE INVOIESCE SI LE PUNE REGE PE MEHEMEDU BEG

XII. Ratificandu-se conditiunile pactului de ambe partile, Selimu

(24) ***Büükli Oglu*** Din famili'a óre-carui principe alu Kurdiloru. Numele de Büükl, se de acellora, cari au mustetie lungi sburdate.

face pe Mehemedu Begu, fiiulu lui Biikli Ogli, *Beglerbeg de Diarbekir*, cu potestate suverana, si-i da totu regatulu Malikianu (25), mai aplacidandu-i si una pensiune annuale de patru-dieci Iuki (26); si tóte acestea sub unic'a conditiune de a-i remané fidelu. Dupa aceea Mehemedu pléca immediatu la Diarbekir, si cu invoirea staturiloru si classeloru tierei, adnectu cetatea si intregu regatulu la imperiulu ottomanu.

KARACHANU REMANE BATUTU SI UCCISU

XIII. Dar' imperatulu isi potea imagina fórte usioru, ca numai singura presenti'a lui Mehemedu nu va fí in stare a stinge foculu lui Karachanu, si asia i trimise la anulu Hegirei 922, unu numeru bunu A. 922
de truppe intr'adjutoriu; si ca se-lu indemne si mai multu a se lupta I. C. 1516
eroicesce, i tramite o scrisóre de reprobare, in care i imputa lenea in urmatorii termeni: « Candu te-amu facutu principe in Diarbekir, « me asceptamu ca vei face lucruri cu multu mai mari, de câtu cele « ce ai aretatu pênê acumu. Pentru ce stai in lene? Pentru ce inso-

(25) *Malikianu*. Acestu cuventu, dupa sensulu seu propriu, insémna *possessivu*; si acestu nume-lu pórta tóte acelle tiéri, cari nu sunt Vukuf (*), adeca nu sunt dedicate unei Giamie. Acestu modu de possessiune a tieriloru, trecuse degiá de lungu timpu din usu. Dar inainte cu vre-o cinci-spre-diece ani, secandu cu totulu venitele thesaurului publicu, elle au trebuitu immultite. Asia, Sultanulu Mustafa II, care domniá pe acellu timpu, a ordonatu cá vechile feude malakiane se se reinflintieze sub certe conditiuni. Sunt cu tóte aceste unele tienuturi séu cantóne libere, cari inse trebe se platésca in totu anulu in lun'a lui Martiu unu tributu annuale numitu Mukataat. Acestu tributu se platea dupa o anume mosia, ce se vindea prin licitatiune publica in piati'a numita Mesat; si care offeria mai multu, o tienea pe viétia, ér dupa mórte érasi venia la erariu. Pentru fiii acestoru cumperatori era anca acea favore, ca déca fiiulu dupa mortea parintelui seu, voiá a da trei din patru parti ale pretiului de tributu câtu offeria unu strainu, atunci nu se vindea la strainu, ci se lasá la fiiulu defunctului. Cu modulu acesta capeta thesaurulu publicu unu sporiu mai bine de una-mie-duóe-sute pungi (**) pe anu.

(26) *Iuki*. Este o certa summa de bani, usitata in accompturile thesaurului publicu, si face in generalu una-suta de mii de aspri (***).

(*) In numerulu singulariu, è : Vakf. *Tr. Germ.*

(**) Cari facu siese-sute-mii de thaleri. *Tr. Rom.*

(***) Patru *mangiri* si totu atâti *ghieduki* facu unu aspru. Trei aspri, facu o *para*. Cinci, unu *beslik*. Diece, uuu *onlik*. Duóe-dieci-si-patru, unu *zolota* séu florinu. Duóesute-siese-dieci, unu *Sherif*, séu ducatu ungurescu. Un'a punga face cinci-sute thaleri imperiali, cari se primescu la curtea imperiale, câtesi unulu, in optu-dieci de aspri, si se dau in una-suta-duoe-dieci de aspri. *Tr. Angl.*

« lenti'a lui Karachanu remane atâta timpu nepunita anca? Pentru «ce nu descoperi virtutea ta latenta, prin fapte demne de nobil'a « ta inima? Ceea ce mie mi-ar face bucuria, inimiciloru tei necasu, « ér' tie ti-ar' servi spre gloria. Déca dar', te vei distinge in modulu « acest'a, atunci vei avé negresitu inalt'a mea gratia, vei aduce pe « inimicii tei in terróre si confusiune, si vei adjunge la onórea, ce « ti se cuvine ». Mehemedu se simti fórte atinsu prin acésta infruntare, si-i cadiù fórte greu ca ilu accusa de indolentia chiar acelu-a, carui avea de a-i multiami si viéti'a si fericirea sa. Dreptu aceea, fara a ascepta truppele imperiali, elu lasa a se adaoge ómenii sei de curte la armat'a ce adunase din tiéra, si ese la campu cu corturile sale contra lui Karachanu. Pe candu facea elu aceste dispositiuni, inimiculu dintr'odata se arétâ in façi'a lui. Dupa aceea da ordinu omeniloru sei a se pune in linia de bataia; de si nu era anca decisu, déca se incépa lupt'a acumu indata, séu se ascepte pênê mâne. De ceealalta parte, Rafissii (27), póte pentru ca si ei erau chiar atâtu

(27) *Rafissii.* Acésta numire o dau de comunu Turcii Persianiloru, din causa ca, precumu dicu Turcii, sunt intre ei ómeni cari la apparintia pórta numele de muhamedanu, dar' in fondu professa o doctrina abominabile. Asia, dicu mai departe Turcii, sunt intre ei unii, cari pretindu a avé dreptulu de a deflora pe fiicele loru proprii inainte de a le marita, si afflrma ca ei au o lege divina despre acést'a, care dice: « Care planta arborele, acel'a se guste mai ântâiu din fructele lui ». Intru confirmatiunea opiniunei loru, ei mai invóca o Fetva, ce o persóna óre-care ar' fi presentatu lui *Ali* (successorele lui Mahomedu), in urmatorii termini: « Déca cineva cullege « fructele arborelui ce elu insusi a plantatu, si le manca cu placere si cu multiamita: « lucra óre elu contra legei lui Dumnedieu si a Coranului? » La acést'a Ali a respunsu: « Nici de cumu ». Ceva assemenea doctrina urméza si *Mum Soiunduranii* (*). Ei la unu anumitu timpu se intrunescu in adunare, care tiene patru-dieci de dile; si sub tóta durat'a acestoru dile, se culca, la luminari stinse, mestecati unii cu altii, fara a tiené ca incestulu commisu in aceste patru-dieci de dile ar fi pecatu. Dar dupa trecerea acestoru patru-dieci de dile, ei pazescu o viétia atâtu de casta, in câtu déca óre-care-va ar' fi surprinsu in comerciu cu vre-o femeia, se punesce cu mórte. Eresi'a acést'a are multi urmatori in muntii Kasdaghi (**). Sunt unii cari adóra foculu, si se numescu *Otesh Perest* séu mai vulgaru *Oteshe Tapan*; acesti-a sunt remasitie anca de la vechii Persiani. Sunt apoi altii cari adóra cânii, si acesti-a se numescu *Kielb Perest*; si ér' altii, cari adóra taurii, acesti-a se numescu *Ghiav Perest*. In fine sunt altii pe cari Turcii i cuprindu sub numele communu de *Rafisi*, *Ghiebr*

(*) Adeca: Stinge-luminari, stingétoriu de lumini. *Tr. Germ.*
(**) Muntele gansceloru, numitu de comunu Caucasu. *Tr. Germ.*

e indecisi, la esemplulu trupeloru turcesci, se punu assemenea in nia de bataia, dar nu facu nici-o miscare. Intr'aceea appare in aeru nu nuoru mare de fluturi, si sbóra asupra campului intre cele 1óe armate; aci se impartu in duóe turme, si cei albi mergu spre 1rci (28), ér' cei rosii spre Persiani. Indata dupa aceea, albii attaca 3 cei rosii, si dupa o lupta inversiunata i batu si-i resipescu in tóte ırtile. Arm'a n'ar fi fostu in stare se faca effectulu, ce aceste incte au produsu in ânimele soldatiloru din ambe partile. Turcii se spira de curagiu vediendu acestu bunu presemnu, si attaca cu ıma pe Persianii cuprinsi de terróre; si fara multa dificultate batu punu la fuga o armata, care din o superstitiune isi perduse totu ıragiulu. Intre numerulu captiviloru era si Karachanu, care la :dinulu lui Mehemedu Beg, a fostu la momentu decapitatu.

MEHEMEDU BEGU OCCUPA MAI MULTE CETATI

XIV. Acésta mare si neasceptata victoria a fostu pentru Mehemedu na evidente proba despre adjutoriulu si protectiunea lui Dumedieu. Si vorbindu la soldati, si incuragiandu-i la intreprinderi si ıai mari, merge si incungiura si inchide cetatea cea tare numita ardun (29), Acésta cetate, pentru situatiunea sa si pentru valórea :oica a locuitoriloru sei, ar' fi fostu impugnabile, déca pestilenti'a fómea nu silia pe acesti-a a capitula, si prin acésta a castiga gra'a cuceritoriului atâtu pentru sine câtu si pentru cetate. Câte -va le in urma, impresóra cetatea Musul (30), si la primulu assaltu

u *Tersa*, in limb'a persiana. Dar' tóte aceste eresii sunt calumnii din parte ırciloru, a le atribui Persianiloru; câci ei o facu acést'a numai pentru ca de la ırsiani le audisera mai ântâiu.

(28) Aci pare a fi contradictiune in textu, si ar trebui se se dica *amicii Turciloru* nu simpiu *Turci*; câci mai in susu se dice, ca Mehemedu Begu n'a asceptatu tru:le imperiali, ce i le-a tramisu Sultanulu; prin urmare, cumu se potu numi Turci. uppele provinciei lui Mehemedu Begu, cari nu sunt Turci? Traductorulu francesu : la care imprumutamu acésta nota, a indreptatu erórea in textulu traductiunei le. Traductorii anglesu si germanu, nu facu nici-o observare. *Tr. Rom.*

(29) *Mardun*. Séu in vulgaru Mardin. Este o cetate fórte cunoscuta in Mesopotami'a.

(30) *Musul*. Cetate fórte celebra, care se alla mai in tóte chartele geografice, si se 'esuppune ca ar' fi Ninive a anticiloru (*).

(*) Vedi mai in susu nota *Tr. Rom.*

o copriade, suppunendu-o prin focu si ferru potestatiei salle. Dupa cucerirea acestoru duóe antemururi alle tierei, cellelalte mai mici cetati le-au suppusu usioru; anume: Anne, Hadise (31), Hegeti, Sugiari, Hasinkesfi, Gemisghierg, Amadie, Sudek, Gejdgeon, Baldir Ham, Serbak, si Chaisanu; si in scurtu timpu dupa aceea au adnectatu imperiului ottomanu intregu regatulu Kiurd (32), si Gessirei (33).

SELIMU ILU LAUDA

XV. Mehemedu Begu credea acumu ca prin atâte fapte va fi spalatu pét'a de rusînea ce-i facuse Selimu, si-lu va lasa acumu se vecuiésca in pace. Cu acestu scopu a tramisu pe fratele seu Uveis Pasi'a cu una scrisóre la Selimu, in care i reporta despre cuceririle salle de pênê acumu. Selimu s'a imbucuratu fórte de bunele sciri, si a laudatu in presenti'a vezirului bravurele lui Mehemedu Begu, éra pe Uveis Pasia l-a tramisu inderetru incarcatu de onóre si presente pentru fratele seu.

SELIMU MERGE CONTRA PERSIANILORU, DAR' ISI SCHIMBA PLANULU SI ATACA PE EGIPTIANI

XVI. Cursulu rapede alu acestoru victorii continue, descépta in Selimu cugetulu de a resturna intregulu imperiu persianu, séu déca acést'a nu i-ar succede, a'lu debilita cu totulu, in câtu se nu se mai póte redica. Spre a esecuta acésta intentiune a sa, pleca in a-
A. 923 / I. C. 1517 nulu Hegirei 923, din Constantinopole cu una armata mai numerósa decâtu celle de pênê acumu, si se pune in castre aprópe de Aleppo (34). Nu departe de acestu locu i vine in contra cercassianulu,

(31) *Anne, Hadise* etc. Sunt cetati in vecinetatea cetatiei Musul.

(32) *Kiurd*. Acestu regatu. déca 'mi aducu bine aminte, se estinde de la confiniele Siriei pênê la cetatile Shehresul si Van in marginile Persiei. Locuitorii lui se numescu Kiurdi séu Kiurdani si vorbescu corruptu limb'a persiana.

(33) *Gessire*. Dupa etimologia insémna insula. Acést'a este chiar Mesopotami'a, situata intre fluviurile *Frat, Murad* si *Shat*. Frat este Eufratulu; Murad o aripa a Eufratului; si Shat è Tigrulu. Atâtu Eufratulu câtu si Tigrulu se numesce de catra locuitori in comunu *Firatat*; si Eufratulu are anca si unu nume particulariu de *Nehrus-Selam*, adeca, riulu pacificu.

(34) *Aleppo*. Celu mai renumitu locu de commerciu in Siri'a, si mai in tóta Asi'a. Ea este fórte poporata nu numai de indigeni, ci si de straini. Aici resiedu consulii francesu, ollandesu si anglesu. O multime de europeni isi cumpera aici case si mo-

rege alu Egiptului Sultanu Gavri (35), cu una armata assemenea de numerósa, si tramitiendu delegatulu seu la Selimu, i offeresce ami-

sii, se insóra, si apoi cu modulu acesta se considera ca indigeni. Aici este residenti'a patriarchului de Antiochi'a; câ-ci in Antiochi'a insasi, ai carei locuitori mai ântâiu au luatu numele de crestini, asta-di nici numele de crestinu nu se mai aude.

(35) *Sultanu Gavri.* Acesta è de origine dintre cercassiani, celu mai nobile poporu intre Scitiani, si la care nici unulu nu se considera de ignobile. Despre natur'a, caracterulu si datinele acestui poporu, amu vorbitu in un'a din notele de mai nainte (*) Aci se vorbimu ceva din istoria. Dupa ce cruciatii au cuceritu Palestin'a, Saladinu, Sultanulu Egiptului, pe la anulu Hegirei 583, séu 1187 de la Christu, a cumperatu sclavi cercassiani, pentru cá se-i formeze un'a armata mai disciplinata, mai bine esercitata, si mai robusta, de câtu cumu erau effemeiatii egiptiani; si instruindu-i apoi in artea militare, a recuceritu in curendu prin valorea loru, tóte locurile asia numite sante. Dupa mórtea lui Saladinu inse, chiar acesti soldati se revoltara cóntra succesoriloru sei, si la anulu Hegirei 642 detronandu pe Elmutanu, eredele legitimu alu regatului, nu numai ca occupara totu Egiptulu (**), ci-si estinsera cu timpu fórte tare teritoriulu dominatiunei loru, unde, aducêndu in totu anulu soldati de nationalitatea loru din estremele unghiuri ale Asiei, se aperara cu o admirabile bravura pênê pe timpulu lui Selimu. Egiptianii sunt preocupati de o superstitiune fórte vechia, care de altminterea deriva din funte adeveratu: ei adeca credu, ca: datu este de la provedintia, ca captivii se domnésca in tiér'a loru, ér nativii se fia suppusi acellora. Turcii cá si Arabii sunt de opiniune, ca acésta credintia a Egiptianioru provine din acea impregiurare, ca patriarchulu Ioseph s'ar' fi rugatu lui Dumnediu, cá acestu poporu se fia in perpetuu suppusu sclaviloru (***). Acésta credintia, de si este contra legei Coranului, ea totusi se observa la Egiptiani cu tóta rigórea pênê in diu'a de asta-di. Câ-ci de si nu se póte nega, ca Egiptulu este suppusu imperiului ottomanu, si curtea le pune si depune câte unu Pasia, precumu i place; totusi trebile statului au se le administre duóe-dieci-si-patru de Beghi séu principi, cari mai nainte toti au trebuitu se fia sclavi, câ-ci acést'a este conditiune essentiale, pentru a eredita, séu a veni cine-va la gubernu. Ei professa in publicu ca voiescu a se suppune mandateloru curtei osmanice, in fapta inse urméza convictiunile si simtiemintele loru proprie. Se intempla de multe-ori ca nu le place de Pasi'a, pe care li-lu tramite Sultanulu, si ilu destituiescu din propri'a loru auctoritate, inchidiendu-lu intr'unu turnu numitu Kioski Iusuf (séu palatiulu lui Ioseph), si despoiandu-lu apoi de tóte averile sale, ilu tramitu inderetru golu cumu a venitu; dar pentru a preserva respectulu de maiestate catra imperiulu ottomanu, tramitu numai decâtu deputatiune la Pórta ca se le dea altu Pasia. De multe-ori se intempla, ca dupa ce au destituitu pe unu Pasia, ilu tragu la dare de séma, si pentru a-lu

(*) A se vedé not'a la Capu II din Cartea III. *Tr. Rom.*

(**) Acesti Cercassiani au domnitu in Egiptu aprópe duóe-sute-optu-dieci de ani, sub patru-spre-diece suverani successivi. Si acesti-a sunt pe cari noi i numimu in modu corruptu *Mamaluki* de la *Mamluk*, in pluralu *Memaliki*, care in limb'a arabica însémna *sclavu*. *Tr. Angl.*

(***) A se vedé si not'a la Capu II din Cartea III. *Tr. Rom.*

citi'a sa cu promissiunea de a-i da adjutoriu contra Persianiloru. Dar' pe cându armatele si de una parte si de-alt'a steteau in pace si in nemiscare in corturile loru, pe atunci se intemplà de unii cercassiani, séu din indulgenti'a domnului loru, séu din ordinari'a insolentia a soldatiloru, prindu si despóia câte-va câmile cari mergeau incarcate in castrele lui Selimu. Acesta infuriatu esplica fapt'a cercassianiloru dreptu provocatiune si despretiu contra sa, si se decide a-si versa acumu immediatu contra Egiptianiloru mâni'a ce o nutria contra Persianiloru: declara numai de câtu bellu cercasianiloru, pentru ca l-au offensatu fara causa; si-si propune a debella si cucer i totu Egiptulu.

insulta sì mai multu, tramitu la elu pe *Zaraf Bashi*, séu mare-cambiariu, care de ordinariu è jidanu, si care dupa ce si-a facutu mai ântâiu *Selam*-ulu, adeca salutare a séu complimentele sale, i dice : « Domnii principi ve ordina a restitui toti banii, c e « pe nedreptu si contra legei ati adunatu. » Si déca Pasia refusa séu face óre-care escusatiune, evreulu insiste cu mai multa insolentia, si-i dice : « Trebe se-i restituiti . « ve assiguru, O! fericite Pasia! » Acésta procedura se observá la ei inainte de acést' a façie cu ori-care Pasia tramisu loru de curtea ottomana; si o observau atâtu d e constantu, in câtu din diece abià poté scapa unulu cu onóre din manile loru. Dar acumu, dupa ce, precumu isi aducu aminte parintii nostri, Ibrahimu Pasia prin dispositiunile sale a umilitu pe principii egiptiani, de atunci incóce viéti'a lui Pasia este cu multu mai sigura acolo, de sì nu este esempta de ori-ce periclu. Modulu de a eredita, anca este fórte singulariu in Egiptu. Persón'a care móre, esclude prin testamentu de la successiune pe toti fiii sei, si numesce pe óre-care sclavu séu captivu, a carui virtute si probitate é recunoscuta, de singurulu erede alu seu ; acesta apo i, indata dupa mórtea domnului seu, iea in possessiune tóte bunurile remase de elu, i face pe fiii decedatului de *Sals* séu gleba-adstricti ai sei, si ei trebe se fia multiami i cu acésta stare, si se fia suppusi pe tóta viéti'a loru acellui-a care a fostu sclavul parintelui loru. Tóte acestea se atribuie de comunu benedictiunei lui Ioseph, ce a reversatu elu asupr'a sclaviloru din Egiptu; si acumu nici nu s'ar' poté altera acést' a fara mare detrimentu alu binelui communu; si acést'a din causa, ca indigenii egiptiani sunt de la natura acumu atâtu de stupidi, in câtu nu au nici-o aptitudine de a guberna tiér'a. Mai multi dintre principii indigeni egiptiani au incercatu de multe-ori a cultiva pe fiii loru cei barbari, dar totdeaunea au vediutu ca fatigiulu loru este in vanu. Fiindu-ca dar, precumu amu vediutu, ereditatea descendentiloru nu trece la fii ci la sclavii invescuti cu virtute, Turcii au venitu la cugetulu de a nu mai da officiulu da Pasia la unu captivu, si cu atâtu mai pucinu la unu cercassianu, ci mai bine la unu turcu, séu la alta persóna libera care professéza religiunea muhamedana. Câci sí ei credu, ca este unu destinu alu fatului, ca Egiptulu nu-lu voru poté ocupa si cucerì altminterea, de câtu déca va fi gubernatu de unu sclavu.

INVINGE PRIN TRADAREA GENERALILORU LORU

XVII. Selimu lasandu-se de planulu de a irrumpe in Persi'a, si resolvindu-se a bate pe Egiptiani, a priimitu nisce scrisori de la Chairbegu, gubernatorele Damascului (36), si de la Gasselibegu, gubernatorele din Aleppo (inimici de mórte, de sí numai in secretu, ai lui Sultanu Gavri). In aceste epistole spuneau ei, càte servitiuri au facutu lui Gavri, si cumu elu totusi, condusu de tirania, ingratitudine, avaritia si gelosia, nu cérca alta decâtu a le lua viéti'a; totodata i promittu a deserta de la cercasiani in midi-loculu cellei mai deaprópe lupte, si a trece la elu si a-i fi suppusi pentru totdeauna; ér in recompensa pentru acést'a nu ceru alta, dscâtu cá unulu se fia pe viétia gubernatore in Damascu, si cest alaltu in Egiptu. Se intielege cá interessulu lui Selim cerea, cá mai bine se attraga pe acesti generali in partea sa, decâtu ca se-i fi potutu macar veni in minte a refusa cererea loru. Asia, nu numai cà confirma prin juramentu si prin subscrierea numelui seu tóte conditiunile pactului, dar' da anca instructiuni tradatoriloru, cumu se'si esecute mai bine intentiunile loru. Acestia priimescu instructiunea lui Selim, si sub diverse preteste incita pe Sultanu Gavri, a intra in certamine cu Turcii, dicêndu intre altele, ca Turcii sunt unu poporu effemeiatu, ér cercassianii sunt valorosi cá nici-unu altu poporu pe lume; ar' fi o desonóre, adaogeau ei, pentru numele cercassianu, a suferi cá Turcii se

(36) *Gubernatorele Damascului.* Séu, dupa cumu se numesce asta-di, *Sham Beglerbeghi* (*). De si acestu nume se da prin lingusire la fia-care Pasia, care are privilegiulu de a purta trei códe-de-calu, elu totusi de dreptu se cuvine numai la patru, acesti-a sunt: *Sham Beglerbeg*, séu gubernatorele Damascului, *Beglerbeg de Kutahia*; care e pusu preste Natoli'a; *Beglerbeg de Sophia*, care guverna provinciele europene; si *Beglerbeg de Buduk*, séu gubernatorele de Buda, pe care din urma imperatorele Leopold acumu in dilele nóstre l-a stersu din lista. Turcii numera Damasculu intre locurile sante, din causa ca Mahomedu, dupa ce a fostu rapitu din Ierusalimu si redicatu péné la alu nóuelea ceriu, si a primitu aici Coranulu din manile lui Dumnedieu, a descensu din ceriuri la Damascu. Afara de acést'a ei mai credu anca si acést'a, ca judecat'a cea de pe urma se va tiené in Damascu, si acésta cetate va fi metropolea imperiului fara fine, care aici isi va lua inceputulu. Aceste si alte asemenei fantasmagorii se potu gasi espuse pe largu intr'o carte turcésca numita Muhamedie (**).

(*) A se vedé nota 4, la Capu IV, din Cartea I. *Tr. Rom.*
(**) Mahomediada, séu Istori'a lui Mahomedu. *Tr. Rom.*

stea campati atat'a timpu nepuniti in façi'a nóstra. Gavri nesciindu nimica de tradarea generalilor sei, credea ca tóte aceste sunt vorbe, cari nu dovedescu alta decâtu adeverat'a loru bravura; si lasa numai decâtu a se pune armat'a in linia de bataia intr'unu campu numitu Burgi-Vaik (37), si merge in contra Turciloru. Selimu audindu de acésta, isi pune si elu omenii sei in ordine aprópe de Aleppo asia, cá se póta primi cu putere pe inimicu ori din care parte ar veni acest'a. Cercassianii cu pasiu incetu se apropia pên' la o puscatura de Turci, si apoi intre strigate violente se arunca asupr'a acestoru-a, i ataca cu cea mai mare furia, si pre langa tóta resistenti'a loru valorósa, i constringu a cede din terrenu. Dar' chiar pre candu credeau cá victori'a este a loru, generalu Chairbegu in arip'a drépta, si Gasselibegu in arip'a stanga, desertéza pe neasceptate cu trupele loru si trecu la Turci; ceea ce a causatu estrema terróre in Cercassiani. Cu tóte aceste, ei se decidu a muri mai bine decâtu a se lasa invinsi, si incepu attaculu din nuou, si se arunca asupr'a inimiciloru cu atata turbare, in câtu pre langa tóta multimea contra carei se luptau, victori'a parea a inclina in partea loru. Dar Selimu vediendu ca cercassianii prin iutimea si agilitatea corpului loru evita lovirile de sabie, de darde si de sageti, ordina cavaleriei a sta pe locu, si punendu pe Ianiceri in frunte, le comanda a da focu asupr'a inimicului. Acésta manopera se effectui cu succesu atâtu de bunu, in câtu Cercasianii spamentati de subitulu flagelu si continu'a cadere a ómeniloru loru, se tragu inderetru spre a se pune erasi in linia. Turcii vediendu acést'a, fara a le lasa timpu a se reculege si a incepe lupt'a din nou, se repedu asupr'a loru cá unu torrente, si imprastia truppele si altminterea resipite degiá. Sultanu Gavri anca, vediendu cá nu mai este nici-o speranti'a de a invinge, se resolvi cá perdiendu-si imperiulu se'si pérda si viéti'a cu elu. Se arunca in midi-locu intre inimici, taia totu ce'i vine inainte, si sbóra prin liniele

(37) *Burgi-Vaik*. Unu locu aprópe de Aleppo; Burj séu Buri, dupa etimologia insémna turnu séu fortarétia; prin urmare *Buri Vaik*, turnulu séu fortareti'a lui Vaicu. Turcii au usulu de a da numele de Buri ori Zodiacu in sensu metaforicu la turnurelele de la fortaretiele loru; fiindu-ca chiar precumu zodiaculu incungiura spher'a ceriului, asiá acelle turnurele incungiura giuru-impregiuru cetatea. Pentru esemplu, dicu: *Burji Kalaa*, zodiaci séu bastióne ce incungiura cetatea.

loru, cá prin una turma de oi. Elu cauta dupe Selim, ilu striga si ilu provoca la duellu, cá séu se-i dea viéti'a si imperiulu, séu se i le iea. Dar' fortun'a nu l-au adjutatu in propusulu seu; elu s'a intorsu érasi inderetru de unde a venitu; si fiindu ca isi imaginá cá de câte-ori taia unu turcu, de atâte-ori nimeresce in Selimu, elu a facutu unu macellu- orribile. In urma, fara cá in midi-loculu atâtoru sabii se fia primitu o singura vulnere (ceea ce é lucru admirabile), ci numai de ostenél'a atâtoru vulneratiuni ce elu altoru-a a datu, si fiindu ca nebusitu de caldura nu mai póté respira, a cadiutu mortu intre ucisii sei inimici.

ALLEPPO SI DAMASCULU SE SUPPUNU LUI SELIMU.

XVIII. Dupa acésta victoria locuitorii din Aleppo vinu si cu profunda umilintia presenta lui Selimu chieile cetatiei. Acesta i primesce cu multa distinctiune, si daruesce câte-unu Chilat (38) unui fia carui-a dintre cetatianii principali. In Vinerea prossima urmatória merge in Giamia, si asculta cu mare satisfactiune mentionandu-se nu-

(38) *Chilat.* Unu feliu de toga in varie colori. cusuta pe margini totu cu fire de auru si de argintu; si se da le catra Sultanulu, in semnu de onóre, Veziriloru, Pasiloru si altoru demnitari mari, séu candu intra acesti-a in officiulu loru, séu in recompensa pentru vre-unu servitiu notabile, séu chiar' pentru o scire buna. Sunt trei classe de Chilat. Cellu de prim'a classa se numesce *Chilati Fachire* (*), care se da numai Veziriloru si Pasiloru cu trei tuguri. Dar' câte-odata se da si delegatului estraordinariu alu imperatului Romaniloru, precumu a fostu, pentru esemplu, contele Oetingeni dupa pacea de la Carlovitiu. Dupa acést'a, domnulu Feriole, ambassadore estraordinariu alu regelui Franciei, pentru cá domnulu seu se nu para inferioru imperatului Romaniloru, n'a crutiatu nici spese nici ostenéla pentru a fi onoratu si elu cu unu Chilat, dar' cu tóte aceste nu l-a potutu capeta nici decumu. Dupa aceea, Petru Tolstoi, ambassadorele Czarului, ori câtu de mare favoritu a fostu alu marelui Veziru Ciorluli Ali Pasia, totusi si elu a primitu acellasiu refusu cá si Feriole. Acésta onóre, care nu o amu cercatu nici-odata (pentru ratiuni particulari, ce nu se potu divulga): mi s'a conferitu mie cu ocasiunea candu Sultanulu Ahmedu m'a instituitu domnu principatului Moldaviei. A dou'a classa de Chilat este *Ala* (**), care de communu se da pasiloru, principiloru mahomedani si christiani, si ambassadoriloru extraordinari ai potentatiloru crestini. A trei'a classa, care de communu se numesce *Evsat* (medilocia), si de altadata *Edna* (inferióre), se da persóneloru de rangu mai inferioru. Chilat-ulu de comunu se numesce si Caftanu.

(*) Vestmentu de onóre. *Tr. Germ.*
(**) Vestmentu pestritiu. séu pestritiatu. *Tr. Germ.*

mele seu in rugatiunile publice; ordinà apoi a se da lectorelui, anca pênê era acesta pe cathedra, unu vestmentu cosutu totu cu auru, si a se imparti multa elemosina nu numai intre preoti, ci si intre alte persône de tôta conditiunea. Acésta gratiósa clementia a avutu effectulu seu, câci nu numai cetatile mai neinsemnate din acea tiéra s'au suppusu de buna voia cuceritoriului, ci pênê anca si locuitorii Damascului, audindu de aprôpierea lui Selimu, au tramisu pe betranii loru inaintea lui, spre a-lu intimpina si a-i implora grati'a si bunavointi'a. Selimu, i-a priimitu cu façie amicabile, si dupa ce le-a cetitu de duóe-ori rugarea, le-a promisu ca le va implini tôte ce cer[...] dela elu.

SELIMU DESCOPERE MORMENTULU LUI SHEICH MUHIDDIN

XIX. Dupa atâte fapte aratatóre de clementia, Selimu cugetá a f[...] de utilitate, cá se castige inimile poporului superstitiosu anca si prin[...] unele probe de pietatea sa. Asia, indata in prim'a dî a întrarei sal[...] in Damascu, ordinâ a se celebra unu servitiu divinu in Giami'a numita Beni Umnie (39), si a se face rugatiuni pentru prosperitate[...] s'a. Dupa aceea a mersu cu tôta religiositatea spre a cerceta mormentulu faimosului Muhiddin (40), care era afara de murii cetatiei. Cei mai betrani ômeni din cetate, abiá isi poteau aduce aminte s[...]

(39) ***Beni Umnie.*** Opiniunea publica tiene ca acesta ar fi numele acelui generalu saracenu, care a occupatu mai ântâiu Damasculu de la crestini, si a transformatu beseric'a renumita de acolo in Giamia; cu tóte ca crestinii atribuiescu acésta cucerir[...] lui Omaru, alu doilea successore dupa Mahomedu.

(40) ***Muhiddin.*** Califu saracenu, care elu mai ântâiu a occupatu Spani'a; si fara dubiu é totu acela, pe care scriitorii crestini ilu numescu ***Musa***, si despre care dicu, ca la anulu Hegirei 92 cu generalulu seu Tarichu, mai ântâiu a intratu cu armat'a saracenilor in Spani'a. Chrônologi'a consuna intru tóte cu faptele; cá-ci istoriografi arabi dîcu, ca Muhiddin domniá anca pe la anulu Hegirei 99, (care coincide cu anulu 718 de la Christu, si in acestu anu, dupe cumu ne relata Vasaeus, Moisc, emirulu Saraceniloru, a fostu batutu crancenu de Pelagiu, regele Asturiei. Dar' nu potu coniectura nici de cumu, ca de unde au potutu lua crestinii numele ***Musa***. Pronume nu póte se fia, atâtu pentru-ca elu este unu nume profeticu, pe care mahomedanii ilu léga de primulu nume, câtu si pentru ca dupa natur'a limbei. Muhiddin cu mai multa probabilitate se póte considera de pronume de câtu Musa (Moise). Si érasi cu greu potu crede ca Musa se fia unu nume propriu, pentru-ca Muhidin califul in epitafiulu seu se numesce ***Muhamed ben Arebi.*** Apoi trebe se distingemu de acestu Muhamedu pe Muhamedu successorele lui Abdullah, sultanu alu Saraceniloru, sub

fia auditu ceva despre immormentarea acestui erou; si mormentulu insusi nu numai ca era intr'unu locu fórte scârnavu, dar' anca acoperitu cu escremente de ómeni, cari de siguru nu cunosceau reliquiele pretióse ce contienea acelu locu; murdariele ce-lu acoperiau si-lu desfigurau cu totulu, presintau mai multu imaginea unei culme de gunoiu, de câtu a unui locu religiosu. Selimu vediendu atâtu de neglese aceste reliquie pretióse, isi esprimâ just'a indignatiune façie cu atâta impietate a locuitoriloru, si ordinâ a curati numai decâtu loculu; sub acésta operatiune gasesce una pétra de marmora cu urmatóri'a inscriptiune: « Acesta é mormentulu lui Sheich Muhiddin Beni Arebi, care a ceceritu Spani'a ». Imperatulu convinsu din acésta inscriptiune, ca aici este immormentatu cadavrulu eroului, i redicâ asupr'a mormentului una Kubbe superba, si in apropiarea ei una Giami'a cu unu ospitiu pentru intretienerea seraciloru cu mancare si beutura in tóte dilele. Afara de acésta, scutesce aceste locuri si edificii de la sarcinele a ori ce taxa; si tóte aceste dispositiuni le confirma prin unu Chatisherif(41). Pentru tóte aceste fapte pietóse,

a carui domnia Saracenii au batutu flot'a crestiniloru, au devastatu Dalmati'a, au arsu Ancon'a; dar' cari in urma, chiar' candu erau se occupe Rom'a, au fostu invinsi si nimiciti cu totulu de câtrâ civii romani la Ostiu in anulu de la Christu 849.

(41) *Chatisherif*. Littera (scriptura) santa. Sub acésta numire se cuprinde propriamente numele Sultanului, prin care acesta apróba ori confirma unu mandatu séu scrisóre; si de aci are apoi intregu documentulu numele de Chatisherif. Mai nainte, de acestea mandate le scrieau insii Sultanii cu mân'a loru pe una charthia simpla si cu littere ordinarie; unu esemplu despre acést'a ne da Chatisherifulu lui Mahomedu II., care si asta-di se conserva in biseric'a de la Maguliotisa, inchinata Stei Maria vergine (*) Dupa acea inse, cu timpulu crescêndu si estindendu-se marginile imperiului, a crescutu si luxuri'a si trufi'a imperatiloru, si au tienutu ca este mai josu de demnitatea imperatului, decâtu cá se mai scria séu se mai subsemne mandate. Asia, au ordinatu lui Nishandgi Pasia, cá elu se confirme mandatele imperiali si se inscria pe elle numele Sultanului intr'unu modu artificiale, care de comunu se numesce *Tugra*, dar' nu la finea scrisorei, precum este usulu la alte natiuni, ci la inceputu deasupra cellei d'ântâiu linia din mandatu. Candu inse imperatulu voiesce se dea pondu mai mare decâtu celu ordinariu mandateloru salle, atunci iea pén'a si scrie supra de Tugra urmatoriulu apostilu: ***Mudgibinge Imla oluna***, adeca: a se observa cele ce urméza aci (**). Chatisherifului provediutu cu acésta signatura, numitu comunu *Chatti humaiun*, adeca littera sublima. atâta veneratiune se da nu numai

(*) A se vedé nota (la fine) 17, de la capu I din Cartea III. *Tr. Rom.*

(**) Assemenea apostilului: «Se aproba» *Tr. Rom.*

Selimu, precumu credu Turcii (42), a fostu recompensatu in abundantia prin favorurile ce ceriulu a reversatu asupra imperiului seu: câci ei tóte victoriele ce s'au facutu de aici inainte in acestu mare si potente imperiu, le adscriu numai acestui Sheich si virtutiloru si gratiei sale inaintea lui Dumnedieu.

in viéti'a, ci si dupa mórtea Sultanului, in câtu nici-unu turcu nu cutédia a-lu attnge fara a-lu saruta mai antaiu cu tóta religiositatea si a sterge cu ambe falcile pulberea de pe elu; precumu amu vediutu chiar eu ca a facutu marele viziru Ciorluli 'ili Pasia, candu i-amu aretatu Chatisherifulu sultanului Mahomedu II. Nu va fi inuAle pentru cei curiosi a reproduce aci pe largu intregu acestu Chatisherifu séu mandatu. Elu suna: «O tu, care tu esti confederatu cu onórea. Subashi de Constantinopole « Dupa ce prin grati'a nóstra prè inalta amu donatu architectului *Christodulu* cá « recompensa pentru lucrarea sa perfecta, strad'a numita Kiuciuk Geâfer, mergi la be« seric'a Maguliotisa, si o descrie si o desémna cu tóte adjacentele locuri virane « si introdu pe numitulu Christodulu in posessiunea loru, in puterea acestui sacru « mandatu alu nostru, carui tu crediementu se dai». Din acesta scrisóre se póte vedé si aceea, ca sub Sultanulu Mahomedu Fatih sistem'a de a guberna cetatile era cu totulu differenta de aceea ce se practica asta-di. Câci pe acelu timpu, unu singuru mandatu imperiale catra Subashi (care asta-di este unulu dintre cei mai inferiori officiali si fara nici o autoritate), era destulu spre a effectui unu lucru, ér asta-di numai prin multe ordinatiuni si prin midi-locirea persóneloru de diferite ranguri poti se ajungi la scopu Asiá, asta-di déca ar' voi Sultanulu se dea numai 'o singura casa cui-va, trebe mai antaiu se notifice despre acésta pe marele veziru prin unu Chatisherifu; vezirulu, déca cas'a este in cetate, tramitte ordinu lui Mima Aga séu marelui architectu, cá se mérga in faç'a locului, se mesure si se descria esactu tóta localitatea, terrenu, curte si camere; ér daca cas'a este in apropiare de murii cetatiei, tramitte mandatulu catra Shehr Emini, adeca inspectorelui muriloru si stradeloru. Mimar Aga séu Shehr Emini, ori care adeca, care a primitu mandatulu vezirului, chiama indata la sine pe Naib, séu delegatulu judelui de Constantinopole ori de Pera (déca cas'a este in Pera), si prin acesta tramitte descriptiunea séu delineatiunea casei la Istambol Effendisi, adeca supremului jude de Constantinopole. In urma, o copia a mandatului si a descriptiunei architectului se pune in archivu, ce la Turci se numesce *Sidgil*, si numai dupa aceea se confirma person'a respectiva in possessiunea casei donate de Sultanulu.

(42) *Credu Turcii.* De si opiniunea communa la Turci este, ca sufletele mortiloru nu potu da nici-unu adjutoriu celoru in viétia (*), totusi anca si la cei vii prin rugatiunile loru, potu se faca impressiune asupra mortiloru, cá acesti-a se róge pe Dumnedieu cá se le asculte rugatiunile. Assemenea, ei admitu ca é bine si cuviintiosu a venera memori'a santiloru, si a cerceta cu religiositate mormentele loru. In specialu legea loru le ordona a invoca numele lui Mahomedu si alu urmatoriloru sei, dicêndu, *Ia* (**) *Muhamedu! Ia Ebubekir! Ia Omer! Ia Osmanu! Ia Ali*; si a scrie aceste.

(*) A se vedé not'a 1 la capu IV. din cartea II. *Tr. Rom.*
(**) O! *Tr. Rom.*

ORDINA DECAPITAREA LUI HUSANU PASIA

XX. Occupatu cu regularea trebiloru parte civili parte bisericesci, a petrecutu aici vre-o câte-va dîle; dupa aceea, cu trupele sale,

nume cu littere fórte elegante, si a le pune pe pareti in Giamii si in alte localitati; séu a-i depinge pe pareti in urmatoriulu modu: in midilocu punu si descriu pe Mahomedu; adeca, ca elu a avutu façia rosia si lungaretia, nasu subtire, ochi vineti, barba négra de optu policari, peptu latu', talia subtire, mani rotunde, degete lungi, fluierile picioreloru subtiri, piciorele late cu degete cam lungi. etc. Dupa acést'a descriptiune s'ar poté depinge portretulu lui Mahomedu fórte usioru; cu tóte acestea: nu é permissu a'i depinge alta decâtu numai manele si picióreie; si a i depinge vre-o alta ori-care parte, se considera de pecatu. Persianii inse nu suntu atâtu de superstitiosi: ei ilu depingu intregu, si-lu punu de comunu in fruntea scrieriloru loru istorice. Assemenea depingu portretele profetiloru si imperatiloru. Amu vediutu o assemenea carte persica pe candu eram in Constantinopole, si care contiené istori'a Persianiloru incependu de la creatiune pêné la Schah Ismail. Adeveratu ca portretele nu erau facute cu mare simetria, dar' cu multa elegantia. Dintre imperatorii turci, uniculu Muradu IV., care a cucéritu Babilonulu si a fostu fórte dedatu vinului, a ordinatu se i orneze cu picture paretii camerei sale de dormitu, dar' succesorii sei leau stersu pe tóte. Mai este numai o singura casa pe Bosphoru nu departe de satulu Beikossi, unde se vedu mai multe picture facute din ordinulu acestui Sultanu; elle representa persóne cari venéza si pusca dupa lupi si cerbi, si apoi manca si beau, si altele assemenea. Dar' Turcii sunt de ferma convictiune, ca angerii nu potu intra intr'o casa unde pe paretisunt depinsi cani séu alte portrete, fia chiar' de alle ómeniloru. Pentru aceea ei nici nu tienu alte portrete decâtu celle alle imperatiloru loru. Aceste se conserva din vechime in bibliotec'a Sultanului, de unde prin mari daruri si cu adjutoriulu buniloru mei amici de la curte, mi-amu procuratu copii scóse de Musavvirulu Sultanului, séu capu-pictorele curtiei, Leuni Celebi, pe cari si acumu le amu la mine (*) Scriindu aceste, imi aducu aminte de o conversatiune ce amu avutu o data cu unu turcu invetiatu asupra pictureloru. Elu ne imputá, ca noi pêné in diu'a de asta-di ne facemu idoli, imagini si picture, carora ne inchinamu, de si ele sunt lucruri de mana omenésca. Io i-amu reflectatu, ca in privinti'a acést'a nu este nici o differentia intre musulmani si christiani; elu se mirá, si declara ca uresco fórte tare cultulu imaginiloru. Io 'i replicaiu, ca voiescu a proba assertiunea, déca voiesce se me asculte. «Nu descrieti voi — i disei — pe tablele vóstre in littere de auru figur'a «si statur'a profetului vostru? Nu depingeti voi manile si piciórele sale cu celle mai «vii colori dimpreuna cu o rosa, despre care diceti ca a resaritu din sudórea lui Ma«homedu candu a cadiutu acésta pe pamentu? Nu scrieti voi numele Ashabiloru (a«deca celloru patru successori ai lui Mahomedu), pe table de lemnu séu de auru, «si-i puneti in Giamiele si in casele vóstre spre Kible (adeca in partea spre Mecca, «intre resaritu si amédia-di)? Si candu ve sculati demineti'a, si v'ati facutu ruga«tiunile vóstre, au nu sarutati cu devotiune acelle icóne, si apoi cu fruntea vóstra

(*) Sunt aceleasi, cari se vedu publicate in traducerea anglesa si germana, in fruntea descriptiunei istoriei fia-carui Sultanu. *Tr. Rom.*

pline de speranti'a victorieloru, merge contra tierei Kahire. In acésta cale ajunge la unu locu numitu de catra locuitori Chani Iunus(43), si precumu conversá in modu familiariu cu officiarii sei, Husanu Pasia, unulu dintre vezirii sei, ilu intréba mai multu din gluma de câtu seriosu: « Prèfericite imperate, candu vomu intra in Kutbuiur

« stergeti pulberea de pe elle? Fiindu-ca dar, voi faceti acést'a in onórea acellora. « alu caroru nume se mentionéza pe acelle table: spune-mi, aretati voi acésta reveren- « tia séu acestu servitiu catra colori, catra linee séu catra table?» « Nici decumu » — respunse elu; si apoi continuaiu mai departe: «Dar' candu unu christianu séu chiar « unu turcu ar' scuipa pe acelle table, séu intr'altu modu si-ar areta despretiulu facia « de acelle icóne: au nu legea vóstra este care pe unu atare omu ilu declara culpa- « bile de mórte?» «Fara dubiu» respunse elu. «Ei bine, replicaiu io, totu asia merge « si la noi, la crestini, in respectulu cultului imaginiloru. Nu é imaginea, nici lem- « nulu, nici altu lucru de mana omenésca, ce veneramu, ci veneratiunea nóstra se « reporta la persón'a pe care o representa imaginea». «Déca este asia — dise ellu — « apoi intr'adeveru ca este injustu a numi pe crestini But Perestu, adeca idololatri». Admiraiu candórea turcului, si animatu de acést'a, continuaiu: «Asia dar ca, dintele « profetului vostru, inestimabile pentru voi, se conserva in thesaurulu imperiale, si « in totu anulu, inainte de prim'a di a lunei Ramazanu, dupa ce mai ântâiu s'au fa- « cutu rugatiunile publice de ocasiune, ilu iea Sultanulu cu cea mai mare reverentia « si ilu presenta mariloru tierei pentru a-lu saruta? Nu conservati voi cu tóta « religiositatea *Sandgiaculu* adeca Stindardulu lui Mahomedu, si *Hirki Sherif* séu sa- « crulu seu caputu, a carui margine in totu anulu si totu in acea di o atingeti in apa « si diceti cá ap'a acésta apoi é santita si neputreditóre, si o numiti *Abi Hirki Sherif* « adeca ap'a santului caputu, si o impartiti intre mai marii tierei, cá in dilele de » postu se puna câte o picatura din ea intr'unu pacharu mare cu apa, care gustandu-o « de trei ori, o beau apoi dintrun'a spre a-si stempera setea. Nu venerati voi dintele « profetului vostru, de si acesta é mortu: nu ilu conservati si nu-lu adorati? Si a- « cumu, fiind-ca aceste lucruri se facu in publicu la voi, te intrebu se-mi spuni: déca « unu lucru neinsufletitu, precumu este dintele si ap'a, ilu venerati voi pentru elu in- « su-si, sau ilu venerati numai in vederea spiritului immaculatu (precumu diceti voi, « alu profetului vostru si in vederea increderei ce o are elu la Dumnedieu?» «Se in- « telege — dise elu — ca tóte aceste lucruri se reporta la elu, pentru a carui voia elle « se considera de sanctificate si sante». Dupa aceea eu amu conclusu dicundu: «Cu « multu mai puçinu dar' se potu christianii accusa de idololatria; câci onórea ce dau « ei imaginiloru si reliquieloru santiloru, o dau mai ântâiu si in prim'a linea lui Dum- « nedieu, si numai in a duó'a linea o dau prototipului séu persónei ce elle representa. « Ei nu se inchina la santi cá santi séu ómeni santiti, ci cá la servii lui Dumnedieu, « séu, cumu amu dice, santii lui Dumnedieu». Acésta esplicatiune clara si intelligi- bile a doctrinei nóstre placù Turcului, dar' pentru aceea totusi nu l-amu potutu scóte din retacirea sa.

(43) *Chani Iunus*. Ospellulu lui Ion. Nu potu se spunu de siguru, déca turcii credu ca acést'a ar' fi fostu cas'a lui S-tu Ion profetulu.

« Kais (44)? » Imperatulu vediendu ca prè marea familiaritate cu servii sei degenera in despretiu, respunse: « Vomu intra candu va vré « Dumnedieu; ér' io vreu cá tu se remani aici ». Si dicendu aceste cuvente, ordinà immediatu a-i lua capulu.

CALETORESCE LA IERUSALIMU SI OCCUPA UNELE CETATI

XXI. De aci isi continua calea pênê la Gasse, unde intielegendu ca Kudgisherif (45) nu mai è departe de aci, ilu cuprinse unu doru irresistibile de a vedé acésta cetate, care a fostu léganulu atàtoru profeti, si teatrulu atâtoru miracule. Insoçitu de vre-o câti-va calareti ai sei face acésta cale, si in trei dîle implinesce totu ce religiunea cerea de la elu, si apoi se intórce la armat'a sa in Gasse. De aci isi urméza calea direptu spre Elkahire (46), si in trecere cuprinde cetatile Sifidulbahr (47) si Chanuldgiuni. Dar' nu tienù de consultu a lasa in ele garnisóne, càci, cugetá elu, ca déca invinge, ele nu se mai potu scutura de sub jugulu duceritoriului, ér' déca remane invinsu, atunci nu-i potu da nici-unu refugiu securu. Asia lasa in ele numai pe acei-a inderetru, cari pentru vulnerile loru séu pentru lung'a caletoria au fostu incapabili de a urma grosulu armatei, si

(44) *Kulbuiur Kais*. Unu satu séu mai bine suburbiu in Cairo, se pare a fi fostu unu locu strimtu si difficile de amblatu, dar' nu potu afla in care parte a cetatiei se fia.

(45) Ierusalimulu. *Tr. Rom.*

(46) *Elkahire*. In tierile nóstre scriu de comunu intr'unu modu falsu *Alkair*; ca si *Alcoranu* in locu de *Elcuronu*. Elkaire este capital'a Egiptului, si cunoscuta la tóta lumea; se numesce si cu numele de *Misr*. Trecu in adinsu cu tacere preste fabulele turce despre acésta cetate si despre Ioseph Παγκαλος (*); ele se gasescu pe largu in o multime de carti, ce au esitu la lumina despre faptele egiptiane.

(47) *Sifidulbahr, etc.* Propriamente inséinna marea-alba (**). Sunt aceste duóe cetati, alu carora nume anticu nu-lu cunoscu. Càci nu amu anca atata abilitate, in câtu se potu descoperi tóte numirile vechi ale atâtoru cetati, care dupa atâte secle stau ascunse sub modernele numiri barbare.

(*) Adeca, celu mai frumosu. Este o generale opiniune intre orientali, ca patriarchulu Ioseph n'a avutu parechia de frumosu. Si dicu ca a fostu mare architectu si geometru; lui atribuiescu construirea columneloru in Cairo, cu cari mesura inaltimea Nilului; construirea canalului pentru derivatiunea acelui fluviu; construirea fontaneloru, magazineloru, si piramideloru; mesurarea si impartirea tierei dupa diluviu; si alte mai multe fapte *Tr. Germ.*

(**) Asia numescu Persianii marea mediteranea. *Tr. Ger m.*

merge mai departe. Vediendu acést'a cetatianii din Gasse, si cugetandu ca imperatulu nu se va mai intórce nici-odata, ci ca cercassianii ilu voru ucide dimpreuna cu pe tóta armat'a sa, se punu si omóra pe toti invalidii si pe toti medicii insarcinati cu ingrigirea acestor'a.

INVINGE PE CERCASSIANI

XXII. Póte, cá incercarile nuóe ale Cercasianiloru de a-si apera regatulu, au indemnatu pe locuitorii din Gasse a se revoltà si a face acelu masacru. Câ-ci cei cari scapassera din ultim'a batalia de la Aleppo, indata ce au ajunsu in Kahire, au convocatu o mare adunare, si au proclamatu de rege pe Tumanbai, descendente dintr'una din cele mai nobile familii cercassiane, si inaugurandu-lu, i-au datu titlulu de Muluki Eshref (48); si totodata se léga cu totii prin juramentu a-si apera imperiulu contra tiraniei injustului Selimu, séu a muri cu arm'a in mana si a-si rescumpera scumpu viéti'a si vastulu loru territoriu. Sub comand'a acestui generalu se aduna si toti ceialalti cercassiani, caroru-a se mai alatura ca truppe ausiliare anca Arabii corturari; se provedu cu tunuri grele si alte instrumente bellice, si cu una armata alésa de patru-dieci mii de ómeni se punu in castre la unu locu numitu Ridanie; aici se fortifica prin tóte stratagemele imaginabili, cugetandu ca Selimu, incrediutu de succesele salle de 'mai nainte, va veni immediatu se attace castrele loru, si cadiendu apoi in cursa, voru poté pré usioru a-lu bate si a-lu invinge. Selimu inse, informatu bine prin spionii sei despre aceste curse, precumu era superioru in numerulu trupeloru, da ordinu unei parti a armatei salle a se trage in giurulu castreloru inimice pe la spatele muntelui Gebeli Maktab (49), si la primulu semnalu datu, se nevalésca asupra loru. Cu modulu acest'a, Cercassianii fiindu incungiurati de tóte partile, in primele dîle (50) alle lu-

(48) *Muluki Eshref.* Adeca prè-santu séu prè-fericitu.

(49) *Gebeli Maktab.* Eu cugetu ca nu Maktab ci Machtab ar' trebui se dicemu, cea ce ce insémna culme séu munte, unde este mausoleulu anticiloru si faimósele piramide.

(50) *In primele dile.* In privinti'a insemnarei dileloru, la Turci este usulu, ca ei in literele loru si mai alesu in ordinatiunile imperiali, insémna séu dîlele a intregei luna, séu impartu lun'a in trei decade. Asiá déca se face ceva in primele diece dile

nei Gemaziulu evvel, anulu Hegirei 923 se incinge o lupta atâtu de sangerósa si obstinata, in câtu aceea abia se póte descrie. Cercassianii adeseori cutropiti de numerulu celu mare alu inimicului, si de multe-ori respinsi, totu de atâtea-ori se reculegu si attaca din nuou pe inimicu, fiindu-ca regele loru luptá pururea in frunte, si animá pe soldati prin esemplulu seu. Lupt'a se continuâ anca câtu-va timpu in linii rupte: dar' in urma, vediendu Tumanbai, ca ómenii sei parte sunt prinsi parte ucisi, si ca victori'a nici intr'unu casu nu o póte avé, asia cu o truppa allésa de soldati cari i serviau de garda, isi face cale cu sabi'a in mana, pe unde inimiculu era mai desu, si fuge la Sheich Areb (51) fiiulu lui Bekaar. Asia Turcii obtienura o victoria complecta, dar' le-au costatu fórte scumpu. Generalulu loru, Sinanu Pasia, celu mai celebru erou pe acelu timpu, a remasu mortu. Mórtea acestui-a intr'a- A. 923 / I. C. 1517

ale lunei, ei scriu *Evailinde* adeca prim'a decada: dat'a celoru diece dile din midilocu o insémna cu cuventulu *Evasitinde*, adeca a dou'a decada; despre cele diece dile din urma dicu *Evachirinde*, adeca ultim'a decada. Prin urmare *Gemaziul evvel Evail inde*, adeca in primele dile ale lunei Gemaziul evvel, insémna: in un'a din dilele de la prima pénè la diece acestei lune. Si asia mai departe.

(51) *Sheich Areb.* Pare a fi unulu dintre Sheichii séu prelatii arabiani, cari aveau de a face mai multu cu gubernamentulu ecclesiasticu decâtu cu celu civile, si pretindu a fi legitimii successori ai lui Mahomedu. Sunt din ei septe familii mai celebre intre Turci, ale caroru nume inse mi-au scapatu din memoria. Câci eu de presentu traiescu intr'unu locu, unde nu numai ca sunt fórte departatu de Arabi, dar' nu e nici umbra de vre-o invetiatura mai inalta, si unde nu audi nici macar din nume de vre-o biblioteca complecta, departe de a poté gasi lucrulu ce-lu cauti. Atâta inse se póte deduce, ca acesti Sheichi sunt fórte respectati de catre insii Sultanii, fiindu ca capulu loru (care isi are residenti'a in Mecca, si care de si se confirma de Sultanulu, dignitatea sa totusi o transmitte cu dreptu de ereditate fiiloru sei), candu scrie la Sultanulu, i enumera mai antaiu tóte titulaturele cele mai pompóse, si apoi ilu numesce *Vakilimus* seu vicariulu seu si alu profetului in tóta imperati'a lumei. Se dice ca totu asiá scrie si in cartile sale catra imperatii Indiei. Amu vediutu odata unu Sheich de acestia, candu mersesemu la Sultanulu Mustafa, fratele imperatului de acumu (*), care pe acelu timpu era in cortulu seu intr'unu satu numitu Akbunar, nu departe de Adrianopole; elu venise se-si faca reverènti'a, si totu timpulu stetea in cortu la Sultanulu, si conversá in modu fórte familiaru cu acesta. Era incortelatu a Cerkies Mehemedu Aga, magistru stalleloru de curte, si unu intimu amicu alu meu; acest'a imi spunea ca de câte-ori acestu Sheich vorbiá despre Sultanulu, totudeuna ilu numiá alu seu Bisum Vekil, alu seu vicariu séu vicegerente

(*) Achmedu III. *Tr. Rom.*

tâta miscase pe Selimu, in câtu lungu timpu, dupa cucerirea cetatiei Kahire, ilu plangea esclamandu: *Misri alduk, emma Iusuf aldurduk; Iusuf siss, Misirden ne olur ?!* «Cucerii Egiptulu, dar per-« dui pe Ioseph; déca nu mai amu pe Ioseph, ce'mi ajunge Egip-« tulu?!»

MAI ANTAIU TRACTÉZA ONORIFICU CU TUMANBAI, SI APOI LASA DE-LU SPENDIURA

XXIII. Asia dara, acésta tiéra fertile parea a fi cu totulu suppusa imperiului ottomanu; dar' Tumanbai era anca in viétia si se tienea in vecinatate promptu la ori-ce miscare; ceea ce'insuflá frica Turciloru ca voru perde o tiéra ce atâta sange le-au costatu. Era lucru sciutu ca Tumanbai s'a refugiatu la Arabi, si asceptá numai cá Selimu se se retraga din Egiptu, spre a incerca o resturnare. Selimu spre a preveni periclulu ce-lu amenintiá din acésta parte, tramitte delegati cu pretióse daruri la Sheich Areb, fiiulu lui Bekaar, cá se-lu róge se-i estradea pe fugariulu inimicu, avisandu-lu totodata ca e mai consultu a-i castiga amiciti'a prin bune servitiuri, de câtu a-merita mâni'a prin vane obstinatiuni. Scheichulu, séu ca se temea de puterea lui Selimu, séu ca era sedusu de pretiósele daruri, comitte fapt'a rusinósa si estrada pe Tumanbai, pe care-lu luase sub protectiunea sa: fapta contraria dreptului gintiloru, si mai alesu contraria la *Rai* arabicu (52). Dar' déca bravur'a lui Tumanbai n'a potutu misca inim'a unui amicu lasiu, ea a potutu se imblandié-

(52) *Rai arabicu. Rai arebi*, la Turci se esprime prin *Eman*, séu mai vulgaru *Aman*, dar este mai usitata espressiunea arabica. Este aceea ce italianii dicu *Parola* englesii si francesii *parole*); adeca cuventu datu de sicuritate, de pace, de alliantia, de protectiune; asia cuventulu *Berai* la Arabi (ceea ce Turcii dicu *el Eman usre*) insémna: securu! gratia! quartiru! Arabii se lauda ca intre toti omenii pamentului, ei se tienu mai strictu de cuventulu (parol'a) loru: si póte ca au dreptu. Caci déca cine-va ar' ucide, fia chiar si in foculu luptei, pe unulu cui s'a datu Rai, unulu cá acel'a dupa legile Arabiloru é culpabile de mórte. Déca prindu pe unu inimicu de alu loru (precum sunt in cérta continua unii cu altii), i dau Rai, si tragu in giurulu lui unu cercu, impunendu-i se nu ésa de acolo; si captivulu nici nu cutédia se faca acést'a, chiar déca ar' sci ca are se móra de fóme séu de sete. Intr'acea invingatorii anuncia pe inimici, ca cutare si cutare este inchisu colo si colo in cerculu Rai, si déca vreau se-lu rescumpere, trebe mai antaiu se respunda talionulu ce captivulu a promissu. Dupa ce s'a respunsu acestu pretiu de rescumparare, merge la captivu unulu din acelu tribu, din care a fostu celu care l-a prinsu, sterge cerculu

sca mâni'a unui inimicu generosu. Candu s'au adusu acestu rege legatu in ferra inaintea lui, si a vediutu cumu inim'a lui brava lucesce din ochi-i, atunci Selimu nu s'a potutu retiené se nu-i redea libertatea, si a-lu ruga se vina in tôte dîlele la elu la mésa. Tumanbai, recastigandu-si libertatea cu pretiulu virtutiei sale, a conversatu dupa aceea multu cu Selimu despre lucrurile atâtu publice câtu si private, si l-a informatu despre starea lucruriloru in Egiptu, despre legile, geniulu si datinele poporului de acolo. Dar' nefericitulu Tumanbai a trebuitu in urma se arate prin tristulu seu esemplu, cumu sôrtea se jôca cu lucrurile omenesci. Selimu nu potea se nu admire virtutile eroice, singular'a fortitudine, consiliurile intielepte, si portarea grava si seriôsa a lui Tumanbai; elu tienea, ca é lucru vile de a ucide pe unu barbatu atâtu de superiore altoru-a; si, departe de a se teme de ceva periclu din partea lui, elu se resolví a-lu primi in amiciti'a sa, si a-lu pune domnu preste regatulu Égiptului. Dar' chiar pre candu se occupá cu aceste cugete, se lati vorb'a intre poporu, cá éca Tumanbai au ajunsu in mare favôre la imperatulu, si acusi va fi gubernatore in Egiptu; atunci apoi potemu avé sperantia cà, indata ce Selimu se va retrage din Egiptu, Tumanbai cu restulu Cercassianiloru si cu Arabii va bate si alunga garnisônele de aici, si va restaura dominatiunea cercassiana. Acésta rumóre nu potea se remana in secretu denaintea lui Selimu, care era vigilantu, observatoru nu numai a totu ce se facea, ci si a totu ce se vorbiá. Dar' cu tôte aceste, elu nu voiá bucurosu a da crediementu acestoru vorbe; càci credea cà ele potu se vina chiar din

cu piciorulu, si captivulu este liberu. Care a cadiutu odata in cercu, nu póte se-si recastige libertatea decâtu numai solvindu pretiulu de rescumperare. Câ-ci chiar déca consotii sei ar' bate in urma pe inimici, si le-ar sta in putere a-lu libera din cercu, elu totusi nu cutédia a esi fara consimtiemintulu acelui-a carui-a i-a datu Rai; càci déca ar' face un'a cá acést'a, elu pe tóta victi'a este tienuṭu de omu fara onóre, atâtu dinaintea amiciloru càtu si a inimiciloru, si nu mai póte nici-odata prin nici-o fapta meritósa se-si recapete numele celu bunu. Er' déca ar cutedia se ésa din cercu si se fuga, atunci chiar compatriotii sei ilu prindu si-lu tramitu legatu la inimiculu, cá se-lu judece séu la mórte séu la sclavia perpetua, precumu i va placé si va afla de bine: in acestu casu rescumpararea nu póte avé locu cu nici unu pretiu. «Càci — dicu « ei — care omu isi pretiuiesce mai multu viéti'a, decatu *Rai*, nu é demnu de liber-« tate, si nu merita a se numi *omu*, cu atâtu mai puçinu *arabu*.»

gur'a inimiciloru. In urma inse, vediendu ca fam'a se totu tiene, veni la suspitiune, ca ceva tradare trebe se fia la medi-locu, si ordinâ lui Sheich Suvar Alibegu (pe alu carui tata acumu de curendu ilu spendiurara Cercassianii intr'unu paru de ferru), cá se duca pe nefericitulu rege in Kahire si se 'lu spendiure acolo sub pórt'a numita Savil. Candu a datu Selimu acestu ordinu, a disu urmatóriele cuvente: « Câtu de mare a fostu grati'a mea façie cu elu, amu are« tatu indestulu pênê acumu; dar' ce effectu potu avé malitió« sele vorbe ale vulgului, védia acumu elu nefericitulu singuru ». Alibegu esecutà cu tóta placerea acésta comissiune, câ-ci i se dete buna ocasiune de a-si resbuna pentru mórtea tatane-seu; si infortunatulu Tumanbai, in diece ale lunei Rebiulu evvel, anulu Hegirei mai susu mentionatu, a fostu spendiuratu in Cairo la port'a numita Savil. Nu se póte spune ce terróre a cuprinsu pe Egiptiani candu audira de mórtea neasteptata a regelui loru. Cei cari mai nainte clociau ura in ascunsu contra dominatiunei sale injuste, i vedeai acumu alergandu umiliti suplicanti la Selimu, cerendu-i gratia, si promittendu-i a fi pururea fideli servitori ai casei osmane. Imperatulu le iertà tóte sub conditiune, ca unde voru sci ca este ascunsu vre-unu cercassianu, se-lu aduca numai decâtu legatu inaintea s'a. Abia ce declarà elu acést'a in publicu, si indata poporulu communu, amatoriu de noutati si in sperantia cà va obtiené iertare, cauta in tóte partile dupa cercassiani, domnii sei de odinióra si aduce vre-o cati-va din ei legati inaintea lui Selimu spre-a fi massacrati. Pe diu'a urmatória lasa Selimu a se redica unu amfiteatru cu tronu afara de cetate pe tiermurea Nilului, si demanda a se decapita toti captivii in presenti'a sa, si a le arunca cadavrele in rîu. Numerulu acestoru nefericiti se dîce cà au fostu preste trei-dieci de mii. In a dou'a di dupa acést'a, Selimu voindu a-si areta si mai multu poterea, si a umili cu totulu inimele invinsiloru, intrà cu pompa triumfale in Cairo; dar' abia dupa câte-va óre se departà de aici anca in aceeasi di, asiediendu-se in corturi intr'unu locu nu departe de Nilu, numitu Russa, si lasandu truppeloru sale timpu de a se restaura. Unu ingeniosu poetu arabu a insemnatu epoc'a acestui macelu in urmatoriele cuvente:

Hai Schevi (53) *Sultan Selim !*
Vai ! acesta è Sultanu Selimu ! (54).

OCCUPA ALEXANDRI'A SI SUPPUNE PE ARABI

XXIV. In acelasiu anu, la siepte ale lunei Gemaziulu evel, face espeditiune la Iskenderie (55) spre a o attaca ; dar' mâni'a cuceritoriului a fostu invinsa prin capitularea cetatiei de buna voia. Dupa ce apoi si-a regulatu tóte trebile in acésta cetate, se retrage in partea centrale a Egiptului, si instituie pe Chairbegu gubernatore tierei, apoi pléca in lun'a Siaban inderetru la Constantinopole. In acésta rentórcere, trecêndu pe la Gasse, isi resbuna de perfidi'a locuitoriloru ei, si lasa a trece prin sabia toti fara distinctiune de sexu si etate, si assemena cetatea cu pamentulu. De aci merge la Damascu, si in virtutea pactului avutu, da lui Gaselibegu gubernamentulu preste acésta cetate si preste localitatile invecinate din Palestin'a si Siri'a. Cu unu cuventu, in timpu de unu anu si intr'una singura espeditiune, Selimu a adnectatu mai multe tieri imperiului seu, de càtu unulu ori-carele din predecessorii sei, in totu timpulu câtu au regnatu ei. Câ-ci elu a cuceritu nu numai tóte tierile Cercassianiloru in Asi'a si in Egiptu, ci anca a redusu, asia cá in trécatu, sub potestatea sa alte cetati tari si faimóse ale Asiei, precumu : Malatie (56), Dierbeghi, Derende, Behtisi, Kierkieb, Kiachte, Beredgik, Antab si Antakie. Afara de tóte aceste, chiar si Sherifulu (57) din Mecca (58),

(53) Séu *Scheviiel*, adeca escrementu de omu, ori animalu. *Tr. Germ.*

(54) Propriamente : aceste sunt escrementele lui Selimu. *Tr. Germ.* .

(55) *Iskenderie*. Alexandri'a, locu fórte insemnatu de comerciu in Egiptu si cercetatu de nàile tuturoru natiuniloru. Alexandri'a a fostu fundata de Alexandru celu mare, si data spre locuintia Greciloru din Egiptu

(56) *Malatie etc.* Dintre acestea, Malatie, Derende, Beredgik. Antab si Antakie séu Antiochi'a, sunt cetati destulu de marisióre ; dar cele-l-alte sunt mai multu oppide mici decatu cetati mari

(57) D'Herbelot dice, ca cuventulu arabicu *Sherif* insémna in generalu *nobile* séu de innalta origine ori dignitate. si in specialu este titlulu ce-lu intrebuintiéza descendentii lui Mahomedu din generele acestui-a *Ali* cu fiica sa *Fatime.* Acesti-a se mai numescu anca *Emir* si *Seid*, adeca principe si domnu, si se distingu de ceialalti prin turbanulu loru celu verde. In Afric'a a fostu o multime de dinastii din acesti Sherifi. Asiá numitii *Edrisiti* anca au fostu Sherifi, si famili'a care domnesce asta-di

a presentatu chieile cetatiei sale lui Selimu, pre candu acesta era anca in Cairo; si a recunoscutu publicamente suveranitatea acestui-a. Selimu ilu primi cu tóta onorea, si a ordinatu cá fiiulu seu renumitu prin virtute, pietate, si sciintia, se-i fia succesore in principatu. Acestu omu a miscatu apoi tóte triburile selbatice ale Arabiloru, precumu Beni Ibrahim, (59) Beni Sevalem, Beni Ata, Beni

in Fess si Marocco, anca se numésce Sherif. Sherifii de Mecca si Medina se bucura si asta-di din partea Turciloru de potere suverana. *Tr. Angl.*

(58) ***Sherifulu din Mecca.*** Inainte de domni'a lui Selimu, acestu Sherifu era principe suveranu si domnu absolutu in Mecca si in vre-o cate-va alte cetati in Arabi'a. Dar' de la timpii lui Selimu incóce a recunoscutu si elu pe imperatorii turci de pazitori si protectori intereseloru musulmane.

(59) ***Beni Ibrahim.*** Sunt preste siepte-dieci de popóra séu triburi, originari din differente linii, cari inse tóte se lauda ca sunt de origine de la Abraham; elle ratecescu prin vastele deserte alle Arabiei, unde isi au locuintiele incerte. Tóte vorbescu limb'a arabica; dar' in dialecte atâtu de differente, in câtu abia se potu intielege unii pe altii. De aci, cu dreptu cuventu se póte dice, ca limb'a arabica este cea mai copiósa si chiar infinita. Câci unulu si acelasiu cuventu insémna o miie de lucruri de natura cu totulu differita; si érasi, unulu si acellasiu lucru se póte esprime prin o miie de cuvente, cari nu au nici cea mai mica analogia intre sine. Afara de acést'a, abia vei poté gasi o calitate a unui lucru, care se nu dea subiectului, in care ea se cuprinde o numire cu totulu particulara. In *Thesaurulu* lui Meninski despre limbele orientali, sunt o multime de esemple de acésta natura; cari inse a le copia aci, nu este scopulu nostru presentu. Din floricelele acestoru infinite dialecte este compusu Coranulu; si de aci vine, ca sectatorii Coranului credu, ca acésta carte nu é scrisa in limba omenésca, ci în limba dumnedieiésca. Câci nici unulu din tóte aceste popóra séu triburi nu este in stare se intieléga intregu Coranulu; si nici cellu mai mare invetiatu dintre Arabi nu se póte lauda, ca ar sci da esplicatiune tuturoru cuventeloru din acea carte. Asupr'a acestui subiectu ei mai adaoga o istorióra comica, dar' in care ei credu fórte tare. Dicu adeca, ca pe timpii lui Mahomedu, limb'a arabica a ajunsu la cea mai inalta perfectiune; si ca infloriau pe atunci unii poeti inventiosi, cari, cá pe timpulu jocuriloru olimpice, de câte-ori inventau unu disticu ingeniosu, ilu affigeau pe o columna erecta a nume pentru acést'a in piati'a publica. Apoi se dá la altu poetu unu terminu de trei luni de dile, cá se respunda la disticulu affiptu cu unu altu disticu, numitu *Nasir*. La diu'a anumita se adunau toti poetii, si esaminandu amenduóe versurile, dedeau preferintia acellui-a, care era mai multu aplaudatu de publicu, si pe auctoru ilu numiau principe alu poetiloru, onorandu-lu cu unu nuou *Machlas*, adeca unu supranume nuou. Mahomedu folosindu-se de apportunitatea acestei datine, a affiptu si elu pe columna unu *Nasm* séu unu versu din Coranu; toti poetii l-au studiatu nuóe luni de dile cá se póta da respunsu: in urma triumphulu recunoscutu in unanimitate a fostu alu lui Mahomedu; versurile sale au fostu declarate de inspirate de Dumnedieu, si doctrin'a sa de la acelu timpu inainte o imbratiosara cu totii.

Asiie, Beni Saad, si mai multe alte,(60) alu caroru nume nu 'mi este cunoscutu, si locuescu in tierile deserte intre Mecca, Cairo si Damascu ; si le-au facutu de s'au suppusu de buna voia lui Selimu, dandu-i in scrisu ca-i voru fi pururea fideli, si tramitiendu-i in ostatecu vre-o câti-va din cei mai ilustri compatrioti ai loru.

(60) *Mai multe altele.* Intre ceialalti erau si monachii cari locuiescu in muntele Sinai. Despre acestia se vorbesce o istoria singulare, pe care vreu a o reproduce aci, fiindu-ca, pre câtu sciu eu, nu se face mentiune despre ea decâtu numai intr'o carte plina de fabule despre monachii acestei monâstiri. Se dice adica, in modu cu totulu fabulosu, ca: Mahomedu cá omu de origine mai inferióre, avea datin'a in tineretiele sale de a mana dintr'unu locu intr'altulu camile luate cu chiria. Intr'o caletoria de aceste elu a ajunsu odata la muntele Sinai, si s'a pus in campulu deschisu pentru a dormi puçintelu. Pe candu dormia, a vediutu egumenulu mônâstirei ca unu nuoru se redica asupr'a capului lui Mahomedu, si-lu apera de radiele sórelui. De aci abatele a conclusu, ca acestu omu tineru trebe se fia ceva mai multu, de cât ceea ce-lu arétu esteriorulu seu; péntru ca, unu presemnu atâtu de singulariu, dupa a sa parerea nu se potea areta altui-a, decâtu acelui-a, care pe viitoriu are se fia domnu asupra acestoru tieri. Merse dreptu aceea la elu, ilu salutà cu totu respectulu, si ilu invità in camer'a sa, rugandu-lu a gusta acolo liniste neturburatu de nimene. Dupa aceea crediendu ca prin acést'a si prin alte mai multe maniere de curtenire, i-a castigatu buna-vointi'a, l-a intrebatu: in casulu candu ar ajunge odata domnu in aceste tieri, ce i-ar fi cu placere a dispune in privinti'a acestoru monachi? Mahomedu respunse ca: « i-ar « scuti cá pe *Ruhbani* (*): adeca: pazitori de buna viatia si de buna purtare: de la « tóte tributele, si i-ar avé in mare onóre ». Acésta promissiune o dède abbatelui si in scrisu, in limb'a arabica, si fiindu-ca nu avea sigilu, o intari cu palm'a sa propria, intingendu-o in tinta si apoi apesandu-o pe charthia. Lungu timpu dupa aceea, fiindu Selimu sultanulu in Egiptu, vine abbatele din muntele Sinai la elu, si-i aréta privilegiulu adeveratu séu inventatu alu lui Mahomedu. Imperatulu ilu cumperà de la monachu cu patru mii de galbeni, declarandu-i totodata ca sunt si remanu pentru totdeauna scutiti de la tóte tributele, si confirmandu-i prin unu Chatisherifu alu seu atâtu in acestu vechiu privilegiu câtu si in tóte alte ale loru privilegiuri. Acésta carte a lui Selimu, tradusa din arabesce in turcesce, o amu cetitu in Adrianopole, si precâtu imi potu aduce aminte, era scrisa precumu urméza: « Venindu monachii din « muntele Sinai la inaltulu nostru divanu, si aretandu-ne in tóta umilinti'a, ca Ma- « homedu el Mustafa(**) alu lui Dumnedieu santu profetu (pace si bine-cuventare asu- « pr'a lui) in caletoriele sale a fostu primitu cu ospitalitate in monasteriulu loru, si, dupa « puçinele loru midi-lóce, l-au servitu cu tóta onórea si reverenti'a ; si ca Mahomedu « in consideratiunea acestoru servitiu, au avutu grati'a a scuti pe acésta comunitate « a monachiloru *nazareni* de la ori ce tributu anualu alu loru, si intru confirmarea

(*) De la cuventulu *Rah*, cale si *Ban*, custode, garda, pazitoriu, precum se vede ca-lu deriva autorulu nostru. Dar *Ruhban* este pluralulu cuventului arabicu *Rahib*, care insemna monachu. *Tr. Germ.*

(**) Alesulu, predestinatulu. *d. Tr. Germ.*

PRIIMESCE PE UNU DELEGATU ALU REGELUI PERSIEI

XXV. In reintorcere din acésta espeditiune, ajungùndu in Aleppo
A. 925 in luna Remazan, anulu Hegirei 925, i veni unu delegatu persianu,
I. C. 1519 tramisu de regele sub pretentiunea de amicitia, spre a seduce pe Sultanulu; si cu modulu acesta prin supunerea simulata, a diverte furtun'a ce parea a se redica asupr'a Persiei. Pentru a-si ajunge scopulu mai iute, delegatulu pre langa darurile pretióse ce adusese cu sine, si cari erau demne de ambii imperati, elu se mai incercà a lingusi ambitiunea lui Selimu cu adaogarea de titulature nuoe, numindu-lu: *Shehin Shahi Alem*, *ve Sahib Kirani beni Odem*; (61)

« acestei-a s'a induratu a le da o santa charthia sigilata cu man'a sa propria: Noi « anca, voindu a urma esemplulu seu, amu ordinatu si ordinamu din inalt'a nóstra « gratia, ca disii monachi se fia scutiti de la tributulu anuale, la care altii sunt su- « pusi; si in bescricele si in riturile loru se nu fia molestati, ci se le póta esercita « liberu dupa anticele loru legi. Spre acestu scopu amu ordinatu si ordinamu din gra- « tia, a li se da o copia autentica de pe documentulu santului profetu alu lui Dumne- « dieu, confirmata cu semnatur'a nóstra. Demandamu dreptu aceea, tuturoru persóne- « loru, cari esercita vre-o potestate séu jurisdictiune, in totu cuprinsulu imperiului « nostru, a nu insarcina pe numitii monachi de sect'a lui Iesu cu nici unu tributu « séu alte imposite civili. Si cine va lucra in contra acestui alu nostru *Chatisherif* si « mandatu, unulu cá acela se scia ca de siguru va fi certatu si punitu. Datu in Ka- « hire, etc ». Si intr'adeveru ca acésta esemptiune de la tributu a monachiloru din muntele Sinai, a remasu in vigóre in totu imperiulu Turciloru pénè pe timpulu lui Solimanu II, unchiu de-mosiu alu Sultanului de acumu, candu Turcii au inceputu a lua de la ei *Haragiu*, si acést'a mai ântâiu prin dispositiunea lui Kioprili Ogli Mustafa Pasia, care nu si-a facutu nici unu scrupulu, a declara totu documentulu de falsu. Pentru cá se previna necasulu ce-i amerintiá, au fostu tramisu unii monachi din muntele Sinai cu documentulu loru de privilegiu la Adrianopole; aici l-amu vediutu in manile loru si mi-amu scosu o copia dupe elu. Totu ce au dobênditu prin suplic'a loru a fostu, ca ei si societatea loru a remasu scutita de la tributu; dar' pentru celelalte monâstiri n'au potutu scóte nimica la cale.

(61) *Shehin etc.* Titulaturele imperatiloru turci in generalu sunt fórte pompóse; cu tóte aceste numirea de *Sillullah*, adeca umbr'a lui Dumnedieu, o pretiuiescu mai pre susu de câtu tóte cele-l-alte, din causa ca acést'a vine de la regele Persiei, precumu amu observatu intr'altu locu. Dar la curte candu se face mentiune despre Sultanulu, séu se adreséza lui, nu se intrebuintiéza nici-odata aceste titulature, ci se dice numai *Padishahi* (*) *Alem Penah*, adeca: imperatulu, refugiulu séu scutulu lumei; si

(*) *Padshah* séu *Padishah* se deriva de la cuventuln persicu *Padu*, a lua, a allunga, si *Shah*, rege. Adeca *Padishah* insémna unu rege, care allunga séu departa daun'a si reulu, precumu *Padschr* séu *Padisehr* (de comunu Bezoar) insémna o medicina care departa veninulu, séu antidotu, de la *Pad.* si *Sehr*, veninu. *d. Tr. Germ.*

adeca : « Imperatulu imperatiloru, si singurulu cuceritoriu (séu autocratu, singuru-domnu) alu fiiloru lui Adamu».

AMBITIUNEA SI MOARTEA LUI SELIMU

XXVI. Atâte victorii mari, atâte gratulatiuni lingusitórie ce veniau nu numai de la popórale invinse, ci si de la principii invecinati, implura inim'a lui Selimu de atâta vanitate si ambitiune, in câtu credea ca elu este singurulu monarchu alu intregu universului, si despretiuindu imperatiele pamentesci, elu isi imaginá ca ar' trebui se se suppuna armeloru sale chiar' si imperatiele ceresci, déca ar' poté ajunge la ele. Asia, dupa ce intrá cu pompa triumfale si intre aclamatiunile poporului in Constantinopole, se legâ in publicu prin juramentu (62) (cá si candu sórtea inconstanta a resbellului ar' trebui se se plece la comand'a sa), ca la anulu urmatoriu va intreprinde una alta espeditiune si nu se va intórce acasa, pênê ce nu va fi resturnatu cu totulu pe rivalulu seu imperiu alu Persiei, si nu va fi stinsu cu totulu pe unu poporu necredintiosu lui Dumnedieu si odiosu ómeniloru; convinsu fiindu ca dupa aceea va poté suppune fara dificultate si pe principii crestini. Dar câtu sunt de deceptióse planurile ómeniloru, ce nu vinu de la Dumnedieu, si câtu este de fragile unu pumnu de lutu candu se imfla de ambitiune vanitósa, a aretatu domnulu supremu alu universului, altoru-a spre invetiatura, prin urmatoriulu esemplu. Era lipsa totale de bani; câci espeditiunea egiptiana desecase cu totulu fondurile tesaurului publicu internu si esternu (63); si Selimu a fostu necessitatu a amêná bellulu seu intentiosu pe altu anu, si a vedé cumu ar' poté se adune

Oliosman Padishahi, adeca: imperatulu fiiloru lui Osmanu. Prin acést'a din urma numire Turcii vreau a da se se intieléga, ca intregu poporulu turcu nu recunósce alta fôntâna a nobilitatici decâtu numai pe Osmanu, primulu loru imperatu.

(62) *Juramentu.* Turcii credu ca imperatulu loru nu póte nici dice nici face ceva, decâtu numai din inspiratiune divina. Prin urmare, ce confirma imperatulu prin juramentu, aceea si trebe, si póte se se implinésca. Dar' esperienti'a a aretatu de multe-ori, câtu de falsa este acésta imaginatiune a Turciloru!

(63) *Fondurile thesaurului . . . . esternu.* Turcii au duóe thesaure séu duóe casse in cari tienu banii publici : thesauru esternu si thesauru internu. Defterdariulu séu marele thesaurariu (despre care amu vorbitu intr'o nota precedente) (*), este in

(*) Vedi mai in susu nota 7. *Tr. Rom.*

nuóe fonduri din tierile cucerite. Dar' acést'a in anulu d'ântâiu a mersu mai incetu de cumu ar' fi doritu elu; si iérn'a anca apropiandu-se, a vediutu ca anotimpulu pentru espeditiuni bellice a trecutu; asia se resolvi a cerceta in acea iérna mormentele antecessoriloru sei in Adrianopole. Cu scopulu acesta, tramitte inainte pe toti officiarii sei mai inalti, afara de Ferhad Pasia, barbatulu sororei sale, si care era Kaimakam Pasia; (64) si apoi a plecatu si elu din Constantinopole. Dar' abia ajunsese in calea sa pên' la satulu numitu

capulu thesaurului esternu, numitu *Dishi-Chassine*. Banii cari intra aici, se numescu *Beitul-Mali Muslimin*, séu banii publici ai musulmaniloru; din cari nici imperatulu insusi, afara de vre-unu casu de estrema necessitate, nu póte nici se dea la altii, nici se ia pentru sine, fara a se espune celui mai mare periclu. Câci déca face un'a ca acést'a, poporulu incepe numai decâtu a murmura, si de multe-ori erumpe in rebelliune. Apoi este *Ici-Chassine*, séu thesaurulu internu, care se numesce si thesaurulu imperiale; cu acesta póte se dispuna Sultanulu dupa placu, fara a se teme de vre-unu murmuru séu obstaclu. Acestu thesauru sta sub directiunea lui *Hasnadar Bashi*, care in appartementele femeieloru are celu d'ântâiu rangu dupa *Kislar Agasi*; câci si elu é eunuchu, si in casu de vacantia elu inaintéza in loculu lui Kislar Agasi. Pe timpulu meu, banii cari intrau pe anu in aceste duóe tesaure, se urcau la dóue-dieci-si-siepte mii de punge, continendu fia-care punga cinci sute de thaleri imperiali.

(64) *Caimacam Pasia*. Acesta é locu-tiietoriulu marelui Veziru, si-lu numesce Sultanulu dintre vezirii carii au privilegiulu de a purta trei tuguri. Candu imperatulu este presentu in Constantinopole séu in Adrianopole, atunci Caimacamulu nu are nici-o potestate in aceste cetati; elu nu are, cá ceialalti veziri, de a face nimica cu trebile publice; celu multu, are de a da numai consiliu. Dar' déca Sultanulu este absentu din cetate in departare de optu óre, atunci autoritatea Caimacamului este mai pe atâtu de mare ca a marelui veziru. Candu imperatulu este dusu in espeditiune, de si vezirulu é presentu, totusi numesce unu Caimacamu, care, in casulu candu vezirulu s'a dusu de langa imperatulu in departare de optu óre, are deplina putere de a face tóte trebile, de a ordina, de a schimba; cu singur'a esceptiune ca nu póte se faca ceva ce ar deroga mandateloru Vezirului, nici a destitui séu a decapita pe vre-unu Pasia vechiu. Amu observatu, ca intre marele veziru si intre caimacamu nici-odata n'a domnitu o buna intiellegere: caci è lucru raru ca se fia buna concordia intre aceia, cari rivaliséza dupa putere. Afara de acestu caimacamu mai este unu altulu, pe care imperatulu ilu insarcina cu inspectiunea asupra cetatiei imperiali, cand merge in vre-o espeditiune séu la Adrianopole. Acesta urméza in rangu numai decâtu dupa marele veziru; dar' in autoritate este chiar atâtu, ca si unu Pasia in guvernamentulu seu; cu esceptiune totusi, ca in administratiunea justitiei si in trebile civili, nu póte se faca nimicu fara ordinu de la marele veziru. Elu are duoi adjutori séu asistenti, dar' de un rangu mai inferiore; unul este *Bostangi Bashi* séu superintenden-

Suoshi (65), si o violenta ferbintiéla ilu cuprinsese prin totu trupulu; sangele 'i ardea, si unu accesu de friguri ilu tormentà. In

tele Seraiului (*) imperatescu, si alu gradineloru, precumu si alu suburbieloru dinafara de murii cetatiei; si apoi *Segban Bashi*, care urméza immediatu dupa *Iengicerilcr Agasi* séu Aga Ieniceriloru, si é generalu supremu alu infanteriei, insarcinatu cu paz'a cetatiei si cu comand'a asupr'a garnisónei ei. Acestu Caimacamu cu adjutorii sei duoi, administra totu guvernamentulu civile in cetate. Guvernamentulu eclesiasticu sta sub inspectiunea lui *Istambol Effendi*, séu judele clericalu, care in rangu urméza numai de catu dupa cei duoi Kassiiulaskieri, dintre cari unulu, precum amu vediutu mai in susu (**), este judecatoriu generale alu causeloru ecclesiastice in Europ'a, ér' celalaltu in Asi'a.

(65) *Suosthi*. Adeca: innotá preste rìu. *Suosthi* este numele unui satu pe calea (dar nu cea mare) de la Constantinopole la Adrianopole. Caus'a pentru care i s'a datu acestu nume, se dice a fi urmatóri'a: Este unu rìu micu, care curge pre langa satulu acest'a, si care cand se topesce néu'a, séu ambla ploile de tómna, se imfla atâtu de tare, in câtu inunda toti campii de prin pregiuru, si face caletoriloru fórte dificile recerea preste elu. Unu Pasia de rangu mai inferioru dara fórte avutu, vrendu a dotatura acestu inconvenientu, a lasatu de s'a facutu preste riu unu podu fórte frumosu de pétra. Baiazetu II, tatalu lui Selimu, venindu odata pe aici cu tóta armat'a sa, a fostu fórte surprinsu vediendu unu podu atâtu de frumosu; si doria se scie cine l-a facutu. Presentandu se Pasia, i cerù Sultanulu se priméscа dela elu banii pentru spesele ce a facutu cu edificarea podului, si se-i lase lui remuneratiunea ce se ascépta in lumea ceealalta pentru unu beneficiu atâtu de mare ce a facutu pentru genulu omenescu (Trebe se observamu, ca dupa legea Coranului, unu turcu póte se dea séu se venda la unu altulu operele sale bune, fapte de charitate, edificie erecte in onórea si glori'a lui Dumnedieu séu pentru binele omenirei, asia, ca remuneratiunea ce merita pentru aceste de la Dumnedieu in lumea ceealalta, se fia a cumperatoriului). Pasi'a respunse imperatului, ca nu-i póte implini cererea, pentru ca nu are alta opera, care se fia calificata pentru a se póte presenta cu ea inaintea maiestatiei divine. Câci-dise elu mai departe — n'amu facutu acestu podu pentru a castiga aplausele ómeniloru, ci pentru binele publicu, si pentru mantuirea sufletului meu Sultanulu de trei-ori isi repeti cererea, si Pasi'a de atâte-ori i-o denegà. Rabiatu pentru acestu refusu, Baiazetu omóra pe Pasia, se pune pe calu, si urmatu de gard'a sa, intra in torrentulu rapide, si cu celu mai mare periclu alu vietiei sale, innota preste rìu péné de ceealalta parte; ér' celeilalte armate ordina a stá pe locu pénè ce va scadé ap'a. Si cu acésta ocasiune, se dice ca a pronunciatu urmatoriulu *Beit*. adeca distichu:

Minet ile Kokma Ghiuli al Elisc Suseni.
Ghiesme namerd Kiuprisini, ko aparsun Suseni.

Adeca: Sufere mai bine piperiu, decâtu se amirosi o rosa, ce ti-a costatu multe

(*) Palatiulu imperiale. *Tr. Rom.*
(**) A se vedé not'a la Capu III din Cartea I *Tr Rom.*

diu'a urmatória se trezi cu una aposthema (66) mortale in siele, care atâtu era de torturatória, in câtu i se parea ca toti nervii trupului si mai alesu in picióre, (67) s'au contrasu si secatu cu totulu. Unu chirurgu abile i taia si deschide aposthem'a, si aplica tóte remediele pentru a delatura veninulu bólei; dar' se vedea ca mórtea este inevitabile; câ-ci buboiulu obstinatu sfidâ tóta artea medicale, veninulu pestilentu se lati in totu trupulu, si dupa patru-dieci de dile de cele mai crudele tormente, Selimu isi déde sufletulu, si asia, intr'o dî de Dumineca, in nuóe ale lunei Sievval, dupa apusulu sórelui, se stinse pentru totdeauna acésta stea brillanta a imperiului ottomanu.

VEZIRII TIENU IN SECRETU MOARTEA LUI SELIMU

XXVII. Selimu prin mórtea sa a facutu renumitu unu satu puçinu cunoscutu inainte de acést'a. Ferhadu Pasia, care singuru era pre langa elu, a tienutu in secretu denaintea poporului mórtea imperatului; dar' veziriloru, cari asceptau cu impatientia sosirea Sultanului la Adrianopole, le annunciâ acésta trista intemplare. Acesti-a ilu róga, se faca cá si candu imperatulu ar' fi in viétia, si se administre tóte trebile in numele acestui-a, cá nu cum-va se se nasca vre-una rebelliune pênê ce ar' sosi successorele lui. Dupa aceea Ferhadu Pasia tramitte la Solimanu, fiiulu lui Selimu, care atunci isi avea resiedinti'a in Trapesund'a, si ilu insciintiéza despre mórtea parentelui seu rogandu-lu se vina fara intardiare si se iea in mana frènele guvernului. Solimanu priimindu acésta scrisóre, pléca numai

rugari. Nu trece preste podulu unui omu urîtu si avaru, mai bine lasa se te inghitia apa (*).

(66) Buboiu, imflatura. *Tr. Rom.*

(67) *In picióre.* Se pare ca Turcii facu aci allusiune la juramentulu lui Selimu, ca nu se va intórce inderetru pênê nu va suppune sub piciórele sale intregu imperiulu persianu. Si pentru aceea, vindict'a divina l-a punitu mai antâiu in piciére prin contractiunea sinuseloru (**) atâtu pentru a umili superbi'a omenésca, câtu si pentru a areta justiti'a divina.

(*) Séu din cuventu in cuventu : Decâtu mirosulu unei róse din mila ; mai bin' ie o lilia selbatica in mana. Nu merge preste podulu unui omu avaru si vile ; mai bine lasa ca ap'a se te maie. *Tr. Germ.*

(**) Sinus, germ. Sehnen, nervo. *Tr. Rom.*

decâtu in cea mai mare graba la Constantinopole. Indata ce s'a auditu acést'a, vezirii au annuntiatu in publicu mórtea imperatului, au lasatu armat'a se mérga acasa, si lasandu pe Mustafa Pasia singuru inderetru spre a pazi thesaurulu publicu, mergu ceialalti cu totii d'inpreuna cu tóta curtea imperiale in capital'a imperiului, spre a-si face omagiele noului loru suveranu.

SOLIMANU SE PROCLAMA IMPERATU

XXVIII. Ajungùndu Solimanu in Constantinopole, vezirii toti imbracati in doliu, i esira inainte si ilu salutara ca pe alu loru imperatu, esprimendu-si tot-odata dorerea pentru mórtea prè timpuria a parintelui seu. Si fù acést'a in ultimele dile (68) ale lunei Sievval, anulu Hegirei 926. Anca in aceeasi di, dupa amedia-di, Solimanu insusi merse cu tóta curtea sa pênè afara de cetate spra a intimpina convoliulu ce aducea cadavrulu parintelui seu; ilu petrecu cu mare pompa pênè la Giami'a fundata de Mahomedu ceceritoriulu cetatiei, si ordina a-lu immormenta acolo. Pe mormentulu lui s'a pusu urmatoriulu epitafiu: A. 926 / I. C. 1520

Baka Mulkine assmi idup Sefer Kildi bu dir Tarich : Koiup Sultan Selim baki Gihan Mulkin Suleimane.

Adeca: « In acestu anu trecù Sultanu Selimu in imperati'a ceriului si lasà lui Solimanu imperati'a pamentésca » (69).

CALITATILE LUI SELIMU

XXIX. Asiá Selimu, defensorele imperiului ottomanu, se desparti de acésta lume, unde vietiuindu ani cinci-dieci-si-patru, a domnitu ani nuoe si luni optu. Anii câtu a domnitu au fostu pucini; dar' chiar' in acesti pucini ani, elu a facutu fapte, caroru asemenea abia se potu gasi. Câci prin deligenti'a si valórea sa, elu nu numai a eliberatu provinciele asiatice de tóte invasiunile inimiciloru, dar' prin dispositiunile sale in orientu, a deschisu campu largu sucessoriloru

(68) *Ultimele dile.* Adeca in un'a din dilele intre dóue-dieci si trei-dieci alle lunei Sheval. Despre acestu modu de a computa dilele luneloru la Turci, vedi mai in susu not'a 13.

(69) Propriamente: In acestu anu, immortalulu Sultanu Selimu a trecutu la eternulu seu imperiu; si lasà lui Solimanu imperiulu seu pamentescu. *Tr.Germ.*

sei de a-si intinde dominatiunea in occidentu. Elu avea tóte calitatile unui erou: capu luminatu, braçiu fórte, si mare talentulu inventiosu; infatigabile in ceea ce cerea salutea binelui publicu; fórte desteru in modulu de a esecuta unu lucru; si ingeniosu preste mesura in a descoperi factiunile secrete si alte intrige ascunse. Mergea de multe-ori travestitu in piatie, pe strade si in castre, diu'a nóptea, si pedepsiá aspru totu ce vedea ca este contrariu legiloru sale ori binelui communu. Si unde nu potea merge in persóna, tramittea pe spionii sei, cari in fineti'a si astuti'a loru nu mai aveau parechia; acesti-a se furisiau in tóte societatile, si apoi reportau Sultanului despre totu ce au vediutu si auditu. Cu modulu acesta Selimu sciá totu ce se intempla; incâtu pe timpulu seu era de tóte dîlele proverbiulu: « Imperatulu va sci diminéti'a ce s'a petrecutu asta nópte « in casa intre barbatu si femeia ». Utilitatea ce a resultatu de aci pentru imperiu a fostu evidente; câci pre langa tóte espeditiunile intreprinse in mari departari, totusi nu s'a facutu nici una rebelliune care se nu fia fostu inecata anca in nascerea sa. Pentru aceste calitati si lucrari ale sale ar' fi meritatu gloria eterna, déca élu prin inclinatiunea sa la mânia si la crudelitate nu si-ar' fi obfuscatu splendórea virtutiloru sale, prin care, spre distinctiune de alti imperati omonimi, si-a apropriatu numele de Iavusu (70). Inainte de a terminá cu espunerea mea diffusa despre faptele lui Selimu, credu ca nu va fi inutile de a narra aci o fapta despre mara lui crudelitate. Duoi ani inainte de mórtea lui, se aretâ in Turcomani'a unu anumitu brigantu, care prin lotriele sale nu numai infestá acésta tiéra si tienuturile vecine, dar' dupa ce isi formase o banda considerabile de companioni, voiá a se face domnu preste aceste provincii. Pentru a stinge din bunu timpu acésta flacara, Selimu tramitte pe Ferhadu Pasi'a cu una buna parte de armata contra acestui aventurariu. A-

(70) *Iavus*. Despre acestu nume amu vorbitu mai in susu la not'a 1 din acestu capu. Aci vreu numai a da onórea lui *Ali Effendi*, care este autorulu unei carti fórte frumóse despre istori'a a loru patru Sultani, si anume: Mahomedu II., Baiazetu II. Selimu si Sulimanu si pe care io de atâtea-ori cu lauda l-amu consultatu; unu auctoru acest'a de mare gravitate, care tiene la adeveru, si é strainu de ori-ce lingusire. Cartea sa é chiar si intre Turci fórte rara; din acést'a amu descrisu multe lucruri ce se referescu la subiectulu despre care tractezu.

;êndu Ferhadu Pasia in Amasia, aude ca tóta acésta banda cu
ılu ei cu totu este batuta si risipita de catra Ilbistanbegu Me-
edu, fiiulu lui Sheich Savur; si fiind-cà nu voiá cá se-si o-
èsca armat'a prin o cale atâtu de lunga de o parte, ér de alt'a,
.u ca nu cutedià a se reintórce fara ordinu espressu de la im-
tulu, asia se puse in castre la Amasi'a, si asceptá aici res-
sulu Sultanului la raportulu ce-i tramisese. Intr'aceea vine la
adu unu calumniatoru malitiosu, si-i dice, cà din credinti'a ce
resce imperatului, nu póte se nu-i descopere unu complotu de
lli ce este intre cetatianii Amasiei. « Este — adaose elu — as-
ısu intre acesti cetatiani unu impostoru cu numele Muradu,
o se da pe sine de fiiulu lui Achmedu Sultanu, si a castigatu degiá
ı cetatea, si anca vre-o siepte sute de briganti in partea sa ».
adu Pasi'a, fara a cerceta adeverulu lucrului, raportà imperatului
re cele ce a auditu, si-i cerù ordinulu in acestu periclu iminentu.
ıu, incrediutu póte pré multu in prudenti'a generalului seu,
a face vre-o ulterióre cercetare, i tramitte ordinu cá se traga
gare pe toti fruntasii tierei. Ferhadu esécuta immediatu ordi-
imperatului, si trage in tiépa preste siese sute persóne innocente
spectabile, pe altii i decapita, si pe ceilati i lega de códele cai-
si lasa de-i têraie si sfarma dealungulu stradeloru cetatiei.

nitorii in Europ'a, contimporani cu Selimu au fostu :
'ermani'a : Maximilianu I. 1493—1518., si Carolu V. 1518—1558.
ngli'a : Henricu VIII. 1509—1546.
'ranci'a : Ludovicu XII. 1498—1525., si Franciscu I. 1525—1547. *Tr. Angl*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI SOLIMANU.

SUPRANUMITU CANUNI

ALU DIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU IV. DIN CARTEA III.

GASELIBEGU SE REVOLTA, DAR REMANE BATUTU SI UCCISU

I. Solimanu Canuni (1) abia se sui pe tronulu parintelui seu, si o rebelliune considerabile erupse in Asi'a. *Gaselibegu,* Beglerbegu in Damascu (prin a carui tradare a obtienutu Selimu victori'a sa contra Cercasianiloru), indata ce a fostu informatu de mórtea lui Selimu, si-a imaginatu ca cu elu s'a ingropatu tóta virtutea si tóta fortun'a imperiului osmaniloru; si frangêndu-si juramentulu de fidelitate, se resolvi a se face insusi suveranulu deplinu asupr'a provincieloru, alu caroru numai gubernatore era. In acestu scopu 'si aduna trupele sale, si impressóra cetatea Aleppo cu atât'a celeritate, si pe atâtu de neasceptatu, in câtu cursorulu tramisu la curtea otomana

(1) *Canuni.* De la cuventulu grecescu *Canonista*, care insémna legislatóre, séu institutore de regule. Nu se póte nega ca imperiulu Ottoma nu se guberná si inainte de Solimanu dupa certe constitutiuni; dar' aceste se basau mai multu pe usu, de câtu pe legi scrise; séu vorbindu mai dreptu: vointi'a principelui, era lege. Solimanu a fostu celu d'ântâiu, care a facutu distinctiune intre officiurile civili si militari, si le-a separatu unele de altele; a designatu fia-carui-a rangulu si dignitatea sa: a stabilitu legi pentru curte, palatu, tribunale, si armata; si a instituitu acelu corpu de legi, care si asta-di se observa la curte si in totu statulu ottomanu. Succesorii sei se tienu atâtu de strictu obligati a observa aceste legi, in câtu déca occure vre-unu casu dubiosu, ei credu ca trebe se consulte canónele lui Solimanu, numite *Tes-*

spre a duce scirea despre acésta rebelliune, abia a potutu scapa. Cu tóte acestea, cetatea aperata de *Codgia* Mustafa Pasia, (2) face o buna resistentia, asia in câtu Solimanu a potutu avé timpu de a inneca flacar'a inainte de a se lati mai departe. Solimanu ne vrendu ca suditi sei se se insiele in asceptarea loru, a tramisu in Asi'a, sub comand'a lui Ferhadu Pasi'a, (3) atât'a armata câta avea la in-demana, ordinandu totu-odata cá in cale se i se alature truppele asiatice conchiamate din tóte partile. Gaselibegu, a carui ardóre se reci prin neasceptat'a bravura a obsediatiloru, vedea bine ca elu singuru cu trupele sale este cu multu mai slabu decâtu cá se póta sta façie cu o armata enorma ce venia in contra lui; redica obsediulu, si in castre merge aprópe de Damascu intr'unu locu numitu de locuitori *Mastaba*; aici se fortifica cu sianturi mari, sperandu ca armat'a imperiale silita prin scumpetea ce domnia si prin incomoditatea ano-timpului, in urma va trebui se se retraga; si apoi elu va poté avé mana libera de a nevali in provinciele vecine. Ferhadu Pasia inse, de si la adjungerea sa gasi cetatea Aleppo libera de impressorarea rebellului, totusi aducêndu-si aminte de ordinulu im-

hrifa. Asia pentru esemplu, la consultatiuni asupr'a unui bellu, ei cauta inainte de tóte la canónele acestui-a. Si déca credu ca gasescu in ele o justa causa pentru bellu: ilu decreta si-ilu proclama numai decâtu; ér' din contra, concludu a-lu evita. Déca este a se inchieia vre-o pace cu unu principe crestinu, érasi consulta aceleasi canóne, ca nu cumu-va se se faca ceva ce este in contra legei Coranului séu in detrimentulu imperiului ottomanu. Este unu canonu in Coranu, care ordina, ca pacea se nu se inchieia nici in Constantinopole nici in alta cetate a imperiului, ci la confinii, in campu, sub arme: cà se nu para ca dóra s'ar fi facutu din frica, ci ca ea s'a datu inimicului din indurarea imperatului, si din solicitudinea acestui-a pentru quietea poporului seu. Pentru ratiunea acestoru constitutiuni, se vede in bibliotec'a imperiale. Solimanu depinsu cu o carte in mana; dupa acésta pictura amu lasatu de mi s'a scosu o copia ce se vede aci in fruntea descriptiunei vietiei sale (*).

(2) *Codgia Mustafa Pasia*. Betranulu Mustafa *Codgia* in sensu figuratu insémna: o persóna grava, seriósa si de multa prudentia. Asia, *Bir Codgia oedem*, insémna unu barbatu espertu, gravu, prudentu. Assemenea *Bir Baba Odem*, vre se dica omu binevoitoriu, câci cà unu baba, adeca tata, elu vre binele tuturoru.

(3) *Ferhadu Pasia*. Generalu turcu fórte renumitu; barbatu de mare curagiu, eroismu si inteligentia. Sub conducerea acestui-a a facutu Solimanu mari lucruri in Asi'a, si a occupatu multe tieri de la Persiani. Loniceru si alti scriitori europeni ilu numescu Farates.

(*) A se vedea not'a la capu precedente III din acésta carte. *Tr. Rom.*

peratului, merge urmarindu cu bravura pe Gaselibegu, si in contra asteptarei tuturoru, ilu attaca in fortificatele sale castre la 27 alle lunei Saferu anulu Hegirei 927. Aci a urmatu o lupta inver- A. 927
siunata si lungu timpu dubiósa; ea a duratu diece óre, in care Tur- I. C. 1520
cii au fostu strimtorati mai multu prin greutatea positiunei decâtu prin armele inimice. In urma inse, dificultatile positiunei au fostu invinse prin valórea soldatiloru turci, si tóta armat'a rebella di'npreuna cu conducĕtoriulu ei a fostu nimicita. Dupa acóst'a, invingĕtoriulu Ferhadu Pasia se intórce si intra in Damascu, pune pe *Aias Pasia* de Beglerbegu alu cetatiei, reguléza tóte trebile in acelle parti, si apoi se intórce cu trupele sale la Constantinopole.

SOLIMANU CUCERESCE BELGRADULU

II. Restabilindu pacea in Asi'a, Solimanu se resolvi a-si intórce armele contra Europei, cu propusulu de a-si estinde dominatiunea in partea occidentale de la Constantinopole chiar' pe atâtu de de departe, pe câtu de departe é aceea in partea orientale de la acésta cetate. In acestu cugetu, si pentru cá se nu fia impedicatu in midiloculu progresseloru sale prin turburari ce ar' poté veni din alte parti, precumu s'a intemplatu acésta mai de multe-ori predecessoriloru sei, a insarcinatu pe Ferhadu Pasi'a, cá cu o buna parte a armatei sale se tiena sub ochi Asi'a; tramite apoi o flota de observatiune in Archipelagu (4); ér' la alt'a, constatória din cinci-dieci vase de resbellu, da ordinu a naviga in marea négra; si patru-sute de bastimente a dispusu pentru a transporta provisiunile necessarie la armat'a destinata pentru expeditiunea ungara. In fine elu insusi pléca din Constantinopole pe uscatu cu una armata considerabile pentru a suppune tóta Ungari'a. Dar' inainte de ce ar' fi plecatu, tramite ordinu lui *Iahiabeg* (5), fiiulu lui Balibegu, gubernatore de Semendri'a, cà se mérga in cea mai mare graba cu trupele ce le avea si se incungiure Belgradulu inainte de ce ar sosi elu, si se impedice cà nici-o provisiune si nici-o alta garnisóna se nu póta intra in cetate. Iahiabegu asia si face, si pe cându elu impressorà cetatea, sosesce si So-

(4) Séu marea egeica. *Tr. Rom.*
(5) Principele Ioan. *Tr. Rom.*

limanu in persóna si se pune in castre pe campulu numitu Semin; de aici tramite pe vezirulu seu Mustafa Pasia (6), si pe Ahmedu Pasia, Beglerbegulu de Rumili, cu una parte a armatei sale spre a da adjutoriu lui Iahiabegu. Acesti duoi generalì, avidi de a castiga si mai multu favorea lui Solimanu, si fiindu-ca scieau ca pentru acesta lucrulu cellu mai placutu va fi a cucerí cetatea catu se pote mai curendu, cá cu modulu acesta se póta avé cale deschisa catre Bud'a, capitala regatului: asiá prin canonade din baterii si prin subminari, dirima in sfarimaturi murii, face in tóta ór'a cate-unu assaltu prin aperturele muriloru, si debilitéza pe obsediati intr'atâtu, in câtu preanga tóta resistenti'a loru eroica, in urma totusi au fostu constrinsi a cede furiei Turciloru, si a se preda (asiá a fostu faptulu lui Dumnedieu), in cinci alle lunei Remazanu; si prin acést'a au cadiutu acestu antemuru alu Ungariei, care de multe ori a fostu attacatu, dar' nici-o data ceceritu pênê acumu. Intr'aceea Solimanu anca n'a statu otiosu, ci cu restulu armatei sale a ocupatu parte prin asaltu, parte prin capitulatíune mai multe cetati, precumu Burgas (7), Baridgi, Tirudge si Bugurdlen; a inundatu tôte tierile vecine; si pe calea acést'a puse basa pentru locarea belluriloru urmatórie preste frontariele vechi alle imperiului ottomanu.

ORDINA UCCIDERRA LUI SHEH SUVAR

III. Abia intorsu, dupa aceste cuceriri in Constatinopole, a si primitu scirea in lun'a Silcade, cá Sheh Suvar Ogli, principe de Marash, (8) face turburari in Asi'a cu scopu de a scapa de jugulu mahomedanu, dar' cà a amênatu esecutarea propusului seu, din causa ca lucrurile nu erau anca cópte bine pentru rebelliune. Solimanu pentru a preveni reulu, tramitte immediatu ordinu lui Ferhadu Pasia, care avea comand'a in Asi'a, ca se iea capulu principelui tradatoriu. A

(6) *Mustafa Pasia*. Acela despre care amu disu mai in susu, ca ceialalti veziri l-au lasatu in Adrianopole pentru a pazi thesaurulu dupa mórtea lui Selimu. A se vedé § XXVII la capulu precedentu III din acésta carte.

(7) Pyrgos la antici. *Tr. Rom.*

(8) *Principe de Marash*. *Marash* este o cetate care se afla in chartele cele mai nuóe geografice totu sub acestu nume. Sheh Suvar Ogli, Principele acestei cetati, si famili'a sa, nu pré sta in mare védia la curtea ottomana; dar' ea se lauda pênê in dio'a de asta-di cu anticitatea nobilitatiei sale intre toti asiaticii.

esecuta acestu ordinu in publicu, parea lui Ferhadu Pasi'a lucru cam periculosu; din contra a intrebuintia o stratagema, credea cá va avea mai bunu effectu. Asia tramite principelui o scrisóre amicabile, in care i dice cá Sultanulu l-a tramisu lui intr'adjutoriu, si ar dori se vina pênê la elu cà se se consulte despre trebile publice. Principele, nesciindu nimicu despre ordinulu Sultanului si intentiunea lui Ferhadu Pasia, vine si cade singuru in cursa; câci ajungendu cu duoi fii ai sei in cortulu lui Ferhadu, soldatii acestui-a postati anume, 'i prindu si-i uccidu la momentu pe toti trei.

OCCUPA INSUL'A RHODES

IV. Suffocata acésta rebelliune anca in nascere la anulu Hegirei 928, Solimanu prepara o flota grandiósa, si tramitte pe vezirulu A. 928
Mustafa Pasia inainte, spre a ocupa cetatea Rhodes; (9) ér' elu merge I. C. 1521
pe uscatu la Thessali'a si de aici la Marmaros, unde imbarcandu-se pe nâi, ajunge la Rhodes in patru ale luni Remazanu. Indata dupa sosirea sa, a lasatu a se incungiura cetatea de tóte partile, si giuruimpregiuru a se trage linii si siantiuri tari. Cu ocasiunea acestei obsidiuni s'au aplicatu tóte maiestriele de assaltu si de aperare, ce a potutu inventa pênê atunci geniulu umanu. Turcii atacau cu bravura; si crestinii respingeau cu nu mai puçinu eroismu asaltele loru. Asia s'au luptatu intregi cinci luni de dile cu atâtu furia din amenduóe partile, in câtu ti se parea cá se disputa dominatiunea imperiului lumei si nu a unei singuratice cetati. In fine, christianii, storsi prin continu'a privighiare si prin multele perderi, au trebuitu a se preda in trei ale lunei Saferu, anulu urmatoriu; si a da lui Solimanu acésta faimósa cetate, renumita sub domni'a imperiului romanu si grecu, si pe care atavulu seu Mahomedu in vanu a tentatu a o cuceri. Dupa cucerirea cetatiei si a insulei Rhodes, a urmatu

(9) *Rhodes*. Capital'a insulei Rhodes; asia se numia ea si la antici. Numele ei turcescu este Rodos. Pe ruinele ei s'a inaltiatu Malt'a. Proba acést'a, ca amórea lui Dumnedieu catra crestini nu s'a stinsu anca, si ca elu uresce puterea ottomana, cà un'a ce amerintia crestinatatea cu perire, si acésta amerintiare provine numai pentru deplorabil'a discordia ce domnesce intre principii crestini.

capitularea voluntaria a insuleloru vecine mai mici, precumu Istankioi (10) si Butrum.

TRAMITE PE MUSTAFA IN EGIPTU SI PUNE PE IBRAHIMU MARE VEZIRU

V. Pe candu durà obsidiunea cetatei Rhodes, móre Chairbeg, (11) gubernatorele Egiptului, lasandu dupa sine thesaure immense. La noutatea despre mórtea acestui-a, cà si candu ar' fi cadiutu celu mai mare radiemu alu dominatiunei ottomane, unu anume *Dgiumani-Kiashus* (12). atîtia pe egiptiani a scutura jugulu ottomanu, aretandu-le cá acumu este cea mai favorabile ocasiune de a-si recupera vechi'a loru libertate si a scapa de jugulu sclaviei; si prin vorbe, promissiuni si daruri atâta impressiune a facutu asupr'a spiriteloru, in câtu cu totii in unanimitate se resolvira a se elibera de sub sclavi'a osmanica. Solimanu inse aude despre aceste uneltiri ale Egiptianiloru, si indata tramitte pe vizirulu seu Mustafa Pasia cu cinci vase bellice in Egiptu, spre a inneca acésta flacara mai nainte de a erumpe. Mustafa Pasi'a cu ventu favorabile in câte-va dile ajunge in Eskenderie, surprinde (13) pe rebeli, cari departe de a fi preparati, dar' nici nu credeau cá intentiunile loru ar' fi potutu

(10) *Istankioi.* Insul'a Κῶ. Cuventu corruptu din grecesculu εἰς τὴν Κῶ, precumu Istambol din εἰς τὴν πόλιν. Asemeni derivatiuni nu placu lui Michael Langius; dar' elu anca face altele, cari sunt mai multu curióse decâtu veridice; asia, pentru esemplu, elu deriva cuventulu Istambol de la Istadibol, care insémna cetate abundante in artisti. Dar' eu, consiliulu celu mai bunu ce i-asiu dà este, se nu se amestece a face etimologia intr'o limba pe care nu o cunósce, si se nu introduca barbarisme de aceste intr'o idioma pe care elu o numesce greco-barbara. Càci urmandu acésta procedere, isi descopere numai ignoranti'a atâtu in literatur'a grćca câtu si in cea turcésca, pe cari elu se lauda ca le cunósce (*).

(11) *Chaierbegu.* Persianu de nascere. A fostu gubernatóre in Damascu sub Sultanul Gavri. Despre rebelliunea si trecerea sa la Selimu amu vorbitu mai in susu (**).

(12) *Dgiumani-Tiashuf.* Unu Sheich arabianu, care pe timpulu lui Selimu s'a suppusu imperiului ottomanu (***).

(13) Alexandria *Tr. Rom.*

(*) Ion Michail Langius reproduce acésta derivatiune a cuventului Constantinopole din Andrea Acoluth, si o apróba in introductiunea sa la Artea poetica barbaro-greca, pag. 42. Dice adeca ca s'ar' deriva de la *Istad*, artistu, magistru, si de la *bolma'* (mai bine bulmak), a gasi, a nimeri. Magistrii ar insemna aci pe preotii religiunei *Tr. Germ.*

(**) A se vedé § XVII la capulu precedentu. *Tr. Rom.*

(***) Dgiumani — Kiashuf insémna aflatoriu de perle. *Tr. Germ.*

junge la urechile Sultanului; i pune la fuga si-i resipesce; si restaura potestatea ottomana in Egiptu in stralucirea sa de mai nainte. Dar fiindu-cá Mustafa Pasia a trebuitu se remana mai lungu timpu in Egiptu, parte pentru a stringe vast'a avutia a lui Chairbegu, parte pentru a aduce in ordine trebile egiptiane, asia Solimanu, carui se parea pre greu a purta singuru intrég'a administratiune a gubernamentului, a numitu pe Ibrahimu Aga, unu Ienicieriu comunu din a nou'a compania (14), de mare veziru alu seu.

MUSTAFA SE RESCOLA IN EGIPTU, DAR' REMANE INVINSU

VI. Noutatea despre acésta promotiune nu potea decâtu se indigneze pe Mustafa, câci elu credea cá dupa victoriele sale din urma va merita mai curendu distinctiune si onore, decâtu acestu affrontu degiositoriu. Dar aducêndu-si aminte cá servesce pe unu principe, a carui vointia este lege pentru elu, cu astutia isi ascunse in peptulu seu lovitur'a ce primi, si cá si candu n'ar fi sciutu nimica despre cele ce s'au petrecutu la Rhodes, tramite imperatului unu raportu despre cele ce a facutu elu in Egiptu, rugandu-lu cá in recompensa pentru servitiele sale se-lu numésca gubernatore acelei tieri. Solimanu se aretà gata a-i implini rogarea, si facêndu-lu gubernatore, nu-si reservà alta in totu regatulu Egiptului decâtu numele de suveranu si dreptulu de a bate moneta; tóte celelalte le lasa bucurosu si cu placere lui Mustafa. Acesta vediendu-se investitu cu acésta putere, si inavutîtu cu thesaurii lui Cairbegu si cu effectele celloru parte cuceriti si parte proscrisi, a inceputu a aspira la suveranitate, si se resolvi a suppune potestatiei sale totu Egiptulu. Dar' axiom'a vechia: violenti'a nu póte se tiena multu; a trebuitu se se implinésca si la Mustafa. Câci elu, pre candu se ocupá cu aceste cugete, a descoperitu secretulu seu lui Mehemedu Effendi, scriitoriu in Divanu (15) si-lu puse veziru alu seu, crediendu-lu de omu in-

(14) *A nou'a compania*. Sunt la numeru una-suta-unu-spre-diece companii de Ienicieri, cari la Turci se numescu *Oda* séu camere. Oda a unu-spre-diece are rangulu primu; oda un'a, rangulu alu doilea; si oda una-suta-unu-spre-diece, rangulu alu treilea; celelalte apoi urméza in ordine numerica un'a dupa alt'a.

(15) *Scriitoriu in Divanu*. Divan Kiatibi. Fia-care Pasia are unu asemenea officialu. Officiulu loru consiste in a ceti cu voce clara plansorile ce vinu in scrisu la

tieleptu si de intimu alu seu amicu. Mehemedu inse, séu din indemnulu consciintiei sale, séu pentru cà detestá prav'a intentiunea domnului seu, se resolví a vindica trădare prin tradare, si a libera Egiptulu de unu tiranu, si pe Sultanulu de unu rebellu. Spre acestu scopu, se intielese cu cati-va complici a ucide pe Mustafa pre candu acest'a va fi luandu baia. Dar' Mustafa a fostu informatu prin unu fidelu servitoriu alu seu de periclulu ce-lu asteptá, si scapa din man'a loru prin o usia din ale baiei, fuge cu vre-o câti-va ai sei la Sheichulu Arabiloru (16). Aici, prin mari promissiuni isi aduna usioru o banda numerósa de Arabi, si merge se se bata cu scriitoriulu, pe care-lu dispretiuiá pentru inesperienti'a sa. Intr'aceea scriitoriulu insciintiase pe Solimanu despre celle petrecute, care in recompensa pentru servitiele sale ilu face gubernatore Egiptului. Spre a-si areta acum fidelitatea catra imperatulu, incuragiéza pe soldati distribuindu-le summe mari de bani, i duce in lupta contra domnului seu de mai nainte si inimicu alu Sultanului, ilu invinge dupa o lupta sangerósa, si-i taia capulu.

IBRAHIMU SE CASATORESCE CU SOR'A LUI SOLIMANU.

VII. Tradarea lui Mustafa si virtutile lui Ibrahimu au fostu mo-

divanulu respectivului Pasia. Ei au anca unu altu nume mai onorabile, adeca: Divan Effendi; cuventulu *Effendi* insémna omu invetiatu, omu de littere. Marele veziru are duoi de acesti scriitori, cari inse nu se numescu Kiatibi, scribe, ci Teskieredgi Efendiler (*), adeca secretari: si anume Teskiere evvel séu mai vulgaru Buiuki Teskieredgi, adica primu séu mare secretariu; si Teskiere sani séu Kiutciuk Teskieredgi, adeca alu doile séu sub-secretariu. Candu vezirulu asculta causele in Divanu, primulu secretariu sta totdeauna de-a-drépt'a lui, ér' alu doilea dé-a-stanga, si alternative cetescu cu voce inalta petitiunile séu *Arsuhal*-ele, ce primescu dela Ciaush-Basi. Totu asia se urméza si in Galibe Divanu (**) inaintea Sultanului. Candu Sultanulu ordina a se face unu lucru, secretarii ilu scriu intr'o carte mica, care apoi o confirma vezirulu cu man'a sa sub-semnandu de comunu cuventulu Sah (***) Dar' confirmatiunea din partea Sultanului se face prin unu Chatisherifu, despre care amu vorbitu mai in susu (****).

(16) *Sheich-ulu arabiloru.* Nu i se scie numele.

(*) Pluralulu de la Effendi. *Tr. Germ.*
(**) Marele Divanu. *Tr. Germ.*
(***) Autentica, se confirma. *Tr. Germ.*
(****) A se vedé not'a 35 la capulu precedente. *Tr. Rom.*

tivu sufficiente, cá lui Solimanu se nu-i para reu ca a datu cellu mai inaltu officiu in imperiulu ottomanu unui omu de conditiune atâtu de infima. Pentru a-lu obliga si mai multu la fidelitate, i dède, la anulu Hegirei 930. pe soru-sa(17) in matrimoniu, si onorà nuptiele cu presenti'a sa: bucuri'a din acea di à fostu dupla, câci Sultan'a chiar atunci avù unu fiiu, carui s'a datu nume Selimu(18). A. 930 / I. C. 1523

IBRAHIMU TRAMISU IN EGIPTU. BATE MONETA FALSA

VIII. Puçinu dupa aceea, Ibrahimu merge cu una escadra de galere spre a regula trebile in Egiptu. Dar ventulu nu-i favorà, si turburós'a tempestate ilu respinge totu inderetru, in câtu in urma a trebuitu se puna ancora in marea marmora sub insul'a Kissit Ada (19)

(17) *Soru-sa.* Este in usu la Sultanii turci de a-si marita pe surorile si fiicele loru dupa Pasi si Veziri, chiar' si candu ele n'ar avea inca etatea matura; ba càte-odata le marita chiar' din léganu. Mirii apoi sunt detori a ingrigi de educatiunea loru; si nu le este permisu a lua alta nevésta inainte de a consuma matrimoniulu cu sultan'a. Candu a ajunsu Sultan'a la etatea de maritatu, o petrecu cu mare pompa si ceremonia din Seraiu in palatulu mirelui. Déca inse intr'aceea s'ar intempla ca mirele se móra, séu prin ordinulu sultanului se fia decapitatu, atunci sultan'a trebe incredintiata numai decàtu cu altu Pasia, care intra in drepturile si detorintiele celui de mai nainte. Sor'a lui Muradu IV, in nu mai multu de unu anu au avutu patru barbati, si dupa apparentia nici unulu din aceste matrimoniuri n'a fostu consumatu; cà-ci abia ceremoniele usuali de nuptii erau terminate, si indata au fostu acusat de cutare séu cutare crima, si puniti cu mórte prin ordinu de la imperatulu. Avutiele si tóte effectele loru se adjudecau sultanei, cà la spons'a legitima; dar' in realitate ele intrau in thesaurulu imperiale.

(18) *Selim.* Acesta é care a succesu parintelui seu Solimanu pe tronu, faimosu atàtu pentru memorabil'a perdere ce a suferitu flot'a sa de la crestini aprópe de Naupactus (*), càtu si pentru escesiv'a sa betia.

(19) *Kissil Ada. Insula rosia*; pórta acestu nume de la pétr'a rosia ce se gasesce acolo. E situata in marea Marmora, siepte-spre-diece mile italiane de la Constantinopole. Este cea mai mare dintre trei insule situate un'a langa alta, si pe cari Turcii le numescu cu numele comunu de Kissil Adaler (**). Sunt aici trei monastiri: la sant'a Trinitate, la Verginea Mari'a, si la S-t George; in tóte sunt numai monachi greci. In cea mai mica din aceste insule sunt o multime de iepuri in varietate de colori, cari se numescu iepuri moscovitici, si candu esu acesti-a din culcusiele loru, pascu pe campu, si se pare ca tóta insul'a é acoperita de o turma de oi. Se dice ca anca si pe timpii imperatiloru crestini acesti iepuri erau fórte numerosi. E interdisu a'i pusca séu a-i prinde.

(*) Lepanto, *Tr. Rom.*
(**) *Ler* terminatiunea pluralului de la Ada. *Tr. Rom.*

siepte-spre-diece mile de la Constantinopole. Solimanu indata se pune pe barc'a sa imperiale, si merge la Vezirulu spre a visita flot'a, si dupa ce se consultà cu elu despre trebile publice, se intorse la Constantinopole inderetru. Ibrahimu pe unu ventu favorabile ese din Hellespontu, dar' in Archipelagu érasi ilu ajunge o noua furtuna de mare, si s'a vediutu necesitatu, cu perderea a loru câte-va galere, a intra in Rhodes. Aici vediendu ca marea nu-i este propitia, lasa nâile sale inderetru, si merge pe uscatu pênê la Aleppo, si de aici la Kahire. Dupa sosirea sa aici, aduce in ordine starea turburósa a regatului, resipescé cu autoritatea sa pe rebelli; pune mân'a pe capii rebelliloru, cari erau fiii lui Omeru si ai lui Becaar (20), lasa de-i spendiura, si le confisca tóta averea. Si cumu intre effectele acestora era si o mare quantitate de auru, Ibrahimu lasa a se bate din elu moneta, simile ducatiloru de Veneti'a, dar' cu trei-dieci aspri mai usiori; ei pórta pênê in diu'a de asta-di numele de *Ibrahimi* (21). Dupa aceea dède guvernamentulu lui Solimanu pasia, si elu in anulu
A. 931 Hegirei 931, in trei-dieci dile alle lunei Siaban, s'a intorsu la Con-
I. C. 1524 stantinopole inderetru.

SOLIMANU BATE PE REGELE UNGARIEI

IX. In anulu urmatoriu, Solimanu reincepe bellulu interlasatu pênê acumu contra Ungariei, si in trei-dieci dile alle lunei Regebu, ajunge la Belgradu cu una armata fórte mare. Ordina numai decâtu a se face unu podu preste fluviulu Sava, si-si trece ostirile sale pe unu siesu numitu Serem. De aci trage spre Buda, si in cale sub comand'a lui Balibegu attaca si ocupa cetatile Suluk si Ossek (22); apoi ordina a se derima podulu care nu departe de Ossek servià de trecutória preste fluviulu Drava. Puçinu dupa acést'a, ungurenii anca sosescu aci cu intentiunea de a trece Drava chiar preste acellu podu;

(20) *Omeru si Becaar.* Pare ca acesti-a au fostu cercassiani din familia egiptiana, cari dupa uciderea lui Sultanu Gavri, au scapatu de crudelitatea lui Selimu.

(21) *Ibrahimi.* Acesti-a sunt o moneta simile ducatiloru venetiani; dar' dupa propri'a fassiune a Turciloru, cu trei-dieci de aspri mai usiori. S'a fostu imprimatu in Cairo o cantitate atâtu de mare, in câtu s'ar' fi potutu respunde cu ei pe duoi ani tributulu din Egiptu. La ordinulu imperatului au fostu adunati si topiti cea mai mare parte; totusi se mai vedu anca ici si colea in Constantinopole si in alte piatie.

(22) Solnoc si Esseg? *Tr. Rom.*

dar' vediendu podulu stricatu, i-a prinsu mirare si frica totu-odata, din causa ca destructiunea podului era proba evidente, ca Turcii au trecutu fluviulu cu resolutiune de a invinge séu a muri. *Ladosiu* (23), regele Ungariei, pentru a preveni devastatiunea imperiului seu, merge cu o iutiéla incredibile, si se pune in castre in façi'a armate turcesci intr'unu locu numitu Mohaciu. In diu'a urmatoria, care era dóue-dieci-si-duóe alle lunei Silcade, se lovescu armatele din ambe partile, si se batu diu'a intréga cu atât'a obstinacitate, in câtu lungu timpu nu se potea prevedé in care parte va inclina victori'a. In urma, pe la apusulu sórelui, ungurii prindu fug'a ; regele insusi cade in lupta, si resulta ca tóte castrele cadu préda in man'a osmaniloru.

SOLIMANU OCCUPA BUD'A

X. Dupa acésta victoria, Solimanu trage dreptu la Bud'a, capital'a Ungariei, care desperata pentru batai'a din urma, a fostu fórte usioru de a o occupa in trei ale lunei Silhige; ér in diu'a urmatoria, Pestea cetate in façie cu Bud'a de ceealalta parte a Dunarei, anca s'a suppusu de buna voia cuceritoriului. Pre candu Solimanu era ocupatu cu aceste lucruri, unii unguri cari scapasera din batai'a din urma, s'au incumetatu a omori mai multi Turci, cari imprestiati prin tiéra isi cautau préda. Solimanu audindu acést'a, lasa numai decâtu a se improvisa unu podu preste Dunare, si ordina trupeloru sale a se imparti in cete, si a urmari pe acei unguri. Ordinulu Sultanului fù esecutatu cu atâta diligentia, in câtu mare parte din acei unguri au fostu omoriti, altii prinsi si adusi naintea lui Solimanu; care cu modulu acesta curati tiéra de acei inimici. Intr'aceea apropiandu-se iérn'a, se intórse cu armat'a catra casa, si in cale occupa prin assaltu cetatea Baciu, langa Dunare, si Segedinulu si Titelulu langa Tisa. Mai devastandu anca tienuturile invecinate, ajunge in urma la Constantinopole, si la trei ale lunei Muharemu anulu He-

(23) *Ladosiu* Acest'a è Uladislau, regele Ungariei, despre care scriitorii crestini nu néga ca a fostu reu batutu de Turci la Mohaciu, si ca elu insusi a cadiutu in bataia (*).

(*) Aici cu numele acestui principe, autorulu nostru este in erórc; cà-ci regele de atunci alu Ungariei a fostu Ludovicu II. *Tr. Angl.*

A. 933 girei 933, intra in triumfu cu armat'a sa victoriosa, incarcata cu cap-
I. C. 1526 tivi si multime de spoliatiuni.

SUPPRIME REBELLIUNEA IN ASI'A

XI. Pre candu se petreceau acestea in Europ'a, o falsa faima se latîse despre mortea lui Solimanu pênê in celle mai departate parti alle Asiei. De aci mai multi briganti din tienutulu Iulxadir (24), incepura a predá fara crutiare tóte provinciile invecinate, si a le devasta atâtu prin rapiri clandestine, câtu si prin incursiuni aperte. *Piri Pasia*, gubernatorele de Adana, a resistatu cu bravura acestoru rebeli omorindu multi, si pedepsindu cu mórtea pe toti câti i potea prinde; dar fiindu ca nu avea truppe suficiente, nu a potutu suffoca rebeliunea, care se latise dejá fórte tare. Kalenderbegu (25), fiiulu lui Hagi Bektash, capulu rebelliloru, refusá ori ce offertu, si nu voiá a se persvade la nici-o suppunere. Pentru a frange acésta òbstinatiune, Solimanu tramitte pe Vezirulu Ibrahimu pasia cu armata sufficiente in Asi'a. Acesta intelnesce pe Kalenderbegu aprópe de Kaisarie (câci pênê aici penetrase acumu), si-lu attaca cu curagiu: rebelii se apera pe viétia si mórte; dar' in urma, dupa o lupta sangerósa, sunt batuti: trei-dieci de mii au remasu morti; ceialalti au scapatu cu fug'a.

(24) *Zulcadir*. Crestinii ilu scriu Dulcadir, schimbandu falsu litter'a turcésca *Z* in *D* (dintre cari cea d'antaiu in alfabetulu turcescu numai prin aceea se distinge de acéstalalta, ca i se pune unu punctu de-asupra). Acésta tiéra se mai numesce anca si cu unu altu nume la Turci, si anume *Alaidevlet Memlekieti*, adeca tiér'a lui Alaidevlet. Se marginesce de o parte cu muntii Capadociani, si cu unu poporu, ce la Cedrenu se numesce Manzures; de catra Siri'a cu Aleppo, ce la antici se numia Beroea (cu unu simplu ρ Βυροια, pentru a se distinge de Βυρροια in Macedonia); de catra Persi'a cu Armeni'a mare; de catra territoriulu ottomanu de pe acelu timpu cu Amasi'a; ér' de catra Caramani'a cu Adana, despre care multi credu ca é totu un'a cu anticulu Tharsus; dar' Turcii anca si pênê in dîo'a de asta-di facu distinctiune intre Tharsus si Adana.

(25) *Kalenderbegu*. Nu se scie ca cine se fia fostu Hagi Bektash. Dar fiiulu seu Kalenderbegu, precumu insii Turcii marturisescu, la atâta estremitate adusese puterea ottomana, in câtu imperiulu parea a fi la marginea unei totale destructiuni. Câci totu territoriulu turcu in Asi'a pênê la Cesari'a a fostu dintr'o data cuceritu de elu, si a fostu recunoscutu de domnu suveranu acestoru tieri. Dar' sórtea órba a Ottomaniloru a fostu abile destulu, de a nimici anca si pe cei mai sagaci beligeranti. Minunate sunt totusi caile secrete ale Provedintiei!

UNU TURCU PUNITU CU MOARTE PENTRU EVANGELIU

XII. Anulu urmatoriu a inceputu cu turburari religióse. Era in Constantinopole unu anume *Cobisi Agemu*, omu cu mare invetiatura intre Turci, si fórte versatu in lege si in alte sciintie. Acesta nu numai privatu in scóle, ci si in publicu prin discursuri in Giamie, se adoperá a convinge pe poporu, ca doctrin'a christiana are base mai firma decâtu cea mahomedana.

Opiniunea atâtu de neasteptata a unui omu atâtu de prudente, a trebuitu se instraineze atâtu pe omenii de lege, colegi ai sei, câtu si pe poporulu comunu. In vanu ilu faceau attentu, si-lu admoniau a retracta şi a numai propaga doctrinele sale; nu adjutá nimicu; asiá in urma l-au prinsu si l'au dusu inaintea lui Mufti. Aici, nu numai ca repetí publice si liberu totu ce a predicatu la poporu, dar' anca prin comparatiunea religiunei crestine cu Coranulu si prin alte argumente fórte tari, se adoperá a demonstra superiortatea legei crestine si a preceptelоru evangeliului.—Ilu facu attentu anca odata, şi-lu adhórta din nou a renuntia acestoru doctrine, si a nu macula cu rusinósa defectiune de la lege, o viétia atâtu de santa precum este a sa. Dar elu despretiuì tóte eshortatiunile si tóte amerintiarile, si remase firmu in convictiunile sale : asiá in urma, la ordinulu imperatului a fostu punitu cu perderea capului; totu-odata s'a publicatu unu edictu, prin care se declarà ca assemenea penalitate voru incurge toti acei-a cari aru cutedia pe viitoriu, fia chiar si numai in forma de disputatiune, a da doctrinei lui Christu preferentia asupr'a doctrinei lui Mahomedu.

TOTI ALBANESII DIN CONSTANTINOPOLE PUNITI CU MORTE

XIII. Totu pe acellu timpu unii furi din Constantinopole spargu cas'a unui negutiatoriu crestinu aprópe de templulu lui Selimu (26)

(26) *Templulu lui Selimu.* Sta pe unu munte care se inaltia asupr'a portiei Phanaru. Cu atât'a elegantia si arte este construitu, in catu numai fiii lui Dedalu (*) aru fi in stare a descrie proportiunile si simetriele acelui templu. Structur'a e quadrata, si tóta din pietre cioplite; lungimea paretiloru are cinci-dieci, ér' inaltimea sieptedieci de urme cubice. Involiulu contiene atât'a spatiu câtu si pavimentulu. Arcurile nu iesu din anghiuri; ci volt'a (**) isi iea rotunditatea sa pe nesimtite din pareti asia, ca din puntulu anghiuriloru se forméza arculu unui cercu aprope horisontale (***).

(*) Maiestri, architecti. *Tr. Rom.*

(**) Bolta, boltitura, ceriulu bisericei etc. *Tr. Rom.*

(***) Adeca boltitura simpla si nu composita, nu elliptica. *Tr. Rom.*

omóra pe negutiatoriu, si-i iau nu numai banii, cì tóte effectele ce avea in casa. In alta di deminéti'a, se da plansóre la divanulu imperatului, si dupa o stricta cercetare ese la lumina, ca faptulu l-au commisu unii albanesi; dar' nu se póte constata numele auctoriloru; din jurstari inse se vedea ca multi dintre ei sunt culpabili. Asiá Sul-

La intregu acestu edificiu spatiosu, nu s'a intrebuintiatu, precumu se spune, nici-unu picu de ferru; ceea ce este o minune. Architectulu a fostu unu grecu din Constantinopole, care afara de acestu templu a facutu unu altulu anca si mai maretiu in Adrianopole, in care sunt nuóe-sute-nuóe-dieci-si-nuóe de ferestre. Sultanulu ordinase ca se o faca cu un'a miie de ferestre, dar' architectulu a omisu intr'adinsu un'a. Dupa terminarea edificiului s'au numeratu ferestrele, si s'a vediutu ca intr'adeveru cu un'a sunt mai pucine de câtu cumu ceruse ordinulu imperatului: atunci acesta a venitu in furia, si a ordinatu se spendiure pe architectu. Architectulu a cerutu se-si apere caus'a, declarandu ca é gata a suferi acésta pedépsa, déca Sultanulu si dupa ce-i va fi auditu motivele, va gasi de bine a-lu condamna. Accordandu-i-se acésta cerere, elu dise: « O! imperate, déca se va poté gasi in tóta lumea unu ar« chitectu, care, fara a gresi in contra reguleloru architecturei, va poté se mai faca « o feréstra la acestu edificiu, atunci se-mi luati viéti'a; ér' déca nu, atunci crèdu « ca meritu grati'a vóstra imperatésca. Dar' mai amu anca o alta ratiune, pentru ce « nu amu facutu cea de a mii'a feréstra; si acést'a este, ca numerulu de o miie « pare vulgului neinvetiatu mai de pucina valóre de câtu numerulu de nuóe-sute« nóue-dieci-si-nuóe ». Architectulu nu se incelà in asteptarea sa; câ-ci nu numai ca i s'a iertatu crim'a pentru ca n'a facutu à mii'a feréstra, dar' imperatulu i-a datu anca daruri fórte frumóse. Acestu magnificu edificiu, intre alte lucruri memorabili, are patru turnuri, de unde se anuntia Esan-ulu; dar' ele paru pré anguste in proportiune cu inaltimea loru. In distantia departata din cele patru strade mari, nu se potu vedé de câtu numai duóe. Ér' candu sunt venturi mari, se vede dupa umbr'a loru, ca se misca. Porticulu celu mare de naintea usiei, are duóe columne fórte inalte si gróse de porfiru, pe cari se vede o linea alba de susu pênè josu, parc ca ar' fi trasa cu penellulu. Cumu s'a potutu face acésta, abia se póte cugeta; déca cumva nu vomu suppune ca amenduóe columnele sunt cioplite de unu singuru trunchiu de porfiru, asia ca line'a alba care a fostu ascunsa in midi-loculu trunchiului, acumu se vede pe suprafaci'a amenduror'a. Mai sunt in acestu porticu anca si alte columne locate un'a in facia de cealalta, si fia-care correspundiendu in colóre cu soçi'a sa. Le-au adusu din Troas, ale carei ruine dau materialu abundante Turciloru anca si pentru alte edificiuri. Giami'a, despre care vorbescu aci, este o quadratura, cu laturele de siepte-dieci urme cubice. Acést'a é form'a, ce place mai multu Turciloru in construirea edificieloru loru. Porticii in generalu au figur'a quadrangulara. Dupa ce si-a terminatu architectulu lucrarea, l-a intrebatu Sultanulu: in care din aceste duóe edificii a aretatu mai multa ingenuitate, si mai multa arte? Architectulu a respunsu: cu cea din Adrianopole amu avutu mai multe espense; la cea din Constantinopole amu pusu mai multa arte.

tanulu da ordinu ca se se aresteze totí Albanesii càti se aflá in Constantinopole, fia cá locuitori, fia cá veniti numai in trécatu pentru traficulu loru, se-i aduca inainte pe toti pênė la cellu din urma omu, si se-i punésca cu mórte pentru acellu singuru omoru (27).

(27) *Singuru omoru.* Sultanulu a iucratu aci in modu mai multu decâtu tiranicu, dar' nu in contra legei. Câ-ci é lege la Turci, ca déca o miie si unulu de ómeni ar omori in tumultu pe o singura persóna, si n'ar' voi a spune care a datu lovitur'a d'ântâiu, toti cei una-miie si unulu trebe se móra. Amu vediutu unu assemenea casu pe timpulu meu. S'a intemplatu adeca in Constantinopole sub Caimacamulu Mustafa Pasia (pe care-lu prinsesera Polonii la Strigoniu, si numai dupa siepte ani a fostu eliberatu la intercessiunea parintelui meu), ca unu tieranu de origine grecu, venindu pe cale de la Kiuciuk Cekmege, o cetate pe strad'a de catre Adrianopole, vam duóe óre de la Constantinopole, se intelnesce cu unu-spre-diece Ienicieri ; accsti-a incepu mai antaiu a-lu injura ca nu se da mai iute josu de pe calu, apoi se arunca asupr'a lui, si-lu omóra strapungêndu-lu cu cutîtele. Din intemplare vinu totu pe acea cale alti Turci calari (câ-ci Ienicierii erau pedestri si mergeau se bea vinu), si, vediendu ce facu acesti-a, le-au spusu cu frumosulu se nu comitta o fapta atâtu de hidosa si illegale asupr'a unui suditu alu imperatului. Dar' Ienicerii le-au respunsu cu insulte si injuraturi. Turcii si-au continuatu calea, si indata ce au ajunsu la Constantinopole, au mersu la Caimacamulu si i-au spusu cele ce au vediutu. Câci Turcii credu, ca precumu Dumnedieu remunera pe aceia cari facu o descoperire de buna voia, chiar' asia acel'a, care contra consciintiei sale refusa de a face descoperirea, vine a fi consideratu cá persón'a culpabile insasi. Muierea ucisului vine si ea cu o petitiune, si intre torrente de lacrime cere la judecatoriu se faca dreptate. S'a tramisu numai decâtu dupa Ieniceri, si-i gasescu beti in satu. Aducêndu-i la Constantinopole, candu s'au desteptatu in deminéti'a urmatória, si au intielesu ca sunt acusati pentru omoru, si ca degiá multi martori au depusu contra loru ; s'au resolvitu in nesciinti'a loru de legi, ca déca-i va intreba judecatoriulu, ca care din ei a omoritu pe Raiá, adeca pe suditulu : se respundia, ca cu totii deodata au comisu faptulu. Ei adeca nu-si poteau imagina ca ar fi possibile, ca pentru unu singuru omu, si acesta anca crestinu fiindu, se se iea vi'ti'a la unu-spre-diece musulmani si ieniceri. Adusi naintea divanului, au marturisitu ca ei cu totii au omoritu pe omulu din cestiune. I-au intrebatu apoi, ca care din ei au datu mai antaiu cu cutîtulu ? La acésta au respunsu, ca nu sciu : dar' pe catu isi aducu aminte, ei cu totii au datu deodata, si deodata l-au strapunsu cu cutîtele. Dupa terminarea interogatoriului, judecatoriulu resume casulu, si-lu tramite la Mufti cu urmatori'a intrebare : « Déca unu-spre-diece musulmani fara justa causa omóra pe unu Ghi« aur (*), care este suditulu imperatului si platesce tributu, ce este de facutu ? » Mufti subscrie cu man'a sa propria, precumu urméza : « Si déca ar' fi una-miie-si« unu musulmanu, ei toti trebe se móra ». Judecatoriulu cetindu acésta sententia a lui Mufti, si venindu-i mila de atâti Ieniceri, se intórse catra femei'a ucisului, si o

(*) Infidele, necredintiosu. *Tr. Rom*

LOCUITORII DIN ALEPPO PUNITI PENTRU OMORULU JUDECATORILOR DE ACOLO

XIV. Si totu pe timpulu cându se facea acestu masacru in Constantinopole, o mare cérta se escà in Aleppo intre judecatorii ecclesiastici de acolo, *Mevla și Kasiler* (28). Cesarianii ne mai potendu suferi acésta cérta, si vediendu ca ea nu mai are finitu, au facutu o conspiratiune, si i-au omoritu chiar' in Giamia pre candu işi faceau rugatiunile matutine. Soliman audindu de acésta fapta, a ordinatu numai decâtu la vre-o câti-va Pasi, cá se mérga acolo cu armata, si se uccida pe toti locuitorii fara disinctiune de vinovatu séu nevinovatu. Dar' vezirulu Ibrahim Pasia s'a intrepusu pentru ei, si prin védi'a sa ce o avea inaintea imperatului, a obtienutu cá numai principalii si capii conspiratiunei se fia puniti cu varie pedepse de mórte; ér' pe poporulu comunu, fiindu ca mai multu a fostu numai sedusu de conspiratorì, decâtu se fia participatu la crima din propriulu seu indemnu, se-lu deporteze in Rhodes.

O PLOIA MARE IMPEDECA PE SOLIMANU IN ESPEDITIUNEA SA LA UNGARI'A

XV. Intr'aceea, pre candu Solimanu era ocupatu cu aceste turburari interne, catra finitulu anului Alamanu Kirali (29) occupa Bud'a de la Ioanu regele Ungariei (30), o intaresce cu nóue fortificatiuni

intrebà, nu cumu-va s'ar' invoi a primi unu pretiu (numitu Diiet) pentru sangele barbatului seu: offeri dóue dieci mii galbeni pentru viéti'a a loru unu-spre-diece Ieniceri. Serman'a femeia respunse, ca sub auspiçiele gubernului si sub gratiosulu scutu alu Sultanului, ea nu are trebuintia de bani, ci ea cere dreptate; si refusà cu o firmitate admirabile offertulu. Si fiindu ca dar' nu se potea persvade nici-de-cumu de a primi bani intru rescumpararea sangelui barbatului seu, asia unu-spe-diece Ieniceri au fostu in realitate puniti cu mórte.

(28) A se vedé not'a 10 la Capu III din Cartea I. *Tr. Rom.*

(29) *Alamanu Kirali.* Asiá numiau Turcii mai de multu pe imperatorii Germaniei. Asta-di inse in scrisorile loru i onóra cu titlulu de *Nemtce Kirali*, rege alu Germaniloru, si *Ciasar*, Cesariulu, precumu si *Ruma imperaduri*, imperatulu Romaniloru.

(30) *Regele Ungariei.* Cu câta infidelitate a purtatu Solimanu tutoratulu incredintiatu lui, si cumu, dupa esilarea reginei si a fiiuluì ei la *Lebessus* séu Legosiu Sangiacu, a pusu dintr'odata man'a pe regatulu Ungariei: sunt lucruri cu multu mai bine cunoscute, decâtu cá se ne ocupamu aci mai pe largu cu ele. Cu tóte acestea, pentru a vedé mai bine acésta tradare in tóta uritiunea sa, nu va fi inutile de a adaoge aci urmatóri'a istorióra asiá precumu insii Turcii ni o relata. Dupa mórtea lui Ioanu, regelui Ungariei, Solimanu a fostu rogatu a libera Buda din man'a Germaniloru, si junele rege cu nobilimea Ungariei a venitu in castre pentru a-i face vi-

si pune in ea garnisóna germana. Solimanu pentru a-si resbuna de acésta injuria data unui rege de sub protectiunea sa, pléca la anulu Hegirei 935 din Constantinopole cu armata mare, si aprópe de Filibe (31) intr'unu campu fórte spatiosu se pune in castre cu intentiunea de a-si aduna aici tóte truppele europene. In loculu acest'a, Mufti, fara nici o causa legitima, cade in disgratia la Sultanulu, care dupa ce l'a infruntatu, l'a si destituitu din officiu. Dar innocenti'a acestui santu omu, care imperatulu nu o poté vedé, o a descoperitu ceriulu insusi! Dumnedieu, carui a displacutu (32) acésta procedere a lui Solimanu, spre a-lu puni, a tramisu anca in acea di o plóia atâtu de terribila si torrentiala, in catu aceea, assemenea unui mare diluviu, nu numai a dusu cu sine cassanele (33) cu banii si pretio- A. 935 I. C. 1528

sit'a. Sultanulu indata a ordinatu a se pregati mésa stralucita, si a lasatu vezirului a invita pe nobilii unguri, si fiiului seu Selimu a invita pe junele rege la mésa, dicêndu acestui-a: «Ada-ti aminte, fiiule, ca eu-ti sunt tatalu teu naturale, ér' celui-a i sunt «Ochirit (adeca tata de cealalta lume) séu tata spirituale. Dupa mórtea mea, iube- «sce-lu cá pe fratele teu, si pórta grige de elu si de regatulu seu». Dupa mésa dise vezirulu catra Sultanulu: «Éca! atotpotinte imperate, aci este ocasiunea de a-ti «suppune tóta Ungari'a cu o singura lovitura de sabia». Sultanulu s'a mâniatu fórte asupr'a cuventeloru vezirului, séu cellu puçinu se prefacû ca ar' fi fórte maniosu, si dise: «Asia! imperiulu ottomanu nu are trebuintia de a se largi nici prin tra- «dare, nici prin frauda, nici prin perfidia, cu atâtu mai puçinu prin uciderea in- «justa a celloru principi, cari vinu se céra protectiunea nóstra, dara intre arme si «in lupta deschisa. Ungari'a nesmintitu are se vina odata sub dominatiunea otto- «mana; proba sufficiente despre acésta este chiar ceea ce se petrece asta-di sub o- «chii nostri». Turcii sunt de la natura fórte copiosi in cuvente frumóse, dar' cu atâtu mai sterili in fapte bune, in câtu au ei unu proverbiu communu care dice: *Osmanli ciu soiler fen aishler*: vorbele Turcilor sunt bune, dar faptele loru sunt rele.

(31) Philopopole *Tr. Rom.*

(32) *Desplacutu*, Dintre tóte popórale din lume, Turcii sunt cari tienu mai multu la superstitiune. Si nicaiurea preoții nu se respecta mai multu cá la Turci. Imperatulu chiar, póte se-i deporteze, se-i tramitta in esiliu, dar' nu póte se-i condamne la mórte. Si dintre toti Sultanii, unicuIu Muradu IV a fostu care a condamnatu pe unu Mufti la mórte prin sdrumicarea lui intr'unu moitariu de marmora, dicêndu: «Capetele pe cari dignitatea le scutesce de a fi taiate cu sabi'a, trebue sfaramate cu piu'a». Unu casu de asemenea superstitiune s'a intemplatu in resbellulu din urma cu imperatulu Germaniei sub Achmedu II, care eu cu ochii mei l-amu vediutu, si pe care-lu voiu narra in partea secunda a istoriei mele.

(33) *Cassanele.* Cassele cu banii ce Turcii ieau cu sine in espeditiune, le punu totdeauna in medi-loculu castreloru, intre cortulu Sultanului si alu vezirului, si le pazescu cu Spahii séu calaretii, cari se schimba din când in când. Cassele de multe-ori

sele, ci a pusu in periclu de viétia chiar pe Sultanulu si pe tóta armat'a sa (34).

SOLIMANU REOCCUPA BUD'A DE LA GERMANI

XVI. Nimicite tóte provisiunile bellice prin violenti'a torrentelui, Solimanu a fostu necessitatu a amena espeditiunea sa pe alta data. Cu tóte aceste a datu ordinu trupeloru sale a se inquartira pe iérna in provinciele invecinate, cá armat'a se fia cu atâtu mai la indemana in primavéra. Intr'aceea, elu face nuóe collectiuni de bani si nuóe preparative bellice, mai mari de cumu au fostu celle distruse prin torente. Dupa ce au fostu gat'a tóte preparativele, merge in anulu urmatoriu cu mare celeritate prin Ungari'a si trage dreptu la Bud'a; aici sepune in castre sub murii cetatiei, si o inchide din tóte partile. Dupa ce s'a fortificatu bine in castrele sale, a inceputu a bombarda murii cetatiei, si a face continue assalte cu atâta furia, in catu garnisón'a pre langa tóta brav'a sa aperare, in urma totusi a trebuitu se promita a se suppune sub conditiune de a-si avé viéti'a si armele. Solimanu a primitu aceste conditiuni, si le assigurâ salva-viétia, déca i voru preda cetatea. Pre candu esiau inse din cetate, incepu unii Turcii, si in specialu Ienicierii, a-i insulta si a le imputa lasîtate. Unu soldatu germanu nepotendu suferì acestu affrontu, se uita furiosu in ochi la Ieniceriu, si dîce: «io n'amu de a comanda, io amu de a asculta»; si cu acést'a isi scóte sabi'a si trântesce pe Ieniceriulu batjocoritoriu la pamentu. Atunci ceialalti Ienicieri incepu a striga: articlulu é violatu!; si contra ordinului Sultanului (asiá dicu Turcii pen-

sunt góle, dar' totusi elle sunt acoperite cu covóre si stau espuse la vederea soldatiloru, cá se nu cugete ca imperatulu este fara bani, si prin acésta se scada ardórea trupeloru cánd trebe se se lupte. Unu medi-locu acesta fórte efficace, dupa opiniunea mea, de a inspira curagiu soldatiloru. Relativu la acésta ne spunu Turcii, ca sub domni'a lui Eghir Sultanu Muhamedu când inimicii au petrunsu péné in castre si péné la cassele cu thesaurulu, soldatii ottomani s'au rapeditu cu cellu mai mare entusiasmu intru aperarea loru, asia in câtu din invinsi ce erau, au devenitu invingétori (*).

(34) Trebe se observamu, ca atâtu aci, cât si in alte locuri unde autorulu nostru face mentiune despre vre-o interventiune a cerului prin miraclu, elu se servesce de chiar cuventele istoriciloru turci, pe cari i-a decopiatu cu fidelitate. *Tr. Angl.*

*) A se vedé mai in josu paragraphulu III la Capu IV. *Tr. Germ.*

tru a escusa pe compatriotii loru), a nevalitu asupr'a Germaniloru, si inainte de a se poté supprime tumultulu, i taia si dimica pe toti (35). Asiá, pre candu nemtii au predatu Turciloru o cetate atâtu de tare pentru a-si preserva libertatea si averea, pe atunci ei le-au predatu pe amenduóe si pre langa aceea anca si viéti'a.

MOLDAVI'A TRIBUTARIA

XVII. Dupa cucerirea cetatiei, Solimanu s'a retrasu pe cate-va dile in partile vecine, spre a lasa timpu soldatiloru de a se restaura puçinu. Intr'aceea, Teutulu Logotheta (36), vine cá delegatu alu lui

(35) *Dimica pe toti.* Cetimu adesse-ori in istoria, ca Turcii candu li se preda o cetate, séu omóra garnisón'a, séu o face prisoniera contra capitulatiuniloru confirmate cu juramentu, precumu s'a intemplatu acésta cu garnisonele din Constantinopole, din Bud'a si din Bagdadu. Turcii nu potu nega acésta, câci sunt martori vii cari li-o punu in façie; dar' pentru cá se nu para culpabili de crim'a frangerei juramentului, si dicu ca nu fara justa causa au fostu necesitati a lucra contra conditiuniloru de capitulatiune. Acestu poporù fórte subtile in inventarea escusariloru, recurge indata la Coranu, unde gasesce sute de passagie, ce-i servescu bine intentiunei sale. Asia, pentru esemplu, se suppunemu ca garnisón'a a capitulatu sub conditiun e de a esì din cetate fara arme. Acumu, déca turculu vede numai unu cutîtu séu o secure la vre-un soldatu, numai decât striga ca crestinii au violatu articlulu, si intrebuintiéza contra loru cele mai mari severitati. Ér' déca conditiunile de capitulatiune au fostu, ca garnisón'a se ésa cu armele, tunurile si bagagiele sale, si ea ar' intardia a esi numai cu ceva dupa ór'a defipta, séu ar' da vre-unu respunsu aspru, sèu ar' da cellu mai micu pretestu de frivolitate: Turcii nu-si facu nici-o consciintia de a viola capitulatiunea -si a-si frange juramentulu. Pentru aceea este mai bine si mai consultu pentru crestini, ca se móra mai bine de fóme, de ferru si de focu intre murii cetatiloru loru, decâtu a se espune perfidiei si barbariei Turciloru!

(36) *Logotheta.* Unulu din celle mai illustre familii nobile din Moldavi'a, de la care si pénè asta-di mai multu de cinci sute familii isi deriva originea; dar' multe au scapatatu fórte dela splendórea loru de odinióra, si semena mai multu a tierani, decâtu a nobili. Sciá perfectu limb'a gréca, latina, polona, si alte limbi alle popóraloru invecinate; avea multa esperientia in politica, si era fórte prudentu. Când a fostu tramisu in calitate de ambassadoru la curtea ottomana, si a fostu admisu in audientia la marele veziru, a ordinatu, precum se spune, servitoriului seu, se-i aduca calçiunii in sal'a de audientia. Vezirulu i dise: ca póte se teme ca-i va fura cine-va calciunii? Ér' Logotheta respunse: de ómeni cari tóte pretindu, trebe se-ti pazesci tóte lucrurile. Vezirulu i replicà: N'aveti ce ve teme, câci Turcii ve sunt acumu amici si nu inimici. Asiu dori—incheià Logotheta—ca Turcii se fia atatu de buni amici pentru *capu*, cá pentru picióre. Acestu Logotheta a edificatu in Constantinopole unu palatiu, care péné in diu'a de asta-di se numesce Bogdan-Seraiu, adeca palatiulu Moldaviei, in care este si o biserica dedicata santului Nicolae.

Bogdanu (37), principelui Moldaviei in castrele turcesci. Admisu in audientia, declara ca are missiunea de la principele si dela poporulu

(37) *Bogdanu.* Nume slavonescu, formatu din grecesculu Θεοδορῶς. Moldovenii i-au datu supranumele de Negru. Annalile moldovene dicu, ca Stefanu cellu mare, dupa ce a domnitu patru-dieci si siepte de ani si cinci luni, si dupa ce sub acestu timpu a facutu atâtea lucruri frumóse, si a reportatu atâtea victorii gloriόse asupr'a Turciloru, Unguriloru, Poloniloru, Romaniloru si Tatariloru, in urma simtindu ca, de si tare anca in spiritu, dar' puterile trupesci i slabescu, si ca mórtea i se apropia, a chiamatu la sine pe uniculu seu fiiu si crede alu tierei si pe mai-marii boieri si le-au vorbitu precum urméza : «O! Bogdanu, fiiulu meu, si voi toti amici ai mei « de arme, cari ati fostu martori atâtoru victorii gloriόse, si ati luatu parte in elle ! « Eca, amu finitu cursulu naturei melle fragile si vedu inaintea ochiloru, ca vié- « ti'a mea, cá umbr'a spre séra, grabesce cá se apuna. Eu nu voiu mai calca pe caile, ce « ca muritoriu, ba ca unu verme. am lasatu in urm'a mea ; mórtea e la usia. Dar « nu acést'a este de ce me temu : câci sciu eu, ca indata cu nascerea mea, amu in- « ceputu a grabi spre mormentu. Periclulu ce amerintia acésta tiéra din partea accel- « lui racnitoriu si fiorosu leu de Solimanu, care arde de setea sangelui crestinu, « éca ce disturba si imple de frica si de cutremuru inim'a mea. Elu a inghititu pêné « acum prin intrige si uneltiri mai tóta Ungari'a ; a suppusu prin puterea armeloru « sale Crime'a si celle pêné acumu anca neinvinse triburi alle Tatariloru, si le-au le- « gatu siesi prin introducerea superstitiunei mahomedane ; Bassarabi'a nóstra cutro- « pita de violentiele sale ; Valachi'a, ai carei locuitori de si inimici nóue, dar' suntu « crestini cá si noi, geme sub jugulu acelui tiranu ; cu unu cuventu, cea mai fru- « mósa parte a Europei si Asiei, este sub potestatea lui. Dar' anca nu este indestu- « litu cu atâtu, ci-si estinde armele fatali in tóte partile, si nu vre se cunósca mar- « gini puterei si ambitiunei sale de a domni. Asiá standu lucrurile, credeti voi, ca « dupa devingerea atâtoru obstacule, isi va retiené elu man'a de a nu o pune asupr'a « Moldaviei, care este incungiurata de atâte provincii ale sale ? Nu ve temeti voi, « ca dupa ce va fi suppusu tóta Ungari'a, se va intórce cu tóte puterile in contra nó- « stra ? Nu sciti voi, ca elu nutresce ura implacabile contra crestiniloru, si acésta nu « numai pentru inim'a sa depravata, ci si pentru ca asiá-lu invétia legea Coranului? « Déca cautu la vecinii mei de prin pregiuru, eu nu potu decâtu se deplangu deplo- « rabil'a stare a lucruriloru nóstre. Pe Poloni i cunoscu si sciu ca sunt inconstanti si « incapabili de a resiste furiei Turciloru ; Ungurii gemu degiá cu totii sub jugulu loru; « Germanii au precum mi se pare, atâte incurcaturi interne, in câtu nu vreu séu « nu potu a se ocupa cu celle esterne. Câci a intinde velurile contra fortunei si tem- « pestatiei, face numai unu nebunu. dar' nu unu navigatoriu intieleptu. Pute- « rile nóstre sunt pré pucine; adjutoriulu strainu. incertu si departe : ér' periclulu certu, « si aprópe. Pentru accea, eu judecu ca este mai bine se inblandimu si pe acésta be- « stia turbata si selbatica, decâtu cá se o irritamu si mai multu prin strepitulu ar- « meloru. Câci, eu nu vedu cumu amu poté usiora intr'altu modu acésta stare cala- « mitósa a nóstra, decâtu moderandu flacar'a inestingibile a furiei sale, prin róu'a « binefacétória a suppunerei. Si pentru accea, in aceste ale mele ultime momente, ve « esortu, cá unu tata si cá frate, cà : déca pre langa preservatiunea legiloru nóstre

Moldaviei, de a offeri Sultanului amenduóe Moldaviele (38) sub condítiuni onorabile; in specialu cá religiunea loru se remana neatinsa si tiér'a se platésca tributu annuale portiei. Pentru Solimanu nimicu nu potea fi lucru mai placutu decâtu acesta; câci grelele ocupatiuni ilu impedicassera de a-si intórce armele si in regiunile aceste de o parte, si de alt'a, bataile ce au suferitu de atâte-ori Turcii de la Moldoveni, ilu faceau se petréca cu attentiune continua miscarile loru. Asiá acceptá din tóta inim'a conditiunile propuse, le confirmà cu scrierea mânei sale proprie, si actulu despre aceste

« civili si eclesiastice, poteti obtiené pacea sub conditiuni onorabile, chiar fia si pre « langa unu tributu : atunci este mai consultu a ve increde in clementi'a sa decâtu « in armele sale. Dar' déca v'ar' prescrie alte conditiuni, atunci mai bine se periti cu « totii de man'a inimicului, de câtu se fiti spectatori otiosi la profanatiunea religiu« nei vóstre si la calamitatea tierei vóstre. Ér' Dumnedieulu parintiloru nostri, care « face minuni, va intinde grati'a sa inesauribile asupr'a vóstra, si miscatu de lacri« mele servitoriloru sei, va tramite pe unulu care se ve scape, séu se scape posteri« tatea vóstra de sub jugulu barbariloru, si se redea tierei libertatea si puterea sa.»! Bogdanu, urmandu acestei ultime vointie a parentelui seu, a tramisu in alu sieptelea anu alu domniei sale delegati la Solimanu, si elu cellu mai ântâiu i-a suppusu Moldov'a sub titlu unui tributu. Dar' vai ! asta-di nu credu se fia vrê unu omu de littere, care se nu cunósca tirani'a miserabile sub care geme Moldavi'a !

(38) *Amenduóe Moldaviele.* Moldavi'a este impartita in superióra si inferióra. Moldavi'a inferióra incependu de la Iasi, resiedinti'a in presentu a principelui, se estinde spre resaritu péné la Bender, care Moldovenii o numescu Tigina; spre média-di se marginesce cu Galatii la Dunare; la apusu cu Valachi'a si cu muntii Transilvaniei, cari se intindu dealungulu drumului numitu *Petra*, si appartienu Moldoveniloru si nu Transilvaniloru. Moldavi'a superióra anca incepe de la Iasi, si spre apusu se marginesce cu muntii Carpatiloru séu alpii Transilvaniei, si se estinde péné la Sniatim, o cetate in Podoli'a. De Moldavi'a inferióra se tienea odata tóta Bassarabi'a, numita la Turci Budgiak; aici sunt celle duóe cetati renumite, Akkiermanu si Kilia (*). Akkierman la Herodotu se numesce *Ovia*; Moldovenii i dicu Cetate-alba; ér la Romani se dicea Julia-Alba; si é renumita, pentru ca aici a fostu Ovidiu in ecsiliu; nu de parte de ea se vede unu lacu, pe care Moldovenii péné in diu'a de asta-di ilu numescu Laculu lui Ovidiu. Kilia, in timpi antici s'a numitu Licostomon; este aprópe de gur'a Dunarei, unde acestu fluviu intra in marea négra. De Moldavi'a inferióra, asiá precumu ea este suppusa asta-di principelui Moldaviei, se mai tieneau anca si alte cetati fortificate, precumu : Tigina pe tiermii fluviului Tyras séu Nistru (pe care unu principe alu Moldaviei cu numele *Hero*, o au datu Turciloru intr'unu modu fórte rusinosu, si ei o au numitu Bender (**); apoi Gherghina langa Siretu, nu departe

(*) Vedi not'a 24 la Capu II, din cartea III. *Tr. Rom.*
(**) Bender insémna pasu, trecere. *Tr. Rom.*

liu da delegatului pentru a-lu duce principelui seu la Suceava (39). Dupa acésta, Solimanu se intórce din espeditiunea de estu anu catra casa, si pre candu era aprópe de Sophi'a, o civitate in Serbi'a, vine Bogdanu cu unii din boerii sei inaintea lui, si-i presenta patru mii

de Galati, sub ale carei ruine se gasescu monete anca din timpii Romaniloru. Acésta cetate este fundata chiar' de imperatulu Traianu; ceea ce se vede din inscriptiunea pe o pétra de marmora ce s'a sapatu anca pe timpulu meu; inscriptiunea este acést'a: *Imp : Caesari Diuo filio Nervae Traiano, Augusto, Ger. Dacico, Pont. Max. Fel. B, dict. XVI. Imp VI.', Cons. PP, Calpurnio ; Marco . C. Aurelio Rufo* (*). Apoi mai este o cetate pe riulu Milcovu, care desparte Moldavi'a de Romani'a, si care de comunu se numiá Craciun'a; ér pe Prutu, nu departe de Falciu, era Taiphalia lui Herodotu, care atrebuitu se fia fórte mare, judecandu dupa ruinele de muri ce s'au descoperitu acolo pe timpulu meu (**). Mai sunt anca Soróca, numita inainte de acést'a Olchionia, langa Nistru, ai carei muri sunt construiti totu din pétra arsa; in fine Iassi langa fluviulu Bahlui, patru mile dela Prutu. Moldavi'a superióra contiene anca cetatile fortificate : Suceava, odinióra capital'a tierei; apoi Némtiu, Romanu si Chotinu. Locuitorii Moldaviei superiori sunt renumiti pentru marea loru avutia; ér' cei din Moldavi'a inferióra pentru bravulu loru curagiu in batalii : si unii, si altii, pentru marea ospitalitate a loru, cu care se pórta catra toti pre langa tóte perderile mari ce au suferitu. Ci, despre tóte aceste, déca Dumnedieu imi va da viatia si putere, voiu tracta mai pe largu intr'o scriere propria pentru acestu obiectu (***).

(39) *Sucéva.* Péné candu anca Turcii nu-si intórsera armele contra Europei, Sucéva era capital'a principatului Moldaviei, si resiedinti'a domnitoriului ei. Dar', dupa ce Turcii au cuceritu Costantinopolea. Despotii moldoveni, pentru a fi mai aprópe de frontariele turcesci, si-au mutatu tronulu la Iasi. Iasii nu este cetate mare, dar' é tare prin natura si arte, si memorabile péné in dio'a de asta-di pentru ruinele palatiului de acolo. Intre alte lucruri demne de memoria, ce se gasescu acolo, nu este in Moldavi'a afara de Iasi, in care se se gasésca vre-o inscriptiune séu vre unu semnu macar', despre numele fundatorelui séu anticitatiei ei. In murii Iasiloru se gasesce unu monumentu taiatu intr'o pétra mare, representandu siepte turnuri, de asuprá caror'a duoi lei tienu redicata o coróna imperiale; in josu la piciórele acestoru turnuri se vede unu campu, si in acestu campu duoi pesci solzosi, incrucisiati unulu preste altulu cu capetele in josu si cu códele in susu; sub ei unu capu de bou avendu in frunte o stea cu siese radie. Inse chiar' acestu semnu din urma aréta, ca acellu monumentu nu é pusu acolo de cellu dântâiu fundatore alu cetatiei; din causa ca capulu de bou a inceputu cu multu mai tardiu a se pune intre insigniele tierei. Dar' si despre acést'a voiu vorbi mai pe largu intr'altu locu (****).

(*) Nu putemu ghici ce insémna in acésta inscriptiune *Fel. B. dict.* Câci dup[redacted] *Pont. Max.* de regula urméza *tribunicia potestas.* Apoi la Imp. VI. vine Cons VI. s[redacted] nu Cons VII. *Tr. Germ.*

(**) A se vedé not'a II la Capu I Cartea III *Tr. Rom.*

(***) Intielege «Descriptio Moldaviae». *Tr. Rom.*

(****) Idem

galbeni (40), patru-dieci cai moldovenesci, si dóue-dieci-si-patru falconi, cu promissiunea de a-i tramite i totu anulu la Constantinopole assemenea daru in semnu de feudal'a sa suppunere. Imperatulu primesce pe Bogdanu cu tóta distinctiunea, si ratifica de nou conditiunile contractate cu delegatulu; i da o cuca (41) mare in-

(40) *Galbeni*. Chiar nici Turcii insii nu cutéza a nega, ca Moldov'a li s'a suppusu numai cá tributaria. Diplomele Sultaniloru prin cari s'au ratificatu aceste conditiuni, s'au conservatu lungu timpu dinpreuna cu alte documente publice in archivele Moldaviei. Dar' anca pe timpulu meu, si anume la anulu 1686., candu Iuon Sobieski, regele Poloniei, au nevalitu in Moldavi'a, le-au scosu din archivu, si din ordinulu, séu cu permissiunea sa, le-au arsu publice in Iasi, facéndu urmatori'a declaratiune catra poporulu adunatu : « Vedeti ! cumu maiestatea sa regale ve elibera de jugulu turcescu». Nu sciu déca a fostu intielépta acésta fapta. Destulu ca, intre nenumerate alte privilegiuri, ce se acordau Moldoveniloru dupa impregiurarile aceloru timpuri, acesta a fostu cellu mai insemnatu; càci in elu se dice apriatu, ca : «Moldavi'a de buna « voia si neconstrinsa de nimene a offeritu suppunerea sa imperiului ottomanu; si « chiar pentru aceea vointi'a Sultanului este, cá tóte besericele loru, riturile religióse « si legile tierei, neatinse se remana; si nici ca pretinde alt'a de la principe, decâtu « cá in totu anulu se trimita prin boiari credintiosi la sublim'a Pórta, patru mii « de galbini, patru-dieci de cai moldovenesci si dóue-dieci-si patru de falconi, tóte « aceste sub titlu de Peskisiu, adeca presentu séu donu». Turcii s'au si tienutu de aceste conditiuni cu tóta punctualitatea péné pe timpulu lui *Petru Raresiu*. Sub domni'a acestui-a au inceputu a cere unu Haragiu, adeca o summa mai mare sub titlu de tributu. si pretinsera anca de la principe, ca cellu pucinu odata in trei ani se mérga a-si face inchinatiunile sale la pragulu sublimei Porti. *Petru* refusà cu indignatiune aceste innovatiuni umilitórie; si pentru cá se nu figureze sub numele seu calamitatile ce póte ar' urma de aci pentru tiéra, elu a abdicatu la tronu si s'a retrasu la *Ciceu*, una urbe in Transilvani'a, unde si-a cumperatu cu banii sei o avere nu neinsemnata, si traiá din venitulu ei. Dar Stefanu cellu tineru, care a fostu alesu in loculu seu, miscatu séu de ambitiunea propria, séu chiar' cu consensulu senatului (*), a promisu Pórtei duóe-spre-diece mii de galbeni tributu annualu. Ér' successorii sei, rapiti de pré marea lacomia de a domni, au immultitu cu timpu acésta summa intr'atâtu, in câtu afara de siese-dieci de mii de galbeni, ce se platescu asta-di ca tributu in thesaurulu imperiale, si pre langa dóue dieci-si-patru mii ce se dau cà daru de Pasci : sunt anca o multime de dari ce acesti vampiri insatiabili storcu de pe tiéra. Càci, precumu ei n'au lege contra avaritiei, asia nici pretentiunele si estortiunile loru nu cunoscu margine. Totu depinde de la voi'a marelui veziru; si care ar face vre-o remonstratiune contra placerei lui, unulu ca acela incurge periclulu de a-si perde viéti'a.

(41) Cuca (**) Acésta este o crésta séu ornamentu de capu, facutu din pene de strutiu

(*) Séu inaltulu divanu, *Tr. Rom.*

(**) *Cucu* este numele unei passere cu grumazi lungi, de la care probabilmente si-a luatu numirea acestui ornamentu. *Tr. Germ.*

carcata cu pietre scumpe, si pre langa acést'a si unu Chilat Fachir (42), precumu si unu armasariu provediutu cu insieleminte imperiali. Dupa aceea da ordinu la patru guardisti ai sei (43), a-i face servitiu de onóre. Acestu usu se observa si asta-di de cate-ori merge principele Moldaviei la curtea ottomana.

SOLIMANU IMPRESSOARA VIENN'A

XVIII. Catra finitulu aceluiasi anu, Solimanu intarindu bine cetatile cucerite si provediendu-le cu tóte celle necessarie, merge cu

Acestu ornamentu nu se da altoru-a decâtu numai la Buluc Agalari (coloneli), la Segban Bashi séu capu-officieriulu de Segbani, care in rangu urméza immediatu dupa Ag'a ienicerilоru; apoi se mai da principiloru Moldaviei si Valachiei. Este o alta cuca mai mica, care o pórta Solokii (*). Cuc'a destinata pentru principii Moldaviei si Valachiei, li-o pune pe capu Muhsir Aga (care in totu deauna este langa marele veziru; are comand'a gardei de la curtea acestuia; si-lu representa inaintea a intregu corpulu ieniceriloru); ér marele veziru insusi le pune Caftanulu (**), in semnu ca ei appartienu la Odgiak (***), séu la cét'a ieniceriloru.

(42) Vestmentu de onóre. A se vedé not'a 32 Capu III din Cartea III. *Tr. Rom.*

(43) *Gardistii ai sei.* Nici Pasia, nici vezirii nu se installéza cu atâta pompa cá principii Moldaviei. Cá-ci unu Pasia indata ce Marele veziru i-a pusu caftanulu in spate, merge acasa, si in ceealalta di primesce patent'a despre pasialiculu seu, dinpreuna cu stindardulu numitu Sangiacu. Dar' principele Moldaviei, dupa ce a primitu caftanulu de la marele veziru ca semnu alu potestatiei sale suverane, merge, insocitu de intregu divanulu si intre aclamatiunile ciausiloru (****) la biseric'a patriarchale unde patriarchulu de Constantinopole cu totu clerulu si nobilimea gréca, il astepta pentru a-lu intimpina si a-i da santirea. Dupa ce principele a ajunsu in curte, se da josu dupe armasariu, si trece pe o pétra quadrata asiediata anume pentru acésta ocasiune; intr'aceea ciausii cu totii canta cu voce inalta versuri usitate la assemeni ceremonii «Dumnedieule mare! tiene la multi ani pe imperatulu nostru, si pe principele nostru Effendi, si le da loru viétia indelungata si fericita.» (Effendi se vede a fi cuventu corruptu din grecesculu 'Αυθέντης) Principele apoi merge in beserica, ér cei cari l-au insocitu, stau afara in curte si pe strade, si ascépta in tacere respectuósa pênê ce iese éra. In momentulu candu principele a pasitu pe pragulu besericei, cantaretii incepu a intonà 'Αξιόνέστιν (†), unu imnu compusu in onórea S-tei vergura Maria. Dupa ce a gatatu cu cantarea ast'a, principele se pune pe unu tronu, care e facutu anume pentru principii Moldaviei. Cand diaconulu recita rugatiunea

(*) Trabanti.
(**) Séu *Chalatul.* Vedi not'a 32 la Capu III din Cartea III. *Tr Rom.*
(***) Insemnéza: familia *Tr. Rom.*
(****) A se vedé not'a 16 la Capu II din Cartea I. *Tr. Rom.*
(†) Cuvine-se cu adeveratu se te fericimu pre tine, etc. *Tr. Rom.*

tóta armat'a sa la Vienna, si impresóra cetatea. Elu pune in actiune tóte pentru a o cuceri, si patru-dieci de dile o bombardéza ne-

τὰς ἐκτενάς (*), totdeauna amintesce si pe noulu principe in urmatorii termini: «Ér' «ne rugamu, pentru pré induratulu, stralucitulu si de bine-facétoriulu nostru domnu «N. N., pentru cà domulu Dumnedieu se-i dea putere, invingere, taria, sanetate si inde-«lunga viéti'a; si pentru cá domnulu Dumnedieulu nostru se-i adjute, se-lu pazésca «si se-i suppuna sub picióréle lui pe toti contrarii si inamicii lui». Dupa aceea patriarchulu in ornatulu seu pontificalu, si insoçitu de patru séu mai multi metropoliti merge in altariu; ér' principele urmandu-i se apropia de altariu, si patriarchulu face simbolulu crucei in façie cu amenduóe manile; apoi plecandu-si capulu pe sant'a mésa, patriarchulu ilu acopere cu Homophorulu (**), si recitéza rugatiunile ce erau in usu odinióra la santirea imperatiloru orthodoxi, si in urma ilu unge pe frunte cu santulu miru. Dupa acésta ceremonia, principele se intórna la tronulu seu, ér cantorii intonéza urmatoriulu Polychronion (***): «Si da dómne, prea induratului, si da «binevoitoriului nostru domnu N. N., domnu a tóta Moldo-vlachia, viétia indelun-«gata,; tiene-lu dómne! la multi ani!» Dupa aceea patriarchulu ese din altariu si se apropia de tronulu principelui; aicea recitéza in tacere o rugatiune, apoi tiene o scurta allocutiune, si o termina cu Polychronionulu de mai susu, pronuntiatu de insusi patriachulu. In fine, dupa tóte aceste, patriarchulu si principele, urmati de totu poporulu, essu impreuna din beserica. In porticu principele saruta man'a drépta a patriarchului; ér acesta, prin cuvinte si prin semnulu crucei i da binecuventarea. Principele apoi incaleca armasariulu seu, si se intórce acasa cu aceeasi pompa cu care a venitu; ér' acasa imparte daruri celloru ce l-au insocitu si apoi i lasa se mérga pe la alle loru. La câte-va dile dupa aceea, vine Mir Alem Aga, vexiliferulu imperatului, si, intre sunetele musicei imperiali, tubilchana, aduce stindardulu mare, numitu Sangiacu, din seraiu la palatulu Principelui, unde acesta ilu astepta si-lu primesce in anti-camera. Aici Aga iea stindardulu in mana, ilu saruta, dupa usu, cu gur'a si cu fruntea, si apoi ilu da in mânile principelui. Acesta primindu-lu ilu saruta in acelasiu modu, si apoi ilu da vexiliferului seu, si pronuntia aceste cuvinte: «A-totu-«laudatulu si marele Dumnedieu se dea viatia indelunga prea potintelui, pré «gratiosului si pré dreptului imperatu, si se-i immultiésca dilele lui!» Dupa aceea, principele da lui Mir Alem Aga unu caftanu, si ilu dimitte onorandu-lu mai antaiu cu darurile usitate la assemeni ocasiuni. La câte-va dile dupa aceea, principele, terminandu-si regularea trebiloru sale cu curtea, este invitatu in Divanulu cellu mare, unde ilu astepta imperatulu avendu de adrépt'a sa pe marele veziru, pe ceialalti Cubbe vezirleri, si pe duoi Caduleskieri. In anticamer'a de *Arsodasi* séu de la sal'a de audientia, ilu astepta Capudgilar Kietchudasi, adeca marele portariu, si'i pune caftanulu in spate, ér' Muhsir Aga i pune cuc'a pe capu si da tuturoru boieriloru principelui, cari de comunu suntu duóe-dieci-si-optu, cate unu caftanu nou. In acestu ornatu intra principele in sal'a de audientia cu patru boieri ai sei, cu duoi

(*) Ectenia, rugatiune pentru beserici, preoti, principi, etc. *Tr. Rom.*
(**) Ὠμοφόριον. Patrafiru. *Tr. Rom.*
(***) Rugatiune pentru indelunga viétia. *Tr. Rom.*

incetatu cu adjutoriulu mineloru, distruge o parte a muriloru, si comanda soldatiloru a intra in cetate cu assaltu. Dar' de câte-ori fa-

Capudgi Basi cari-lu ducu de duóe parti de suptu suori, cu marele portariu inainte si cu interpretele curtiei in urma, care de comunu este unu crestinu grecu. La intrare, principele se inchina de trei-ori pênê la pamentu, apoi merge si sta in mediloculu salei, care de altminterea nici-de-cumu nu e pré mare. Atunci imperatulu de pe tronu (Tacht) se intórce catre marele veziru, si-i dice se spuna principelui urmatóriele : « Audindu Maiestatea mea de fidelitatea si lealitatea lui, i conferu din gra« tia ca recompensa, principatulu Moldaviei. Detorinti'a luï este, de a nu lipsi nici pe vii« toriu de la credinti'a si servitiulu seu. Elu are se protéga si se defenda tierile de sub « domni'a sa ; si se se pazésca bine a nu face nimicu in contra sau preste manda« tulu meu». La aceste principele respunde : « Punu votu pe viétia si pê capulu meu, « ca voiu servi din tóte puterile mele pré dreptului si pré gratiosului meu imperatu, « pe câtu timpu elu nu-si va intórce aspectulu gratiei sale de la nulitatea servului seu.» « Prin aceste din urma cuvinte vrea se arete pucinatatea servitieloru sale). Dupa aceste, principele ese din sala accompaniatu de acei-a cu cari a intratu ; si incalecandu unu armasariu imperatescu la pórta din intru a curtiei, saluta pe marele veziru si pe ceialalti veziri cari mergu trecundu pe dinaintea lui, si cari i multiamescu facêndu complimente din capu; apoi se intórce acasa insocitu de boierii sei si de tóta suit'a sa. Ér' candu este acumu se mérga in principatu pentru a-si ocupa tronulu, Sultanulu, fia in Constantinopole séu in Adrianopole, da ordinu unui-a din officiarii sei de curte, se mérga se-lu petréca pênê acasa, si se-lu instaleze in domnia. Acesti officiari de ordinariu suntu Silahtar Aga, Ciokadar Aga, Miri Ochor Aga, Kapudgilar Kiehaiasi, séu unulu dintre cei mai betrani Kapudgi Basi. Pre langa unulu óre-care din acesti officiari mai mergu duoi Peiki, séu duoi gardisti imperiali, imbracati in costumulu loru de parada, ornatu totu cu auru si cu argintu ; si apoi alti duoi Akkiulahlu (*) (numiti asia de la pelariele albe, ce obisnuescu a purta), si atâti capugi si ciausi, cati place principelui se iea cu sine. Officiulu acestoru din urma este, cà de câte-ori principele incaleca séu se da josu de pe calu, totdeauna se strige acclamatiunea usuale de *Alkisiu* (**), si in cetati séu sate se procure celle necessarie pentru cortegiulu principelui. Candu cortegiulu intra séu ese din vre-o cetate, ciausii totdeauna mergu cevasi inainte pedestri ; ér' capugii tienu scarile de câte-ori principele incaleca séu se da josu de pe calu In modulu acesta este servitu pe tóta calea, pênê ajunge la loculu resiedintiei sale. Aici toti mai marii tierei, civili si militari, cam duóe mii la numeru, vinu inaintea lui. La toti acesti-a principele fara a se da josu de pe calu, le intinde man'a se o sarute fia-care, si apoi intrebandu-i de sanetate, le dice se incalece cu totii, si se plece. Atunci Boierii se punu de-a-drépt'a si de-a-stang'a lui, care-si dupa rangulu seu, ér' officiarii militari mergu inainte ; si in acésta ordine intra in cetate, mergêndu numai in pasi, cá parad'a se fia cu atàtu mai pompósa. Ajungendu in curtea besericei ca-

(*) *Ak* inséınna albu, *kiulah* pelaria, si *lu* este terminatiunea possessivului. *Tr. Germ.*
(**) Multa fericire! *Tr. Rom.*

ceau unu assaltu, de atatea-ori garnisón'a curagiósa, de si cu mari perderi, 'i batea inderetru. Si crestinii, pre langa tóta valórea loru, in urma totusi ar' fi fostu constrinsi a se suppune armei cuceritórie a Turciloru, déca prin fraudulente appromisiuni (44), nu ar' fi deceptatu pe insusi prudentele Solimanu. Ei adeca tramitu impe-

tedrale, dedicata S-tului Nicolae, se da josu de pe calu. Aici metropolitulu insoçitu de trei episcopi (ca-ci in Moldavi'a sunt trei episcopii, pre candu in Valachi'a suntu numai duoe), si de celalaltu cleru, *i presenta* crucca si sant'a evangelia se le sarute. Sub acestu actu solemnu music'a imperiale observa tacere. La intrarea principelui in beserica, se intóna imnulu ἄξιον ἐστιν; apoi se cetesce rugatiunea τας εκτενας; si dupa aceste, se apropia de altariu; aci metropolitulu, dupa ce dice in tacere rugatiunea usitata. ilu unge cu santulu miru, déca cumu-va n'a fostu unsu degiá prin patriarchulu din Constantinopole, ce se póte intempla atunci, candu promotiunea la dignitatea de domnu se face in Adrianopole, séu candu patriarchulu din Constantinopole este absente. Elu este apoi, si se numesce unsulu lui Dumnedieu. Dupa ce s'au facutu tóte aceste, si dupa ce s'a cantatu si Polychronionulu, principele, intre sunete de trompete, de tympane, si de alta musica, trage la palatu. Intrandu in divanu se pune naintea tronului preparatu anume pentru acésta ocasiune, ér' boierii cari au venitu cu elu, isi ocupa fia-care loculu seu. Atunci officiariulu insarcinatu de imperatulu pentru a fi presentu la instalare, da Chatisierifulu séu mandatulu imperiale, lui Divanu Effendi, séu secretariului curtiei, care este turcu, cá se-lu cetésca. Acesta cetesce mandatulu cu voce inalta, frasa de frasa, si marele postelnicu le esplica in limb'a loru. Dupa aceea, officiariulu imperialu pune in spatele principelui caftanulu ce a adusu cu sine, si luandu-lu de man'a drépta ilu duce pe tronu. In acestu momentu se da cu tóte tunurile, si ciausii reduplica acclamatiunile usitate. Principele apoi inca la rendulu seu, da officiariului imperatescu unu caftanu captusitu cu ermelinu; ér' secretariului unu altulu mai simplu. Pusu cu modulu acest'a pe tronu, principele lasa pe boieri se vina a-i saruta mana; dupa aceea i saluta, si se retrage in cabinetulu seu. Festivitatea se termina cu unu prandiu splendidu in onórea officiariului imperiale, la care ilu insoçiescu mai multi curteni de ai principelui.— Dar credu ca atâta e destulu, pentru a vedé, in ce modu se installéza si se confirma principii Moldaviei in dignitatea de domnia. Care desidera mai larga cunoscintia, consulte istori'a mea despre Moldavi'a, care speru ca in scurtu timpu se va publica (*).

(44) *Apromissiuni.* Turcii dicu ca garnisón'a crestina de Vienn'a vediendu ca cetatea nu se mai póte tiené lungu timpu, a tramisu la Sultanulu se céra unu armistitiu de diece dile, pentru ca se póta informa pe gubernulu loru despre circumstantiele in cari se afla, dicêndu ca suntu legati prin juramentulu loru militare, de a nu deschide portile fara scirea sa nici unui strainu; ér' déca in aceste diece dile nu li-ar' veni nici-unu respunsu, atunci se voru crede dispensati de la juramentulu loru, si voru poté chiar' contra voiei sale a preda cetatea Sultanului; dreptu aceea, ilu róga se

(*) Vedi. « Descriptio Moldaviae » Pag. II, Cap. III.

ratului prin unu delegatu inchinatiunea *Eiuvalah* (45) se-i spuna ca suntu storsi cu totulu, si ca-i promitu a se suppune si a-i fi vasalii sei; dreptu aceea 'i ceru unu armistitiu. Dar' sub diverse preteste, ei amêna confirmarea conditiuniloru de capitulatiune. Prin acést'a nu numai ca au castigatu timpu de a se reculege, dar' au insuflatu nou curagiu in garnisóna, sperandu ca in scurtu timpu au se urmeze ploile de tómna, si Turcii voru fi necessitati a redica obsediulu. Si nu s'au insielatu. Câ-ci pre candu se ocupau cu conditiunile tractatului, au inceputu ploile naturali pe acestu timpu a cadé in atâta abundantia, in câtu obsediatii nu mai dubitau acumu, ca voru poté tiené cetatea; ér Turcii suferira atâtea stricatiuni, in catu departe de a spera succesulu doritu, din contra isi vedeau chiar' si viéti'a periclitata. Multi au peritu de frigu si de moina; si cei care erau tramisi a face assalturi, mare parte au fostu ucisi de ferulu si foculu inimicului.

SOLIMANU REDICA OBSIDIUNEA

XIX. Aceste calamitati continue si perderi diurne, constrinsera pe Solimanu a redica obsidiunea (46). Dar' nu mai pucina sagacitate

binevoiésca a nu mai bombarda turnulu S-tului Stefanu, si se crutie acestu monumentu de structura frumósa si admirabile, a carui destructiune nu-i ar' aduce nici-unu folosu. Sultanulu se invoiesce la cererea loru, si, pentru cá se dea si elu timpu de restaurare trupeloru sale, le accorda armistitiulu atâtu pentru cetate catu si pentru turnu, sub conditiune inse, ca se punà semilun'a in loculu crucei pe vervulu turnulu. Obsediatii se dice ca ar' fi implinitu acésta conditiune, dar' de promissiunea de a capitula nu s'au tienutu.

(45) Fericire si prosperitate de la Dumnedieu *Tr. Rom.*

(46) *A ridica obsidiunea.* Unii istorici turci, cari tienu fórte multu la fabule, dîcu ca: Pe candu Solimanu era resolutu de a mai continua obsidiunea, dar' totodata incepuse a dubita de bunulu succesu, i s'a aretatu in visu Mahomedu, si i-a disu, « déca nu vei imblandi mani'a lui Dumnedieu prin sacrificarea à loru patru-dieci-de- « mii de berbeci:, tu nu vei scapa din periclu ». Solimanu si-a esplicatu visulu in sensulu literalu, si tramite la vezirulu ordinu ca se-i procure patru-dieci-de-mii de berbeci. Vezirulu i dise: acést'a este impossibile: câci, cu acestu obsediu, care tiene de atâtu timpu, mai tóte provisiunile s'au consummatu, si ceea ce a mai remasu, abiá va poté ajunge cá soldatii se-si póta stempera fómea. Afara de acést'a, tienuturile vecine atâtu sunt de predate prin incursiunile tatariloru, in câtu nu este nici-o sperantia de a mai poté stringe vre-unu nuou materialu de provisiuni. Atunci Solimanu si aduna pe toti officiarii sei, si le spune visulu ce a avutu. Acesti-a respundu, ca:

se cerea a-se retrage si a-si scapa armat'a de totala perire. Truppele inimice erau aprópe, si Solimanu, dupa atâte perderi, vedea bine, ca este cu multu inferioru in poteri de catu cá se le póta sta façie. De alta parte, armat'a sa avea de a face cu o multime de captivi de ambe sexele, pe care Tatarii si ceealalta cavaleria usióra i aduceau de prin escursiunile ce faceau pene pe la podulu Iskender (47). Se-i tiena prinsi, i parea periculosu; sa-i lase liberi, parea lucru imprudente. Pentru a scapa din acésta incurcatura, da ordinu a ucide in presenti'a sa pe toti captivii fora distinctiune de sexu séu etate. Dupa aceea da ordinu a redica corturile, si fara cá inimiculu se observe, pléca cu restulu armatei sale, si merge dreptu spre Buda. Ajunsu aici, a datu câte-va dile timpu de repaosu soldatiloru;

acésta revelatiune divina nu trebe esplicata dupa sensulu literale, ci dupa sensulu ei internu; si anume, ca cei patru-dieci-de-mii de berbeci insémna patru-dieci de-mii de musulmani, ce trebe se-si sacrifice viéti'a sub murii cetatiei, si se móra cá adeverati martiri pentru legea loru. Candu in urma Sultanulu s'a intorsu la Buda, si a luatu in revista armat'a, a vediutu ca chiar patru-dieci-de-mii lipsescu. Si din acésta causa a legatu pe succesorii sei cu cellu mai gravu blastemu (Lanet), a nu mai obside in viitoriu Vienn'a. Acésta istoria insa, nu-o adeverescu alti istorici mai accurati ai loru. Cu tóte aceste, Turcii atâtu de tare credu in ea, in câtu nu-si facu nici-unu scrupulu de a afirma in publicu, ca perderea loru fatale de la Vienn'a, ce s'a intemplatu acumu pe timpulu meu, a urmatu numai pentru aceea, pentru ca au calcatu pe pamentulu, unde prin blastemulu lui Solimanu nu le-a fostu permissu a intra, si prin acést'a au irritatu mani'a lui Dumnedieu in contra loru, care este resbunatoriulu tuturoru celloru ce-si frangu votulu loru.

(47) *Iskender*. Acestu este de siguru podulu de la Ratisbona (*), pe care, se pare ca pentru eleganti'a si renumit'a sa frumsetia, tatarii ilu numescu, podulu lui Alecsandru. Nu potu, cu asta ocasiune, a nu memora ceva despre sciinti'a Tatariloru in studiulu geograficu. Se va paré paradoxu, si totusi este unu adeveru probatu prin esperientia, ca nici-unu poporu din lume, nu are o cunoscintia mai esacta despre situatiunea locuriloru, cá ordele Tatariloru. Ei nu au nici carti nici mappe geografice; dar' cu traditiunea in mana, ei au o cunoscintia esacta despre tóte câile, riurile, podurile, vadurile, lacurile, cetatile si satele; câ-ci ei vorbescu despre aceste atâtu de adese-ori, in câtu déca nu lu-ar' fi vediutu nici-odata, totusi elle se implanta in memori'a loru atâtu de tare, in câtu nu le uita nici-odata. Pentru aceea Turcii au facutu proverbiulu: *Tatarung Kulavuse Ihtiage Joktur*, adica: Tatarii nu ieau nici-odata calauzu, si totusi nu gresiescu calea. E de ajunsu ca se fia fostu numai odata intr'unu locu, cá se-lu cunósca atâtu de bine cá si candu ar' fi fostu nascutu de acolo si-lu descrie copiiloru sei atâtu de esactu, in câtu chiaru dupa mai multe generatiuni

(*) La antici se numiá Reginapolis. *Tr. Rom.*

totu aici a primitu de la Voivoda (48) Transilvanei (Turci-ilu numiau Banu), decim'a de tributu collectata in Ungari'a, si l'a confirmatu in dignitatea de domnu alu principatului.

CIRCUMCISIUNEA A TREI FII AI LUI SOLIMANU

XX. Dupa ce s'a intorsu la Constantinopole, a celebratu cu mare pompa in lun'a Rebiul-evvel circumcisiunea a trei fii ai sei, Mustafa, Muhamedu 'si Selimu. La acésta solemnitate au fostu presenti nu numai toti Vezirii si Pasii imperiului, ci anca si delegatii principiloru crestini, si celu alu Persiei, care de care cu daruri mai mari si mai pretióse: in câtu ti se parea ca tóta lumea a venitu se congratuleze cu acésta ocasiune Sultanului. Dupa ceremonia, a urmatu unu festinu splendidu pentru toti cei presenti. La mésa langa imperatulu de-a-drépt'a a lasatu se siédia (49) *Mufti Kiemal Pasia Sadé* si pe *Kasiulaskier Kadri Celebi*, ér' de-a-stang'a *Hodge* (50) alu seu si *Muhi Illedin Celebi*. A dóu'a mésa era pentru veziri; a trei'a pentru pasi; si a patr'a pentru *Ulemi* séu invetiatii in legi. Ceialalti officiari civili si militari au luatu locu la mese care-si dupa rangu. O mésa sepa-

totusi ilu alla. Ei se aplica la acestu studiu cu fórte multa diligentia si-lu considera de unu lucru fara de care nu le-ar' poté succede a face incursiunile loru quotidiane. Dar' ei dau locuriloru, numiri particulari dupa fantasi'a loru propria, asiá, in câtu unu strainu, ori câtu de bine ar' cunosce tienutulu, totusi cu mare dificultate va pricepe ceea ce voru se dica ei cu numirile loru imaginarie.

(48) *Voivoda*. Acesta este unu cuventu slavonescu, si insémna capitanu séu generalu de armata. Polonii inse dau acésta numire la gubernatorii de provincii; precumu Vaivoda Kiowsky, Posniasky (*) etc. Er' Turcii au usulu da a dá acestu nume principiloru crestini din Moldavi'a, Valachi'a si Transilvani'a, cari sunt tributarii loru mai alesu occure acestu nume in mandatele si scrisorile imperiali ale marelui viziru, precumu: Bogdan Vaivodasi, Illak séu Erdel Vaivodasi: cu tóte ca principii Moldaviei inainte de acésta, precum attesta istoriografii, s'au numitu Tekkiur, adeca *regi*. Câte odata se da acestu titlu si gubernatoriloru de cetati mai mari, presupunendu ca acesti-a nu sunt Pasi; precumu: Pera Vaivodasi, Galata Vaivodasi, etc.

(49) *Se siedia*. Acestu usu a inceputu a se perde sub Solimanu; si asta-di Sultanii nu admitu pe nimene se siédia cu ei la mesa.

(50) Instructorulu seu. *Tr. Rom.*

(*) Adeca: Voivod'a de Kiovi'a, de Posnani'a, etc *Tr. Rom.*

rata a fostu pentru ambassadorii straini, intre cari cellu de Persi'a si de Germani'a aveau pe acellu timpu precadentia (51).

FIRINDOS IMPRESOARA BUD'A

XXI. Pre candu abiar' se incepea acestu ospetiu la Solimanu, unu nuntiu neasteptatu din Ungari'a l-a disturbatu in bucuriele séle. Firindos (52) regele Cechiloru (53), crediendu ca Solimanu este cufundatu in aceste preocupatiuni de familia, impresóra pe neasteptate Buda, si in duóe-dieci-si-siepte de dile o attaca cu tóte fortiele sale. Dar' Ienicerii, cari tieneau garnisón'a, respingu cu bravura assaltele inimicului, si dau lui Mehemedu beg, fiiulu lui Iahia Pasia, gubernatorelui de Semendri'a, timpu de a veni intr'adjutoriulu cetatiei cu trupele din sangiaculu seu. Mehemedu inse, simtindu-se pré slabu, a cugetatu a dejuca forti'a inimicului prin o stratagema. Cu scopulu acesta, a lasatu se se latiésca faim'a intre captivii ce-i prinsese de prin tienuturile vecine, ca elu este *Ibrahimu pasia*, primulu veziru, si ca imperatulu in trei séu patru dile are se ajunga aici cu totu restulu armatei sale; si cu acésta informatiune fictiva, i lasâ pe toti se scape. Asesti-a indata alérga in castrele crestiniloru, si spunu celle ce au auditu. Spusele loru atâta terróre au bagatu in crestini, in catu lasandu-si tunurile si cellelalte provisiuni bellice inderetu

(51) *Precadentia*. Loniceru in istori'a sa despre Turci, reproduce o scrisóre a unui literatu catra David Chytraeus, in care se descriu pe largu petrecerile usitate in assemeni ocasiuni; in speçialu se descrie acolo lupt'a intre unu leu cu unu porcu, pe care o reproducu aci chiar' cu vorbele sale: « Erau — dice ellu — si lupte de ani« male. Intre altele, unu porcu adusu din curtea ambasadorelui germanu, s'a luptatu « cu trei lei unulu dupa altulu, asia in câtu nu numai ca a sustienutu atacurile intr' « unu modu admirabile, dar', déca nu era legatu de unu picioru, póte ca i-ar' fi in« vinsu mai bine si i-ar' fi pusu la fuga. Mai alesu pe celu din urma l-a apucatu cu « rostrulu seu si l-a trentitu asia, in câtu s'a dusu totu tevălindu-se, si a fugitu cu « rusîne. Acésta a causatu mare confusiune Turciloru; fiindu-ca ei se assémana pe « sine cu leii, ér' pe crestini, si in specialu pe Germani, cu porcii ».

(52) *Firindos*. Ferdinandu, pe acelu timpu rege alu Ungariei si Bohemiei. Dar Turcii, precumu credu ei, din nebagare de séma au pusu aci numele regelui in locu de numele vre unui generalu alu seu.

(53) Séu Bohemiloru. *Tr. Rom.*

redica obsediulu, crediendu-se destulu de fericiti a poté scapa prin o iute retragere (54) de periclulu imminente.

DAR REMANE BATUTU DE SOLIMANU

XXII. Cu modulu acest'a Buda a fostu liberata. Dar' necasulu lui Solimanu era, ca cumu regele Cechiloru s'a potutu retrage fara per-
A. 938 dere. Pentru a-si resbuna pentru acésta rusine, intra la anulu Hegi-
I. C. 1531 rei 938 cu o mare armata in regatulu Bohemiei, si pe unde au potutu se adjunga, totu au prepeditu prin arma si focu. Firindos audindu de acésta invasiune, vine inaintea lui in graba cu o armata nu mai pucinu considerabile; primesce lupt'a, si se bate lungu timpu cu mare bravura. Dar' in urma a trebuitu se céda valórei Turciloru, armat'a sa este resipita si constrinsa a refugi la Gradisca (55) resiedinti'a sa, si a se ascunde de inaintea persecutiunei Turciloru. Acésta victoria nu numai a adaosu imperiului turcescu mai bine de duóedieci de cetati, ci a intimidatu pe micutieii principi ai Slaviloru si Chirvatiloru (56) intr'atâtu, in câtu s'au suppusu de buna voia si ei lui Solimanu.

ITALIANII ESPULSI DIN MORE'A

XXIII. Intr'aceea si inainte de ce prin acésta victoria s'ar fi re-

(54) *Retragere.* Unii istoriografi turci, de si puçinu accreditati, dicu ca cetatea a fostu cu totulu in altu modu eliberata. Éca ce dicu ei. Dupa ce Turcii au fostu respinsi de la unu bastionu, o femeia evreica, vediendu ca Germanii au intratu in massa pe o pórta a cetatiei, si-a ruptu mânecarile de la camesia, si aprindiendu-le a datu focu cu ele unui tunu mare, ce Turcii ilu numescu Baliemes. Acesta a facutu o distrugere atâtu de terribile intre Germani, in câtu Turcii au avutu timpu a se reculege, si a respinge pe inimiculu inspaimentatu de acésta lovire neasteptata, si apoi a se pune in defensa din nou. Solimanu in memori'a acestei fapte, a lasatu de s'a legatu acelu tunu cu unu cercu de argintu in form'a unei coróne, si pe evreic'a dinpreuna cu tóta famili'a sa, o a declaratu libera de la ori ce tributu.

(55) *Gradisca.* Urbe celebra in Slavoni'a. Dar' Turcii suntu in errore, precumu credu eu, candu dicu ca acést'a ar' fi fostu resiedinti'a lui Ferdinandu; câci niciunu scriitoriu crestinu nu dice ca Ferdinandu si-ar' fi avutu candu-va acolo resiedenti'a.

(56) *Slaviloru si Chirvatiloru.* Acesti-a suntu unulu si acelasiu poporu. Cu tóte aceste, Turcii numescu Chirvati pe acei-a cari sunt sub potestatea si in tierile crestiniloru; ér de alta parte, pe acei cari au adoptatu mahomedanismulu séu sunt sub potestatea ottomana, i numescu in generalu Serhadiñ, adica margineni.

stabilitu pacea la frontariele imperiului ottomanu, Italianii (57) adjutati si de alti principi, au nevalitu cu o mare flota in More'a, au occupatu cetatea Coron, si au devastatu in modulu cellu mai barbaru tóta peninsul'a. Solimanu audindu de acést'a, pune Beglerbegu Moreei pe Mehemedu Begu, gubernatorele din Semendri'a, fiiulu lui Iahia Pasia, (care chiar acumu in urma a datu o proba evidente de prudenti'a si bravur'a sa la eliberarea cetatiei Buda), si dandu-i o buna parte de armata, i ordina a merge si a lua cetatea din manile inimicului; a-lu ataca cu resolutiune musulmana (58), si a-si resbuna asupr'a lui. Mehemedu setosu de gloria, si animatu prin aceste vorbe alle domnului seu, pléca indata la loculu unde era tramisu, impresóra cetatea pe neasteptate, si o attaca cu atâta vioitiune, in câtu Italienii, vediendu ca nu mai potu avé sperantia de a scapa, au capitulatu in urma sub conditiune de salva viétia, si au fostu necesitati a se curati din Morea.

OLAME IRRITA PE SOLIMANU CONTRA PERSIANILORU

XXIV. Duoi ani dupa acést'a, Olame principe de Oserbedgianu, suppusu pênê acumu Persiei, pentru securitatea sa fuge la Solimanu, se da cu totulu sub protectiunea acestui-a, si-i aréta midi-lócele cumu ar' poté ocupa Bagdadulu. Solimanu se lase a se convinge prin rationamentele lui Olame si tramitte pe Ibrahimu Pasia cu armata in Asi'a, si cu ordinu de a petrece iarn'a in Aleppo, ér in primavér'a urmatória se mérga a-i esecuta intentiunea si a ocupá Bagdadulu. Ibrahimu a urmatu acestui ordinu, dar' ajungendu la Bagdadu, a vediutu ca cucerirea ei este cu multu mai difficile de câtu cumu se asteptase; si asia se intórce la Vanu (59) si o cuprinde indata la primulu assaltu. A. 940 / I. C. 1533

(57) *Italianii*. Turcesce Ifrengi; nume ce in generalu ilu dau ei popóraloru din ori care parte a Italiei.

(58) *Resolutiune musulmana*. Adeca resolutiunea de a invinge séu a muri. Atâtu un'a câtu si alt'a, dicu ei, ca é lucru placutu lui Dumnedieu. Câ-ci ei credu, ca acel'a care móre in batalia, é incoronatu cu mórte de martiru; ér acel'a care invinge, va fi remuneratu pentru labórea sa in lumea ceealalta. De aci, candu mergu in espeditiune bellica, repetu adese acestu proverbiu: *Ia Tacht ia Bacht*, séu tronulu, séu fericirea eterna. Séu anca: *Ia Shehid, ia Gazi*, séu martiru, séu invingétoriu.

(59) *Vanu*. Cetate appertinente Turciloru, situata la confiniele Persiei, si atâtu de cunoscuta, in câtu nu mai este necessariu a o descrie.

SOLIMANU NUMESCE ADMIRALU PE CHAIREDINU

XXV. Chiar' pe acellu timpu, Chaireddinu Pasia, care pênê acuma avuse professiunea de piratariu pe marea alba (60), offere servitiulu seu lui Solimanu si-lu róga se-lu faca admiralu unei flote, promitendu-i ca elu va suppune imperiului ottomanu regatele Tunis si Dyesair (61). Imperatulu la acést'a i respunse, ca se mérga la Aleppo, si se se consulte cu Ibrahimu Pasia (62), câ-ci elu a insarcinatu pe acesta cu acést'a affacere. Chairedinu se duce la Aleppo, convinge pe vezirulu ca cucerirea acelora regate nu numai é facile, dér' fórte avantagiósa pentru imperiulu ottomanu, si imediatu a fostu numitu admiralu unei flote.

UNII PRINCIPI PERSIANI SE DAU IN PARTEA LUI SOLIMANU

XXVI. In anulu urmatoriu, Solimanu merge cu restulu armatei intr'adjutoriulu marelui seu veziru, Ibrahimu Pasia, care era anca totu la Vanu. Departandu-se de aci, si ajungendu la Tibris (63), Sultanu Musafferu, rege de Ghilanu (64), cu diece mii omeni, si Mehemedu Chanu, se alatura lui contra Persianiloru, si-i promitu de a-i fi pe viitoriu suppusi vasali. Solimanu i incuragiaza, assecurandu-i de favorea si buna-vointi'a sa, si apoi trage cu armat'a sa la Sultani'a, de unde dupa o scurta pausare, cu inceputulu iernei pléca spre Bagdadu.

SOLIMANU OCCUPA BAGDADULU

XXVII. Tekkielu Mehemedu Chanu (65), care guberná Bagdadulu

(60) Marea mediteranea *Tr. Rom.*

(61) Algeri'a *Tr. Rom.*

(62) *Cu Ibrahimu Pasia.* Candu Sultanii turci au insarcinatu pe marele veziru cu deplina putere de a administra trebile imperiului, si in speçialu, candu l-au tramisu in vre-o espeditiune: in asemeni casuri, ei nu facu nimicu fara scirea vezirului; séu de facu, atunci é semnu ca autoritatea vezirului a scadiutu. Pentru aceea déca se intempla, cá imperatulu se ordine ceva, ce ar' li trebuitu se ordine vezirulu, atunci numai decâtu se aude la curte proverbiulu: *Semeri Iere urdi*, siéu'a si sielamintele au cadiutu josu, séu: l-au scosu din siéra; adeca au cadiutu din onórea si din dignitatea sa.

(63) *Tibris.* In timpii mai dinainte s'a numitu *Tavris*, séu precumu dicu altii, *Persepolis*. vechi'a residentia a regiloru Persiei si capital'a imperiului.

(64) *Ghilanu.* Mai de multu se numia Hircani'a.

(65) *Tekkieliu Mehemedu Chanu.* Unu renumitu generalu persianu si gubernatore

in numele regelui Persiei, audindu ca se apropia Solimanu, si simtiendu ca este cu multu mai slabu decâtu ca se póta resiste puteriloru ottomane, ese din cetate, lasa tier'a in grati'a lui Solimanu si se retrage cu omenii sei departe in intrulu Persiei. Solimanu vine si intra in cetate fara nici-o resistentia. Elu intrebuintia vre-o câteva dile pentru a cerceta monumentele vechiloru eroi; aici observà unu locu dedicatu memoriei lui Imam Asam (66), de unde nu numai se potea defende cetatea in contra attacuriloru inimice, dar' si locuitorii se potea tiené bine in frêu, in casulu candu ar' cutedia a se revolta. Dreptu aceea, elu a datu immediatu ordinu a fortifica bine acelu locu, a-lu provedé cu munitiunile necessarie, si-a pune acolo o garnisóna buna de Ienicieri. Dupa aceea, fiindu ca avea timpu liberu, s'a pusu si a esaminatu acconturile Defteriului; cu care ocasiune a vediutu, ca nu numai a intrebuintiatu in usulu seu propriu o suma enorme de bani, dar' prin avariti'a sa a lasatu a se seduce, pênê in câtu a vendutu Persianiloru totu planulu domnului seu, asia declarandu-lu culpabile lesa-maiestate, a ordinatu a-lu spendiura numai decâtu. Defterdariulu adusu sub furci (67) cerù péna, cernéla si charthia, dicûndu ca are se descopere Sultanului unu secretu importante inainte de a muri. Dupa ce i s'au adusu péna si charthia, a scrisu o epistola catra imperatulu, in care i spunea, ca Ibrahimu Pasia, marele veziru, este totu-atâtu de culpabile cá si elu, si ca acesta este corruptu prin bani de catra Persiani, cá

de Bagdadu. Acesta a sciutu prin manoperele sale se corrumpa pe vezirulu si pe Defterdarulu lui Solimanu: din care periclu, Solimanu numai prin favorea sortiei órbe a scapatu.

(66) *Imam Asam*. Se crede ca aci este mormentulu fundatorelui ceremonieloru sectei musulmane, cari de comunu se celebra sub numele acestui-a. Succesorele lui a fostu *Imam Schafi*; nici pe acest'a nu-lu urescu Turcii, dar' nici nu-lu urméza atâtu de tare cá pe cellu d'ântâiu.

(67) *Sub furci*. Turcii credu fóre tare in fassiunea persóneloru moribunde. Ei au firma convictiune, ca ceea ce confessa unu omu in ultimele momente ale vietiei sale, fia ca móre de mórte naturale ori de mórte violenta, atâtu este de adeveratu, in câtu nu numai ca ajunge mai multu decâtu spusele a loru patru dieci de martori, dar' sterge tóta ulteriór'a dubietate, chiar' de ar' fi lumea intréga de opiniune contraria. De aci, nu este mirare, déca Solimanu a crediutu acestui unicu martore, si ne mai asteptandu alte probe, a punitu pe vezirulu seu cu mórte.

se attente asupr'a vietiei imperatului. Acésta epistola, pe care Sultanulu o supresse (68) la inceputu, a fostu caus'a in urma, de nu multu dupa aceea a trebuitu acestu faimosu si prudentu veziru, se si pérda viéti'a.

PERSIANII SPAIMENTATI CERU PACE DE LA SOLIMANU

XXVIII. Pre candu stá Solimanu in Bagdad, totu intr'una i veniau nuntiuri de la frontariele inimice, ca Schachulu Persiei merge cu o armata mare se impresóre cetatea Vanu. La aceste sciri Solimanu se intórce immediatu la Tibrisi; aici mergêndn in Giami'a cea mare fundata cu spese immense de Solimanu Hasanu, fu fórte multiumitu audindu pe Chatib (69) mentionandu in rugatiunile publice si numele seu pre langa numele ceiloru patru succesori (70) ai lui Mahomedu. In diu'a urmatória merge de se pune in castre la Dergheginе, pentru a fi gata a se oppune la ori ce intreprindere a inimicului. Cu modulu acest'a, atâta spaima a bagatu in Schachulu Persiei, in catu nu numai a renuntiatu la intentiunea sa de a impresóra cetatea Vanu, ci immediatu a tramisu delegati la imperatulu pentru a-i cere pace. Solimanu i ascultà cu sange rece, dar' i tramise acasa fara a le da respunsu.

SOLIMANU SE INTOARCE ACASA, SI ORDINA A LUA VIÉTI'A LUI IBRAHIMU PASIA

A. 942 / I. C. 1535 XXIX. Vediendu Solimanu ca nu mai are de a se teme nimicu de Persiani, la anulu Hegirei 942, in lun'a Saferu, se intórce cu armat'a sa victoriósa preste Chavit la Dergisie. Aici vine Chanulu de Bitlis (71) la imperatulu in castre, si obtienendu audien-

(68) *Supresse*. Tóta lumea scie câtu sunt Turcii de abili in artea de dissimulare, mai alesu in casuri de tradare, séu in cele ce concernu pe inimicii loru. De aci este proverbiulu comunu la ei, care dice: *Kiesilmejen El opilmeki ghiereki*, adeca: man'a pe care nu o potemu taia, trebe se o sarutamu.

(69) *Chatib*. Lectore, precumu sunt Diaconii in besericele nóstre: séu unu predicatoru, care de pe catredra mentionéza in rugatiunile publice numele imperatului.

(70) *Succesorii*. Vedi numele loru mai in susu la Capu II din Cartea III, in not'a 41. Persianii néga pe cei trei d'ântâiu, si recunoscu de succesore alu lui Mahomedu numai pe Ali.

(71) *Bitlis*. Urbe insemnata in Persi'a la marginile Georgiei, pe unu riu ce pórta acelasiu nume. Riulu acest'a abundéza de o speçie de pesci, numiti *moruni*; cei mai mari pesci de apa curgétória, si de cari nu se mai afla decâtu numai in Dunare si

tia, nu numai i promisse ca va fi in viitoriu suppusu imperiului ottomanu, ci si offere cu tóta umilinti'a cheile de la tóte cetatile de sub jurisdictiunea sa; Solimanu primindu-i offertulu, ilu dimitte acasa incarcandu-lu cu celle mai distincte onori. Dupa departarea Chanului, Sultanulu isi continua calea preste Amse la Aleppo, si in urma in lun'a Regebu intra in triumfu in Constantinopole. La trei dile dupa aceea ordina mórtea, mai nainte atâtu de iubitului seu şi bravului generalu Ibrahimu Pasia.

COMITTE LUI MEHEMEDU CHANU SE CUPRINDA GIURGISTANULU (72)

XXX. In anulu urmatoriu s'a vediutu necessitatea de a intreprinde o nuoa espeditiune in Persi'a pentru a preveni cá cuceririle facute mai in urma, se nu se pérda. Dar' fiind-ca imperatulu, pentru calea cea lunga si fatigiósa, se infiorá a face insusi acésta espeditiune, asiá tramite cu o buna armata pe Mehemedu Chanu, care i se suppusese acumu de curendu, cá se ocupe Giurgistanulu (73). A. 943 / I. C. 1535

Volga. Ei nu remanu preste iérna in acestu rîu, ci in de cu primavéra mergu in marea caspica, si in spre tómna se intorcu inderetru in Volga, asia in câtu preste iérna nu vei gasi nici unulu in marea caspica. Russii, cari au gurile fluviului Volga, sciu acesta, si primavér'a candu sciu ca acuma esu si mergu spre mare, astupa esirile cu gardu de tresthia, si prindu o multime din ei. Locuitorii din Bitlis, vediendu ca cu modulu acest'a li se subtrage pescuitulu loru, au facutu cu Rusii o invoire, ca in diu'a inainte de duminec'a Floriiloru, pentru binele crestiniloru din Bitlis, se ridice celu pucinu unu gardu. si se lase libera esirea pesciloru in cursu de trei dile. Indata dupa acésta, si chiar' in diu'a urmatória, din rîulu Bittlis se prindu o multime de moruni. Déca aceste sunt adeverate (precum mi le-a naratu unu turcu locuitoriu in Bitlis, si care cu ochii sei le-a vediutu), apoi omulu trebe se se mire de celeritatea acestoru pesci, cari in dóue-dieci-si-patru de óre percurgu tóta marea caspica.

(72) Giurgistan insémna: tiér'a Georgiloru; câ-ci Stan, séu istan insémna tiéra: precumu Kiurdistan însémna tier'a Kiurdiloru, etc. *Tr. Angl.*

(73) *Giurgistanulu.* Patri'a unui poporu fórte faimosu, situata intre pontulu euxinu si marea caspica. Locuitorii acestei tieri, in timpii antici se numiau Ἴβηρoι (Iberiani), ér' asta-di se numescu Georgiani. Unii suntu de parere ca numele acesta li s'a datu de la S-tulu George, patronulu loru, dupa ce adeca au imbraçiosiatu religiunea crestina. Dar' falsitatea acestei opiniuni este mai multu decâtu evidente; câci inca Pliniu si Mela, cu multu mai nainte de timpii S-tului George, facu mentiune despre Georgiani. Ei profeséza religiunea greca-orthodoxa. Afara de artea venatului, de maiestri'a de a trage cu arculu, si de a fura, abiá, si cu greu vei gasi la ei alta

Mehemedu, pentru a-şi areta fidelitatea sea si zelulu catra imperatulu, pléca immediatu cu armat'a si intra in Georgi'a; si dupa multe si sangeróse lupte umilesce pe locuitori intr'atâtu, in câtu ei insii au tramisu delegati la imperatulu, si i-au suppusu tóta tiéra sub certe conditiuni.

HASRUD BEGU BATE PE CRESTINI IN BOSNI'A

XXXI. Chiar pe acestu timpu, unu numeru considerabile de Moldoveni, Poloni, Bohemi, Germani si Spanioli se intrunescu in modu voluntariu, facu o invasiune in Bosni'a, si impresóra Suli'a. Dar' Hasrudu Beg, bravulu guvernatore alu Bosniei, fara a astepta ordinulu séu adjutoriulu imperatului, i attaca, de si cu armata pucina, dar cu atâta rapediune, in câtu acei-a cuprinsi de terróre, nu numai au redicatu obsidiunea, dar' cugetau fia-care cumu se-si scape viéti'a prin fuga. Hasrudu Begu, neindestulitu numai cu liberarea cetatiei, persecutéza cu vigóre pe fugari, si ajungêndu-i aprópe de Kilis se descarca cu furia asupr'a loru, si-i resipesce cu totulu. Dupa aceea impresóra cetatea Kilis, si o cuceresce in câte-va dile. Cu modulu acesta elu a adnectatu imperiului unu sangiacu cu totulu

arte séu sciintia. Dar' se dice ca de vre-o trei ani incóce au adusu unu typariu grecescu din Hollandi'a, si au typaritu o carte, in care se cuprindu laudele beatei Maria vergine; si se pare ca au prinsu gustu de a se ocupa cu literatur'a gréca. Chanulu séu principele loru anca se tiene de religiunea crestina; dar' nu póte se ajunga pe thronu, inainte de a face professiunea credintiei mahomedane; dar, dupa aceea regele Persiei i da licentia se-si faca rugatiunile séu in vre-o Giamia séu in beserica crestina. De unde cu dreptu cuventu se póte dice, ca elu in privinti'a religiunei este unu amfibiu. Unu Chanu de acesti-a a fostu necessitatu pentru certe cause a fugi in seclulu trecutu la Russi'a; si fiiulu seu au adjunsu generalu de artileria in armat'a lui Petru celu mare; elu a cadiutu prinsu in batali'a cu Svedianii, si-a muritu in Stockholmu. Candu amu mersu la Moscu'a in anulu 1712, l-amu intelnitu aici, si mi-a datu una geneologia a Chaniloru din Georgi'a, tradusa in grecesce, si plina de cele mai curióse fabule. Asia, in acésta geneologia se dice, ca Davidu regele Iudeiloru a fostu fundatorele familiei acestoru Chani; si anume ca nepotulu lui Davidu din lini'a lui Solomonu a esitu din Iude'a si a trecutu in Georgi'a, si a fundatu aici unu imperiu, apoi in urma (Dumnedieu scie cumu) a fostu botezatu prin tatalu seu in numele S-tei trinitati. Convinsu de aceste istorii idilice, elu affirmá susu si tare, ca dupa sange este ruda cu Domnulu Iisusu-Christosu cá omu. De aci, Lectorele va pote vedé pré usioru, câta ignorantia este la acestu poporu.

nou, și a tramisu scire la Constantinopole despre acésta imbucuratoria noutate.

CHAIREDINU DEVASTA APULI'A

XXXII. Pre candu imperiulu ottomanu se latiea in Asi'a, pe atunci nu mai puçinu crescea si in Occidentu. Chairedinu Pasia (74) (pe care Solimanu, cumu amu vediutu mai in susu, din simplu piratariu l'a facutu mare-admiralu), lasa a devasta tóte cóstele africane in marea mediteranea, ocupa cetatile cari nu voiau a se suppune de buna voia, si distruge cu focu si feru provinciele invecinate. Dupa ce a suppusu tóte cetatile intarite din aceste parti, in reintórcere ajunge la Apuli'a, ocupa cetatea Kuslube, inunda tienuturile vecine, si iea cu sine o multime de captivi.

IMPRESORAREA DE LA CHIURFUS NU SUCCEDE

XXXIII. Catra finitulu anului, imperatulu prepara alta flota, si o tramite in marea adriatica sub comand'a lui Lufti Pasia (succesorele lui Ibrahimu Pasia in dignitatea de mare veziru), si sub comand'a lui Chairedinu capudanu Pasia, sprea luà de la Venetiani insul'a Kirfus (75). Elu insusi, acompaniatu de duoi fii ai sei, Mustafa si Mahomedu, merge in armat'a terrestre prin Avlonia (76), cu scopu

(74) *Chairedinu Pasia*. Acestu cuventu, dupa etimologia insémna bunetatea si grati'a credintiei. Acestu Chairedinu a fostu mai antaiu unu piratu renumitu, si apoi s'a facutu mare-admiralu alu imperiului ottomanu; elu a fostu terrórea crestiniloru, cari de comunu ilu numescu *Barbarossa*. Dupa elu au mai avutu Turcii pe unulu Capudanu Pasia, renumitu sub Sultanulu Mustafa, si care s'a numitu *Mezzomorto*; acest'a a adusu marin'a turciloru la cea mai mare reputatiune. Acestu Capudanu Pasia, de si purtá trei tuguri si avea tóte onorile unui veziru, totusi elu nu se imbracá nici-odata altfeliu decàtu in uniforma de marinariu, dicéndu, ca portulu turcescu nu se potrivesce pentru marinari, si ca e lucru rusinosu pentru unu marinariu a purta imbracaminte fina si scumpa. Pentru aceea, dela acestu timpu inainte, toti admiralii si capitanii dela marina au inceputu a se imbraca numai in uniform'a loru de marinari.

(75) Corfu, la cei vechi Corcira. *Tr. Rom.*

(76) *Avloni'a*. Numele unui tienutu si cetati in Albani'a, care, dinpreuna cu Epirulu, la Turci se numesce Arnaud. Locuitorii acestui tienutu sunt obligati a urma in castrele turcesci cu optu mii de ómeni. Soldatii loru sunt fórte bellicosi, curagiosi, si escellenti in a trage cu pusc'a. Mai nainte au professatu religiunea orthodoxa; dar' asta-di atàtu sunt de coplesiti de mahomedanismu, in càtu intrecu chiar'

de a debella pe Arnaudi, cari facussera aici nescari turburari. Dar acesti-a ar fi potutu se faca fórte difficile trecerea lui Solimanu prin

pe Turci in superstitiuni. La ei nu se cultiva nici-o sciintia; dar' care se aplica la vre-o arte, face progresse fórte mari in ea. Duóe arti sunt, in cari esceléza : apeductele, si vindecarea de ruptura (*). In câtu pentru cea d'ântâiu, nu trebe decâtu se véda cine-va apeductele din Constantinopole, pentru cá se se convinga despre a loru desteritate. Si ce é mai multu, ei facu aceste apeducte fara a fi invetiatu câtusi de pucinu sciintiele matematice, fara regule, fara instrumente; mesura inaltimea muntiloru, distanti'a locuriloru mai exactu de cumu o ar' potea face acésta unu geometru; sciu judeca fórte bine despre qualitatea si quantitea apei. Déca-i intrebi despre fundamentele acestei sciintie, ei nu te pricepu ca ce vrei de la ei, nici iti sciu dá vre-o explicatiune. In câtu pentru cur'a de vatamatur'a, ei au unu metodu duru in sine, dar' care succede la persóne de ori si ce etate. Candu eramu la Constantinopole, secretariulu meu, care era acumu trecutu in ani, patimiá de acésta bóla; eu cá se cunoscu mai bine metodulu loru de vindecare, amu lasatu se-lu curéze in palatulu meu.

Dupa ce ne-amu invoitu pentru pretiulu de cura, ei s'au pusu si au legatu pe patientulu de o scandura lata imfasiurandu-lu cu curele de pansa de la peptu pénê la picióre; dupa aceea, cu o speçie de briciu facêndu o incisiune din josu in fóle, au deschisu hypodermiulu, au trasu peritoniulu afara cam de o palma, si au adusu la locu intestinele, ce ei au cadiute in cóie. Apoi au cusutu hypodermiulu cu o açie grósa, si dupa ce i-au facutu in capetu unu nodu bunu cá se nu se deslege, au taiatu cu acelasiu briciu buzele hypodermiului ce spendiurau asupr'a cuseturei; au unsu apoi ran'a cu grasime de porcu, si o au arsu cu ferru aprinsu. Dupa aceea au redicatu cevasi in susu piciórele patientului, care era mai multu mortu decâtu viiu, au deschisu niticelu ran'a, si au versatu in rana albusiulu de la nuóe óue prospete. Déca intr'o óra séu duóe albusiulu incepe a spuma séu a clocoti, atunci é semnu bunu ca cur'a succede. Ér' déca, dupa asteptare de trei óre, albusiulu óualoru nu incepe nici a spumá nici a clocoti, atunci tienu si dicu ca bol'a é mortale, din causa ca patientulu este atâtu de slabu, in câtu este peste putintia se-i adjute bunetatea medicinei. De altminterea, dintr'o suta abiá le móre unulu séu duoi; si acest'a anca o atribuiescu mai multu debilitatiei séu betranetiei personei, decâtu neajunsului artei loru. Adóu'a si a trei'a di se repete infusiunea cu albusiulu de óue. Si in totu timpulu acest'a, patientulu a trebuitu se stea in continuu intinsu pe spate; si erá atâtu de storsu de tóte simtirile, in câtu elu semená mai multu a mortu decâtu a viiu. Nici ca-i permitteau a manca séu a bé ceva, ci diceau ca este destulu a-i umedi limb'a din candu in candu si câtu se póte mai adese-ori cu câte o picatura de apa. In a patr'a di au luatu pe patientulu legatu de scandura cumu era, si l-au pusu pe padimentu; aici elu si-a revenitu in simtiri, si cu o voce debile se vaietá de durerile ce simtiá. Apoi i-au datu puçina apa calda pentru a-i stempera setea; ér in urmatoriele trei dîle i-a permissu a lua pucina suppa, fia de ori ce, numai se grigésca a nu-si incarca stomachulu cu alte mancari. In a sieptea dî i-au deslegatu infasiuraturele, si l-au pusu incetu-incetu in patu. Dar' pentru cá se nu-si redice pi-

(*) Hernies. *Tr. Rom.*

Avlonia, déca la indemnulu lui Aias Pasia, compatriotu alu loru, nu s'ar' fi suppusu de buna voia imperatului. Suppunendu-i-se Arnaudi'a (77) fara un picu de versare de sange, Solimanu a statu aici aprópe o luna de dile, pentru a regula trebile interne alle tierei, si apoi a trecutu in insula, crediendu-se degiá domnu asupr'a ei. Dar' sórtea a voitu altminterea. Aici esindu pe uscatu cu trupele sale, a comandatu a da focu tuturoru cetatiloru si sateloru, si a impresora si inchide cetatea de tóte partile; in urma inse dupa multe ciocniri si perderi de amendoue partile, fu liberata prin apropiarea iernei, care a silitu pe Sultanul cu atâtu mai vertosu o redica obsidiunea si'a-şi luá calea inderetru la Constantinopole, fiindu ca marea anca incepuse a jucá tempestatile sale oragióse.

MEHEMED BEGU BATE PE CRESTINI

A. 944 / I. C. 1537

XXXIV. La anulu Hegirei 944, o armata de doue-dieci mii de ómeni adunati din differite natiuni, sub comand'a unui anume Kohpan (78), intra pe la Serem (79) in granitiele imperiului ottomanu,

ciórele séu se se misce, duoi au statu in continuu langa patientulu, si repetiau infusiunea cu albusiu de óua in tóta diu'a. Dupa a nóu'a dì si pênê la a dóue-spre-diecea infusiunea se facea cu albusiu numai din siese óua, si inspumatiunea se parea ca é mai mare decâtu mai nainte. Intr'a cinci-spre-diecea dì, ran'a abiá potea primi mai multu decâtu albusiulu unui ou; dar' infusiunea totusi s'a continuatu pêne mai potea intra in rana ori câtu de pucinu albusiu, si pêne candu se mai vedea ceva inspumatiune. Candu tóte aceste semne au incetatu, au aplicatu pe rana unu emplastru preparatu din resina, oleiu si alte mixturi, si au permissu patientului a-si miscá piciórele si a se culcá pe cóste. Intr'aceea, in tóta deminétia inainte de ce patientului ar' fi luatu ceva la sine, trageau incetisioru de capetulu açiei ce spendiurá afara, cá se véda, óre nu s'a deslegatu cusutur'a. Dupa duóe-dieci, trei-dieci, séu patru-dieci de dile, dupa cumu permitte etatea séu puterile patientului, tragu afara aci'a, aplica unu altu emplastru pe rana, si cur'a è terminata. Si cu acestu metodu duru, care eu cu ochii mei l-amu vediutu, vendeca acesti ómeni neinvetiati unu morbu atâtu de greu.

(77) Adeca: Albani'a. *Tr. Rom.*

(78) *Kohpan.* Cine se fia fostu acesta, cu greu se póte ghici. Ca Turcii dau Germaniloru numele de Spanoli, caus'a, precumu credu eu, trebe cautata in acea impregiurare, ca imperatulu Carolu V. a fostu totodota si rege alu Spaniei.

(79) *Seremu.* Turcii dau acésta numire unui siesu largu, situatu dincolo de fluviulu Sava intre Belgradu si Petrovaradinu; pe locuitorii acestui tienutu i numescu de comunu Serin Ogli.

cu scopu de a impresorá Semendri'a. Dara inainte de a adjunge acolo, Mehemedu Begu, gubernatorele cetatiei le ese inainte, i attaca de'ndata, si le resipesce tóta armat'a. Dupa ce cu modulu acesta a curatitu tienutulu seu de inimici, a tramisu pe fiiulu seu Arslanu Begu la Sultanulu spre a-i duce scire despre acésta noutate placuta. Imperatulu anca in recompensa i darui unu sangiacu (80).

SOLIMANU PRIN GENERALII SEI OCCUPA REGATULU JEMEN

A. 945 / I. C. 1538

XXXV. Aceste victorii alle generaliloru sei, au animatu pe Sultanulu la alte intreprinderi si mai mari. Asia, in anulu urmatoriu tramite pe admiralulu seu Chairudinu, si pe Solimanu Pasia, comandantele infanteriei, cu o armata considerabile la Indi'a (81) cari amenduoi esecuta ordinulu imperatului cu atâta zelu si diligentia, in câtu in pucinu timpu suppunu si adnecta imperiului ottomanu totu regatulu Jemen (82), dimpreuna cu tóte provinciele adjacente.

(80) *Sangiacu.* Acesta era in timpii mai dinainte cellu mai onorificu officiu la Turci. Dar' dupa ce s'au introdusu regulamentele civili si militari alle lui Solimanu, Sangiacatulu este cellu din urma din speçiele de gubernamentu ; câci cei cari se investescu cu acestu officiu, nu pórta tugu séu côda-de-calu , ci au numai unu stindardu, care se chiama sangiacu.

(81) *Indi'a.* Aci se intielegu marginile Arabiei Felice: câci io n'amu cetitu nicaiurea, ca o armata turcésca se fia trecutu vro-odata in Indi'a.

(82) *Iemen.* Este unu regatu de o estindere fórte mare intre marea rosia si golfulu persicu , care dupa geografii atâtu antici catu si moderni, face o parte din Arabi'a. si care in comunu se numesce Arabia εὐδαίμων séu Arabi'a Felice. Dar' nici-unu istoriografu turcu ori arabu, n'au numeratu pe locuitorii Iemeniei intre arabi. De aci presupunu eu, ca opiniunea geografiloru europeni, ori câtu ar' avé sanctiunea atâtoru timpuri trecute, ea totusi nu are nici-unu fundamentu firmu. Pentru a intielege mai bine acésta materia, trebe a se observa, ca arabianii impartu pe locuitorii Asiei si Africei in trei triburi : Tatari, Persiani si Zengi. Sub numele de Tatari cuprindu tóte natiunile dintre oceanulu septemtrionale si muntii caucasi, si anume pe Tatari, pe Calmuci, Siberiani , Chinesi etc. Sub numele de Persiani , intielegu pe toti locuitorii de asta-di ai Persiei. Cu numele comunu de Zengi numescu pe toti. cari locuiescu pre langa si in giuru de Persi'a, si de la marginile Chinei péné la oceanulu occidentale, in Asi'a si in Afric'a , precumu sunt Indianii, Arabii, Egiptianii, Abissinii, Ethiopianii, locuitorii din Marocco, Tunis, Tripoli si Fez, apoi Maurii si Negri, si tóte acelle popóra barbare , care locuiescu acellu vastu continentu alu Asiei si Africei. Acésta numire de Zengi se deriva de la perulu scurtu si cretiu, cu care a distinsu natur'a pe tóte aceste popóra, dar' numai pe aceste. De aci Persianii pe cei cari au peru lungu si cretiu, ii numescu Mui Zengi. (In câtu pentru Asi'a minore,

SOLIMANU DEVASTA MOLDAVI'A

XXXVI. Pre candu generalii sei ilu informau despre aceste petreceri victorióse, Solimanu insusi in fruntea unei armate numeróse intra in Moldavi'a sub titlu de amicu (83); dar', preste asteptarea locuitoriloru, elu de la Dunare si pênê la Suceav'a, capital'a tierei de atunci, devasta tóta tiér'a prin focu si feru. Se pune apoi in corturi aprópe de acésta cetate, si ordina a i se respunde tributulu annuale.

Moldovenii vediendu ca nu este alta cale de a scapa din acésta calamitate neasteptata, se róga in tóta umilinti'a de pace, si promitu a-i respunde tributulu annuale sub singur'a conditiune, cá se remana liberi cá si pênê acumu in usulu (84) de a-si alege pe prin-

amu aretatu la o nota precedenta (*), ca ea de comunu a fostu considerata cá partea Europei séu a imperiului romanu). Ér' in câtu pentru numele de Arabu, acesta nu se da decâtu acelloru triburi, cari nu au locuintie stabile, ci traiescu viétia errante prin desertele siesuri intre Aleppo, Damascu, Mecca si Bagdadu, care este chiar' acea parte de pamentu ce in chartele moderne se numesce Arabia Deserta si Petrósa. Déca dar' geografii europeni sub numele de Arabi, dupa sensulu primu, intielegu pe toti Zengii, atunci trebe se dea Arabiei o estensiune cu multu mai mare decâtu ceea ce se vede in chartele si comentariele loru. Ér déca, urmandu sensulu alu doilea sub Arabi intielegu numai pe acei-a, cari ei insii se numescu cu acestu nume, atunci este evidentu, ca tiér'a ce o numescu ei Arabi'a Felice, cade afara de marginile adeveratei Arabia. Câci chiar si numele insusi de Sarihindi, adeca indiani galbini séu olivastri, ce se da Iemenianiloru de catra toti orientalii, anca aréta indestulu ca ei nu sunt Arabi, ci Indiani dupa originea loru. Turcii dau numirei de Indiani galbeni, duóe ratiuni. Unii dicu ca pentru aceea se numescu galbeni, pentru ca imperatulu loru pórta vestmente numai in colorea galbena, si é interdisu particulariloru din tóta tiér'a a porta vestminte de acésta colóre; chiar' precumu la Turci nu é permisu nici unui strainu a porta vestminte in colórea verde. Altii érasi tienu, ca chiar' colórea naturale a feçiei loru, care in comparatiune cu a Ethiopeniloru, trage alburia, le-a datu acestu nume. Dar, dupa opiniunea mea, puçinu impórta a sci care din aceste disputabile pareri este mai aprópe de adeveru. Destulu atâta, ca acestu poporu, locuitoriu in Iemeni'a, se numesce in unanimitate Indiani si nu Arabi, si ca prin urmare Iemeni'a nu face propriamente parte din Arabi'a, ci din Indi'a.

(83) *Amicu*. Annalile Moldaviei dicu, ca Turcii sub pretestu de a merge se faca o espeditiune in Poloni'a, au cerutu dela Moldoveni se tréca prin tiér'a loru; dupa aceea inse au intorsu armele in contra loru, si au devastatu tóta Moldavi'a in modulu ce se póte mai miserabile.

(84) *In usulu*. Turcii, aprópe un seclu intregu au sciutu sa nu disturbe pe Moldoveni in dreptulu de libera alegere a domniloru, dreptu garantatu loru prin tractate.

(*) A se vedé not'a 20 la Capu II. din Cartea I., si not'a 16 la Capu 3 din Cartea I. *Tr. Rom.*

cipele, si acesta se-si conserve potestatea regale (85) illimitata cá mai nainte. Solimanu le acórda cererea, le confirma pe principele (86) pe care l-au alesu ei, si le da inderetru liberi pe toti captivii. Dar pe diu'a urmatoria, da ordine tutoru boieriloru a se aduna inaintea sa, si aici le face aspra infruntare, ca au cutediatu a uita beneficiurile primite de la imperatorii musulmani, si a redica arm'a contra unui imperiu atâtu de potente, si nu numai a da focu la cetatea Kilia, dar' anca a ucide o multime de musulmani. De si aceste fapte se punescu, dupa legea mahomedana cu mórte, totu-si elu — Solimanu — dice cà pentru a-si aretá clementi'a sa le concede viéti'a si libertatea, sub conditiune inse de a-i estrada toti thesaurii ultimului loru principe (87). Nefericitii Moldoveni cumu poteau se re-

Dar' cu timpu au inceputu a le pune domni ei insii, si de comunu le puneau domnu pe fiiulu principelui pe care-lu tieneau cá ostatecu in Constantinopole. In urma au offeritu acésta dignitate la cutare grecu din Constantinopole; asiá a fost inainte cu patru-dieci de ani Demetrie Cantacuzenu, cu trei-dieci de ani Antonu Rossetta, si pe timpulu meu Duca Rameliota si Nicolae Maurocordatu, fiiulu renumitului Alexandru Maurocordatu, primu-interprete pre langa curtea ottomana, si con-delegatu lui Rami Mehemedu, Reis effendi, la pacea de la Carlovitiu. Dar' despre tóte aceste voiu vorbi mai pe largu in Descriptiunea Moldaviei, ce am de cugetu in scurtu timpu a o dá la lumina.

(85) *Potestatea regale.* Acésta potestate a remasu anca pênê asta-di neviolata principiloru de Moldavi'a si de Romani'a. Ei impartu dupa placu tóte deregatoriele mai inalte, facu legi nuóe, si au deplina putere de viétia si mórte asupra tuturoru ai loru suditi. Si dupa ce este instalatu odata in dignitatea sa de domnu, nu se mai primesce la curtea ottomana nici-o plangere pentru punirea cu mórte a vre unei persóne, fia boieriu séu altulu, si ori câtu de innocentu ar' fi fostu acest'a. Dar' déca asupresce pe suditii sei facêndu esactiuni in modu tiranicu si illegale, elu póte fi trasu la respundere pentru astfeliu de procedere a sa.

(86) *Principele.* Istoriografii moldoveni ilu numescu Stefanu cellu tineru, unu fiiu naturale alu lui Bogdanu.

(87) *Ultimului loru principe.* Aceea este sistema la Turci, cá se incarce cu crime fictive pe acela, pe care si-au propusu a-lu puni. Este adeveratu, ca Moldovenii au datu focu cetatiei Kilia, dar' acést'a nu s'a facutu cu consensulu statului, ci numai din pofta de resbunare a unoru persóne private, si anca nici acesti-a nu erau atâtu de culpabili cá tatarii din Budgiacu. Câci mergendu acesti tatari in societate cu alti nuoi coloni turci, la o padure cá se taia lemne, s'a escatu cérta intre ei si intre locuitorii din Kiegeci, in urm'a carei-a acesti din urma au alungatu pe Turci din padure. Dupa câtu-va timpu, Turcii se intorcu a dou'a óra se taia lemne; atunci locuitorii i-au pusu érasi la fuga si i-au urmaritu pênê la Kilia, si au datu focu

fuse? Defterdariulu accompaniatu de unii Ienicieri intra in cetate, si despoia thesaurulu, atâtu cellu publicu câtu si celu privatu alu principelui (88), unde pre langa summe considerabili de bani, erau anca si diademe de alle principiloru, sceptre, cruci, si o multime de imagini adornate totu cu pietre scumpe, pe cari Solimanu abusandu dupa placere, le luà cu sine, si se duse cu elle si cu trupele sale indoretru la Constantinopole. In rentórcerea sa, a ordinatu cá Kili'a(89) distrusa de Moldoveni, se se edifice din nuou; si fiindu ca in aceste parti nu erau paduri, darui spre scopulu acesta lemnulu podului ce lasase elu a se construi preste Dunare.

CHAIRUDINU BATE DUOE FLOTE CRESTINE

XXXVII. Intraceea, Chairudin in intórcerea sa din regatulu Iemen, da pe neasteptate, aprópe de Creta, de o flota inimica constatória din trei sute de nâvi, si dupa o lupta fierósa si obstinata o nimicesce cu totulu, ocupandu multe din nâvi, spargêndu celelalte si cufundandu-le in mare. In alta di, da de o alta flota a inimiciloru, constatória din nâvi de diferite natiuni sub comand'a lui *Andrevirius* (90) in portulu de la Prevesa, si o attaca cu curagiu. Inimi-

cetatiei. Asia Moldovenii, cari odenióra se luptau pentru libertatile loru, asta-di sunt constrinsi prin tirani'a Turciloru a-si dá nu numai arborii din paduri, ci anca si capulu, sub securea barbariloru! Pênê candu, O! dómne, se mai domnésca anca reutatea in lume!

(88) *Thesaurulu . . . . principelui.* Hezar Fenn (*), unu istoriografu turcu fórte dreptu si accuratu, dice, ca in acestu thesauru s'a gasitu o avutia immensa, intre care elu mentionéza despre o cruce de auru adornata cu atâte pietre scumpe, in câtu nime n'a fostu in stare se-i scia spune pretiulu. Mi s'a spusu ca acésta cruce si asta-di se conserva intréga in thesaurulu imperiale.

(89) *Kilia.* Moldovenii i dicu Chilia, ér' in vechime se numiá Lycostomon; é situata la gur'a cea mai lata a Dunarei spre media-nópte, pe unde singuru potu intra nâile in marea négra; nu é departe de cetatea Akkiermanu. Ambe aceste cetati s'au tienutu mai nainte de Moldavi'a; asta-di se tienu de tier'a Budgeacu, care moldovenii o numescu Bessarabia.

(90) *Andrevirius.* Pare a fi numele vre unui generalu crestinu, pronuntiatu in forma corrupta de Turci; dar' n'amu potutu afla ca cine ar poté fi (**).

(*) Numele acesta insémna pe romanesce: Mii-de-astutii.

(**) Acestu generalu pe care autorulu nostru ilu numesce Andrevirius, a fostu renumitulu *Andreas Doria* (numitu la Paul Iovius *Auria*), unu genovesu, care pe timpulu mentionatu aci, a fostu in servitiulu imperatului Germaniei. *Tr. Angl.*

culu, aperatu de positiunea favorabile a locului, se tiene cu mare bravura, in câtu victori'a lungu timpu a fostu dubia; in urma inse crestinii vediendu ca nu se mai potu tiené, si facêndu-se si nópte, s'au retrasu lasandu vre-câte-va nâvi admiralelui turcu cà unu pretiu alu fatigieloru sale. Admiralulu se intórce dupa aceste victorii la Constantinopole crediendu-se in cea mai mare sicuritate. Intr'aceea inse, Andrevirius scapatu degiá de periclu, impresóra Nova, si ocupandu-o lasa a trece prin sabia pe toti mahomedanii locuitori acolo, spre a satisface pe cei malcontenti din caus'a perderiloru din urma.
A. 946 / I. C. 1539 Dar' acésta cucerire a lui Andrevirius a fostu de puçina durata; câci Chairudinu in anulu prossime urmatoriu attaca Nova cu o próspeta flota, si reocupandu cetatea, in resbunare pentru compatriotii sei, sacrifica si ucide pe toti crestinii fara distinctiune de etate séu sexu.

GERMANII SUNT ALUNGATI DE LA BUD'A

A. 947 / I. C. 1540 XXXVIII. La anulu Hegirei 947, se incinge unu nuou resbellu in Ungari'a. Iuon de Zapol, regele Ungariei, care sub protectiunea lui Solimanu isi portá trebile cu bunu succesu, móre in urma, si lasa erede regatului pe unu fiiu alu seu minorenu cu numele Istifan (91). Regele Germaniei, (92) crediendu ca e usioru a detrona pe unu baiatu, merge si impressóra Bud'a cu o armata de optu-dieci de mii de ómeni, totu soldati alesi. Veduv'a regelui Iuon insciintiéza numai de câtu pe Solimanu, care luase sub tutel'a sa pe junele principe, si-i cere adjutoriulu contra unei invasiuni atâtu de neasteptate. Solimanu tramitte inainte pe vezirulu seu Sofi (93) Mehemedu

(91) Stefanu. *Tr. Rom.*

(92) *Regele Germaniei.* Acesta nu é Carolu V. care pe acellu timpu era imperatu alu Germaniei, ci fratele seu Ferdinandu imperatu alu Romaniloru si rege alu Bohemiloru, care pe motivu de aflinitate, si-a formatu titlu de pretendente la Regatulu Ungariei (Elu luase in casatoria pe Anna, fii'a lui Vladislavu VI, sór'a lui Ludovicu II. care a cadiutu in batai'a de la Mohaciu). Dar vediendu ca nu póte face nimica cu forti'a, s'a impacatu cu Iuon Zapolia asia, ca acesta se tiena regatulu pénê va trai, ér' dupa mórte-i se tréca la Ferdinandu.

(93) *Sofi.* Sofi numescu Turcii pe cei mai stricti observatori ai legiloru (*), dar' aceia, cari acésta observare a mâna pénê la escessu, se numescu *Zahid*, adeca i-

(*) Séu cu unu cuventu: *Rigoristi*.

Pasia cu o buna parte de armata, si scrie reginei o epistola, in care incuragiandu-o i promitte ca in scurtu timpu are se vina chiar' elu in persóna cu tóte poterile sale intr'adjutoriu. Mehemedu Pasia in urmarea ordineloru primite de la Sultanulu, merge cu tóta iutiél'a spre Buda. Aici a gasitu pe inimicu bine intaritu in siantiuri si alte fortificari; dar' nu-lu potea descuragia nici-unu obstaclu, si indata comanda ómeniloru sei a da attacu. Regele Germaniloru audindu de la spionii sei ca Turcii nici-de-cumu nu sunt numerosi, si-a impartitu armat'a in duóe truppe, cu un'a continuandu obsidiunea, ér' cu ceealalta oppunendu-se assalteloru ottomaniloru. Astfeliu treidieci de dile au tienutu attacurile in continuu si cu unu succesu atâtu de dubiosu, in càtu nici o parte nu se potea lauda cu vre-unu avantagiu. Anulu se apropiá catra finitu, si Solimanu vedea bine ca cu modulu acesta departe de a potea elibera cetatea, din contra o pune in periclu de a fi cucerita de Germani, cu atàtu mai vertosu, ca acesti-a derimassera degià fortificatiunile; asia in primavér'a urmatória vine in persóna cu cellelalte truppe intr'adjutoriulu veziru- A. 948 I. C. 1541
lui seu. Germanii audindu de apropiarea lui Solimanu, pre candu acesta era anca in departare cam de patru dile de la castrele loru, redica obsidiunea, necutediandu a primi lupt'a, si se retragu nóptea lasandu-si tóte tunurile cele grele inderetru. Mehemedu Pasia, tienendu ca é o desonóre pentru elu a lasa se se departeze inimiculu fara nici-o perdere, ilu urmaresce cu vigóre, si ajunge mai nainte de elu la loculu unde voiá a se imbarca pe Dunare: omóra o multime; prinde mai pe multi precumu veniau unii dupa altii fara a se pazi; ér' altii lapedandu-si armele au scapatu prin fuga. Dupa ce inimiculu a fostu resipitu cu modulu acest'a, Solimanu sosindu a intratu in Buda, si a tramisu in Transilvani'a pe Stefanu, eredele tronului, dimpreuna cu mama-sa, pentru ca-i tienea incapabili de a apera regatulu (94), pe unulu pentru juneti'a sa, pe céstalalta

pocriti. De altminterea cuventulu Soli, se pare ca deriva de la grecesculu σοφος cá si φιλοσοφος, care la ei se pronuntia *Feilesuf*.

(94) *Regatulu*. Amu disu intr'una din notele precedenti (*), ca Turcii la vorbe sunt buni, dar' la fapte sunt rei. Proba despre acést'a purtarea lui Solimanu in casulu

(*) A se vedé not'a 24, la acestu Capu.

pentru sexulu seu, tramise pe hórdele tierei si pe mam'a lui in Transilvani'a, si acolo le-a assiguratu unu sangiacu pentru subsistenti'a loru. Dupa aceea pune o garnisóua respectabile de Ieniceri in Buda sub comand'a lui Solimanu Pasia, pe care-lu institui gubernatore, si convertindu apoi besericele in Giamie, si numindu si unu Kady, s'a intorsu cu gloria la Constantinopole.

SOLIMANU FACE CONFEDERATIUNE CU FRANCESII

XXXIX. Acestu cursu atâtu de repede alu victorieloru, nu numai a insuflatu respectu sudiţiloru sei si a implutu pe inimicii sei cu terróre, dar' a facutu chiar si pe principii crestini a implora adjutoriulu lui Solimanu contra injusteloru opressiuni alle veciniloru loru. Cu
A. 949 / I. C. 1542 scopulu acesta, Firance Padishahi (95) in anulu Hegirei 949, fiindu

presentu. Dupa ce sub apparinti'a virtutiei si-a attrasu affectiunea a tóta nobilimea ungara; vediendu ca acumu este occasiunea bine venita de a-si satisface insatiabilitatea monstruósa, intórse spatele, le aretà calcâiele calului seu, si inghití regatulu carele appartienea unui orfanu. O! de ar' vedé de aci crestinii, la ce le servesce protectiunea Osmaniloru! Asiu fi doritu cá Carolu XII., Regele Svediei (in alte respecte unu eroŭ alu vécului seu), se fia cumpenitu bine acésta, inainte de a se arunca elu insusi in braçale pururea perfidiósei curti ottomane. Si in adeveru, eventulu a aretatu péné la evidentia, câtu de prejuditiósa a fostu procederea sa, atâtu regatului seu câtu si intregei crestinatati; si anca este de temutu ca ea va aduce stricatiuni atâtu unui-a, câtu si cestei-lalte.

(95) *Firance Padishahi.* Curtea ottomana nu da titlulu de Padishahi la altu principe crestinu, decâtu numai regelei Franciei. Remarcabile este casulu si originea acestei numiri, asi'a precumu ni-o reporta insii Turcii. Ei dicu ca o nepóta a regelui Franciei a pusu votu se faca unu peregrinagiu pén' la Ierusalimu, dar' pe cale aprópe de Cipru o au prinsu piratii turci si o au dusu inaintea lui Solimanu. Aici, atâtu pentru inalt'a sa nascere, câtu si pentru rar'a ei frumsetia a fostu susceputa intre cele mai amabile concubine alle Sultanului, care apoi prin aerulu si manierele sale francese, prin jocurile sale, si prin poesiele sale de amoru, intr'atâtu si-a attrasu affectiunea Sultanului, in catu in urma avea o influintia absoluta asupr'a lui, si ea diregea tóte trebile interne si esterne. Nu multu dupa aceea, ajunge unu ambassadoru din Franci'a chiar în acésta causa la Constantinopole; care inse vediendu ca nu mai póte fi lucru practicu de a o scóte din Seraiu, a facutu din necesitate virtute, si a disu catra imperatulu: « Regele Franciei se simte fórte fericitu de marea onóre, ca pro« vedinti'a a destinatu pe *fia-sa* (căci asiă dicu ei ca o a numitu, si nu *nepóta sa,* cum « ar' fi trebuitu se-i dica), pentru patulu unui imperatu atâtu de potente; si spera ca « allianti'a perpetua si amiciti'a intre cei duoi mai mari monarchi din lume, va fi « confirmata si mai multu prin acésta legatura de sange ». Si dupa acést'a apoi, la staruintiele Sultanei, Solimanu nu numai ca s'a invoitu la tóte câte cerea regele Franciei, ci anca i-a datu titlulu de Padishahi, si a datu ordinu, cá ambassadorele francesu

ca nu se mai potea tienė contra Spaniolilоru, tramitte unu ambassadoru estra-ordinariu la Solimanu cu o scrisóre, in care i arĕta injurielo ce sufere de la ei, si-lu róga in tóta umilinti'a, se-lu scape de putereà inimiciloru sei. Solimanu primesce cu tóta bunavointi'a pe ambasadoru; face confederatiune cu Firance Padishahi; si pentru cá se câstige crediementu promissiuniloru sale, tramitte pe Chairudinu Pasia cu o flota numerósa in Spani'a. Elu intr'aceea cu trupele sale se pune in quartire de iérna in giurulu Adrianopolei, cá in primavér'a viitória se póta face din bunu timpu invasiune in Germani'a.

OCCUPA VRE-O CATE-VA CETATI IN UNGARI'A

XL. Dupa ce au priimitu Francesii acestu adjutoriu, au inceputu a molesta ei de o parte pe Germani, pre candu de ceealalta parte Solimanu intrà in Ungari'a cu óste fórte considerabile, şi indata la inceputu a ocupatu cetatile *Liposa, Beciovi si Shoklova* (96), pe cari Germanii le recucerissera inainte cu duoi ani. Dupa aceea petrunde mai departe in Ungari'a; occupa cetatile *Usturgun Beligrad* (97), *Tatarhisari* (98) *si Ustuni Beligrad* (99); converte bisericele celle mai bune in Giamii; fortifica apoi cetatile cu garnisóne tari, si se intórce apoi catra casa spre a intra in Constantinopole cu triumfu. Dar' chiar' candu era aprópe de cetate, si comandase dejá a pune in ordine

se aiba totu-deauna intrare la persón'a sa inainte de toti ceialalti ambasadori. Tóta acésta naratiune parc a fi o pura fabula, mai alesu ca eu nu am gasitu nici un istoriografu séu genealogistu christianu, care se faca vre-o mentiune despre acésta materia. Cu tóte aceste, francesii nu-si facu nici unu scrupulu a se lauda in Constantinopole, ca regele loru este in afflnitate cu famili'a osmana, si pe acestu temeiu a pretinde precadentia (*) asupra tuturoru altoru crestini. Din acésta causa, imperatulu Germaniei nu tiene nici-odata ambasadoru estraordinariu la curtea ottomana, ci numai un residentu; dar' cându se tractéza de lucruri mai momentóse, precum confirmatiunea unui tractatu de pace, séu de prolungirea unui armistitiu, atunci tramite si elu unu plenipotentiariu (Murachas), care in acésta calitate are preferentia asupra tuturoru celloralalti.

(96) Lippova, Beschcrecu, si Ciacova? *Tr. Germ.*

(97) *Usturgun Beligradu.* Strigoniu séu Granu.

(98) *Tatarhisari.* Adeca: castellulu Tatariloru. Totu pe acestu timpu pare ca s'a ocupatu si cetatea numita germanesce Funf-Kirchen.

(99) *Ustuni Beligradu.* Alba-regale, in germanesce Stuhlweissenburg.

(* La curtea ottomana. *Tr. Rom*

Ala-iulu, (100) primesce trist'a scire despre mórtea repentina a fiiului seu Muhamedu; ceea ce atâtu de tare a affectatu inim'a cea altminterea invincibile a lui Solimanu, in câtu, lasandu la o parte tóta pomp'a triumfale, a intratu in cetate plinu de doliu cá unulu care a remasu invinsu. Intru memori'a acestui fiiu alu seu, si pentru salutea sufletului seu, Solimanu a lasatu apoi in Constantinopole, in strad'a ce duce spre pórt'a numita Eng-Capù (101), a se redicá o Gia-

(100) *Ala-iulu.* Alaiu nu este atâtu unu triumfu, catu mai vertosu unu mersu alu soldatiloru in anumita maniera, ce trebe se-lu observe de câte-ori imperatulu ese din cetate séu intra in cetate. Triumfulu ce se tiene in urm'a unei invingeri, se numesce *Donanma humaiun*, adeca triumfu maiestaticu. Alaiu se numesce si aceea, cand la o lupta cu inimiculu, soldatii se punu in ordine de bataia, care, fiindu-ca nu credu ca voiu avea occasiune a o mentiona intr'altu locu, éca o descriu aci. Tóta armat'a se divide in cinci parti, si anume in: *Sagkol*, arip'a drépta; *Solkol*, arip'a stanga; *Dib alai*, grosulu armatei; *Ciarkagi*, precursorii (séu avant-garda); si *Dundar*, postcursorii (séu post-garda), cari din urma sunt destinati pentru a intórce pe cei cari retiréza séu fugu, si a-i constringe se intre din nuou in lupta. In frontu stau *Serden Ghiesdi*, dupa acesti-a urméza Ienicerii, comandati de Aga loru; apoi vine artileri'a cu Topci si Dgebedgi, séu conductorii artileriei; immediatu dupa artileria, urméza marele veziru cu curtea sa si cu Segbanii, avendu in drépt'a cavaleri'a de Asi'a, si in stang'a cavaleri'a de Europ'a. Dupa marele veziru vine Sultanulu (deca si elu participa la espeditiune) incungiuratu de curtenii sei si de Bostangi, avendu la drépt'a pe Spahi de la stindardulu rosiu, si la stang'a pe Spahi de la stindardulu galbenu, care din urma se numescu si Sihladari. Dupa acestu cortegiu alu imperatului, vinu carale cu cassele cu banii; apoi urméza o multime de cara si câmile incarcate cu provisiuni si alte necessarie. Cei din urma sunt Dundarii, despre cari amu mentionatu mai susu. Mai totu acésta ordine se observa si atunci, candu intra in lupta reale cu inimiculu. Serden Ghiesdi dau focu mai ântâiu, apoi Ienicerii si cealalta infanteria. Intr'aceea cavaleri'a se incérca a ataca pe inimicu in cóste, si in casu de a fi respinsa, Spahii 'i vinu intr'ajutoriu din amenduóe aripile. Vezirulu le urméza cu cavaleri'a sa. Ér' Aga Ieniceriloru cercetódia, in care parte sta pedestrimea mai reu, si-i trimite nuou adjutoriu. Imperatulu se tiene la o distantia óre-care dela campulu bataliei cu omenii sei, cauta asupr'a de tóta armat'a, si candu vede ca ea in óre-care parte e strimtorata de inimicu, tramite numai de câtu adjutoriu din ómenii sei si din alte regimente. — Infanteri'a asiatica intrece pe cea egiptiena, si cea albanesa pe cea européna. Dar' despre acésta voiu vorbi mai pre largu intr'altu locu. — Pre langa acesti ómeni de arme mai sunt anca la armat'a turcésca asià numiti *Urdi Alai*, adeca trupp'a mercantiloru si artificiariloru, cari la ordinulu imperatului trebe se urmeze pretutindinea armat'a, spre a nu-i lipsi nimicu din tóte ce-i trebe si ce se potu gasi intrunu orasiu.

(101) *Ieng-i Capu.* Un'a din cele dóue-dieci-si optu de porti principali alle Constantinopolei, si care duce spre Silivri'a. Despre care inse mai multe intr'altu locu.

mia mare, infrumusetiandu-o cu unu colegiu si unu spitalu. Acestu edificiu pórta pênĕ in diu'a de asta-di numele de Shehzade Giamì.

MERGE CONTRA PERSIANILORU

A. 954
XLI. In anulu Hegirei 954, *Elkasib Mirsa*, sub pretestu ca Persianii i-au facutu o mare injuria (102), a fugitu la Sultanulu, si-i spune cumu si prin ce midi-lóce ar potė se suppuna tóta Persi'a. Pre langa aceea, se offerà de conducetoriu si generalu alu trupeloru lui Solimanu, si sciù se dea lucrului o verisimilitate atâtu de plausibile, in câtu Solimanu lasandu-se convinsu de propunerile lui Mirsa, i da o summa mare de bani pentru a-si forma armata si a-si recupera tierile sale (103) In primaver'a urmatória Sultanulu insusi merge cu armata numerósa in Persi'a. In cale primesce pe fiii sei Baiazetu, gubernatore de Iconi'a, si Mustafa, gubernatore de Amasi'a, cari au venitu se sarute man'a parintelui loru, si apoi i-au tramisu inderetru pe fia-care la gubernamentulu seu (104).
I. C. 1547
A. 955
I. C. 1548

REOCUPA CETATEA VANU SI BATE PE PERSIANI

XLII. Dupa aceea trece preste fruntarie si intra in *Asserbedgianu*, cu scopu de a deschide bellulu in provinciele persiane.

Dupa ce a remasu aci vre-o câte-va dile, Sultanu Burhanu (105), unu descendente alu anticiloru Sultani din Shirvan, vine in castre, si se suppune imperatului dimpreuna cu tóte tierile sale. Indata dupa acést'a, insarcina cu pazirea cetatiei Tibris pe Elkasib Mirsa,

(102) *Injuria*. Se dice ca regele Persiei i-ar' fi desonoratu femei'a.

(103) *Tierile sale*. Turcii nu ni-au insemnatu numele acestoru tieri, si io anca nu le potu gasi nicaiurea.

(104) *Gubernamentulu seu*. Sunt unii chronografi turci, cari dicu cà Solimanu ar fi auditu pe suptu mana, ca fiii sei au venitu cu intentiunea de a-lu detrona. Si cu tóte aceste, elu pentru reputatiunea sa, nevrendu a-si macula manile cu sange din sangele seu, au ordinatu fiiloru sei a se intórce acasa de unde au venitu; dar in urma, dupa ce lucrulu s'a descoperitu si mai bine, a punitu pe Mustafa cu mórte, precum vomu vedé acést'a mai in josu (*).

(105) *Sultanu Burhanu*. Burhanu este ceea ce la greci se numesce ἀποδεικτικόν, si la latini *demonstrativum*. De aci Turcii, silogismulu demonstrativu ilu numescu *Delili burhani*. Dar' déca ilu luamu cà nume propriu, atunci insemnéza ceva forte, si aprópe invincibile. Numiri de acésta natura erau odinióra forte frequente la Turci, dar' asta-di nu mai sunt in usu.

(*) Aci la not'a 92. *Tr Rom.*

autorulu acestei espeditiuni. Acesta inse vediendu ca nu este destulu de tare contra attacuriloru Persianiloru, nici a intreprinde ce-va cu effectu in favórea Osmaniloru : derima palatiele Shahului, si merge cu armat'a sa in castrele imperiali, cari acumu erau inaintea cetatiei Vanu. Solimanu, intaritu cu adaosulu acestoru trupe, face unu assaltu atâtu de vigorosu asupr'a cetatiei, in câtu obsediatii inspaimentati, se offeru a capitula sub conditiune de a li se lasa viéti'a. Imperatulu, pentru a nu se versa mai multu sange, primesce capitulatiunea, si la nóue-spre-diece ale lunei Regeb, devine iérasi domnu asupr'a acestei superbe si formidabile cetati. Avendu acésta fortarétia in mana, Solimanu merge cu trupele sale mai departe spre Amse, unde surprinde si bate o parte a armatei persiane, si apoi tramise victoriosele sale trupe in quartire de ierna in giurulu cetatiei Aleppo.

PUNE MAN'A PE THESAURII SHAHULUI SI SUPPUNE GEORGI'A

XLIII. Intr'aceea vinu spionii sei si-i spunu, ca immense thesaure alle Shahului jacu in cetatile Ispahan, Kieshan si Kamid, (106) si ca numai o sentinella fórte slaba le pazesce. In sperantia deci, de a face o spoliatiune atâtu de grasa, tramite pe Elkasib Mirsa cu o truppa usiora din armata, cá se puna man'a pe acellea avutii. Mirsa, care cunoscea fórte bine câlile, petrunde fora difficultate in acellea parti afunde alle Persiei, si resipindu sentinelele inainte de ce elle ar fi sciutu ceva de venirea lui, pune man'a si iea in posessiune thesaurele; distruge apoi cu focu si feru tóte tienuturile invecinate, si se intórna la imperatulu incarcatu de grave spoliatiuni. Elkasib offere in ascunsu o parte din aceste spoliatiuni vezirului Asisallah, cá se fia comandatu de adjutoriu pre langa gubernatorele de Babiloni'a: Vezirulu lacomosu, i implinesce cererea. Dar' candu ajunge la Bagdad (Babiloni'a) cu mandatulu imperatescu, ilu cuprinde o remustrare a consciintiei, ca a desertatu de la Persiani, si scrie in secretu o epistola regelui, in care se róga de iertare pentru gresiél'a sa din

(106) *Ispahanu*, etc. Odinióra acésta cetate a fostu capital'a provinciei Arak, asta-di è capital'a a tóta Persi'a. Kieshan se numesce in mappe Casianu, dar' acesta este unu modu corruptu de scrierea originalului ; ér Kamid, póte ca e un'a si aceeasi cu ceea ce in descriptiunile moderne se numesce Com.

trecutu, si promitte a-i fi credintiosu in viitoriu chiar' si intre inimici, si ca i va reporta cu diligentia despre tóte miscarile Turciloru. Acésta intriga inse n'a potutu se scape dinaintea collegului seu Mehemedu Pasia, care petrecea cu ochi ageri tote miscarile lui Mirsa, si numai decâtu ilu accusà la imperatulu de crim'a proditiunei, care immediatu i tramite ordinu, cá se-lu puna in fera si se-lu tramita la pórta. Dar' Mirsa anca din partea sa inainte de ce ar fi ajunsu ordinulu imperatului la Babiloni'a, a fostu informatu prin unii amici ai sei (pe cari i castigase cu bani persiani), despre sórtea ce-lu asteptá, şi vediendu ca nu este alta cale de scapare, a fugitu in Giurgistanu. Din acestu incidentu Solimanu isi aduse aminte de tradarea din urma a Georgianiloru, candu acesti-a cu unu anu mai nainte (107) au surprinsu pe Mustafa Pasia, gubernatorele acestoru parti, intr'o strimtóre, nevalindu assupra lui intr'unu modu perfidiosu si dumicandu-i armat'a. Dreptu aceea, Solimanu tramise pe Mehemedu Pasia cu o buna armata pentru a resbuna acésta fapta, care, intrandu, in Giurgistanu, dupa câte-va batalii sustienute cu variu succesu, in urma risipesce cu totulu tóte armatele Giurgistaniloru. Dupa acésta victoria, ocupa siepte din celle mai tari cetati, si derimandu-le le assémenà cu pamentulu. Anotimpulu inaintatu nu-i mai permittea a face alte progresse; asià a iernatu cu trupele sale in Diarbekir. In primavér'a urmatória merge din bunu timpu ìerasi in Giurgistanu, unde negasind acum nici o resistentia, a suppusu imperiului ottomanu mai multu de duóe-dieci de cetati; si apoi, dupa ce a intaritu acésta provincia in obedientia catra imperatulu, si a pusu garnisóne in fortaretie, a plecatu spre Constantinopole pentru a reporta Sultanului despre celle ce a facutu.

A. 956 / I. C. 1549.

OCCUPA TEMISIOAR'A

XLIV. Consolidatu, în estu modu imperiulu in Orientu, Solimanu cugetá a-si largi dominatiunea si in occidentu. Cu scopulu acesta tramite pe Mehemedu Pasia, Beglerbegu de Rumili cu armata européna spre a ocupa Temisiór'a, una din celle mai tari cetati in Un-

A. 959 / I. C. 1552

(107) Pare ca nu cu unu anu, ci cu mai multi ani mai nainte. A se vedé mai susu § VI. *Tr. Rom.*

gari'a Mehemedu in missiunea sa, occupa mai ântâiu cetatile invecinate, precum Baci, Bucigergi, Ratiu si Cenadu (108), si apoi impresóra si inchide Temisiór'a de tóte partile. In acelasiu timpu vine o armata pentru a libera cetatea, care, vediendu Mehemedu ca este superióra trupeloru sale, insciintiéza immediatu pe imperatulu despre periclulu ce-lu amerintia, si cere se-i tramita fara intardiare adjutoriu. Solimanu si tramite numai decâtu pe marele seu veziru Mahmud Pasia, cu restulu armatei spre a se allatura lui Mehmedu, care, intaritu prin acestu adjutoriu, attaca si bate pe inimicu; ocupa cetatea prin assaltu, si adnecta imperiului ottomanu totu tienutulu Temisiórei, care este aprópe atâtu de mare câtu ori-care Beglerbegatu; dupa aceea pune in cetate o garnisóna buna, si o lasa intru aperarea lui Kasim Pasia (109).

PERSIANII BATU PE TURCI

XLV. Pe candu dominatiunea ottomana se latiá astfeliu in Europ'a, pe atunci lucrurile nu mergeau atâtu de bine in Asi'a. *Shah Ismail* fiiulu lui Tomasib, rege alu Persiei, candu a vediutu ca s'a departatu armat'a musulmana de la fruntariele persice, a intratu in tierile subiecte Turciloru, si in graba a ocupatu cetatile Erdish si Aglash (110) omorindu in modulu cellu mai miserabile pe toti Turcii, câti a potutu gasì in acelle cetati. Iskender Pasia a fostu insarcinatu a merge cu o buna parte a armatei asiatice, spre a reprime acésta intreprindere temeraria. Shah Ismail inse merge cu curagiu contra lui, si incingêndu-se lupt'a, ilu bate, si-lu pune la fuga omorindu-i cea mai buna parte a armatei sale. Acésta fortuna lingusitória Persianiloru in batalii mici, i-a animatu a intra in altele mai mari, dar' nu-

(108) *Baciu, etc.* Aceste, dupa tóta probabilitate, sunt cetati situate intre fluviurile Dunarea si Sava, alu caroru tienutu Turcii ilu numescu Batcia ovasi.

(109) *Kasim Pasia.* Generalu renumitu la Turci, care in urma a adjunsu la dignitate de mare veziru. Acesta a fundatu, séu intinsu colonia noua in Galata, unde asta-di sunt magasinele de provisiuni; si chiaru pentru acést'a, acestu locu pórta pênê in diu'a de asta-di numele lui.

(110) *Erdish si Aglash.* Sunt cetati situate la confiniele Shirvanului. In chartele geografice, in locu de adeveratulu loru nume, se scriu in modu corruptu Ergish si Elata.

mai spre a simti spinulu acestor'a. Cà-ci Solimanu audind de acésta scire rea, intr'atâtu se indignase, in câtu infruntandu aspru pe Iskender Pasia pentru fug'a sa rusinósa, se resolvi a merge in persóna cu o armata mai numerósa si a umilí pe Persianii inganfati de victori'a loru. Dar' anotimpulu era cu multu mai inaintatu, de câtu cà se póte intra in actiune bellica in acelle parti; asiá a tramisu inainte pe marele veziru Mehemedu pasia, ordinandu-i a petrece iérn'a cu armat'a câta avea, in giurulu cetatiei Tokad (111); ér' in lun'a Remasan, a anului Hegirei 960, a mersu insusi in persóna cu A. 960
cellelalte ostiri alle sale pênê aprópe de unu locu ce se numesce I. C. 1553
Erkile, unde erau castrele vezirului seu. Aici primesce informatiuni sigure, ca fiiulu 'seu Mustafa (112) pe care in anulu trecutu pentru suspitiune de tradare ilu pusese sub rigorósa paza), a intratu in complotu contra vietiei sale, si ca are multi complici. Dupa o stricta cercetare Solimanu s'a convinsu de adeveru, si a datu ordinu a-lu strangula numai decâtu. Dupa aceea, venindu la Aleppo, aude ca unu altu fiiu alu seu cu numele Gihanghir, (113) a muritu. Asia i-a remasu numai fiiulu celu mai betranu, Selim, carui i-a datu ordinu a petrece iérn'a cu trupele in Merash.

SOLIMANU OCCUPA CETATEA REVAN SI DEVASTA PERSI'A

XLVI. Adunandu-si tóta armat'a in anulu Hegirei 961, Solimanu A. 961
I. C. 1553

(111) *Tokad.* Este o cetate in Natoli'a nu departe de Amasi'a. Unii tienu ca ar' fi antic'a Eudoxia.

(112) *Mustafa.* Alu patrulea fiiu alu lui Solimanu, care se dice ca a escitatu pe toti fratii sei contra parintelui loru. Turcii dicu, ca Solimanu cu mare politetia a sufferitu unu anu intregu nepunitu attentatulu loru, in sperantia ca se voru câi si indreptà. Dar' dupa ce a vediutu ca ei persistu in obstinatiunea loru, a ordinatu strangularea unicului Mustafa, ca autorulu rebelliunei. Unii credu ca nici Gihanghir n'a muritu mórte naturale, ci ca din ordinulu parintelui seu a fostu inveninatu. Dupa acésta rebelliune a fiiloru sei, Solimanu a facutu o lege, cá fiii Sultaniloru pe viitoriu se nu mai póta fi gubernatori, ci se fia detienuti in residenti'a imperiale. Si cu tóta acésta lege, unii, precumu se spune, totusi au fostu pusi gubernatori; asta-di inse acést'a nu se mai face.

(113) *Gihanghir.* Se dice ca a fostu ghebosu, in câtu ai fi cugetatu ca are unu globu in spate; si pentru aceea i-a datu Solimanu numele de Gihanghir, ceea ce vre se dica, unu atlante séu unu pórta-globu. Despre sórtea lui, vedi not'a precedente.

intra in Shirvanu, si tramite unu heraldu la Shahulu, (114) care se-i spuna ca-lu astépta la lupta deschisa, si totodata 'lu provóca se vina in campulu de bataia, déca are curagiulu a-si incredintia sórtea in valórea ómeniloru sei. Persianulu inse n'a respunsu la acésta provocare nici cu vorb'a nici cu fapt'a. Asia Solimanu impresóra cetatea Revanu, (115) resiedenti'a regelui persianu, in lun'a Siabanu, o ocupa in cate-va dîle, si distruge tóte gradinele, palatiele, si villele regali; in urma da focu cetatiei si preface in cenusia acésta cununa de gloria a Persiei. Dupa aceea trage cu trupele sale catra Neh-Givan, (116) si sub conducorea lui Sultanu Husein (117) lasa a se devasta totu tienutulu intre Tibris si Meragii, (118) distrugêndu cu focu si feru tóte cetatile, urbile si satele. Dupa ce si-a resbunatu cu atâta severitate contra Persianiloru, apropiandu-se iérn'a, si-a tramisu armat'a in quartire de iérna in giurulu Amasiei.

INCHEIE PACE CU PERSIANII

XLVII. In primavér'a anului urmatoriu, inainte de ce ar' esi So-

(114) *Shahulu.* La Turci este opritu prin lege de a incepe resbellu inainte de a insciintia pe inimicu. Acést'a se face (dicu ei) parte pentru accea, cá bravur'a osmaniloru se nu suffere scadere, candu ei ar' bate si suppune pe adversariu prin frauda si stratagema; ér' de alta parte, cá se nu póta dice inimiculu ca nu a avutu timpu a imbraciosia legea Coranului si a trece la religiunea mahomedana. Care déca o ar' refusa inimiculu, ei nu numai ca se tienu nevinovati de tóta versarea de sange ce ar' urma, ci anca credu, ca murindu in lupta, se facu martiri in ochii lui Dumnedieu; ér' invingêndu, devinu totu atati Gazi. Cu tóte aceste inse, ei nu se tienu strictu de acésta lege, ci de multe-ori o interpretéza dupa urgenti'a evenimenteloru, si declara bellulu numai dupa ce a infiptu sabi'a in corpulu inimicului. Amu vediutu acést'a acumu pe urma in bellulu portatu contra Venetianiloru, candu Sultanulu Achmedu prin generalulu seu Ali Pasia, in patru luni de dile le-a luatu tóta More'a. Dar' nu ar' fi cu dreptu a condamna numai pe Turci pentru o practica ce este communa tuturoru mortaliloru.

(115) *Revanu.* Celebra cetate in Persi'a; in chartele moderne se scrie in modu corruptu Ervan.

(116) *Neh-Givan.* In chartele geografice se scrie dupa o pronuntiatiune corrupta Nah-Schuan.

(117) *Sultanu Hussein.* Pare a fi unulu din acei persiani refugiati, cari se suppuneau pe acestu timpu unulu dupa altulu potestatiei ottomane. Câ-ci Amadi'a, care este o provincia in Ghirvanu séu Azerbedgianu, este de presentu suppusa Persiei. Din cuventulu Amadi'a, se pare ca deriva ebraiculu Madian si grecesculu Midian.

(118) *Meragie.* In chartele geografice se scrie incorrectu, Marraga.

limanu in campania cu armat'a sa, Sultanu Shah Kuli (119) vine la elu aprópe de Ersirumu, (120) si cerendu-i gratia se suppune cu totulu protectiunei lui. Dupa aceea, mergêndu de aci la Bagdadu, primesce o deputatiune de la regele Persiei, rugandu-lu umilitu de pace, care dupa mai multe conferintie in urma s'a si inchieiatu, si prin trens'a cetatile Van, Merash (121) si Musulu (122) s'au designatu de cetati frontiare ale imperiului ottomanu.

SE PRINDE UNU FALSU MUSTAFA

XLVIII. Pre candu imperatulu era occupatu in Asi'a, unu óre-care impostoru appare in Dobrudgia (123) sub falsulu nume de Sultanu

(119) *Shah Kuli.* Unulu din Chanii persiani, cari revoltandu-se au trecutu la Solimanu. N'a fostu pentru alta renumitu, decâtu numai pentru artea sa in musica. Esistu pênè asta-di de la elu unele arii incomparibilu de frumóse, puse pe note pentru instrumente, despre cari dicu artistii musiciani, atâtu cei din Turci'a câtu si cei din Persi'a, ca sunt inimitabile. Anume este un'a ce se numesce Shah Kuli Sakili cu echoulu husseinianu, si alt'a Kiupare in echoulu hisar: ambe in metrulu numitu Diveki.

(120) *Ersirumu.* Dupa etimologia, insémna tiéra grecésca séu européna. Câci Turcii numescu parti alle Europei totu ce este situatu dela Ersirumu spre apusu, dinpreuna cu Asi'a mica séu Anadoli'a. Dar' acestu Ersirumu este capital'a Armeniei mari, care é suppusa Turciloru, nu departe de confiniele Mediei, siése dile departare dela Trapesund'a, langa marea negra spre média-di. Acest'a é unulu dintre celle principali pasialicuri alle imperiului ottomanu, si nici nu se tramitte aici altu Pasia, decâtu unulu dintre acei-a cari au privilegiulu de a purtá trei tuguri, adeca trei códe-de-calu.

(121) *Merash.* O cetate in Asi'a langa rîulu Murasius, aprópe de Eufrate, intre Aleppo si Malatia.

(122) *Musul.* Dupa parerea unoru-a, este Ninive a anticiloru.

(123) *Dobrudgia.* Este o provincia situata dincóce de muntele Emu, si se estinde de-a-lungulu Dunarei de la Dristoru in Romani'a pênè la gurele acestui fluviu. Tóta tier'a é numai unu siesu; o campia vasta, fara fluviuri, fara selbe; numai la estremitatea aprópe de Dristoru, este o padure, pe care Turcii o numescu *Deli Orman*, séu padurea nebuniloru. Locuitorii ei sunt de origine Turci, si au venitu aici din Asi'a, dar' asta-di se numescu Citaki, si sunt renumiti pentru singular'a loru ospitalitate. Déca trece vre-unu caletoriu prin satulu loru, fia acell'a de ori ce natiune ori religiune ar' fi, toti parintii de familii esu naintea portiei, si in modulu cellu mai affabile ilu invita a intra in a loru casa, si a primi se siéda la mésa, si se mance din celle ce le-a datu dumnedieu (Aceste sunt propriele loru cuvinte de invitatiune). Acella apoi, a carui invitatiune caletoriulu o a primitu, ilu tiene la elu trei dîle cu cai cu totu, déca nu sunt mai multi de trei, si-lu ospeta fara vre-o recompensa, si

Mustafa, care adunandu-si o banda cam de vre-o patru-dieci ómeni depravati, a inceputu a devasta in modulu celu mai crudelu nu numai in Dobrudgia, ci in tóte provinciele invecinate. Imperatulu era in departare cu multu mai mare, decâtu ca se póta infrêna in graba pe acestu impostore; dar' Baiazetu, alu siesilea fiiu alu Sultanului, usandu-se de o stratagema admirabile, a sciutu se traga in cursa pe deceptorele, si prindiendu-lu l-a tramisu legatu in fera la tatalu seu. Prin acésta fiiulu a scapatu pe parintele seu de o mare grige, carele cugetá chiar' a tramite pe Mehemedu Pasia cu armat'a sa pentru a bate si a pune man'a pe falsulu Mustafa.

cu atâta curtenire si affabilitate, in câtu abiá se mai póte gasi acestei parechia in lume. Ei i punu mai nainte óua', miere (de aceste are tiér'a in abundantia), si pâne côpta sub cenusia. dar' care este fórte fina si buna. E de insemnatu, ca ei pregatescu câte-o casutia anume pentru primirea óspetiloru, cu unu caminu in midi-locu, incungiuratu de tóte partile cu paturi. unde caletorii se potu face comodi dupa a loru placere. Fiindu ca nu au paduri cu lemne, asia incaldiescu in casa cu balegariu uscatu la sóre. Casele le facu din pétra, dar' fara varu si nesipu, in câtu paretii loru paru a fi mai multu unu aglomeratu de pietre, decâtu unu muru consolidatu. Dar' pentru a se assecurá contra frigului, ei bâtu paretii pe din afara cu balega. Pentru a avea apa, isi facu fontani; dar' cari pentru siccitatea solului, trebue se le sape afundu péné la câte una suta de stenjeni (*). Tiér'a acést'a produce si cai fórte iuti la fuga, pe cari Turcii i tienu de cei mai buni dupa caii moldovenesci. Eu amu trecutu adese-ori prin partile aceste, din causa ca pe aici imi era calea din Moldov'a la Constantinopole; si voiu dar' ca cu acésta ocasiune se relatezu ceea ce mi s'a intemplatu odata pe acésta cale. Trageamu totdeauna la unu locuitoriu in satulu Alibegu, unu omu fórte cu védia in satu si pre langa aceea si avutu. Amu ajunsu odata la elu chiar' in 22. Iuliu (**), diu'a de S-tulu Foca, si amu vediutu ca toti lucratorii lui (si avea preste una-suta de crestini la lucru preste anu), siedu idilicesce, fara lucru, ca in di de serbatória. Atunci l-amu intrebatu: cum de acesti omeni nu sunt asta-di la lucru? Elu imi respunse: Sunt mahomedanu adeveratu, dar' nici candu nu voiu suferi ca omenii mei se lucre in diu'a acésta. M'a prinsu mirare de aceste cuvinte ale lui, si l-amu intrebatu mai departe: ce, póte este asta-di serbatória la voi? Elu a surrisu, si apoi imi dise: «Me miru, cá voi cá crestini, nu sciti «ca asta-di è diu'a St-lui Foca». Si ce aveti voi — i diseiu—cu diu'a St-lui Foca? — «O! amiculu meu—imi replicà elu — cumu vorbiti voi asia! Acestu santu, prin mi-«raculele sale a datu probe sufficiente intre noi despre puterea sa. Asculta. Anca «de la strabunii nostri a remasu la noi acésta scire, ca ómenii nostrii. cari nu sciáu «nimica despre serbatori'a St-lui Foca, au tramisu in diu'a acést'a pe lucratorii cre-«stini la recolt'a bucateloru de pe campu, si cu tóte ca acesti-a le-au facutu obiec-

(*) Orgii dela grecesculu 'Οργυια *Tr. Rom.*
(**) Dupa calendariulu vechiu *Tr. Rom.*

SOLIMANU VINE CU O FLOTA INTRU ADJUTORIU FRANCESILORU

XLIX. Pe acestu timpu se incinsese de nuou resbellulu intre regii Spaniei si Franciei, in care regele francesu (124) vediendu ca sórtea nu-i favoresce, si inimiculu ilu strimtóra, a cerutu de la imperatulu acumu a dou'a óra se-i tramita adjutoriu. Solimanu, care credea ca nu trebe se refuse nici o rugare a alliatului seu, tramite pe Carli Elibeg (125) cu o flota mare contra Spaniei. Elibeg ne gasindu nici o resistentia pe mare, devasteza cóstele spanice si unele insule de prin pregiuru; aduna spoliatiuni immense, face o multime de captivi, si pune focu la totu ce n'a potutu lua cu sine. Acésta procedere a fostu caus'a, ca Spaniolii temendu-se ca Elibegu le póte face anca si mai mare stricatiune, si-au retrasu trupele din totu loculu si le-au tramisu in contra lui; dar' chiar prin acést'a, armat'a francesa sub comand'a lui Corbon, (126) a repurtatu o completa vic-

« tiunea, ca este diu'a St-lui Foca, ei totusi i-au fortiatu prin bataia a face ce le-au « poruncitu. Crestinii bietii, n'au avutu ce face, decâtu a se suppune chiar si in « contra voiei loru, si au mersu si au incarcatu carale cu grânele domniloru. Dar' « ce se intempla intorcéndu-se catra casa? Unu omu betranu, venerabile prin etatea « sa, le ese inainte cu o faclia aprinsa in mana, si infruntandu pe lucratorii crestini « ca i-a profanatu serbatori'a, pune focu la carale cu grâu. Flacar'a se intinde cá « fulgerulu, preste totu tienutulu si preface in cenusia nu numai bucatele ce erau « anca pe campu, dar' și acellea ce le carrasera degiá acasa. Asiá parintii nostri, invetiandu minte din acést'a perdere, si-au propusu a tiené acésta serbatória chiar cu « aceeasi religiositate, cu care o tienu crestinii, si a se abtiené in acea di de la ori « si ce lucru. De candu tienemu si noi la acestu votu alu proto-parintiloru nostri, « nu ne aducemu aminte cá se se fia mai intemplatu unu assemenea focu ».

(124) *Regele Francesu.* Acesta é Franciscu I., care prin resbellele continue cu Carolu V., a datu ocasiunile celle mai bine-venite lui Solimanu de a cuprinde regatulu Ungariei.

(125) *Carli Elibegu.* Acesta pare a fi fostu unu vechiu admiralu, dar' nu pare a fi fostu investitu cu dignitatea lui Capitanu Pasia. Dupa numele de Carli s'ar poté conjectura ca a fostu unu christianu renegatu.

(126) *Corbon.* Dupa tóta probabilitatea, acesta pare a fi Carolu Ducele de Bourbon, generalu in armat'a imperatorelui Carol V., care revoltandu-se contra Franciei, a trecutu in urma la acesta. Este in usu la Turci de a confunda fórte adese-ori numile generaliloru crestini. In catu pentru acésta batalia, nici istoriografii germani, nici cei francesi, nu facu mentiune despre ea; pentru acçea, io tare credu ca acést'a este numai o fictiune a francesiloru, pentru a aduce pe Solimanu se le stea cu atâtu mai tare intr'adjutoriu. O apucatura de care se servescu ei in Constantinopole fórte

toria asupr'a Spaniolilor, lasandu acesti-a, precumu se spune, patru-dieci de mii de morti pe campulu de lupta.

TRAMITE O ALTA FLOTA IN HURMIUS

L. Solimanu, incuragiatu prin acestu succesu, tramite o alta flota sub comand'a lui Peri Reis in Hurmius (127), spre a devasta cóstele acestui regatu; ceea ce acestui-a i-a si succesu la inceputu, câ-ci depredandu tóte provinciele maritime ale regatului, si incarcandu-se de spoliatiuni, se intórce cu aceste la Constantinopole. Dar' pre-candu naviga, precumu credea elu, in cea mai mare sicuritate pe marea egiptiaca, dintrodata se vede urmaritu de flot'a inimica, care attacandu-lu, fiindu-ca vasele lui erau separate, ilu bate, si o parte din vase le cufunda in mare, altele le prinde, mai alesu cele ce erau fórte incarcate cu spoliatiuni; dintre nâile cele usióre au scapatu unele cu fug'a; intre acestea era un'a, alu carei comandante era Seid Ali Capudanu. Acesta readunandu naile disperse, ce séu nu luasera parte in bataia, séu scapasera cu fug'a, reataca flot'a inimicului chiar pre candu se retragea in disordine, si prin o rara schimbare a fortunei remane superioru, si innéca o multime de nâi de ale inimicului. Cu modulu acest'a armele lui Solimanu au avutu bunu succesu atâtu pe mare câtu si pe uscatu, si o mica perdere printre ele nu era decâtu nuntiulu de o victoria si mai mare. Si intr'adeveru ca totu pe acestu timpu Toigun Pasia, Beglerbegulu de Bud'a, a occu-

adese-ori, precumu o cunoscu din esperienti'a ce amu facutu pe timpii mei chiar acolo fiindu.

(127) *Hurmius*. Turcii dau acestu nume la doue tieri si la dóue mari; tierile sunt Portugali'a si insul'a Ormus (Ἀρμουζα la Ptolomeu); ér mârile sunt: marea portugesica si golfulu persicu, fiindu ca intr'amenduóe se gasescu perle, ce la Turci se numescu Hurmius. Este in generalu cunoscutu, ca Turcii au avutu o flota mare in cursu de lungu timpu in marea rosia, numita la ei Bahrul Kulzum, séu mai usitatu Suveid Dengi-isi; se scie si aceea ca Selimu a incercatu a uni marea rosia cu marea mediteranea, de la care propusu alu seu nici nu a desistatu, péné cându canalulu acumu pe aci pe aci terminatu, nu s'a implutu pe neasteptate de nesipu. Pentru aceea ar' trebui se credu, ca aci é vorb'a despre golfulu persicu, déca nu s'ar' dice ca flot'a s'a intorsu la Constantinopole. Dar' acést'a nu se póte fara ca se nu incongiure tóta Afric'a, ceea ce inse Turcii ne cumu se o fia a facutu, dar' nici n'au incercatu-o nici odata.

ıtu de la crestini trei cetati, (128) si a facutu o multime de captivi.) alta parte Salih Pasia, gubernatore de Dgesair, (129) suppune cetea Bidgiane, (130) si alte trei castele in Spani'a.

MAI TRAMITE O ALTA FLOTA FRANCESILORU INTR'ADJUTORIU

LI. In anulu Hegirei 963 se presenta lui Solimanu o noua ocasiune ntru a-si castiga gloria. Francia Padishahi, fiindu-ca succesulu ntra Spaniololoru nu a fostu asia precumu elu ar' fi doritu, cere ımu a trei'a óra dela Solimanu flota intru adjutoriu. Solimanu bucurà fórte, ca póte se franga unu ou cu altulu, fara a se vana la mana, si implinindu cererea regelui. tramite pe Capudan ale Pasia (131) cu o flota mare in marea spanica, spre a fi intr'ad-;oriu flotei francese. Piiale esecuta ordinile imperatului cu multu A. 963 / I. C. 1555

128) *Trei cetati.* N'amu cetitu anca nicairea numele loru.

129) *Dgessair.* Séu cu articlu El Dgessair (*); in chartele geografice se numesce ;iru séu Algeri'a. Este suppusa Turciloru, dar' se guberna dupa legile sale proprie, si Tunisu. Este insc obligata a da Sultanului in timpu de resbelu siese pênè in .u mii de soldati. Ér' candu Sultanulu are pace cu Venetianii si cu celelalte state stine, atunci ea este libera de la ori ce obligatiune façie cu elu, si póte se conue deprinderea piratagiului, chiar' precumu facu cavalerii de Malta printre creıi. Ei au unu Pasia, pe care ilu tramite loru Sultanulu; dar' acestu Pasia nu póte faca nimicu de capulu seu, precumu se face in alte locuri. In câtu pentru sub-;enti'a sa, precumu victuale, imbracaminte si alte necessarie, elu este in abundanprovediutu de catre locuitorii tierei; dar' afara de acestea, elu nu are nici dreptu, i putere de a pretinde alte lucruri in numele imperatului. De multe-ori se intemca locuitorii ilu destituie din propri'a loru auctoritate; dar' pentru a salva onóı curtiei ottomane. ei ilu accusa la Sultanulu ca se pórta reu, si ceru altulu mai ıu. Curtea nu apróba acésta procedere, dar' se uita printre degete, si temendu-se nu provóce vre o revolta, condamna totdeauna pe Pasia, si da dreptu locuitoriu din Dgessair.

130) *Bidgiane.* Probabilmente este Nizza, unu castellu in Piemontu, pe care Franii cu adjutoriulu Turciloru l-au occupatu chiar' pe acestu timpu (**).

131) *Piale Pasia.* Unu mare-admiralu fórte renumitu la Turci, care a facut o tia si o Giamia in Constantinopole, care si asta-di se vedu.

*) Dupa D'Herbelot, cuventulu Dgessair, in limb'a arabica se scrie Gezair séu Kesr, care dice elu, ca este unu cuventu corruptu din latinesculu Caesarea, si ca Algiru e antic'a Iulia Caesarea, capital'a acelei parti a Mauritaniei, care la Romani se mia Caesariensis, pentru a o distinge de celelalte duóe provincii mauritane, adeca Tingitana si Sitifensis. *Tr. Angl.*

**) E mai probabile ca autorulu intielege aci Bugia in Afric'a, pe care o au reoatu Turcii de la Carolu V. *Tr. Franc.*

zelu, si in unire cu flot'a francesa cuceresce Misina (132) Ridge (133) si Marioca (134), si alte mai mici trei insule vecine (135); si lasandu apoi a devasta tóte cóstele Apuliei, in spre tómna se intórce la Constantinopole incarcatu de bogate spoliatiuni.

FACE NOUE LEGI IN STATU

LII. Dupa-ce Solimanu consolidà asia imperiulu seu, si ilu intari de tóte partile, a datu respiriu soldatiloru sei, si aprópe diece ani a intrebuintiatu pentru a introduce ordine mai buna in trebile civili ale statului seu. Prim'a sa ingrigire a fostu, se termine construirea Giamiei, la care cu trei ani mai nainte pusese fundamentele; si care intr'adeveru, ca e facuta cu o frumsetia atâtu de alésa, in câtu, pre langa S-ta Sophia, precumu opiniunea publica crede, ea nu mai are parechia in lumea intróga; si se numesce de la numele seu Suleimanie (136). Dupe aceea, vediendu ca multe lucruri atâtu la curte câtu si in imperiu mergu neregulatu, si ca incurcatele gra-

(132) *Misine.* Messina in Sicili'a (*).

(133) *Ridge.* Regium Iulium (**) in Calabri'a. Turcii mistifica (cam cumu facu ei de comunu), punendu Messin'a si Ridge in Spani'a.

(134) *Marioca.* Acóst'a este insul'a Maiorca, cea principale dintre tóte insulele balearice.

(135) *Trei insule vecine.* Aceste póte ca suntu: Minorca, Ivica, si Formentera. Dar acést'a este numai o simpla coniectura.

(136) *Suleimanie.* Acestu templu e locatu pe o culme ce cauta spre portu, si e construitu cu atât'a arte si elegantia, in câtu nici unu altu edificiu nu se póte compara cu elu. Amu auditu acésta affirmandu-se nu numai de la Turci, ci si de catra strain din differite tieri. Nici ca este vre-o mirare, ca acestu edificiu este atâtu de frumosu, candu s'au pusu si aplicatu aici nu numai pietrele de marmora si resturile ruineloru de la Troad'a, ci anca totu ce au gasitu pretiosu si raru in structurele antice ale greciloru, prin cari Turcii, nebunii de ei, isi imaginau a-si face nume immortale. Patru turnuri adornéza acestu templu. dintre cari duóe sunt cu câte trei sherife, séu balcóne ori coridóre, de unde se canta si se anuntia Esanulu; ér' celelalte duóe turnuri au numai câte duóe balcóne. Presiedintele collegiului de pre langa acésta beserica are precadentia inaintea tuturoru celorlalti, si din acestu officiu inaintéza immediatu la dignitatea de Mevla.

(*) N'amu aflatu ca Turcii ar' fi ocupatu acésta cetate. Dar' este *Massa* langa sinulu neapolitanu, care dimpreuna cu *Sorrento* au fostu devastate de catra Turci la anulu 1558, dupa ce mai nainte cetatea *Reggio* avu aceeasi sórte. Vedi Giannone, Istori'a Neapolei, Tomu IV, pag. 161. *Tr. Germ.*

(**) Reggio in Calabri'a *Tr. Rom.*

duri de officiuri causéza certe si discordine intre officiali, a facutu nuóe regulamente atâtu civili câtu si militari, dandu-le putere de lege obligatória pentru intregu poporulu musulmanu, si regulandu asia' ierarchi'a atâtu la curte, câtu si in statulu civile si in celu militariu. Dar', de si armele lui Solimanu durmiau, nu durmi'a insa spiritulu seu; elu, assemenea berbecelui impungêtoriu, se retrase numai pentru a da inimicului seu o pocnitura cu atâtu mai vehementa. Elu observase adeca in espeditiunile din urma, ca imperiulu germanu este cu multu mai tare, de câtu ca se-lu póta restúrna numai cu potcóve de cai morti, ci se ceru preparatiuni mai mari si timpu mai lungu, pentru a poté distruge murii ce-lu apera. Pentru aceea, in cursulu acestoru diece ani, elu a facutu cele mai mari preparatiuni bellice, a reimplutu cu bani thesaurulu desecatu, a adunatu truppe din tóte partile; si candu tóte aceste au fostu gata, se resolvi a esecuta planulu, ce afara de elu numai Muhamedu Fatih si-lu formase, dar' pe care si elu in vanu l-a incercatu degiá.

MOARE IN OBSEDIULU DE LA SEGETVAR

LIII. Cu scopulu acest'a, in anulu Hegirei 974, pléca cu armata puternica din Constantinopole la Adrianopole; si dandu de aici o parte a armatei sub comand'a marelui veziru Pertev Pasia, ilu tramite nainte pentru a ocupa Giul'a (137), urmandu-i elu mai incetu cu ceealalta parte a armatei. Nimicu nu lipsiá acestei espeditiuni; ceea ce i lipsiá, era juvenilitatea lui Solimanu: etatea sa betrana erá degiá o pedeca in esecutarea intentiuniloru sale. Storsu de puteri, abatutu de betranetie, ajunge la Segetvar (138); aici pentru immensele fatigiuiri, a fostu atacatu mai ântâiu de nisce friguri usióre, cari inse incetu cu incetulu se schimbasera in frigurile cele mai reutatióse. De si imperatulu suferiá torture terribili, si abiá era sperantia de a se mai poté reinsanetosia, totusi, elu invincibile si totodata immortale in sufletulu seu, ordinà a impresora cetatea si a-i da assaltu. Dar' comandantele cetatiei facea o resistentia la care Solimanu nu se asteptase, si acést'a ilu atacá si mai multu in mor- A. 943 / I. C. 1566

(137) *Giula*. Asia se numesce si asta-di in chartele geografice.

(138) *Segetvar*. Crestinii i dicu Sigeth.

bulu seu; pentru aceea in pré marea grige a sa pentru binele statului seu, ilu audia repetindu adese-ori esclamarea: « O ! cetatea, « a carei vétra (139) trebe stérsa; ea, nu é cucerita anca. » Dupa aceea, simtindu ca i se apropia ór'a mortiei, a redicatu manile spre ceriu, si pronuntiâ urmatori'a rugatiune: « O ! Dumnedieule á tóta « lumea (140), O! domnitoriule mare si domnu a tóte creaturele! « Eu umilitulu me rogu la sant'a ta marire, ai pietate de acésta óste « a credintiosiloru tei, si adjuta-le dómne, din mare mil'a ta, cá se « póta cuceri câtu mai curendu acésta cetate »! Dupa ce a pronuntiatu acésta rugatiune, si-a datu si sufletulu; si asia muri Solimanu in trei-spre-diece ale lunei Safer, anulu Hegiriei mai susu mentionatu.

MOARTEA LUI SOLIMANU SÈ TIENE IN SECRETU. CETATEA SEGETVAR ESTE CUCERITA

LIV. Marele veziru insciintiéza numai de câtu pe Selimu, care era pe atunci in Magnesi'a, despre mórtea parintelui seu, si-lu róga se vina câtu se póta mai in graba la armata. Intr'aceea elu tienea mórtea imperatului in secretu; si in numele acestui-a eshortá pe soldati a ocupa cetatea; si direge tóte lucrurile cu atâta perspicacitate, in câtu nime nu potea nici macar suspecta mórtea imperatului. La 18 alle aceleiasi lune, comanda assaltu generale, care adjutatu de unu focu (141) accidentale escatu in cetate, succese atâtu de bine, in câtu garnisón'a pre langa tóte ca facea valorósa resistentia, in

(139) *Vétra.* Este o frasa turcésca, care insémna devastatiune si destructiune totale. Câci de unde nu ese fumu, acolo nu locuiescu omeni.

(140) *A tóta lumea.* Turcii dicu ca Dumnedieu a creatu siepte-dieci de mii de munduri (lumi): dar' ca acésta de acum'a va fi cea mai de pe urma. A fostu mare disputa odata intre invetiatii turci asupr'a acestei espressiuni. Unii diceau ca nu se unesce cu doctrin'a ortodoxiei a dice: Dumnedieu a tóta lumea: pentru-ca este numai unu Dumnedieu, si acesta este Dumnedieulu Musulmaniloru: apoi mai diceau, ca a-lu numi domnitoriu alu buniloru si alu reiloru, nu convine cu sanctitatea lui. Altii din contra, affirmau contrariulu, si produceau unu pasagiu din Alcoranu, unde Dumnedieu se numesce domnu a tóta lumea. Acésta opiniune apoi a fostu aprobata de toti ceialalti.

(141) *Focu.* Turcii atribuescu acestu accidentu numai si singuru rugatiuniloru lui Solimanu, in urm'a caror'a cetatea nu a fostu ocupata prin forti'a armeloru, ci prin unu casu miraculosu, placéndu lui Dumnedieu a remunera cu gloria rugatiunile servului seu.

urma totusi, si in pucine óre, a trebuitu se céda si se succumbe bravurei soldatiloru ottomani. Acésta di memorabile pentru cucerirea acestei tari cetati, a fostu mai ilustrata anca prin noutatea ce chiar' sosise, ca Giul'a anca a capitulatu in acelasiu timpu.

SELIMU SE PROCLAMA IMPERATORE

LV. Intr'aceea Selimu dupa ce a primitu scrisórea vezirului, a plecatu cu cea mai mare graba la castre. Dupa sosirea lui s'a facutu in publicu cunoscuta mórtea lui Solimanu, si Selimu a fostu in unanimitate proclamatu imperatore. Ér' dupa aceea, pentru a-si implini cea mai din urma detorintia catra remasitiele parintelui seu, Selimu a lasatu ca corpulu defunctului se se puna pe unu caru auritu, si insocitu de tóta armat'a, ilu duce la Constantinopole. Pre candu au ajunsu aprópe de cetate, toti Ulemii, Esrafii (142), Mai marii tierei, cu o multime immensa de poporu, vinu naintea conductului funebrale, si intre cantari si invocatiunea numelui Dumnedieului Sikir si Tesbih, ilu petrecu cu totii pênê in cetate; aici depunu cadavrulu in curtea Giamiei fundata de insusi Solimanu, si care pórta numele lui; apoi se tienù Nemas-ulu dupa regulele lui Imam Shafii (143), pentru care imperatulu insusi nu numai ca era fórte affectionatu, dar' anca purtá pururea cu sine pe Imam (144) Nakibulu Eshref, unulu din acésta secta. Dupa ce s'au terminatu tóte ceremoniele, cadavrulu s'a pusu in pamentu; si tuturoru preotiloru si monachiloru, cari pe acellu timpu au fostu in Constantinopole, s'a datu ordinu cá se faca Telaveti Coranu (145) in tóta diu'a de câte patru-dieci de ori, si acést'a patru-dieci de dîle un'a dupa alt'a, cá asiá prin aceste rugatiuni mortulu se póta avé pacea sufletului seu. Selimu,

(142) *Esrafii*. Omeni de o viétia santa, séu mai respectuosi decâtu altii pentru dignitatea loru eclesiastica. Cuventulu Esraf se deriva de la sierif, santu. De aci numirile: *Kudsi-Sierif* Ierusalimu, si *Kiabei-Sierif* Mecca, etc.

(143) Vedi not'a 52 la § XXVII din acestu capitolu. *Tr. Rom.*

(144) *Imam*. Unu Εφημεριος, preotu care é chiamatu a face in tóte dilele rugatiunile publice. Cellu care servesce la Sultanulu si face rugatiunile in presenti'a acestui-a, este tienutu in mare onóre, si spre distinctiune are titlulu de Imam Effendi.

(145) *Telaveti Coranu*. Recitarea Coranului intregu; ceea ce este in usu a se practica asupr'a mormentului defunctului; chiar' precumu la noi se cetesce in assemenea casu psaltirea si noulu testamentu.

fiiulu seu, mai lasà anca a se face inaintea Giamiei unu Mihrab (146) si asupr'a mormentului una Turbe mare de marmura, care pênè in diu'a de asta-di este cercetata de musulmani cu cea mai mare pietate; cà-ci ei credu tare, ca Solimanu a fostu unu favoritu fórte mare alu ceriului; si acésta din causa ca elu nu numai ca si-a perdutu viéti'a in obsediunea de la Segetvaru, si ca prin urmare este unu Shehiv (147), dar cà elu a fostu si unu Gassi (148), fiindu ca sub conducerea reliquieloru sale s'au cuceritu duóe cetati, si s'au adnectatu imperiului ottomanu.

CALITATILE LUI SOLIMANU

LVI. Acést'a a fostu viéti'a si acést'a domnirea lui Solimanu, principe de o inima eroica si invincibile, de o valóre si prudentia mare, si atâtu de patientu in supportarea greutatiloru legate totdea-una cu espeditiunile bellice, in câtu ti se parea ca din aceste se nutresce si se intaresce. Afara de limb'a turcésca, elu vorbea anca limb'a persiana si arabica, si in artea poesiei ce la Persiani se numesce Nasm (149), elu intrecea pe toti atâtu prin elegantia câtu si prin ingenuitate. Victoriele sale in Persi'a, in Ungari'a, si pe mare, l-au fa-

(146) *Mihrab*. Insémna atâtu altariulu insusi, câtu si partea ce cade spre média-di a Giamiei. In câtu pentru cuventulu acesta Turcii au urmatóri'a istorióra. Unu anumitu poetu avea o concubina, pe care, de si palida, betrana, barbósa si sbircita, elu totusi o iubiá cu passiunea primului seu amoru. Amicii sei i faceau critica pentru unu amoru atâtu de insensatu. Elu atunci s'a pusu si le-a respunsu prin urmatoriulu distichu:

Gier Mescid iikildise;
Nola Mihrab Ierinde.

Adeca: De si Mescid (séu templulu) é ruine;
Dar Mihrab (altariulu) sta anca bine.

Inimicii sei indata ce audira acestu distichu din gur'a lui, l-au trasu in judecata pentru blasfemia, dicêndu si esplicandu versulu asiá, ca elu a comparatu faci'a cea sbircita a concubinei sale cu o beserica, ér acea parte a corpului ei, care era obiectulu passiuniloru sale in tineretia, cu unu altariu. Judecatoriulu intr'atâtu s'a infuriatu de acést'a, in câtu a condamnatu pe poetu se-si pérda viéti'a.

(147) Insemnéza: martiru *Tr. Rom.*

(148) Adeca: invingëtoriu, cuceritoriu *Tr. Rom.*

(149) *Nasm*. Unu metru poeticu, care occure adese-ori, mai alesu in Coranu; pentru aceea ilu si tienu de o mai inalta elegantia, de câtu cumu sunt celelalte.

cutu renumitu; dar' reformele ce a introdusu in justitia, si legile escellente, prin cari se tiene anca in flóre imperiulu ottomanu, i-a castigatu gloria anca si mai mare. Pentru aceste tóte i-au datu Turcii numele de Canunii. Elu a domnitu imperiulu ottomanu patru-dieci si unulu de ani, si a traitu siepte-dieci si patru. A avutu siepte fii: Muradu, Abdullah, Mehemedu, Mustafa, Selimu, Baiazetu, si Sihanghir, cari toti afara de Selimu, succesorele seu, au muritu mórtea nenaturale inainte de mórtea parintelui loru.

Domnitori in Europ'a, contimpurani cu Solimanu I., au fostu:

In Germani'a: Carolu V. 1519—1558., si Ferdinandu I., 558—1563.

In Angli'a: Eduardu VI. 1546—1553.; Mari'a 1553—1558.; si Elisabeth'a 1558—1602.

In Franci'a: Franciscu I. 1525 — 1547.; Enricu II. 1547 — 1559.; Franciscu II. 1559—1560.; si Carolu IX. 1560—1574. *Tr. Angl.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI SELIMU II.

SUPRANUMITU MEST (1)

ALU UNSPREDIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU V. DIN CARTEA III.

SELIMU SE PROCLAMA IMPERATORE

I. Dupa mortea lui Solimanu nu era altu fiiu alu seu, decatu singurulu Selimu care se-i succéda pe tronu; si care pe acestu timpu se tienea in Amasi'a, precumu amu vediutu mai in susu (2). Elu a plecatu de aici in nóue-spre-diece ale lunei Rebiul-evvel, anulu Hegirei 974., in care domniá chiar' planet'a lui Merrich (3), si ajungêndu A. 974 / I. C. 566

(1) *Mest.* Adeca; betivu; supranumitu asià, pentru ca era fórte dedatu vinului si beuturei; si acést'a era plácerea lui cea mai mare. Dar' cu tóte ca era dedatu acestui vitiu pênê la estremu, totusi se dice, ca nici-odata n'a intermisu de a-si face rugatiunile usitate in tóta diu'a. Mai sunt apoi alti istoriografi, cari nu voiescu a lipi acést'a péta rusinósa pe façi'a unui imperatore atâtu de celebru, si dicu, ca elu n'a avutu nici de cumu patim'a betiei, ci de multe-ori a fostu rapitu de óre-care enthusiasmu divinu, si pentru-cá poporulu se nu-lu suspecteze de hypocrisia, elu insusi spunea ca nu e enthusiasmu divinu, ci numai o betia, voindu astfeliu mai bine a-lu tiené de betivu decâtu de unu hypocritu. Dar' aceste sunt vorbe, cu cari se póte amagi numai lumea ignorante.

(2) La capulu precedentu §. LIV, unde insc nu se dice Amasia, ci Magnesia *Tr. Rom.*

(3) Marte. *Tr. Rom.*

la Constantinopole, s'a suitu pe tronulu parintelui seu. In diu'a urmatória, toti mai-marii imperiului, urmandu datinei, s'au presentatu in mare doliu (4) la curte, si manifestandu-si omagiele loru catra noulu imperatore, totodata ilu consolara in cele mai alese cuvinte pentru mortea parintelui seu.

ARMAT'A ANCA I SE INCHINA

II. Trei dile in urma, pléca cu vre-o câte-va persóne din Constantinopole spre Segetvar. Dar' in acelasiu timpu marele veziru Mehemedu Pasia a ocupatu cetatea, si lasandu acolo o buna garnisóna si-a trimisu armat'a in quartire de iérna, si ajunsese degiá pênê la Belgradu, tienendu sub totu timpulu acesta mórtea imperatului in secretu (5). Chiar' pentru acést'a, soldatii s'au turburatu candu au vediutu ca Selimu a ajunsu aici atâtu de iute si atâtu de neasteptatu; si fiindu ca erau ingrigiati, nu cumu-va Selimu, la esemplulu avului seu de acelasiu nume, se fia facutu ceva injuria parintelui seu: au cursu cu totii la arme. Dar' dupa ce li s'a spusu in modu autenticu, ca Solimanu au muritu mórte naturale, ei anca au primitu cu totii pe Selimu de legitimu succesore la tronu, l-au recunoscutu de alu loru suveranu si s'au suppusu lui.

SELIMU FACE PARENTELUI SEU INMORMENTARE SPLENDIDA

III. Dupa aceea Selimu a lasatu se se faca tóte preparativele ne-

(4) *Doliu.* Mai inainte era in usu a se observa celle mai marí solemnitati la mórtea unui imperatore turcu, si a alege celle mai distincte colori in vestmintele de doliu. Asta-di tienu doliulu in vestminte rosie si numai trei dile, dar' nici acést'a nu è de rigóre, si dupa trei dile érasi se imbraca cu totii in vestmintele loru usitate.

(5) *In secretu.* Atâtu scriitorii crestini câtu si turci affirma in unanimitate, ca marele veziru in cursu de patru-dieci-si-un'a de dile a tienutu in secretu mórtea lui. Solimanu, si anume pênê la sosirea lui Selimu in Belgradu. Lectorele, care nu cunósce datinele Turciloru, va crede ca acést'a este impossibile intre atâte mii de soldati; dar' nu va dubita acell'a, care cunósce tacerea mai multu decâtu pithagorica ce observa turculu in intrulu curtiei osmanice. Nime nu pronuntia acolo unu cuventu, afara de casulu candu i se demanda; nime nu vorbesce aici unulu cu altulu; nici nu cutéza óre-care a stranuta séu a tusi, ori câtu stranutarea séu tus'a l'-ar ghidili. Candu vre unulu vrea se comunice altui-a ceva, o face in limb'a mutiloru, prin semne. Nici unulu din domestici nu pórta papuci, si ambla numai in vervulu degeteloru, si atâtu de linu si cu grija in catu abia le audi pasii chiar' si candu mergu in fuga. Care ar' face cea mica rumóre, se punesce fórte aspru.

cessarie pentru immormentarea parintelui seu, si s'a intorsu la resiedinti'a sa imperiale. Aici, dupa ce s'au terminatu ceremoniele funebrali, a fostu confirmatu din nuou pe tronu de catra tóte auctoritatile si staturile tierei, si apoi a celebratu victoriele parintelui seu cu unulu din cele mai splendide triumfe. Dupa aceea a distribuitu Ienicerilorу si Spahiiloru Baksisiulu (6) séu darulu usitatu; ér' Ulemiloru si celorlalti preoti, cari au facutu officiulu funebrale la immormentarea parintelui seu, le-au impartitu bani si vestminte de metase.

BATE PE REBELLII ARABI

IV. Intr'aceea, arabianulu Beni Omeru (7) Ulian Ogli, audindu de mórtea lui Solimanu, si-a luatu curagiulu nu numai de a scutura jugulu ottomanu, dar' anca si de a indemna pe vecinii sei a se al a-

(6) *Bacsisiulu*, adeca daru, ce de comunu se da soldatiloru cu ocasiunea instalarei unui nuou imperatore. Fie-care Ienicériu (si sunt patru-dieci de mii de ei) capeta câte dóue-dieci de taleri, si unulu fie-care din cinci-spre-diece mii de Spahi, câte dóue dieci-si cinci de taleri. Câte-odata Sultanulu, candu are placere, le immultiesce soldulu loru quotidianu câte unu aspru; dar' acésta se intempla fórte arare-ori, si cellu multu in casulu candu Sultanulu are necessitate de a-si castiga favorea soldatiloru sei.

(7) *Beni Omeru*. Fiii séu posteritatea lui Omeru, cari sunt unulu din triburile arabiane vagabunde prin desertele Bagdadului, si cari n'au nici-o locuintia permanente. Câte-odata sunt suppusii imperiului ottomanu, si platescu gubernatorelui din Bagdadu in totu anulu unu tributu fórte considerabile in bani din productulu loru de curmale, care este singurulu loru sorginte de avere. Dar' de multe-ori ei se revolta, si petrundu cu devastatiunile loru pênê prin suburbiele cetatiei Basre. Sub domni'a lui Mustafa Sultanulu, ei au nevalitu prin surprindere chiar si asupr'a cetatiei Basre, si au remasu domni asupr'a ei aprópe duoi ani. Dar' dupa aceea, Daltaban Mustafa Pasia, gubernatorele Babiloniei, i-au allungatu de acolo, si au stirpitu mai totu tribulu, omorindu preste trei-dieci de mii de ómeni, alle caroru capete apoi le-a espusu inaintea lui Capudgi Basi Badtal Ismail, pe care imperatulu ilu tramisese anume pentru acést'a. Prin acésta victoria, Daltaban Mustafa Pasia si-a castigatu mare reputatiune la imperatulu, in câtu puçinu dupa aceea a fostu inaintatu la dignitatea de mare veziru. Dar' acésta inaintare a fostu si perirea lui. Câ-ci, abia dupa trecerea a trei luni de dile, Mufti a redicatu accusa de rebelliune contra lui, si, de si innocentu, a fostu punitu cu perderea vietiei. Acestu actu de crudelitate a datu nascere in scurtu timpu unei conjuratiuni, ale carei urmari au fostu detronarea Sultanului Mustafa, si ucciderea lui Mufti (unu casu acesta, ce fórte arare-ori se practica intre Turci). Dupa detronarea lui Mustafa, corón'a imperatésca a fostu data lui Achmedu, Sultanului asta-di regnante (*).

(*) A se vedé Partea II.

A. 975 / I. C. 1567

tura jugulu turcescu, dara a induplecatu si pe vecinii sei, ca unindu-se cu elu se'i dea ajutoriu rebelliunei sale. Asiá face invasiune in tienutulu Bagdadului, si-lu devasta in modulu celu mai crudele. Dar' cutediatoriulu n'a potutu se remana lungu timpu nepunitu. Cà-ci Selim informanduse de procederea lui, a ordinatu numai decâtu gubernatoriloru de Bagdadu, Basre (8) si Shehresul (9), a aduna unu numeru bunu de Ieniceri pre langa trupele din acele tienuturi, si se mérga a cauta pe acei rapitori. Ordinulu lui Selimu a fostu la momentu esecutatu: arabii vagabundi prin desértele Basrei, au fostu atacati, batuti, resipiti si alungati, si tienutului i s'a restituitu tranquilitatea sa de mai nainte. Totu in acelu anu Selimu a terminatu unu podu (10) care-lu incepuse parintele seu cu cinci ani mai nainte, nu departe de Constantinopole.

INCERCAREA DE A LEGA DONULU CU VOLGA, NU SUCCEDE

V. Intr'aceea era necessariu unu-nuou rebellu, ca virtutea osmanica se nu se tocésca sub lips'a totale de ocupatiune. Dar' cu imperatulu Germaniei s'a inchieiatu pace numai acumu de curêndu, si nu era nici-o causa de a rumpe cu elu. Shahulu Persiei era singurulu principe, contra carui s'ar' poté intórce armele ottomane, fiindu ca elu prin invasiunile sale continue se parea a fi datu justa causa la resbellu. Dar' érasi Selimu se ingroziá de difficultatile de a poté penetra prin acelea locuri de o parte, ér' de alt'a vedea ca chiar pentru acésta, nu póte se-si transporte acolo tóte munitiunile bellice si

(8) *Basre.* Balsora, numita inainte de acést'a Bostra; in chartele geografice se pune de comunu la gur'a Eufratelui, dar' fórte erronatu, câci ea este situata cale de siese dile in susulu acestui fluviu. La gur'a Eufratelui e situata Curm'a, cea mai insemnata cetate mercantila in orientu, dar' care geografiloru din câti cunoscu eu, a remasu cu totulu necunoscuta.

(9) *Shehresulu.* Acést'a este o cetate si provincia fórte cunoscuta in Asi'a. Pasi'a de aici are privilegiulu de a purta trei tuguri. Dar' acést'a numai atâta insemnéza la Turci, ca unu Pasia care e transferitu dintr'unu altu pasialicu in pasialiculu de Shehresulu, se considera cá si candu ar' fi tramisu in esiliu si condamnatu la eterna paupertate.

(10) *Podu.* Acestu podu este edificatu preste laculu Buiuk Cekmege, unde acesta, langa unu satu de assemenea nume, se vérsa in marea marmora, distantia de duóe óre de la Constantinopole. Intregu podulu este construitu din pétra cioplita, si are in lungime duóe-mii de pasi; opera intr'adeveru demna de unu imperatu. Hu-

provisiunile necessarie, fara de cari sciá bine ca numeróse armate ale antecessoriloru sei s'au fostu ruinatu cu totulu. Pentru a preveni aceste obstacule, a tramisu o truppa de soldati preste marea négra la Kiefe (11), si a datu ordinu catra Chanulu Crimeei ca se adune pe lucratorii din tóte triburile tartarice, si punendu-se cu ei in corturi, langa fluviulu Essel (12), intr'unu locu ce nu este departe decatu siese mille italiane de la fluviulu Teri (13), se faca prin ei unu canalu care se impreune aceste duóe fluviuri. Elu spera cá reusindu acestu planu alu seu, va poté trece fórte usioru din marea négra prin Maille (14) Teri si Essel, in marea caspica, si precumu Persianii nu au acolo nici-o flota, se va poté transporta fórte usioru cu o armata

dai, unu poetu renumitu de pe acelu timpu, a lasatu o inscriptiune in versuri fórte elegante, adresata Sultanului, care si asta-di se vede taiata intr'o pétra de marmore, si care, pre câtu mi-aducu aminte, este urmatóri'a :

Bashadi bu dgisri, olmadan temam,
Kildi asmi sui Gennat, Errahim.
Ghieldi Sil hakk Schah Sultan Selim,
Itti tekmil, oldi bu gisr asim.
Didi Tarichin Hïudai olseman,
Iapti Ob usre bu Gisri Scheh Selim.

Adeca :

Elu (*) incepù acestu podu a-lu edifica;
Dar plecà la ceriu inainte de a-lu termina.
Fericitulu Schah Selimu, care i-a urmatu,
Implini lucrulu, și podulu l-a terminatu.
Hïudai, poetu pe acellu timpu, semnà anulu,
Candu Selimu, preste apa-a terminatu podulu.

Din acestu din urma distichon, dupa o computatiune, ce la Turci se numesce Ebged, ese numerulu anului Hegirei 974.

(11) Adeca Caffa, mai inainte Theodosia. *Tr. Rom.*

(12) Adeca Volga, odinióra Rha. *Tr. Rom.*

(13) Séu Tanais, vulgo Donu. *Tr. Rom.*

(14) *Maille.* Cu numele acesta numiau Turcii mai inainte marea meotica (Palus Moeotis); precumu concludu io chiar din insesi vorbele istoricului, acést'a nu póte fi alta, decâtu o corruptiune din cuventulu Moeotis. Dar' asta-di Turcii numescu Maille acellu golfu de la marea négra, care spala Ociakovulu, numitu la antici Olbiopolis. Incatu pentru marea moeotica, ea la Turci se numesce asta-di Azak Dengisi, adeca marea de Azovu; ér' Bosforulu, numitu la antici si Cimmerius, Turcii 'lu numescu Ghiercï Taman Bogasi. Osmanu Pasia, marele admiralu alu Turciloru, dupa-ce Russii au fostu ocupatu Azovulu, au inchisu Bosforulu cu duóe fortaretie; cari déca mi-aducu bine aminte, la Greci se numiau mai de multu *Nimphaeum Cimmerium si Tauricum.*

(*) Adeca Solimanu, parintele lui Selimu.

in Shirvanu, si va poté fara multa difficultate a suppune tóta Persi'a. La acésta opera póte ca i-ar' fi succesu tóte dupa dorinti'a sa, déca supremulu domnitoriu a tóta lumea ar' fi sufferitu, ca marginile ce le-a pusu elu insusi acestoru riuri, se le póta schimbá puterea omenésca. Chanulu Crimeii indata ce a primitu ordinulu Sultanului Selimu, s'a pusu pe cale si trecêndu prin Aisderchan (15 si 16) au ajunsu, la loculu destinatu, unde s'a apucatu de lucru; dar' abiá ce a facutu a trei'a parte din canalu, a trebuitu se desiste dela continuarea lucrului, câci lucratorii infestati prin ploile continue si prin venturile reci, si suferindu de lips'a provisiunilorù, muriau de fóme si de frigu. Dar' cu tóte aceste nefericiri, espeditiunea intreprinsa cu acésta ocasiune totusi a avutu si folósele sale, si anume, ca treidieci de mii de tatari nigaiani (17), cari pên'acumu au fostu suppusi imperiului russescu, au trecutu la ottomani, si s'au asiediatu cu tóte familiele loru in Crimëa, in localitati designate anume pentru ei. Dupa acésta nefericita intreprindere a lui Chan Kirim (18) Turcii s'au intorsu la Constantinopole.

SELIMU SUPPRIME REBELLIUNEA IN IEMEN

A. 977 / I. C. 1569 VI. Chiar' pe acestu timpu, Muttahir, Sherifulu regatului Iemen,

(15) *Aisdercan*. Unu regatu fórte bine cunoscutu in Tatari'a; asta-di este suppusu Russiloru, si in comunu se numesce Astracanu. Acestu cuventu in limb'a persiana insémna locuinti'a Balauriloru séu domnulu Draconiloru; si s'a datu acestu nume locuitoriloru acellei tieri pentru natur'a loru feroce si selbatica. Dar' asta-di intr'atat'a s'au dedatu cu supunerea, in câtu nu se mai aude despre ei ca le-ar'mai veni in minte a-si revindicá vechi'a loru libertate, chïar' nici cand li se da cea mai buna ocasiune pentru acést'a. Asiá, ce n'au potutu face armele lui Alexandru cellu mare, a facutu cnut'a si baltagulu Russiloru, *si a imblanditu* cu totulu natur'a feroce a acestui poporu. Ce nu póte face asupr'a spiritului ómeniloru, fric'a impreunata cu amórea!

(16) Traductorulu germanu scrie Esderchan. *Tr. Rom.*

(17) *Nigaiani*. Acestoru Tatari li s'au assignatu locuintie in Bessarabi'a intre Tatarii budgeacani, unde pênĕ si in dî'oa de asta-di sunt preste optu-spre-diece mii asiá numiti Tatari casaniani. Amu vediutu pe fratii loru din imperiulu rusescu, si n'amu observatu nici-o differintia de limba, de façie, statura, si de datine intre ei. Asia de afundu a placutu naturei a intipari semnele proprii in fia-care poporu, in câtu nici departarea locului, nici diversitatea climei, nu sunt in stare a le schimbá si cu atâtu mai puçinu a le sterge totalu!

(18) Adica Chanulu Crimeei. *Tr. Rom.*

cu vre-o câti-va arabiani, pe cari i atrasese in partea sa, nevalesce pe neasteptate asupr'a lui Muradu Pasia, care erá Beglerbeg in Iemen, si-lu nimicesce dimpreuna cu tóta armat'a; si cu modulu acesta elibera regatulu Iemenu de sub jugulu ottomanu. Selimu audindu despre noutatea acestei rebelliuni, plinu de indignatiune ca s'a servitu de unu omu a tâtu de imbecile, a datu ordinu lui Sinan Pasia (19), gubernatorelui din Egiptu, ca se-si unésca trupele cu cele ale lui Osdemir Ogli (20) si se mérga impreuna a lua isbenda asupr'a sangelui compatriotiloru loru. Acesti duoi generali intrunindu-si puterile, au esecutatu ordinulu Sultanului cu atâta diligentia, in câtu surprindiendu pe rebelli, i-au batutu si i-au resipitu cu totulu, si au readusu totu regatulu érasi sub obedienti'a ottomaniloru. Dar' bucuri'a acestui fericitu succesu a fostu turburata prin unu incendiu repentinu, ce a erruptu indata la anulu urmatoriu in Constantinopole, si care a tienutu siepte dile cu atâta vehementia, in câtu mai tóta cetatea s'a prefăcutu in cenusia.

PROMITTE ADJUTORIU SARACENILORU IN SPANI'A

VII. In anulu Hegirei 978., Saracenii cari au remasu in Spani'a, si cari sufferisera degiá fórte multu sub domni'a crestiniloru, au apucatu armele, au occupatu Garb'a (21), si au proclamatu de rege alu loru pe Mansur din famili'a Beni Achmer (22). Si mai multu : ei au atacatu cu vigóre pe Spanioli, i-au invinsu, si le-au causatu multe A. 978 / I. C. 1570

(19) *Sinan Pasia*. Nu trebe confundatu cu unu altu Sinan Pasia, care a fostu mare veziru sub Selimu I., si care a cadiutu in Batai'a cu Cercasianii (*).

(20) *Osdemir Ogli*. Cuventulu Osdemir dupa etimologia insémna : totu-din-feru. Elu era unu luptaciu fórte renumitu, si de o fortia atatu de estraordinaria, in câtu Turcii nu credu ca a mai fostu, nici ca ar' mai poté fi altulu lui assemenea. Elu a fostu Samsonulu Turciloru. Nu sciu cu siguritate, déca inainte de acésta espeditiune a mai fostu elu unde-va gubernatore ori nu.

(21) *Garbia*. Séu cu articlu *El Garbia*, este unu regatu fórte cunoscutu, crestinii i dicu Algarva, si care este suppusu regelui Portugaliei. Se pare ca a primitu acésta numire de la situatiunea sa in partea oceanului occidentale; câci Garbia in limb'a arabica insemnéza cósta occidentale.

(22) *Beni Achmer*. Unulu din famili'a vechiloru regi ai Saraceniloru, pe care Ferdinandu Catholiculu l-au alungatu din Spani'a. Dar' despre vicisitudinile lui nu gasescu insemnatu nimicu, nici la istoriografii turci nici la portugali.

(*) A se vedé not'a. 10. la Capu III din cartea III.

si mari perderi. Cu tóte aceste, ei vedeau bine ca sunt cu multu mai slabi, decâtu ca se póta resiste lungu timpu puterei Spaniolíloru : asiá au tramisu delegati la Selimu, rugandu-lu se le dea adjutoriu contra acestora, ca contra unui inimicu communu alu musulmaniloru. Selimu ocupatu cu ide'a de a cuceri Ciprulu, promitte a le da adjutoriu, inse numai dupa ce-i va succede acésta espeditiune; i eshórta totodata, ca pênê atunci se remana in câtu se póte impreuna si nedespartiti, si se se tiena numai in stare de defensiva; dupa aceea dandu delegatiloru daruri fórte insemnate, i dimitte acasa.

FACE O INVASIUNE IN CIPRU

VIII. Inca inainte de a fi ajunsu acesti delegati acasa, Selim espedise degiá o armata numerósa sub comand'a marelui veziru Mustafa Pasia si a lui Capudanu Ali Pasia spre a cuceri insul'a Kybris (23), dandu ordinu cestui din urma a se tiené pe mare si a pazi ca invasiunea se nu póta fi impedecata, ér' celui d'ântâiu, ca se tréca cu armat'a pe uscatu in insula, si se impresóre tóte fortaretiele. Mustafa incepù a impresora Nicosi'a (24), facêndu asalte vigoróse asupr'a ei. Dar' situatiunea locului si resistenti'a obstinata a garnisónei au redusu pentru acestu anu la nulla valórea ottomana, si a constrinsu pe marele veziru a schimbá obsidiunea in blocada, si a-si pune soldatii in quartire de iérna.

SI O SUPPUNE POTESTATIEI SALÈ

A. 979 / I. C. 1571 IX. Dar' la anulu urmatoriu 979., Capudanu Ali Pasia, cu o flota reinnoita, cu munitiuni bellice si cu truppe nuóe sub command'a lui Pertev Pasia, pléca din Constantinopole, si ajungêndu in Cipru', reinnoiesce obsidiunea ce in anulu trecutu nu succese ; elu bombardà si prin subminari sparse si dirimà murii cu atâta effectu, in câtu pre langa tóta aperarea obstinata a obsediatiloru, cetatea in urma totusi o au ocupatu prin assaltu. Caderea cetatiei Nicosi'a a

(23) Cipru. *Tr. Rom.*

(24) *Nicosi'a.* Turcii o numescu Kibris, fiind-ca Nicosi'a a fostu prim'a cetate ce au ceceritu ei in insul'a Cipru; si de aci se vede ca au datu Nicosiei numele intregei insule.

trasu dupa sine capitularea a tóta insul'a. Càci vediendu ca nu póte spera de nicaiurea vre-unu adjutoriu, Magus'a (25) mai antaiu, si apoi dupa ea celelalte cetati s'au predatu de buna voia gratiei cuceritoriului. Totu pe acestu timpu Kilidgi Ali Pasia (26), gubernatorele din Gezair (27), ocupandu cetatea Tuness (28) de la Arabi, o adnectâ imperiului ottomanu.

TATARII FACU INVASIUNE IN RUSSI'A

X. Intr'aceea, pe candu Turcii cu modulu acesta isi estindeau marginile imperiului in partea de catra média-di, pe atunci armele Tatariloru faceau progresse nu mai pucinu fericite in partea spre média-nópte. Principele loru, Devletu Ghierai Chanu, adunandu tóte hórdele scithice de sub imperati'a sa, a penetratu in Russi'a, si fi-

(25) Famagusta. *Tr. Rom.*

(26) *Kilidgi Ali Pasi'a.* Supranumitu *Sabia.* Acesta este care in Constantinopole in suburbiulu numitu Topchane séu Arsenalu, la tiermurea Bosforului, a edificatu o Giamia mare. Turcii pretindu ca elu, fara se scia cine-va inainte, a pusu fundamentele acestei Giamie, si o a ridicatu pénè la primele ferestri intr'o singura nópte. In deminéti'a urmatória, poporulu trecundu pe acolo, si vediendu unu edificiu atâtu de spatiosu, pentru care nime n'a observatu ca s'ar' fi facutu preparativele necessarie de mai nainte: a denuntiatu lucrulu la Sultanulu, ca unu ce miraculosu. Imperatulu a chiamatu la sine pe edificatorele, si l-a intrebatu: cumu i-a fostu possibile cá intr'o singura nópte se faca unu lucru atâtu de prodigiosu? *Ér' elu a respunsu:* «Nu é oper'a mea, ci a imperatului; càci sclavii galereloru sale au facutu acellu e-«dificiu; intentiunea mea a fostu numai, se dau o proba despre desteritatea mea si «despre puterea imperiului ottomanu. Càci déca unu omu privatu póte se faca unu «lucru ca acesta numai cu adjutoriulu acellora, cari sunt condamnati la galere, a-«tunci ce nu se póte ascepta se faca osmanii cu puteri unite contra inimiciloru loru?» Se diçe ca prin aceste cuvinte Ali Pasia intr'atâtu si-a castigatu grati'a lui Selimu, in câtu nu numai ca l-a inaintatu la dignitatea de Pasia cu trei tuguri, ci anca l-a facutu admiralu a tóta ostea maritima, si l-a numitu gubernatore in Afric'a (*). Nu scimu câtu adeveru contiene acésta istoria despre Ali Pasia; atât'a inse sta, ca Turcii, dupa Chairudin Barbarossa, pe elu ilu considera de cellu mai bunu pricepetoriu in lucruri maritime. Càci dupa ce Turcii au perdutu mai tóta flot'a la Lepanto, elu a fostu care intr'unu anu de dile a pusu marin'a osmana órasi in piciore mai numerósa si mai forte de cumu erá mai inainte.

(27) Algiru. *Tr. Rom.*

(28) Mai de multu Tremisia. *Tr. Rom.*

(*) Acestu passagiu ce urméza de aci pénè in fine, traductorulu germanu nu-lu are. *Tr. Rom*

indu-ca nu i s'a facutu nici-o resistentia, a petrunsu pênê la capital'a (29) tierei, a devastatu totu tienutulu, si pe locuitorii cari n'au potutu scapa prin fuga, parte i-au ucisu, parte i-au luatu cu sine, si apoi s'a intorsu la Crimë'a incarcatu cu spoliatiuni.

PERDEREA TURCILORU LA LEPANTO

XI. Dupa aceste victorii a urmatu cellu mai mare desastru pentru Osmani, ce a potutu ei resimti de la perderea incercata sub Ildirim Baiazetu si pênê in diu'a de asta-di. Prin acést'a au aretatu fortun'a, ca nici-unu imperiu, fia ori câtu de mare si de tare, totusi nu póte scapa de capriciele ei. Dupa ce admiralulu Ali Pasia a cuceritu insul'a Cipru, a pusu tóta flórea armatei in garnisóne prin cetati; pe soldatii europeni, fatigati prin laborea continua de duóe-spre diece luni la facerea de siantiuri si de alte lucruri, i-a dimissu a casa, ér' elu cu flot'a si cu celelalte truppe s'a intorsu la Constantinopole. Dar' chiar' pre candu navigá pe marea mediterana, s'a vediutu dintr'o-data atacatu de o flota inimica, intarita, precumu dicu unii, prin adjutoriulu Germaniloru si Spanioliloru. Capudanu Pasia, pre langa puçinulu numeru (30) alu ómeniloru sei abiá potea avé sperantia se invinga; cu tóte aceste elu a preferitu mai bine a muri, decâtu a

(29) *Capitala*. Evidentu ca Turcii intielegu aci Moscu'a. Annalile russesci inse tienu, ca Tatarii n'au petrunsu mai departe, decâtu numai pênê la Tuba, care este in departare de una-suta-nóue-dieci mile italiane de la Moscu'a, si care pentru numerulu seu cellu mare de fauri, se póte cu dreptu cuventu numi Vulcanopole (*). Totu acelle annale ne spunu, ca Tatarii cu a loru subita irruptiune au surprinsu pe locuitorii cetatiei, si au omoritu fórte multi din ei; dar' puçinu dupa aceea au patitu-o si ei; câci nu departe de Cursca, nevalindu asupr'a loru armat'a russesca, i-au trecutu prin sabia mai pe toti, si le-au luatu tóte spoliatiunile ce facussera mai inainte.

(30) *Puçinulu numeru*. Turcii atribuiescu acésta perdere numai impregiurarei, ca flot'a loru au avutu fórte puçini ómeni; si prin urmare, ca numerulu cellu mare alu vasaloru loru fara soldati, a fostu mai multu o pedeca, decâtu unu avantagiu pentru ei. Dar' eu póte nu gresiescu, déca credu ca acést'a este numai o inventiune a istoriografiloru ottomani; câci, pre câtu i cunoscu eu, este unu usu de tóte dilele la ei, ca déca nu le succede bine vre-unu lucru, ei adscriu acést'a nu bravurei inimicului si nici inactivitatiei loru proprie, ci la unu óre-care accidentu neprevediutu, séu la imprudentia generalului loru. Câci aceea abiá se póte crede, cá armat'a maritima

(*) Cetate de Vulcani, de fauri. *Tr. Rom.*

fugi cu rusine, si se determiná a intra in lupta cu açele puçine truppe ce le avea pre langa sine; si s'a tienutu cu atâta eroismu, in câtu succesulu luptei a remasu lungu timpu fórte dubiosu. In urma inse, dupa ce respinsese pe inimicu mai de multe-ori, facêndu acumu pe generalulu comandante acumu pe soldatulu luptatoriu, a cadiutu in midiloculu luptei, si prin mórtea sa a causatu de victori'a a inclinatu in partea inimicului seu. Câci nâile musulmane, din lips'a comandantelui, au inceputu numai decâtu a prinde fug'a si a se resipi care in cotrou; ér' inimiculu prinse de aci curagiu si mai mare, si se aruncá cu atât'a furia asupr'a Turciloru, deveniti degiá in disordine, in câtu i-au nimicitu mai cu totulu, si parte le-au prinsu, parte le-au cufundatu in mare mai tóta flot'a (31).

SELIMU IN AFFLICTIUNILE SALE SE CONSOALA CETINDU CORANULU

XII. Care, fiindu in flórea fericirei sale, a simtitu vre-o-data lovirea sortiei fatale, acola póte se-si imagine durerea lui Selimu, ce a simtitu elu la audiulu despre acésta calamitate neasteptata. Elu abiá primise scirea despre cucerirea Ciprului, si chiar' asteptá rein-

turcésca din Europ'a se fia cutediatu singura, fia cu vasa de transportu, fia cu mai mici bastimente, se tréca preste intreg'a mare ce separa Ciprulu de Greci'a, chiar atunci, candu flot'a crestina dominá acésta mare.

(31) *Mai tóta flot'a.* Nici Turcii si nici Christianii nu sunt de accordu asupr'a numerului vasaloru flotei ottomane. Unii dicu ca Turcii au avutu duóe-sute-sieptedieci, ér' altii ca numai una-suta-siepte-dieci de nâi; toti inse convinu intr'aceea, ca numai duóe-dieci-si-optu de nâi au scapatu. Ambasadorulu de Veneti'a, care erá detienutu in Constantinopole, immediatu dupa acésta bataia, si adeca numai decâtu dupa ce audise despre acésta victoria, a cerutu audientia la marele veziru; accordata audienti'a din partea acestui-a, ambasadorulu s'a presentatu in cea mai mare parada ce se póte. Vezirulu pricepà orgoliulu Venetianului, si-i dîse: «Vedu pré «bine Ilcibeg (principe ambasodoru), ca n'ati cerutu acésta audientia cu alta inten-«tiune, decâtu cá se ve aretati fudulukulu (ostentatiunea) naturale compatriotiloru «vostri, si se vedeti cu ochii vostri amaratiunea sufletului nostru pentru perderea «ce amu suferitu; dar' inainte de a ve areta voi nebuni'a vóstra in publicu, eu, cá «bunu amicu', ve dau unu consiliu: desbracati-ve de acestu aeru de vanitate, si a-«duceti-ve aminte, ca déca voi ne-ati tunsu perulu, apoi noi mai nainte v'amu taiatu «braçiale. Si precumu perulu, déca ilu tundi, in trei séu patru luni érasi cresce, si «anca cu multu mai desu de cumu era mai mainte; asiá si flot'a nóstra, pônê candu «avemu lemne, cari crescu in abundantia, ea in scurtu timpu va fi si mai mare si «mai numerósa; ér' voue, din contra, nici nu ve este permisu a cugeta la recastiga-«rea braçialoru vóstre: intielegu estinsulu si renumitulu regatu Cipru».

tórcerea flotei sale victoriósе, ba facea anca si preparative pentru a o primi cu triumfu: candu éca vinu cei puçini cari au potutu scapá, si-i anuntia nimicirea totale a flotei si a armatei sale. Imperatulu, care de altminterea era de o natura fórte tare, intr'atâtu s'a frantu la audiulu acestei noutati, in câtu trei dîle (32) nici n'a mancatu nici n'a beutu, nici n'a sufferitu ca cine-va se intre la elu, ci diu'a si nóptea se rugá lui Dumnedieu, protectorele musulmaniloru, cá se se indure asupr'a poporului seu, si se departeze rusinea ce a suferitu prin acésta perdere. In fine, a patr'a di a luatu Coranulu in mana, si deschidiendu-lu (33) din intemplare a datu de urmatoriulu passagiu : « In numele pré induratului si pré misericordiosului (Dum- « nedieu). Victoriele, ce au reportatu europenii asupr'a locuitoriloru « pamentului, aflligu inim'a mea. Fia, cá pe viitoriu ei se nu mai « aiba bucuri'a nici unei invingere ». Acestu oraclu a datu lui Selimu se intieléga, ca degetulu lui Dumnedieu a lucratu aci de a venitu acésta perdere asupr'a imperiului ottomanu; si multiamindu-i pentru acèsta castigatiune parintésca, elu se impacà in sufletulu seu, cadiutu mai nainte in totale afflictiune. Acésta calamitate pare a fi fostu prognosticata prin casulu, ca chiar' cu cevasi mai ininte s'a fostu cutrupitu plafondulu de lemnu (34) de la besoric'a

(32) *Trei dîle.* Acestu esemplu alu lui Selimu l-a urmatu si Achmedu III, imperatulu de acumu alu Turciloru, care, dupa ce a tramisu pe vezirulu seu Ahmedu Pasia contra Rusiloru cari intrasera in Moldavi'a, s'a pusu la rugatiune, si, precumu mi s'a spusu, patru-dieci de dile si de nopti s'a rugatu in continuu la Dumnedieu, nemancandu tóta diu'a pènè dupa apusulu sórelui; nici a posti nu a incetatu, pènè ce n'a auditu de bunulu successu alu armeloru sale.

(33) *Deschidiendu-lu.* Turcii credu cà divinatiunile scóse din Coranu sunt infalibile. De aci, candu i apésa vre-o superare, séu sunt in dubiu ca cumu se incépa vre-unu lucru, ei ieau Coranulu si citescu mai ântâiu una Sura (*) séu duóe, apoi inchidu cartea si érasi o deschidu pe nimerite: aici citescu prim'a linia de pe prim'a pagina. Déca cuvintele cetite consuna cu alu loru cugetu, atunci se aréta plini de bucuria, si indata se punu a-si esecuta propusulu indivinatu. Din contra, déca acelle cuvinte nu correspundu propusului loru, atunci nu numai ca devinu, melancolici, ci de multe-ori desistu de la a loru intreprindere si-si schimba cu totulu planulu ce l-au avutu mai nainte.

(34) *Plafondulu de lemnu.* Amu observatu intr'altu locu, ca templulu din Mecc'a, pe care Turcii 'lu tienu ca a fostu oratoriulu lui Abrahamu, nu are coperisiu; ci

(*) Vulgo: Surata, adeca: Capu, Stichu. *Tr. Rom.*

din Mecc'a; celu pucinu asia ne interpretéza acestu casu sapientii de pe acellu timpu. Asiá, pentru cá pe viitoriu acellu plafondu se fia o emblema mai firma a imperiului, Selimu a lasatu de s'a refacutu totu din pétra.

REPARA FLOT'A SA DIN NOU SI ATACA CU EA PE CRESTINI

XIII. In anulu urmatoriu Kilidgi Ali Pasia, care a urmatu lui Ali Pasia in postulu de mare-admiralu, unu barbatu de o bravura immensa si navigatoriu escelente, a reparatu flot'a cu atâta celeritate, in câtu in vér'a acellui anu a pusu pe mare dóue-sute-cincidieci de galere. In fruntea acestora a plecatu din portulu de la Constantinopole, si a infestatu litoralele crestiniloru pe totu loculu pe unde au potutu ajunge. Si candu flot'a crestiniloru s'a aretatu aprópe de Evarin (35), atunci Capudanu Pasia, ardiendu de a sterge rusinea perderei din urma, se pune si o attaca cu mare vigóre. Dar', dupa lupta ce a tienutu câtu-va timpu cu succesu dubiosu si fara perderi mari din ambe partile, apropiandu-se nóptea, partile combatanti s'au despartitu un'a de alt'a si Capudanu Pasia anca s'a retrasu. Patru dile in urma, admiralii crestini s'au consultatu cumu ar' poté se surprinda flot'a musulmana; ei sperau a o poté face acést'a cu atâtu mai usioru, câci stancele inalte ce incungiura portulu Coron, impedeca vederea libera, si aici s'ar' poté ascunde bine cu flot'a loru. Dar', Kilidgi Ali Pasia, informatu prin spionii sei de intentiunile inimicului, ese din portu si-si pune flot'a in ordine de bataia. Intr'aceea vine inimiculu, dar' a remasu surprinsu candu a vediutu ca Turcii (pe cari i credeau cu corabiile pe ancora), stau in largulu marei, preparati de a primi lupt'a. Cu tóte aceste se apropia mai tare

A. 980
I. C. 1572

este o speçie de coperementu, care merge din anghiurile paretiloru in susu, redicandu-se in arcuri si lasandu o apertura in midi-locu (*). Acestu coperementu a fostu mai inainte de lemnu, ér' Selimu a lasatu a se face din pétra.

(35) *Evarinu*. Acesta fara dubiu é Navarinu; câci nu este altu poporu in Moréa, care se pórte acestu nume. Ci amu observatu acumu de multe-ori, o mai repetu si aci, ca Turcii sunt fórte negligenti intru a insemna accuratu numele lócuriloru si alu generaliloru.

(*) O speçie de coperisiu asiediatu, cu paretii elevati giuru-impregiuru, in câtu se se póta prinde ap'a de plóia. *Tr. Germ.*

catra Turci, cá si candu ar' voi se-si esecute intentiunea; dar' vediendu totusi, ca dupa tóta probabilitatea i-ar' merge fórte reu candu i-ar' attaca, asia intórce velurile, si lasa flot'a musulmana a-si continua calea in pace si a se intórce la Constantinopole incarcata cu spoliatiuni grase.

NOV'A LIBERATA

XIV. In anulu acesta armele ottomane au fostu coronate de acellasiu succesu si pe uscatu. Germanii, cari de o parte isi imaginau ca tóta puterea imperiului ottomanu s'a nimicitu in anulu proxime trecutu prin perderile ce au induratu pe mare, ér' de alta parte doriau cu sete de a recupera fara vre-unu obstaclu cele ce au fostu perdutu, au intratu in Bosni'a si au impressoratu cetatea Nov'a. Dar' gubernatorele Bosniei si cei din provinciele vecine, au grabitu a venì cu puteri unite intr'adjutoriulu si scaparea cetatiei, au surprinsu pe inimiculu care cugetá numai la obsediune, ilu punu la fuga, si in semnulu victoriei tramitu trei-sute de captivi la Constantinopole.

SELIMU ORDINA REPARAREA S-TEI SOPHIA

XV. Dupa ce prin aceste victorii s'au vediutu pe deplinu reparate daunele causate prin perderile celle din urma, Selimu spre a-si areta pietatea sa si simtiulu de gratitudine pentru atâtea favoruri divine, si-a propusu a imfrumusetiá edificiurile sacre. Intru realisarea acestui propusu alu seu, a ordinatu anca in acellu anu a se repara in templulu S-ta Sophia totu ce injuriele timpului au fostu stricatu; a lasatu a se construí in patru cornuri a templului, patru Menare séu turnuri in differite forme (36), a derimatu vre-o câte-va

(36) *Differite forme.* Tóte Menarele séu turnurile Giamieloru, déca sunt duóe ori patru, au un'a si aceasi forma; ér' déca sunt siese, atunci patru sunt facute dupa un'a si aceeasi figura, si sunt infrumusetiate cu câte trei sherife (*); éra celelalte duóe, construite la anghiurile Haremului (**) esterioru, sunt mai mici, si au numai duóe sherife. Numai S-ta Sophia are patru turnuri de forma differente. Déca intrebi pe Turci, ca ce este ratiunea acestei differentie de figura, ei de comunu iti respundu: templulu S-ta Sophia este o constructiune de architectura inimitabile; imperatului a placutu ça se aiba menare de differenta forma, ca chiar' prin acést'a ca in nimicu se nu mai póta avé parechia vre-o alta Giamia.

(*) Adeca: balcóne, terase, ambite. *Tr. Rom*
(**) Aci insemnéza: porticu, tinda. *Tr. Rom.*

case de ale particulariloru de prin pregiuru, si a fundatu in loculu loru duóe Medrese de o architectura admirabile.

TRAMITE O FLOTA CONTRA SPANIOLILORU

XVI. Pre candu Selimu era ocupatu cu aceste lucruri, si-a aduce aminte, ca inainte de espeditiunea sa in Cipru, a promisu la deputati Musulmaniloru din Spani'a, ca le va da ajutoriu contra christianiloru. Pentru ca se nu para dar', ca elu nu si-ar' tiené cuventulu de o parte, și de alt'a ca se taia superbi'a ingânfata a Spaniolii, si se-si resbune asupr'a loru pentru perderea ce a suferitu de la flot'a spaniola in Lepanto: tramite pe vezirulu seu Piale Pasia (37) si pe marele admiralu cu o flota contra Spaniei. Acesti-a ajungu la Mesina, cu intentiune de a o cuceri, si in cale si prin pregiuru devastéza tóte tienuturile cu focu si ferru. Si, precum se vedea ca nici-o armata nu este care se vina intr'adjutoriulu cetatiei, ei negresitu ca o ar' fi cuceritu, déca insasi natur'a nu s'ar' fi oppusu la tóte intreprinderile fortiate ale Musulmaniloru. Cà-ci in momentulu candu acesti-a aveau cea mai mare sperantia de unu bunu succesu, marea a devenitu dintr'odata atâtu de tempestuósa, in câtu trupele ottomane sub risiculu de a nu perde totu, au trebuitu se se retraga.

TUNIS OCUPATA DE SPANIOLI SI REOCUPATA DE TURCI

XVII. Regele Spaniei, vediendu ca flot'a ottomaniloru s'a retrasu si s'a intorsu catra casa, se intórce cu puterile sale ce le destinase pentru liberarea cetatiei Messina, si merge in Afric'a, surprinde si occupa cetatea Tunis, uccide si face captivi pe toti musulmanii locuitori acolo; intaresce apoi cetatea prin fortificatiuni si mai bune, si pune in ea o garnisóna din proprii sei soldati. Tóta culp'a ace-

(37) *Piale Pasia*. A mai fostu unu altulu cu acestu nume (*) sub Sultanulu Solimanu. Dar' nu sciu, déca a fostu totu din una si aceeasi familia, séu numai prin accidentu i s'a datu acestu nume. Mai probabile pare a fi acésta din urma; câci, cu esceptiunea familiei imperatesci, nici un'a, séu fórte rara familia este, care se se fia conservatu, séu cumu amu dice, perpetuatu intre Turci. Unic'a familia a lui Ibrahimu Ogli si a lui Kioprili Ogli, este unde numele parintiloru a trecutu si trece la fii de fii.

(*) Vedi not'a 111 la capulu precedente. *Tr. Rom.*

stei perderi a cadiutu asupr'a lui Piale Pasia, pentru-cà, prè-incrediutu in sine, s'a intorsu cu tóta flot'a acasa, si n'a lasatu nici-o parte a ei pentru pazirea cósteloru africane. Si chiar' pentru acést'a elu a fostu destituitu din postu, si in loculu seu s'a numitu mare-

A. 982 / I. C. 1574 veziru Sinan Pasia (38); pe care, in anulu Hegirei 982, l-a tramisu imperatulu cu tóta flot'a spre a reocupa Tunisulu. Sinanu Pasia descalecandu cu trupele sale pe uscatu, le-a datu ordinu a ataca nu mai de câtu cetatea, si o alta fortaretia ce era in apropiare cu numele Chalkulvadi (39); si dupa mai multe assalte le occupa pe amenduóe, si sacrifica tóta garnisón'a pentru sufletele aceloru musulmani, pe cari crestinii i ucissera in Tunisu in anulu trecutu. Dupa aceea dirima din fundamentu fortareti'a Chalkulvadi, repara murii Tunisului, si provede cetatea cu garnisóna sufficiente.

UNGURII BATUTI SI UCISI LA SEGETVARU

XVIII. Chiar' pe acestu timpu cinci-spre-diece sute de ungureni se aduna si se consulta cum ar poté se surprinda si se occupe Segetvarulu (40). Dar' Giafer Pasi'a, gubernatorole din Giul'a, informandu-se despre acést'a, si luandu cu sine cinci-sute de Ienicieri, da de unguri in-tr'unu locu ascunsu, i attaca chiar candu esiau ca siguri de acolo, i bate bine, ucide pe multi, si cea mai mare parte i tramite ca captivi la Constantinopole.

MOARTEA LUI SELIMU

XIX. Catra finitulu acestui anu Selimu lasa a se construi o baia mare si cea mai eleganta (41) in partea de catra resaritu a palatului. Selimu, cel dântâiu intra in stabilimentu pentru a lua o baia, pre candu murii nu erau anca bine uscati, si varulu producea anca eva-

(38) A se vedé not'a 12 la capulu precedente. *Tr. Rom.*

(39) *Chalculradi.* Pare a fi acelu forte castelu de Goleta, care este situatu la Bai'a din Tunisu.

(40) Sigetu. *Tr. Rom.*

(41) *Baia . . . . eleganta.* Acest'a este unu edificiu de o structura admirabile; este impartitu in patrudieci de camere, construitu pe din intru totu cu pétra de marmora, si pe din afara cu pétra cioplita. Sta chiar' in midi-loculu Seraiului, intre appartementele destinate pentru barbati si intre celle designate pentru femei, si asiá, ca trecêndu prin Bosforu, iti cade chiar' in façie.

poratiunile sale veninóse; elu, déca potemu se credemu unoru scriitori, a beutu o buna portiune de vinu pentru a paralisa aceste evaporatiuni stricatióse. Puçinu dupa aceea a resimtitu o durere usióra de capu, apoi i-a venitu o ametiéla, si in urma o speçie de apoplexia, care dupa unu-spre-diece dîle de continua indispositiune, in dóue-dieci-si-optu ale lunei Siabanu, l-a luatu din viétia. Fiiulu seu Muradu au ajunsu la Constantinopole cu inceputulu lunei urmatórie Ramazanu, si immediatu a fostu proclamatu imperatore prin toti mai marii tierei, cari-si manifestara condolenti'a loru pentru mórtea parintelui seu, care de care in oratiuni mai elegante. Cadavrulu lui Selimu Sultanulu, dupa celebrarea ceremonieloru usitate, s'a imormentatu intr'o Turbe, aprópe de S-ta Sophia.

CALITATILE LUI SELIMU

XX. Sultanulu Selimu a vietuitu cinci-dieci-si-duoi de ani, si a domnitu optu ani, cinci luni si nóue-spre-diece dile. Elu a fostu unu principe valorosu; dar' fortun'a nu l-a favoratu, ca intreprinderile sale sa fia incoronate de successele ce elu le-a doritu. Era de o inima invincibile in tóte circumstantiele; abile in facerea planuriloru, si celu mai capabile de a tiené secretulu (42). Amatoriu de dreptate, si gelosu de bun'a reputatiune a numelui seu; generosu si atâtu de induratoriu, in câtu ti se parea ca natur'a l-a donatu cu o dispositiune a inimei mai blanda de câtu precumu au fostu toti predecesorii sei; familiaru si glumetiu in vorbe cu domesticii sei; iubitoriu passionatu atâtu alu carturariloru, câtu si alu comediantiloru. Si pre lânga tóte aceste, elu era anca fórte esactu intru a-si face tot-deauna regulatu rugatiunile sale de séra si de diminétia. Unii scriitori inse, cari pretindu a fi avutu ocasiune mai buna de a cunósce cele ce se petrecu in intrulu Seraiului, séu cari cérca a placé mai multu lectoriloru prin noutati de lucruri, dicu, ca sub pretestu

(42) *Secretulu.* O rara calitate intr'unu omu care este dedatu betiei. Ci eu, acestu caracteru misteriosu alu lui Selimu, nu 'lu atribuiescu atâtu temperamentului seu naturalu, câtu mai vertosu taciturnitatiei ce se observa la curtea ottomana, despre care amu vorbitu degiá intr'altu locu (*).

(*) Vedi mai in susu nota 3 la acestu capu. *Tr. Rom.*

de devotiune, Selimu se retragea in appartementele secrete ale palatului seu, numai pentru ca se se delecteze in beutur'a de vinu si in alte placeri lumesci. Adeverulu este, ca Selimu se purta in publicu cu cea mai mare apparintia de religiositate; si déca s'ar' paré ca faptele sale câte-odata nu correspundu preceptelorn ratiunei, acésta este de a se adscrie nu atâtu vitiului betiei opritu rigorosu prin Alcoranu, càtu mai vertosu fragilitatiei umane, rapite de inspiratiunea divina.

Domnitorii contimpurani lui Selimu II in Europ'a au fostu :
In Germani'a: Maximilianu II, 1565—1578.
In Angli'a : Elisabeth'a, 1558—1602.
In Franci'a : Carolu IX, 1560—1574, si Enricu III, 1574—1589. *Tr Angl.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MURADU III.

ALU DOISPREDIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU VI. DIN CARTEA III.

MURADU SUCCEDE PARINTELUI SEU LA TRONU

I. Dupa trecerea lui Selimu din viétia, a urmatu pe tronu fiiulu seu Muradu, alu treilea sub acestu nume, in etate de trei-dieci-si-unulu de ani, la anulu Hegirei 983. Primele trei veri le-a petrecutu cu cultivarea pacei, cu regularea trebiloru publice, si cu facerea preparativeloru bellice. A. 983 / I. C. 1575

INCEPE BELLULU CU PERSIANII

II. Candu tóte au fostu gata si in ordine, Muradu se resolvi la anulu Hegirei 986 a debella pe Persiani. Insarcinà cu acésta espeditiune pe generalulu Mustafa Pasia, unu militariu bravu, care se purtase atâtu de escellentu in espeditiunea din Cipru, si-i dede sub comanda tóte trupele din Erzirum si din Diarbekir. Mustafa nu a voitu ca domnulu seu se se incele in asteptarea ce o a pusu in elu, si asia a lasatu numai decâtu a se repara forturile de la frontarii, a se fortifica cetatea Kars, care era mai cu totulu ruinata prin desele obsidiuni, si a se face acolo magazine de provisiuni, ca nu cum-va se cada in inconvenientulu belleloru precedente, de a nu-i succede es- A. 986 / I. C. 1578

peditiunea numai din lips'a provisiunilorn de bucate. Dupa aceea, pléca cu armat'a, si impresóra Cialdiranulu, o cetate fórte bine intarita in Persi'a, și dupa mai multe asalte in fine o si cuceresce.

SI-I INVINGE

III. Indata dupa aceea i vine scirea ca Tokmak Chanu (1), geno-

(1) *Tokmak Chanu*. Cuventulu Tokmak, dupa origine insemnéza ciocanu, maiugu, berbece; unu instrumentu cu care se batu pari in pamentu. Ér' in sensu figuratu insémna unu omu activu fara astemperu, care insiste la unu lucru cu impatientia si chiar' cu vehementia. De aci proverbiulu *Basiumuse Tokmak Ghieldi*, ne vine berbecele asupra capului; care va se dica : acestu omu nu incéta a ne tormenta. Dar' cuventulu Tokmak nu pare a fi nume de familia, căci nu e nici-o familia persiana care se fi avutu acestu nume; elu este o inventiune de la Turci. Scimu ca ei au usulu a da supranumiri de acestea nu numai generaliloru dela inimici, ci si la popóra intregi : supra-numiri ce nu suntu prè onorabili pentru cei caroru se dau, dar' cari totusi in multe respecte au ce-va analogu cu caracterulu séu calitatile subiectului. Asia pentru esemplu, pe Augustu regele de acumu alu Poloniei, pe candu era elu singuru principe electorale alu Saxoniei si generalu alu imperialistiloru in Ungari'a, Turcii ilu numiau *Nal Kiran*, adeca Frange-potcóve. Pe Evrei i numescu *Cifud*. (*) adeca : câni. Pe Persiani *Kisilbasi*, capete-rosie. Pe Armeni, *Pochtci*, adeca : manca-ca. . . Pe Georgiani, *Bit-Ielidgi*, manca-peduchi. Pe Scithiani, (**) *Liash-ieiidgi*, manca-hoitu. Pe Indiani, *Dilengi*, cersitori. Pe Arabiani, *Akilsis*, nebuni. Pe popórale carii le sunt suppuse, in specialu pe Greci i numescu *Boinus sis Koiun*, séu oi iara córne. Pe locuitorii de la tiéra, *Arabadgi*, carausi. Pe insulani *Giemigi*, marinari. Pe Albanesi *Gihiergi*, vinde-plomuni. Pe Moldoveni, *Bogdani nadan*, boi-bogdani. Pe Romanii din Valachi'a, *Cinghiane*, (***). Pe Bulgari si Serviani *Haidud*, (†) adeca talhari. Pe Dobrudgiani *Citak* (††). Pe Çigani *Firauni*, Pharaoni. Pe Ragusani *Ciausus*, spioni, insielatori, tradatori. Pe Bosniani Potur (†††), préda-tiéra, destructori, corsari. Pe Russi, *Rusi-menkius*, perversi. Pe Poloni *Fodul* (§) *Ghiaur*, inganfati, necredintiosi, arioganti. Pe Germani *Gurur Klafir*, nerusinati calumniatori. Pe Venetiani *Balikgi*, pescari. Pe Italiani si pe ceialalti latini *Firenki hesar Renki*, séu de o miie de colori, adeca incelatori. Pe Francesi *Ainadgi*, astuti. Pe Hollandesi *Peinirgi*,

(*) Acesta este unu cuventu corruptu din Iehud, si se intrebuintiéza in sensu de batjocura. *Tr. Germ.*

(**) Séu Tatarii. *Tr. Angl.*

(***) *Cenki* insemnéza Harfa, si *Cenghii*, musicianu-violonistu. *Tr. Germ.* (de la acestu cuventu se vede ca deriva unguresculu *cseng* (cieng), a suna). *Tr. Rom.*

(†) De aci unguresculu *Haidu*, séu cumu pronuntiamu noi Haiducu; specie de gendarmi séu darabanti in Ungari'a. *Tr. Rom.*

(††) *Cit* insémna gardu; asia cu terminatiunea *ak* (precumu Kosak, Kalmak) póte se insemne : aflatu-sub-gardu. *Tr. Germ.*

(†††) Asia se numescu neo-convertitii de pe la margini, séu adeca cari au trecutu la religiunea mahomedana. *Tr. Germ.*

(§) Vedi not'a 13, la Capulu precedente. *Tr. Rom.*

ralulu Persianiloru, se apropia cu armata considerabile pentru a libera cetatea; asia, indata tramite in contra lui pe Pasi'a de la Erzirum si pe celu din Diarbekir cu o parte a armatei sale. Acesti-a surprindu pe inimicu, nevalescu asupr'a lui, ilu invingu si-lu punu la fuga. Profitulu acestei victorie a fostu caderea cetatiei Tiflis, o cetate fórte cunoscuta in Armeni'a; cà-ci Turcii immediatu dupa bataia o au occupatu si o au distrusu prin focu si feru. Dupa aceea Mustafa Pasia pléca cu trupele sale victoriόse spre Schemachie; dar' ploile continue impedecau ori ce espeditiune mai departe; asia a lasatu lui Osdemir Ogli (2) Osmanu Pasia si Beglerbegului din Erzenurrumi (3), ca se pazésca si se tiena cetatile cucerite, ér' elu s'a intorsu érasi in Europ'a.

MUNEVGEHIR APOSTATU TRECE LA TURCI

IV. Intr'aceea dupa caderea lui Tokmak Chanu, fiindu Mustaf'a anca in Tiflis, vine la elu unu crestinu de origine nobila, cu numele Munevgehir (4), care pênê acuma era suppusu Persianiloru, si i offere chieile de la tóte cetatile de sub comand'a sa, promitiendu-i

vinde-casiu. Pe Anglesi *Ciokadgi*, vinde-panura. Pe Spanioli, *Tembel*, idili, lenesi, si asia mai departe, precumu cunoscu pe unu poporu séu vinu in contactu cu elu, indata i dau unu nume de batjocura.

(2) *Osdemir Ogli*. Cuventulu osdemir, dupa etimologia insémna *totu-de-feru*. Precumu amu aretatu mai in susu (*), a mai fostu la Turci unu campionu cu assemene nume, despre care se vorbescu fapte miraculόse ca despre Hamze séu Samsonulu Turciloru. Acestu de aci inse s'a numitu Osdemir pentru tari'a inimei sale cu care a fostu dotatu de la natura.

(3) *Erzenurumi*. Nu sciu ce anume cetate ori provincia se intielege sub acestu nume. Dar' se vede ca a fostu reocupata de la Turci, pentru ca asta-di nu este nici unu pasialicu in totu imperiulu turcescu, care se pόrte acestu nume.

(4) *Munevgehir*. Pare a fi unulu din gubernatorii din Georgi'a; cà-ci pe acestu timpu nu era nici unu principe christianu, care se fia fostu domnu a atâtu de multe cetati, si anca fortificate in Persi'a. Scriitorii crestini facu mentiune despre elu in descrierea vietiei lui Muradu II, si dicu ca Mehemedu Pasia, unu consangénu alu lui Mustafa Pasia, si care dupa mόrtea acestui-a a fostu insarcinatu cu comand'a asupr'a armatei, ar' fi chiamatu la sine pe Munevgehir sub pretestu de amicitia, in realitate inse cu intentiunea de a pune man'a pe elu si a-lu tramite in ferra la Constantinopole. Dar' Munevgehir a simtitu intentiunea lui Mehemedu; a luatu cu sine

(*) Vedi not'a 36. la Capu II. din Cartea III.

totodata ca pe viitoriu va fi credintiosu suppusu alu imperiului ottomanu. Mustafa l-a primitu in modu amabile, si l-a assecuratu de favórea lui Muradu. Nu multu dupa aceea, Munevgehir a trecutu la legea muhamedana, si in recompensa pentru acest'a i s'a datu Sangiacatulu Achisca (5), si a fostu numitu Beglerbegu in Tiflis, cetate cucerita acumu de curendu.

PERSIANII BATU PE TURCI

V. Dupa plecarea lui Mustafa spre Europ'a a urmatu o iérna atâtu de grea, in câtu soldatii ottomani cari nu sunt dedati cu frigulu, periau pe tóta diu'a in castrele loru. Vediendu Osdemir Ogli Osmanu Pasia ca tóta armat'a este in periclu, a tramisu trupele sale in quartire de iérna, dar' in ceva departare unele de altele, cà-ci in acele locuri deserte si regiuni desolate nu era nici-o localitate capabila de a primi tóta armat'a. Evris Chan, generalulu Persianiloru, intielegêndu de acésta dispositiune a lui Osmanu Pasia, nevalasce pe neasteptate asupra osmaniloru dispersi in modulu acesta si le face stricatiuni fórte mari.

DAR TURCII DUPA ACEEA NIMICESCU TOTALU PE PERSIANI

VI. Osmanu Pasia, unu generalu de altminterea fórte abile, a remasu nu pucinu consternatu la audiulu acestei nefericite perderi; cà-ci elu se temea cà totu desastrulu acesta se va imputa numai negligentiei sale. Resolutu dreptu aceea, ca séu se-si resbune, séu se stérga acésta rusine cu chiar sangele seu, si-au adunatu in capu de iérna tóte trupele, si s'a batutu cu Persianii, de si cu succesu dubiu, in mai bine de patru-dieci de locuri. In fine, inimiculu care era la numeru de trei-dieci de mii, incuragiatu prin victori'a ce reportase acumu in urma, sub comand'a lui Iman Evli, ataca pe ottomani cu

cinci-dieci de ómeni dintre cei mai credintiosi ai sei, si venindu la Mehemedu Pasia, le-a ordinatu cá sub pretestu de curiositate se intre cu elu de-odata in sal'a de audientia. Aici, vediendu acesti-a ca pe domnulu loru vreau se-lu aresteze, au saritu cu elu dimpreuna asupr'a acelora cari voiau a pune man'a pe elu, le-au taiatu capetele, si vulnerandu chiar' si pe Mehemedu Pasia, si-au facutu cale printre ceialalti, si au scapatu din acésta cursa muhamedana.

(5) *Achisca*. Unu Sangiacatu in Asi'a minore.

o furia escessiva. Lupt'a a tienutu patru dile, pênê in urma eroismulu Osmaniloru a invinsu ! Persianii au fostu batuti, si mai toti au remasu morti pe campulu bataliei. Osdemir Ogli vedea bine ca truppele sale s'au impuçinatu si debilitatu prin atâte lupte si batai; asià a lasatu a se repara murii cetatiei Shemachie, si a pusu in garnisóna pe Giaferu Pasia cu o buna parte din armata, ér cu restulu trupeloru s'a intorsu in Europ'a spre a da ratiune despre cele ce a facutu pênê acumu.

MUSTAFA SUFOCA O REBELLIUNE IN CRIME'A TATARICA

VII. Pre cându cea mai buna parte a armatei turcesci trebuiá, pre cumu amu vediutu, a se tiené in Persi'a, pe atunci Chanulu Tatariloru din Crimë'a se incercà a se libera de sub jugulu ottomanu. Dar' Muradu nu intardia a da ordinu lui Mustafa Pasia ca se mérga se stinga anca in nascere acésta flacara. Mustafa anca, urmandu indata acestui ordinu imperiale, si-a luatu calea spre muntele Caucasu pe la passulu Demir Capu, si trecendu preste Donu cu barce, surprinde pe Chanulu pre candu acést'a nu cugetá la nici-unu periclu din acésta parte, pe unde anca nici-unu inimicu n'a fostu intratu; ilu bate, ilu prinde, ii taia capulu, si-lu tramite la Pórta.

PERSIANII CERU PACE

VIII. Dupa suprimerea acestoru inimici interni, Maradu la anulu Hegirei 988, tramite pe marele seu Veziru cu una armata considera- A. 989
bile contra Persianiloru. Acesti-a vediendu ca totu poporulu persianu I. C. 1580
este amenintiatu cu perire inevitabile, au mai lasatu din ardórea loru bellica, si au cerutu pace; spre acestu scopu au tramisu la Turci unu delegatu in persón'a lui Ibrahimu Chanu, barbatu de o mare subtilitate si sagacitate. Acesta, parte prin vorbele sale fine, parte prin daruri, intr'atâtu a miscatu pe marele Veziru (care acumu trecuse preste frontarii in Persi'a), in câtu acesta immediatu a datu ordinu trupeloru sale a se intórce indereptu, si pe delegatulu Ibrahimu Chanu l-a tramisu cu scrisori de recomendatiune la Pórta.

DAR' LI SE REFUSA

IX. Dar' Muradu n'a primitu opiniunea Vezirului seu. Elu credea

ca anca é prè de timpuriu a pune pace, si ca inimiculu anca nu este asia storsu de poteri, in câtu se voiésca pacea cu totu pretiulu; afara de acést'a i se parea ca este rusîne pentru o armata care s'a preparatu la o espeditiune atâtu de mare, se se lase a se amegi prin vorbe fraudulóse de pace, si a sta otiósa fara ocupatiune. Asià dimisse pe delegatulu de la sine, refusandu-i petitiunea, si destitui pe Sinan Pasia din dignitatea de mare veziru, pentru-ca, fara se céra ordinulu imperatului, a lucratu de capulu seu intr'o causa atâtu de momentósa; ér' in loculu lui a pusu mare veziru pe Ferhadu Pasia.

A LUI FERHADU ESPEDITIUNE IN PERSI'A REMANE FARA RESULTATU

A. 991 / I. C. 1583

X. Noulu Veziru intrandu la anulu Hegirei 991, cu armata numerósa in Persi'a, repara murii cetatiei Revanu, care de la unu timpu incóce erau cu totulu ruinati; dar' afara de acést'a, séu pentru ca a fostu unu trêntoru, séu pentru ca l-au corruptu inimicii, n'au facutu nici-unu lucru memorabile. Ba ce é mai multu, au perdutu si cetatea Tibris, si dupa câte-va incaierari nefericite, cu inceputulu iernei s'a intorsu cu tóta armat'a sa la Constantinopole. Muradu vediendu ca si in acestu generalu s'a insielatu, l-a destituitu indata din veziratu, si a numitu in loculu lui pe Osdemir Ogli Osmanu Pasia, a carui valóre eroica si prudentia militare s'a vediutu mai inainte chiar' in bellulu portatu contra Persianiloru; si, onorandu-lu cu insigniele de mare veziru si cu titlulu de generalissimu, l-a tramisu la armata.

OSMANU PASI'A REOCUPA TIBRIS

XI. Osmanu Pasia, pentru a fi in mai mare apropiare de Persiani, si-a pusu trupele in quartire de iérna in Castamoni, si in primavér'a

A. 993 / I. C. 1585

anului Hegirei 993, intrandu in actiune, ocupa cetatea Tibris si o iea dela Persiani cari o cuprinsesera pre candu Ferhadu Pasia avea comand'a asupr'a trupeloru turcesci. Vediendu Osmanu Pasia, ca tóta cetatea Tibris è dominata de unu munte ce este in a ei vecinetate, a datu ordinu a se construi acolo unu castellu (6); ordinulu seu a

(6) *Castellu*. N'amu potutu alla numele acestui castellu nici la istoricii turci nici la cei christiani.

fostu esecutatu cu atâta promptitudine, in câtu in patru-spre-dioce dile murii erau in stare de a sustiené assaltulu inimiciloru.

TRECE PRIN SABIA PE TOTI LOCUITORII

XII. Pre candu Osmanu era ocupatu cu fortificarea castellului si cu procurarea provisiuniloru necessarie, unii locuitori din Tibris intra in cérta cu Ienicierii ce erau pusi acolo in garnisóna; din vorba in vorba vine lucrulu la bataia, si in urma unii soldati remanu vulnerati, ér altii morti. Osmanu Pasia indignatu de acestu accidentu. si temendu-se de vre-o rescóla, da ordinu a trece in sabia pe toti locuitorii cu esceptiunea femeiloru si copiiloru, si tóte bunurile loru a se imparti intre soldati. Dupa aceea a populatu cetatea cu nuóe colonii, si a instituitu gubernatore cetatiei pe Giafer Pasia cu titlulu de Veziru.

IN INTOARCERE BATE PE PERSIANI SI MOARE

XIII. Dupa ce aduse in ordine tóte trebile in aceste parti, Osmanu se decise a se intórce la Europ'a cu partea cea mai mare din armat'a sa. Dar' in cale, pre candu era pe la Sofianu (7), Hamze Mirsa (8), celu mai bravu generalu, ce au avutu Persianii, i ese inainte si-lu attaca cu armata considerabile. Ambe partile se luptara cu obstinacitate, de la resaritulu pênê la santîtulu sórelui, pentru patri'a loru. Hamze Mirsa alergá de la unu capu alu armatei sale pênê la celaltu, pretutindenea cu foculu ce-lu ánimá; attacá pe inimicu acumu in frunte, acumu in cóste, si acumu in dosu, si intr'aceea isi aduná si trupele cadiute pe ici colo in disordine, indemná pe ómenii sei a se tiené cu bravura, si le inspirá curagiu atâtu prin cuvinte câtu si prin esemplulu seu: cu unu cuventu, elu isi facea detorinti'a de unu adeveratu bunu generalu. Din contra Osmanu Pasia, fiindu-ca se bolnavise anca pe cale, nu potea a se servi de calulu seu, ci a

(7) *Sofianu*. Este o provincia pré-cunoscuta in Persi'a. Cuventulu Sofi, dupa originea sa insémna doctu, sapientu, invetiatu, si este o pronuncia corrupta a grecescului σοφός. Este si o speçie de metru in musica, care se numesce Sofian.

(8) *Hamze Mirsa*. Pare a fi tataru de origine, si numai din ceva accidentu a trecutu in Persi'a. Cà-ci *Mirsa*, precumu amu observatu mai in susu, la Tatari insémna aceea ce la Turci insémna *Beg*, la Persiani *Chan*, si la noi *domnu* séu *principe*.

incalecatu unu catâru; dar' atâtu era de storsu in puterile fisice, in câtu nu potea prin fapta se incuragieze pe ómenii sei, ci numai prin cuvinte i indemná si-i rugà, se lupte cu bravura si se nu lase a se intuneca glori'a armeloru ottomane. In urma Turcii au remasu pe de asupr'a, si Persianii au trebuitu se le céda campulu bataliei. In nóptea dupa acésta victoria, Osmanu Pasia nu atâtu storsu prin morbulu seu, câtu mai vertosu ruinatu de fatigiele luptei din diu'a precedente, si-a datu sufletulu si a muritu pe patulu onórei, incoronandu-si cu mórte de martiru viéti'a sa plina de fapte ilustre si glorióse.

PERSIANII SE RETRAGU DE INAINTEA LUI SINAN PASIA

XIV. Prin mórtea lui Osmanu Pasia, armat'a remase fara comandante. Soldatii vediendu-se incungiurati din tóte partile de inimici, au alesu pe Sinan Pasia (9) de generalu, si si-au continuatu calea mai departe. Hamze Mirsa insa i urmaresce pe picioru, si fiindu-ca pentru perderile din urma nu cutediá se'i attace in campu deschisu, asiá se incaierá cu ei numai in lupte mici si continue; se punea prin locurile ascunse si trecùtórie strimte, si le facea prin aceste miscari ale sale mai multa stricatiune, decâtu intr'o lupta regulata. Debilitandu cu modulu acesta de o parte armat'a ottomana, ér de alt'a adunandu pre langa sine mai multe truppe, merge in urma si attaca pe inimicu la Selmas (10) si se arunca asupr'a lui cu cea mai mare furia. Dar' indata la primulu atacu, candu comandá pe ómenii sei si-i incuragiá prin esemplulu seu, cade mortu, si prin mórtea sa libera pe Turci de unu mare periclu. Câci Persianii vediendu mórtea

(9) *Sinanu Pasia.* Acelasiu, care pentru negligenti'a sa in Persia, a fostu destituitu (precumu s'a disu mai in susu) din officiulu de mare-veziru. Cà-ci aceea nu é lucru raru la Turci, ca unu generalu destituitu érasi se se puna in postulu seu de mai nainte, séu anca a-lu redica la unu postu si mai inaltu. De aci, cându sunt tramisi pentru esemplu, in esiliu, toti vinu, chiar si inimicii loru a le tramite presente, fiindu ca se temu cá nu cum-va reabilitati fiindu odata in posturile ce le-au avutu, se-si resbune asupr'a loru si se le faca reu.

(10) *Selmas.* O cetate ce eu nu o cunoscu, si nici in chartele geografice nu é insemnata. Pare inse ca é situata in provinci'a Sofianu, cà-ci nu é probabile, cà armat'a turcésca incungiurata si infestata in continuu de Persiani, se fia potutu ajunge mai departe.

generalului loru intr'atâtu se consternasera, in câtu s'au retrasu indata indereptu, si au lasatu pe musulmani se-si continue liberu calea spre Vanu.

FERHADU PASIA LUPTA CU SUCCESU CONTRA PERSIANILORU

XV. Dupa tóte acestea, truppele ottomane pentru impuçinarea numerului loru au fostu necessitate a perasi cuceririle loru. Persianii vediendu acést'a, si-au readunatu armat'a, si in anulu Hegirei 994, A. 994 — I. C. 1586 impresóra cetatea Tibris, alu carei comandante era Giaferu Pasia. Dar' Muradu tramite pe Ferhadu Pasia (11) cu puteri numeróse intr'adjutoriulu cetatiei. Acesta constringe pe Persiani a redica obsediulu; edifica unu fortu nuou intre Tibris si Revanu, si patru ani intregi se sustiene cu armat'a sa intre aceste duóe cetati cá intre duóe fortaretie tari. Vér'a se batea cu inimicii, ér iérn'a se retragea in Erzirum pentru a fi mai aprópe de confiniele loru. In urma irrumpe in Giurgistanu, occupa tóte castellele din acésta provincia, si pune fundamentu la duóe cetati, anume Luri si Ghiunge. Apoi se incinge o lupta intre elu si intre generalulu Persianiloru, Carebagì (12) Mehemedu Chanu, in care pune la fuga si resipesce tóta armat'a persiana intr'atâtu, in câtu aceste capete-rosie de atunci incóce n'au mai avutu curagiulu nici de a se areta, nici de a-si mai incerca noroculu in lupta deschisa.

SE PUNE PACE CU PERSIANII

XVI. Dupa atâte batalii perdute si dupa perderea provincieloru Revanu, Ghiunge si Carebeg, au potutu vedé Persianii ca nu suntu in stare a se mai oppune Ottomaniloru. Asiá au inceputu a cugeta seriosu, cumu ar' potéa se obtiena pacea. Dar' Muradu nu parea nici decumu propensu a li-o accorda. Atunci regele Persiei promitte a lasa tóte provinciele cucerite de ottomani; a nu calca nici-odata armat'a persiana pe territoriu turcescu; a nu intreprinde nimicu nici in publicu nici in secretu, ce ar' poté fi in prejudetiulu imperiului ottomanu: si cá garantia pentru tóte acestea, tramite pe fra-

(11) *Ferhadu Pasia.* Generalu fórte renumitu la Turci, care si-a castigatu mare reputatiune in acestu bellu.

(12) *Carebagi.* Pare a fi fostu chiar patri'a natale a acestui generalu.

tele seu Haidargian dreptu ostaticu la invincibil'a Pôrta. Pe aceste conditiuni au juratu amenduóe partile, si pacea in fine s'a inchieiatu, si prin ea s'a pusu capetu acestui bellu lungu si sangerosu.

SE NASCE REBELLIUNE IN CONSTANTINOPOLE

XVII. Dar soldatii cari largisera pênê acumu marginile imperiului, au inceputu dupa pacea cu Persianii a-si intórce furi'a contra sinului loru propriu. Defterdariulu séu marele thesaurariu, a fostu accusatu de catra Ienicieri, ca a falsificatu monet'a si cu acést'a i-a platitu. Incitati si mai multu prin inimicii lui, ei se adunara grupe de grupe si amerintiau a-lu uccide in palatiulu seu. Defterdarulu insciintiatu prin amicii sei de periclulu imminente, fuge in palatulu imperiale, si róga in tóta umilinti'a pe Muradu, se-lu ia sub scutulu seu si se'lu apere contra furiei soldatiloru. Rebellii abiá audu despre acésta, si indata incungiura palatulu lui Muradu, si in modulu celu mai vehemente ceru a li se da afara Defterdariulu. Imperatulu le refusa; ei insistu in modu anca si mai violentu; apoi ocupa tôte esirile, si amerintia cu perire si mórte atâtu pe Sultanulu câtu si pe toti boierii tierei.

REBELLII SUNT ALUNGATI SI AGRATIATI

XVIII. In acésta stare strimtorata, Muradu crediù de bine a intrebuintia remediulu estremu, ca se salveze celu puçinu prestigiulu maiestatiei imperiali. Elu armâ pe toti camerarii si Baltagii (13) sei, le ordinâ a deschide portile si a attaca pe Ienicierii, ca pe totu atâti infideli si rebeli. Ordinulu Sultanului a fostu esecutatu cu barbatia, câci omenii sei pretiuindu viéti'a imperatului mai multu de câtu pe a loru propria, s'au aruncatu ca leii asupr'a Ienicieriloru, caroru in tumultulu loru nu le mai venia in minte a se pune in ordine de lupta. Indata la primulu attacu si inainte de a se poté aduna cu totii, au fostu omoriti trei-sute-siepte-spre-diece din ei, ér' ceialalti parte risipiti, parte ei insii au fugitu pe la casele loru. In urma se pune la midi-locu marele veziru Sinanu Pasia, si prin cuvintele

(13) *Baltagii*. Acesti-a, pentru servitiulu ce au facutu cu acésta ocasiune, porta in palatiulu imperiale pênê in diu'a de asta-di numele de *Chasculleri*, adeca servi probi si fideli.

sale se incérca a imblandì indignatiunea Sultanului, aretandu ca nu trebe se pedepsésca pe toti intr'o forma. Autorii principali ai rebelliunei trebe pedepsiti nesmintitu, cá altor'a se le servésca de esemplu; dar' a puni intr'o forma şi pe acei-a, cari au fostu numai rapiti de torentele revoltei, un'a cá acést'a nu numai ca ar' fi contra justitiei, dar' ar' poté se fia chiar in detrimentulu statului. Muradu miscatu de aceste cuvinte ale vezirului seu, a iertatu pe toti, afara de autorii principali, pe cari a ordinatu a-i arunca in mare. Dupa suprimerea in acestu modu a rebelliunei, soldatii umiliti s'au intorsu la detorintiele loru.

ESPEDITIUNEA LUI SINAN PASIA IN UNGARI'A

XIX. Pentru a preveni pe viitoriu alte turburari de acésta natura, Muradu la anulu Hegirei 1002 tramite pe marele veziru Sinan Pasia cu armata mare in Ungari'a, şi cuceresce sub comand'a acestui-a mai multe cetati. Apropiandu-se iérn'a, a datu ordinu trupeloru a se inquartira in Rumeli'a, si in primavér'a urmatória a impresoratu cetatea Ianik (14), care dupa obsediu de optu-spre-diece dile a fostu adnectata si ea imperiului ottomanu. Dupa aceea a facutu dispositiunile necessarie pentru ca se aduca in ordine trebile in aceste parti, si apoi s'a intorsu érasi la Constantinopole.

A. 1002 / I. C. 1594

MOARTEA LUI MURADU

XX. Dupa ce a supusu atâtu pe rebelii din intru, câtu si pe inimicii din afara, Muradu anca in acelasiu anu a trecutu dela cele pamentesci la cele ceresci. Elu a traitu cinci-dieci de ani, si a domnitu doue-dieci de ani si optu luni. Atati fii au avutu, câti ani a domnitu. Dintre acestia celu mai in etate a strangulatu pe toti ceialalti, si i-a tramisu in urm'a parintelui seu la imperati'a nemurirei (15). Ceea ce

(14) *Ianik*. Iauarinum séu Iaurinum, pe care Germanii o numescu Rab, si despre care istoriografii christiani dicu ca a fostu ocupatu de Turci prin tradarea comitelui de Hardeck.

(15) *Imperati'a nemurirei*. Turcii tienu ca toti imperatii loru sunt sânti. Si pentru aceea candu facu mentiune despre mortea vre unui imperatu alu loru, ei totudeauna se serversu cu terminii cei mai respectuosi. Asià pentru esemplu, ei dîcu:

« In anulu acesta, Maiestatea sa, din vointi'a si dorinti'a sa propria, s'a departatu « din lumea acést'a, care este port'a vanitatiloru; şi a trecutu în locuintiele eterne ».

me prinde mirare este, ca nici-unu istoricu turcu din câti cunoscu eu, n'a insemnatu caracterulu 'si calitatile acestui imperatu, ceea ce este contra usului loru constantu.

Domnitori in Europ'a contimpurani cu Murad III., au fostu:
In Germani'a: Rudolfu II. 1574—1611.
In Angli'a: Elisabeth'a 1558—1602.
In Francia: Henricu III. 1574—1589; si Henricu IV. 1589—1610. *Tr. Angl.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MAHOMEDU III.

ALU TREISPREDIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU VII. DIN CARTEA III.

MAHOMEDU SUCCEDE LUI MURADU

A. 1003 / I. C. 1594

I. Dupa mórtea lui Muradu III, la anulu Hegirei 1003, chiar' intr'o di de Vineri, in siese ale lunei Gemaziul-evvel, fiiulu seu Mahomedu a ereditatu nu numai tronulu, ci si bellulu in Ungari'a. Elu, precumu amu vediutu mai in susu, a maculatu inceputulu regimului seu cu sangele a loru nóue-spre-diece frati ai sei (1).

OCCUPA AGRI'A

II. Mahomedu dupa ce s'a stabilitu pe tronu, si-a intorsu tóte cugetarile sale spre a termina in Ungari'a bellulu inceputu de parintele seu, cá apoi cu atátu mai usioru se se póta da repausului, ce fórte multu i placea, si se póta gusta neconturbatu deliciele (2) co-

(1) *Frati ai sei.* Scriitorii crestini dicu, ca elu a omoritu duóe-dieci-si-duoi de frati ai sei, si diece concubine ale parintelui seu, pre candu ele erau insarcinate, le-au aruncatu in mare. Dar' mie-mi place mai bine a urma pe istoriografii turci.

(2) *Deliciele.* Intr'acést'a se unescu si istoriografii straini, si dicu ca Mahomedu se delectá mai multu in placerile sensuali, de câtu in reputatiunea si in glori'a numelui seu.

rónei (3). Pentru a termina bellulu si a poté constringe pe inimici la o pace, fara a compromite catu de pucinu maiestatea ottomana,
A. 1004 I. C. 1595 indata la anulu urmatoriu se pune in fruntea unei armate considerabile, intra in Ungari'a, impressóra cetatea Egire (4), pe care predecesorii sei in vanu au tentatu a o cuceri, si fatigandu garnisón'a prin frequentele assalturi, in urma o constrinse a capitula, mai alesu ca ea nu potea se spere de nicaiurea vre-unu adjutoriu.

INVINGE PE CRESTINI

III. Dupa cucerirea cetatiei Agri'a, fiindu-ca iérn'a se apropià, a vediutu ca nu póte face mai departe nici-o intreprindere cu succesu, si asia decise a se intórce la Constantinopole indereptu. Dar' fiindu pe cale, o armata de ale crestiniloru i vine dintr'odata nainte, si-lu attaca cu atata furia, in câtu Musulmanii incapabili de a sustiené foculu, au fostu constrinsi a se retrage. Inimicii insa nu incetau a-i persecuta, si petrundu pênê la corturile unde se tienea thesaurulu imperiale. Aici Germanii rumpu cassetele, si orbiti de atâtu amaru de avutia, lacomosi de bani, uita de bataia si lasa se le scape din mana victori'a sigura. Câci Sultanulu vediendu ca inimicii sunt ametiti de multimea spoliatiuniloru, i attaca mai antaiu numai cu ómenii sei de curte, si-i bate chiar' pre candu era in actulu de a imparti thesaurii, si pre candu cugetau ca Turcii ar' fi cu totulu batuti si risipiti. La acestu esemplu alu Sultanului se incuragiéza si ceealalta armata, se readuna din nuou, si se arunca asupr'a inimicului cu atata bravura, in càtu n'a scapatu nici-unu omu din câti au fostu petrunsu in castre, nici macar' unulu care se duca scire despre acésta lovire fatale.

MOARE

IV. Dupa acésta victoria, Mahomedu vine la Constantinopole in triumfu; si contentu cu cuceririle ce a facutu, inchïeie pace cu crestinii, pentru a se poté da cu totulu comoditatiei si placeriloru lu-

(3) *Corónei*. Aci se intielege persón'a imperatului si nici-de-cumu imperiulu. Cà-ci, pe câtu a traitu acestu Sultanu, de si inchïeiese pace cu crestinii, Turcii totusi au fostu in batai continue cu Germanii, acumu invingêndu si acumu remanendu invinsi.

(4) Romanesce Agria, germanesce Erlau; unguresce Eger. *Tr. Rom.*

mesci, la cari de la natura avea mare inclinatiune. Asia a traitu in repausu profundu pênê la anulu Hegirei 1012, candu coprinsu de dorulu dupa o imperatia durabile si disgustatu de deliciele acestei lume, si-a luatu diu'a buna de la acést'a, si a trecutu in palatiulu eternu. Elu a domnitu nóue ani si duóe luni; dar' câti ani au traitu, istori'a nu ni-a insemnatu; atâta se scie, ca a muritu in flórea etatiei sale. N'a facutu decâtu unu singuru faptu memorabile, si acést'a este espeditiunea sa in Ungaria, unde a cuceritu cetatea Agri'a, si la intórcere catra Constantinopole a batutu pe crestini. De la cucerirea Agriei i s'a datu supranumele de Egire.

A. 1012 / I. C. 1603

Pe timpulu lui Mahomedu III. au fostu Domnitori in Europ'a:
In Germani'a: Rudolfu II, 1576—1611.
In Angli'a: Elisabeth'a 1558—1602; si Iacobu I si VI pentru Scoti'a 1602—1625.
In Franci'a: Enricu IV 1589—1610, si Ludovicu XIII, 1610—1643.
Adeca totu camu aceia cari au fostu si pe timpulu lui Muradu III. *Tr. Rom.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI ACHMEDU I.

ALU PATRUSPREDIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU VIII. DIN CARTEA III.

ACHMEDU SUCCEDE PARINTELUI SEU MAHOMEDU

I. Tronulu devenindu vacantu prin mórtea lui Mahomedu Egire, acelasiu l-a ocupatu fiiulu seu Achmedu in nóue ale lunei Regeb, anulu Hegirei 1012, pre candu elu abiá era de cinci-spre-diece ani. A. 1012 / I. C. 1603 Unu actu acesta, care nu s'a mai vediutu pênê acuma, cá frênele gubernului se se dea in mânile unui regente atâtu de tineru. Din acestu incidentu unu poetu de pe acele timpuri a improvisatu urmatoriulu versu; «Lui singuru i-a fostu data, intre toti fii lui «Osmanu, de a fi imperatu inainte de-a avé unu standartu (1) ».

TURBURARI IN ASI'A

II. Elu inse indata cu inceputulu regimului seu au aretatu, cà nu totdeauna se face reu candu frênele gubernului se dau in mânile unui domnitoriu tineru. Indolenti'a defunctului seu parinte a facutu

(1) *Standartu*. Adeca inainte de a fi ajunsu la anii de maturitate. Cà-ci pênê aci la Turci a fostu usulu, ca nici-unuia, care nu va fi ajunsu etatea maturitatiei, se nu se dea sangiacu, adeca stindardu, care este semnulu de potestate, ce numai maturii o potu eserce.

pe soldatii asiatici atâtu de insolenti, in câtu ei, cari pênê acumu erau in continuu ocupati in bataliele cu Persianii, credeau ca dupa pacea inchieiata le este permisu a attaca si spolia nu numai pe caletori, dar' si tienuturi si cetati intregi. In privinti'a acést'a s'au fostu datu plansori la curte anca pe timpulu parintelui seu, s'au fostu tramisu si unii generali pentru a suprime rebelliunea. Dar' acesti-a, séu sedusi de speranti'a de a se impartesi si ei din predi, séu negligenti intru implinirea detorintiei loru, nu numai ca nu au pusu capetu rebelliunei, ci din contra, numerulu rebelliloru crescea din di in di, si ei devastau in modulu celu mai miserabile tóta Anatoli'a. Capii principali ai rebelliloru erau Calender Ogli si Tavil (2), cari faceau cele mai orribili si mai sangeróse incursiuni in tierile ottomane, si se incumetau se attace chiar' si trupele imperiali.

TURBURATORII SUNT BATUTI SI ALUNGATI

III. Sultanulu Achmedu convinsu, cà desarmandu si alungându pe acesti duoi capi principali ai rebelliloru, va poté usioru a stinge seditiunea si a restabili pacea in orientu, tramite in capu de iérna pe marele veziru Codgea Muradu Pasia la Aleppo, adornatu cu insigniele imperiali cá semne ale dignitatiei sale, si accompaniatu de tóta gard'a sa, dandu-i ordinu a se inquartira preste iérna in Aleppo, ér' de cu primavéra a se pune in legatura cu acele trupe asiatice cari au remasu anca credintióse, si apoi cu puteri unite a merge asupr'a rebelliloru. Muradu Pasia a esecutatu ordinulu imperatului cu cea mai mare bravura si cu celu mai bunu succesu; câci dupa mai multe conflicte sangeróse, in urma invinge pe Calender Ogli (3), aprópe

(2) *Tavil.* Adeca *Lungulu.* Este unu supra-nume ce i s'a datu pentru statur'a sa inalta. Turcii au gustulu de a da supra-nume de acestea la generalii loru, dupa calitatile corporali ori spirituali ale acestora. Asia pentru esemplu, Ahmedu Pasia care a cuceritu Candi'a, a fostu supra-numitu *Fasil*, adeca Ahmedu Pasia *doctulu*; Ibrahim Pasia s'a numitu *Shishman*, adeca *grasulu*; unu altu Ibrahimu Pasia, care a fostu seraskier in ultimulu bellu cu Germanii, a fostu numitu *Sieitanu*, adeca *diavolu*; Mehemedu Pasia, care a cadiutu in batali'a de la Zenta, a fostu supra-numitu *Elmas*, adeca *diamantulu*, etc.

(3) *Calender Ogli.* Fiiulu lui Calender (*), unu brigantu faimosu, ale carui fapte se canta si pênê asta-di intr'unu cantecu ce se numesce Sharky. Dar' nu trebe confun-

(*) Acestu cuventu dupa etimologia insémna monachu peregrinariu. *Tr. Germ.*

de Marasiu in muntii Kioikiesen i risipesce tóta armat'a, in câtu nu mai remasese nici-unu omu pre langa elu, si-lu constringe a fugi singuru cumu era la Arak, o provincia in Persi'a. Dupa aceea si-a intorsu armele contra lui Tavilu, care era alu doilea capu alu rebelliloru, si care chiar' venise intr'adjutoriulu companionului seu. Dar' Tavilu nu astépta initiativ'a Turciloru, ci cumu i-a diaritu, a nevalitu asupr'a loru, si le-a trentitu o buna bataia; in urma inse, prin tienut'a brava a Ieniceriloru a remasu totalu batutu si constrinsu a fugi si elu in Persi'a.

EI FACU PE PERSIANI SE FRANGA PACEA CU TURCII

IV. Aici convine cu amiculu seu Calender Ogli, si ieau impreuna mesuri, cari au fostu prejuditióse atâtu amiciloru câtu si inimiciloru. Prin instigatiunile loru au facutu de s'a frantu pacea dintre Ottomani si Persiani, pace care pênê acumu se observase de ambe parti neviolata. Persianii sedusi prin vorbele loru amegitórie, au refusatu de a-i estrada Turciloru, precumu acesti-a cereau. Achmedu a consideratu acestu refusu dreptu injuria si despretiu adusu regimului seu, de aceea decise a-si resbuna amaru pentru acést'a.

MURADU PASIA MERGE CONTRA PERSIANILORU

V. Cu scopulu acesta Achmedu tramitte pe marele Veziru Muradu Pasia (care daduse degiá proba despre desteritatea sa in suprimerea rebelliunei de mai nainte), cu armata numerósa contra Persianiloru. Successulu inse n'a fostu atâtu de bunu precumu se asteptase, câci espeditiunea s'a intreprinsu cevasi cam tardiu; era drumurile grele, intardiau mersulu si mai multu, in câtu Vezirulu numai odata cu iérn'a a potutu ajunge la Tibris; prin urmare i-a fostu impossibile cá la unu timpu atâtu de inaintatu si cu trupele atâtu de ostenite se intreprinda ceva cu succesu. Dreptu aceea ordina armatei sale cá se se traga in Diarbekir si se remana acolo preste iérna.

DAR' MORE SI IN LOCU-I SE NUMESCE NASIH PASIA

VI. In primavér'a urmatória Muradu Pasia resolutu a repara A. 1013 / I. C. 1604

datu cu unu altu Calender, care sub Mahomedu I aduse imperiulu ottomanu in crisa estrema.

prin celeritate ceea ce a perdutu in vér'a trecuta prin intardiare, 'si aduna armat'a si face tóte preparativele pentru a irrumpe in provinciele Persiei; inse chiar' candu era gata de purcesu, a cadiutu bolnavu si preste puçinu a si muritu in cortulu seu. In loculu lui s'a numitu mare veziru Nasih Pasia (1). Dar' nici acesta n'a fostu

A. 1014 / I. C. 1605

mai fericitu decâtu predecessorele seu; si dupa ce a statu unu anu intregu fara a poté intreprinde ceva cu succesu, s'a intorsu la Constantinopole cu armat'a fórte impuçinata, parte prin morburi, parte prin multele fatigiuri ce au trebuitu se sufere.

MEHEMEDU PASIA IMPRÈSORA CETATEA REVANU

VII. Dupa ce ajunse acasa, a fostu accusatu la imperatorele imputandu-i-se negligentia si indolentia; ceea ce constatandu-se, a fostu judecatu la mórte si decapitatu. In loculu lui a urmatu mare Veziru Mehemedu Pasia, care a primitu ordinu a continua bellulu contra Persianiloru cu mai multa seriositate; si pentru a poté intra câtu mai curêndu in actiune, i s'a ordinatu a petrece iérn'a in castre

A. 1015 / I. C. 1606

la Aleppo. In primaver'a anului 1015, plecandu de aici cu armata numerósa trece preste confiniele Persiei; impresóra cetatea Revanu si o bombardéza cu tóta vehementi'a patru-dieci de dile necurmatu; dar' in urma a fostu respinsu prin bravur'a garnisónei si necessitatu, cá dupa perderi mari se redice obsidiunea.

MEHEMEDU PASIA STRANGULATU; IN LOCU-I SE NUMESCE MARE VEZIRU HALIL PASIA

VIII. Mehemedu Pasia in reintorcerea sa din acésta espeditiune ajunge la Erzirumu, unde chiar' pre candu voiá se-si puna armat'a in quartire de iérna, vine Capudgi Bashi cu ordinu de la imperatulu ca se-lu stranguleze. Ordinulu a fostu punctualu esecutatu, si in loculu lui Mehemedu pasia a fostu numitu mare veziru Halil pasia, unu generalu pre câtu de bravu, pe atâtu de prudente, care invetiandu din esemplele predecessoriloru sei, si-a pusu tóte puterile ca se stringa preste iérna totu ce este necessariu pentru campania, ca asiá in primavér'a urmatória se póta intra in actiune contra inimiciloru fara nici-una difficultate.

(1) *Nasih Pasia.* In Coranu, Nasih se numesce Beniaminu, fratele lui Ioseph; si de la Coranu incóce, numele de Nasih a inceputu a se lati intre mahomedani fórta tare.

MORTEA LUI ACHMEDU

IX. Pre candu nutriau cea mai mare sperantia ca superbi'a Persianiloru va fi umilita, imperatulu a fostu atacatu de unu accesu de friguri, si acést'a chiar' in anulu candu Persi'a era amerintiata cu destructiune totale, adeca in anulu Hegirei 1026. La inceputu imperatulu n'a luatu in seriosu acestu accesu de friguri, fiindu-ca nu parea a fi periculosu; dar' in urma a crescutu din di in di intr'atâtu, in câtu Achmedu disgustatu de lucrurile omenesci, a perasitu grigile imperiului si a sburatu la placerile paradisului. A. 1026 / I. C. 1617

CALITATILE LUI ACHMEDU

X. Achmedu a traitu ani duóe-dieci-si-siepte, si a domnitu ani patru-spre-diece. Elu au avutu trei fii, pe Osmanu, Muradu si Ibrahimu, cari toti au apparutu succesori pe thronulu turcescu. Ne mai facêndu mentiune despre alte virtuti ale sale, elu a intrecutu pe toti predecessorii sei in liberalitate si magnanimitate, in câtu unii lu accusá de prea mare prodigalitate. Passiunea lui cea mai mare era de a construi edificiuri mari; proba despre acésta este Giami'a (5) edificata pe Hypodromu in vecinetate cu S-t'a Sophia, si care este in stare a disputa prioritatea acestei-a. La construirea acestei Giamie atâta diligentia si spese au trebuitu, in câtu pentru a o termina abià au fostu de adjunsu toti thesaurii imperiului, câti s'au strinsu sub durat'a lungului repausu alu parintelui seu. Se dice ca pre candu se edificá acésta Giamia, Achmedu in tóta diu'a o visitá, si elu insusi platea pe lucratori.

(5) *Giami'a*. Acestu edificiu intrece in pompa pe templulu de la S-t'a Sophia, dar' nu è atâtu de mare cá acesta. Afara de ornamentale numeróse ce se vedu pe paretii din afara, mai sunt pe paretii din intru pénè la duóe-sute de tablouri aurite, pe care sunt gravate numele profetiloru, si câte o sententia scósa din Coranu; fia-care din aceste tablouri costa cinci-mii de thaleri, cà-ci po fia-care stralucescu, precumu si spune, câte siese-dieci-si-unulu de diamante. Adeverulu este, ca atati-a bani a costatu acestu edificiu, in câtu dupa ce a fostu gata, facêndu-se calculula esactu, s'a vediutu cà totu drachmulu de pétra séu nesipu a costatu nu mai pucinu de trei aspri.

Sub timpulu lui Achmedu I, au fostu totu aceiasi domnitori in Europ'a, cari au fostu sub predecesorele seu Mahomedu II, cu adaogere inse, ca in Germani'a a domnitu Mathia de la anulu 1612 pénè la anulu 1619. *Tr. Franc.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MUSTAFA I. SI A LUI OSMANU I.

CAPU IX. DIN CARTEA III.

MUSTAFA AJUNGE PE THRONU

I. Dupa mórtea lui Achmedu, Mustafa (1) fratele seu celu mai tineru ajunge pe thronu cu inceputulu anului Hegirei 1027. Dar' fiindu-ca fórte puçinu séu nici de cumu nu se ingrigia de trebile publice ale statului ottomanu de o parte, ér de alt'a se daduse cu totulu placeriloru lumesci, asiá in a patr'a luna a domniei sale a fostu destituitu prin conclusu unanimu alu tuturoru Maimariloru tierii, si dusu in carcerile de la siepte turnuri. A. 1027 / I. C. 1618

OSMANU SE PROCLAMA IMPERATORE

II. Dupa destituirea lui Mustafa s'a instalatu imperatore Sultanu Osmanu, fiiulu lui Achmedu, fiindu abiá in alu optulea anu alu etatiei sale. Chiar' pentru etatea lui tenera l-au tienutu mai nainte incapabile de a purta sceptrulu, si nu l-au alesu pe elu, de si avea

(1) *Mustafa*. Turcii atribuescu cele mai frumóse calitati tuturoru imperatiloru loru, cu esceptiunea uniculuí acestui Mustafa, pe care ilu representa cà pe unulu care a intrecutu pe toti ceilalti in vitiuri, precum antecessorii sei l'au intrecutu pe elu in virtuti. S'ar puté numi Sardanapalulu Osmaniloru, déca ar' fi primitu mórtea cu atâtu curagiu, cu câtu o a primitu acelu principe.

mai multu dreptu la domnia decâtu Mustafa, ci, precumu amu vediutu, l-au fostu alesu pe acesta cá pre unulu care se vedea fórte asiediatu, si pentru aceea fórte blandu si nepericulosu.

UNU FENOMENU PE CERIU

III. Sub domni'a acestui principe a apparutu in Constantinopole unu fenomenu raru, cá care inainte de aceea nu s'a mai vediutu, si

A. 1029 / I. C. 6120 pôte ca nici nu se va mai vedé vre-odata. In anulu Hegirei 1029, la dóue-dieci-si-optu ale lunei Rebiul-evvel, s'au aretatu pe ceriu o sabia curbata pe de cinci-ori mai lunga de càtu o lance, si lata de trei picióre. Ea se intindea de la resaritu spre apusu; si s'a vediutu o luna intréga de dile, totdeauna dupa apusulu sórelui, stralucindu fórte luminosu. Intrebati fiindu astrologii si alti cari pretindu a pricepe acésta arte, se spuna insemnatatea acelui fenomenu, au declaratu ca acel'a é semnulu victoriei si latîrei imperiului ottomaniloru. Totu acesti astrologi au interpretatu de unu reu omenu gerulu

A. 1030 / I. C. 1621 ce a domnitu chiar' pe acelu timpu, si anume chiar' in anulu urmatoriu, si care atâtu au fostu de aspru, in câtu locuitorii din Constantinopole poteau trece pedestri pên' la Iskiudar (2) si inderoptu.

ESPEDITIUNEA LUI OSMANU IN POLONI'A

IV. In vér'a ce a urmatu dupa acea iérna grea, Osmanu contemmandu tóte aceste presagiuri, a intreprinsu o espeditiune contra Poloniei, si reocupandu Chotinulu (3), pe care Polonii 'lu ocupassera prin assaltu, tramitte apoi pe Chanulu Tatariei cu truppele tatarice si turcesci in intrulu Poloniei spre a o preda si devasta, ér' elu incungiurâ cu ómenii sei truppele inimice, si intr'atâta strimtóre le aduse, in câtu in urma au fostu constrinse a cere pace. Imperatulu le

(2) O cetate in Asi'a, in façie cu Constantinopole. *Tr. Rom.*

(3) *Chotinulu.* Cetate in Moldavi'a langa Nistru, in façie cu Caminieti, fortificata atâtu de la natura câtu si prin arte. Turcii au reparatu pe timpulu meu, dupa batai'a de la Prutu, murii acestei cetati, si au mai adaosu si alte fortificatiuni facute dupa sistem'a moderna; in câtu asta-di cu dreptu cuventu se póte numi bulevardulu intregului imperiu contra Russiei si Poloniei. Dar despre acésta voiu vorbi mai pe largu in tractatulu meu despre Moldavi'a antica si moderna (*).

(*) Vedi « Descriptio Moldaviae » Partea I, Capu IV. pag. 16. Editiunea societatiei academice, Bucuresci 1872. *Tr. Rom.*

accordâ cererea si inchieia pace sub conditiunile dictate de elu. Dupa aceea apropiandu-se iérn'a, se intórce la Constantinopole incarcatu cu spoliatiuni si ducêndu cu sine multime de captivi.

OSMANU UCISU SI MUSTAFA RESTITUITU PE TRONU

V. Dar' soldatii nededati cu comand'a unui imperatu atâtu de tineru pe o parte, si de alt'a neavêndu nici-o ocupatiune, ci traindu o viéti'a a lenea in Constantinopole, incitati de amicii si partid'a lui Mustafa, s'au revoltatu in contra lui Osmanu indata la anulu urmatoriu; si fara a respecta sangele din care s'a nascutu acestu imperatu tineru si de mare sperantia, l-au uccisu in modulu celu mai barbaru, in alu patrulea anu alu domniei si duoi-spre-diece alu etatiei sale, si l-au immormentatu aprópe de parintele seu in Giami'a ce acesta edificase. Dupe aceea scotiendu pe Mustafa din carcerile de la siepte turnuri, unde 'lu inchisesera dupa-ce l'au detronatu, l-au pusu érasi pe tronu. A. 1031 / I. C. 1622

MUSTAFA DETRONATU DIN NUOU, SI STRANGULATU

VI. Dar' nici Mustafa n'a domnitu multu. Pe câtu timpu a fostu in prinsóre, a sciutu se-si ascunda, dar nu si se-si indrepte vitiurile perversei sale nature. Lumea credea-ca dupa, ce a gustatu pocharulu aflictiuniloru, se va fi indreptatu si-si va fi schimbatu modulu vietiei si a gubernarei imperiului. In acésta sperantia soldatii l-au redicatu érasi pe tronu. Dar' elu crediendu-se mai pre susu de puterea sórtiei, s'a intorsu érasi la vitiurile sale de mai nainte; facea pe tiranulu; cercá a estermina pe toti acei-a carii-lu destituisera; negligea cu totulu administrarea trebiloru statului, si nu facea nimicu nici prin vorbe, nici prin fapte, ce ar' merita memori'a posteritatiei. Asiá o duse cinci-spre-diece luni, mai multu tiranindu de câtu gubernandu, pênê in urma maimarii tierei ne mai potendu sufferi domni'a unui nebunu, l-au detronatu din nuou, si spre cea mai mare rusine, l-au pusu pe unu magariu, si intre risetele si insultele plebei l-au transportatu érasi in carcerile de la siepte turnuri, unde puçinu dupa aceea, din ordinulu lui Muradu IV, succesorelui seu, a fostu strangulatu.

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MURADU IV.

SUPRA-NUMITU GAZI

ALU SIEPTE-SPRE-DIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU X. DIN CARTEA III.

MURADU SUCCEDE LA TRONU

I. Sultanu Muradu, care pentru faptele sale eroice si-a castigatu supranumele de *Gazi* séu *Bravulu*, a fostu nascutu in anulu Hegirei 1018, si dupa destronarea lui Mustafa a succesu la tronulu imperiului ottomanu in patru ale lunei Silcade, anulu Hegirei 1032. A. 1032 / I. C. 1622

BATE PE REBELLULU ABASSA

II. Acestu domnitoriu au aratatu indata la inceputulu domnirei sale, cu câtu este mai bine pentru osmani a fi suppusi ascultatori unui domnu tineru si activu de câtu unui somnore molesîtu. Abassa Pasia din Erzirumu anca pe timpulu lui Mustafa incepuse a devasta provinciele asiatice si a se oppune pe façie suveranului seu; ér' acumu credea, ca pe câtu timpu Muradu tinerulu va tiené in mana frenele gubernului, va puté se-si continue nepedepsitu devastatiunile sale. Dar' imperatulu voindu a infrêna insolenti'a acestui omu, si a impedica latirea mai departe a acelei flacari, in alu doilea anu dupa A. 1033 / I. C. 1623

suirea sa pe tronu a tramisu pe marele veziru Cerkies. Mehemedu Pasia (1) cu armata contra rebelliloru in Asi'a. Acesta attaca vigorosu pe Abassa Pasia (2) aprópe de Caisaria, si dupa lupta sangerósa si obstinata, ilu invinge si-lu constringe a fugi in Erzirumu. Cerkies póte ca punea capetu acestei rebelliuni, déca indata dupa acea victoria nu muriá in Tokadu.

ALI PASIA ATTACA IN VANU BAGDADULU

III. Muradu crediendu ca puterile acestui-a sunt cu totulu nimicite, ilu despretiuesce si-si intórse cugetulu la alte intreprinderi mai mari. Cu scopulu acesta tramite o armata considerabile in Asi'a sub comand'a lui Hafiss Ali Pasia, gubernatorele din Diarbekir, cu ordinulu de a se intruni cu truppele asiatice de acolo si a attaca fara intardiare Bagdadulu. Acesta nu intardiá a pune in lucrare ordinulu imperatului; dar' dupa obsidiune de cinci luni a fostu respinsu cu

(1) *Cerkies Mehemedu Pasia*. Multi cercassiani au fostu in posturi inalte la curtea ottomana, dar' nici-unulu, afara de acesta n'au ajunsu la dignitatea de mare veziru. Elu a fostu unu generalu de mare reputatiune intre Turci, si a luatu in casatoria pe Hatidgemu sor'a lui Muradu, pe care o iubiá fórte multu. Fratele seu a edificatu in satulu numitu Ortakioi unu palatu fórte elegantu, infrumsetiandu-lu cu gradini si apeducte. Mai tardiu apoi amu cumperatu eu acestu palatu, si anume pe timpulu candu Turcii sub Achmedu II. au vediutu ca imperatulu Leopoldu cu armele sale au facutu mari progresse in Ungari'a, ocupandu-o tóta dimpreuna cu Belgradulu si Niss'a, si se temeau séu presuppuneau numai, ca Germanii vor petrunde pén' la Constantinopole, séu ca celu puçinu Adrianopole va cadé in man'a loru, atunci multi din ei, sub pretestu de peregrinare la Mecc'a, au trecutu in Asi'a superióra cu tóte averile si effectele loru ce au potutu lua cu sine: si chiar' pe acestu timpu, cumu amu disu, amu cumperatu eu acelu palatu cu doue-deci-si-cinci mii de thaleri de la Iusuf Effendi, fiiulu lui Tersane Emini, adeca inspectorului marinei; si apoi l-amu mai largitu, infrumsetiatu, si cu timpu l-amu datu érasi indereptu. Precumu audiu, asta-di este in possessiunea filiei imperatului de acumu, care este maritata dupa marele veziru Ali Pasia (*).

(2) *Abassa Pasia*. Elu portá acestu nume de la patri'a sa Abassa, ai carei locuitori sémena fórte multu in limba si in datine cu Cercassianii. De aci sclavii captivi cari se aducu din Abassa, au aprópe acelasiu pretiu cá si cei din Cercassi'a. Abassa Pasia anca a fostu unu generalu de cea mai mare reputatiune intre Turci: si agratiatu dupa rebelliunea sa, elu a fostu unu modelu de fidelitate catre imperatulu seu.

(*) A se vedé planulu Constantinopolei, care dupa editiunea traductorelui anglesu se va adaoge la finea acestui opu.

mari perderi de catra brav'a garnisóna, si a trebuitu se se retraga, cá se nu-lu apuce iérn'a grea ce se aprópiá.

HALIL PASIA IMPRESOARA CETATEA ERZIRUM

IV. Din acésta causa Hafiss Ali Pasia (3) indata ce ajunse la Aleppo, fu destituitu din dignitatea sa, in locu-i a fostu numitu mare veziru Halil Pasia. Dar' nici acesta n'a correspunsu asteptariloru imperatului. Câci avendu ordinu a merge contra Persianiloru, elu a trasu spre Erzirumu, crediendu ca va poté pune man'a pe Abassa. De aici, acestu rebellu a venitu la suspitiune cá espeditiunea contra Persianiloru ar' fi numai pretestu, armat'a inse in realitate este indreptata contra lui; asiá sa retrage si se inchide in Erzirumu, care de catuva timpu incóce i serviá de locu pentru arme, si-lu provediuse cu tóte cele necessarie pentru viétia si cu alte provisiuni si munitiuni bellice. Halil Pasia a luatu acésta retragere a lui Abassa dreptu fuga de frica, si crediendu ca va poté acumu nimici cu totulu pe inimiculu inspaimentatu, lasandu-se de espeditiunea contra Persianiloru, merge spre Erzirumu si impresóra acésta cetate.

DAR' REMANE BATUTU

V. Dar' pre candu sperá a-si face gloria cu puçina labóre, pe atunci isi procurà numai disgratia si rusîne infinita. Càci Abassa au aperatu cetatea in modulu celu mai bravu; in câtu chiar' pentru acésta tóta lumea la tienutu de celu mai bunu soldatu si de celu mai intieleptu generalu pe lume. Elu nu s'a indestulitu numai ca a respinsu pe inimicu, ci cu o trupa mica, dar' alésa, a strabatutu pe neasteptate in castrele ottomane, a ucisu sentinelele, si au adusu tóta armat'a intr'atâta terróre, in câtu nimicirea ei a trebuitu se urmeze immediatu. Cu modulu acesta, o mana de omeni a invinsu pe o truppa de armata fórte numerósa, omorindu o multime si captivandu anca si mai multi. Insu-si vezirulu lapedandu-si armele, abiá potù scapa cu vre-o câti-va omeni ai sei.

(3) *Hafiss Ali Pasia.* Hafiss este unu supranume, care de comunu se da in semnu de distinctiune onorifica tuturoru cari se potu lauda cà sciu totu Coranul pe din afara. Cuventulu insusi se deriva de la arabesculu Hifss, care insemna buna-memoria, tienere de mente.

CHOSREVU PASIA CUCERESCE CETATEA ERZIRUMU SI PRINDE PE ABASSA PASIA

VI. Muradu audindu despre acésta perdere, s'a intristatu indoitu: câci pre langa erórea vezirului seu vedea ca si elu insu-si a gresitu, ca prea desconsideratu pe Abassa ; si erórea vizirului era, ca a intermissu trebile cele mai momentóse, si a intrebuintiatu armele imperiului la unu lucru de mai pucina insemnatate. Spre a indrepta amenduóe aceste erori destituie pe Halil Pasia, éra in loculu lui numesce mare veziru pe Chosrevu Pasia, pe care 'lu si tramite indata cu truppe suplimentarie la armat'a ce era inquartirata de iérna in Diarbekir, ordinandu-i ca indata ce se va desprimavera, se mérga asupr'a lui Abassa si 'se stinga foculu rebelliunei din acele parti. Esemplele nefericite ale predecessoriloru sei au facutu pe Chosrevu Pasia mai prevedietoriu; asia pentru a esecuta insarcinarea sa cu mai mare ingrigire, isi adunâ tóte truppele, se provediù cu tunuri din cele mai grele, apoi cu tóte aceste puteri incungiurâ murii cetatiei Erzirumu, si o inchise din tóte partile asiá, in câtu locuitorii ei cuprinsi de spaima si cutremuru, in a cinci-a di a obsidiunei i-au predatu si cetatea si pe rebellulu Abassa.

MURADU AGGRATIEAZA PE ABASSA

VII. Dupa cucerirea cetatiei, Chosrevu Pasia pune in férra pe rebellulu Abassa si-lu tramite la Pórta. Dar' Muradu audise degià de mai inainte de faptele eroice ale acestui omu si sciea degiá, ca este unu barbatu de unu curagiu si inima invincibile, si ca numai prin tradarea ómeniloru sei i-a cadiutu in mana, si asiá a vediutu, ca de si acestu rebellu ar' merita de o miie de ori mórtea, totusi nu ar fi bine a-i lua viati'a si a lipsi imperiulu ottomanu de unu ornamentu atâtu de raru. Dreptu aceea Muradu i dède numai o infruntare severa pentru rebelliunea ce a facutu, si-i promise a-lu ierta (4) sub conditiune

(4) *A-lu ierta.* Istoricii turci, cari totdeauna se adopera a areta faptele imperatiloru lor in cele mai frumóse colori, dicu ca acea iertare ce Muradu a facutu rebellului, este unu esemplu imcomparabile de clementi'a acestui Sultanu. Sunt inse altii carii dicu, cà Abassa a capitulatu lui Chosrevu Pasia sub conditiune de a poté esi din cetate cu tóte onorile si cu salva victia; si acést'a este caus'a pentru care Muradu nu l-a potutu puni cu mórte. Câci é lucru fóte raru, cá imperatii Turciloru se franga cuventulu datu persóneloru de legea mohamedana; si afara de acést'a, calitatile escellente ale acestui rebelu anca pareau ca pretindu agratiarea lui.

de a-si sterge crimele din trecutu prin purtare buna in viitoriu, si arm'a ce a redicatu pênê acuma contra imperiului, se o intórca de aci inainte contra inimiciloru ottomaniloru. Abassa consimtì din tóta inim'a la aceste conditiuni neasteptate din partea sa; ér' Muradu nu numai ca-lu primi in favórea sa, ci anca-lu numi Beglerbegu in Bosni'a, cá pe unulu care prin valórea sa este in stare de a infrange pe inimici, in casu candu acesti-a ar' attaca imperiulu din acésta parte, pe timpulu candu armat'a ceealalta va fi occupata in luptele bellice contra Persiei.

CHOSREVU IMPRESOARA IN VANU BAGDADULU

VIII. Dupa-ce in modulu acesta turburarile interne au fostu supresse, Muradu la anulu Hegirei 1039, tramite pe Chosrevu Pasia cu nuóa armata in contra Bagdadului. Acestu veziru pentru a preveni obstaclele ce au statu in cale predecessorelui seu, pléca immediatu in Asi'a, si ajungêndu in Musul, face preste tóta iérn'a cele mai mari preparatiuni bellice pentru espeditiunea viitória. In de cu primaver'a urmatória, pentru a taia Bagdadului totu adjutoriulu possibile, intra in provinci'a Arak, unde guberná Seinel Chanu in numele regelui Persiei; occupa tóte castellele; derima si nimicesce totu ce nu potea lua cu sine; sugruma cu modulu acesta rebelliunea de mai nainte, si impresóra Bagdadulu din tóte partile. Dar' sórtea n'a voitu, cà glori'a destinata pentru imperati se cada asupr'a unui generalu. Câci, de si vezirulu in cursu de patru-dieci-si-un'a de dile a batutu si bombardatu cetatea cu cea mare bravura, totusi in urma a vediutu ca este preste potintia de a o cuceri, si asiá a fostu constrinsu dupa mari perderi a redica obsidiunea.

A. 1039 / I. C. 1629

ILIAS PASIA REBELLU, PRINSU SI PUNITU

IX. Reulu succesu alu acestei espeditiuni se póte atribuì in mare parte unei nuoe rebelliuni ce se escase la confiniele Persiei. Ilias Pasia, pe care Muradu ilu numise Beglerbegu in Erzirumu in loculu lui Abassa Pasia, cà si candu ar' fi succesu acestui-a nu numai in officiu, ci si in poft'a si instinctulu de a domnì, a sciutu se attraga in partea sa pe soldatii si locuitorii de acolo, si a refusatu de a se mai suppune Sultanului, sperandu ca nu va cadé in curs'a in

care cadiuse Abassa. Dar' sórtea n'a fostu assemenea pentru a menduoi; căci pre candu ea a procuratu numai marire si onóre pentru Abassa, pe atunci a adusu numai rusîne si punitiune pentru Ilias

A. 1041 / I. C. 1631 Pasia, asia ca, la anulu Hegirei 1041, invingêndu-lu Kiuciuk Mehemed Pasia (5), l-a prinsu si l-a tramisu la Pórta, unde fu decapitatu în piati'a publica, si asia a platitu cu capulu fantasiele sale estravagante.

PERSIANII IMPRESSOARA CETATEA VANU. TURCII O ELIBERA

X. Chiar' pe acestu timpu, candu armat'a musulmana prin atâtea revolutiuni interne era cu totulu debilitata, Rustem-Chanu, generalulu Persianiloru irrumpe in tierile ottomane si devasta tóte tienuturile in giurulu cetatiei Vanu, éra in urma impressóra cetatea. Armat'a asiatica a Turciloru nu era capabile a resiste Persianiloru, si cetatea ajunsese acumu la estremu. Atunci Muradu audindu de acestu periclu imminente, a tramisu pe Beglerbegulu din Rumeli'a cu trupele sale europene intr'ajutoriulu cetatiei. Acesta sosindu cu graba, bate pe Persiani si elibera cetatea chiar' in momentulu candu era se capituleze.

MURADU TRAMITTE ARMAT'A CONTRA POLONILORU; DAR' IN URMA INCHIAIE PACE CU EI

XI. Muradu, dupa debellarea Persianiloru se decise a-si intórce armele sale victorióse contra Poloniloru, si adunandu-si truppele de armata in Adrianopole, da ordinu lui Murtassa Pasia, cá dimpreuna cu Giambalat Sade (6), pe care-lu numise mai nainte generalu cavaleriei din Romeli'a, se irrumpa in Poloni'a. Acesti generali trecu Dunarea pe la Giurgiu (7), o cetate in Romani'a, si se punu aici in castre. Pre candu stateau aici si asteptau ordinile ulteriori ale imperatului, vinu niscari delegati poloni la Murtassa Pasia, si se róga in tóta umilinti'a a lega pace. Murtassa n'a voitu a lua asupr'a

(5) *Kiuciuk Mehemedu Pasia.* Kiuciuk (*) insémna micu. Unu nume ce turcii dau de comunu persóneloru de statura mica.

(6) *Giambalat Sade.* Fiiulu lui Giambalat. Pare a fi tataru de origine; cà ci acestu nume é propriu Tatariloru, precumu Polad Mirsa, etc.

(7) *Giurgiu.* Urbe vechia in Romani'a, intre Silistr'a si Nicopole.

(*) De aci pare a deriva ungurescului Kicsi Kici) micu *Tr. Rom.*

sa, fara scirea imperatului transactiunea unui lucru atâtu de momentosu, si i-a tramisu la Pórta. Aici Muradu, miscatu de rugarile loru, le accórda pacea sub conditiunile dictate de elu.

EDICTU PENTRU LICENTI'A DE A BEA VINU

XII. La anulu Hegirei 1043, se publica unu edictu alu imperatului pênê acumu ne mai auditu Musulmaniloru. Prin acestu edictu adeca se da permissiune nu numai negutiatoriloru de vinu si ospetariloru de a trafica si vinde vinuri, ci se concese fia-carui de a poté bé vinu in publicu câtu i place, ceea ce este in contra legei muhamedane; si ér' de alta parte, se interdise sub grea pedépsa de a mai tiené cafenele publice. A. 1043 / I. C. 1633

MURADU MERGE IN CONTRA PERSIANILORU SI OCCUPA CETATEA REVANU

XIII. Intr'aceea, grigea de bellulu persianu tienea pe Muradu in continua nelinisce. Elu vedea bine cà este peste putintia de a consolida imperiulu si a-lu largi precumu avea intentiunea, pênê candu Bagdadulu, acea superba cetate in Asi'a si antemurulu imperiului ottomanu, este in man'a Persianilaru. Dar' a vediutu cà tóte intreprinderile generaliloru sei n'au adusu nici-unu folosu pentru imperiulu ottomanu; asia se resolvi a face elu insusi pe generalulu, si prin maiestatea imperatésca a invinge obstaclele ce au impedecatu pênê acumu progressele atâtoru veziri ai sei. Cu acestu propusu pléca la anulu Hegirei 1044 din Constantinopole si in fruntea unei numeróse armate intra in Asi'a, si trage cu trupele sale dreptu spre Bagdadu, truppe care indata la inceputu promitteau bunu succesu. In cale impresóra cetatea Revanu, ce Persianii o reocupassera acumu de curendu, si o ataca cu atâta fortia, in câtu garnisón'a ne mai putendu sustiené assalturile Turciloru, a opt'a dî s'a predatu dinpreuna cu cetatea la discretiunea inimicului. Acesta inse n'a detienutu pe altii, decâtu numai pe gubernatorele Emirgiun Ogli (8), si l-a tramissu la Constantinopole. In anulu urmatoriu a statu câtu-va A. 1044 / I. C. 1634 A. 1045 / I. C. 1635

(8) *Emirgiun Ogli.* Fiiulu lui Emergiun, care a fostu Chanu persianu. A fostu adusu cà captivu la Constantinopole; dar' prin desteritatea sa in musica intr'atâtu si-a castigatu grati'a lui Muradu, in câtu l-a facutu consiliariu alu seu intimu; si candu imperatulu se veseliá intre póharc cu vinu, nu-si petrecea cu altulu decâtu numai

timpu la Tibris, a reparatu castellele vecine, le-a provediutu cu garnisóne tari, si apoi la Cassim Giuni (9 şi 10) s'a intorsu cu armat'a sa victoriósa la Constantinopole.

cu acesta si cu Bekiri Mustafa. Muradu ilu cercetá fórte adese-ori in palatulu seu, care si acum se vede pe malulu Bosphorului, si de la elu pórta numele de Emirgiun Ogli Jalisi, câci Jali (*) se numesce ori-ce palatu, care este situatu aprópe de mare; si se inveseliá la elu bendu vinu. Odata pe candu imperatulu isi petrecea la elu intre pôchare cu vinu, se intempla cà trece pe acolo unu nobile grecu pe una luntre, si, fiindu-ca nu sciá cà Sultanulu se afla in acelu palatu, cantá cu o rara desteritate si atragetória frumsetia, o melodia persiana. Atunci Emergiun deschide feréstr'a, ér greculu immediatu incéta de a mai canta. Dar' Emirgiunu ilu róga pe numele lui Dumnedieu si pentru Isusu Christosu se continue mai departe cu cantarea sa, si comanda luntrasiloru se stea naisiór'a pe locu. Dupa-ce si-a terminatu greculu cantarea, Emirgiun merge la elu si'lu intreba, cà cine si de unde este, de vorbesce atâtu de perfectu limb'a persiana, si se pricepe atâtu de bine in artea musicei. Acesta i respunde ca è grecu si suditu alu lui Muradu. Emirgiun la cuvintele aceste saruta man'a grecului de trei-ori, si se desparte de elu dandu-i unu bunu presentu. Dupa aceea intornandu-se in palatu la imperatulu, dise acestui-a : «Grecii acesti-a, cari sta asta-di sub sceptrulu vostru, au fostu odinióra domnii vostri: si eu amu vediutu « chiar' acumu ca ei au meritatu acésta onóre. Intr'adeveru, eu amu cetitu in isto« ricii vostri multe despre laudele loru; cu tóte acestea n'amu potutu ajunge cá se « aflu in poporulu acesta pe unulu macar, care se merite laudele ce i se atribuiau « odinióra. Dar spre norocirea mea; asta-di amu datu de unulu, carui-a déca toti « ceilalti greci sunt assemeni, atunci intr'adeveru cà acestu poporu a meritatu atâtu « a fi domnu asupr'a imperiului vostru, câtu si a fi acuma in servitiulu vostru. Câci « de si credu cà intre toti omenii imperiului vostru nu este unu altulu mai destru in « artea musicei decâtu mine, totusi eu abiá sunt demnu a me numi scolariulu acestui « grecu. »

(9) Adeca : la dôue-dieci-si-siese Octobre stilu vechiu. *Tr. Rom.*

(10) *Cassim Giuni*. Cu numele acesta numescu Turcii pe Santulu Dumitru, despre care, cá si despre Santulu George (numitu la ei Chisrelles) (**) dicu legendele loru fabulóse, cà au fostu musulmanu. Ei tienu serbatorile acestoru duoi santi chiar' in dilele in cari le tienu si crestinii orientali, adeca in 23 Aprile si in 26 Octobre (***). Dupa aceste dóue dile cá dupa duóe poluri universali, isi reguléza Turcii espeditiunile loru bellice. Dupa 23 Aprile mergu afara in campania, ér' dupa 26 Octobre se reintorcu érasi acasa. Soldatulu care dupa S-tu Georgie nu se presenta in campulu de esercitiu, unulu cá acesta isi perde soldulu si recopens'a, séu trebe se suffere alta punitiune; si ce punitiune póte se fia mai amara pentru unu soldatu, decâtu

(*) *Iali* insemna propiamente tiermure, portu. *Tr. Germ.*

(**) De comunu se numesce Chidrelles, dar propriamente este *Chissir Elles*, immortalulu Ilie, despre alu carui sufletu dicu ca a trecutu in S-tulu George, care sbóra prin lume si adjuta pe omenii buni. *Tr. Germ.*

(***) Dupa calindariulu vechiu. *Tr. Rom.*

PERSIANII OCCUPA CETATEA VANU

XIV. Dar' Persianii cari de fric'a sabiei turcesci se tieneau ascunsi, indata ce audira ca Muradu s'a departatu, au esitu cu unu numeru fórte mare de trupe, si au impressoratu cetatea Vanu, cu a carei aperare era insarcinatu gubernatorele Abassa Pasia. Musulmanii s'au tienutu cu multa bravura, in câtu Persianii pre langa tôte frequentele si repetitele loru assalturi, in patru luni n'au potutu câstiga nimicu; si pôte ca anca si cetatea ar' fi fostu scapata, déca nu muria gubernatorele Abassa Pasia, de la care parea a depinde tari'a si salvarea ei. Càci Ottomanii descuragiati prin acestu accidentu, nu se mai aperau cu atâta vigóre cá mai nainte; pre candu Persianii din contra au luatu curagiu mai mare, si inoindu assalturile loru cu mai multa furia, in urma au occupatu cetatea cu sabi'a in mana, si au sacrificatu pe toti musulmanii pentru sufletele aceloru compatrioti ai loru, pe cari-i omorise Muradu. A. 1046 / I. C. 1636

MURADU MERGE DIN NUOU CONTRA PERSIANILORU

XV. Dupa ce ajunse noutatea despre acésta perdere la Constantinopole, inim'a lui Muradu, care dupa espeditiunea fericita din anulu trecutu la nimicu nu se asteptá mai puçinu de câtu la un'a ca acést'a, s'a infuriatu fórte. Celu care a trebuitu se simtia mai ântêiu effectele acestei mânie, a fostu marele Veziru Mehemedu Pasia, care immediatu fu destituitu din causa cá a neglesu a fortifica mai bine cetatea si a aperá marginile. In loculu seu a fostu numitu Bairamu Pasia, pe care l-a tramisu cu cele mai terribili amerintiari contra Persianiloru. Si pentru cá aceste amerintiari se nu remana numai vorbe desierte, dupa ce a trimisu anca in acelu anu pe vezirulu ina- A. 1047 / I. C. 1637

a fi scosu cu rusîne din armata? Er' dupa ce a facutu servitiulu in lunile dela S-tu Georgie pénć la S-tu Dumitru, dela acésta di inainte nici-unu soldatu nu póte fi constrinsu a se suppune generaliloru, ba nici insusi Sultanului, afara de casulu candu elu pentru binele publicu se léga din buna voi'a sa a servi si mai departe. Càci soldatulu care dupa diu'a S-tului Dumitru vine la *Ordicadisi*, séu la judele armatei si 'i cere *Cassim sigili*, adeca certificatu, cà in acestu anu si-a implinitu cu fidelitate servitiulu, ceea ce nu i se póte refûsa, unulu ca acela póte merge securu si liberu din armata, fara a purta frica de vre-o infruntare ori penalitate. Càci nici-unu soldatu turcu, de si ei cu totii tragu soldulu preste totu anulu, nu è obligatu a servi mai multu de siese luni intr'unu anu

inte cu càte-va regimente de cavaleria usióra, i-a urmatu si elu in persóna cu grosulu armatei in Asi'a, si a trasu dreptu spre Bagdadu.

OCCUPA BAGDADULU

XVI. Candu a ajunsu inaintea acestei cetati, Muradu agitatu mai multu de instinctulu de resbunare, decâtu de simtiulu valórei sale eroice, attacâ cetatea cu atâta vehementia, in cursu de trei-dieci de dîle, càtu ti se parea cà nu é lupta cí macellu si taiare continua. Focu, ferru si tunuri n'au incetatu unu momentu sub totu timpulu acesta spre a distruge pe soldati din amenduóe partile. Assalturile se innoiau in tóta diu'a, si imperatulu cu sabi'a in mana constringea a intra din nuou la lupta pe cei cari incercau a se retrage; ce é mai multu, elu a ucisu cu man'a propria pe marele Veziru, pentru ca i se parea prê móle. In urma, prin eroismulu ottomaniloru si prin perserveranti'a imperatului, cetatea a fostu occupata, apoi preste trei-dieci de mii de Persiani (11), cari ei insii s'au datu in man'a Sulta-

(11) *Trei-dieci-de-mii de Persiani.* Acésta crudelitate a lui Muradu Sultanulu stórce pénè si asta-di lacreme din ochii Persianiloru. Elu era resolùtu a nu pardona pe nici-unu captivu, fia nobile ori ignobile, dedese ordinu a-i taia pe toti pénè la celu din urma omu. Pe candu se esecutá ordinulu, vine sórtea si pe unu musicantu. Acesta se róga de officiarulu insarcinatu cu esecutiunea, ca se suspenda punitiunea sa pe unu momentu si se-i permitta a vorbi cu imperatulu numai unu cuventu. Adusu inaintea imperatului si intrebatu cá ce voiesce, dise: « Nu lasa, o! imperate « prèinduratu, ca cu mine *Shahculi* (alu imperatului servu, care nume apoi i-a si « remasu) se póra asta-di tóta artea musicei. Nu dorescu eu viéti'a pentru mine cá « omu, dar' cá invetiatoriu alu musicei, ale carei misterii anca nu le-amu potutu « petrunde pe tòte, me rogu se-mi lasi anca câtu-va timpu cà se me potu mai bine « perfectiona in acésta arte divina, care déca voiu ajunge se fiu perfectu in ea, eu « nu o voiu da nici pentru totu imperiulu vostru». Dupa aceea i s'a demandatu se dea o proba despre sciint'a sa; ér elu a luatu in mana unu *Siesdar* (instrumentu musicale numitu in arabesce Zabur, in grecesce Psalterion) si cantá atâtu din elu câtu si cu vocea, tragic'a cadere a Bagdadului si triumfulu lui Muradu cu atâtu simtiu si desteritate, in câtu Muradu insusi irrupse in lacreme si nu-si potù conteni plansulu, pénè candu musicantele nu-si terminà canteculu. Imperessionatu Muradu, si chiar' din consideratiuni câtra acestu musicantu, a datu ordinu cá acei captivi cari mai era in viétia, nu numai se nu fia ucisi, ci se se lase cu totii in libertate. Dupa aceea Muradu a luatu pre langa sine pe acestu musicantu si ducùndu'lu la Constantinopole, l-a tienutu in multa stima. Si intr'adeveru, ca acele opere persiane de musica, cari pareau a fi ingropate sub ruinele muriloru Bagdadului, au reinviatu prin elu in tóta Turci'a. Instrumentulu de musica numitu Siesdar semena forte multu cu harp'a,

nului, au fostu decapitati in presenti'a acestui-a. Asiá cadiù acésta faimósa cetate, intru aperarea carei-a Schahulu Persiei isi adunase tóta flórea armatei sale si mai tóta nobilimea sa cea mai alésa, si pentru cucerirea carei-a Muradu a intrebuintiatu tóta puterea imperiului seu ottomanu. Dupa acésta ultima perdere Persianii n'au mai cutediatu a-si redica capulu contra puterei ottomane; si batuti in tiér'a loru, ei nu au mai cugetatu nici macar' a-si resbuna vre-odata.

MOARTEA LUI MURADU

XVII. Dupa cucerirea Bagdadului, Muradu a mai remasu câtu-va timpu aici pentru a repara murii ruinati, si a regula trebile in provinci'a Arak. Apoi lasandu noului seu Veziru Mustafa Pasia, cá se indeplinésca ceea ce elu incepuse, merse preste iérna in castre la Diarbekiru, si in primavér'a urmatória se intórse la Constantinopole A. 1048
insoçitu de gard'a sa. Aici, pre candu cugetá la o nuóa expeditiune I. C. 1638
contra christianiloru, fù cuprinsu de unu morbu repentinu, in care dupa cinci-spre-diece dile, si anume in cinci-spre-diece ale lunei Sievval, anulu Hegiriei 1049 a si trecutu la regiunile eternitatiei, A. 1049
dupa ce a vietiuitu ani trei-dieci-si-unulu, si a domnitu ani siepte- I. C. 1639
spre-diece.

CALITATILE LUI MURADU

XVIII. Turcii cu scirile loru despre moralulu si lucrurile domestice ale acestui imperatu atâte volume au scrisu, in câtu cu dreptu cuventu ti se potu parea de suspecte, ca sunt numai fabule. Io voiu insemna numai unele lucruri, ce le mentionéza cei mai accreditati istoriografi din viéti'a sa. Acesti-a au observatu cá lucru principale, ca Muradu a comissu lucruri ce nici de cumu nu se unescu ca onórea imperatésca si cu regulele naturei, si anume ei dîcu, ca avea datin'a de a merge cu ómeņii si amicii sei particulari in anumite locuri de placere si gradini afara de cetate, unde isi petrecea intr'unu modu necuviintiosu unui imperatu; elu facea focu, ferbea bucate, aducea vinu pe mésa, si-lu bea in modu cu totulu familiaru cu com-

si aci se si numesce Siesdar séu 'ΕξαΧόρδιον. Este celu mai escellente instrumentu de musica, si se crede cà insusi Davidu l-a inventatu; dar' asta-di puçini sunt cari se scie canta bine cu elu.

panionii sei. Apoi avea caprituiulu de a marita pe femei betrane de câte optu-dieci de ani, dupa juni tineri abiá de câte cinci-spre-diece ani, si érasi june cu totulu tinere dupa ómeni fórte betrani si neputintiosi. Si alte o miie de acestea secature facea.

BETI'A LUI MURADU

XIX. Intr'aceea s'ar poté dîce pentru escusarea lui, ca cu aceste petreceri n'a avutu alta intentiune de câtu a cunósce mai deaprópe natur'a si inclinatiunile ómeniloru, si a gusta placerea vietiei locuitoriloru de la tiéra. Este inse unu pecatu, in care a intrecutu pe toti predecesorii sei câti au cadiutu in acelasiu, adeca beti'a. La acestu vitiu a fostu sedusu de Becri Mustafa (12); si dupa ce i s'a prefacutu

(12) *Becri Mustafa.* Turcii affirma in unanimitate cà acestu omu a datu mai ântâiu ocasiune lui Muradu de a se imbeta. Éca cumu naréza ei faptulu. Odata Muradu imbracatu in vestminte necunoscute, merge in piati'a publica si din intemplare vede pe acestu Becri Mustafa tevalitu in tina si mortu de bétu. Muradu mirandu-se de acestu lucru, intreba pe cei de prin pregiuru, ce s'a intemplatu cu omulu acesta, câci lui i se pare ca ar' fi lunaticu? I s'a respunsu, ca é bétu de vinu. Atunci Muradu intreba, cá ce beutura este acésta, câci elu anca nu-i cunósce péné acumu effectulu? Intr' aceea Becri Mustafa isi revine in simtiri, se ridica in picióre, si cu nesce cuvinte de insulta dice imperatului se mérga de acolo. Acesta surprinsu de insolenti'a acelui omu, i dîse: Tu omu de nimica, nu scii cà eu sunt Muradu Sultanulu, si tu cutedi a-mi dice se me ducu de aci? Si io, respunse Mustafa, sunt Becri Mustafa(*), si daca vrei se-mi vindi cetatea acésta, éca eu ti-o cumperu, si atunci eu voiu fi Muradu Sultanulu, éra tu vei fi Becri Mustafa. Muradu ilu intréba cà de unde ar' poté avé elu atâti-a bani, in câtu se cumpere acésta cetate? Atunci Mustafa respunse: Ce-ti pasa tie; io-ti dicu si mai multu: io me prindu cà pre langa cetate voiu mai cumpera anca si pe fiiulu sclavei (imperatii adeca sunt nascuti cu totii din sclave). Bine, dise Muradu, primescu tergulu; si ordina se ridice pe Mustafa din tina si se-lu duca in palatu, Câte-va óre in urma, dupa ce'i trecuse beti'a, Mustafa isi revine in simtiri, si desteptandu-se se vede intr'o casa pompósa si tóta intraurita. Atunci intreba pe cei cari erau pre langa elu, ca ce insémna acésta? Visediu eu, séu amu ajunsu aci pentru a gusta placerile paradisului? Nu, disera acei-a; si apoi i spusera cele ce s'au petrecutu, si ce térgu a facutu elu cu imperatulu. Mustafa se inspaimenta; câci elu cunoscea pré bine ferocitatea si crudelitatea lui Muradu. Dar' necessitatea, magistr'a inventiuniloru, ilu invetià ceea ce avea se faca. Elu se preface ca-i é reu si cauta se móra, déca nu-i voru da unu picu de vinu se bea, cá se-si reinviie spiritulu langeditu. Omenii de pre langa elu, cá nu cumu-va se móra inainte de a-lu vedé imperatulu, i dedera o cana cu vinu, ér' elu o ascunse in sinu. Puçinu

(*) Adeca: Betivulu Mustafa. *Tr. Rom.*

in natura, elu nu se mai indestuliá a bé singuru, cí fortiá pe Mufti si pe Cadiulaskeri a bé cu elu; apoi precumu amu mentionatu mai in susu, a emisu unu edictu publicu, prin care a permissu de a poté vinde si bé vinu toti omenii ori de ce stare séu conditiune ar' fi ei. Dar' pe câtu era mare amatoriu de vinu, pe atâtu era inimicu de mórte alu opiului si alu tabacului, de aceea opri sub pedépsa de mórte usulu amendororu acestoru obiecte; ba ce é mai multu, elu insusi a uccisu cu man'a sa pe mai multe persóne, pe care le-a vediutu séu mancandu opiu, séu fumandu ori vendiendu tutunu. Cu tóte acestea, unu anume Tiriaki, fumatoriu passionatu, scapà de acésta pedépsa prin o inventiune a sa fórte spirituósa. Nepotendu-se lasa nici de cumu de fumatu, elu a sapatu o grópa afunda langa cas'a sa, si pentru a nu fi surprinsu si descoperitu, o acoperise cu

dupa aceea ilu chiama imperatulu la sine, si-i demandu'a-i plati atatea milióne câte ajunge cetatea. Mustafa scóse can'a cu vinu din sinu, si dise: Acésta este, o! imperate, ceea ce voiá eri se cumpere Constatinopolea; si candu ati possede voi acestu thesauru, eu sunt siguru cà l-ati pretiui mai multu decâtu imperati'a a tóta lumea. Cumu se póte acést'a? intrebá Muradu. Éca asia, respunse Mustafa bendu, se beti si voi din acestu licoru divinu. Imperatulu se induplecа, si trage o inghititura buna de vinu; si precumu elu nu era dedatu cu vinulu, se imbèta pe data intr'atâtu, in câtu isi imaginà ca lumea intréga é prè mica pentru elu; isi facea planuri imense, si atâta deliciu si placere ilu cuprinsese, in câtu i se parea cà delectatiunile corónei sunt nimica in comparatiune cu acestu simtiu ebriante. Dupa aceea se ameti de capu si adormi. La câte-va óre sa destépta cu o durere immensta de capu, si rapitu de mânia chiama pe Mustafa inaintea sa. Acesta vine immediatu, si pricependu ce are Muradu, i dise: éca aci este remediulu indispositiunei Vóstre; si-i da unu pôcharu plinu cu vinu. Muradu ilu be, si indata i trece durerea de capu, si-lu aduce érasi in veseli'a de mai nainte. Dupa aceea a mai repetitu de vre-o duóe, trei-ori, totu asià, pênè in urma intr'atâtu s'a dedatu cu vinulu, in câtu mai in tóte dilele se imbetá. Muradu apoi a susceputu pe magistrulu seu pe Becri Mustafa, intre Musahibii séu consiliarii sei intimi, si era pururea pre langa imperatulu. Candu a muritu acestu maiestru, Sultanulu a ordonatu cá tóta curtea se se imbrace in doliu; si pentru a-i onora memori'a intr'unu modu particularu, a lasatu de l-au ingropatu cu mare pompa intr'o taverna (carciuma) sub duóe buti. Dupa mórtea lui, imperatulu a declaratu mai de multe-ori, ca nu a mai avutu nici-o dî placuta de candu a muritu Becri; si candu se intemplá de vorbià cine-va despre Mustafa, ochii lui Muradu totudeaun'a se impleau cu lacremi si suspiná din profundulu inimei sale. Cu unu cuventu, eu n'amu cetitu nicairea cà cine-va se-si fia castigatu la altii mai mare favóre prin instruirea in preceptele virtutei, de cumu si-a castigatu Mustafa la Muradu prin instruirea in vitiu.

iérba verde. Intr'o dî, pre candu era in fumatoriulu seu, vine imperatulu, si intréba ca unde e Tiriaki? Omenii sei i spunu, si-lu aducu naintea imperatului cu unu ciubucu in gura. Sultanulu vediendu-lu ca lucra contra ordiniloru sale, trage sabi'a si vré se-lu strapunga. Atunci Tiriaki inspaimentatu de acestu periclu, striga catu ilu iea gur'a: «Fugi de aci, tu fiiu de femeia sclava! Edictulu teu are pu-« tere numai de asupra pamentului, ér' nu si sub pamentu». Tiriaki prin acésta inventiune improvisata si-a mantuitu nu numai viéti'a, cí a obtienutu si alte onori inalte, si singular'a permissiune de a fuma câtu i va placé. Se dice anca despre acestu Muradu, cà de multe-ori spunea omeniloru sei a se tiené de urmatóri'a regula: «Candu vreti se fiti in voia buna, beti vinu, si nu mancati ca . . .»

CRUDELITATEA LUI MURADU

XX. Din acestu vitiu s'a nascutu altulu, care nu numai pentru regenti cì si pentru statu este fórte stricatiosu: acést'a este crudelitatea. Elu insetosiá dupa sange innocentu, si omorulu era placerea sa, in càtu ti se parea ca de aici se nutresce. De multe-ori, in mediulu noptiei se furisiá din apartamentulu femeiloru si esindu prin porti secrete din palatiu cu sabi'a sa scósa, alergá pe strade descultiu si numai cu mantéua pe spate cá unu nebunu, si omoriá pe ori cine i vinea in cale. De alte-ori, candu se imbetá si era in voia buna luá sageti, si din ferestrile de susu ale palatului, strapungea pe cine trecea din intemplare pe acolo. De alta data se imbracá in vestminte prefacute, alergá tóta diu'a in susu si in josu, si nu se intorcea acasa pênê nu omoriá vre-o càte-va persóne infortunate pentru ce-va lucru de nimica séu chiar' fara nici-o causa. In acelu modu elu adusese tóta cetatea in teróre atâtu de mare, in câtu nime nu cutediá nici macar a-i pronuntia numele in intrulu muriloru, fara a nu tremura. Altii mai slabi de ânima, si mai alesu cari erau dedati a lua opiu, lesînau la singurulu audiu alu numelui lui Muradu. Cà-ci pe acesti-a nu-i crutiá nici-o-data; ci séu i omoria pe toti, séu i fortiá se bea vinu în locu de opiu. Asiá Muradu in siepte-spre-diece ani câtu a domnitu, a omoritu preste patru-spre-diece mii de ómeni, intre cari au fostu multi generali si alti barbati de positiunea cea mai inalta.

FACULTATILE SALE FISICE SI SPIRITUALI

XXI. Pre langa tóte aceste vitiuri, Muradu a fostu dotatu cu o mare desteritate atâtu corporale câtu si spirituale, in câtu ti se parea ca natur'a a voitu se creeze unu modellu de omu, care se escelle atâtu in vitiuri câtu si in virtuti. Tóte deprinderile corporali câte se ceru de la unu soldatu, le aflai la acestu Sultanu. In artea de a trage cu arculu nu avea lui assemenea intru tóta natiunea turcésca, cu singur'a esceptiune a faimosului luptatoriu Toscoparanu. Se vedu si stau pênê asta-di duóe columne de marmore in distantia de una-miie-cinci-sute de urme un'a de alt'a, si preste aceste se dice ca á trasu Muradu cu o sagéta de a trecutu de la un'a pênê preste ceealalta. Elu a fostu celu mai bunu calaretiu intre toti ottomanii; ér' in tragerea cu Dgirid-ulu atâtu era indemnaticu, in câtu nici unu tataru nu potea se traga cu arculu, nici atâtu de siguru nici atâtu de departe. Se mai dice apoi despre elu, ca atâtu era de iute de picióre, in câtu nici celu mai ageru calu arabicu nu potea se-lu intréca. Dar' elu a fostu dotatu si cu calitati singulare spirituali. Asiá se afirma, ca era fórte perseverante in esecutarea lucruriloru sale, în câtu nu desistea de la o intreprindere a sa pênê ce séu reusiá, séu o nimiciá. Intrepidu in ori ce circumstantie, in câtu s'ar' poté dice, ca déca purtarea lui in viétia ar' fi fostu la inaltimea grandetiei spiritului seu, ar' fi potutu, fara multa greutate, a se face monarchulu a tóta lumea. Dar' plagele ce arm'a le infige in alții, in elu le-a infiptu beti'a, care l-a si rapitu din acésta lume, a carei spaima si teróre era.

Pe timpulu lui Muradu IV, au fostu Domnitori in Europ'a:

In Germani'a: Ferdinadu II, 1619—1637, si Ferdinandu III, 1637—1657.

In Franci'a: Ludovicu XIII, 1610—1643.

In Spani'a si Portugali'a: Filipu IV, 1621—1665.

In Angli'a: Carolu I., decapitatu prin suditii sei, 1625—1649. *Tr. Franc.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI IBRAHIMU.

ALU OPTU-SPRE-DIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU XI. DIN CARTEA III.

IBRAHIMU SE PROCLAMA IMPERATU

I. Sultanulu Ibrahimu fù nascutu in anulu Hegirei 1026, si dupa mórtea fratelui seu Muradu, nefiindu altu erede din cas'a lui Osmanu, in etate de trei-dieci-si-duoi de ani a fostu proclamatu in unanimitate imperatu alu Osmaniloru. A. 1049 / I. C. 1639

OCCUPA AZACULU DE LA COSACI

II. Dupa suirea sa pe tronu, prim'a sa grige a fostu a curati marea négra de piratii cosaci, si a deschide salva si libera navigatiune pentru naile ce vinu de acolo la Constantinopole. Dar' elu vedea bine cà acést'a nu va poté merge fara mari si grave difficultati, pe câtu timpu Azaculu (1) situatu la gur'a Donului, este in manile aceloru cosaci; din causa cà acésta cetate le convenia fórte bine pentru pirateri'a loru, si in casu de a fi batuti, ea le potea servi de fórte bunu locu pentru refugiu. Pentru aceea a tramisu inainte de tóte o armata numerósa ca se occupe acea cetate; si intr'adeveru cà dupa

(1) Séu Azotulu. *Tr. Rom.*

mai multe assalturi cetatea a fostu cucerita si tóta garnisón'a trecuta prin sabia.

MALTESII CUPRINDU O NAIE TURCEASCA SI FUGU CU EA LA CRET'A

III. Dupa-ce cu modulu acesta a curatîtu marea négra, se resolví a face aceeasi in marea alba. Tóte insulele de aici erau degià occupate de Ottomani prin valórea loru; numai insul'a Cret'a(2) facea escep-

(2) *Cret'a.* Vreu a narrá aci istori'a acestei insule asià precumu o aflamu la scriitorii turci, fia si numai pentru a vedé ingrigirea cu care transmitu ei la posteritate faptele compatriotiloru loru. *Kritos.* pe care altii in modu corruptu, prin schimbarea unoru litere o numescu *Ghirid*, este cea mai insemnata insula in marea mediteranëa. Se estinde de la resaritu spre apusu in lungime de doue-sute si in latime de siese-dieci de mile. Pare cà insasi natur'a o a facutu pentru delectarea omului. Solulu preste totu este fertile si produce in abundantia tóte speçiele de grâne. Campiile aromatice suntu pretutindenea acoperite cu ierburi, cari sunt bune nu numai pentru nutretiu la vite si la paseri, dar' sunt folositórie si pentru medicina. Intre aceste din urma este in speçialu ierb'a *Iflimum* (*), a carei virtute miraculósa era cunoscuta anca si mediciloru din anticitate. Bestiele selbatice cari se strice omeniloru si animaliloru, perecumu lupi, vulpi, sierpi—aici nu se nascu; si déca se aducu din alte tieri—aici nu potu trai. Primii locuitori ai acestei insule au instruitu pe ceealalta parte a lumei a duce viétia placuta. Adoratorii imaginiloru cioplite sunt de acea opiniune constante, ca principele idoliloru paganismului a fostu nascutu in Cret'a. Totu din acésta tiéra s'a nascutu music'a si alte arti carii tindu a delecta si a polei omenimea. Au avutu fórte multe si fórte faimóse cetati; multime de sate, si numerosi locuitori; fiindu-cà aerulu dulce si clim'a blanda au atrasu aici nuóe colonii din tóte partile lumei. Lungu timpu a fostu sub domni'a Greciloru; mai tardiu a fostu cucerita de armele Musulmaniloru (**) din Spani'a. Adeca la anulu Hegirei 204, pe candu Hakim, fiiulu lui Hesam, din famili'a Ummie, domniá la Cordub'a in Spaini'a, s'a escatu o revolutiune terribele in contra lui, care atâtu de repentinu crescù, in câtu o céta de conspiratori au incongiuratu palatulu lui Hakimu, si-lu amerintiau cu mórte. Regele Hakimu se aperà cu bravura, si dupa o lupta sangerósa a resipitu pe rebelli, omorindu pe multi, si pardonandu pe ceialalti, sub conditiune cá se ésa din tiéra si se-si caute alte locuintie. Musulmanii vediendu-se espulsi cu modulu acesta din vétr'a strabuna, s'au pusu pe mare cu trei-dieci de nâi, luandu-si calea câtra Egiptu, si au ajunsu la Alexandri'a. Abdulah, fiiulu lui Tahir, care guberná pe acelu timpu Egiptulu in numele regelui Persiei, audindu de venirea aceloru Musulmani, a plecatu de la Cairo cu o mare armata in contra loru si surprindiendu-i pe neasteptate i-au incongiuratu de tóte partile. Elu potea se-i uccida pe toti, dar' le-a compatimitu starea, si i-a lasatu liberi sub conditiune ca se se curatia din Egiptu si se nu se mai intórca nici-odata. Musulmanii ne fiindu in stare de a face vre-o resistentia, au cau-

(*) Acésta fara dubiu este Dictamnus cretica, care la Turci se numesce *Gjirid Oti* seu érba de Creta *Tr. Germ.*

(**) Acesti-a sunt asià numitii Saraceni. *Tr. Rom.*

tiune; ea contemnă puterea Turciloru, si serviá de portu siguru aceloru pirati, cari spoliau corabiile turcesci. Pórt'a pusese de multu ochiulu pe acésta insula, si desele plangeri ce i se faceau de catra suditii sei in contra Venetianiloru, erau oeasiune numai bine-venita de a cuceri insul'a; si mai alèsu o injuria comissa acumu din urma

tatu se se suppuna poruncei, s'au pusu érasi pe nâi si si-au luatu calea spre Cret'a. Fertilitatea si clim'a dulce a acestei insule i-au attrasu atatu de tare, in câtu se decisera a se asiedia aici; si au tienutu consiliu, cumu ar' poté se o occupe. Cá acésta occupare se se effectuie cu mai mare alacritate, au datu focu la tóte nâile si leau arsu, cá asià se-si taie ei insii tóta speranti'a de a se poté retrage in casu candu ar' remané batuti. Asia resoluti, attaca insul'a, se respandescu in tóte partile, si o cuprindu mai iute de cumu ar' fi cugetatu; fortifica apoi cetatile cu muri nuoi, si le provedu cu tóte munitiunile necessarie. Michaele, imperatulu grecescu pe acelu timpu in Constantinopole, audindu ca Musulmanii (proprie Saracenii) au occupatu insul'a Cret'a, tramitte o flota considerabile in contra loru. La primulu attacu Musulmanii au fostu invinsi; dar' indata dupa aceea si-au readunatu tòte puterile loru, si au attacatu pe Greci in chiar' castrele loru cu atata fortia, in câtu n'a scapatu nici macar' unulu care se duca scirea in Greci'a despre acésta fatale perdere. Musulmanii insii au insciintiatu pe imperatulu despre ceea ce s'a petrecutu, si s'au offeritu a inchiaié pace cu elu. Imperatulu s'a invoitu prè bucurosu, câci vedea prè bine, cà cu forti'a nu póte face nimicu. Dupa inchïaierea acestui tractatu de pace, *Umru*, principele Musulmaniloru si succesorii sei au domnitu cu pace in insula optu-deci de ani. Dupa aceea inse, si anume in anulu Hegirei 284., imperatulu grecu din Constantinopole tramitte pe generalulu seu Nicephoru Phoca cu armata numerósa la Cret'a pentru a alunga pe Musulmani de acolo. Phoca debarcandu in insula cu trupele sale, attaca si invinge pe Musulmani, le occupa tòte cetatile si fortaretiele, si pe care nu i-a potutu ucide, i-a constrinsu a se suppune potestatiei imperatului grecu; acesti-a apoi in decursulu timpului parte au peritu, parte s'au intorsu la crestinismu; asia dupa câti-va ani nu mai era nici urma de Musulmani in insula. Câtu-va timpu dupa aceea, Alexiu, celu mai tineru frate alu lui Isaacu imperatorului de Constantinopole, ilu aduce pe acest'a in cursa, ilu prinde, i scóte ochii, si asia omorindu-lu i occupa tronulu. Dar' nu s'a indestuliatu numai cu acestu fratricidiu, ci amblá anca a ucide si pe fiiulu lui Isaacu, care avea acelasiu nume cu elu, cá asià se nu mai aiba nici-unu rivalu. Junele principe inse insciintiatu de pericolulu ce-lu amerintiá, scapâ numai cu câte-va óre mai ainte de a se esecuta crim'a, si fugi la Venetiani. Aici miscà totu occidentulu si-lu facù a-i sta intr'adjutoru. Venetianii i-au datu o flota; Francesii o armata; si preparatu cu acestu adjutoriu, merge dreptu spre Constantinopole, insoçitu de principii Franciei si Spaniei, cu cari Venetianii pe atunci erau in amicitia. Cu aceste puteri petrunde pénè in marea marmora, si pune ancora in façi'a cetatiei aprópe de unu satu ce asta-di se numesce Kadikioi. Imperatulu Alexiu vediendu cà l-a surprinsu, si cà-i este cu neputintia de a-si aduna in timpu atâtu de scurtu o armata cu care se-póta resiste cu effectu: fuge pe ascunsu din Constantinopole, ca-ci se temù se nu patia chiaru aceea

in contra unora ce voiau a caletori la Mecc'a si la Egiptu, a indemnatu pe Sultanulu si mai multu de a-si esecuta planulu. Éca adeca casulu. Kislar Agasi Sumbul Aga, care a fostu destituitu din oficiulu seu, si a fostu primitu unu certificatu de libera-missiune (3), cu scopu de a naviga la Egiptu s'a pusu pe naie in societate cu Cadi din Mecca si cu Molla din Pruss'a, numitu Mehemedu Effendi. Pre candu ei trecea pe aprópe de Cret'a, dintr'o data nevalescu asupr'a loru siese galere din Malta. Turcii se apera cu bravura. Dar' Kislar Aga, Cadi, si comandantele navei cadu in lupta morti; ér' ceilalti cutrupiti de multimea nevalitoriloru, cadu in man'a inimicului cu tóte bunurile ce le aveau pre langa sine. Maltesii cu préd'a loru fugu intr'unu portu de la Cret'a, dau gubernatorelui ceva din spoliatiunile loru, si acesta le concede se mérga siguri mai departe cu toti captivii si cu tóte predile loru.

DE ACI IBRAHIMU DECLARA BELLU VENETIANILORU

IV. A lasa acésta injuria nepunita, ar' fi insemnatu a espune potestatea imperiului ottomanu la despretiulu inimiciloru sei; din contra, pentru o resbunare era occasiunea numai bine venita de a suppune acésta insula dorita de atât'a timpu. Asià Ibrahimu incuragiatu si de consimtiementulu consiliariloru sei, frange pacea cu venetianii, si le declara bellu cá unoru furi si protectori de pirati. Pen-

ce a facutu elu cu Isaacu. Junele Alexiu, fiiulu lui Isaacu occupa dupa aceea cetatea, remasa fara de nici-unu aperatoriu; si dupa ce s'a confirmatu in tronu, recunoscatoriu principelui de Spani'a pentru servitiele lui, i-a daruitu insul'a Cret'a pe vecía. De la sucessorii acestui-a o au cumperatu Venetianii la anulu Hegirei 520, cu o summa mare de bani, si a remasu in possessiunea acestor-a pénė in timpulu lui Ibrahimu Sultanulu.

(3) *Libera-missiune*. Kislar Agasi, adeca capulu eunuchiloru, pe câtu timpu pórta officiulu de inspectore asupra femeiloru din Seraliu, ori câtu ar' fi de mare onórea ce i se da de catra toti, elu totusi nu se considera si nu se numesce altmentrea decâtu sclavu. Candu inse se dimitte din postulu seu, primesce unu certificatu de libera-missiune; care elu nu o ar cere nici-odata, déca nu i s'ar' impune se o accepte, càci pénė candu este la curte, autoritatea lui este fórte mare. Toti acesti Kislari, dupa ce se destituie, se tramitu in Egiptu; aici primescu de la imperatulu una pensiune de optu mii parale pe dì; o parà face trei aspri. Multi dintre ei, pénė sunt in servitiu la curte, isi cumpera bunuri si-si facu stare in Egiptu, unde dupa aceea traiescu viètia domnésca. Curtea anca le concede se-si cumpere bunuri, càci dupa mórte effectele loru tóte trecu la imperatulu.

tru a esecuta acestu bellu cu successu câtu se póte mai bunu, elu a- A. 1054
duna armata numerósa sub comand'a lui Musa Pasia si a lui Muradu I. C. 1644
Aga Kulkietchudasi séu locotenentului generalu alu Ienicieriloru, si prepara o flota sub comand'a lui Capudanu Iusuf Pasia, care a datu probe de valórea sa anca pe timpulu candu era portatoriu de spada.

CUCERESCE CANE'A

V. Dupa-ce li s'au datu trupeloru generali, au plecatu din Con- A. 1055
stantinopole la patru ale lunei Rebiul-evvel, anulu Hegirei 1055, si I.C. 1645
in dóue-dieci ale lunei urmatórie au ajunsu la Cret'a. In alta di soldatii au primitu ordinu se debarce si se impressóre Cane'a, care dupa o resistentia de duóe-dieci-si-cinci de dile s'a si predatu armatei musulmane. Indata dupa aceea s'au reparatu murii cetatiei, si remanendu o parte a armatei acolo cá garnisóna, ceealalta parte s'a intorsu la Constantinopole cu flot'a adornata de lauri. Puçinu dupa aceea Husein Pasia a fostu tramisu cu nuóe puteri la Cret'a, care dupa multe lupte cuprinde anca in acelasiu si in urmatoriulu anu tóta insul'a, cu esceptiunea cetatiei Candi'a.

MOARTEA SI URMATORII LUI IBRAHIMU

VI. Pre candu Ibrahimu facea nuóe si mari preparatiuni pentru cucerirea acestei cetati, in optu-spre-diece ale lunei Regebu, anulu A. 1058
Hegirei 1058, a trecutu din acésta lume si a fostu coronatu cu I. C. 1648
mórte de martiru. Au remasu nuóe fii dupa elu: Selimu si Osmanu, nascuti in anulu Hegirei 1054; Mahomedu (4), Achmedu, Solimanu Muradu si Gihanghir, nascuti in 1056; Baiazetu si Orchanu, nascuti in anulu 1058. Trei din ei, si anume Mahomedu, Solimanu si Achmedu, au ajunsu pe tronu; ér' ceilalti siese au muritu fiindu anca in etate fórte tinera.

CALITATILE LUI IBRAHIMU

VII. Turcii descriu viéti'a acestui Sultanu chiar cu aceeasi necrutiare, cu care au descrissu pe a predecessorelui seu, dé si ei prin acésta isi punea viéti'a in periculu. Precumu Muradu era dedatu cu

(4) Mahomedu, precumu se va vedé la Capu XII. ce urméza, a succesu pe tronu la anulu Hegirei 1058, in etate de siepte ani, prin urmare elu trebe se se fia nascutu la anulu Hegirei 1052. *Tr. Germ.*

totulu vinului, asia Ibrahimu era dedatu voluptatiei. Se dice cà tóta vieti'a si-o petrecea in placeri sensuali; si candu natur'a stórsa nu-lu mai ajutá, elu recurgea la beuturi irritatióse si la alte secrete pentru a-si reinnoi puterile la delectatiunile venerice. Tóte vinerile, ceea ce la Turci é Sambata, le consacrá dieesei Venus; si lasá chiar' prin marele veziru, séu prin altu servitoriu inaltu, se-i aduca càte o vergine frumósa imbracata in cele mai elegante vestminte. Paretii in camer'a sa de dormitu erau giuru-impregiuru imbracati cu oglindi, cá se se póta vedé elu singuru in mai multe positiuni a le actului seu brutale. Perinele sale lasá se le imple cu peri dela pelile cele mai fine, cá asià patulu destinatu placerei sale imperatesci se fia cu atàtu mai pretiosu. In gradin'a de la Palatu numita Ghassi adunà de multe-ori pe tóte concubinele sale, unde le facea se se desbrace cu totulu, si elu anca se desbracá in pelea góla, ninchézá cá armasariulu, si se arunca intre ele; acestea la porunc'a lui, trebuiau se se apere cu mani cu picióre, pênê candu in urma rapia pe una si pe alt'a si le facea fortia. Odata din imtemplare a vediutu partea genitale de la una vaca selbatica; rapitu de poft'a brutale, lasá a se face din auru unu modelu cá aceea, si-lu tramise in totu imperiulu cu ordinu de a cauta o muiere, care se aiba chiar' ca vac'a si care se-i servésca placeriloru sale. In fine, se dice ca sar' fi aflatu un'a, pe care apoi a si luatu-o intre concubinele sale. Elu isi facuse o collectiune mare si voluminósa de picture, cari representau variele moduri de coitiune, si unde totdeauna gasiá positure nuóe, si pênê atunci necunoscute. — Cu acestu modu thesaurulu publicu diminuitu prin beti'a lui Muradu, prin luxuri'a si placerile sensuali ale lui Ibrahimu, a desecatu cu totulu; si poterile imperiului folosite de antecessorii loru pentru debellarea inimiciloru, si pentru latirea imperatiei, ei le-au intrebuintiatu pentru ruinarea vietiei loru proprie.

Pe timpulu lui Ibrahimu, domnitori in Europ'a au fostu:
In Germani'a: Ferdinandu III. 1637—1657.
In Franci'a: Ludovicu XIV. 1643—1715.
In Spani'a: Filipu IV. 1621—1665.
In Portugali'a: Ion IV. (Duce de Braganti'a, care s'a revoltatu contra Spaniei) 1640—1656.
In Angli'a: Carolu (decapitatu) 1625—1649. *Tr. Franc.*

ISTORI'A

DOMNIEI LUI MAHOMEDU IV.

ALU NOUE-SPRE-DIECELEA IMPERATU ALU TURCILORU

CAPU XII. DIN CARTEA III.

MAHOMEDU SE PROCLAMA IMPERATORE

I. Dupa-ce Ibrahimu a priimitu cunun'a de martiru, Ienicierii au proclamatu imperatore pe fiiulu seu Mahomedu (1) in etate de siepte ani, si-lu redicara pe tronu in optu-spre-diece ale lunei Regebu, anulu Hegirei 1058. A. 1058 / I. C. 1649

EVENIMENTELE DIN TIMPULU MINORITATIEI SALE

II. Anca din fraged'a sa etate Mahomedu a datu probe evidente despre grandórea sa viitóre, si despre speranti'a ce ottomanii au

(1) *Mahomedu*. Mama-sa a fostu fii'a unui preotu grecu, pe care o au adusu din More'a anca pe timpulu lui Muradu Sultanulu, candu adeca anca nu era stérsa acea rege, in puterea careia fii de crestini se poteau lua cá tributu; si pentru rar'a ei frumusetia a fostu priimita in seraiulu imperiale. Dupa-ce s'a facutu Validé Sultana, a lasatu se intrebe de muma-sa. In-urma s'au aflatu, cá dupa cine a intrebatu era chiar' la ea in palatu; si a traitu acolo anca multi ani; dar' nime nu o a potutu face se priméscа religiunea mahomedana: si acolo a si muritu in legea orthodoxa crestina, in care a remasu constanta péné la mórte; candu apoi nepotulu seu Sultanulu Mahomedu a lasatu se-i aduca cadavrulu din palatu, si se o immormente dupa ritulu besericei crestine prin patriarchulu insoçitu de intregu clerulu seu.

pusu in elu. Dupa-ce thesaurulu publicu desecatu cu totulu prin viéti'a luxuriósa a parintelui seu, s'a implutu érasi prin abilitatea lui Kioprili (2) Mehemedu Pasia, si turburarile intestine au fostu su-

(2) *Kioprili*. Acesta ó fundatorele nobilei case Kioprili Ogli, care péné asta-di se numera intre cele mai distincte familii la Turci. La inceputulu domniei lui Mahomedu ducea o viétia retrasa si stoica in Constantinopole, si asteptá se i se dea unu pasialicu óre-care, fia ori câtu de neinsemnatu; câci, de si avea titlulu si dignitatea de Pasia, elu totusi, flindu-ca nu avea midi-lócele de a-si sustiené famili'a conformu rangului seu, asiá fórte arare-ori se aretá in publicu. Chiar' pe acestu timpu vine la Constantinopole unu delegatu din Persi'a, pentru a gratula lui Mahomedu la suirea sa pe tronu. Sultanulu dède in onórea lui o mésa splendida, si ordiná tuturoru Pasiloru se faca cu totii si fia-care assemenea. Marele veziru si toti ceilalti pénà la celu din urma Pasia a tractatu pe delegatulu persianu cu atât'a luxu, in câtu pe fia-care l-a costatu celu puçinu una-suta de pungi. Candu a venitu rendulu la Kioprili, elu recurse la unu evreu, care-lu mai ajutorase de multe-ori in lipsele sale; acesta 'i promitte ca-i va procura si acuma bani. Kioprili contandu pe promissiunea evreului, face pe diu'a determinata unu prandiu splendidu cu musica, comedianti si alte divertimente usitate la Turci. In alta di vinu comediantii la evreu, si-si ceru plat'a; evreulu, flindu-cá nu se tocmisera de mai nainte, le offere duóe-sute de taleri, pre candu toti ceilalti Pasi le-au datu câte patru pénê in cinci sute de taleri. Lascaris, capulu trupei, unu grecu, luandu banii, i arunca cu despretiu la pamentu. si dice: mai bine nu voiu nimicu de la unu Oppordos (*) Pasia!; care in dialectulu evreo-spaniolu va se dica, unu vile si miserabile scrântocu. Evreulu stringe banii, merge la Kioprili Mehemedu Pasia, si-i spune ceea ce s'a petrecutu. « Ei! trebuie se sufferiu a fi batjocoritu de unu necredintiosu, si nu amu atat'a putere câtu se-mi potu resbuna: atunci eu in puçine dile séu trebe se-mi facu noroculu, séu se-mi perdu capulu ». Urmarea a confirmatu acésta profetia. Câci puçinu dupa aceea Spahii din Constantinopole s'au revoltatu si au ucisu pe marele veziru si pe toti ceialalti Pasi; uniculu Kioprili Mehemedu Pasia a scapatu, flindu-cá in obscuritatea sa nime nu-lu bagà in séma. Dupa-ce s'a stinsu foculu seditiunei, Silahtar si Kisslar Agasi, si toti ceialalti officiari de curte au vediutu, cà nu mai este nici-unu Pasia in viétia, carui se póta offeri dignitatea de mare-veziru; asiá au trimisu dupa betranulu Kioprili, si cá unui omu bunu si de onóre, i dau in mana sigilulu imperiale, dreptu semnu alu noului seu officiu; dandu-i totodata se intieléga, cá totdeauna se-si aduca aminte, cumu si prin cine au ajunsu din starea sea infima la gradulu celu mai inaltu de onóre. Kioprili le promitte totu ce i-au cerutu; si la inceputu nu facea nimicu fara a se consulta mai Antâiu cu ei prin scrisori despre tóte lucrurile. Ei isi tramitteau opiniunile loru in scrisori; pénê in urma a cugetatu a se folosi de ele; deci elu chiama la sine in secretu pe capii Spahiiloru, le arata scrisorile, si se plange de arroganti'a lui Kisslar Agasi. a lui Silahtar si a tuturoru celorlalti of-

(*) Acestu nume de batjocura, dupa tóta probabilitatea, deriva de la *o Pordiosera*, care este cuventu spaniolu cu articlu portugesu, si insémna cersitoriu si sdrantiosu miserabile. *Tr. Germ.*

grumate, Mahomedu a datu ordinu a strangula pe mam'a-betrana a sa, fiindu-ca luase parte la rebelliunea ienicieriloru, si pe multi alti complici i-a punitu cu mórte. Dupa aceea reocupa insulele Tenedos si Lemnos de la Venetiani; pune man'a pe rebellulu Pasia din Aleppo, si-'i taia capulu acestuia si ale tuturoru compliciloru sei. Tramite apoi pe marele Veziru Kioprili Mehemedu Pasia in contra cetatiei Ianova, care dupa obsidiune de vre-o câte-va dile o si occupa si o suppune potestatiei ottomane. Cu assemenea succesu pórta bellulu in Ungari'a, unde la anulu Hegirei 1070. Ali Pasia occupa prin assaltu cetatea Varadinu. Er' la anulu Hegirei 1074, vezirulu Fazil Achmetu Kioprili Ogli (3) suppune cetatea Uivar. Declara apoi

A. 1070 / I. C. 1659

A. 1074 / I. C. 1663

ficiari de curte; aviséza si pe soldati se nu suffere cá acesti unu pumnu de omeni se guberne unu imperiu atâtu de mare, ci se se oppuna si se stérga acésta mare rusine péné candu le este anca in putere. Spahii se facura focu audindu aceste infamii; se aduna din nuou, mergu la curte, si ceru imperatului a le estrada pe culpabilulu Kisslar Âgasi, pe Silahtar si pe toti complicii loru, cá se-i pedepsésca cá pe turburatorii de pacea publica si autorii rebelliunei din urma. Toti acesti-a au fostu omoriti, si Kioprili Mehemedu Pasia confirmatu in postulu seu; dupa aceea cu timpu a esterminatu pe toti Spahii cari au redicatu armele in contra imperatului, in câtu in duoi ani nu mai era nici-unu rebellu in viétia. Dupa ce a purtatu dignitatea de mare-viziru in cursu de siepte ani, elu a cadiutu bolnavu; éra candu era aprópe de morte, l-a cercetatu Sultanulu Mahomedu, si vorbindu cu elu despre lucrurile publice ale statului, i dise: sciu si pretiuiescu fórte multu servitiele ce mi-ai facutu; dar' pentru a le incorona iti ceru se-mi areti pe cine credi tu capabile si demnu de a urma in officiulu teu, in casu candu a-i trece in lumea ceealalta? Patientulu veziru respunse, ca elu nu cunósce pe altulu care se merite acésta dignitate, decâtu numai pe fiiulu seu Achmetu, atâtu pentru prudenti'a câtu si pentru seriositatea sa. Acésta recomendatiune a unui parinte pe patulu mortiei, pronuntiata in favórea fiiului seu, atâta impresssiune a facutu asupr'a lui Mahomedu, in câtu immediatu dupa mórtea lui l-a facutu mare-veziru, de si era anca fórte tineru.

(3) ***Kioprili Ogli.*** Fiiulu lui Kioprili Mehemedu Pasia, despre care am vorbitu in punctulu precedente. Candu s'a facutu mare-viziru, a fostu numai de siepte-spre-diece ani; si este fórte renumitu intre Turci pentru invetiatur'a, prudenti'a, fortitudinea si constanti'a sa. In adeveru turcii afla cá victoriile dela Cret'a s'au castigatu mai virtosu prin Kiuprili celu dotatu cu spiritu neinvinsu si cu mare elocentia, in care se spune cá a intrecutu pe toti contimporanii sei. Turcii ilu numescu vicariulu umbrei lui Dumnedieu; lumin'a si splendórea a celoru mai frumóse si amabile natiuni; supra-veghitoriulu si pazitoriulu legiloru celoru adeverate, si alu mosalei celei bune si sante; sfarmatorulu campaneloru poporaloru celoru ratecitórie si blasfematórie de Dumnedieu; comandante terribile; celu mai sapiente; celu mai indurato-

bellu lui Racotiu, si-lu invinge (care a si muritu in urm'a une vulinere mortali ce a priimitu in lupta). Dupa aceea petrunde cu trupele sale prin tóta Transilvani'a, si pune pe Michael Apafi principe tierei, sub conditiune de a-i respunde unu anumitu tributu anuale.

MAHOMEDU INCHIAIÉ PACE CU GERMANII

III. Imperatulu Germaniei spaimentatu de progressele Osmaniloru, tramite unu delegatu la marele Veziru spre a-i cere pace, promittendu de a lasa Turciloru totu ce au degiá in possessiune. Vezirulu séu cà nu intielegea bine intentiunea imperatului, séu ca voiá a cunósce mai de aprópe dispositiunea Sultanului, luâ cu sine pe delegatu si merse cu elu la Pórta. Aici delegatulu cu capulu plecatu si facia (4) prosternuta pênê la pamentu şterge pulberea de la pragulu sublimei pórte, si prin umilitele sale suplicatiuni obtiene pacea desiderata pe duóe-dieci de ani, sub conditiunile ce insusi Sultanului a placutu a le dicta.

INNOIESCE BELLULU CRETANU

IV. Dupa-ce pacea a fostu intarita prin juramentu solemnu din partea delegatiloru ambiloru imperati, Mahomedu se resolvi a innoi cu mai multa vigóre bellulu cretanu, care pênê acuma pentru alte affaceri se continuase numai fórte incetu. Acestu bellu contra Venetianiloru l-a fostu inceputu anca parintele seu Ibrahimu, care a fostu si cuprinsu Cane'a si fortaretiele invecinate, si a fostu alungatu din insula pe mai toti locuitorii ei cei vechi. Singurulu locu ce mai remasese in manile inimiciloru, era Candi'a: o cetate, unde natur'a si artea se pare ca a vrutu se arate, ce potu ele produce pentru a distruge pe cei cari ar' voi a o impressora. Truppele musulmane au

riu, etc. Elu a fostu uniculu veziru, care a succesu parintelui seu in acésta dignitate si care ca prin dreptu de ereditate a transmisu-o fiului si nepotului seu.

(4) *Façi'a.* Aceste si alte assemeni espressiuni pompóse intrebuintiéza istoriografii turci façie cu delegatii crestini; si acést'a numai pentru a da cu atâtu mai mare onóre imperiului loru, si a arata despretiu cu atâtu mai profundu façia cu crestinii. É adeveratu, cà unu delegatu candu este admissu si intra in audienti'a la Sultanulu, trebe se-si depuna spad'a, se-lu tiena de braçia duoi Capudgi Basi, se se inchine cu capulu de trei-ori: dar' afara de aceste ceremonii, nu se cere nici-odata vre-unu altu semnu de submissiune.

attacatu mai de multe-ori acésta cetate, dar' totdeauna au fostu respinsi cu mari perderi. Si totusi nu putea cine-va se fia siguru de possessiunea acestei insule, pênê candu inimiculu mai avea anca unu portu liberu si deschisu, de unde o potea attaca candu i placea. Asia Mahomedu se decise a intrebuintia tóte puterile imperiului seu pentru a sfarima acea stanca, in care flot'a ottomana de atâte-ori s'a impedecatu. Cu esecutarea acestei espeditiuni insarcinà elu pe Achmetu Kioprili Ogli Pasia, care a datu semne destule de desteritatea sa in bellulu din urma contra Germaniloru.

DISCURSULU LUI MAHOMEDU CATRE VEZIRII SEI SI CATRA ALTII

V. A trei'a dî dupa ratificarea tractatului de pace cu Germanii, Mahomedu adunà pe Sheich-ul Islam (séu marele Mufti) dimpreuna cu pe toti Vezirii si generalii, pentru a se consulta despre afacerile de atunci ale statului; si dupa ce a comandatu tacere, se dice ca a pronuntiatu catra ei urmatoriulu discursu: «Voindu a lua de esem-«plu in faptele mele, faptele antecessoriloru mei, amu studiatu «viéti'a loru, si amu cercetatu prin ce midi-lóce au castigatu, su-«stienutu si intinsu ei acestu fericitu si in perpetuu duratoriu im-«periu; si amu gasitu ca duóe sunt causele principali, caroru dato-«rescu ei atâte victorii, adeca, ingrigirea loru pentru cetatiani, si «fortitudinea loru invincibile in façi'a inimicului loru. Aperandu pe «cetatiani cu credintia in contra a ori-ce atacu, facêndu dreptate «tuturoru si gubernandu cu clementia, ei nu numai ca au castigatu «amórea suditiloru, dar' anca au facutu de acestia au fostu gata «totdeauna a sta alaturi cu ei in ori-ce vicissitudini ale fortunei. «Si candu puneau ei in faci'a inimiciloru sabi'a trupeloru loru in-«vincibili: atunci inimicii amutiá si atât'a terróre bagá in ei, in «câtu era constrinsi mai de multe-ori a le cere pace. Cu modulu a-«cesta nu numai ca au redicatu imperiulu din decadentia, dar' au «esecutatu in contra celoru mai potenti inimici fapte de acelea, ce «posteritatea abia le-ar' poté crede, déca ele n'ar' fi sub ochii a tóta «lumea. Ei au nimicitu puterea Romaniloru, cari se stabilissera de «atâta timpu in Greci'a; ei au luatu Egiptulu de la Cercassiani, celu «mai belicosu poporu intre Tatari; ei au suppusu Persi'a si o parte «mare din Ungari'a; ei au facutu se tremure Germani'a; si mai

« multu, ei au datu principe si legi poporului scithicu, poporu in-
« vincibile pênê acumu, si care se laudá ca nu este nime care se le
« pôta pune loru principe si se le dea legi. Se cautamu in giurulu
« nostru: avemu noi vre-unu vecinu, care se nu respecte confiniele
« imperiului ottomanu? Crestinii, acesti inimici de mórte ai santei
« nóstre religiuni, recunoscu ei insii neputinti'a loru, si puçinu ne
« mai trebe pentru cá se-i potemu cuceri cu totulu. In acésta situa-
« tiune favorabile a nóstra, numai republic'a Venetiei este care mai
« cutédia anca a despretiui puterea ottomana. Ce dicu? ea merge
« pênê a ne insulta; acésta republicella, care in comparatiune cu
« tierile ottomanice, nici n'ar' merita se o mentionamu. Lasu insul-
« tele din urma ale Venetianiloru si occuparea loru prin tradare a
« insulei Tenedos, de unde prin piratii loru cari percurgu mârile
« nóstre si infestéza cóstele asiatice si europene, tienu aprópe blo-
« catu portulu Constantinopolei: aci voiescu numai a memora acea
« procedura ignominiósa a loru, candu au legatu si au incâtusitu pe
« acei musulmani, cari din propriulu loru impulsu divinu au navi-
« gatu pe marea mediteranea spre a merge se cerceteze sacrele re-
« liquìi ale prè-santului nostru profetu: cá si candu ar' trebui con-
« damnati la eterna pedépsa acei-a, cari sunt chiar' pe cale de a-si
« cerca salutea propria eterna, si acea eterna fericire ce le este pro-
« missa de insusi profetulu nostru. Sangele acestoru martiri striga
« vindicta; si déca innocentulu loru sange nu misca animile vóstre,
« atunci strigâtulu loru va destepta tierin'a parintiloru nostri si atâ-
« toru alti eroi-martiri cari ne-au intrecutu; ei se voru redica con-
« tra vóstra, si ve voru acoperi cu blastemulu loru, cà ati sufferitu
« ca vre-o câti-va briganti miserabili se calce in picióre glori'a ot-
« tomana si se braveze maiestatea unui imperiu, ce atâta sange si
« labóre i-a costatu. Si apoi trebe óre se ve amintescu cà rusinea si
« insult'a pentru noi anca este si mai mare, cà cetatea Candi'a anca
« nu este in possessiunea nóstra? Tóte insulele marei mediterane
« sunt in manile nóstre; chiar' si insul'a Cret'a este cucerita: si ce-
« tatea Candi'a sta anca totu in man'a inimicului! Cumu? numai
« pentru acésta cetate nu este anca ascutîtu ferulu ottomanu? feru,
« care petrunde pênê in anim'a inimicului candu i se oppune. Veti

« obiecta, ca acésta cetate este tare de la natura si fortificata prin « arte. Prè bine; io sciu inse ca puterea si curagiulu ottomanu este « si mai tare, inaintea carui-a precumu insu-mi amu vediutu, cetati « cá nuorii de inalte au cadiutu si s'au resturnatu la pamentu. Séu « voiti voi, cá decâtu se incercati a ve face domni acestei cetati, mai « bine se remana ea locu de scapare pentru corsari si de magazinu « pentru lucruri de furtu? Ori-cà dubitati in bunulu succesu? Atunci « nu sunteti demni de a invinge; si nu ve remane alta, decâtu a ve « consulta cu Venetianii despre conditiunile de pace, si a resigna la « dominiulu mârei in favórea loru. Câtu de mare rusine ar' fi acé-« st'a pentru cei ce se tienu cuceritorii lumei, n'amu trebuintia se « v'o spunu. Me intorcu catra tine Lala Achmetu Pasia, tu, care tu « esci alu nostru mare-veziru; arata ca esci demnu urmatoriu alu « demnului teu parinte; reiea-ti curagiulu, aduna trupele, mergi « si fa preparativele necessarie pentru a obsedia cetatea Candi'a; « resipesce acestu cuibu alu infamiloru violatori de tractate; frange « ascutîtulu sabieloru acestoru infideli; ascende murii cu adjuto-« riulu lui Dumnedieu si cu tari'a bracialoru tale: invinge pe hoti, « omóra-i, alunga-i, si stingei din insula. Nu me indoiescu, ca apli-« candu tóta diligenti'a de care esti capabile, rugatiunile prè-santu-« lui nostru profetu iti voru adjuta a invinge tóte obstaclele, si in « curendu vei estermina pe inimici si vei distruge si nimici cuibulu « unde stau ascunsi. Si fii siguru, ca pentru acésta fapta a ta nu nu-« mai vei gusta cea mai inalta favóre a mea, ci Dumnedieu, revela-« torele legei nóstre, anca te va recompensa cu profusiune». Acestu discursu alu imperatului atâta impressiune a facutu in cei de façie, in câtu cu totii aprobara opiniunea lui, si s'au legatu cu totii a concurge din tóte puterile loru la esecutarea acestei intentiuni a imperatului.

MARÈLE-VEZIRU TRECE CU TRUPELE IN CRET'A

VI. Vezirulu insusi nu intardiâ anca in acea iérna a visita porturile, a infiintia magazine in differite locuri si a le implé cu totu feliulu de provisiuni bellice; cu unu cuventu, n'a intermissu a face cu cea mai mare ingrigire totu ce este necessariu pentru durat'a unei lunge obsidiuni. In primavér'a anului Hegirei 1066 si-aduna A. 1066 / I. C. 1655

tóte truppele, si in cinci ale lunei Sievval pléca din Constantinopole. Insusi imperatulu l-a insoçitu pene la Adrianopole, unde a trecutu prin revista tóta armat'a, si apoi l-a tramisu a intreprinde acea espeditiune. Ajunsu la Stife (5), Achmedu Pasia a datu soldatiloru timpu pentru repaosu si pentru a se prepara de cale pe mare. La Termes (6) se imbarca cu trupele sale si ajunge cu ele in portulu de la Cane'a; aici le trece pe uscatu, le pune in quartire de iérna; si face cu tóta diligenti'a preparatiunile pentru a aduna munitiunile ce erau anca necessarie.

IMPRESSOARA CANDI'A

VII. Dupa-ce a facutu tóte preparativele ce credea necessarie pentru o lunga obsidiune, la optu-spre-diece ale lunei Silcade anulu
A. 1067 / I. C. 1656 Hegirei 1067, ese din portulu dela Cane'a, si naviga mai departe. Candu era aprópe de Candi'a, se opresce la satulu Cavlochoru, ese cu trupele sale fara nici-o resistentia aici pe uscatu si se pune in castre pe campulu de acolo. In demànéti'a urmatória lasa cá tóta armat'a se se puna in arme; ceea ce s'a facutu cu mare splendóre si cu o pompa indescriptibile; si insocitu apoi de acésta a mersu de a inspectatu terrenulu in giurulu cetatiei, parte pentru cá se védia de unde o ar' poté attaca mai bine, parte pentru a inspaimenta pe inimicu cu tienut'a pompósa a trupeloru sale. A trei'a dî chiamâ la consiliu pe toti officiarii si pe alti cari aveau lunga esperientia in trebile bellice, si le cerù cá fia-care se-si spuna opiniunea, in ce modu ar' fi de a se impressora si lua cetatea prin assaltu. In urma s'a luatu conclusiunea, a submina turnulu rosiu, a bombarda bastionele, si din partea acésta a se face primulu atacu asupr'a cetatiei.

O ATACA SI O CONSTRINGE A CAPITULA.

VIII. Asia, anca in acelasiu anu catra finitulu lunei Silhidge, siantiurile erau facute, cetatea inchisa de tóte partile, si acumu a ince-

(5) Thebes la antici. *Tr. Franc.*

(6) *Termes.* O cetate puçinu insemnata in Thessali'a, situata la cóstele Archipelagului, si care Grecii o numescu Θέρμας Cei vechi i diceau Θέρμα, si de aci are Sinus Thermaicus numirea sa.

putu obsidiunea, de câtu care mai memorabile nu s'a vediutu si póte nici alt'a nu se va mai vedé. Tóte puterile imperiului ottomanu era concentrate aici; preparativele de mai multi ani stateau la indemana, in continuu nuóe truppe venia a suplini loculu celoru cadiute; soldatii cari-si perdeau curagiulu si se incercau a retira, era constrinsi prin amenintiari si maltratari a intra din nuou in lupta. Obsediatii avea in partea loru positiunea favorabile a locului, si pe toti barbatii bravi ai natiuniloru ce credu in Messi'a si cari s'au adunatu aici decisi a invinge séu a muri: si se batura duóe-dieci-si-nóue de luni in continuu, sub care timpu le-au venitu adesseor ajutoriu de la Francesi si de la Venetiani. Fia-care palma de pamentu trebuiá castigata cu sangele mai multoru eroi din ambe partile. Candu unu bastionu era derimatu si ocupatu, in acelasiu momentu altulu resaria ca prin minune din manile obsediatiloru; si ottomanii se vedeau lipsiti de fructulu labórei loru chiar' in momentulu candu credeau ca corón'a victoriei é acumu a loru. Atâte obstaculé, atâtea difficultati, si atâta labóre in vanu, erau se aduca pe Turci in desperatiune. In fine inse, inimicii pre langa tóta valórea loru au trebuitu se céda puterei si fortunei ottomaniloru; si aceea ce prin arme cu anevoia ar' fi potutu castiga, ottomanii descuragiati si abatuti de fatigiele unei obsidiuni atâtu de lungi, au castigatu prin unu singuru omu. Acestu omu era Panaiotu (7) Tergimanulu (8) curtiei,

(7) *Panaiotu.* Παναγιότης. Istoriografii crestini descriu cu totulu altuminterea cucerirea Candiei; si eu credu ca nu va fi inutile cá se descriu aci acésta cucerire chiar' dupa informatiunile ce le amu de la acele persóne, care pe acelu timpu erau initiate in secretele statului. Sultanulu prevediendu difficultatile cu cari avé de a se lupta la obsidiunea Candiei, a ordinatu a se publica in tóta armat'a, cà nici unu soldatu se nu se arete viiu in façi'a lui, péné nu va fi cucerita cetatea. Acésta amerintiare in locu de a produce effectulu de a incuragia pe soldati (precumu era intentiunea), ea poté fórte usioru se causeze ruin'a intregului imperiu. Câci soldatii incepura a murmura si a se plange ca nu mai potu supporta atâte fatigie: cà dupa o labóre continua de duóe-dieci-si-nóue de luni, n'au potutu face nici-unu progressu; ca sunt storsi prin frigulu de iérna si prin caldurile de véra: ca nu este justu—diceau ei — a consume tóte puterile imperiului in obsidiunea unei cetati impenetrabile; si ca dupa tóte aceste se vede cà acésta obsidiune nu s'a intreprinsu de câtu cu intentiunea de a estermina pe toti Ienicerii. In acésta impregiurare positiunea marelui veziru era fórte critica. Elu nu potea, fara a calca ordinulu imperatului, a satisface cererea soldatiloru si a redica obsidiunea. Ce se faca dara? Indemnà, eshortà

care prin unu discursu artificiale a facutu pe gubernatorele (9) cetatiei a preda sub certe conditiuni cea din urma, dar' totodata si mai tare citadella, unde se retrasese garnisón'a. Cu modulu acesta ve-

soldati prin amerintiari, prin daruri, prin promissiuni, a-si face detorinti'a. In speçialu isi puse tóta elocenti'a (si nime pe acelu timpu intre Turci nu avea elocenti'a lui), a imblandi ânimele seditióse si a insufla curagiu nu numai cu vorbele sale, ci si cu esemplulu seu. Cu modulu acesta atacá cetatea din ce in ce cu mai mare vehementia. Intr'aceea se lati scirea ca Francesii vinu cu o flota si cu alte truppe spre a libera Candi'a, si cà pe totu momentulu trebe se sosésca. Vezirulu a fostu celu dântâiu, care a remasu cu totulu consternatu la acéa scire; câci unic'a sa sperantia de unu sucessu bunu era, cà prin fóme si prin lips'a de munitiuni va aduce cetatea in impossibilitate de a se mai poté tiené; dar' acumu adjutoriulu ce se apropiá nu numai cà i-a luatu si acésta sperantia, dar' anca pre langa alte o miie de obstacule aprópe invincibili, purtá mare grige cà Ienicierii érasi se voru revolta. Pe candu se frementá cu aceste cugete in cortulu seu, si-si sferamá capulu a inventa unu midilocu prin care se delature aceste inconveniente si se scape din difficultati, intra la elu Panaiotu, interpretele curtiei, care, dupa ce-si aretá respectele sale cuvenite, precumu era elu in fórte mare gratia la vezirulu, ilu intréba, pentru ce este atâtu de cufundatu in cugete, si pentru ce acésta tristetia ce i se vede in façie? Vezirulu i respunse in duóe cuvinte. Ér' Panaiotu i dise: « Lasati acésta superare, ce ve dis« turba inima, si aretati-ve veselu façie cu soldatii. Melancoli'a nu siede bine nobi« lei si invincibilei vóstre inime; noi nu avemu anca nici-o causa de a despera cà nu « amu poté cuceri cetatea. Stelele chiaru aréta ca acésta trebe se se intemple câtu de « curendu, trebe numai se ne suppunemu influintiei loru, si se le venimu intr'adju« toriu prin unu actu de politica. Deci déca imi permitteti si-mi dati voia libera a « lucra, eu cutediu a ve promite, cà in câte-va dile cetatea vi se va supune, numai « se nu descoperiti nimerui planulu meu. Éca dar' midiuloculu ce ve propunu pentru « cucerirea cetatiei. Este impossibile cà obsediatii se scia despre apropiarea flotei « francese, déca cumu-va nu vomu presupune aci o revelatiune divina; câci cetatea « este de tóte partile inchisa, si atâtu de bine pazita, in câtu nu póte se intre acolo « nici-unu siórece fara scirea nóstra. Intentiunea mea este de a-i insiela chiar' prin a« ceea, prin ce ei credu cà ar' poté scapa din pericolu. Vreu adeca a invita pe Moro« sini, comandantele cetatiei, la o consultatiune secreta, si a-i spune cá unui amicu, « ca se nu se incréda in flot'a francesa, câci intentiunea ei este mai periculósa pentru « cetate decâtu intentiunea Turciloru. Elu imi va crede fórte usioru, parte pentru« cà, precumu é sciutu, si eu me tienu de religiunea crestina, si parte pentru cà prin « cele mai frumóse cuvinte me voiu preface cà voiescu binele si prosperitatea cresti« natatiei. Cu modulu acesta speru cà-lu voiu face cá se predea cetatea». Vezirulu consimte la acésta propunere, si recomanda interpretelui a o esecuta cu fidelitate si cu prudentia. Panaiotu tramisse numai-de câtu cu una scrisóre la Morosini, comandantele cetatiei, pe fidelulu seu sclavu Maxud (Acesta é unu nume arabicu, care insémna desideriu séu pofta; asia numescu crestinii cari sunt aplicati la curtea ottomana, pe sclavii loru; pentru cà Turcii arare-ori esprimu numele crestiniloru

zirulu, cu inceputulu lunei Gemaziul-ewel, anulu Hegirei 1080, a luatu in possessiune Candi'a, dupa ce venetianii esira din ea. A lasatu de s'au pusu pe toti murii stindarde turcesci; transformă tóte A. 1080 / I. C. 1669

fara a nu adaoge epitetele batjocoritorie de Ghiaur séu Kiafer, adeca infidelu, blasfematoriu). In acésta scrisóre Panaiotu simulandu unu zelu crestinescu, dice lui Morosini cà ar' dorí se vorbésca cu elu intre patru ochi, spre a-i descoperí unele lucruri de cea mai mare importantia, si cari se referescu la binele si prosperitatea christianiloru. Morosini, cá omu de mare prudentia si circumspectiune, isi imaginâ la inceputu ca aci sierpele este ascunsu sub iérba, si stá la indoiéla, se primésca intrevederea cu Panaiotu ori nu. In urma comunicâ lucrulu cu Grecii si cu Venetianii, cari erau in cetate, si dupa o matura deliberatiune se resolví se audia dela Panaiotu, ceea ce voiesce se-i spuna; si-i tramitte pe sclavulu indereptu, designandu-i loculu si timpulu de intrevedere. Anca in aceeasi séra Panaiotu se face ca esse a visita sentinellele si posturile, ceea ce la comand'a Vizirului facea mai demulte-ori, si se apropia de un'a din portile cetatiei. Morosini anca nu intardiâ a veni aci. Elu veni, precumu se intielessera, imbracatu in vesminte straine pentru a nu destepta in garnisóna vre-o presupunere sinistra. Panaiotu vediendu-se in façie cu comandantele, dîse acestui-a: « Me intrista si me dóre candu vediu ca lucrurile crestiniloru si « mai alessu aceloru de o natiune si de o religiune cu mine, mergu din dî in dî mai « reu, si candu vedu de alta parte cà puterea Turciloru cresce pe dî ce merge, a ca- « roru infidelitate si tirania, cu care amerintia tóto lumea, trebé se destepte in noi cea « mai justa indignatiune. Nu se póte nega, cà pecatele nóstre si ale parintiloru nostri « au adusu asupra crestinetatiei acésta bataia a lui Dumnedieu. Noi inse scimu cà « Dumnedieu de comunu bate pe fiii sei si apoi nimicesce pe acei-a cari au fostu ca- « us'a vindictei sale: se speramu dar' cà prin bunatatea divina acestu casu in puçinu « va urma. Pênê atunci trebe se purtamu cu patientia calamitatile ce a tramissu ce- « riulu asupr'a nóstra, si se ne dedamu a nu ne oppune vointiei divine ». Panaiotu crediendu cà prin aceste cuvinte si-a castigatu increderea lui Morosini, pentru a-lu insiela si mai cu effectu l-a facutu se se lege prin juramentu, cà nu va descoperi nimerui calea ce-i va comunica; pentru-cà pretindea elu, cà se teme nu cumu-va unulu séu altulu dintre obsediati se cadia in manile Turciloru, si prin torture din partea acestora se fia constrinsu a divulga aceea ce elu din instinctulu unui zelu divinu voesce a-i descoperi, si prin acést'a tote intentiunile sale bune ce le are pentru christiani, se se intórca numai spre reulu si ruin'a sa. Anim'a lui Morosini parea a fi liniscita prin aceste cuvente, si Panaiotu reincependu discursulu seu, dise: « Se sciti dar' ca ieri mi s'a datu o scrisóre a admiralului francesu, spre « a o interpreta, si ea contienea urmatóriele: « Din ordinulu cristianissimului rege, « pregatiosului meu domnu, plecu la Cret'a cu armata numerósa si cu flota bine « preparata. Ar' stricá si la o parte si la alt'a déca v'asiu descoperi in scrisu scopulu « acestei espeditiuni; asiá amu datu ordinu secretariului meu, purtatoriulu acestei « scrisori, cá se ve informe verbalu despre tóte. ». Dupa ce a fostu introdusu secre- « tariulu in camer'a din intru a Vezirului, unde nu era altulu decâtu eu si elu, se- « cretariulu a vorbitu in numele admiralului séu, precumu urméza: » Scimu degiá

besericele in giamie, si ordinâ a se celebra in ele Ezan-ulu si Nemaz-ulu. Asiá a successu Turciloru in urma dupa unu bellu de duóe-dieci-si-patrude ani (10) a suppune si incorpora cu imperiulu

« din lunga esperientia, cà Venetianii sunt vechi inimici de mórte ai Franciei. De « câte-ori s'a facutu vre-o invasiune in tierile nóstre, ei totdeauna au adjutatu pe « inimicii nostri cu consiliu, cu bani, cu arme si altele. De si nu poteau se ne faca « atâte stricatiuni câte ei voiau, totusi ne causau multe incomoditati. De alta parte « candu se vedeau strimtorati, ei totudeuna recurgéu la astutía si la minciuni spre « ale da noi insine adjutoriu, pretestandu si laudandu-se cu amicitia ce affectà cà o « pórta catra noi. Chiar' asiá au facutu ei si in casulu de facie; candu au vediutu cà « armele imperiului ottomanu i apésa; au tramisu delegati la regele nostru, si prin « intercessiunea Papei l-au rogatu se-i scape din acestu pericolu. Apoi pentru « a castiga si mai multu pe regele nostru in partea loru, ei au offeritu urmatóriele « conditiuni: 1° déca numai Candi'a singura va fi liberata de sub obsidiunea Tur- « ciloru, atunci ea se remanea intréga in possessiunea regelui nostru; câci mai bine « voiescu din tóta inim'a si cu tóta bucuri'a a o lasa in manile unui rege crestinu, « decâtu a o vedé sub jugulu Turciloru; 2° ér déca cu puteri unite voru poté alunga « pe Turci din tóta Cret'a, atunci diumetate din acésta insula dinpreuna cu capital'a « ei se fia a Francesiloru, er' ceealalta diumetate se remana Venetianiloru. Regele « nostru a priimitu la apparintia aceste conditiuni. Dar' fiindu-cà elu tiene cà este « injustu a rumpe bunele relatiuni ce le are cu pórt'a ottomana, si prin acést'a a de- « bilita legaturele cele tari de amicitia reciproca; si venindu-i acumu chiar' buna o- « casiune de a frange temeritatea acestoru omeni inconstanti si insielatori, asia a « lasatu a se prepara acésta flota, si a datu ordinu admiralului, cá indata ce va in- « tra in Candi'a se prinda pe toti Venetianii si se-i tramita in Franci'a, er' cetatea « se o lase in possessiunea vezirului. Câci regele nostru are una imperatia atâtu de « intinsa si florescente, in câtu nu mai are trebuintia de unu regatu strainu si a- « tâtu de indepartatu; mai alesu ca acesta ar' póté fi unu maru de perpetua cérta « si discordia. Asia dar, vezirulu nu are de a se teme nimicu de venirea flotei nóstre « aici. Câci pe data ceadmirarulu va intra in cetate, ceea ce spera a face in cele mai « apropiate díle, elu va areta ordinulu regelui Francei intaritu cu man'a si sigilulu « propriu, si va face cunoscuta tóta starea lucrului. Péné aci secretariulu admira- « lului francesu. Dar' eu — continua Panaiotu — care nimicu nu dorescu mai fer- « binte cá fericirea crestinatatiei si inaintarea religiunei mele, mi-amu pusu totu « spiritulu meu pentru a inventa unu espediente, prin care se potemu delatura pe- « riclulu ce amerintia pe christianismu preste totu, si abiá ilu potuiu ghici. Déca voi « nu veti lasa pe Francesi se intre in cetate, atunci ei se voru confedera cu Turcii, « si cu acesti-a dinpreuna voru intórce armele in contra vóstra, ca in contra unor'a « cari despretiuti adjutoriulu loru, si ve voru tracta cá pe inimici publici ai crestinis- « mului; si asiá nu numai cà veti perde cetatea, dar' veti remané petati cu rusine si « infamía perpetua intre crestini, mai alesu cà voi nu aveti nici-o proba despre « tradarea loru. Èr' din contra, déca pe inimicii carii ve vinu intr'ajutoriu sub pre- « testu de amicitia, i veti lasa se intre in cetate, atunci poteti voi insive calcula,

loru acésta cetate superba, glori'a secleloru trecute si a opt'a minune a lumei, pe care insasi natur'a pare a o fi facutu inaccessibile contra a ori-ce atacu. In aceste lupte ottomanii au perdutu preste

« fara ca se vi le spunu eu, relele ce voru urma asupr'a vóstra si asupr'a republicei « vóstre. In cetatea ast'a este acumu de presentu adunata nu numai flórea nobilimei « venetiane, ci si cea mai alésa parte a armatei vóstre. Acumu, déca toti acesti-a « voru fi omoriti séu voru cadea in captivitate, atunci nu va fi greu Franciei a cu- « tropi tóte tierile venetiane. Si mai multu. Fiindu cá vediu ca Francesii nu-si facu « nici-unu scrupulu de a minti si insiela pe altii, asiá eu credu cá ei chiar' atâtu de tra- « datori voru fi façie cu Turcii ca si facie cu voi, ve voru allunga pe amenduoi din « insula, si voru occupa singuri acésta intinsa si frumósa tiérra. Si candu voru fi ei domni « aici, atunci cu greu credu ca li se va mai poté luá vre-odata din mana. Acumu cá nu « mai poteti tiené cetatea lungu timpu, ci sunteti necessitati a o da séu in man'a Francesi- « loru séu in man a Turciloru, eu lasu se judecati voi, ce este mai consultu se fa- « ceti: se ve dati sclavi Francesiloru, si pre langa acésta se perdeti nu numai cetatea, « cí póte si tóta republic'a vóstra; séu a ve invoi cu Turcii si pre langa conditiuni « onorabile a le da Candi'a, de la cari apoi cu timpu, candu adeca voru fi incurcati « in alte intreprinderi bellice, prò-usioru o veti reocupa? Solicitudinea ce o amu pen- « tru religiunea christiana, si zelulu ce-lu portu pentru binele si salutea compatrio- « tiloru mei, m'a indemnatu se ve facu aceste descoperiri, si vi le-amu facutu cu « periclulu vietiei mele si cu possibilitatea de a-mi perde starea destulu de onorifica « ce o amu pre langa curtea ottomana! Remane acumu la voi, ca se judecati ce póte « séu ce trebe se faceti pentru binele patriei vóstre». Dupa aceste cuvinte Panaiotu s'a intorsu la castre indereptu. Ér' Morosini, de si jurase a nu descoperi nimerui nimicu din cele ce i s'au spusu, elu totusi anca in acea nópte aduna pe toti officiarii generali, si pe alte persóne de frunte, in cari avea mai multa incredere, si le spune totu ce audise de-la Panaiotu, si apoi le cere consiliulu despre ceea ce ar fi de facutu. Dupa matura deliberatiune, ei au conclusu in unanimitate, ca decâtu a se suppune unei lungi si uritióse captivitati, preferu mai bine a da cetatea in man'a Turciloru, déca voru poté obtiené conditiuni onorabile. In demanéti'a urmatória Panaiotu merge la vezirulu si-i spune cele ce a vorbitu cu Morosini, dar dupa aceea pentru ca se stinga totu curagiulu in garnisón'a si altminterea destulu de desperata, i-a datu urmatoriulu consiliu: se ordine adeca, cá in sér'a urmatoria, in cea mai mare tacere se éssa din portu duóe-spre-diece din cele mai mari corabii bellice, si se-si iea calea catra insul'a Cipru, si candu se voru fi departatu cale cam de duóe-dieci de mile, se arboreze stéguri francese si se se intórca indereptu. Vezirulu aprobá acésta manopera, si ordiná numai decâtu, cá anca in acea nópte, fiindu si ventulu favorabile, se éssa duóe-spre-diece vasse din portu, si se-si iea calea spre Cipru. In urm'a acestora se tramissera totu atâte altele, spre a intimpina pe cele la reintórcere. Indata ce s'au vediutu in façie unele cu altele si atâtu de aprópe in câtu se potura cunósce, se salutara intre sine dupa usulu practicatu in assemenea casu. Dupa aceea vinu atâtu vasele cele cu flamure francese, câtu si cele cu flamure turcesci, si reintra impreuna in portu. Sentinellele din tur-

duóe-sute de mii de ómeni, precumu affirma cei mai buni istorici ai loru, dintre cari unii sunt anca in viétia.

MAHOMEDU PRIMESCE PE COSACI SUB PROTECTIUNEA SA

IX. Pre candu armat'a ottomana era ocupata cu obsidiunea Can-

nurile cetatiei, vediendu in departare flamurele francese, credeau ca flot'a francesa vine pentru a libera cetatea. si latiescu numai decâtu acésta scire intre toti locuitorii, cari se bucurara fórte. Si cându au vediutu ca o escadra turcésca merge in contra presuppusei flote francese, ei au crediutu ca-i va opri intrarea in portu, si asteptau cu frica si cu cutremuru resultatulu luptei ce-si imaginau ca se va incinge intre escadrele inimice. Dar' candu au vediutu ca escadrele se apropia un'a de alt'a fara celu mai micu semnu de ostilitate, si se saluta imprumutatu, ei au remasu immarmuriti, si nu-si poteau imagina ce intentiune potu avé Francesii de se aréta cu atât'a amicitia catra inimicii loru. Morosini inse si ceialalti caroru le comunicase cele ce audise dela Panaiotu, lapedandu tóta dubietatea ce póte o mai aveau in descoperirile acestui-a, facu cunoscutu tóte ce le-a fostu spusu Panaiotu. Si fiinduca nu era altu midi-locu de a conserva vieti'a si libertatea, vorbescu si indemna pe soldat si pe poporu cá se capituleze; câci, mai bine este — adaogeau ei, a se increde intr'unu inimicu cunoscutu, decâtu intr'unu confederatu perfidu. Asiá Morosini anca in aceeasi dî pune duoi barbati intr'o barca, si-i tramitte cu betïe albe in mâni la marele Veziru, spre a-lu ruga cá intr'unu locu anume dintre cetate si castrele turciloru se tramitta vre-o câti-va dintre principalii sei officiari, cari se convina acolo cu cei pe cari va trimite elu din partea sa, apoi acestia voru comunica conditiunile de capitularea cetatiei. Vizirulu consimte cu acésta cerere, si immediatu ordina lui *Ibrahimu* Pasia de Aleppo, lui *Kulkiet-hudasi* Sulfikar Aga, si lui Teskieredgi Basi, adeca primu-secretariu, *Ishak Effendi*. se mérga dimpreuna cu interpretele *Panaiotu*, a tracta cu inimiculu si a regula tóta acésta affacere. Acesti-a mergu la delegatii venetiani in cortulu instituitu anume pentru acést'a sub turnulu rosiu; aici dupa lunga desbatere, delegatii venetiani promittu a preda cetatea sub conditiune, cá toti fia soldatu ori cetatianu Grecu ori Francesu, se póta esi din cetate cu totu ce au, familia ori avere, si se fia liberi a se poté inturna in patri'a loru. Dupa-ce s'a comunicatu acésta Vezirului, si a ratificatu pacea cu inceputulu lunei Gemaziul-evvel, anulu Hegirei 1080, (adeca anulu de la Christu 1669,) Morosini a esitu celu din urma din cetate, dupa-ce adeca se departasera din ea toti soldatii si toti cetatianii, si asiá o a predatu in possessiunea Turciloru. Sciu prè-bine, cà scriitorii crestini narra acestu lucru cu totulu altminterea. Si eu anca nu cutediu a le contradice; nu vediu inse, pentru ce narratiunea relatata mai in susu ar' poté fi cu totulu de reieptatu. Déca consideramu cà Venetianii au datin'a inradecinata de a ascunde intentiunile loru, si mai alesu a retacé cu totulu evenimentele câte au esitu in defavórea loru, apoi nimene nu se va mira cà nu au publicatu unu lucru, despre care scieau cà este purulu adeveru, câci ei cari se mandrescu cà sunt fórte prudenti, au vrutu se evite rusinea de a póté fi insielati. Singur'a scire cà se apropia flot'a francesa, de si acést'a anca nici nu era preparata, a fostu de adjunsu, cá se aduca

diei, Mahomedu, sub pretestu de venatu, merge de la Adrianopole la Ieng-ishehir (11), spre a fi mai aprópe de campulu luptei si prin acésta a incuragia pe soldatii sei de o parte, ér' de alt'a pentru a se

in ratecire atâtu pe turci câtu si pe Venetiani. Acesti-a erau cu totulu inchisi in cetate, si prin urmare nu poteau se scia nimicu despre ceea ce se petrecea pe dinafara; ér' Turcii anca nu poteau fi informati despre alte trebi esterne, decâtu despre cari aveau comunicate dela ámbassadorii de pre langa puterile straine, cari false ori veridice. poteau de assemenea se-i aduca in ratecire. In câtu pentru mine, eu amu garantele meu fórte demnu de credintia si anume pe Maxudu, acelu Maxudu pe care Panaiotu ilu tramisese la Morosini. Elu a fostu in curtea parintelui meu Constantinu Cantimiru, si apoi in curtea fratelui meu Antiochu servindu cu fidelitate duóe-dieci-si-patru de ani, si in urma a adjunsu la dignitatea de postelnicu séu magistru de curte. Pentru aceea amu crediutu cà lectoriloru acestei istorii nu voiu face lucru neplacutu, déca aceea ce amu auditu din gur'a lui, voiu introduce in paginele acestei lucrari. In câtu pentru Panaiotu, elu a avutu la curtea ottomana cu multu mai mare incredere decâtu ori-care crestinu naintea lui, si decâtu care mai mare abiá credemu cà cine-va va mai póte avé. Candu era de a se da unu consiliu, séu de a se delatura o difficultate la intreprinderi decisive, elu era pentru vezirulu ceea ce a fostu Achitophel la evrei, si Ulisse la greci. De câte-ori isi dá elu opiniunea sóu in ce este de se a face, séu in ce are de a urmá, s'a vediutu cà elu nici-o-data nu s'a insielatu in judecat'a sa. Ceea ce unu bellu obstinatu de duóe-dieci-si-patru de ani, si effusiunea de torrente de sange, si aplicarea a tóta puterea imperiului ottomanu n'a pututu se faca, a facutu Panaiotu cu subtil'a sa stratagema si cu ingenios'a sa inventiune, adeca: cucerirea Candiei; si pe Morosini, pe celu mai bravu belliduce pe acele timpuri (a carui purtare in ultimulu bellu dintre Turci si Venetiani a datu probe sufficiente de desteritatea sa) ilu seduse a preda cetatea. Prin aceste maniere ale sale Panaiotu in atâtu de mare favorea era la Turci, in câtu elu din ordinulu imperatului a cutediatu a se lasa in disputa publica cu Vanli Effendi in presenti'a marelui Viziru Kioprili Achmedu Pasia, despre religiune; cu acelu Vanli Effendi, care era unulu dintre cei mai invetiati barbati la Turci, si fórte espertu atâtu in religiunea christiana câtu si in cea mahomedana, si care odinióra a fostu preceptorele lui Mahomedu Sultanulu. Anca de pe timpii lui Solimanu I. candu unu literatu turcu, precumu amu aratatu mai in susu (*) intr'o conferentia publica a datu preferintia religiunei christiane asupr'a celei mahomedane, n'a mai fostu permissu nimerui a tiené dispute de acelea; ba ele au fostu interdisse prin unu edictu publicu sub pedépsa de mórte. Vanli Effendi a remasu invinsu in acésta disputa, si de necasu a accusatu pe Panaiotu la Sultanulu cu crim'a de blasfemia, si a cerutu aplicarea edictului si punirea lui Panaiotu cu mórte. Dar' Mahomedu se dice cà i-a respunsu urmatórele: «Nu ti-amu spusu, se nu intri in disputa cu acestu «infidelu, ca nu-lu vei poté invinge? Pe viitoriu lassa-lu in pace, câci elu este o «necesitate pentru maiestatea nóstra.» Credu cà este superfluu de a reproduce aci

(*) A se vedé § XII la Capu IV din Cartea III. *Tr. Rom.*

provedé mai bine in contra ori carei eventualitati. Pre candu era aici, i vine o deputatiune din partea lui Sari Camish Cosak (12), care in numele compatriotiloru se offere dinpreuna cu tóta tiérr'a a se

intrégа acea disputa; ca a esitu de sub tipariu in Veneti'a si se vinde in publicu; se póte citi si in comentariele lui De la Croix despre biseric'a orientale. Afara de acestea, Panaiotu este renumitu la Turci pentru cunoscintiele sale astrologice, si pentru sciinti'a sa de indivinatiune, adeca de a predice viitoriulu. Éca aci unu casu. Pe candu vezirulu era occupatu cu obsidiunea Candiei, vine intr'o dî la elu Panaiotu totu intr'o fuga, si-lu róga se perasésca numai decâtu cortulu, câci viéti'a-i este in periclu, déca mai remane numai unu momentu acolo. Vizirulu ilu asculta si ese din cortu, dar' isi lasa orologiulu pe perin'a pe care sediuse, si, de si plouá de versá, merge intr'altu cortu. Abiá ce a ajunse aici, si o bomba de tunu de pe murii cetatiei trece prin cortulu vezirului si lovesce chiar' in loculu unde siediuse, sfarma orologiulu si perin'a: si éta, profeti'a lui Panaiotu implinita! Altu casu. Candu s'a intreprinsu espeditiunea contra cetatiei Caminietiulu, elu a predîsu cá in a diecea dî cetatea va fi cucerita. Toti câti cunosceau situatiunea locului, diceau ca absurditate vorbesce Panaiotu. Dar' eventulu i-a datu lui dreptate. Pre langa tóte aceste, precum viéti'a asiá si mórtea lui Panaiotu a fostu remarcabile. Câci marele Veziru Kioprili Achmedu Pasia, candu era in castre langa Sakce, glumindu cu elu ilu intrebâ, ca dupa ce tóte profetiele lui s'au implinitu, si nici intr'un'a nu s'a insielatu, n'ar' sci acumu « se spuna un'a si despre sine? Panaiotu i respunse; « Déca veti binevoi, asta-di de « séra la siese óre se veniti in cortulu meu, veti vedé unu lucru straniu: dar' se « nu ve spariati nici se ve intristati ». Vezirulu mirandu-se cá ce ar' poté fi acestu lucru, merge la mediulu noptiei in cortulu lui Panaiotu. Indata la intrare aude plansetele si lamentatiunile domesticiloru sei, si apropiandu-se mai tare, vede pe iubitulu seu Ulisse ca trage de mórte. Unulu dintre servitori dîse Vezirului, ca Panaiotu inainte de a mori l-a insarcinatu se-lu róge cá in recompensa pentru servitiele sale facute curtiei ottomane, se-i faca grati'a de a permitte se se transporte cadavrulu seu la Constantinopole si se se immormente acolo (onóre, ce se da numai Sultanului, nimene altulu, nici chiar' insusi marele Veziru nu se bucura de acésta distinc« tiune). Vezirulu se dice cá au respunsu: « Plangu pe Panaiotu numai intr'unu res« pectu; si acesta este, cá dupa ce a lucratu in interessulu si pentru binele ottoma« niloru cu mai multa lealitate, decâtu s'ar' fi potutu astepta acést'a de la unu cres« tinu, si asia a intrecutu pe toti musulmanii in fidelitate si in politica, elu totusi « la mórtea sa n'a trecutu la adeverat'a credintia in Dumnedieu prin suppunere la pre« ceptele divine si la cele ale profetului; prin acést'a ar' fi meritatu cá se-i ducu eu « insumi in spatele mele cadavrulu cale de o mila de locu. Cu tóte acestea, de si « póte cá pentru acestu alu seu pecatu nu va fi admissu in Paradisu, totusi eu credu « ca este justu, cá in recompensa pentru servitiele sale se-i accordu cererea sa ul« tima, si se nu-i denegu a se immormenta acolo unde elu a doritu ». Dupa acestea Vezirulu a permissu domesticiloru lui Panaiotu se-i transpórte cadavrulu la Constantinopole, si totu-odata le-a datu unu Chatisierif câtra Caimacamulu, in virtutea carui-a acesta se ordine patriarchului Constantinopolitanu, cá se immormente pe de-

suppune Sultanului in tóta umilinti'a. In capulu deputatiunei era insusi Hatmanulu Doroshensco. Imperatulu l-a primitu cu tóta grati'a, i-a daruitu unu vestmentu de statu, si l-a dimissu onorandu'lu

functulu cu cea mare pompa in loculu unde elu a lasatu prin ultim'a sa vointia. S'au adunatu dreptu aceea toti grecii si strainii, locuitori in Constantinopole, si cu cea mai mare ceremonia au transportatu cadavrulu intr'o insula a marei marmora. si acolo l-au immormentatu in mònastirea de la S-ta Trinitate, pe care o reparase elu péné ce era in viétia.

(8) Séu Dragomanulu, adeca: interpretele curtiei. *Tr. Rom.*

(9) *Gubernatorele.* Acesta é Francesco Morosini, care é cu multu mai cunoscutu din bellulu din urma dintre Turci si Venetiani, decâtu cá se fia necessariu a mai spune aci ceva despre elu. Dupa-ce a cuceritu Moréa, a fostu alessu Doge de Veneti'a.

(10) *Dóue-dieci-si-patru de ani.* Déca acestu bellu s'ar' fi portatu pe timpii anticiloru poeti, fara dubiu elu ar' fi fostu mai celebru decatu celu de la Troia. Câci deca facemu comparatiune intre aceste duóe, potemu vedé prè-usioru, ca luptele din Cret'a au fostu mai sangeróse de câtu cele troiane. Si intr'adeveru, cá sub tóta durat'a acestui bellu n'au fostu alta decâtu bâtâi continue, si continua versare in torrente de sange omenescu, nu numai in Cret'a, ci in totu Archipelagulu si pe tóte frontariele teritoriului turcescu si venetianu. Ce é mai multu, Turcii, cari altminterea sunt fórte diligenti a ascunde perderile proprii, confessa, cá numai in Cret'a au remasu morti preste duóe-sute-de-mii de ómeni de ai loru. necomputandu anca aci pe acei-a cari nu erau in listele soldatiloru. precumu voluntarii etc. si dintre cari nu mai puçini la numeru au remasu morti acolo. Imaginá-ti-ve apoi, câti crestini nu voru fi trasu acesti-a cu sine in imperati'a mortiloru?! Venetianii punu spesele acestui bellu la aprópe una-suta millióne de taleri.

(11) *Ieng-ishehir.* Asia numescu Turcii Lariss'a, o cetate fórte renumita in Thessali'a, si care asta-di este capital'a tierei.

(12) *Sari Camish Cosak.* Insémna: Casaci din trestia galbina. Asia numescu Turcii pe locuitorii dintre Dnistru si Dnipru (*) Mai inainte au fostu suppusi Poloniei, asta-di o parte sunt vasali Poloniloru, si alta parte vasali Russiloru. Dupa differite timpuri, Turcii differite numiri le-au datu. Dupa suppunerea lui Doroshensko, Turcii de la numele Hetmanului loru i-au numitu Doroshensko-Kasaci; si dupa ce au desertatu si s'au datu Russiloru, au fostu numiti Sirca-Kasari, assemenea de la capitanulu loru cu numele Sirca. Dupa primulu tractatu de pace cu Ion Sobieski, regele Poloniei, prin care au fostu dati sub dominatiunea Turciloru, Sultanulu Mahomedu i-au adnectatu la principatulu Moldaviei, ordinandu lui Duca, principelui de atunci alu Moldaviei, cá se pórte si titlulu de Hetmanu alu Ucraniei, si dandu cetatea Nomirovu de locu alu resiedintiei sale. Dar' dupa caderea terribile ce Turcii au suferitu la Vien'a, Duca au cadiutu prinsu in man'a Poloniloru, si Turcii prin pacea de la Carlovitiu au restituitu Poloniei tóta Ucrani'a dinpreuna cu cetatea Caminietiu. Amu auditu adese-ori din gur'a Turciloru, ca ei isi aducu aminte candu in

(*) Nistru si Nipru: Boristene si Tyras. *Tr. Rom.*

cu unu Tug (13) si cu unu Alem Sangiak in semnu de potestatea sa. TotoJata i ordină a face se incete predatiunile ce committu Cosacii petrundiendu căte-odata pênê in suburbiele Constantinopolei, si-i retomenda a remané credintiosu imperiului ottomana, éra armele sale, cu care a făcutu pênê acumu atătea stricatiuni musulmaniloru, se le intórca pe viitoriu in contra inimiciloru acestora. Sultanulu de alta parte i promitte cá in casu de vre-unu bellu intre Cosaci si intre Poloni séu Muscali, le va adjuta din tóte puterile sale si-i va protege in contra a ori ce ostilitate.

REGELE POLONIEI SE MANIA

X. Doroshensco dupa ce s'a intorsu a casa, publica poporului seu tractatulu inchiaietu cu Mahomedu. Cu totii s'au bucuratu si l-au priimitu cu tóta placerea; dar' pe vecini i-au cuprinsu mare terróre, căci ei vedeau cá prin acésta aliantia sunt espusi la tóte inconvenientele ce potu urma firesce de aci. Cosacii pênê acumu au facutu cele mai bune servitiuri atâtu Poloniloru câtu si Russiloru, nu numai prin continuele loru rapiri ce comitteau in tierile ottomane, ci pentru cá tiér'a loru fiindu plina de mocirle si provediuta cu passuri fórte strimte, se potea considera de unu antemuru atâtu pentru Poloni'a câtu si pentru Russi'a. Derimatu acumu acestu antemuru, Polonii si Rusii poteau avé causa sufficiente de a se teme, ca in viitoriu ei voru sufferi tóte acele stricatiuni din partea Cosaciloru, pe care le causau acesti-a mai inainte tieriloru musulmane. Regele Poloniei simtia acestu reu mai multu decâtu ori-care altulu; pentru aceea se decise, cá din inim'a acestoru Cosaci, suditi ai sei de mai nainte, se estermine supunerea la care se obligasera catra imperiulu ottomanu, anca inainte de a prinde ea radecini mai afunde. Cu

acésta tiéra se cantá Chutbe si Ezan-ulu, si pentru aceea-dicu ei, este impossibile cá se placa lui dumnedieu a sufferi cá se remana acésta tiéra in manile christianiloru, deci ea trebe recucerita la cea d'ântâiu occasiune bine-venita.

(13) *Tug*. Códa-de-calu. Distinctiunea acésta a incetatu de a se practica de la timpulu candu acésta tiéra a fostu data lui Duca, principelui Moldaviei; căci vezirulu, precumu dicea elu insusi, nu voiá mai multu a onora pe nici-unu infidelu cu tugu, si prin acést'a a-lu face siesi assemenea (cu tóte acestea, Ieremia Movila, principele Moldaviei, gustase anca mai inainte acésta onóre). S'a conservatu inse sangiaculu séu stindardulu, cá semnu alu potestatiei gubernatorelui acelei tieri.

scopulu acesta tramite o armata considerabile contra Cosaciloru, petrunde in tiér'a loru cu ajutoriulu acelora cari i remassesera anca fideli, si face cele mai miserabili devastatiuni.

MAHOMEDU I FACE MAI ANTAIU MUSTRARI AMICABILI

XI. Acésta singura fapta potea se fia causa sufficiente, pentru cá Mahomedu se declare bellu regelui Poloniei. Dar' elu a crediutu cá este cu multu mai equitabile a mustra mai antaiu pe infractorulu de pace. Cu scopulu acesta tramite pe unu ciausiu la regele Pololoniei cu scrisóre de urmatoriulu cuprinsu: « Amu intielesu cá ai fa« cutu o invasiune si ai attacatu tier'a Cosaciloru, cari, tu scii bine « cà ei si-au luatu refugiu sub umbr'a aripiloru nóstre. Prin acést'a « tu celu din dântâiu ai frantu pacea inchiaieta intre regatulu teu si « intre imperiulu maiestatiei nóstre, si care pênê acuma s'a obser« vatu cu religiositate din ambe partile. Sant'a nóstra lege ne auto« riséza a ve declara immediatu de inimicu alu nostru, si amu poté « se te facemu a simti amaru ceea ce insemnéza a irrita pe unu leu «dormitandu. Dar' noi compatimimu debilitatea ta, si ne indestulimu « acumu ântàiu numai a te provoca, cá immediatu se-ti ieai man'a « ta nedrépta de asupra Cosaciloru, se-ti revoci trupele din tiér'a « loru, si pentru cele ce ai facutu se ceri iertare de la noi. Er' déca « vei refusa a face acésta, si ai avé celu mai micu cugetu de a-ti a« pera nedreptatea prin arme, atunci se scii cà legea nóstra prin « mine iti declara mórte, regatului teu dissolutiune, si poporului « teu sclavia perpetua; si vei scì apoi, ca tóta lumea va imputa a« césta calamitate numai inimei tale corrupte si inpetrite.

DAR' REGELE POLONIEI NU ASCULTA

XII. Dar' regele Poloniei nu luâ in consideratiune acésta mustrare a Sultanului, si incrediutu séu in puterile proprii, séu in promissiunile minciunóse ale Germaniloru, nu numai ca nu s'a lasatu de intreprinderea sa, ci anca din ce in ce irritá pe osmani mai multu in contra sa. Mahomedu vediù ca o infruntare usióra nu ajuta nimicu la unu omu obstinatu; asiá se resolví a-si resbuna cu focu si cu ferru. Declara dreptu aceea in publicu bellu tradatoriloru Poloni,

aduna trupele sale, face tóte preparativele necessarie pentru espeditiune, si da ordinu Tatariloru a-i urma in acésta espeditiune.

MAHOMEDU MERGE IN CONTRA POLONILORU

A. 1083
I. C. 1672

XIII. In optu ale lunei Saferu, anulu Hegirei 1083, pléca insusi imperatulu din Adrianopole cu armata considerabile contra Poloniei. La Saktce (14) pune unu podu preste Dunare, trece cu trupele sale in Moldavi'a, si dupa cale de mai multe dîle lasandu Moldavi'a inderetru, se pune in castre la tiermurii Dnistrului nu departe de Chotinu. Aici da ordinu la o parte mare a armatei, cá se tréca preste fluviu cu luntri si se occupe Svanietiulu. care immediatu la primulu atacu a fostu si occupatu. Puçinu dupa aceea au sositu si Tatarii cari aveau de comandante pe Chanu Selimu Ghirai (15), si Mahomedu immediatu le dete ordinu a construi unu podu spatiosu preste fluviulu Dnistru.

PRINCIPELE MOLDAVIEI DETRONATU

XIV. Duca (16) principele Moldaviei cadiuse in mare suspitiune inaintea imperatului, cá elu ar' vré se impedece séu celu puçinu se intardie construirea podului preste Dnistru, câci lemnele ce trebuiau administrate acolo, séu nu veniau de locu, séu veniau numai in-

(14) *Sactce.* Mai inainte se numiá Oblucitia, cetate situata pe tiermurea de média-di a Dunarei, nu departe de Galati in Moldavi'a. Edificiele vechi ce se vedu intr'ens'a, sunt probe evidente de anticitatea ei. Dar' nu se vede urma nici in muri nici in fundamente, cá cine ar' fi fostu fundatorele ei. Se pare totusi ca ea este oper'a colonieloru romane in Daci'a, séu póte chiar' a Daciloru, chiar' asia precumu sunt Tulcia, Babadagi, Carassu, si alte fórte vechi cetati in Dobrudgia

(15) *Chanu Selimu Ghirai.* Celu mai renumitu Chanu alu Tatariloru in seclulu nostru. Principe pe câtu de prudentu pe atatu de bravu.

(16) *Duca,* dupa origine era grecu din provinci'a Rumeli'a si la inceputu a fostu servitoriulu unui negutiatoriu in Iasi. Mai tardiu principele Basiliu si l-a facutu camerariu. Apoi fiiulu acestui-a l'a boieritu si i-a datu de soçia pe fiic'a lui Eustachiu principe de Dabija; in urma cu adjutoriulu baniloru si alu amiciloru sei ajunse la tronu. Nu era omu litteratu, dar' sciea se conduca trebile publice cu atâta prudentia, in câtu a fostu numeratu intre cei mai escellenti barbati din seclulu seu. Elu a fostu de trei-ori domnu alu Moldaviei, si odata domnu alu Romaniei. Dar' in fine si chiar' catra finitulu vietiei sale, a inclinatu mai multu spre tirania, decâtu spre o justa gubernare, si chiar' pentru aceea boierii tierei l-au datu Poloniloru in captivitate, unde apoi a si muritu in Varsovi'a.

cetu si in quantitate fórte mica. S'a cercetatu lucrulu si s'a descoperitu,. cà Duca favoresce in secretu pe Poloni, si ca acesti-a l-au coruptu pentru a face se intardie construirea podului. Pentru aceea Sultanulu l-a destituitu si lasandu-i viéti'a, l'a despoiatu de tóte averile lui. In loculu aceluia nobilimea moldava alese domnu pe unu altu domnu anume Petru.

MAHOMEDU IMPRESSORA CETATEA CAMINIETIU

XV. Dupa-ce in urma a invinsu tóte greutatile, imperatulu trece Dnistrulu, si in trei ale lunei Rebiul-achir appare de naintea cetatiei Caminietiu. Acésta cetate é in distantia de trei óre de la Dnistru; are o situatiunę fórte favorabile: intarita de la natura si prin arte, cu greu se póte attaca si este aprópe inaccessibile pentru assalturi. In giurulu ei curge fluviulu Smotritiu, unu rîu fórte repede, ale carui tiermuri sunt nisce stanci góle, care cá totu atâti-a muri inalti apera cetatea in contra a ori-ce attacu. Afara de acést'a, in midi-loculu cetatiei este o citadella incungiurata cu muri atâtu de inalti, in câtu pote resiste la ori-ce detunari de artilleria. Polonii n'au esitu in campu, fiindu-cá incrediendu-se in aceste intarituri ale cetatiei, ei credeau ca acestea voru fi sufficiente pentru a stinge primulu focu alu Osmaniloru: si asiá s'au indestulitu a pune o buna garnisóna in cetate, si a o provedé cu tóte munitiunile necessarie pentru durat'a unei lunge obsidiuni. Dar' Sultanulu, dupa ce si-a pusu armat'a in castre, a conchiamatu la unu consiliu bellicu pe toti officiarii si comandantii esperti, si dupa o conclusiune luata in unanimitate, a datu ordinu a incungiura cetatea de tóte partile, a deschide lupt'a, si a attaca cetatea dintr'odata din trei parti. Cu ataculu dintr'o parte a insarcinatu pe marele veziru Achmedu Pasia si pe Ag'a Ienicieriloru, dandu-le sub comanda pe Ienicieri si truppele europene; de alta parte a pusu pe alu doilea veziru Musahib Mustafa Pasia cu truppele asiatice; ér' din a trei'a parte a pusu pe caimacamulu Cara Mustafa Pasia cu caramanianii si cu celelalte truppe.

CAMINIETIULU CAPITULEAZA

XVI. Generalii dispusi in modulu aratatu, se intrecea care de care

in a bate cetatea, si bombardá murii cu atâta vigóre, in câtu in timpu de diece dîle, pre langa tóta tari'a loru, au fostu derimati cu totulu prin puterea glóntieloru, si de câte-ori se facea vre-o apertura prin muri, de atâte-ori se dedeau assalturi. Garnisón'a vedea bine cá nu este capabile de a sustiené assalturile, asiá perasì fortificatiunile esteriori si se retrase in cidadell'a interiora. Dar' nici aici nu se credea in securitate, si asiá se offeri a capitula sub conditiune de salva viétia si de a esí libera din cetate. Mahomedu a primitu acésta conditiune, si Polonii cu Hetmanulu loru s'au intorsu acasa ducèndu cu sine trist'a scire despre perderea ce au sufferitu. Dupa aceea, Mahomedu la trei ale lunei Gemaziulu-achiru, a luatu in possessiune cetatea, a transformatu tóte bisericele cele mari in Giamie, éra cele mici in Mosheie, si dupa ce a reparatu apoi murii, a lasatu pe Halil Pasia cu o buna garnisóna in cetate.

MAHOMEDU TRAMITTE ARMATA CONTRA LEOPOLEI

XVII. Caderea cetatiei Caminietiu a causatu in Poloni consternatiune ce nu se póte esprime. Cetatea despre care se credea ca se va poté tiené ani intregi, a fostu cucerita in diece dile; timpu care acumu parea prè de ajunsu pentru a poté devasta regatulu intregu, déca ottomanii si-ar' continua calea inainte. Acésta idëa era o spaima infricosiata pentru Poloni. Mahomedu anca pentru cá se bage si mai multa terróre in inimicu, tramitte pe Caplanu Mehemedu Pasia, gubernatorele de Aleppo, si pe Chanulu Tatariloru din Crimëa cu truppele usióre la Leopole, cá se impresóre acésta cetate; ér' elu cu grosulu armatei se pune in castre la Buciaci, pentru a-i poté urma câtu mai curendu. Caplanu merge cu trupele sale spre Leopole, devasta tóta tiérr'a pe unde ajunge, si ajungêndu inaintea cetatiei, o incongióra si face mai multe assalturi asupr'a ei.

POLONII CERU PACE

XVIII. In acèsta strimtorare, candu cetatea era adusa acumu la estremu, Polonii incepura a-si vedé erórea si au tramissu delegati la Chanulu Tatariloru in castre, cari in numele regelui si alu tierei

ilu róga se se intrepuna pentru ei la Sultanulu si se-lu misce a pune pace, pentru acésta ei se declara inclinati a lasa Sultanului patru-dieci de cetati si sate in tienutulu Caminietiu, a-i respunde unu tributu (17) annuale de duóe-dieci de mii de taleri imperiali, a recunósce pe Cosaci sub Doroshensco de amici ai loru, si a nu mai incepe nici-odata cérta cu ei.

SI PACEA LI SE ACCORDA

XIX. Selim Ghirai Chanu ascultandu cererea si offertulu delegatiloru, i-a tramisu numai decâtu la imperatulu, care dupa matura consideratiune a starei lucruriloru, le accórda pacea sub conditiunile propuse de ei, si o confirma prin nuou documentu redactatu dupa formele usitate din vechime intru compunerea tractateloru intre Poloni si Ottomani. Dupa schimbarea ratificatiuniloru, Mahomedu dimite armat'a cu inceputulu iernei pe acasa, si in lun'a Siabanu, anulu Hegirei 1083 se intórce victoriosu la Adrianopole. A. 1083

Dela anulu Hegirei 611 pênê la 1083, acést'a a fostu cea din urma I. C. 1672 victoria, care a adusu ceva folosu statului ottomanu, séu prin aquisitiunea unoru cetati, séu prin adnexarea unoru provincii la vechile confinii ale imperiului. De aci inainte, mai alesu pe tempulu domniei imperatului Leopoldu in Germani'a, urmara batalii infricosiate, pe care posteritatea le-ar crede cu anevoia, déca acelea nu aru fi confirmate cu auctoritatea documenteloru publice. Pe atunci poterile Osmaniloru au scadiutu fórte tare prin perderea multoru regate si provincii, prin nimicire de armate intregi, precumu si prin belluri si dissensiuni civili. Tóte aceste fapte petrecute in acestu mare imperiu, vediute si de noi insine, scrise chiar' de istoricii turci, le vomu narra in a duó'a parte a istoriei nóstre cu aceeasi fidelitate si cu chiar' cuventele istoriografiloru turci, precumu amu facutu acésta in partea prima.

(17) *Tributu*. Insii Polonii nu néga, cà ei au promissu a respunde tributu; numai cà ei n'au implinitu acésta promissiune nici-odata; si de altminterea acestu punctu s'a stersu cu timpu de totulu prin pacea de la Suranno.

In primii ani ai domniei lui Mahomedu IV, Domnitori in Europ'a au fostu:

In Germani'a: **Leopoldu I. 1658—1705.**

In Franci'a: **Ludovicu XIV. 1643—1715.**

In Spani'a: **Filipu IV. 1621—1665. Carolu II. fiiulu lui Filipu 1665—1700.**

In Portugali'a: **Alfonsu VI. 1656—1669. si Petru II. fratele lui Alfonsu, 1669—1706.**

In Angli'a: **Parlamentulu dupa decapitarea lui Carolu I., 1649.—1653; Olivie Cromvell, protectorulu republicei, 1653—1658; Richard Cromvell, fiiulu lui Olivieru, protectoru alu republicei in urm'a acestui-a, 1658—1660, si regele Carolu II. restabilitu pe tronu 1660—1685.** ***Tr. Franc.***

FINE PARTIEI ANTAI.

BUCURESCI. — Typographia Curtii Walter & Gœbl, Passagiul Român.

Din operele principelui Demetriu Cantemiru care se tiparescu sub auspiciele Societatei Academice romane, au mai esitu de sub tipariu si se afla de vendiare atàtu in localulu acestei Societati càtu si la librari'a Socecu & Comp.

DESCRIPTIO MOLDAVIAE

in limba originale latina, cu chart'a Moldaviei, si unu fac-simile alu auctorului. — **Pretiu lei noi 4.**

DESCRIEREA MOLDAVIEI

tradusa dupa textul originale cu chart'a Moldaviei si unu fac-simile alu auctorului. — **Lei noi 4.**

ISTORI'A IMPERIULUI OTTOMANU

insocita de multe note instructive. Partea I pàna la a. Hegirei 1083, dela Is. Chr. 1672. — **Lei noi 8.**

Istori'a Imperiului Ottomanu, PARTEA II, se afla sub tipariu.

Bucuresci. — Typographia Curtiĭ, Walter & Göbl, Passagiul Romàn.

SEP . 0 . 21

